

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ

**«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА СТАЛОГО
РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ**

за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика

Київ – 2023

УДК 330.111 : 330.34.014.2

М 54

Методологічні засади сталого господарювання / за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України, 2023. 345 с.

Запропоновано сучасні базові методологічні засади організації сталого господарювання шляхом досягнення системного гомеостазу із використанням інноваційних організаційних, економіко-правових та фінансово-економічних механізмів управління просторовими соціо-еколого-економічними утвореннями. Обґрунтовано концепт просторової організації сталого господарювання на основі полісуб'єктного управління природно-господарськими відносинами з орієнтацією на форсайт-проекування. Визначено детермінанти сталого господарювання як ключові фактори упорядкування системи управління процесом досягнення цільових орієнтирів сталого розвитку. Запропоновано дорожню карту та окреслено траєкторію переходу України до сталого господарювання. Обґрунтовано базові підходи до його фінансового забезпечення.

Для науковців, управлінців, представників бізнес-структур та громадських організацій, усіх, хто цікавиться проблемами економіки природокористування й сталого розвитку.

Монографію підготовлено за результатами виконання НДР III-28-18 «Методологічні засади сталого господарювання» (державний реєстраційний номер 0118U002001).

Рекомендовано до друку вченою радою Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (протокол № 7 від 29 червня 2023 р.).

Рецензенти:

Ш.І. Ібатулін, акад. НААН України, д.е.н., проф., Інститут землекористування Національної академії аграрних наук України;

О.А. Бондар, д.е.н., проф., Київський національний університет будівництва і архітектури;

Л.В. Левковська, д.е.н., проф., Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України».

ISBN 978-617-14-0102-0

(електронне видання)

© Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1	
ЕВОЛЮЦІЙНІ ОЗНАКИ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ	7
1.1. Стале господарювання в системі парадигмальних уявлень про сталий розвиток	7
1.2. Сучасна інтерпретація фізичної економії як науково-природничих засад сталого господарювання.....	26
РОЗДІЛ 2	
СИСТЕМНИЙ ГОМЕОСТАЗ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ	41
2.1. Гомеостаз як принцип забезпечення стійкості господарських систем	41
2.2. Структура механізмів системного гомеостазу сталого господарювання	64
2.3. Гармонізація інтересів суб'єктів сталого господарювання	89
2.4. Організаційне забезпечення системного гомеостазу господарських систем	112
РОЗДІЛ 3	
ДЕТЕРМІНАНТИ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	139
3.1. Полісуб'єктний підхід до реалізації сталого господарювання	139
3.2. Типізація систем сталого господарювання	165
3.3. Ідентифікація національної системи сталого господарювання	193
3.4. Напрями переходу держави до сталого господарювання.....	226
РОЗДІЛ 4	
ПРОГНОЗНА ТРАЄКТОРІЯ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ	254
4.1. Просторовий концепт національної системи сталого господарювання України.....	254
4.2. Траєкторія переходу України до сталого господарювання	280
ПІСЛЯМОВА	317
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	320

ПЕРЕДМОВА

Протягом понад століття свого існування концепція сталого розвитку широко використовувалася науковою громадськістю. На сьогодні її ідеї представлені у більшості соціально-економічних, екологічних і політичних програмах розвитку як на регіональному, так і державному рівнях. Сталий розвиток декларується як новий імператив для сучасного та прийдешнього поколінь, ще один етап розвитку людства, що потребує переосмислення наявних цінностей, кардинальної зміни світогляду, пріоритетів, етичних й інших норм та форм раціональності. Дослідженню зазначеної проблеми присвячено сотні праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Проте незважаючи на понад півстолітню історію, розробка ідеї сталого розвитку наразі перебуває скоріше на рівні декларації про добрі наміри, ніж відповідає вимогам наукової теорії. А ухвалені на державному рівні відповідні документи мають передусім політичний характер і не відіграють істотної ролі в активізації переходу на принципи сталості. Наявна інформація про стійкий розвиток викликає більше запитань, ніж конкретні методичні положення та інформаційні основи.

Упродовж тривалого періоду використання терміна *sustainable development* так і не вдалося не лише сформулювати основні методичні підходи до його досягнення, але й дійти згоди щодо можливості та правомірності вживання словосполучення сталий розвиток загалом. Зокрема йдеться про адаптацію цього поняття до сучасного наукового світогляду. Проте з методологічних позицій зрозуміло, що принципи сталого розвитку можна реалізувати лише за умови системного й функціонального взаємозв'язку між усіма блоками (економічним, соціально-економічним, природно-ресурсним, виробничим, екологічним тощо) для кожної цілісної геосоціосистеми. Недостатньо розглядати сталий розвиток у контексті вузькогалузевих підходів, доцільності набуває просторовий погляд на вирішення складних питань. Крім цього, суспільство усвідомлює та впроваджує принципи сталого розвитку лише на етапі значного піднесення продуктивних сил й організації виробничих відносин. Прикладом слугує перехід найбільш економічно розвинутих країн до високопродуктивної, ресурсозберігаючої економічної діяльності, що забезпечує належні умови для вирішення складних екологічних і соціальних завдань.

Перехід до моделі сталого розвитку пов'язаний насамперед зі ступенем економічної міцності держави, надійності її відтворюваної структури, з можливостями формування високих і стабільних внутрішніх фондів нагромадження та споживання для економічного й природного відтворення. Практична реалізація моделі сталості полягає в активізації інвестиційно-інноваційної діяльності. Тому країнам, що розвиваються і перебувають у важких економічних, політичних і соціальних умовах, не просто перейти до інноваційного типу господарювання, який є більш складним та потребує інтенсивнішого освоєння знань. При цьому втілення концепції сталого розвитку не гарантує швидкого зростання добробуту людей, натомість передбачає напружену роботу й консолідацію зусиль політиків, управлінців, учених та активного населення держави загалом. Крім цього, важливими є зміна світогляду та переосмислення цінностей. Тому ця стратегія

потребує постійного оновлення уявлень, стереотипів мислення, а отже, нових наукових підходів, які відповідають не тільки сучасним реаліям, але й пропонованим перспективам розвитку. З огляду на вищезазначене, перехід до сталого розвитку можливий лише в умовах становлення ноосфери, де національне й індивідуальне багатство вимірюється духовними цінностями й знаннями людини, яка живе в гармонії з навколишнім середовищем.

Отже, панівна ідея сталого розвитку має набути більш конкретних ознак прагматичності. На цьому шляху, з методологічних позицій, автори пропонують впровадити концепт *сталого господарювання*. За своєю суттю ця категорія розглядається в рамках ідеї сталого розвитку, але з урахуванням особливостей системної оптимізації господарської діяльності, котра охоплює загальні проблеми й специфічні особливості конкретних просторових об'єктів управління процесом. У такому разі *стале господарювання* можна розглядати як один з головних принципів і навіть інструментів реалізації ідеї сталості. Водночас *стале господарювання* є і способом організації господарської діяльності, що забезпечує гомеостатичний розвиток триєдиної соціо-еколого-економічної системи в турбулентних умовах її функціонування. При цьому оптимізаційний ефект досягається шляхом упровадження засобів належного управління з урахуванням соціальних, екологічних та економічних пріоритетів і стратегічних цілей сталого розвитку і, що важливо, з використанням інноваційних фінансових механізмів забезпечення сталості. Варто наголосити, що нині в забезпеченні сталого господарювання пріоритетним домінуючим фактором стає фінансова складова.

Запропоноване дослідження передбачає оновлене методологічне обґрунтування вирішення проблеми сталого розвитку за рахунок поєднання багатовекторних поглядів мозаїчного типу, котрий забезпечує цілісне бачення концептуальних засад організації сталого господарювання в сучасних умовах трансформаційного суспільства України.

Результати функціонування світогосподарської системи за останні роки, нові суспільно-економічні реалії, їхній формат і норми т.зв. нової реальності свідчать про неспроможність усталених управлінських механізмів забезпечити стале господарювання як на глобальному, так і глокальному, регіональному й локальному рівнях. Зазначене обумовлює необхідність і нагальність розробки, обґрунтування й практичної реалізації нового концепту досягнення сталого господарювання, проте вже не на триєдиних економіко-соціально-екологічних положеннях, а за домінантами забезпечення гомеостазу.

Натепер найгострішою з глобальних проблем людства є забезпечення сталості не тільки функціонування окремих національних економік чи сфер господарювання, але й власне цивілізаційного розвитку. Перші два десятиріччя XXI століття характеризувалися динамічними процесами глобалізації, регіоналізації, фінансизації, інформатизації та цифровізації господарської сфери, що зумовило одночасні зміни в економічній думці і практиці. Результатом таких трансформацій стало створення в межах загально-цивілізаційних рамок ідеологеми сталого розвитку господарського концепту нової економіки. Фахівці відзначають, що протягом останніх 20-ти років у сучасному глобалізованому світі *нова економіка*, або, за іншим визначенням, *неоекономіка*, сформувалась фактично не як окремий самостійний напрям економічної науки, а як комплексна її сфера, що містить низку

новітніх, відносно самостійних відгалужень, як-от: глобальна економіка, економіка знань, інноваційна, цифрова, платформна, циркулярна, креативна, наративна, поведінкова, екологічна («зелена»), фінансоміка тощо, а власне неоекономіка пов'язана зі встановленням нового світового устрою й трансформацією інтересів усіх без винятку країн у його системі. У новій економіці по-іншому розглядаються природні ресурси й питання екології, що передбачають залучення достатніх для цього фінансових ресурсів. Також змінюються погляди на проблематику сталого господарювання та розвитку, природу стійкого і нестійкого, на розуміння таких явищ, як порядок і хаос, та відповідних господарських категорій керованого і впорядкованого, некерованого й хаотичного. Соціально-політичні та економічні процеси свідчать про появу нових для економіки явищ і відповідних господарських станів – некерованого порядку та керованого хаосу. У результаті теорія і практика економічної науки зіштовхнулися з новими проблемами, які свідчать про некоректне ухвалення управлінських рішень одним суб'єктом управління (або врядування як часткового з управлінських процесів) на основі традиційного лінійного підходу, що був виправданим під час стабільного й стійкого економічного зростання або в економічних умовах без потужної турбулентної кризи. Натомість за економічної турбулентності набула поширення відносно нова ідея полісуб'єктного управління, згідно з якою в умовах загальної нестабільності зважене залучення до управлінського процесу якомога більшої кількості суб'єктів управлінської діяльності, в тому числі органи державної влади та місцевого самоврядування, бізнес-структури різних рівнів, громадські об'єднання, пересічних громадян як осіб, здатних впливати на ухвалення рішень, сприяє формуванню консенсусних взаємовигідних управлінських рішень у різноманітних сферах врядування і бізнесу.

Зазначене потребує розробки новітніх підходів до забезпечення сталого господарювання з використанням відповідних теоретико-методологічних засад, у яких акцентовано на активізації ролі природного капіталу в економічному відтворенні за рахунок узгодження з найсучаснішими фінансовими інструментами. У результаті важливо забезпечити перетворення природних ресурсів на дієві економічні активи і зміцнення фінансової системи за рахунок використання фінансових активів, основу яких становить реальний фізичний капітал.

Монографія складається з чотирьох розділів. У першому розкрито методологічні засади з авторською інтерпретацією ключових смислових акцентів, що забезпечують упровадження концепту сталого господарювання у практику управління просторовим розвитком просторових утворень різноманітного типу. У другому розділі окреслено питання, пов'язані із виявленням шляхів забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання. У третьому розглянуто ключові детермінанти сталого господарювання. У четвертому розділі зосереджено увагу на питаннях визначення прогнозної траєкторії останнього.

Запропоновані дослідження носять пошуковий характер, тому матеріал викладено не у жорстко детермінованому вигляді, що, однак, відповідає сучасним загальноприйнятим методологічним дослідницьким трендам.

Авторський колектив: д.е.н., проф. І.К. Бистряков, д.е.н., проф. В.В. Микитенко, к.е.н., доц. Д.В. Клиновий, к.е.н., с.н.с. Н.В. Коржунова.

РОЗДІЛ 1

ЕВОЛЮЦІЙНІ ОЗНАКИ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

1.1. Стале господарювання в системі парадигмальних уявлень про сталий розвиток

Теоретичні та методологічні орієнтири концепту сталого господарювання. Трансформація уявлень про сталий розвиток. Простір методологічних пошуків. Сталі фінанси у парадигмі сталого господарювання. Сучасні підходи до визначення сталих фінансів. Інституціоналізація сталого фінансування. Сталі фінанси – базис сталого господарювання

Теоретичні та методологічні орієнтири концепту сталого господарювання. Протягом понад століття свого існування концепція сталого розвитку широко використовувалася науковою громадськістю. На сьогодні її ідеї представлені у більшості соціально-економічних, екологічних та політичних програмах розвитку як на регіональному, так і державному рівнях. Сталий розвиток декларується як новий імператив для сучасного та прийдешнього покоління, ще один етап розвитку людства, що потребує переосмислення наявних цінностей, кардинальної зміни світогляду, пріоритетів, етичних й інших норм та форм раціональності. Дослідженню зазначеної проблеми присвячено сотні праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених. Розроблено низку документів (концепцій, декларацій тощо) про перехід певної країни на засади сталого розвитку.

Активне поширення ідеї сталого розвитку в Україні, як і в інших державах світу, розпочалося після конференції ООН з навколишнього середовища, яка відбулася в Ріо-де-Жанейро в червні 1992 року. Зокрема, в Порядку денному на XXI століття, що являє собою стратегію подальшого розвитку людської цивілізації, вперше системно викладено ідеологію сталого розвитку. З цього часу в Україні фіксується стрімке зростання наукових досліджень і публікацій з цієї проблематики, які мають переважно світоглядний характер і значною мірою висхідних до ідей ноосферного розвитку В.І. Вернадського.

Незважаючи на понад півстолітню історію, розробка ідеї сталого розвитку наразі перебуває скоріше на рівні декларації про добрі наміри, ніж відповідає вимогам наукової теорії. А ухвалені на державному рівні відповідні документи мають передусім політичний характер і не відіграють істотної ролі в активізації переходу на принципи сталості. Зокрема, на конференції ООН в Йоганнесбурзі було відзначено, що ідея сталого розвитку не набула планетарного визнання і поступ на шляху до її реалізації несуттєвий.

Упродовж тривалого періоду використання терміна *sustainable development* так і не вдалося сформулювати основні методичні підходи до його досягнення, а також дійти згоди щодо можливості та правомірності вживання словосполучення сталий розвиток загалом. Зокрема, йдеться лише про адаптацію цього поняття до сучасного наукового світогляду.

Слід зазначити, що суспільство усвідомлює та впроваджує принципи сталого розвитку на етапі значного піднесення продуктивних сил й організації виробничих відносин. Прикладом слугує перехід найбільш економічно розвинутих країн до високопродуктивної ресурсозберігаючої економічної діяльності, що забезпечує належні умови для вирішення складних екологічних і соціальних завдань.

Проілюструвати трансформацію поглядів на сталий розвиток варто на прикладі концептуального визначення сталого розвитку, яке значним чином еволюціонувало вже упродовж першого десятиліття свого існування. Так, у 1987 р. комісія котру очолив прем'єр-міністр Норвегії Гру Харлем Брундтланд (Gro Harlem Brundtland), опублікувала доповідь «Наше загальне майбутнє», у якому з'явилось перше формалізоване визначення поняття *сталий розвиток* (*sustainable development*): «Сталий розвиток – цей такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби» [351, с. 16].

На сьогодні концепція сталого розвитку з цілями та завданнями пов'язана із проблемою забезпечення збалансованості трьох складових – економічної, соціальної та екологічної.

Економічний підхід полягає в оптимальному використанні обмежених ресурсів та застосуванні природо-, енерго- й матеріалозберігаючих технологій для формування потоку сукупного доходу, який би забезпечував принаймні збереження (не зменшення) сукупного капіталу (фізичного, природного або людського), з використанням якого цей сукупний дохід створюється. Водночас перехід до інформаційного суспільства обумовлює зміну структури сукупного капіталу на користь людського, збільшуючи нематеріальні потоки фінансів, інформації та інтелектуальної власності. Уже тепер ці потоки перевищують обсяги переміщення матеріальних товарів усемеро. Розвиток нової, невагомої економіки стимулюється не лише дефіцитом природних ресурсів, а й нарощенням обсягів інформації та знань, що набувають значення затребуваного товару.

З погляду екології, сталий розвиток має забезпечити цілісність біологічних і фізичних природних систем, їх життєздатність, від чого залежить глобальна стабільність усієї біосфери. Особливого значення набуває здатність таких систем самооновлюватися й адаптуватися до різноманітних змін, замість збереження в певному статичному стані або деградації та втрати біологічної різноманітності.

Соціальна складова орієнтована на людський розвиток, збереження стабільності суспільних і культурних систем, зменшення кількості конфліктів у суспільстві. Людина має стати не об'єктом, а суб'єктом розвитку. Вона повинна брати участь у процесах формування своєї життєдіяльності, прийнятті й реалізації рішень, контролі за їх виконанням. Важливе значення для забезпечення цих умов має справедливий розподіл благ між людьми (зменшення так званого GINI-індексу), плюралізм думок та толерантність у стосунках між ними, збереження культурного капіталу і його розмаїття, насамперед спадщини не домінуючих культур.

Системне узгодження й збалансування цих трьох складових є досить складним завданням. Зокрема, взаємний зв'язок соціального та екологічного напрямів обумовлює необхідність збереження однакових прав сучасних і майбутніх поколінь на використання природних ресурсів. Взаємодія соціальної та економічної складових потребує досягнення справедливості при розподілі матеріальних благ

між людьми й надання цілеспрямованої допомоги бідним прошаркам суспільства. І, нарешті, взаємозв'язок природоохоронної та економічної складових передбачає вартісну оцінку техногенних впливів на довкілля. Вирішення цих завдань – найголовніший виклик сьогодення для національних урядів, авторитетних міжнародних організацій та всіх прогресивних людей світу.

Як бачимо, перехід до моделі сталого розвитку пов'язаний насамперед зі ступенем економічної міцності держави, надійності її відтворюваної структури, з можливостями формування високих і стабільних внутрішніх фондів нагромадження і споживання для економічного та природного відтворення. Зрозумілим, що практична реалізація моделі сталості полягає в активізації інвестиційно-інноваційної діяльності. Тому країнам, що розвиваються і перебувають у важких економічних, політичних і соціальних умовах, непросто перейти до інноваційного типу господарювання, який є більш складним та потребує інтенсивнішого освоєння знань. При цьому втілення концепції сталого розвитку не гарантує швидкого зростання добробуту людей, натомість передбачає напружену роботу й консолідацію зусиль політиків, управлінців, учених та активного населення держави загалом. Крім цього, важливими є зміна світогляду та переосмислення цінностей. Тому ця стратегія потребує постійного оновлення уявлень, стереотипів мислення, а отже нових наукових підходів, які відповідають не тільки сучасним реаліям, але й пропонованим перспективам розвитку. З огляду на зазначене, перехід до сталого розвитку можливий лише в умовах становлення ноосфери, де національне й індивідуальне багатство вимірюється духовними цінностями і знаннями людини, яка живе в гармонії з навколишнім середовищем.

Отже, панівна ідея сталого розвитку має набути більш конкретних ознак прагматичності. На цьому шляху, з методологічних позицій, автори пропонують впровадити концепт *сталого господарювання*. За своєю суттю ця категорія розглядається в рамках ідеї сталого розвитку, але з урахуванням особливостей системної оптимізації господарської діяльності, котра охоплює загальні проблеми й специфічні особливості конкретних просторових об'єктів управління процесом. У такому разі стале господарювання можна розглядати як один з головних принципів і навіть інструментів реалізації ідеї сталості. Водночас стале господарювання є і способом організації господарської діяльності, що забезпечує гомеостатичний розвиток триєдиної соціо-еколого-економічної системи в турбулентних умовах її функціонування. При цьому оптимізаційний ефект досягається шляхом упровадження засобів належного управління з урахуванням соціальних, екологічних та економічних пріоритетів і стратегічних цілей сталого розвитку і, що важливо, з використанням інноваційних фінансових механізмів забезпечення сталості. Варт наголосити, що нині в забезпеченні сталого господарювання пріоритетним, домінуючим фактором стає фінансова складова.

Виникає необхідність оновленого методологічного обґрунтування вирішення проблеми сталого розвитку за рахунок поєднання багатовекторних поглядів мозаїчного типу, котрий забезпечує цілісне бачення концептуальних засад організації сталого господарювання в сучасних умовах трансформаційного суспільства України.

Варто зазначити, що стале господарювання природно-господарського утворення, тобто його забезпечення або ж досягнення, наразі, у зв'язку зі зміною

суспільно-політичних умов функціонування світогосподарської системи пов'язане із трансформацією й поширенням національного та світогосподарського когнітивно-інформаційного потенціалу. Так, зокрема, доцільно характеризувати стає господарювання відповідно до системного, комплексного й синергетичного підходів, реалізація яких має здійснюватися не лише з урахуванням принципів сучасної теорії природокористування та просторового розвитку національної соціально-економічної системи, а й зважаючи на наявні у новітній методології економічного дослідження положення класичної механіки, теорії пружності, гідродинаміки, структурної теорії інформаційної стійкості складних систем, а також кінематичних і динамічних систем.

З огляду на вказане вище, можна стверджувати, що забезпечити стає господарювання в межах природно-господарського утворення можливо лише за умов розбудови його за форматом багатовимірної природно-господарської системи, реалізація функціоналів якої відбувається синхронно, за принципами, визначеними домінантами системного, комплексного й синергетичного підходів щодо досягнення ламінарного плину найвагоміших для функціонування та сталого розвитку системи конститутивно-ключових процесів, які будуть переміщатися шарами у просторі її руху без змішування, вихорів і пульсацій, а також безладної зміни швидкостей за окресленими орієнтирами, незважаючи на кардинальні трансформації його зовнішнього середовища.

Трансформація уявлень про сталий розвиток. Необхідність визначення теоретичних та методологічних орієнтирів сталого господарювання обумовлена об'єктивними причинами, пов'язаними з трансформацією уявлень про розвиток суспільства як такого. Це повною мірою стосується і концепції сталого розвитку. У цьому аспекті слід підкреслити, що реалізація концепту відбувається вкрай повільно, здебільшого частково охоплюючи окремі складові, а не комплексно проблему в цілому. Закономірне запитання: чому так відбувається? Звичайно, є безліч відповідей залежно від позицій та компетенції зацікавлених осіб. Утім, з наукового погляду, вирішення проблеми перебуває у площині системних ознак, що передбачає формування нових підходів на інноваційній основі.

Саме такий підхід передбачає розгляд питання парадигмальних трансформацій. Зокрема, парадигма – це система понять і уявлень, які властиві певному періодові розуміння концепції сталого розвитку. На сьогодні у світі, який характеризується швидкими змінами у технологіях, засобах комунікацій, поведінкових норм серед людей, системи пріоритетів тощо, виникає потреба також у суттєвих доповненнях до системного визначення категорії сталого розвитку.

Характер парадигмальних трансформацій обумовлюється сукупністю трендів щодо розуміння суспільством напрямів розвитку та організації свого простору життєдіяльності. На сьогодні до найбільш загального тренду належить процес зміни нарративу.

Поняття *нарративу* широкому розумінні означає історично та культурно обґрунтовану інтерпретацію відповідного явища. Втім, у контексті нашого дослідження привертає увагу трактування Акерлофа та Сноуера, де нарратив – послідовність пов'язаних між собою відповідних подій, котрі у часовому вимірі можуть бути використані як шаблон при інтерпретуванні конкретного досвіду.

Завдяки нарративам, як і інститутам, актори отримують інформацію і набувають знання про можливості різних видів соціальної комунікації. Поширення нарративів, особливо в епоху цифрових технологій, засобів масової інформації та соціальних мереж, сприяє тиражуванню і передачі смислів та цінностей з урахуванням ефектів зростаючої віддачі. Включення нарративів спільно з інститутами до релевантних дослідницьких питань, зокрема, для сучасної економічної теорії дає змогу задіяти значний обсяг емпіричних даних, сприяти вдосконаленню кількісних і якісних методів і, головне, поліпшити розуміння складних еволюційних економічних процесів. Також нарратив можна розглядати як спрощене резюме подій, котрі найчастіше мають вирішальне значення в питаннях балансу – між потребами індивіда та соціальної групи, матеріальними й нематеріальними цільовими орієнтирами, особистим інтересом й альтруїзмом, між людиною та природою тощо. Ці питання, як відзначають Акерлоф та Сноуер [69, с. 58–59], є важливим, оскільки нарративи виявляють, що баланс у цих сферах відіграє важливу роль для добробуту людини. Варто додати, що вивчення нарративів дає змогу зрозуміти внутрішню логіку стимулів і мотивів, якими керуються актори, а також виявити логіку і закономірності процесів, що відбуваються [69, с. 66–69]. Нарративи також визначають релевантні стимули і мотиви акторів з огляду на культурний, історичний та інституційний контексти. Досліджуючи нарративи, можливо отримати необхідні якісні дані про зміст правил, норм інститутів, оскільки аналіз виключно статистичних та інших кількісних параметрів недостатньо. Тому нарративний аналіз є важливим методом дослідження, що дає змогу отримати більш точне розуміння економічних дій, вибору та іншої взаємодії акторів. Моделювання, засноване на нарративах, не є закритим або повним. Це лише спроба фіксації історично і локально специфічних патернів, за допомогою яких актори інтерпретують навколишній світ і свої дії у ньому. Для економістів нарративи мають значення не тому, що замінюють моделі, а тому що впливають на економічний вибір будь-яких акторів. Нарратив може містити алгоритм, але останній не може бути нарративом без особистої участі і вираженого через розповідь досвіду. На сьогодні нарративи слід розглядати здебільшого як адаптаційно-приспосувальний механізм, що спирається на інформацію про досвід. При цьому останній може бути структурований як система знань і уявлень, що містять загальну й особистісну складові [358, с. 152–157].

Щодо відповідних трендів, то трансформація нарративів відбувається від моноцентричного у бік поліцентричного, а магістрального – на проблемний. І ця тенденція стосується багатьох процесів, що свідчить про парадигмальні зрушення. До цього ще Фрідріх Хайєк зазначав, що економіст, який залишається лише економістом, швидше за все стає перешкодою, якщо не потенційною небезпекою для дослідницької роботи [297, с. 463].

Доцільно зосередити увагу передусім на тому, що в ринкових умовах сталий розвиток передбачає врахування такого фактора, як суспільна психологія. Ця тенденція спирається на досвід розвинених країн, відповідно до якого різке зростання прибутку забезпечують лише ті сфери ринку, які мають суттєве значення для масової психології.

Водночас головною причиною, котра стримує перехід країни на інноваційний шлях розвитку, на наш погляд, є недооцінка проблеми суб'єктності розвитку, через що в окремих випадках реалізуються неконтрольовані бізнес-проекти в інтересах

вужкої групи осіб, для яких соціальна орієнтація в інтересах громадян не пріоритетна. Але за законом їм належать основні ресурси, що використовуються в проєктах інноваційного розвитку.

Для якісної зміни ситуації потрібні нові високі гуманітарні технології, а також проєкти формування й організації стратегічних суб'єктів українського розвитку, що є викликом для інтелектуальних сил країни. Важливим, принциповим питанням стає перехід в управлінні від парадигми суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних відносин, що стимулює пошук нових підходів до управління. Тут йдеться про впровадження у практику інноваційних підходів, котрі пов'язані з рефлексивним, інформаційним та управлінням активними системами тощо. Загалом постнекласичний тип наукової раціональності розширює поле рефлексії над діяльністю, що передбачає врахування співвідношення набутих знань про об'єкт не тільки з особливостями засобів й операцій діяльності, але й з ціннісно-цільовими структурами. Такий підхід до постнекласичної наукової раціональності передбачає введення в контекст будь-яких наукових досліджень полісуб'єктного середовища, на тлі якого вони проводяться, тобто такого, що включає одночасно з різними типами суб'єктів сукупність цінностей світового культурного розвитку. І, що головне, це середовище виступає як відповідна система, здатна до саморозвитку. Причому ключовим для теорії управління в рамках постнекласичної науки стає питання визначення відносин типу суб'єкт-полісуб'єктне середовище. Саме з такої позиції можна виявити і навіть сформулювати нелінійні комунікативні зв'язки, котрі обумовлюють власне природу спільності, яку, однак, неможливо усвідомити звичайним методом ітерацій від простого до складного. Останній підхід не спрацьовує, оскільки в процесі його застосування виникає ефект накопичення помилки. Тому з плином часу можлива втрата адекватності при оцінюванні розвитку процесів та аномальні наслідки, що критично впливають як на життєдіяльність суспільства, так й окрему особистість. При цьому не буде жодних інструментів для управління ситуацією, оскільки лінійні методи не відповідатимуть наявним умовам.

Окремо слід вказати на тенденцію, пов'язану з перерозподілом акцентів у рамках системного підходу щодо забезпечення сталого розвитку. Зокрема, йдеться про системні утворення, здатні до саморозвитку. При цьому саморегулюючі системи розглядаються як його більш простий етап. Тип системних утворень, здатних до саморозвитку, характеризується переходом від одного виду саморегуляції до іншого. Таким системам властива ієрархія рівневої організації елементів, що створює в процесі розвитку нові рівні. Причому кожен з них має зворотний вплив на раніше сформовані рівні, перебудовує їх, у результаті чого система набуває нової цілісності. З появою нових рівнів організації система диференціюється, в ній виникають нові, відносно самостійні підсистеми. Водночас перебудовується блок управління, формуються нові параметри порядку, нові типи прямих і зворотних зв'язків. Складні системи, що здатні до саморозвитку, характеризуються відкритістю, обміном речовиною, енергією та інформацією із зовнішнім середовищем. У них формуються особливі інформаційні структури, здатні фіксувати важливі для цілісності системи аспекти її взаємодії з середовищем, тобто досвід попередніх взаємодій. Ці структури виконують у функції програм поведінки системи.

Доцільно також визначити загальні тренди зміни наративів на основі аналізу досліджень лауреатів Премії імені А. Нобеля з економіки. Наводимо їх перелік без детального розгляду, оскільки смисловий контекст зрозумілий:

Рагнар Фріш, Ян Тінберген – за створення і застосування динамічних моделей для аналізу економічних процесів (1969 р.);

Жерар Дебре – за нові методи аналізу в економічній теорії та кардинальний перегляд теорії загальної рівноваги (1983 р.);

Гері Беккер – за включення до сфери застосування мікроекономічного аналізу широкого діапазону людської поведінки та взаємодії між індивідами (1992 р.);

Амартія Сен – за внесок в економіку добробуту (1998 р.);

Джеймс Хекман, Деніел Макфадден – за розвиток теорії та методів аналізу дискретного вибору (2000 р.);

Джордж Акерлоф, Майкл Спенс, Джозеф Стігліц – за аналіз ринків з асиметричною інформацією (2001 р.);

Даніел Канеман, Вернон Сміт – за розуміння комплексного підходу до психологічних досліджень в економіці, особливо відносно суджень та прийняття рішень в умовах невизначеності, та за створення лабораторних експериментів як інструменту емпіричного економічного аналізу, особливо при вивченні альтернативних ринкових механізмів (2002 р.);

Елінор Остром, Олівер Вільямсон – за роботу з аналізу економічного управління (2009 р.);

Пітер Даймонд, Дейл Мортенсен, Крістофер Пісарідес – за роботу з аналізу ринків з моделями пошуку (2010 р.);

Жан Тіроль – за дослідження ринкової влади та регулювання (2014 р.);

Ангус Дітон – за дослідження споживання, бідності та добробуту (2015 р.);

Річард Тейлер – за внесок до поведінкової економіки (2017 р.);

Вільям Нордгауз – за дослідження впливу кліматичних змін при довгостроковому макроекономічному аналізі (2018 р.);

Абхіджит Банерджі, Естер Дюфло, Майкл Кремер – за експериментальний підхід до боротьби з бідністю (2019 р.).

Як видно з переліку, дослідження Нобелівських лауреатів значною мірою кореспондують з визначеною концепцією наративних трансформацій у бік домінування глокалізаційних процесів.

Слід вказати на низку трактувань методології, що значною мірою залежить від характеру досліджень, його об'єкта, предмета тощо. Зокрема, нами методологія розглядається як логічна організація діяльності людини щодо визначення мети та предмета дослідження, а також підходів і орієнтирів його проведення, включаючи вибір засобів і методів, що забезпечують найбільш доцільний результат. Спираючись на таке розуміння методології, можливо сформулювати й конгруентне трактування категорії господарювання. Господарювання – спосіб такої діяльності людини, котра пов'язана зі створенням, підтримкою, поліпшенням умов і засобів існування з метою власного життєзабезпечення. У такому разі стало господарювання – це такий спосіб господарювання, який базується на концепції забезпечення системного гомеостазу, тобто рівноважному управлінню сукупністю відносин між суб'єктами господарювання у напрямі раціонального використання наявних матеріальних і нематеріальних благ.

Отже, інноваційна методологія сталого господарювання, з системних позицій, орієнтує на пошук та обґрунтування комплексу підходів, методів, заходів, які забезпечують досягнення ефекту покращення життєдіяльності в рамках поліцентричного типу наратива. Звісно, у такому разі має враховуватися фактор значного ускладнення системи організації і розвиток комунікацій. Як вище зазначалося, зміна природи власне системи і характеру її проявів приводить до виникнення досі не відомих нелінійних ефектів і синергетичних колективних явищ. Парадигмально нова методологія саме і спрямована на те, щоб з огляду на всі фактори природних умов і дії її законів сформувати найбільш оптимальний шлях розвитку з можливих. З позицій проблемного наративу, проблема може проявитися несподівано, при цьому адекватні методи її вирішення ще не сформовані. Оскільки у складних сучасних системах господарювання впроваджується велика кількість елементів, зорієнтованих на самонавчання, що значною мірою корелюють між собою, нелінійність зв'язків суттєво зростає. При цьому виникають нові ефекти, що потребують пошуку методологічних механізмів та інструментарію їх урахування у такому середовищі.

Простір методологічних пошуків. У рамках конструктивного погляду на формування оновленої методологічної основи обґрунтування сталого господарювання сформовано методологічну матрицю досліджень (рис. 1.1). Відповідно до наведеної схеми, виділено три основних блоки досліджень, які дають можливість здійснити методологію парадигмальних зрушень щодо реалізації концепту сталого господарювання.

Перший – блок парадигмальних трансформацій уявлень концепту сталого господарювання. Другий – блок євроінтегративних платформ. Третій – блок, пов'язаний із визначенням прогнозної траєкторії сталого господарювання.

Щодо першого блоку важливим стає питання об'єктивізації суб'єкт-суб'єктних відносин зацікавлених сторін, які орієнтуються на досягнення цільових орієнтирів сталого господарювання. З методологічного погляду, принциповим у цьому блоці є визначення ключових факторів упорядкування системи управління сталим господарюванням. До таких належать: співвідношення віртуальної і реальної економіки; ідентифікації їх прояву на різних за просторовими масштабами рівнях; виявлення управлінського фракталу, що орієнтований на забезпечення узгодженості між складовими сталого господарювання, включаючи фінансову, природно-ресурсну, соціетальну та виробничу підсистеми.

У другому блоці увагу зосереджено на коадаптації методологічних трансформації із загальними євроінтеграційними орієнтирами з метою органічного під'єднання національної господарської системи до системи більш високого рівня, до якої належить європейський простір. Процес коадаптації зачіпає глибинні процеси, котрі позначаються на аналізі еволюційних ознак сталого господарювання в Україні, визначенні умов забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання, а також встановленні детермінант сталого господарювання.

Для третього блоку, котрий охоплює аспекти формування прогнозної траєкторії сталого розвитку, важливим є визначення базових положень створення динамічної, багаторівневої моделі, яка враховує специфіку вирішення питань

сталого господарювання, але водночас базується на єдиних просторових організаційних фракталах.

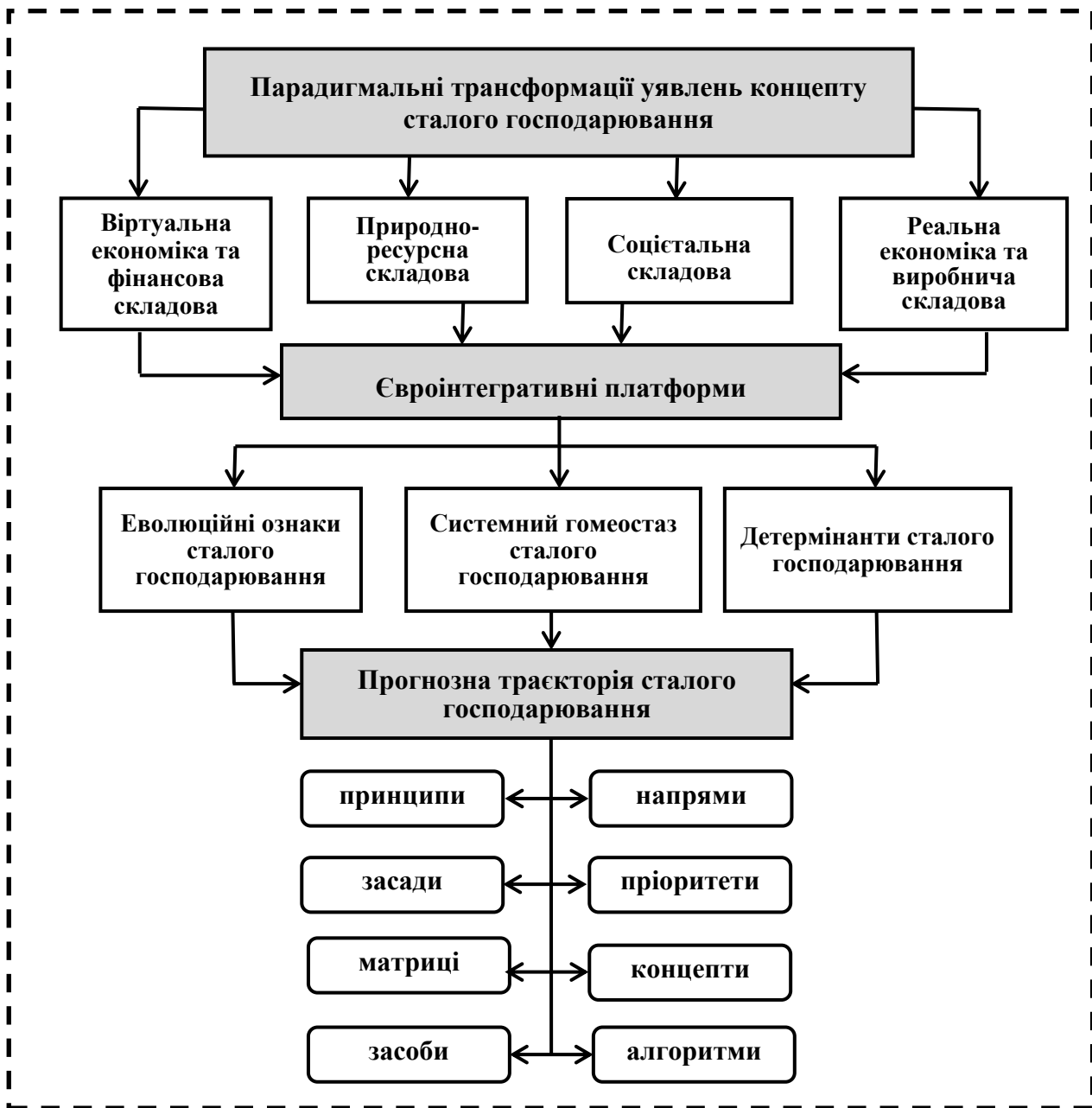

Рисунок 1.1 – Методологічна матриця досліджень

За такого підходу, як об'єднавчий фрактал визначаються парні структурні виміри сталого господарювання: принципи – напрями; засади – пріоритети; концепти – структури; засоби – алгоритми.

Сталі фінанси у парадигмі сталого господарювання. У рамках концептуальних поглядів на стале господарювання особливе місце займає питання сталих фінансів як ефективного механізму імплементації парадигмальних зрушень. Про сталі фінанси як окремий концепт сталого розвитку опосередковано йшлося у «Декларації тисячоліття» Організації Об'єднаних Націй, затверджені резолюцією

Генеральної асамблеї у 2000 р. та підписані Президентом України. Як відомо, в цьому документі особлива увага відводиться боротьбі з бідністю та охороні навколишнього природного середовища. Зокрема зазначалося, що успіх у досягненні Цілей Тисячоліття залежить від забезпечення належного управління на міжнародному рівні й прозорості у фінансовій, кредитно-грошовій і торговельній системах. Засвідчувалась прихильність урядів до формування відкритої, слухної, регульованої, передбачуваної й недискримінаційної багатобічної торговельної й фінансової системи. Висловлювалася стурбованість перешкодами у мобілізації ресурсів, необхідних для фінансування сталого розвитку [91]. Зміст цієї Декларації став підставою ухвалення визнаних світовою спільнотою Цілей розвитку тисячоліття (ЦРТ-2000–2015). На Всесвітньому саміті зі сталого розвитку Ріо+10 у 2002 р. у Йоганнесбурзі (ПАР) було усвідомлено, що для вирішення низки нагальних проблем людства необхідно постійно вживати практичні заходи та забезпечувати їх стале фінансування. На саміті спільно з екологічними розглядалися також соціальні й економічні питання, серед яких була сформована вимога щодо забезпечення ширшої участі у забезпеченні сталого розвитку міжнародних фінансових інститутів. Досить важливими з погляду стимулювання сталого розвитку та усвідомлення ролі в цьому процесі фінансової складової стали рішення, ухвалені на Міжнародній конференції з фінансування розвитку (International Conference on Financing for Development), що відбувалася у Монтерреї (Мексика) 18–22 березня 2002 р. На ній глави держав і урядів країн світу закликали досягти Цілей тисячоліття, використовуючи такі фінансові інструменти: податкові важелі, інвестиції в економічну і соціальну інфраструктуру, розвиток ринків капіталу через банківські системи, розсудлива бюджетна й грошова політика. Також зобов'язувалися зменшувати вплив інфляції, сприяти високим показникам економічного зростання, повній зайнятості, викоріненню бідності, цінній стабільності тощо. Показово, що через три роки саме після цього саміту з'явилося перше науково-практичне дослідження колективу авторів у царині сталих фінансів «Найкращі практики у сталих фінансах» [304], де фактично вперше згадується власне поняття *сталі фінанси*.

І хоча окремі економічні та фінансові поняття з'явилися у визначенні сталого розвитку на початку 2000-х років, як окремий напрям досліджень і парадигмальна складова сталі фінанси почали розглядатися лише після відомого світового саміту Ріо+20 (2012 р.), коли гостро постало питання створення світової системи сталих фінансів, яке, проте, навіть на той час містило слабе теоретико-методологічне підґрунтя і мало в основному характер певним чином скомпонованих низових фінансових ініціатив, а саме: стале інвестування, стале страхування, сталий банкінг, сталі фінансові ринки тощо. Проте зазначене не було оформлено в єдину концепцію сталих фінансів, хоча дослідження тривають з середини 2010-х років і донині.

Тобто характерна ознака наукового напрямку досліджень у сфері фінансів сталого розвитку полягає у тому, що вони є концептуальною складовою фінансової теорії, яка, на відміну від інших, формується здебільшого не теоретиками-фахівцями «зверху» як розвиток теоретико-методологічних уявлень про фінансові аспекти забезпечення сталості господарювання спеціалізованими науково-освітніми установами, а, як правило, практиками-господарниками на низовому рівні, як низова фінансова ініціатива корпорацій, громадських рухів, муніципальних

структур тощо, що відображається в подальших наукових дослідженнях теоретико-методологічного і практичного спрямування і рішеннях урядів, які фактично узагальнюють практичний досвід стейкхолдерів. Тому окремо глибоких наукових фундаментальних робіт теоретико-методологічного характеру зі сфери сталих фінансів практично немає, а власне тематика сталих фінансів анонсується фахівцями як така, що перебуває в зародковому стані [361, с. 9].

Стосовно фінансів, то сутність означеного концепту свідчить про необхідність формування такої фінансової системи, яка повинна не лише стабільно функціонувати за рахунок сучасних фінансових інструментів, але й бути стійкою, тобто більше відповідати реальній, фізичній економіці й обслуговувати запити інклюзивного, екологічно стійкого та соціально спрямованого економічного розвитку, в якому забезпечено належне управління територіальними активами, збалансоване споживання природних ресурсів, стале інвестування в охорону навколишнього природного середовища, підтримку проєктів технологічної модернізації господарства, сталий банкінг, біржову, валютну, фіскальну та страхову системи й формування відповідних фондів фінансування сталого розвитку тощо з урахуванням екологічного, соціального та управлінського критеріїв (Environmental, Social, and Governance ESG) у фінансовій діяльності.

Упродовж останніх 20 років парадигмальні уявлення про сталі фінанси як складову сталості наразі еволюціонували від стану стурбованості світових лідерів за майбутні перспективи фінансування заходів щодо сталого розвитку до цільових орієнтирів екологічно відповідальної поведінки фінансових установ та сучасної наукової концепції, яка доповнюється теоретичними підходами, емпіричним обґрунтуванням та вже має позитивний досвід практичної реалізації як у методологічному, так і конструктивному аспектах. Під впливом нової парадигми сталих фінансів сьогодні змінюється сутність економічних відносин щодо забезпечення фінансовим капіталом ініціатив і заходів суб'єктів господарювання у напрямках сталого розвитку, набувають особливостей розподільчі та перерозподільчі процеси, що приводить і до трансформаційних зрушень у сутності фінансів.

Сучасні підходи до визначення сталих фінансів. Однак, як уже відзначалося, дослідження у сфері формування сталих фінансів мають не настільки численний характер, як із загальної та, зокрема, економічної проблематики сталого розвитку. У цілому, з позиції європейських експертів [323, с. 12], можна визначити у вузькому значенні сталі фінанси як інтеграцію екологічних, соціальних у управлінських факторів (ESG-factors) у фінансові рішення; у більш широкому – як фінанси, що сприяють стійкому економічному, соціальному й екологічному розвитку; у загальному значенні – як фінансову систему, котра стабільна й здатна вирішувати довгострокові освітні, економічні, соціальні й екологічні проблеми, включаючи забезпечення сталої зайнятості, фінансування пенсій, технологічних інновацій і будівництва інфраструктури, пом'якшення наслідків кліматичних змін тощо. Отже, очевидно, що концепція сталих фінансів перебуває на ранньому етапі формування, і це проявляється в термінологічній і змістовній еkleктиці, актуалізуючи фундаментальні дослідження сталих фінансів та їх ролі в розвитку просторових соціально-економічних систем.

Аналіз трактування позиції європейських експертів щодо змісту концепції сталих фінансів через призму вказаних трьох основних підходів до визначення цієї категорії виявив окремі особливості та їх системний взаємозв'язок з огляду на різні підходи до розуміння сталих фінансів. Так, у вузькому значенні, сталі фінанси асоціюються із процесом інтеграції екологічних, соціальних і управлінських факторів (англ. – ESG factors) у систему ухвалення фінансових рішень. Наведене трактування називається емпіричним та характеризується як таке, що не відображає цілком суті явища, а власне концепція характеризується як інструментальна. У разі, коли йдеться про фінанси, що сприяють сталому розвитку соціально-економічних систем, визначення є більш предметним, і у рамках такого, ширшого трактування слід говорити про ті фінансові функції, інститути, інструменти, які дають змогу фінансувати сталий розвиток. Така концепція окреслена загалом як інституціональна. Відповідно до третього підходу в разі поєднання в одному визначенні сталих, екологічних і кліматичних аспектів фінансових відносин виникає питання про співвідношення понять *сталі фінанси*, *зелені фінанси* і *кліматичні фінанси*. Варто засвідчити, що найбільш обґрунтованою вбачається позиція Європейської комісії, згідно з якою найбільш широким поняттям є *сталі фінанси*, що охоплюють екологічні, економічні, соціальні й управлінські аспекти фінансового розвитку. З цих позицій, сталі фінанси системно інтегрують зелені фінанси (у цьому контексті розглядаються екологічні аспекти фінансового розвитку) і в тому числі кліматичні (пов'язані з фінансовими аспектами управління кліматичними ризиками) [329, с. 12]. Такий підхід до визначення сталих фінансів характеризується як функціональна концепція [160, с. 72–73].

Доцільно також врахувати думку фахівців, котрі вважають, що перше трактування становитиме пріоритетний інтерес для економічних територій з низькими значеннями індикаторів досягнення ЦСР, як і для компаній, що вперше впроваджують у діяльність ESG-принципи. На друге трактування будуть більшою мірою орієнтуватися територіальні утворення, що мають відносно високий рівень розвитку та більш потужні ознаки сталості, а також компанії-флагмани капіталізації, що демонструють успіхи в соціальній та екологічній відповідальності, оскільки визначальними на перший план для них стають питання систематичної фінансової підтримки сталого розвитку. Нарешті, третє тлумачення має в основному теоретичне значення: можна говорити про різноманітні ознаки становлення сталих фінансових систем на рівні країн і глокально-глобальних утворень, проте на сьогодні цей процес тільки розпочинається і потребує наразі більш глибокого системного дослідження [158, с. 263].

Інституціоналізація сталого фінансування. Потужним поштовхом для розвитку системи сталих фінансів стало формування сталих (альтернативних) банків і фінансових інститутів, з яким пов'язане поняття *сталий банкінг* як узагальнений термін, що охоплює діяльність групи особливих кредитних організацій – соціальних, солідарних, відповідальних, етичних або альтернативних банків, котрі поєднують загальне прагнення впливати на людей і навколишнє природне середовище за допомогою банківських продуктів і послуг. До найбільших з них належать, зокрема, Freie Gemeinschaftsbank in der Schweiz (Швейцарія, 1984), Wainwright Bank & Trust Co. (США, 1987), Alternative Bank Schweiz (Швейцарія, 1990), Cultura

Sparebank (Норвегія, 1997), Ekobanken (Швеція, 1998), Banca Popolare Etica (Італія, 1998), Charity Bank (Великобританія, 2002), Caisse d'economie solidaire Desjardins (Канада, 1971), Unity Trust Bank (Великобританія, 1984). Сталі банківські інститути спеціалізуються на фінансуванні таких соціально й екологічно значимих проєктів, як будівництво соціального житла, підвищення енергоефективності, поліпшення соціально-гігієнічних умов тощо, у багатьох випадках надаючи кредити заставками нижчими, ніж середньоринкові. Сталі банки здійснюють фінансування наноекономічних ініціатив мікропідприємництва; проєктів синьої економіки у сфері еколого-орієнтованого використання водних ресурсів; підприємств сільського господарства й виробників біопродукції (зелені кредити, екологічний лізинг), а також демонструють високу прозорість своїх фінансових операцій і соціальну відповідальність у відносинах із клієнтами й власними співробітниками. Важливим інструментом діяльності цих банків є депозити й депозитні сертифікати сталого розвитку (часто низькопроцентні), які за бажанням вкладників можуть бути використані цільовим чином як ресурси для конкретних соціально й екологічно ефективних кредитів й інвестицій [121, с. 13–15].

З-поміж інших фінансових ініціатив щодо забезпечення сталості фінансових систем варто виділити такі, зокрема, як:

- Глобальний договір ООН (UN Global Compact) – підготовлена та реалізована ООН у 2000 р. конвенція з діловою спільнотою, спрямована на формування компаніями всього світу соціально та екологічно відповідальної політики. Учасники Глобального договору добровільно ухвалюють зобов'язання дотримуватися десяти принципів, що стосуються прав людини, умов праці, протидії корупції й охороні навколишнього природного середовища, а також щорічного публічного підтвердження відповідності цим принципам тощо.

- Декларація Коллевеккьо про фінансові організації й сталий розвиток (The Collevocchio Declaration on Financial Institutions and Sustainability). Проєкт цього документа був підготовлений некомерційною організацією Banktrack (створена в 1996 р.) і представниками більш як 100 інших некомерційних організацій, у тому числі WWF Великобританії й WWF Італії, в італійському місті Коллевеккьо. Декларація була оприлюднена на Давоському форумі в січні 2003 р. Важливим підсумком реалізації зазначених ініціатив фінансових інститутів стало істотне розширення концептуального поля сталих фінансів за рахунок теоретичного переосмислення досвіду сталих банків та інших фінансових інститутів, прихильних до принципів сталого розвитку. У результаті проявилася тенденція до вивчення змістовних аспектів сталого банкінгу. Його сутність полягає в тому, що фінансові(банківські) інститути можуть і повинні демонструвати й відігравати позитивну роль на шляху до екологічної й соціальної стабільності через надання фінансових послуг і відповідального ведення бізнесу. Для цього фінансові інститути повинні переглянути свої місії, змінивши пріоритет одержання максимальних прибутків на принципи стабільності, що означає повністю інтегрувати вимоги екологічних обмежень, а також соціальної й економічної справедливості в корпоративні стратегії та їх основну діяльність (включаючи кредитування, інвестиції, андеррайтинг, консультування тощо) і поставити цілі сталого розвитку на один рівень із такими пріоритетами, як максимізація вартості

бізнесу для акціонерів і задоволеність клієнтів, а також активно прагнути до фінансування діяльності, що сприяє сталому розвитку [360].

- Мережа інвесторів з кліматичних ризиків (Investor Network on Climate Risk, INCR) – об'єднання (мережа) американських інституціональних інвесторів та інших фінансових інститутів, що діє з 2003 р. і метою якого є сприяння кращому розумінню фінансових ризиків та інвестиційних можливостей, пов'язаних зі зміною клімату. INCR має різні робочі групи, які пропонують інвесторам можливість співпрацювати зі своїми колегами для обміну новинами щодо ключових досліджень, розробки стратегій, обміну найкращими практиками та просування питань екології, соціальної сфери й управління (ESG) на різних напрямках – від розробки корпоративної політики до оцінки результатів роботи у сфері забезпечення сталого розвитку виробництва. Прикладом такої робочої групи є, зокрема, робоча група з питань інвестування – Ініціатива акціонерів з питань клімату та сталості (SICS).

- Принципи екватора (Equator Principles, EP) – добровільний стандарт фінансової галузі, що стосується управління соціальними й екологічними аспектами угод з проектного фінансування. EP застосовуються до будь-якого нового фінансування проектів, які здійснюються в будь-якій точці земної кулі й у будь-якій галузі й загальні проектні капітальні витрати за якими становлять не менше ніж 10 млн дол. США. За допомогою принципів екватора фінансові інститути контролюють, щоб фінансовані ними проекти розроблялися на принципах соціальної та екологічної відповідальності й відповідно до розумних практичних методів управління навколишнім середовищем. Початковий варіант Принципів екватора було сформовано у 2003 р. десятьма найбільшими банками в співробітництві з дочірньою структурою Світового Банку – Міжнародною фінансовою корпорацією (International Financial Corporation, IFC). У 2006 і 2013 рр. вийшли уточнені версії Принципів екватора, на сьогодні підписані більш ніж 60-ма провідними банками світу, які здійснюють понад 70 % від загального обсягу проектного фінансування у країнах із зростаючою економікою. Ці принципи стали визнаним галузевим стандартом у частині екологічних і соціальних критеріїв проектного фінансування.

Застосування адекватних Принципам екватора підходів до управління екологічними ризиками та стандартів відповідальності у банківському секторі – невід'ємний елемент членства в Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development). Впровадивши ці принципи, фінансовий сектор одержав набір екологічних і соціальних орієнтирів для управління екологічними та соціальними ризиками при фінансуванні проектів у міжнародному масштабі. Імплементация Принципів екватора розрахована на те, що всі фінансові установи приймуть систему управління, засновану на базовому внутрішньому стандарті комплексного аналізу й достовірної фінансової оцінки проекту. Ціль застосування Принципів екватора – забезпечення відповідності фінансованих проектів певним соціальним й екологічним вимогам. Ці та інші соціально-екологічні стандарти та інструменти все ще носять добровільний характер, єдиним реальним засобом реагування на їх недотримання є вилучення організації-порушника з відповідного об'єднання. Тому в інтересах суспільства і довкілля необхідно забезпечити функціонування

механізмів підзвітності та легітимної відповідальності за ігнорування стандартів, розгляду скарг та здійснення судочинства, що забезпечить практичне дотримання банками своїх соціальних та екологічних зобов'язань. Важливим є те, що соціальна орієнтація банків не має обмежуватися лише кількома країнами, а банківська діяльність і рух банківських капіталів – національними кордонами [296].

Необхідно відзначити низку урядових ініціатив ЄС зі сталого фінансування, запропонованих у рамках Європейської зеленої угоди (англ. The European Green Deal) – головного документа, що визначатиме засади економічного майбутнього Європейського Союзу та впливатиме на формування й реалізацію економічної політики ЄС у найближчій перспективі. Цей документ розроблений Європейською Комісією як відповідь на подолання викликів, пов'язаних зі зміною клімату та охороною навколишнього природного середовища, стратегія зростання, яка має на меті перетворити ЄС у справедливе суспільство з високим рівнем добробуту та сучасною економічно ефективною й конкурентоспроможною економікою, котра функціонує без емісії парникових газів, а економічне зростання не пов'язане з використанням екстенсивним природних ресурсів до 2050 року. Реалізація заходів на шляху до кліматичного нейтралітету потребує відповідних фінансових ресурсів й інноваційних механізмів з метою мобілізації та забезпечення необхідних коштів для проєктів, пов'язаних із кліматом. З метою формування фінансового механізму забезпечення реалізації заходів у рамках Європейської зеленої угоди вже у лютому 2020 року було презентовано відповідний Інвестиційний план (англ. EU Green deal Investment Plan). Останній базується на Механізмі справедливого переходу до 2027 року (англ. Just Transition Mechanism), який складається з таких елементів: Фонд справедливого переходу (англ. Just Transition Fund – 30–50 млрд євро), InvestEU (45 млрд євро), Фонд кредитування державного сектору (англ. Public Sector Loan Facility – 650 млрд євро). Такий механізм повинен до 2027 року сприяти акумуляції майже 100 млрд євро на щорічній основі. Решту від необхідної суми кліматичних та зелених фінансів планується мобілізувати на фінансовому ринку.

Фінансова складова Європейської зеленої угоди базується на трьох основних джерелах фінансування:

1. *Фонд справедливого переходу*: новий фонд одержить 7,5 млрд євро коштів ЄС, додатково до пропозиції Комісії щодо наступного довгострокового бюджету ЄС. Для Фонду підготовлена нова законодавча пропозиція, представлена разом з Інвестиційним планом «Європейська зелена угода». Кожна держава-член зіставлятиме кожен євро з Фонду справедливого переходу з коштами від 1,5 до 3 євро з Європейського фонду регіонального розвитку та Європейського соціального фонду. Ці кошти з бюджету ЄС будуть також доповнені національним співфінансуванням відповідно до правил політики згуртованості. У сукупності це забезпечить фінансування у розмірі від 30 до 50 млрд євро на період 2021–2027 років. Фонд переважно надаватиме гранти регіонам, де багато людей працюють у секторі видобутку вугілля, нафтового сланцю і торфу, або регіонам, у яких є галузі з високими викидами парникових газів. Це також допоможе підтримувати інвестиції у перехід на екологічно чисту енергію, наприклад, підвищення енергоефективності.

2. *Спеціальна схема справедливого переходу* в рамках InvestEU, яка дозволить мобілізувати до 45 млрд євро інвестицій. Вона залучатиме приватні інвестиції, які

принесуть користь регіонам і допоможуть їх економікам віднайти нові джерела зростання. Наприклад, до таких можуть належати проєкти декарбонізації, економічної диверсифікації регіонів, енергетичної, транспортної та соціальної інфраструктури. Схема функціонуватиме відповідно до принципів, які визначають InvestEU, і частина фінансування в рамках InvestEU буде спрямована на цілі справедливого переходу. Ціль інвестицій у розмірі 45 млрд євро відповідає забезпеченню близько 1,8 млрд євро з бюджету ЄС для програми InvestEU.

3. *Кредитування державного сектору* Європейським інвестиційним банком, що фінансується з бюджету ЄС, для мобілізації інвестицій у розмірі від 25 до 30 млрд євро. Воно буде використовуватися для пільгових позик державному сектору, наприклад, для інвестицій в енергетичну і транспортну інфраструктуру, мережі централізованого теплопостачання та ремонт будівель. Кредитування покладатиметься на внесок у розмірі 1,5 млрд євро з бюджету ЄС, а також на кредитування ЄІБ у розмірі 10 млрд євро на власний ризик. Комісія надала законодавчу пропозицію щодо створення цього нового кредитування державного сектору у березні 2020 року [222].

Великий внесок в імплементацію домінант сталого розвитку в економічну та фінансову діяльність і звітність здійснено як неурядовими, так і урядовими організаціями країн – провідних світових лідерів, в основному Великої Британії, Франції та США. Між двома самітами в Ріо, які відбулися у 1992 та 2002 рр., світова спільнота виступила із низкою декларацій про наміри, добровільних зобов'язань й ініціатив, уклала важливі міжнародні корпоративні угоди, пов'язані зі створенням окремих організаційно-економічних і фінансових механізмів, керівництв і стандартів, спрямованих на практичну реалізацію принципів сталого розвитку, екологічної й соціальної відповідальності бізнесу.

Відповідно до потрійного критерію сталості [317], фактично економічна, соціальна та екологічна домінанти сталого розвитку знайшли відповідне відображення у принципах фінансової діяльності, насамперед банківської та інвестиційної, у яких ураховано відповідні пріоритети при фінансуванні (прямого й портфельному інвестуванні та кредитуванні й страхуванні) розвитку суб'єктів господарювання. Для фінансистів зі сфери банківського, корпоративного та інституціонального інвестування врахування перелічених ESG-факторів факторів дає змогу ухвалювати зважені та кваліфіковані рішення про кредитування або вкладення коштів у цінні папери певної компанії або той чи той корпоративний проєкт. У цілому для економіки це означає, що відібрані за допомогою фільтра ESG суб'єкти господарювання вестимуть соціально орієнтований бізнес, відрізнятимуться якісним управлінням, у т.ч. у фінансовій сфері, й турботою про екологічні наслідки господарської діяльності.

Зважаючи на ці позиції, на думку фахівців, дотримання UN PRI-принципів та врахування у фінансовій діяльності ESG-факторів відкриває широкі можливості взаємодії між суб'єктами й об'єктами відповідального інвестування, й воно може бути організоване із застосуванням різних як традиційних (пряме інвестування, цінні папери), так й інноваційних фінансових інструментів (зокрема, сек'юритизацію природних активів). Стосовно ринкової системи відповідального інвестування основні потоки фінансових ресурсів у ній мобілізуються інституціональними інвесторами, що формують попит на інструменти фінансового

ринку, в тому числі інвестиційні паї, акції, облігації й інші цінні папери, що відповідають вимогам особливих інвестиційних стратегій [159, с. 60–61]. Зокрема, наголошується, що у сфері відповідально-сталого інвестування мають широко використовуватися механізми інвестування за участю фінансових посередників – банківських установ, а особливо інституціональних інвесторів (пайових інвестиційних фондів), які не тільки впроваджують UN PRI-принципи, але, по суті, і є їх авторами.

На сьогодні у світі сталі фінанси, котрі включають, зокрема, такі потужні напрями, як сталий банкінг та сталі інвестиції, є одними із ключових драйверів трансформації міжнародної й національних фінансових систем у напрямі орієнтації їх на потреби сталого розвитку [1]. Натепер у різні сектори національного господарства активно імплементуються елементи системи сталих фінансів, які забезпечуватимуть фінансування сталого розвитку відповідно до задекларованих у «Дохинській декларації про фінансування розвитку» (Doha Declaration on Financing for Development) прагнень до створення диверсифікованих, ефективно регульованих, інклюзивних фінансових систем, що сприяють збільшенню заощаджень і спрямованих на здійснення проєктів, котрі генерують стійке зростання [312].

У цілому можна зробити висновок, що на сьогодні сформовано щонайменше рамковий концепт сталих фінансів як принципів позицій у вигляді норм, правил, принципів і факторів, котрі необхідно враховувати в організації і реалізації різноманітних аспектів фінансової діяльності (інвестиційної, страхової, банківської, біржової тощо) для забезпечення як сталого функціонування власне фінансової системи, так і сталої господарської діяльності у цілому відповідно до екологічної, економічної, соціальної та управлінської доміант сталого розвитку світового господарства.

Сталі фінанси – базис сталого господарювання. Сталі фінанси як економічна категорія тісно пов'язані з концептуальним поняттям сталого господарювання і є, з одного боку, фінансовою основою для розбудови сталої господарської системи, а з іншого – саме їх функціонування повинно певною мірою підпорядковуватися такому концепту. Відповідно стала фінансова система має бути функціональною складовою господарської і містити певні функціонали, що сприятимуть реалізації такого загального концепту сталого господарювання. За нашими дослідженнями, новітні підходи до забезпечення сталості функціонування територіальних господарських систем пов'язані із реакцією системи на деформуючі екзогенні та ендогенні фактори впливу як певною мірою живого організму, в котрому за допомогою платформних підходів реалізовано механізми саморегуляції сталого функціонування господарської системи, включаючи насамперед механізми сталого фінансування. Також важливим є інституціональний аспект, коли для мінімізації негативних наслідків від процесів, що порушують сталість розвитку господарської системи, через формування адекватної інституціональної конфігурації забезпечуватиметься її адаптивність до динамічних змін умов розвитку. Тобто переважно сталість функціонування фінансової системи підтримуватиме синергетичний ефект від використання організаційних і фінансово-економічних механізмів у відповідних господарських інститутах, орієнтованих на

самотрансформаційні процеси, рушійною силою котрих є низова ініціатива економічних агентів, упорядкована шляхом широких інтерактивних взаємовідносин між владою, бізнесом і населенням у рамках публічно-приватних відносин платформного типу та забезпечена фінансовими ресурсами сталого розвитку, основу котрих становитиме природна рента.

У цілому концепт сталого господарювання в контексті побудови системи сталих фінансів, на нашу думку, полягає в організації такого способу економічних та фінансових взаємодій усіх акторів господарської діяльності (економічних агентів з бізнес-сфери, державних та місцевих органів публічної влади, населення тощо) в межах територіальних природно-господарських систем, яким забезпечується досягнення екологічних, соціальних та економічних цілей сталого розвитку через високоефективну інклюзію господарських ресурсів до виробничого процесу, правильно сформовані механізми фінансового розподілу й консолідацію зусиль влади, бізнесу й населення у вирішенні завдань територіального розвитку.

Місце і роль сталих фінансів як складової системи сталого господарювання, очевидно, пов'язані з базовими функціями фінансів, а саме, такими як накопичуюча (концентрація фінансових ресурсів у суб'єктів господарювання та в бюджетній системі країни, створення бюджетних соціальних, екологічних та резервних фондів, фондів сталого розвитку, суверенних і квазісуверенних фондів тощо); розподільча (розподіл основних, первинних доходів суб'єктів господарювання, включаючи державні організації, бізнес-структури, фінансові установи та населення за допомогою грошової системи); перерозподільча (перерозподіл доходів у результаті кредитно-фінансових відносин між суб'єктами господарювання та фіскальних відносин між фінансовими агентами й державою); контролююча (контроль за доходами й видатками суб'єктів господарювання, фінансово-господарський, фінансово-бюджетний, кредитно-банківський та інші види контролю) й ресурсоутворююча (забезпечення держави, її територій та кожного суб'єкта господарювання необхідними фінансовими ресурсами для здійснення господарської діяльності). Крім того, варто звернути увагу на те, що система сталих фінансів виконає, крім цього, ще дві специфічні притаманні саме їй функції, а саме: стабілізаційну (створює фінансове підґрунтя у вигляді фінансових грошових та інших ресурсів для підтримки сталості функціонування господарської системи) та регулятивну (забезпечує інвестиційними, страховими, біржовими й іншими механізмами бажані технологічні, економічні, соціальні та екологічні зрушення й спрямовує розвиток господарства відповідно до соціальних та екологічних орієнтирів сталого розвитку). Виконання фінансами сімох указаних функцій сприяє циклічному процесу формування та використання фінансових ресурсів, які забезпечують, по-перше, сталість функціонування господарських систем, по-друге, бажану економічну (включаючи технологічні зрушення), соціальну та екологічну спрямованість їх розвитку (рис. 1.2). Цим досягається, у свою чергу, сталість господарювання в цілому за рахунок створення фінансового підґрунтя для стійкого функціонування господарської системи та регулятивного характеру системи сталих фінансів, завдяки чому актуалізуються екологічні й соціальні пріоритети, а також консолідуватимуться зусилля усіх агентів економічної діяльності щодо досягнення цілей сталого розвитку.

Рисунок 1.2 – Функції системи сталих фінансів відповідно до ідеологеми сталого господарювання

Відповідно до зазначеного, на думку фахівців, фінанси сталого розвитку – це економічні відносини, що виникають у процесі діяльності економічних агентів, які керуються принципами корпоративної соціальної відповідальності, пов'язаної з формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів з метою створення стійкої у довгостроковому періоді економічної, екологічної і соціальної вартості з поправкою на фінансовий ризик та забезпечення позитивного соціального ефекту за допомогою спеціальних фінансових моделей, методів, продуктів та інструментів. Акцентується також, що, на відміну від існуючих понять фінансових ресурсів, варто виділити цільове призначення фінансових ресурсів сталого розвитку, яке окреслює ціль-орієнтир і ціль-функцію сталості, а також особливий статус суб'єктів фінансових відносин, специфічний характер методів та інструментів для досягнення відповідної мети. Тобто фінансування сталого господарювання розглядається як діяльність установ фінансового сектору економіки, пов'язаної із забезпеченням фінансовим капіталом потреб економічних агентів щодо реалізації їх стратегій і досягнення цільових орієнтирів [63, с. 215].

1.2. Сучасна інтерпретація фізичної економії як науково-природничих засад сталого господарювання

Економія та стале господарювання: точки дотику. Фізична економія у контексті сталого господарювання. Ключові позиції фізичної економії. Соціетальний фактор у просуванні ідей сучасної фізичної економії. Фінансоміка та фізична економія у концепції сталого господарювання.

Розглянуто питання інтерпретації фізичної економії, що пов'язані із важливістю узгодженості категорій *господарювання* та *природа* через людину *economicus*. У новітній історії, як відомо, відносини між ними значно загострилися. Звісно, ці питання мають бути розв'язані також і на методологічному рівні. У монографії наведено власну інтерпретацію шляхів вирішення цієї складної багатовимірної проблеми.

Економія та стале господарювання: точки дотику. Питання співвідношення категорій *економія* та *господарювання* має велике значення, оскільки значною мірою впливає на упорядкування засобів управління сталим просторовим розвитком життєдіяльності людини, спільноти, соціуму та різного типу угруповань, пов'язаних із господарською діяльністю.

Етимологія слів *економіка* та *господарство* виявила їх синонімічність. В обох випадках йдеться про управління простором, який охоплюється людиною у процесі перебудови природного середовища. Втім, як відомо, згодом смисли змінилися і ці поняття почали тлумачити інакше. Значною мірою це обумовлено ускладненням структури діяльності людини. З позиції постнекласичних підходів щодо поліцентричного нарративу у просторовому управлінні сталим господарюванням виникає необхідність провести відповідну декомпозицію смислів, тобто їх розведення на новій методологічній основі.

Оскільки раніше ми визначили категорію *стале господарювання* як спосіб діяльності, що базується на концепції забезпечення системного гомеостазу, тобто рівноважної взаємодії сукупності відносин між стейкхолдерами в напрямі раціонального використання наявних матеріальних і нематеріальних благ, то категорія *економія* потребує оновленого нарративного змісту. Пропонується розглядати її як відповідний складний процес упорядкування у широкому сенсі, механізм взаємодії людини з навколишнім середовищем. У такому контексті *економія* набуває двох принципово різних ознак. Перша стосується здебільшого техніко-технологічної, або фізичної складової, а друга – віртуальної, або надфізичної, тобто метафізичної складової.

Якщо за першою позицією ситуація відносно зрозуміла, оскільки вона має давню історію, то за другою виникають певні складнощі. Процес віртуалізації економії є явищем досить молодим, котре до того ж швидко розвивається, тому спостерігаємо його уповільнене науково-методологічне осмислення. У таких умовах для обґрунтування інноваційних методів управління процесом сталого господарювання виникає необхідність формувати, умовно кажучи, прецедент не наукове забезпечення, котре враховує конкретні ситуативні особливості. Такий підхід у цілому не суперечить постулатам наратології. Це передусім стосується питань визначення факторів виробництва у контексті віртуалізації економії. Відомо, що земля, праця, капітал, а також підприємницькі здібності та інформація є факторами, котрі обумовлюють стале господарювання. Виходячи з міркувань про дуальність категорії економії, за традиційним підходом, для сталого розвитку важливе формування такої їх комбінації на визначеному просторі, котре максимізує створення доданої вартості. Водночас з позиції віртуальної економії спостерігаємо комбінування найбільш ефективним способом нефізичних складових господарських систем, а тип поєднання визначених факторів у вигляді вартостей, що продукують додані вартості, тобто знеособлених капіталів.

Установлено, що часто між двома гілками економічної діяльності виникає конфлікт, котрий суттєво стримує процес сталого господарювання, особливо у питаннях досягнення екологічних, соціальних, культурологічних та інших позаекономічних цілей. Вирішення конфліктів стає одним із найважливіших завдань концепту сталого господарювання. У площині полісуб'єктного упорядкування просторових інтересів зацікавлених стейкхолдерів особливого значення набувають фінансово-економічні механізми їх урегулювання через чітке визначення прав власності на наявні просторові операційні ресурси та адекватної оцінки їх цінності, вартості та ціни.

Фізична економія у контексті сталого господарювання. В умовах поглиблення екологічної кризи інтерес до фізичної економії починає стрімко зростати. Звісно, що пошук збалансованих форм сталого господарювання вимагає суттєвого переосмислення накопленого багажу з позицій не тільки сучасних техніко-технологічних новинок, але значною мірою нових соціальних відносин, що формуються. При цьому питання полягає у тому, що залишити з попередніх надбань, і що додати, щоб осучаснити постулати фізичної економії та надати їй більш конструктивного спрямування.

Безумовно, основою концепту сталого господарювання залишається насамперед закон збереження і перетворення енергії. Пріоритет в обґрунтуванні цього закону, як відомо, належить Ф. Кене та Р. Майєру. На його значущість свого часу вказували також С.А. Подолинський, В.І. Вернадський, М.Д. Руденко. Важливим для методологічних позицій обґрунтування концепту сталого господарювання є фундаментальне твердження Р. Майєра, про те, що зелені рослини завдяки своєму існуванню змінюють енергетику земної кори через перетворення енергії Сонця у нову форму. сприятливу для процесів розвитку.

Слушною є ідея С.А. Подолинського про розмежування живої та неживої складових навколишнього середовища з констатацією їх тісного зв'язку між собою. Свого часу В.І. Вернадський розвинув цю ідею до визначення шляху забезпечення збалансованості буття як такого через живе, неживе й розумне. У той же час освоєння цих сфер людиною вважав господарюванням. Тут доцільно згадати думку М.Д. Руденка про абсолютне та відносне багатство. Джерелом походження абсолютного багатства є енергія живого. Відносне ж багатство утворюється внаслідок зміни форми неживого. Не деталізуючи, відзначимо, що, по суті, йдеться про капітали різної природи.

Ще з часів Ф. Кене було відомо, що природний капітал, з яким людство зіткнулося першим, водночас є найменш вивченим саме в частині розкриття здібностей щодо забезпечення доходу. На сьогодні суть головного економічного парадоксу полягає в тому, що віртуальний капітал забезпечує значно вищі прибутки, ніж реальний у первісній фізичній формі. Тут доцільно наголосити на акцентуванні уваги здебільшого на потребах людей, котрі здійснюють природокористування, ніж на суті екологічних ресурсів чи природно-господарському просторі. Отже, виникає потреба визначення та методологічного обґрунтування суто економічних властивостей природних ресурсів з позицій системної економіки природокористування, що забезпечує розкриття феномена їх капіталізації з різних позицій.

Окремим питанням постає визначення фінансового, або віртуального, капіталу. Якщо спиратися на згадані вище постулати фізичної економії, то його можна віднести як до абсолютного, так і відносного багатства. Але все залежить від позиції суб'єкта господарювання, тобто, за В.І. Вернадським, від фактора розумності, пов'язаного із способом господарювання. Отже, можна стверджувати, що подальший розвиток фізичної економії зосереджений у площині чи у контексті теорії і методології сталого господарювання. Саме в такій парадигмі можливо визначити засіб збалансованого перетворення та використання енергії прогресу як такого через призму параметризованих характеристик реальної цінності, вартості та ціни конкретного простору життєдіяльності людини і природи.

Ключові позиції фізичної економії. Істотні здобутки фізіократів у контексті розвитку сучасної теорії сталого господарювання, на нашу думку, полягають у запропонованому ними аналізі капіталу. Більше того, завдяки цьому можливо сформулювати базові положення сучасної теорії сталого господарювання.

Відповідно до наведених науково-природничих засад можна стверджувати, що:

природне багатство окремо не задовольняє потреби людей і суспільства та не сприяє нарощенню фінансового капіталу без освоєння й використання природно-ресурсного потенціалу, оскільки залишається неефективним і малокорисним;

природне багатство, у разі його освоєння і використання, забезпечує обмін фінансових ресурсів та збільшення капіталу навіть в умовах невизначеності, ризиків і загроз сталому господарюванню.

Сучасна фізична економія [6 – 9, 248, 280, 281] свідчить про те, що економічні процеси в системі сталого господарювання слід розглядати як замкнений ланцюжок причинно-наслідкових зв'язків, обумовлених взаємодіями одних структур з іншими. У результаті цього виникають якісно нові структури простору. Така взаємодія відбувається лише завдяки суб'єкту, який ініціює енергетичні імпульси життєдіяльності при організації та провадженні виробничих процесів.

Завдяки цілеспрямованому впливу людини на навколишнє природне середовище, що полягає у відділенні й освоєнні частини природно-ресурсного потенціалу від нього, забезпечується рух складових довілля та їхнє перетворення шляхом впливу енергоімпульсів на їх структуру. Вивчаючи навколишнє середовище, людина постійно відкриває його нові якості, що дозволяє їй збільшувати потужність потоку енергоімпульсів, взаємодію та щільність їхньої концентрації. Все це дає змогу посилювати вплив на довкілля. Тож природне багатство є у певному сенсі лише нейтральною енергомасою, але за певних умов його використанні проявляє енергетичні або речовинні якості, при цьому природно-ресурсний потенціал певної території переходить або в енергетичну якість (ентропує), або ж в речовинну (негентропує).

Поділ природно-ресурсного потенціалу на дві протилежні складові, що перебувають у єдності, є принциповим. Перша представлена енергомасою, що має високий коефіцієнт миттєвої ентропії, – це енергоносії: деревина, вугілля, газ, вода, вітер, уран тощо. Друга – енергомасою речовин, що мають стійкі зв'язки, котрі дають змогу при досить потужних впливах зберігати свої негентропійні властивості (Л. Ларуш та Бертрана Мунье [336, 337, 348]). Суб'єкти ж організують взаємодію ентропів (ентропиків) і негентропів (негентропиків), при цьому одержують їхню комплексну властивість, що виражається перехідним станом (енергомасою), якість якого дає змогу перетворювати компоненти навколишнього природного середовища, які беруть участь у виробництві, у якісно нові види продукції – негентропи.

Пізнаючи та розвиваючи довкілля, суб'єкти створюють нові конструкції організаційних форм, у тому числі й управління, які забезпечують їм більш ефективну взаємодію із середовищем, а відтак ініціюють, на жаль, і прискорене його руйнування, а не регенерацію. Якщо один із видів організації навколишнього природного середовища представлений суб'єктом – людиною, то інший – глобальною економікою, яка організовується й перетворюється у мегамодель цілеорієнтованого впливу й управління. І такі організаційні форми впливають на швидкість перетворення довкілля, яке є і ресурсною базою цих форм, і капіталом різної ефективності. Тому для забезпечення сталого господарювання слід використовувати усі чотири ресурсні бази, що можливо ідентифікувати за природно-господарськими засадами фізичної економії.

По-перше, це матеріально-енергетичні та природні ресурси, що становлять основу соціально-економічних моделей розвитку, організації руху простору та його конструкції у нестійких умовах функціонування нашої держави при постійному нарощенні суспільно-політичних загроз і ризиків.

По-друге, це технологічний ресурс, представлений знаряддями праці, що забезпечують процес регенерації навколишнього природного середовища і зміну його якостей шляхом освоєння, трансформації, переміщення і перетворення елементарних складових як природно-ресурсного потенціалу, так і стратегічного загалом у нові форми та якості.

По-третє, це інформаційна база про властивості довкілля, обсяг знань і здобутків, що формують віртуальний світ, уявлення людини про навколишнє середовище, склад його елементів, характер їхніх причинно-наслідкових зв'язків, структурованості якостей довкілля, їхньої завершеності, періодичності поширення в просторі й існування в часі тощо. Зазначене реалізується та поширюється завдяки соціальним комунікативним алармовим зв'язкам.

Саме третій когнітивно-інформаційний ресурс дає змогу узгоджувати завдяки організаційно-економічним ресурсам, резервам і можливостям масштаби споживання природних і використання фінансових ресурсів, оптимізувати структури управління, формувати систему цілей та цінностей, що включає і фактор часового існування процесів, які забезпечують стійкість функціонування моделі сталого господарювання у певній якості. Отже, останнє й стає четвертим визначальним ресурсом забезпечення потреб і рушійною силою взаємодії людини (суспільства) з навколишнім природним середовищем у сучасному просторі функціонування нашої країни.

У взаємодії із довкіллям людина і суспільство створює певні сфери захисту, що мають здатність захищати від негативного впливу цього середовища і являють собою дієві конструкції, інституції та структури рукотворних негентропів. Масштаби останніх постійно зростають з плином часу та нарощенням технологічного й інноваційного потенціалу, а темпи їхнього приросту є результатом процесу діяльності суб'єкта/суб'єктів, що прийнято в економічній теорії називати прибавочним продуктом. Оцінка останнього здійснюється за допомогою його вартості, кількості праці, що перебуває в продуктах виробництва, і виражається зазвичай у грошовій формі. Але діяльність людини і суспільства без знань фізики пояснити неможливо, а економічна наука наразі на це не здатна, відокремившись від точних наук, перейшовши здебільш у площину суб'єктивних абстракцій. Якщо не пояснити діяльність та її результати із позицій фізичних законів, то не можна й об'єктивно виміряти її кількість та масштаби.

Зазначене формує такі стани соціально-економічні моделі розвитку певного державного утворення, які виявляються надзвичайно небезпечними для його стабільного, стійкого й збалансованого функціонування і, відповідно, призводить до економічних криз.

Процес виникнення або ж створення будь-якого виду продукту у виробництві або у речовинній формі в природі є взаємодією не вартостей (кількостей праці), а якостей простору і часу, укладених у певних його обсягах. Така взаємодія здійснюється в певних пропорціях як ентропійних, так і негентропійних якостей простору. Отже, слід визнати, що на сьогодні досягнення науки дають змогу

виміряти ці якості, а отже, й створений продукт у відносних енергетичних одиницях.

При аналізі результатів діяльності суспільства з позицій природно-господарських засад фізичної економії на основі енергоімпульсного підходу виявляється, що в соціально-економічних моделях розвитку певного державного утворення чи територіальної природно-господарської системи у результаті взаємодії ентропійних і негентропійних якостей простору із природою з'являється додатковий продукт-негентроп. І саме лише ентропію останнього людина та суспільство загалом здатні контролювати, чи то це основні виробничі фонди, чи об'єкти інфраструктури й соціально-побутового призначення, або ж запаси продуктів-ентропів (енергоресурсів), які перебувають у негентропному стані.

Отже, найбільш наближеним до суспільно-господарської реальності у контексті сталого господарювання буде знання, що базується на природних законах економічного буття, тобто на фізичній економії [248]. Доцільність такого визначення й обов'язкового врахування цього сегмента економічного знання підтверджується і словами М. Алле: «Те, що правильне для фізики, є правильним і для економічних наук» [9, с. 50]. Науковий аналіз економічних явищ із позиції природно-господарських засад фізичної економії свідчить про існування та врахування «настільки ж вражаючих закономірностей, як і в фізичних науках» [9, с. 30]. Розвиваючи та використовуючи концепт фізичної економії впродовж останніх десятиліть, вчені-економісти переконані у її правильності, а тому неодноразово підкреслюють важливість цього.

Прикметно, що у своїй Нобелівській лекції, виголошеній перед Королівською академією наук Швеції, М. Алле підтвердив, що саме в науково-природничих засадах фізичної економії і полягають сучасні основи сталого розвитку, завдяки яким предмет економіки стає осучасненою галуззю науки і вона підпорядковується тим же принципам і методам, що й фізичні науки. «Цілепокладання належить до сфери політики, адже, по суті, визначення цілей шляхом всебічних угод і є справа політичного ладу. Однак ... призначення економіста в тому, щоб перевірити, чи сумісні ці цілі, після всіх угод, одна з одною, а також вказати найкращі засоби їх досягнення» [6] .

Отже, метою будь-якої соціально-економічної або природно-господарської системи є досягнення стану максимальної ефективності. Остання виникає лише при розподілі ресурсів таким чином, щоб найбільшою мірою задовольнити потреби кожного, однак так, щоб кожна людина могла поліпшити свій добробут, при цьому не погіршити стан іншого. Лідери школи фізичної економії, для якої проблема суспільного добробуту є надзвичайно важливою, цей напрям досліджень вибудували як теоретико-практичну систему для забезпечення сталого господарювання. Саме вона і дозволяє вирішити багато сучасних економічних суперечностей, пов'язаних із надмірними нерівністю та бідністю, завантаженістю навколишнього природного середовища внаслідок суспільно-політичної та виробничої діяльності людини, нерівномірністю соціально-економічного й техніко-технологічного розвитку територій тощо.

Соціетальний фактор у просуванні ідей сучасної фізичної економії. Учення української школи фізичної економії сьогодні вже вийшло за межі суто теоретичних

міркувань і знаходить своє практичне втілення в різних галузях життєдіяльності. Утім, ключовим питанням залишається людина як така, що формує відповідний тип рефлексії на руйнівні для природного середовища наслідки антропогенної діяльності.

У сучасному складному нелінійному світі з нескінченною різноманітністю різнорідних процесів особливої значущості набуває розвиток комунікативних можливостей суспільства, що відбувається за рахунок Інтернету та інших засобів зв'язку. Саме підвищуючи їх доступність, швидко змінюється і навколишнє середовище, яке при цьому починає активно змінювати і суспільство загалом. Характерними для оновленого суспільства стають невідомі раніше синергетичні нелінійні ефекти, а також виникають колективні явища, які складно піддаються прогнозуванню на базі класичних дослідницьких підходів.

За таких умов соціетальний фактор забезпечення концепту сталого господарювання починає відігравати особливу роль. Передусім слід нагадати, що запропонований А.Г. Келлером термін соціетальний належить до організаційних аспектів соціального життя і надає особливого системного бачення. На його думку, кожна з соціетальних структур виконує певну функцію. В ході взаємин структурних елементів формується нова системна якість, яка не зводиться до якостей її складових. У такому разі соціетальний фактор постійно відтворює соціальну якість своїх структур і, відповідно, соціальні якості індивідів і груп індивідів, включених у їх функціонування. Таким чином формується тенденція щодо адаптації форм і способів функціонування соціетальної складової до інших структурних елементів концепту сталого господарювання. Якщо перефразувати Парсонсона, *соціетальна підсистема – це суспільство, що являє собою єдиний колектив людей, об'єднаних певним нормативним порядком, орієнтований на реалізацію концепту сталого господарювання*. У свою чергу, такий нормативний порядок характеризується набором статусів, прав і обов'язків членів соціетальної спільноти, які варіюються для різних індивідів і груп на основі єдиної культурної орієнтації як ключовому моменті їх соціальної ідентичності. У такому разі концепт сталого господарювання передбачає врахування множини таких ідентичностей на різних просторових рівнях. І для цього є відповідні передумови.

Так, на сьогодні, як відзначають соціологи, основу сучасних, небажаних для суспільства соціальних процесів становлять зміни типу соціальної інтеграції, а також трансформації у сприйнятті змісту соціальної реальності на індивідуальному рівні, механізмах формування соціальної норми як елементів загальної системи конструювання реальності навколишнього фізичного, екологічного, економічного, виробничого та інших вимірів.

У рамках окресленого типу сприйняття реальності виникає необхідність пошуку сучасного категоріального апарату, який би дав можливість адекватно відрефлектувати загальну тенденцію соціальної організації суспільства. Серед основних описових категорій слід виділити такі: соціетальна реальність, нова нормальність, мікро-, мезо-, макро-соціетальні рівні, соціетальне гальмування, соціетальна безпека, індивідуальний та груповий інтереси тощо. Слід відзначити, що саме спираючись на інноваційні підходи у формулюванні соціетальних цільових орієнтирів, можливо отримати синергетичний ефект від взаємодії сукупних

громадських інтересів у формуванні концепту сталого господарювання простору життєдіяльності, заснованої на реалізації ідеї фізичної економії.

Відносини між економічним зростанням і навколишнім середовищем сформувавши загальні принципи концепції сталого господарювання, центральна ідея якого полягає в тому, що глобальним екосистемам і людству може загрожувати катастрофа в разі ігнорування довкілля як елемента розширеного відтворення. Першою вказала на необхідність розробки концепції сталого розвитку школа фізіократів, одним з представників якої був Ф. Кене (1694–1774 рр.), який вивчав сталий розвиток з економічного погляду. Фізіократи вважали, що природа є джерелом багатства, і припускали дбайливе ставлення до неї. Це підштовхнуло їх до вивчення процесу економічного відтворення, відповідно до якого замінюватиме ресурси, які наявні сьогодні на землі [128]. Стійкість розвитку повинна вирішуватися на багатьох рівнях, значно ширших, ніж з позицій соціального, економічного та екологічного сприйняття.

Створення здорового навколишнього середовища і високої якості життя вимагає інтеграції стратегії, спрямованої на забезпечення стійкості з урахуванням економічних і соціальних проблем. Стійкий шлях розвитку передбачає поліпшення довгострокових економічних, соціальних та екологічних складових добробуту людства. Концепція сталого розвитку, обґрунтована школою фізіократів, є ідеальною, але складною для реалізації, оскільки вони більш оптимістичні в своїх поглядах щодо розвитку людства і вбачають за процесом відтворення майбутнє з можливим упровадженням ресурсозамінників. Головними передумовами ефективності ресурсів у майбутньому є, по-перше, їх невичерпність, по-друге, ціна, що значно нижча порівняно з сьогоднішньою. Схожої думки був і К. Маркс щодо того, що безкоштовні ресурси мають значно вищу користь, ніж інші. На думку Г. Дейлі та Й.А. Шумпетера, стійкість розвитку неможлива, оскільки вони розглядали її за конкретними напрямками. Зокрема, Й.А. Шумпетер розглядав з позицій капіталізму, заперечуючи можливість сталого розвитку за такого державного устрою через постійні нововведення і високу технологічність цієї економічної системи. Г. Дейлі вказував можливість сталого розвитку в економічному аспекті. Слід зазначити, що цілі сталого розвитку загалом не припускають однозначного позбавлення цього світу від злиднів, це скоріше утопія, до якої людству варто прагнути. Сучасна концепція сталого розвитку більш подібна до тієї, яку пропонували інституціоналісти. Цей висновок можна зробити за програмними цілями сталого розвитку ООН. Жодна з них не передбачає розвитку ресурсів, які могли б замінити ті, які є на сьогодні, а зумовлена лише їх раціональним використанням.

У сучасному суспільстві активно діють різні організації: державні й приватні, комерційні і некомерційні. Доцільно зосередити увагу на соціетальному методологічному підході до наукового дослідження можливості імплементації ідеї фізичної економії через використання сучасних форм організації діяльності.

Розумінню специфіки найбільш поширених сучасних організацій, на наш погляд, сприятиме аналіз некомерційних недержавних організацій, системну сукупність яких часто називають третім сектором. У вітчизняних публікаціях і монографіях про суспільство й практику роботи некомерційних організацій часто трапляється це поняття. При цьому жоден з вітчизняних авторів не згадує історію

його виникнення. Відповідно до соціологічного «патентного» пошуку витоків ідеї третього сектору, у теоретичному і практичному аспектах третій сектор розглядають як організаційну основу громадянського суспільства [204]. Це поняття передбачає наявність термінів *перший* і *другий* сектор, а також вказує на їх історичний генезис. Перший сектор формується історично першим, а третій – останнім. Отже, соціум у контексті трисекторного підходу є системою, яка сформувалася в ході закономірного суспільного розвитку великими підсистемами, а власне підхід можна назвати соціетальним.

Дійсно, в розумінні Ф. Гіддінгса поняття *соціетальне* та *соціальне* різні. Латиняни називали суспільство *societas*, але не використали його для позначення народу, нації, населення. *Соціальне* стосується визначення феномена, пов'язаного з малими групами. «Соціетальними ми називаємо складні й заплутані відносини, які виявляються у відносно великих групах, наприклад, у місті, державі, в світових церквах, таких, наприклад, як католицька, в армії. Соціетальні – це феномен соціальних відносин у більшому масштабі» [88, с. 33]. Крім того, Ф. Гіддінгс вводить поняття соціетальних груп – великих груп, діяльність яких не може бути заснована на малозначних речах. Ці групи своєю чергою, складаються з малих груп. Друга відмінність таких соціетальних груп полягає в тривалості їх життя, яка поширюється на кілька поколінь, а також може тривати сотні і навіть тисячі років. У цьому контексті виділені раніше сектори – соціетальні групи – слід називати соціетальними підсистемами.

Т. Парсонс також використовує поняття *соціетальний* [219, с. 494–526]. Як соціолог він досліджує суспільство передусім як єдину систему, що включає соціальні взаємодії різних її підсистем. Крім того, Т. Парсонса цікавлять основи сучасних соціетальних спільнот, які забезпечують такий спосіб функціонування розвинених ринкових систем, котрі можна назвати соціально-партнерськими. Особливість його підходу полягає в тому, що під соціетальним він розуміє суспільство постіндустріальної епохи, що базується на розвиненому ринку і має особливі підвалини. Для соціетального суспільства характерний особливий стан його інтеграції. Це соціально орієнтоване суспільство, що базується на встановленні правового порядку цивільного суспільства, а також наявності відповідного йому національно-політичного і ринково-економічного порядку. Соціетальна складова суспільства у своїх найважливіших характеристиках виступає однією з найбільш цікавих теоретичних моделей, які задають структурно-функціональну інтерпретацію дії механізмів інтеграції сучасного західного суспільства [118].

Отже, розуміння соціетального суспільства дуже близьке до підходу Ф. Хайєка, який виділив три підсистеми суспільства при дослідженні проблем економіки. У західній науці постіндустріального суспільства сформувалася традиція використання трисекторної моделі суспільного життя. Сектор (від лат. *Seco* – розрізаю, поділяю) – чітко виражена частина цілого. Відповідно до цієї моделі в суспільстві виділяють державний сектор (його називають першим), недержавний ринково-комерційний (другий) і недержавний некомерційний (третій). Основу цих секторів становлять як формальні, так і неформальні організації, асоціації, інституції, котрі здійснюють організацію громадської праці. Трисекторна модель сформувалася на базі двохсекторної, бо спочатку в західній науці виділяли два сектори економіки – приватний і громадський. Під останнім

розуміють сукупність ресурсів економіки, що перебувають у розпорядженні держави [126, с. 276].

Особливу роль у формуванні та обґрунтуванні трисекторної моделі відіграв нобелівський лауреат Ф. фон Хайек, який використовує поняття незалежний сектор, третій сектор. Ф. Хайек зазначав: «... нас вводить в оману звичний поділ всієї сфери на приватний і громадський сектори. Для здоров'я суспільства дуже важливо, щоб між комерційним і державним секторами існував ще й третій, незалежний сектор, який може взяти на себе і виконувати більш ефективно завдання, в силу інерції думки. Незалежний сектор конкуруватиме з державним за громадські служби, і пом'якшуватиме небезпечні наслідки дій держави, зокрема виникнення монополій, з усім їх всевладдям і неефективністю. Дж.К. Гелбрейт не правий, коли говорить, що «немає альтернативи громадському управлінню ресурсами». Альтернатива є, і принаймні в США люди зобов'язані їй набагато більше, ніж вони підозрюють. З цим незалежним сектором ... пов'язана наша надія уникнути небезпеки: повного панування уряду над громадським життям» [180, с. 85].

Далі Ф. Хайек пише: «... задовго до втручання держави більшість колективних благ забезпечувалися громадськими діячами і групами, які надавали кошти на важливі цілі. Освіта та лікарні, бібліотеки і музеї, театри і парки вперше були створені не державою. Дорогу тут проклали приватні благодійники, і лише потім держава взяла ці установи під свій контроль. Залишилися, однак, інші сфери, важливість яких поки очевидна не для всіх. Деякі з них було б небажано, а деякі – і неможливо віддати державі, і для розвитку необхідна громадська (а отже, і приватна) ініціатива» [180, с. 86]. При цьому Ф. Хайек вважає, що «громадський сектор слід розуміти не як набір монополюючих керованих державою цільових підприємств, а скоріше, як набір суспільних потреб, за задоволенням яких суспільство звертається до держави лише там і тоді, коли не знайдено шляхів задовольнити ці потреби іншим, кращим і дешевшим способом» [180, с. 85].

Поступово в західній науці трисекторна модель Корньюелля-Хайєка стала загальноновживаною і в останні роки активно використовувалася. При цьому, як виявив аналіз окремих публікацій [171, 294], незалежний сектор розглядається вченими як структурно-інституціональна, організаційна основа громадянського суспільства.

Соціетальна модель передбачає такий системний розгляд суспільства, який заснований на виділенні великих підсистем, що закономірно виникають, довго існують й органічно взаємопов'язані та взаємодіють. Своєю чергою, великі базуються на діяльності малих соціальних утворень (організацій, груп), які пов'язані між собою складними зв'язками як усередині підсистем, так і між підсистемами. Такими в сучасному постіндустріальному суспільстві є правова держава, ринкова економіка й громадянське суспільство, які отримали відповідно назви перший, другий і третій сектор.

Фінансоміка та фізична економія у концепції сталого господарювання.

Натепер найгострішою з глобальних проблем є забезпечення сталості не тільки функціонування окремих національних економік чи сфер господарювання, але й власне цивілізаційного розвитку. Останні десятиріччя характеризувалися динамічними процесами фінансизації, інформатизації та цифровізації

господарських процесів, що супроводжувалось одночасовими змінами в економічній думці і практиці. Результатом таких трансформацій стало формування в межах загальноцивілізаційних рамок ідеологеми *нової економіки* [3, 434]. Вона відображає загальний тренд господарського розвитку та по-новому визначає місце в ній фінансові й фізичної економіки.

Концепт *нової економіки* в господарському вимірі на сьогодні розглядають як перспективну економічну модель, що характеризується зміною ролей матеріальних і нематеріальних активів у суспільному виробництві в напрямі переходу від капіталомісткого до наукомісткого загального господарського укладу, переважанням нематеріальних активів і продуктів виробництва (інформації, знань, форматів організації виробництва, прав користування ресурсами, послуг, технологій, зокрема цифрових брендів тощо) над матеріальними. Переважно дослідники характеризують *нову економіку* як економіку знань, нових інформаційно-комп'ютерних технологій, інноваційних бізнес-процесів, котрі забезпечують лідерство та конкурентоспроможність для екологічно й соціально орієнтованих виробництв [98, 275, 318].

Моделі *нової економіки* зосереджують увагу на пріоритетах розвитку інформаційно-технологічного й інфраструктурно-логістичного сектору, включенні незадіяних ресурсів у господарський обіг, поширенні мережевих комунікацій, спільному використанні ресурсів, забезпеченні сталості розвитку за рахунок природозберігаючих інновацій та впровадження досягнень четвертої промислової революції, поширенні формату креативних стартапів у сферах туризму, рекреації, індустрії розваг, крафтового виробництва, ремесел, екобізнесу тощо, як способу організації діяльності з опорою на оригінальні рішення та інтелектуальний капітал носіїв проєктних ідей із відповідним насиченням господарських процесів фінансовими відносинами, які починають відігравати все більш провідну роль, здійснюючи фінансування господарської діяльності та ефективну реалізацію відносин поділу і розподілу між її учасниками. При цьому базовими умовами для сталого розвитку *нової економіки* є такі сім факторів, як: інформаційно-просторова платформа функціонування бізнес-екосистеми (платформна економіка); суб'єкти господарювання, що є виробничо-технологічними та інноваційними лідерами (лідерство); адекватна організація функціонування (інституціоналізація); адаптивна та ефективна загальна стратегія розвитку (стратегічне бачення); фінансова система взаємодії між собою усіх вигодонабувачів (фінансизація); злагоджено працююча інфраструктура, що відповідає специфіці господарських відносин конкретної території (інфраструктура); наявність інститутів підтримки бізнес-структур (підтримка).

Фахівці відзначають, що протягом останніх 20-ти років у сучасному глобалізованому світі *нова економіка* (або, за іншим визначенням, неоекономіка) сформувалась фактично не як окремий самостійний напрям економічної науки, а як комплексна її сфера, що містить низку новітніх, відносно самостійних відгалужень.

У рамках *нової економіки* на сьогодні активізуються також і дослідження в галузі фізичної економіки як одного з пріоритетних напрямів розвитку економічної науки (та фізичної економіки як відповідного напрямку економічної теорії), що спирається на сучасну системологію та вивчає закони й закономірності

детермінованого поведіння в часі «живих» матеріально-енергетичних економічних систем, що складаються з фізичних елементів, виробляють і споживають матеріальні ресурси та енергію у різноманітному вигляді під впливом екзогенних та ендогенних факторів з метою аналізу рівноваги й управління стійкістю, життєдіяльністю та здатністю їх до самоорганізації і сталого розвитку [208]. У таких системах об'єктом вивчення є як господарські елементи – різноманітні ресурси, виробничі та природні об'єкти й виробничі зв'язки між ними, так і люди – носії інтересів та паттернів (усталених форм) економічної поведінки, якими формується загальний поведінковий наратив (типовий сценарій життєвого циклу) проєктивного формату господарської діяльності, що визначає в кінцевому результаті власне стратегію господарювання.

Завданням таких досліджень є удосконалення механізмів управління економічними системами, що засновані на сучасних нелінійних підходах до полісуб'єктного управління, на використанні великих даних та відповідних різноманітних кількісних розрахункових методів і впровадженні високопродуктивних інформаційних технологій для прийняття адекватних і високоефективних управлінських рішень. Вважається, що ідентифікація та аналіз фізичних процесів економічної динаміки може відкрити нові шляхи для вивчення явищ стійкості, динамізму, інерційності та чутливості природно-антропогенних виробничо-господарських систем, ідентифікації варіативних сценаріїв їх кризового та сталого економічного розвитку шляхом удосконалення методології прогнозування розвитку соціо-еколого-економічних систем та управління ними на основі новітніх підходів [148].

Відповідно до методологічних засад на сьогодні важливим стає визначення проблемних точок зіткнення механізмів упорядкування процесу сталого господарювання з позицій фізичної економії та фінансоміки. Це обумовлено тим, що з кожної з позицій розглядаються явища різної природи, які при взаємодії створюють конфліктність ситуації у цілому.

У сучасній науці категорія *фінансоміка* застосовується для опису процесу становлення фінансового капіталу як самостійного домінуючого сектору економіки. Розвиток фінансоміки проявляється у проникненні фінансових відносин, пов'язаних із розподілом, перерозподілом вартостей та створенням віртуального, тобто не прив'язаного до конкретного реального товару доходу, в усі сфери господарської діяльності. Наслідком становлення фінансоміки є поява самостійних глобальних фінансових ринків, насичених новими фінансовими інструментами, продуктами та послугами, а також поступовим превалюванням в економіці фінансових активів над матеріально-виробничими.

При цьому на сучасному етапі гроші та їх еквіваленти (ціні папери) стають інструментом, що здатний породжувати прибуток без капіталовкладення в реальний сектор виробництва. Це деформує структуру господарства, мотиви соціальної активності й ціннісні орієнтації людей за рахунок того, що фінансові інструменти стають самоцінним багатством на перевагу реальному, тобто уречевленому фізичному багатству. Тому якщо в попередні періоди в основу економічного життя було покладено товарне виробництво, то в умовах фінансизації господарського процесу – це сфера обігу фінансових послуг, природа яких кардинально змінилася

останнім часом. Нині вони, замість того, щоб обслуговувати реальну економіку, домінують над нею.

На думку багатьох дослідників феномену фінансоміки – С.О. Радзієвської, Д.Г. Лук'яненка, О.І. Рогача, О.Г. Білоруса та ін., основним її проблемним питанням є порушення оптимального співвідношення розвитку фінансового й реального секторів економіки, значне збільшення масштабу фінансового сектору, а також відповідне гіпертрофування його ролі у процесах розширеного відтворення економіки. Втім, вплив фінансоміки та процесів фінансизації на національну економіку може носити як творчий характер, що проявляється у розширенні економічного простору й інвестиційного потенціалу, так і деструктивний, який вбачається у перетворенні національної фінансової системи в системно залежний від глобальних фінансових гравців периферійний сегмент світового фінансового ринку, що має працювати за зовнішніми правилами.

Тому відповідне завдання щодо забезпечення сталості розвитку господарських систем потребує, щоб механізми фінансоміки забезпечували пропорційність і ефективність розподілу фінансових ресурсів. Тобто щоб вона максимально наближалася до реальної, фізичної економіки, створювала можливості сталого фінансування потреб розвитку галузей і територій, а також формувала передумови для інвестицій у природно-господарську сферу для забезпечення сталості її розвитку. Фінансоміка має бути також орієнтована на впровадження інновацій у реальні сектори для розвитку в них високопродуктивних інноваційних виробництв. Також необхідно засобами і механізмами фінансової інклюзії забезпечити залучення до господарського обігу у реальний сектор економіки природного капіталу з ефективним розподілом отримуваної ренти на користь усіх учасників господарського процесу.

Сталий характер, керованість і впорядкованість фінансової системи мають протистояти кризовим явищам та хаосу на фінансових ринках. При цьому необхідно забезпечити міцність зв'язків фінансового й реального секторів економіки за рахунок більше орієнтованої на фізичні економічні процеси антиспекулятивної, тобто відповідальної фінансової та економічної поведінки, зокрема, за рахунок появи сек'юритизованих фінансовими механізмами ринків природних активів та посилення присутності природного капіталу в діяльності фінансових інституцій на біржовому й інших фінансових ринках.

У межах цього наративу важливим аспектом дій фінансових агентів стає їх відповідальність у різноманітних фінансових відносинах – інвестуванні, страхуванні, обігу цінних паперів, у банківській діяльності тощо, прив'язка їх діяльності до реального сектору економіки, посилення зв'язку фінансового й реального, фізичного капіталу, що зафіксовано у відповідних ESG-критеріях фінансової ініціативи програми ООН з навколишнього середовища (UNEPFI).

З огляду на зазначене, на базі інститутів та з використанням механізмів й інструментів фінансоміки на всіх рівнях господарювання (глобальному, глокальному, національному, регіональному та низовому) має бути побудована система сталих фінансів. Її основними завданнями є: створення міцних зв'язків між реальним та фінансовим секторами економіки; забезпечення сталого фінансування розвитку природно-господарських систем з урахуванням вимог екологічного, соціального та виробничого факторів; фінансова підтримка належного врядування в

царині управління сталим розвитком просторових утворень; фінансове сприяння реалізації зеленого технологічного переходу на нові господарські уклади, розвитку нової економіки на основі досягнень 4-ї промислової революції; створення фінансового підґрунтя для забезпечення суверенного фінансування сталого розвитку держави в умовах дії загроз і викликів як сьогодення, так і перспективного періоду.

З практичних позицій сучасних науково-природничих підходів фізичної економії до забезпечення сталого господарювання, основні напрями організації фінансової системи на засадах сталості можуть включати запровадження розрахункових одиниць та біржових індексів, прив'язаних до реальних фізичних об'єктів; оптимізованих кредитних та дисконтних ставок для соціально й екологічно значущих інвестиційних проєктів; установа цін, близьких до вільного ринку, для підтримки природних монополій; керовану організацію вільного ринку через поєднання державного регулювання з конкуренцією; перебудову інфраструктури, насамперед фінансової на критеріях ESG, приведення у відповідність обсягу фінансових інструментів з можливостями реального сектору економіки, запровадження механізмів суверенного фінансування сталого розвитку на основі природної та інших видів ренти.

Відзначається, зокрема, що з позицій забезпечення загальної сталості господарювання та фінансової системи все більше слід враховувати фактор проникнення фінансової економіки у сферу використання природного капіталу та, відповідно, фінансування природно-господарських відносин. Це пов'язано з тим, що проявляються характерні особливості прояву природного капіталу як багатства, товару та активу. Вичерпність природних ресурсів гарантує постійне зростання ціни на них як на активи у випадку залучення їх до господарського обігу. Натепер поточний рівень ринкових цін практично на всі природні ресурси далекий від своїх максимальних значень, тобто є потенціал зростання ціни й для вже залучених до господарського обігу природних активів.

Природні ресурси є товаром з достатньо нееластичним попитом, а їх глобальний ринок характеризується високим ступенем інерційності, що значно зменшує ймовірність спекулятивних операцій. Для забезпечення сталості фондового ринку саме покладання природного капіталу в основу фінансових інструментів є засобом загальної сек'юритизації фінансових активів, убезпечення їх від спекулятивного знецінення за рахунок прив'язки до фізичного капіталу – природного багатства. Для інвесторів привабливою є ідея інвестування в різноманітні природні ресурси в комплексі, тобто в екосистему у цілому, що є додатковим фактором сек'юритизації активів. До того ж природні ресурси є ефективним антиінфляційним інструментом.

Отже, фінансування природного капіталу на перспективу повинна стати ефективним механізмом забезпечення сталості інвестування та системи фінансового ринку у цілому. Однак, враховуючи гіпертрофоване насичення фінансового ринку деривативами та іншими фінансовими інструментами, орієнтованими більше на отримання прибутків у сфері віртуального фінансового капіталу, сучасний рівень фінансування на ринках природних активів не можна вважати достатнім. Хоча потенціал розвитку цієї сфери обігу капіталів є досить потужним з огляду на те, що функціонування сегменту сек'юритизованого

природного капіталу на фінансовому ринку тільки розпочався. При цьому функціонал сучасної фінансовіки достатньо широкий, він може забезпечувати, зокрема, адекватну ринкову оцінку природних ресурсів як активів; інституціоналізацію природно-господарських відносин через систему фінансових інститутів та ринків; сек'юритизацію природних активів через систему фінансових установ; стале функціонування ринків цінних паперів через фінансизацію природного капіталу; організацію сталої страхової діяльності, кредитування й банкінгу з урахуванням ESG-факторів; реалізацію сталого фінансування зелених ініціатив; забезпечення суверенного фінансування сталого розвитку з використанням стабілізаційно-накопичувальних механізмів фондів суверенного добробуту.

Отже, парадигмальні зрушення щодо ролі і місця фінансовіки у світовому господарстві зводяться, по-перше, до усвідомлення її провідної ролі як сфери обігу і створення капіталу, котра має на перспективу стати керованою та прив'язаною до реального сектору виробництва сферою господарства; а по-друге, до розуміння необхідності створення на всіх просторових рівнях управління господарством відповідної системи сталих фінансів, яка охоплювала б усі сектори фінансової діяльності та забезпечувала за допомогою фінансових ресурсів, механізмів й інструментів довгострокову сталість господарювання.

РОЗДІЛ 2

СИСТЕМНИЙ ГОМЕОСТАЗ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

2.1. Гомеостаз як принцип забезпечення стійкості господарських систем

Системний гомеостаз у забезпеченні сталого господарювання. Методологічні засади управління забезпеченням стійкості господарських систем. Фінансова складова у забезпеченні гомеостазу господарських систем

Системний гомеостаз у забезпеченні сталого господарювання. Як відомо, гомеостаз – це саморегуляція, яка відображає здатність системи зберігати відповідну стійкість свого внутрішнього стану в процесі розвитку. Ефект саморегуляції, у свою чергу, досягається за допомогою скоординованих реакцій, спрямованих на підтримку динамічної рівноваги системи. Якщо перенести це у площину відповідного територіального утворення, то спостерігається тенденція господарської системи відтворювати себе, відновлювати втрачену рівновагу, розвиватися та долати опір зовнішнього середовища. Гомеостаз обумовлює цілісність внутрішнього середовища, яке забезпечує умови ефективної взаємодії системи з довкілля за рахунок взаємно скоординованої роботи її внутрішніх складових. І тут важливим стає встановлення співвідношення загальної домінанти сталості із способом функціонування господарської системи в цілому.

Сутність зазначеного процесу полягає у тому, що характер їх взаємодії постійно змінюється. Тобто уявлення про стан сталого господарювання не є однозначним. Воно змінюється як у просторі, так і у часі та включає достатній набір гомеостатичних станів господарської системи, зіставних, зокрема, з відповідними етапами економічних циклів.

Також доцільно підкреслити, що перехід від одного стаціонарного стану до іншого обумовлює саме робота гомеостатичних домінант, відповідних таким циклам, наприклад, коли йдеться про гомеостатичну домінанту зростання, стабілізації чи навіть рецесії. Саме перехід від одного гомеостатичного рівня до іншого в рамках збереження загальної траєкторії сталості визначається як гомеорезис. Зокрема, це передбачає в якості цілі суб'єкта управління розвитком повернення до загальної траєкторії сталого господарювання у разі зумовлених ендогенними чи екзогенними чинниками відхилень. При цьому ключовим параметром оцінки динаміки сталого господарювання стає волатильність господарського процесу, тобто ступінь його відхилення від загальної траєкторії сталості. Звісно, в умовах гострого чи хронічного напруження господарські системи перебувають у стані постійної перебудови як режиму свого функціонування, так і загального діапазону можливих змін факторів впливу на системний гомеостаз, що відображається у різних критичних границях волатильності для різних системних станів, обумовлених різними гомеостатичними домінантами.

Системні уявлення про гомеостаз суттєво впливають на організацію управління сталим господарюванням. Тут насамперед йдеться про так звані

проактивні форми управління гомеостазом, сутність котрих, на відміну від реактивних форм, перебуває в активному, усвідомленому та цілеспрямованому реагуванні на зміни у взаємодії системи з середовищем її існування з метою досягнення перспективних господарських цілей. Отже, управлінськими діями забезпечується не просто повернення до стаціонарного стану, але також досягнення стратегічних цілей розвитку системи на майбутнє.

Розглянемо схему організації проактивного управління гомеостазом просторового утворення (рис. 2.1).

Рисунок 2.1 – Загальна схема організації проактивного управління гомеостазом господарської системи з домінантою фінансово-економічного потенціалу

У рамках просторового територіального утворення важливе прогностичне виявлення динаміки впливу матеріальних, енергетичних, фінансових, інформаційних та інших потоків на гомеостаз господарської системи. Як відкрита динамічна система, вона повинна мати відповідну організаційно-функціональну структуру, яка сприяє об'єднанню соціуму, виробництва, природно-ресурсного потенціалу, економіки та фінансів у єдиний гармонізований комплекс. При цьому для кожної складової такої системи необхідно сформувати відповідний гомеостатичний функціонал.

Більше того, необхідне формування інноваційних методів прогнозування ймовірних загроз, ризиків та можливостей з детальним аналізом усіх вхідних і вихідних потоків, що стосуються територіального утворення. Доцільно окремо проводити цілеспрямований аналіз внутрішнього потенціалу і напрямів

формування моделей і форматів сталого господарювання, в основу котрого покладається ранжування за ступенем значущості як загроз і ризиків, так і можливих вигід. Слід зазначити, що створення та підтримка умов, які забезпечують сталість внутрішнього середовища простору господарської діяльності, актуалізується значною мірою в період масштабних господарських трансформацій.

Згадаємо, що термін *гомеостаз* виник у літературі у 20-х рр. ХХ століття. Його запропонував американський фізіолог Уолтер Кеннон для опису важливої функції організму, пов'язаної зі збереженням сталості внутрішнього середовища [363]. Однак уявлення про існування двох середовищ (зовнішнього та внутрішнього) і важливе значення сталості були сформульовані ще французьким фізіологом Клодом Бернаром у 1878 р. [303].

Стосовно господарських систем поняття гомеостазу безпосередньо відображає зміст категорії *стійкість*. При цьому внутрішнім механізмом забезпечення гомеостазу є наявність у системі негативного зворотного зв'язку: він виражається в реакції, за якої система відповідає так, щоб змінити напрям на протилежний. Тобто у разі негативного зворотного зв'язку зміна вихідного сигналу системи призводить до такого його стану, що протидіє початковій зміні.

Висновки гомеостатики свідчать про те, що стійким системам необхідні комбінації з обох типів зворотного зв'язку. Тому очевидно, що в складних господарських системах, які мають великі масштаби і складаються зі значної кількості елементів з різними ієрархічними рівнями, наявні комбінації як з негативних, так і позитивних зв'язків. При цьому домінування перших над другими зумовлює стійкість господарської системи. І навпаки, ситуація, за якої позитивні зворотні зв'язки починають переважати над негативними, призводить до нестійкого стану, так званих катастрофічних змін (економічних криз), пов'язаних з переходом до абсолютно нового стану гомеостазу.

Отже, для оцінки гомеостазу системи потрібні моделі, котрі продемонстрували взаємозв'язок основних підсистем і процесів за прикладом тих, які існують у живому організмі. Показником змін при цьому може бути рівень або запас стійкості: віддаленість від такого стану, за якого система втрачає цілісність і починається катастрофа.

Важливим етапом у розвитку системного підходу стали роботи Л. Берталанфі, науковця загальної теорії систем. Одним з його найбільш значущих результатів є введення в науковий обіг поняття відкритих систем, функціонування яких передбачає активний обмін енергією із зовнішнім середовищем. Саме наявність такого обміну забезпечує стійкість відкритих систем стосовно навколишнього середовища. Подальший розвиток системного підходу та розуміння закономірностей забезпечення стійкості систем пов'язано з кібернетикою й гомеостатикою. Як наука, що вивчає керуючі системи, кібернетика в питаннях забезпечення сталого розвитку особливу увагу приділяє прямим і зворотним зв'язкам. Якщо перший безпосередньо здійснює вплив суб'єкта управління на об'єкт, то другий є відповідною реакцією об'єкта на управлінський вплив. Зауважимо, що концепції зворотних зв'язків відводиться особлива увага в рамках гомеостатичного підходу, оскільки вона дає змогу пояснити внутрішні механізми забезпечення стійкості систем.

За методологією сталого господарювання, ключовими стають питання визначення домінантного функціоналу у забезпеченні стабільності процесу саморегуляції та саморозвитку соціо-еколого-економічних систем. Зазначене потребує більш детального вивчення, зокрема, щодо вибору парадигмальної позиції для управління системним гомеостазом. Тобто залежно від обраної позиції формуються принципово різні концептуальні положення щодо вибору шляхів його забезпечення.

З огляду на вищезазначене, системний гомеостаз доцільно розглядати як збалансований стан динамічної рівноваги у процесі розвитку господарських утворень, тобто як саморегульованих складних ієрархічних систем аутопоезисної організації зі зворотним зв'язком, що враховують умови дій ендегенних та екзогенних загроз, ризиків й інших чинників впливу.

Еволюційний гомеостаз – це спадково закріплені адаптації внутрішнього середовища системи до звичайних умов її функціонування при певних не критичних трансформаціях її внутрішнього середовища. Структурний гомеостаз – це стійкість організації діяльності господарської системи за різними рівнями управління.

Резистентний гомеостаз – це сталість загальних властивостей господарської системи щодо несприйняття деструктивних зрушень у зовнішньому середовищі функціонування стосовно реалізації її цільових пріоритетів, ринкових та еволюційних інтересів, а також забезпечення збереження специфічності та індивідуальності економічної, виробничої, природно-ресурсної, інституціональної, соціальної та іншої природи діяльності певного природно-господарського територіального утворення відповідно до погоджених із усіма суб'єктами господарювання напрямів та цілей з урахуванням масштабів стратегічного потенціалу і можливостей його освоєння й нарощення, орієнтованих на подолання потенційних загроз і ризиків.

Структурний гомеостаз – це стійкість організації діяльності господарської системи за різними рівнями управління. Як правило, вищому ієрархічному рівню відповідають більш складні механізми забезпечення саморегуляції й адаптації. Структурна стійкість складних систем базується не лише на спадково закріпленій адаптації внутрішнього середовища господарської системи, але й на врахуванні фактора зрушень у зовнішньому середовищі її функціонування. Суб'єкти управління, які опікуються проблемами гомеостазу складних господарських систем, повинні перманентно й регулярно здійснювати моніторинг не лише структурних, а й економічних, виробничих, природно-ресурсних та соціетальних параметрів розвитку територіальних утворень.

Отже, у цьому контексті найбільш гостро постає проблема управління складним. Водночас слід визнати, що наведені види гомеостазу мають відповідні рівні складності, причому кожен наступний вид повинен генеруватися і базуватися на здатностях господарських систем й умовах, сформованих у їхніх межах за попереднім рівнем гомеостазу (рис. 2.2).

Розглядаючи сутність гомеостазу як стійкість внутрішнього середовища складної системи, що є умовою її незалежного існування (з огляду на сучасні трактування поняття та розвиток теорії гомеостазу), регулювання якої гарантовано реалізацією дії багаточисельних складних механізмів для забезпечення мінімальних зрушень у вузьких порогових межах з метою досягнення сталості, доцільно

визначити: а) сутність гомеостатичних механізмів за кожним видом і рівнем гомеостазу; б) умови підтримки оберненого взаємозв'язку в межах динамічної саморегулюючої системи та її адаптації до зовнішніх трансформацій; в) чинники забезпечення саморегенерації складної системи при критичних зрушеннях внутрішнього і зовнішнього середовища, які можна залучити за кожним із чотирьох наведених видів гомеостазу.

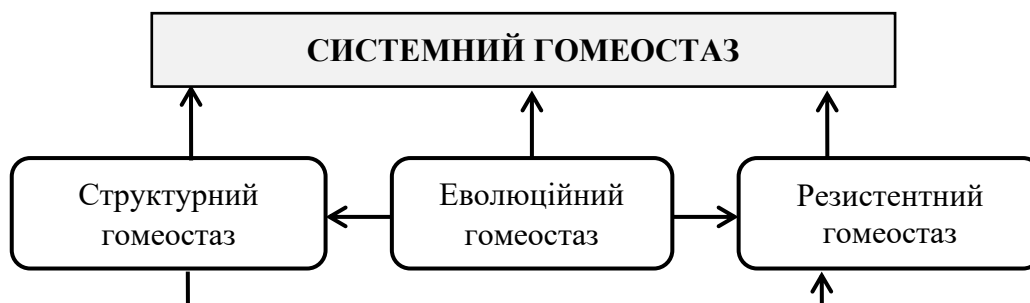

Рисунок 2.2 – Види гомеостазу господарських систем та ієрархічні рівні складності їх генерування й формування

Визначальні аспекти системного гомеостазу. Дослідження демонструють, що питання забезпечення системного гомеостазу мають складну структуру прояву у визначених складових сталого господарювання, включаючи природно-ресурсну, соціетальну та виробничу, що позначаються через відповідні функціонали (див. рис. 2.1). Також проводиться активний пошук ефективної системи забезпечення сталого господарювання, що здатна до швидкої адаптації. Для цього потрібні істотні зміни у змісті, організаційних формах середовища, засобах, методах.

Крім розуміння того, що гомеостаз відображає системні властивості організації цілого в системі, необхідно звертати увагу на низку інших аспектів, які слід враховувати для адекватної оцінки його стану. Так, системи, що зосереджені поблизу глибокого гомеостазу, важко піддаються зміні, при тому відкритість і нелінійність систем сприяють прояву самоорганізації.

Основна ідея сучасного системного аналізу гомеостазу зводиться до такого: гомеостаз внутрішнього середовища дозволяє системі здійснювати життєві процеси «дешевше», з меншими витратами енергії. Таким чином система при обмеженій енергетичній потужності може розширити межі життєвої активності й отримати переваги в боротьбі за існування. Власне підтримка гомеостазу потребує додаткових енерговитрат. У підсумку в біосистемі зіткнулися дві можливості: якщо дохід від реалізації життєвих функцій перевершує затрати на зміст гомеостатичних механізмів, то системи досягають більш високого рівня розвитку. В іншому разі слід очікувати, що система функціонуватиме за менш досконалого гомеостазису. Тож зазначимо, що останній не є необхідним атрибутом життя, а лише способом забезпечення життєвих процесів, їх полегшення, зручний шлях підтримки життєдіяльності господарських систем. І якщо довколишні умови вимагатимуть від системи відмови від «надлишку», то в біосистемі відбувається редукція гомеостазу з обмеженим збереженням ним життєвих функцій. Ця властивість гомеостазу – певне балансування на межі втрат і набуття – зберігається на різних рівнях організації біосистем.

Якщо розглядати гомеостатичну мережу з позиції системного аналізу, можна виділити дві сполучні підструктурні частини дерева: звичайне дерево цілей і перевернуте дерево підсистем, яке сполучено з першим деревом прямими і зворотними зв'язками. Ці підсистеми через гомеостатичну структуру зв'язків самозбалансовані, тобто забезпечують гомеостаз на всіх рівнях системи. Вивчення гомеостазу і гомеостатів складних систем дозволяє синтезувати оптимальні ієрархічні структури управління і з єдиних позицій осмислити глобальні питання життєдіяльності технічних, природних і суспільних систем. У такому разі гомеостаз є підтримкою не тільки сталості параметрів, але й виконання системних функцій на всіх щаблях ієрархії. Тому доцільно розрізнити щонайменше два рівні гомеостазу: параметричний – підтримка сталості параметрів та функціональний – забезпечення сталого функціонування при зміні умов середовища. При цьому не слід забувати, що параметричний гомеостаз організації є результатом функціонального. Для забезпечення сталого розвитку організації обидва рівні рівнозначні.

Окреме значення у забезпеченні системного гомеостазу відводиться виробництву, що переважно пов'язано із гарантуванням економічної безпеки держави. Ефективне управління виробництвом з позицій раціонального використання природних ресурсів є важливим для сталого господарювання. Однак у зв'язку з переходом від техногенного розвитку до соціоекономічного виникає необхідність формуванні нової якості функціонування виробництв – як промислового, так і сільськогосподарського типу. Виробничу складову можна характеризувати такими структурними елементами (рис. 2.3).

Рисунок 2.3 – Структурні елементи виробничої складової системного гомеостазу

Кожна складова має відповідний набір параметрів, що можна віднести до стимуляторів, які бажано збільшити, або до дестимуляторів, котрі доцільно нівелювати. Отже, параметри, яких налічується декілька десятків, спроможні в окремому періоді зазнавати змін, що не дає повного уявлення про стан господарських систем загалом. У результаті для однозначного оцінювання виробничої складової необхідно визначити інтегральний індекс, який забезпечуватиме методологічну єдність усіх показників, відповідно до сучасних підходів – системного, ситуаційного та інтеграційного.

У процесі розвитку суспільства виявляється дедалі більша взаємозалежність і взаємозумовленість процесів, які відбуваються в системі природа – людина – суспільство. Сьогодні потрібне свідоме, цілеспрямоване формування екологічної культури людини і суспільства в системній єдності наукового, техніко-технологічного, соціально-економічного, політико-правового, духовно-морального та релігійного компонентів. Найважливішим засобом такого формування

екологічної культури є екологічна освіта як фактор формування екологічної культури і необхідна умова переходу сучасного суспільства до сталого розвитку. Екологічна освіта опосередковано, але досить активно впливає на оптимізацію взаємодії природи і суспільства. Успішне формування екологічної культури суспільства і людини залежить від пізнавально-виховного процесу. Саме освіта є чинником становлення екологічної культури і, як наслідок, оптимізації соціоприродної взаємодії. Освіта передбачає зв'язок і взаємодію з соціальним та природним середовищем, тому екологічна культура невід'ємна від формування культури загалом.

Прагнення компенсувати рішення соціальних проблем шляхом перетворень природи, без будь-яких обмежень, неминуче веде до її руйнування. Завдання оптимізації взаємодії природи і суспільства передусім передбачає подолання перешкод усередині соціального простору, що невіддільне від формування відповідних людських якостей. Оптимізація соціоприродної взаємодії визначається економічними, правовими, духовними механізмами регулювання й управління людською діяльністю. Розробка системи економіко-правового подолання екологічної кризи набуває в сучасних умовах пріоритетного значення. Її ефективність здатна підтримувати оптимальне співвідношення економіки та екології.

У зазначеному аспекті, екологізація природокористування має розглядатися як специфічний загальнонауковий підхід до вирішення проблем зміни відносин людини, суспільства до природних активів й умов навколишнього середовища. Стратегія еколого-економічної діяльності, спрямована на реалізацію принципу *передбачати і запобігати* замість *реагувати і виправляти*, може бути реалізована тільки за високого рівня екологічної культури державних службовців, необхідного для виявлення пріоритетів управлінської діяльності в конкретних умовах.

Правові передумови оптимізації взаємодії природи й суспільства можуть формуватися на трьох рівнях: екологічні права людини (соціальний природа – суспільство); правове регулювання природокористування в межах взаємодії природи й суспільства; охорона природи (на рівні природи у системі природа – суспільство). Наголосимо, що оптимізація соціоприродної взаємодії має визначатися не тільки економічними, правовими, а й духовно-моральними механізмами регулювання й управління людською діяльністю. Ставлення людини до природи пов'язане з моральністю саме тому, що також вказує на характер міжлюдських відносин. Тому й духовне вдосконалення людини стає базовим принципом її життєдіяльності.

Отже, принципи гомеостазу дають змогу розглянути проблему з системних позицій, тобто фіксується такий стан системи, за якого вона втрачає внутрішню безпеку, порушується цілісність і стійкість і не спрацьовують принципи адаптації та самоорганізації. З метою оцінки такої системи потрібні моделі, властиві живим організмам. У принципі моделі основних процесів можуть бути створені на базі нових інформаційних технологій.

Методологічні засади управління забезпеченням стійкості господарських систем. Окремими важливим питанням у рамках розвитку методології сталого господарювання є визначення категорії *стійкість*. Остання акцентує увагу на

необхідності правильної організації поєднання елементів у системі для підвищення ефективності їх взаємодії, одночасно вказуючи на наявність кількісної та структурної стійкості. У зв'язку з цим актуально стверджувати, що рівновага всіх організаційних форм визначається стійкістю найслабшої ланки.

З означених позицій, маємо можливість уточнити категорію *стійкість*, яку доцільно розглядати як одну з найбільш значущих та одночасно складних і неоднозначних характеристик господарських систем різного рівня. Як бачимо, важливість проблеми забезпечення стійкості господарських систем суттєво зростає на тлі стрімкого ускладнення господарських відносин. У найзагальнішому вигляді під стійкістю системи слід розуміти здатність збереження свого стану, незважаючи на наявність зовнішніх впливів. Утім, різний контекст використання категорії *стійкість* розкриває різноманітність специфіки її змісту й обумовлює неоднозначність смислових відтінків. Зокрема, *стійкість* може бути властивістю конкретної господарської системи, що розглядається як сукупність структуровано взаємопов'язаних між собою елементів. У цьому разі правомірно говорити про здатність системи виконувати свої цільові функції і зберігати цілісність навіть в умовах негативних для неї змін зовнішнього середовища. Водночас стійкість може відображати сталість деякої циклічної послідовності станів, у яких опиняється господарська система у процесі свого розвитку та об'єктивних системних трансформацій. Для відображення зазначеного аспекту і доцільно вживати категорію *сталий розвиток*.

Стійкість – одна з найбільш значущих характеристик господарських систем різного рівня. Особливо важливою проблема забезпечення стійкості господарських систем стає на тлі стрімкого ускладнення економічних відносин, а також існуючих кризових процесів.

У загальному аспекті під стійкістю прийнято розуміти здатність збереження свого положення, незважаючи на наявність зовнішніх впливів. Водночас різний контекст використання терміна *стійкість* розкриває різноманітність специфіки його змісту і неоднозначні смислові відтінки. Зокрема, стійкість може бути властивістю конкретної системи, що розглядається як сукупність структуровано взаємопов'язаних між собою елементів. У цьому разі йдеться про здатність системи виконувати свої цільові функції і зберігати цілісність навіть в умовах негативної зміни зовнішнього середовища. При цьому стійкість може демонструвати сталість певної послідовності станів, у яких проявляється господарська система. В економічній літературі для відображення такого аспекта широко вживається термін *сталий розвиток* [234; 266].

Слід уточнити, що *стійкість* і *сталий розвиток* діалектично взаємопов'язані, оскільки функціонування будь-якої господарської системи в часі неминує супроводжуватися змінами. власне категорія розвитку є процесом, спрямованим на зміну матеріальних та духовних об'єктів з метою їх удосконалення. Тому важливо при визначенні категорії *стійкість* враховувати, що здатність господарської системи відновлювати вихідний або близький до нього режим при незначному його порушенні не означає, що в системі не відбуваються поточні зміни або взаємодія із зовнішнім середовищем не призводить до внутрішньосистемних змін. У зв'язку з цим доцільно акцентувати на тому, що *стійкість* можна розглядати окремо від мінливості. Ці дві категорії також перебувають у діалектичній єдності – одне

передбачає інше. Водночас наявні суперечності, оскільки в філософському розумінні *стійкість* і *зміна* протилежні: перше – це сталість, перебування в одному стані; друге – це зміна [289, с. 364].

Тобто щодо особливостей стійкості господарських систем необхідно визначити саме ті її властивості, що є визначальними. Більше того, слід охарактеризувати зміни, відповідно до яких господарська система буде стійкою. Отже, чим більший ступінь зовнішнього впливу, тим нижча вірогідність того, що система збереже базові параметри.

З огляду на вищенаведене, можна виділити два типи стійкості – статичну та динамічну. Статична стійкістю – здатність системи самотійно відновити вихідний режим роботи за незначних змін, вона є необхідною умовою сталого функціонування системи, однак при цьому не зумовлює її здатність продовжувати роботу у разі різких порушень режиму [80]. Отже, система зберігає статичну стійкість у сталому режимі роботи, але це не означає, що вона є такою і при різких порушеннях режиму її функціонування внаслідок більших зовнішніх впливів. Такий аспект стосується питань, динамічної стійкості господарських систем. Тобто в аспекті статичної стійкості для системи характерні незначні зміни її поточного функціонування, а динамічної – значні зміни, де важливого значення набувають саме характер і розміри змін. Варто зазначити, що «метою управління господарськими системами в цьому аспекті слід вважати забезпечення динамічної стійкості системи, не зачіпаючи здатність до змін і при цьому зберігаючи стабільність і стійкість» [108].

Стойкість господарських систем може розглядатися на різних просторових рівнях. На макрорівні проблема пов'язана із забезпеченням рівноваги між вибором орієнтирів на адаптивну модель чи модель заміщення складових системи. Якщо в основу першої закладений механізм компенсації внутрішніх або зовнішніх впливів, що змінюють, то друга передбачає можливість повністю зазнати впливу факторів, що змінюють, і не мати відповідних компенсаторних механізмів. Водночас стійкість на мікрорівні проявляється за визначенням параметрів функціонування окремих агентів господарської діяльності. Наприклад, важливою умовою успішного функціонування будь-якої господарської системи є забезпечення стійкого фінансового стану.

Власне стійкість господарських систем пов'язана з новітніми явищами та процесами у глобальній економіці, їх нелінійною динамікою [74, 324]. Стойкість соціо-еколого-економічної системи означає наявність такої ключової якості, як адаптивність до змін, інновацій та навчання на основі розвинених горизонтально-вертикальних зв'язків і складної взаємодії між елементами та підсистемами. Тут можна стверджувати, що стійкість господарських систем не є статичною, простою за своєю внутрішньою природою і, тим більше, не варто зводити її розуміння лише до здатності поглинати негативні впливи й відновлюватися від їх наслідків.

Найважливішою ознакою стійкості господарської системи є її здатність функціонувати та розвиватись в умовах змінюваного внутрішнього й зовнішнього середовища. Тому поділ факторів, що впливають на стійкість, на внутрішні, зовнішні й успадковані є найсуттєвішим. Тільки впорядкування інтегрованої сукупності дій усіх цих факторів забезпечує цілісність та єдність сукупного й індивідуального відтворення господарської системи. Упорядкування може

проводитися за декількома підходами управління стійкістю, а саме системним, ситуаційним та інтеграційним.

Системний підхід розглядає стійкість як сукупність взаємопов'язаних та взаємообумовлених складових, котрі забезпечують збалансований розвиток шляхом встановлення оптимальних кількісних співвідношень між елементами системи та формування сталих структурних зв'язків між ними. При цьому управління економічною стійкістю зводиться до забезпечення максимально узгодженої взаємодії усіх елементів та збереження цілісності системи в умовах мінливості зовнішнього середовища. Ситуаційний підхід покликаний виявити закономірності формування стійкості в просторі і часі та розробити комплекс управлінських дій щодо забезпечення динамічної рівноваги у визначений часовий період у конкретній ситуації. Зокрема, стійкість господарської системи розглядається як тимчасове явище, що досягається в процесі постійної взаємодії із зовнішнім середовищем. Накопичені кількісні параметри в процесі еволюції змінюють якісні характеристики системи, внаслідок чого порушується внутрішня узгодженість її елементів. Отже, руйнування досягнутої рівноваги змінюється виникненням нових стійких пропорцій, тим самим забезпечуючи перехід на якісно новий рівень розвитку. Інтеграційний підхід розглядає стійкість як сукупність економічних систем мікро-, мезо- та макрорівня. Тобто сучасні господарські системи є складними багаторівневими, багатофакторними, багатокритеріальними відкритими структурами, які мають специфічні властивості: цілісність, цілеспрямованість, передбачуваність, самоорганізованість. Узагальнюючи означені підходи, можна зробити висновок, що система управління стійкістю господарських систем передбачає реалізацію комплексу управлінських дій, спрямованих на формування динамічної структури, здатної вести неперервну у часі, успішну щодо досягнення поставлених стратегічних цілей діяльність в умовах постійного впливу факторів зовнішнього середовища, зберігаючи при цьому ознаки цілісності й рівноваги.

Фінансова складова забезпечення гомеостазу господарських систем.

Фінансова складова на сьогодні стає пріоритетною у процесі забезпечення сталого господарювання. Одночасно з управлінською вона надає господарській системі ознаки третього порядку організованої складності. Такий тип організованої складності забезпечує здатність живої системи до гомеостатичного розвитку, з позицій саморозкриття й самотрансформації у процесі чергування ламінарних і турбулентних станів свого еволюційного функціонування за рахунок фінансових механізмів накопичення та розподілу, якими за допомогою відповідних фінансових ресурсів забезпечується адекватна реакція усіх інших складових господарської системи на екзогенні та ендогенні чинники впливу.

Принциповою функціональною ознакою фінансів у господарській системі є забезпечення ефективних відносин розподілу ресурсів суспільства як між соціальною, економічною та екологічною складовими господарства, так і всередині кожної з них за допомогою відповідних інституцій та інститутів, механізмів й інструментів. Цим вирішуватимуться поточні й перспективні, заплановані та спонтанні завдання, які постають перед господарською системою у процесі її функціонування та розвитку. При цьому власне господарська система починає

автомодельно обирати ознаки системи третього типу, тобто такої організованої складності, що пов'язана із т.зв. керованим хаосом. У такому разі фінанси виконують роль чинника організації стабілізуючого впорядкування взаємодій насамперед через системи резервування та зворотних інформаційних і логістичних зв'язків. Більше того, фінансовий функціонал як пріоритетний стратегічний напрям формування господарських відносин у комплексному забезпеченні сталого господарювання є принципалом, що зосереджує увагу на формуванні сталих відносин розподілу для забезпечення системного гомеостазу у господарській системі в цілому за рахунок побудови системи сталих фінансів.

Спираючись на численну кількість робіт, присвячених гомеостазу економічних, суспільних та природних систем [215, с. 48–51], можна зробити висновок, що в умовах потужного антропогенно-техногенного впливу на навколишнє природне середовище постає питання про джерела його поновлення, оскільки тільки регенераційних та асиміляційних властивостей природних екосистем недостатньо для підтримки їх гомеостазу. Варто підкреслити, що проблема забезпечення фінансової стабільності у контексті сталого господарювання шляхом створення сталої фінансової системи, започаткована свого часу в роботі «Найкращі практики у сталих фінансах» [304], перебуває в полі зору численних дослідників у сфері, яку наразі окреслюють як фінанси сталого розвитку (сталі фінанси). Як уже зазначалося раніше, концепт сталих фінансів передбачає розбудову на всіх рівнях господарювання фінансової системи, котра стабільно функціонує за допомогою сучасного фінансового інструментарію, є стійкою за рахунок більшої прив'язки до реальної, фізичної економіки й обслуговує запити інклюзивного, екологічно стійкого та соціально спрямованого економічного розвитку. При цьому основними функціоналами такої системи фахівцями визначено фінансову інклюзію як залучення через фінансові послуги необхідних ресурсів для потреб сталого розвитку. Зазначене значною мірою має забезпечувати системний гомеостаз через високоефективний розподіл фінансовою системою ресурсів для розвитку життєво важливих сфер господарювання.

Функціонування сталих фінансів базується на принципах, притаманних будь-яким складним аутопоезисним системам, тобто таких, що самостійно розвиваються та розкриваються в семантичному розрізі, переходячи з одного системного стану в інший як живі утворення. Проте кожна сфера господарювання як окрема система має свою специфіку, котра формується з огляду на її структурно-функціональні ознаки. Зокрема, з позицій розгляду фінансів як окремої системної сфери господарювання, варто звернути увагу на її характерні ознаки, які формують специфіку забезпечення гомеостазу.

По-перше, фінанси як складова господарства насамперед характеризується тим, що її системною домінантою (тобто основним, парадигмальним, сутнісним принципом-функціоналом) є розподіл. Тобто основоположна функція фінансів – розподіл вартостей відповідно до інституціональних ознак їх приналежності до власності. Тож у результаті фінансових відносин фінансові ресурси як власність, уречевлена та/або зафіксована у фінансових інструментах, включаючи насамперед гроші, в результаті фінансових операцій надходить до свого теперішнього власника від іншого агента фінансових відносин, якому вона з певних причин більше не належить. У цьому є докорінна відмінність фінансових відносин від економічних, у

яких власність (товарний продукт) навпаки переходить від одного агента економічних відносин до іншого, змінюючи власника. Очевидно, що фінансовим відносинам передують господарські, економічні, в результаті котрих в одних агентів з'являються фінансові вимоги, а в інших – фінансові зобов'язання. Така первинність економічних відносин створює загальну ситуацію відхилення стану системи від рівноваги, а фінанси, таким чином, повертають системі втрачену рівновагу, тобто вони, по суті, виступають у господарстві складовою, що забезпечує гомеостаз як безпосередньо, наприклад, страховою чи бюджетною системою, так і опосередковано, будучи його регулятором, здійснюючи різноманітними механізмами (ціною капіталу, емісійною політикою, фіскальними ставками, нормативними значеннями резервування, депонування та дисконтування тощо) стримуючий або, навпаки, стимулюючий вплив на економічні відносини.

Друга, багато в чому дихотомічна щодо першої, специфічна ознака полягає в тому, що вона є віртуальною сферою обігу капіталів, у якій формується специфічний сектор фінансової логістики. Тобто загалом фінансові відносини реалізуються не за допомогою інструментів реального капіталу, а через фінансові інструменти-контракти (в тому числі гроші), бартерні операції обміну товару на інший є скоріше винятком, ніж правилом, у сучасній економіці. Більшість взаєморозрахунків здійснюється або у грошових інструментах, або в цінних паперах (кліринг). Це породжує явище т.зв. віртуалізації фінансових відносин, тобто вони відбуваються певною мірою в ідеальному віртуальному просторі фінансових відносин, у якому поряд з платіжними фінансовими інструментами представлено доходні фінансові акти та власне платіжні грошові інструменти як товар, тобто цей віртуальний простір є сферою не просто обігу фінансового капіталу, але і його виникнення та накопичення. Як згадувалося раніше, сфера фінансовіки характеризується перекапіталізацією, накопиченням величезної кількості фінансових інструментів, які не мають реальних цінностей, окрім інших фінансових зобов'язань, а отже, фінансова система є джерелом виникнення постійних ризиків та фактором турбулентності, порушення системного гомеостазу і, зрештою, відхилень від сталості розвитку.

Третьою є інституціональна ознака, тобто фінансові відносини реалізуються через різноманітні фінансові інституції та інститути (фінансову інфраструктуру). Так, емісія грошей реалізується через систему національного банку, страхування – через страхові компанії, запозичення – через банки, лізингові компанії або кредитні спілки, інвестиції – через інституціональних інвесторів, біржові операції – через відповідні інститути біржового ринку, бюджетні й фіскальні відносини – через відповідні органи бюджетної та податкової системи тощо. Інституціональний характер фінансів ставить відповідне завдання розвитку ефективної інституціональної інфраструктури, що має відповідати потребам як економічної, так і фінансової складових господарської системи.

Іншим завданням є належне управління власне фінансовою системою, що передбачає наявність відповідного управлінського та інформаційного функціоналу. Інституціональна складова сталих фінансів включає загалом такі інституції, як відповідальне інвестування, сталий банкінг, стале страхування, сталі біржі та фондовий ринок. Проте, з наших позицій, цей перелік необхідно доповнити такими складовими, як стале бюджетування, сталі корпоративні фінанси та сталі фінанси

домогосподарств. Мають розвиватися й відповідні інститути, через які реалізовуватиметься фінансова політика сталості: сталі інвестиційні компанії, банки, біржі, бюджетні фінансові установи, що забезпечують сталий розвиток.

Четвертою ознакою фінансів у контексті забезпечення системного гомеостазу соціо-еколого-економічної системи є їхня інклюзивність. Беззаперечно, в рамках розподільчих відносин достатньо специфічним, відокремленим від інших, проте, дуже важливим завданням з позицій сталості є фінансова інклюзія, тобто залучення та запозичення за допомогою системи фінансових відносин у загальних рамках інвестиційної діяльності необхідних фінансових ресурсів для включення інших ресурсів до господарського обігу. Саме фінансова інклюзія дозволяє залучити будь-які інші фінансові або реальні матеріальні та нематеріальні ресурси до господарського обігу шляхом інвестування вільного накопиченого капіталу в організацію господарської діяльності та отримання майбутніх вигод. З цих позицій, як показано вище, фінанси забезпечують не тільки поточну рівновагу, але й сталість господарювання у майбутньому, включаючи як ламінарні, так і турбулентні переходи господарської системи від одного стану до іншого, що принципово необхідно для досягнення довгострокового гомеостазу системи як пролонгованого стану динамічної рівноваги у процесі існування та розвитку господарства як певною мірою такої, що сама розвивається, тобто живої системи.

П'ятою характерною ознакою фінансів є їхня акумулятивна функція, яка відіграє дуже важливу забезпечуючу та стабілізаційну роль у гомеостазі господарської системи шляхом акумуляції запасів у вигляді тимчасово надлишкових фінансових ресурсів за допомогою відповідних накопичувальних механізмів, а також через використання деяких інших (застава, порука, гарантії тощо) механізмів та інструментів, у яких використано раніше накопичене фінансове або інше багатство (гроші, нерухоме й рухоме майно тощо), що має відповідну вартість. Такі фінансові механізми, зокрема, включають створення різноманітних бюджетних, страхових, амортизаційних, резервних, пенсійних, державних накопичувальних (наприклад, золотовалютний запас), у тому числі суверенних фондів, фондів майбутніх поколінь, використання заставного чи резервного капіталу або реальних, фізично існуючих ресурсів (іпотека, лізинг, товарні запаси) у вигляді застави. Такими способами через накопичення або наявність у розпорядженні агента фінансових відносин інших ресурсів, наприклад предмета застави або ж договору поруки чи фінансових гарантій третіх осіб, реалізується можливість здійснювати відкладене споживання у запланований для цього час або тоді, коли через певні зміни у стані системи виникають загрози і ризики її сталому функціонуванню. З використанням вказаних механізмів забезпечується потрібне фінансування антикризових заходів та, в підсумку, поточний і довгостроковий гомеостаз господарської системи. Акумулятивна функція фінансів насамперед дозволяє реалізовувати загальнодержавне, місцеве та корпоративне бюджетне планування, здійснювати відповідні бюджетні видатки, необхідні для сталого функціонування підприємств, галузей і сфер господарства держави. Також важливою складовою акумулятивної функції є її стабілізаційна складова, оскільки накопиченнями забезпечується можливість адекватного реагування на виклики, загрози і ризики, які обов'язково супроводжують функціонування, а також розвиток системи.

Шостою ознакою є ринковий характер сучасних фінансів, який втілюється у формуванні специфічної складової господарської системи – фінансової надбудови над реальною економікою, що має назву фінансоміки. Саме ринкові механізми балансу попиту і пропозиції та ринкові фінансові регулятори, основними серед яких є процентні ставки – зафіксована на державному рівні ставка (норма) дисконтування, тобто базова ціна на фінансовий капітал (в Україні – облікова ставка НБУ), кредитні ставки банків, ломбардні ставки за короткостроковими фінансовими операціями тощо, виступають в економіці важливими чинниками забезпечення сталості господарювання. У сучасному світі ринкові фінансові механізми забезпечують певною мірою гомеостаз як усередині власне фінансової системи, так і господарській системі загалом, оскільки фінансові відносини – розрахункові бюджетні, фіскальні, позикові тощо стосуються фактично усіх суб'єктів господарювання. Так, зокрема, облікова ставка є основним фінансовим регулятором інвестиційної політики, зокрема кредитування, використовується в оцінці ефективності інвестиційних проєктів, регулює відносини у сфері накопичення і споживання, може впливати на інфляційні процеси тощо.

У цілому фінансовий ринок у господарській системі впливає на грошовий обіг (створюються умови для безупинного переміщення грошей у процесі виконання різноманітних платежів і регулювання обсягу грошової маси в обігу), здійснює реалізацію на фінансовому ринку грошової політики держави; сприяє мобілізації, розподілу й ефективному використанню вільного капіталу; забезпечує в найкоротші терміни потреби в капіталі окремих господарюючих суб'єктів; активізує оборот використаного капіталу; дозволяє знизити до мінімуму фінансовий та комерційний ризик продавців і покупців фінансових активів та реального товару, пов'язаний зі зміною цін на нього за рахунок біржових механізмів обігу вторинних цінних паперів тощо. Останніми роками швидко розвивається ринок фінансових активів, похідних від природного капіталу (зелених цінних паперів), що, зокрема, дозволяє включити недостатньо використовувані раніше оцінки природного капіталу до економічних рахунків, забезпечувати високоефективне інвестування у природно-господарську сферу тощо.

Зважаючи на вище викладене, можна окреслити та охарактеризувати базові засади забезпечення гомеостазу просторових господарських систем на основі загальносистемних принципів гомеостатичного розвитку, з характерних особливостей фінансів як специфічної відокремленої складової господарської системи, а також парадигмального концепту сталих фінансів, який розкривається у трьох основних концепціях – інструментальній, інституціональній та функціональній. Вони фактично входять одна в одну за принципом фракталу – інструментальна в інституціональну, обидві – у функціональну. При цьому вони відповідають загалом трьом базовим підходам до забезпечення сталості – антропоцентричному, який фокусує увагу на людській діяльності, та її інструментарії, тобто економічній поведінці людини; екоцентричному, що зосереджується на стані довкілля й інституціональних засобах регулювання діяльності людини, та геоцентричному (ноосферному), який намагається охопити екосистему планети у цілому, в тому числі людину та оточення.

Принцип домінантного підходу, за яким фінанси розглядаються як окрема самостійна фінансова домінанта сталого розвитку, – цілісна базальна

(основоположна) системна функціональна його складова спільно із соціальною, екологічною, економічною та управлінською. Принципова функція фінансів у господарській системі – забезпечення ефективних відносин розподілу як між соціальною, економічною й екологічною складовими господарства, так і всередині кожної з них за допомогою відповідних фінансових інституцій та інститутів, механізмів й інструментів.

Принцип функціональності, відповідно до якого стала фінансова система має реалізовувати три базові функціонали у системі сталого господарювання: інклюзивний – залучення ресурсів до господарського обігу; регулятивний – реалізація регулюючих впливів на господарську систему, в тому числі стабілізаційні функції, та забезпечуючий – фінансування заходів сталого розвитку, створюючи гомеостатичну господарську систему третього порядку (організованої складності, або керованого хаосу).

Принцип вертикальної інтеграції, згідно з яким елементи системи сталих фінансів мають охоплювати усі господарські рівні країни: загальнонаціональний, регіональний, муніципальний, корпоративний та рівень домогосподарств, на кожному з яких мають бути запроваджені відповідні елементи системи сталих фінансів: відповідальність публічного сектору, бізнесу, банків, кредитних, страхових компаній та бірж; створення публічних фінансових фондів сталого розвитку, організація інституту цивільної власності на природні ресурси та виплат громадянам природної ренти.

Принцип горизонтальної інтеграції, за яким концепт сталості необхідно впровадити в усі без винятку складові фінансової системи, в тому числі недержавний кредитно-банківський, страховий, біржовий та інші сектори, публічні фінанси держави, органів місцевого самоврядування та інші фінанси суспільного призначення, а також домогосподарств через відповідну інституціональну складову системи сталих фінансів, яка повинна охопити усі галузі матеріального виробництва, виробничої, соціальної та екологічної інфраструктури, державне управління, місцеве самоврядування й функціонування окремих домогосподарств.

Принцип зворотного зв'язку, відповідно до якого система сталих фінансів повинна мати тісні та міцні зворотні зв'язки з іншими складовими господарської системи – виробничою, соціальною та природно-ресурсною для виконання інклюзивних, регулятивних, стабілізаційних і забезпечуючих функцій з одночасним налагодженням системи зворотних зв'язків між елементами власне фінансової системи, що необхідно для її внутрішньої стійкості до впливу ендегенних та екзогенних загроз і ризиків її сталому функціонуванню.

Принцип самозабезпечення сталості, згідно з яким система сталих фінансів має забезпечувати власну стійкість: з одного боку, за допомогою впровадження ESG-критеріїв фінансової діяльності та механізмів відповідальної фінансової діяльності, прив'язки до реального сектору виробництва, сек'юритизації фінансових активів та стабілізаційних механізмів суверенного фінансування сталого розвитку; з іншого – шляхом застосування ринкових методів і механізмів регулювання через попит і пропозицію фінансових активів на ринку, спираючись на принципи формування сталої біржової діяльності та фінансових ринків у цілому.

Принцип концептуальної відповідності, за яким кожна з концепцій сталих фінансів (інструментальна, інституціональна та функціональна) має відповідати

певній концепції сталого розвитку – антропоцентричній, екоцентричній та геоцентричній (ноосферній) так, щоб у комплексі реалізовувалися: інтеграція екологічних, соціальних й управлінських факторів (ESG-factors) у фінансові рішення; інституціональне забезпечення сталого розвитку через відповідні фінансові інституції, інститути та регулятивні механізми; стабільність і здатність фінансів довгостроково забезпечувати ресурсами потреби сталого розвитку відповідно до інклюзивного, регулятивно-стабілізаційного та забезпечуючого функціоналів системи сталих фінансів.

На нашу думку, саме фінансова домінанта спільно з управлінською здатна надати господарській системі функціональні ознаки гомеостатичної системи третього порядку, організованої складності. Останню доцільно розглядати як здатність системи до гомеостатичного розвитку, саморозкриття і самотрансформації у процесі чергування ламінарних та турбулентних станів свого еволюційного функціонування як живої системи (за Дж.Г. Міллером, Н. Луманом, Ф. Варелом та У. Матураном, а також Х. Фьорстером, Ф. Хейлінгеном, Т. Куном, Г. Хакеном, П. Анохіним, В. Стьопіним та ін. [157, 163, 345, 346]).

У аспекті зазначеного варто наголосити, що, на думку експертів [321 – 323], сталі фінанси у вузькому розумінні розглядають як інтеграцію екологічних, соціальних й управлінських факторів (ESG-factors) у фінансові рішення; у більш широкому – як фінанси, що сприяють стійкому економічному, соціальному й екологічному розвитку; у найширшому – як фінансову систему, що стабільна й здатна вирішувати довгострокові освітні, економічні, соціальні й екологічні проблеми, в тому числі забезпечення сталої зайнятості, фінансування пенсій, інновацій та переходу на нові технологічні уклади, будівництво інфраструктури, пом'якшення наслідків кліматичних змін тощо.

Найважливішою характеристикою сталої фінансової системи, що самоорганізовується, розвивається та має достатньо чітко окреслений функціонал, є її ідентифікація як живої системи. Принципові підходи до розуміння живих систем (організованої складності), або т.зв. систем третього порядку, базуються на притаманних живим системам одночасно трьох базових ознаках – аутопоезисного організаційного патерну (формату поведінки), дисипативної системної структури і певною мірою циклічного процесу життєдіяльності.

Перша з них – організаційний патерн – це специфічна конфігурація взаємовідносин між собою складових усередині системи і власне системи із навколишнім середовищем (системою більшого масштабу), яка визначає найважливіші характеристики, ознаки і функції системи. Така конфігурація для живих систем розкривається у понятті аутопоезису – саморозкритті своїх особливостей і функцій у взаємодії з навколишнім середовищем в процесі розвитку. Саме саморозвиток та саморозкриття власного функціоналу притаманні живим системам, неживі системи самостійно розвиватися і ускладнюватися та розкривати свій функціонал не можуть. Відносно фінансової системи це означає, що її базові функції у рамках загально-базального функціоналу розподілу постійно ускладнюються, з'являються та ідентифікуються нові. Фінансові відносини проникають у різні сфери господарювання, утворюючи специфічні системні відгалуження, організовані відповідно до сфери застосування фінансових відносин, наприклад фінанси природно-ресурсної сфери (або зелені), соціальні фінанси тощо.

У господарській системі джерелом її розвитку виступають все більш зростаючі потреби та інтереси в економічній поведінці людини, що загалом і робить господарство у цілому та фінансову систему як її складову певною мірою живим організмом.

Друга особливість – системна структура живого утворення носить ознаки диссипативності. Тобто вона є відкритою, термодинамічно не врівноваженою системою, що отримує й споживає енергію від навколишнього середовища, яка використовується і розсіюється всередині системи на забезпечення потреб її життєдіяльності та виконання свого функціоналу у системі більшого масштабу. Щодо фінансів цей фактор проявляється в тому, що стала фінансова система може функціонувати лише в умовах використання енергетичних ресурсів, що знаходяться за її межами. Тобто за кожним фінансовим інструментом (активом) у результаті має стояти реальний матеріально-енергетичний ресурс, тобто капітал в іншій, нефінансовій формі (товарний продукт, засіб виробництва, інший елемент багатства). В іншому випадку спостерігатиметься колапс фінансової системи, спричинений емісією фінансових інструментів, за якими немає реального капіталу, що відобразиться у їх стрімкому знеціненні, грошовій інфляції та кризовому стані господарської системи в цілому. Важливим аспектом відносно фінансів є те, що власне фінансова система є значним чином акумулятором та провідником енергетичних ресурсів для інших складових системи національного господарства. А отже, концепт сталості виключає використання в якості цих ресурсів фіктивного, у т.ч. спекулятивного фінансового капіталу, який не підкріплено реальними матеріально-енергетичними ресурсами та вимагає відповідального фінансування й відповідальної поведінки фінансових агентів, у тому числі емітентів не тільки грошових, але й інших фінансових інструментів.

Третя особливість – наявність певною мірою циклічної діяльності, яка втілює у фізичних процесах основний поведінковий функціонал системи. Така діяльність фінансової системи полягає у перетворенні капіталу в циклічному процесі суспільного відтворення. За межами фінансових відносин, по суті, перетворення капіталу може відбуватися лише в результаті примітивних економічних відносин бартерного обміну, не характерного для сучасної економіки. Застосування фінансового функціоналу в системі розподілу обумовлює три основні перетворення капіталу. Так, перше відбувається тоді, коли необхідні ресурси, які необхідно залучити у процесі виробництва, придбаваються або іншим чином використовуються (беруться в оренду та ін.) за кошти фінансового авансованого капіталу та беруть участь у виробництві як основні фонди, сировина, матеріали, технології, праця найнятого персоналу тощо. Так, зокрема, реалізується інклюзивна функція сталих фінансів. Друге перетворення капіталу передбачає виготовлення продукту, який надходить на ринок, з перенесенням на нього вартості основних фондів та оборотних засобів. У другому перетворенні капіталу роль фінансів є виключно важливою, оскільки передбачає необхідні платіжні розрахунки з використанням наявного оборотного капіталу – вільного фінансового капіталу у ліквідній формі, яким забезпечуються поточні платежі у процесі виробництва. При цьому, зокрема, реалізується забезпечуюча функція сталих фінансів. На ринку відбувається третє перетворення капіталу – реалізованого товарного продукту у фінансові інструменти (гроші та їх замітники, наприклад платіжні боргові

зобов'язання), які потім можуть бути знову використані для придбання необхідних матеріально-енергетичних та інших ресурсів для потреб виробництва, виплачені як заробітна плата, вилучені фіскальними механізмами на суспільно необхідні потреби або використані іншим чином для потреб господарської системи, зокрема, й накопичення фінансових резервів. У цьому процесі проявляються фактично всі функції фінансів, проте особливо активізується регулятивна функція через застосування, зокрема, фіскальних та бюджетних механізмів поділу й розподілу.

Отже, фактично протягом усього циклу суспільного відтворення фінанси забезпечують життєдіяльність господарської сфери. Циклічність характеру обігу фінансового капіталу в господарській системі визначає відповідну поведінку основних фінансових агентів – інвесторів (перше перетворення капіталу), товаровиробників (друге) і ретейлерів (третє). У реальності спостерігається більш складний процес формування циклу фінансових відносин у процесі економічного відтворення, зокрема, й укладання фінансових угод на майбутнє (ф'ючерсні контракти, опціони та ін.) з метою хеджування господарських ризиків, погашення заборгованості за попередні періоди тощо, проте загальна тенденція перетворення капіталу при цьому зберігається і, як видно, саме в ньому розкриваються три основні функціонали сталої фінансової системи. У цілому погляд на господарську систему як на таку, що має системні ознаки організованої складності, на відміну від систем першого (простої складності) та другого порядку (неорганізованої складності), передбачає насамперед постановку питання про забезпечення системного гомеостазу в ній за допомогою переважно притаманних живим системам механізмів саморегуляції шляхом організації на платформних засадах взаємодії фінансових агентів на кшталт, зокрема, біржового ринку або ринку інвестиційних пропозицій, платформ громадських бюджетів тощо. Проте очевидно, що для забезпечення системного гомеостазу у господарстві необхідно використовувати також відомі фінансові регулятори. Насамперед це стосується ціни капіталу на фінансовому ринку, яка визначається насамперед обліковою ставкою та іншими показниками дохідності у сфері фінансових послуг (кредитними, ломбардними ставками тощо). Також у якості важливих фінансових регуляторів у сфері сталих фінансів можуть розглядатися, зокрема, норми депонування та резервування грошових засобів, а також інші показники (наприклад, відсоток відрахувань до пенсійної системи, податкове навантаження тощо).

Підсумовуючи зазначене, варто звернути увагу на те, що принципові підходи до забезпечення сталості господарських систем через підтримку їх гомеостазу з позицій сталих фінансів зводяться до розбудови такої фінансової системи, яка б, у рамках трьох основних функціоналів – інклюзивного, регулятивного та забезпечуючого, створювала б умови для високоефективного розподілу потоків вартостей за енергетичними каналами живлення усіх інших складових соціо-еколого-економічної системи та спрямовувала відповідні фінансові ресурси на вирішення завдань підтримки такого гомеостазу за рахунок коригуючих впливів, які елімінуватимуть його порушення, з одночасним фінансуванням заходів, що забезпечують рух системи за траєкторією сталого розвитку. Це має реалізовуватися за допомогою сучасних інноваційних механізмів та інструментів фінансової діяльності, включаючи насамперед зелені – фондовий ринок, сталі страхування, кредитування, проєктне фінансування, фонди сталого розвитку, платформні

колаборативні формати організації сталої фінансової діяльності на принципах квазіструктурного полісуб'єктного управління соціо-еколого-економічними системами.

З огляду на перспективу, особливу роль стала фінансова система відповідно до завдання забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання має відігравати у побудові активних та дієвих механізмів зворотних зв'язків між господарськими системами та середовищем, з одного боку, та всередині між її елементами – з іншого. Так, в умовах сучасного біфуркаційного періоду економічного розвитку, коли нерівновага та кризові явища фактично стають постійно діючими факторами впливу на господарювання, необхідна ефективна організація негативного зворотного зв'язку для компенсації такого, що порушує системний гомеостаз, впливу навколишнього середовища (в широкому розумінні, включаючи не тільки природну складову, але й соціально-політичні, воєнні, економічні та інші глобальні і глокальні фактори впливу на національне господарство). Важливим фактором сталості при цьому є наявність зарезервованих з цією метою фінансових ресурсів та побудова високоефективних каналів їх швидкого спрямування на відповідні потреби для компенсації впливу викликів, загроз і ризиків. У такому резервуванні має зрости роль природної ренти як основного джерела стабілізаційних накопичень.

Також з огляду на необхідність забезпечення системного балансу між трьома складовими системи сталого господарювання – економічною, соціальною та екологічною, а також усередині кожної з них необхідно розбудовувати систему позитивного зворотного зв'язку між фінансовою надбудовою над економікою, тобто фінансомікою з її розвинутою ринково-фінансовою складовою і реальним сектором – матеріальним виробництвом і виробничою інфраструктурою та соціальною сферою, включно з каналами фінансових взаємодій між усіма суб'єктами господарських відносин, при цьому на перший план виходять, зокрема, механізми соціальної й екологічної відповідальності.

В аспекті зазначеного насамперед необхідно наголосити, що серед численних концептуальних, парадигмальних підходів до забезпечення сталості соціо-еколого-економічних систем виділяють наразі щонайменше три окремі парадигми, які, зосереджуючись у цілому на аспекті сталості, по-різному розставляють акценти на питаннях функціонування різних підсистем триєдиного системного утворення природа – соціум – виробництво з позицій гомеостатичності розвитку. Такі парадигмальні підходи, або, скоріше, групи концептуальних підходів, носять узагальнюючі назви антропоцентричного, екоцентричного та ноосферного розвитку, і в кожному з них по-різному виражений системний гомеостаз сталого розвитку триєдиної господарської системи, розставлено пріоритети та відповідні їм акценти на кожній з її складових. Ці підходи до того ж історично та концептуально послідовно пов'язані між собою, а також є органічним продовженням і розширенням один одного.

Як уже зазначалося, в антропоцентричному підході це людина та її діяльність, зокрема інструменти, які забезпечують ефективне досягнення господарських, економічних та фінансових результатів. Серед такого інструментарію сталого розвитку виділяють щонайменше інформаційну, технічну, технологічну, економічну, фінансову та управлінську складові, за рахунок застосування котрих

людство може забезпечити сталість господарювання. У цьому величезну роль відіграють дружні до довкілля та ресурсозберігаючі зелені технології, а також механізми добровільної відповідальності. Останні, зокрема, включають соціальну та екологічну відповідальність у більш загальних рамках концепту належного управління.

В екоцентричному підході у фокусі уваги – стан навколишнього середовища, який забезпечує та регулює розвинута інституціональні складова, включаючи правові механізми та інститути, покликані забезпечувати сталість більш жорстко правовими рамками, обмеженнями, стимулами та прямим регулюванням.

У геоцентричному підході намагаються досягнути збалансованого розвитку екосистеми світу як єдиного цілого, включаючи в параметри добробуту, окрім економічних, також соціальні та екологічні ознаки. Механізми геоцентричного підходу побудовані на інтеграції зусиль усього світу в досягненні цілей сталого розвитку через їх імплементацію фактично в усі сфери господарювання.

Також у цих підходах по-різному акцентовано на складниках дихотомічних понять цінність – вартість відносно кожної складової такого триєдиного господарського утворення. Кожен з них характеризується певною специфікою формування відповідної фінансової складової господарської системи, яка має забезпечувати сталість розвитку господарства.

Так, антропоцентричний підхід спирається у забезпеченні сталого розвитку на т.зв. прагматичний імператив і концентрує увагу на цінності людини і вартості природної складової, при цьому виробнича складова має забезпечувати все більш зростаючі потреби соціуму. Отже, у забезпеченні системного гомеостазу пріоритет розставлено на економічній складовій. Соціальна та екологічна складові сталого розвитку розглядається через призму розвитку виробництва як основного чинника добробуту людини. При цьому формується помічене фахівцями певне протиставлення світу людей природі, констатується, що тільки людина має вищу цінність, а отже, як правило, не до кінця усвідомлюється повноцінна належність людини до екосистеми і, як наслідок, залежність від неї.

Згідно з цим підходом, все інше, окрім людини, в природі має свою вартість настільки, наскільки може бути їй корисно. При цьому те, що не несе користі, не вважається таким, що має вартість. Одне з головних питань у такому підході – це визначення прихованої користі предметів і явищ, які можуть мати екологічну чи соціальну цінність. Природа оголошується об'єктом користування і власністю людей, причому право цієї власності безсумнівне. Природні ресурси у такій концепції розглядаються як капітал, що має вартість використання, котра у загальному випадку може бути оцінена як вихідний стосовно природного середовища потік вигод. Останній необхідно зіставити із виробничими затратами природокористування як вхідним потоком витрат. При цьому загальний імператив сталості антропоцентричної концепції ґрунтується на прагматичному порівнянні вхідного потоку затрат із вихідним потоком вигод, у результаті чого рішення про використання певним способом природних ресурсів ухвалюється у тому разі, якщо сумарний очікуваний за час експлуатації природного ресурсу абсолютний або дисконтований потік вигод перевищить вхідний потік затрат, тобто фактично задіюються ринкові механізми саморегуляції сталого розвитку. Очевидно, що у разі, коли виснаження чи інше погіршення природного ресурсу генерують менші, аніж

очікується, потоки вигод, експлуатація такого ресурсу припиняється, чим і забезпечується певною мірою сталість господарювання. Антропоцентрична концепція, таким чином, не виключає розгляду аспекту сталості, проте основним його регулятором у природокористуванні при цьому є прагматична імперативна настанова отримання вигоди для кожного індивідуального інвестора, який ухвалює рішення про експлуатацію ресурсу, виходячи з позицій отримання раціональної вигоди залежно від індивідуальної схильності до ризику.

Екоцентричний підхід, на відміну від антропоцентризму, базується на уявленні про об'єктивне існування єдиної системи, у якій всі живі організми планети Земля – рослини й тварини, в тому числі люди з їхніми ресурсами, господарством, технікою й культурою, взаємодіють між собою та навколишнім природним середовищем. Тому пріоритет у триєдиній системі сталого розвитку акцентовано на екологічній та, значним чином, соціальній його складовій. Відповідно до такого підходу, окрім суто вартісних ознак (вартості використання), за природно-ресурсною складовою соціо-еколого-економічної системи визнається наявність іншого вартісного складника, тобто вартості невикористання, яка відповідає загалом екологічній цінності ресурсу як складової екосистеми. За фактом, ці єдині у свій діалектичній суперечності ідеї протистояння та вартості використання й невикористання ресурсу, якими забезпечується баланс споживання, і становлять основу одного з принципів зеленої економіки – необхідності обмеження потреб усіх учасників природно-господарських відносин, оскільки Земля є теж обмеженим ресурсом для організації життєдіяльності.

Згідно з цим підходом, критичний натуральний капітал вимагає певних обмежень ресурсоспоживаючої економічної діяльності, рівня населення й використання ресурсів. Отже, рівень критичного капіталу пов'язаний зі стабільністю екосистем та їх еластичністю. Відповідно до позиції Лондонської школи, зруйновані природні компоненти системи неможливо замінити антропогенними без руйнівних наслідків для людини, оскільки люди є частиною природної системи. Представники школи неокейнсіанства є більш жорсткими в активних державних регулятивних заходах; вони вважають, що для забезпечення т.зв. сильної стійкості на макроекономічному рівні необхідне пряме державне регулювання у відносинах між суспільством і природою за допомогою адміністративних розпорядчих інструментів: заборони, дозвільні процедури, нормативи, стандарти тощо, у комбінації з економічними важелями стимулювання й примушування природокористувачів [109]. Дуже сильні позиції в екоцентризмі має також інституціональний аспект, тобто формування інституцій (законів, норм, правил, стандартів поведінки тощо) та інститутів (закладів, організацій, установ, підрозділів, підприємств, громадських об'єднань тощо), які сприяють екологізації економіки та сталому розвитку. У цьому аспекті, з позиції сталих фінансів, важливою є думка Т. Веблена, котрий розглядав фінансову сферу як окремих і панівний на сьогодні інститут суспільства, багато у чому передбачивши феномен фінансоміки. Також важливою для вирішення питання про використання чи невикористання природних ресурсів у рамках інституціоналізму є теорія суспільного вибору К. Ерроу та його послідовників.

Третій, геоцентричний підхід, або т.зв. ноосферна концепція сталості, є одним із піонерних підходів до забезпечення сталого господарювання й включає,

фактично, два попередні. Відомо, що термін *ноосфера* (від грец. *noos* – розум) у перекладі буквально означає сферу розуму. Для В.І. Вернадського величезний вплив людини на природу й масштабні наслідки її діяльності послужили основою для створення вчення про ноосферу. Уперше цей термін ввів у науковий обіг у 1927 р. французький учений Є. Леруа. Разом з П. Тейяром де Шарденом та В.І. Вернадським він розглядав ноосферу як певною мірою ідеальну, інформаційну за змістом і контентно-комунікативну за функціоналом оболонку людської думки, що оточує Землю. У наш час під ноосферою розуміють, як правило, сферу системної залежності, взаємодії людини й природи, у межах якої креативна, розумна та цілеспрямована людська діяльність стає визначальним фактором суспільного розвитку. Учені виділяють у структурі ноосфери в якості складових людство, суспільні системи, сукупність наукових знань, техніки й технологій у єдності з біосферою. Остаточний пріоритет у такій системі не може належати виробництву, соціальним чи екологічним аспектам, а має забезпечуватися повноцінний системний гомеостаз через збалансований розвиток усіх складових триєдиної господарської системи, оскільки антропогенні зміни у довкіллі охопили практично всю природну екосистему землі, і її саморегулюючі властивості не здатні забезпечити системний гомеостаз навіть у разі суттєвого скорочення антропогенного навантаження і використання ресурсів.

Питання співвідношення цінності і вартості за геоцентричним підходом вирішуються через оцінювання розвитку суспільства за показниками чистого економічного, або, за іншим визначенням, суспільного добробуту. Ці показники є схожими, існують у різній інтерпретації та в різних варіантах і включають різноманітні складники. Послідовники цього напрямку пропонували такі показники, як індекс стійкого економічного добробуту (Г. Дейлі та Дж.Б. Кобб), індикатор справжнього прогресу, показник економічної перспективи добробуту, індекс розвитку людського потенціалу, індекс щастя тощо (інші вчені, економісти й соціологи-практики). За ними закріпилася узагальнююча назва показників суспільного добробуту. Показник економічного, або суспільного, добробуту, як правило, відображає результати, що містяться не лише в структурі валового внутрішнього продукту, але, зокрема, й отримані у домашніх господарствах та тіньовій економіці; якісні ознаки духовного виробництва у суспільстві (освіта, виховання, культурний рівень, свідомість населення); стан навколишнього природного середовища тощо. Показник чистого економічного добробуту суспільства визначається відрахуванням з ВВП грошової оцінки негативних чинників, що впливають на добробут, та додаванням результатів неринкової діяльності в грошовій оцінці і грошової оцінки вільного часу. Проте наголошується і на суб'єктивності цього показника та фактичній неможливості створення єдиної методології й методики його розрахунку [84].

Загальна ідея введення індикаторів суспільного добробуту полягає в тому, щоб оцінити те, як саме співвідносяться зростання і формально визначений рівень розвитку із явищами екологічної та соціальної природи, що його супроводжують. Тобто досліджується певною мірою прихована ціна або вартість зростання для суспільства, тобто ті соціальні та екологічні ефекти, якими довелося заплатити.

Отже, відповідно до ноосферного підходу, фактично будь-який складник соціо-еколого-економічної системи має однакову цінність і необхідний для

збереження системного гомеостазу та її сталого функціонування – людина, виробнича, соціальна, природно-ресурсна компоненти тощо. Такий підхід констатує, що цінним є все і для всіх. Питання вартості при цьому розглядається комплексно, має значним чином квантовий характер, за яким природний ресурс містить вартість використання і невикористання, одночасно, і в кожний момент. Тобто залучення ресурсу в господарський обіг та подальша його експлуатація має відбуватися таким чином, щоб постійно враховувалась його цінність як екосистемної компоненти, причому не тільки для конкретного споживача, а й соціуму загалом, з урахуванням як позитивних, так і негативних ефектів від такої експлуатації, та вносились відповідні корегуючі впливи.

При цьому одночасно забезпечується і максимальна інклюзія ресурсів до господарського обігу, і максимальне урахування їх цінності для всіх стейкхолдерів, а необхідні управлінські рішення ухвалюються на основі відповідних принципів належного врядування, відкрито й прозоро, консенсусом, включаючи, зокрема, органи влади, бізнес і населення, щоб максимально задовольнити інтереси усіх ключових стейкхолдерів і соціо-еколого-економічної, тобто господарської системи в цілому. Для ухвалення такого рішення найважливішим фактором є створення комунікативно-контентної платформи колаборативних взаємодій. При цьому для забезпечення сталості розвитку і системного гомеостазу господарської системи задіюються ринкові механізми, механізми оцінки соціальних та екологічних ефектів і реципроті, тобто ступінь взаємної довіри стейкхолдерів один до одного.

Очевидно, що в такому разі баланс інтересів і сталість розвитку природно-господарської системи, з позицій системного гомеостазу, можливо досягнути за певних обмежень на рівень дохідності інвестицій, які виключають надмірну експлуатацію ресурсів і перенавантаження на екосистеми та обумовлені природно-економічними умовами господарювання.

При цьому для орієнтовної оцінки ефективності інвестиційної діяльності можна використовувати таке поняття, як нормальна ставка капіталізації (або, згідно з запропонованим нами визначенням, ставка доходу сталого розвитку, *Sustainable Development Discount Rate, SDDR*), що у цілому для природно-господарської системи світового господарства може розглядатися як така, що відповідає отриманню такого доходу, зокрема, від природокористування, який щонайменше не погіршує стан задіяних у виробництво природних ресурсів або компенсує їх погіршення чи фізичне зменшення відповідними заходами та забезпечує таким чином підтримку системного гомеостазу. Ставка доходу, визначено свого часу в дослідженнях Світового Банку [319, с. 30–32], на практиці сягає 4 % і може слугувати відповідним орієнтиром сталості для ухвалення управлінських рішень. Це жодним чином не означає, що отримання доходів у природно-господарській діяльності за вищою ставкою капіталізації не може відповідати принципам сталості у разі дотримання відповідних технологічних та інших умов господарювання. Так само, як і нижчі ставки дохідності автоматично не гарантують сталості. Проте саме на такий показник варто орієнтуватися як на нормальну для загальносвітових умов експлуатації природного капіталу ставку капіталізації у природно-господарській сфері і, відповідно, рівень дохідності. Більш високі ставки доходу на вкладений капітал, відповідно, пов'язують зі зростаючою ціною збільшення доходів і системними ризиками та потребують обґрунтування з позицій сталості.

Спираючись на зазначене можна стверджувати, що саме третій, тобто ноосферний підхід до забезпечення сталості розвитку здатен реалізувати повною мірою принцип системного гомеостазу і відповідає забезпечуючому функціоналу фінансової домінанти та найбільш широкому розумінню сталих фінансів як фінансової системи, що є стабільною й здатна вирішувати довгострокові економічні, соціальні та екологічні проблеми, включаючи екологізацію виробництв, пом'якшення наслідків кліматичних змін, справедливий перехід на новітні технологічні уклади та безвуглецеві технології, розвиток індустрії 4.0, сталу зайнятість, фінансування пенсійного забезпечення, розбудову сучасної інфраструктури тощо. У цьому сенсі фінансова домінанта отримує статус повноцінного функціоналу, який і дозволяє фінансовій системі виконувати інклюзивні функції, фінансове регулювання та фінансову підтримку у виробничій, соціальній і природно-ресурсній сферах у загальних рамках завдання забезпечення сталого господарювання.

2.2. Структура механізмів системного гомеостазу сталого господарювання

Методологічні аспекти формування механізму забезпечення системного гомеостазу. Механізми управління забезпеченням сталого господарювання. Фінансова складова механізмів забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання

Методологічні аспекти формування механізму забезпечення системного гомеостазу. Оскільки за основу досягнення умов сталого господарювання береться системний гомеостаз, то виникає питання щодо вибору адекватного механізму його забезпечення. Складність полягає в тому, що новітні господарські відносини характеризуються високим рівнем невизначеності. Останнє обумовлюється значною мірою багатовекторністю інтересів стейхолдерів. У такому разі до механізму забезпечення гомеостазу господарської системи ставляться особливі вимоги, головною з яких є досягнення консенсусу інтересів стейхолдерів відповідно до визначених цільових орієнтирів розвитку певного об'єкта господарської системи. Відзначимо, що до об'єкта належить будь-яка форма організації господарської діяльності, включаючи його просторову чи галузеву інтерпретації. Господарську систему під таким кутом зору слід розглядати як сукупність об'єктів, пов'язаних загальними методологічними ознаками ідентифікації. У такому разі зазначене полісуб'єктне середовище начебто ініціює формування інформаційної та поведінкової невизначено функціонування господарської системи. У цих умовах виникає необхідність її постійної адаптації до складної соціо-еколого-економічної реальності. Звісно, така постановка проблеми вимагає нового підходу до формування моделі управління господарськими системами, яка має виступати в ролі активного регулятора її переформатування від позиції т.зв. плаваючої рівноваги до іншої. Модель управління, що відповідає сучасним викликам полісуб'єктного середовища, більшою мірою стосується робастного типу управління. Його базовими характеристиками є адаптивний і робастний гомеостаз. По суті, останні формують відповідні межі, які визначаються для кожного

параметру господарської системи. У такому разі механізм робастного управління виступає як регулятор (контролінг) забезпечення плаваючої рівноваги та при необхідності гнучкого її заміщення під впливом зовнішніх і внутрішніх дестабілізуючих факторів.

Тобто з методологічного погляду механізм забезпечення гомеостазу господарської системи має бути досить гнучким та динамічним. Зазначені вимоги до такого механізму реалізуються у рамках використання проєктного підходу, за котрим стейхолдерам пропонуються для узгодження їх інтересів дві позиції. З одного боку, схема гомеостазного стану об'єкта, а з іншого – технологічна дорожня карта його досягнення (рис. 2.4).

Об'єктно-орієнтоване уявлення про гомеостаз та засоби його досягнення доцільно реалізовувати через формування форсайт-проєктів. Привабливість такого проєкту полягає в тому, що він виступає в якості відповідного інструмента попереджувального управління процесу сталого господарювання. Водночас він здатний інтегрувати алгоритми різних методів прогнозування та програмування із загальними підходами до управління стратегічними напрямками розвитку різнопланових об'єктів. Заснована на колективних оцінках різних соціальних груп методологія форсайту, на відміну від традиційних підходів, сприяє реалізації концепту сталого господарювання за рахунок урахування всіх важливих аспектів проблеми на засадах узгодження позицій щодо знаходження взаємоприйнятних шляхів їх вирішення.

Як відомо, форсайт-проєкти – це система методів експертної оцінки бачення стейхолдерів та найбільш компетентних експертів, котрі розглядають варіанти вирішення проблеми та вибудовують систему відповідних заходів. Логіка досліджень щодо розв'язання проблеми така. По-перше, визначення масштабу об'єктно-орієнтованого питання з позицій комплексу факторів забезпечення гомеостазу. По-друге, виявлення домінуючих позицій щодо збалансування інтересів стейхолдерів. По-третє, створення технологічної дорожньої карти вирішення проблеми найбільш ефективним способом.

При правильному поєднанні зазначених аспектів можливо реально забезпечити достатню координацію дій та підвищення якості рішень, що ухвалюються. Оскільки на сьогодні не існує уніфікованої технології розробки та реалізації форсайт-проєктів із забезпечення гомеостазу господарських систем, то вони належать до категорії інноваційної, творчої діяльності, що насправді вимагає від розробників відповідної кваліфікації та підготовки.

З методологічних позицій, особливу увагу необхідно приділяти проблемі пошуку засобів гармонізації інтересів суб'єктів господарської діяльності, або стейхолдерів. При цьому питання полягає у тому, яким чином можна досягти результатів цільових орієнтирів гармонізації. Втім, перед тим як розробляти відповідний механізм дій, необхідно мати чітке уявлення про власне процес узгодження інтересів, усвідомлюючи їхню природу, а також причини виникнення та прояву мотивацій. Відтак маємо, що на сьогодні функціонування суб'єктів господарювання, включаючи індивідів, домогосподарства, організації, органи місцевого самоврядування тощо, значною мірою обумовлюється економічними інтересами.

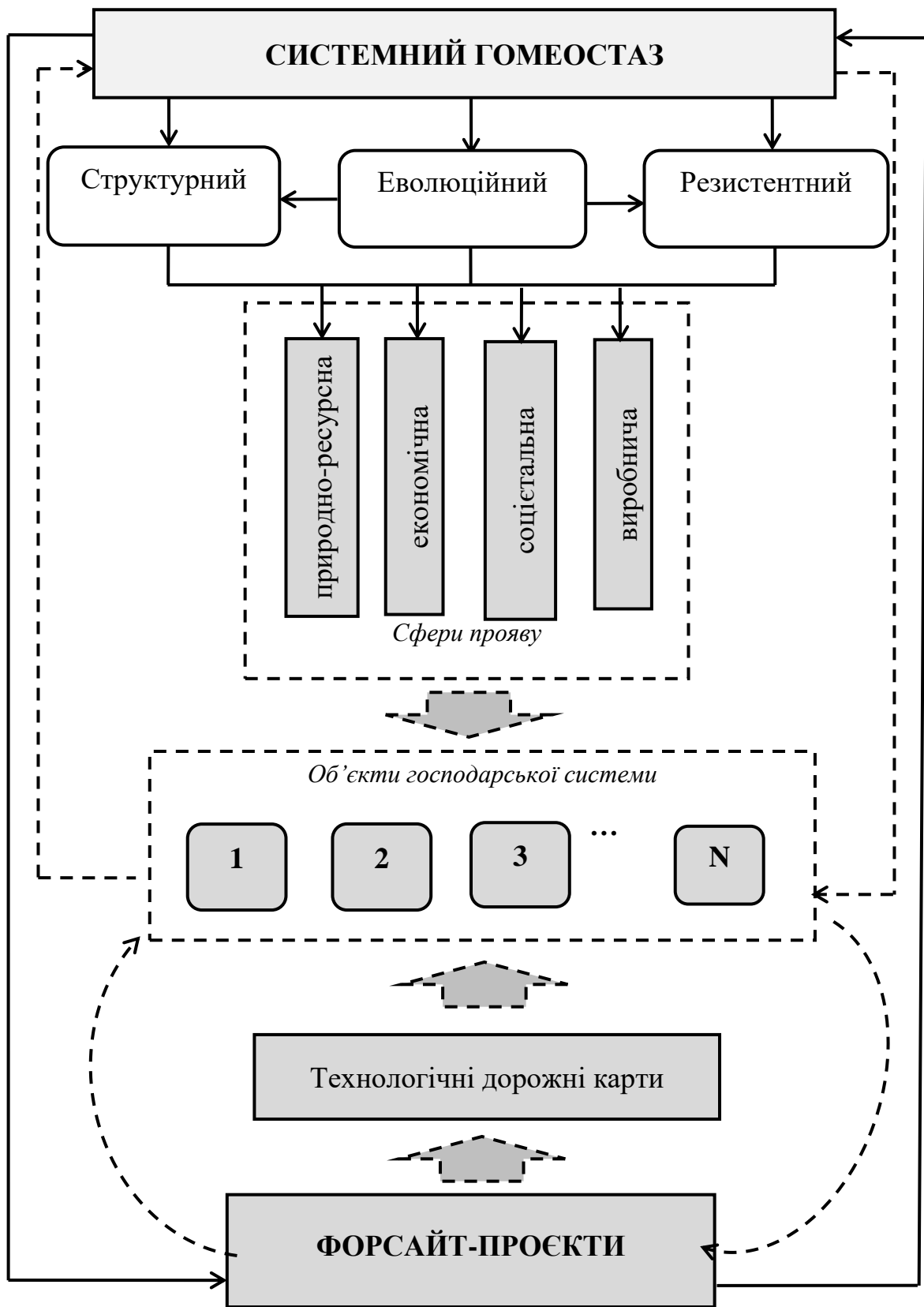

Рисунок 2.4 – Схема механізму забезпечення гомеостазу в об'єктах господарської системи

Навіть коли йдеться про екологічні, соціальні, культурологічні та інші інтереси, зрештою, домінуючим стає економічний фактор, котрий і спонукає активізацію діяльності.

Відзначимо, що в процесі забезпечення сталого господарювання принциповим стає питання подолання конфліктів між учасниками господарської діяльності, котрі виникають на тлі зіткнення мотиваційних рушійних сил. Конфліктність інтересів притаманна різним сферам діяльності, але до найбільш типових слід віднести конфлікти щодо:

- вирішення соціально орієнтованих проблем розвитку, пов'язаних із підвищенням якості життя населення;
- визначення пріоритетів та перспектив розвитку просторових утворень;
- неприйняття інноваційних пропозицій розвитку;
- нереалізованих потреб населення;
- питань сприйняття ціннісних орієнтирів;
- інвесторів, бізнес-структур, органів управління та громадських організацій тощо.

З позиції забезпечення просторової організації господарської діяльності, головну роль, зі зрозумілих причин, починають відігравати ті суб'єкти, котрі мають свої мотиваційні передумови для забезпечення відповідного громадського добробуту. Саме з огляду на цей факт, важливе використання методології форсайту та форсайт-проекування, які виступають одними з перспективних засобів щодо узгодження інтересів ключових стейкхолдерів. Ще раз наголосимо, що, з одного боку, форсайт – це спеціально сформований процес систематизованої оцінки, котрий дає можливість визначити довгострокові перспективи сталого господарювання та охоплює інтереси бізнесу, наукової спільноти, органів влади та інститутів громадянського суспільства відповідного просторового утворення. А з іншого, є інструментом, що сприяє формуванню додаткових цінностей, котрі виникають у процесі взаємодії і не можуть набувати матеріального вигляду. До них належать: консенсус між учасниками процесу форсайту щодо перспектив розвитку; спільне розуміння завдань із забезпечення сталого господарювання; методи узгодження комплексу суперечливих інтересів; трансформація підходів та ментальних орієнтирів щодо організації спільної діяльності; засоби інтеграції підсумків форсайту у процесі реалізації конкретних проєктів, програм, стратегій як суспільних організацій так і бізнес-структур.

У такому разі упорядкування управлінських дій слід проводити, враховуючи алгоритм форсайту, котрий включає декілька етапів (рис. 2.5).

Окремо у методології форсайту варто виділити інструмент застосування дорожніх карт. Слід підкреслити, що він формує принципово новий повноцінний засіб управління, який сприяє розробці моделі ефективної політики сталого господарювання на принципах наочності, прозорості, гнучкості та варіативності.

Крім того, важливою ознакою форсайту, на відміну від традиційного проєкування, є те, що розробники постійно оперують категоріями не минулого чи теперішнього, а майбутнього, тобто орієнтуючись на прогнозування, управління майбутнім та його маршрутизацію.

Оскільки в рамках форсайту залучаються експерти, що представляють основні складові бізнесу – маркетинг, фінанси, виробничу інфраструктуру, технології, дослідження та розробки, то слід окремо зупинитися на питаннях

організації процесу обговорень. Вони, як правило, відбуваються у кілька ітерацій, на основі яких і формується дорожня карта. При цьому у графічній формі подаються етапи переходу від поточного стану до наступних фаз розвитку в довгостроковій перспективі. Висока наочність методу дає можливість оперативно узгоджувати плани дій щодо реалізації визначених цілей.

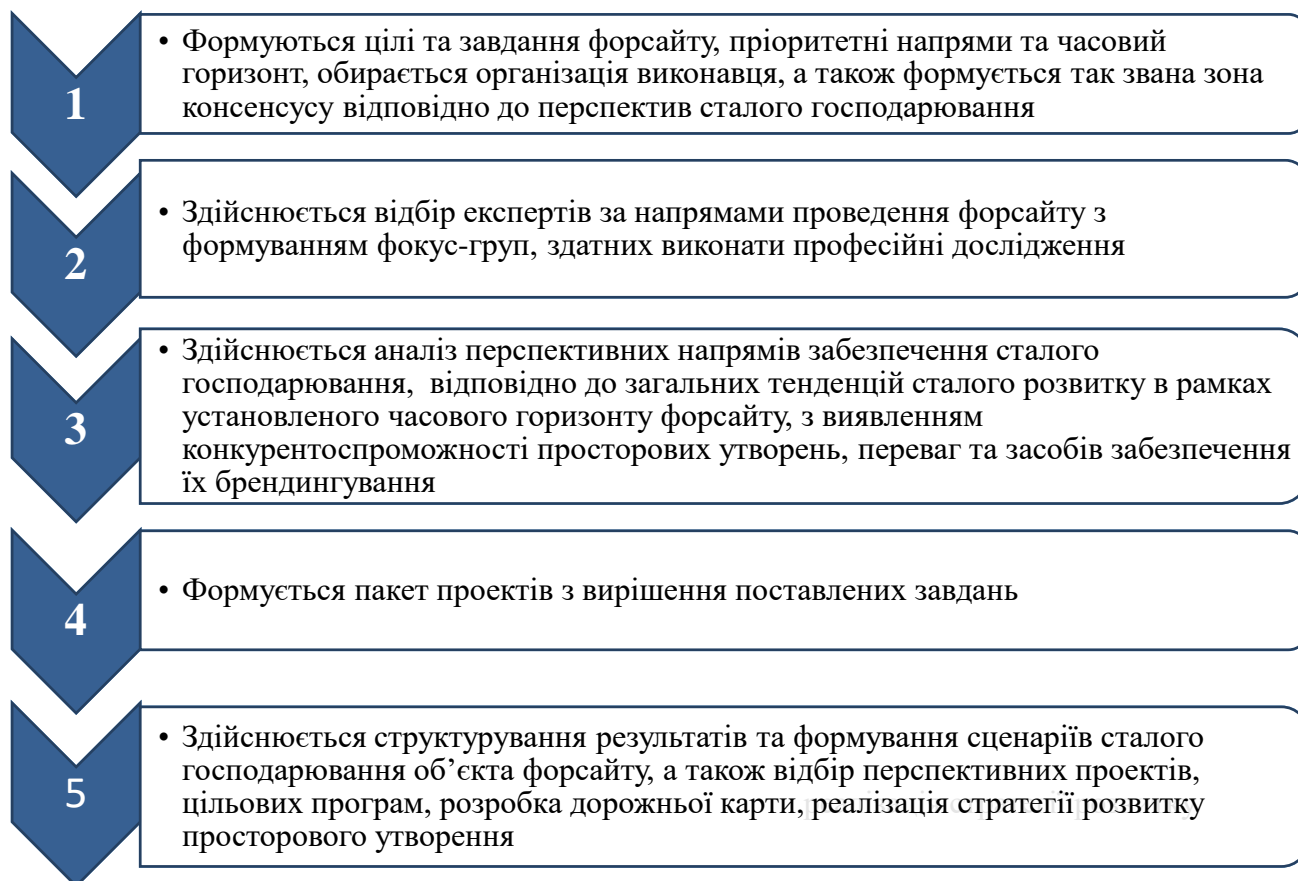

Рисунок 2.5 – Алгоритм форсайту

До ключових аспектів, котрі підлягають обговоренню, також належать базові ініціативи щодо регулювання сталого господарювання, включаючи оптимізацію законодавства, інвестиційної, податкової політики, системи стандартів, правозастосовуваних норм, забезпечення прозорості тощо.

Безумовно, у процедурній площині необхідно використовувати у процесі пошуку консенсусу між стейкхолдерами методи медіації як ефективний інструмент корпоративного управління. Як відомо, медіація є гнучким конфіденційним інструментом, за допомогою котрого можна суттєво впливати на вирішення конфліктних ситуацій між стейкхолдерами. Згадаємо, що під час медіації нейтральна сторона активно допомагає зацікавленим сторонам досягти згоди щодо врегулювання конфлікту чи суперечки, але вирішальне слово при цьому залишається за останніми.

Слід також окремо зосередитися на значущості інформаційного супроводу розробки форсайт-проектів. У цьому відношенні суттєву роль виконують конференції та презентації різного формату як одного із професійних засобів забезпечення публічного обговорення ідей та результатів форсайту зі спільнотою.

У цілому через такі процедури можливо значно впливати на процес імплементації пропозицій сталого господарювання у життя.

Механізми управління забезпеченням сталого господарювання. З методологічного погляду для ідентифікації механізму управління забезпеченням сталого господарювання необхідно встановити його співвідношення з категорією економічні механізми. По-перше, останні слід визначати на основі причинно-наслідкових зв'язків між певною сукупністю об'єктивних фактів чи процесів у соціально-економічних системах різних рівнів. Але при цьому слід пам'ятати: поняття механізм передбачає, що певне економічне явище провокує виникнення інших, навіть у разі повного нівелювання будь-яких інших факторів.

Відзначимо, що часто науковці ототожнюють терміни *економічний механізм* та *механізм господарювання*. Але ці два поняття не є синонімами, і за своїм масштабом вони різні. Останній є більш загальним фундаментальним поняттям, у той час як економічний механізм можливо досліджувати як підсистему другого рівня, одну зі складових механізму господарювання. Крім економічної складової, у структурі останнього слід виокремлювати соціальні, політико-правові, природно-екологічні підсистеми, які перебувають у нерозривній єдності. Саме тому в наукових працях поняття механізму часто поєднується з такими означеннями: «організаційно-економічний», «внутрішньогосподарський», «техніко-економічний», «соціально-економічний» та інші.

У вітчизняній економічній літературі найбільшого поширення набуло поняття *господарський механізм*, або механізм господарювання. Вважається, що цей термін узгоджує функціонування і розвиток ланок економічної системи, приводить у відповідність продуктивні сили і економічні відносини. Він являє собою сукупність конкретних форм господарювання, організаційно-інституційних підсистем, методів і важелів регулювання економічних процесів. Механізм господарювання втілює як суб'єктивні, так й об'єктивні фактори виробництва. Крім цього, він є сукупністю форм організації та управління суспільними діями економічних суб'єктів, спрямованих на реалізацію економічних законів і використання економічних ресурсів для задоволення суспільних потреб.

Особливості розбудови механізмів управління забезпеченням сталого господарювання в Україні зумовлені специфічністю сучасних умов генерування гомеостатичних здатностей у господарських системах за чотирма рівнями управління гомеостазом. Вказане передбачає необхідність проектування відповідних до чотирьох етапів формування в межах утворень гомеостатичних властивостей еволюційної, структурної, резистентної та системної природи, зокрема для забезпечення таких видів гомеостазу:

- еволюційного – формування в межах господарської системи адаптаційної, стабілізаційної та інерційної властивостей;
- структурного – стабілізаційної, адаптаційної, алармової та репаративної властивостей;
- резистентного – когнітивно-інформаційної, стабілізаційної, репаративної, регенеративної, бінарної, прогностичної та специфічної управлінської властивостей;

▪ системного – стабілізаційної, організаційно-економічної, кінематичної, кібернетичної та алармової властивостей.

Фактично, має бути побудовано загалом єдиний замкненоланцюговий механізм управління забезпеченням сталого господарювання (рис. 2.6), до складу якого входять системоутворюючі підмеханізми: адаптаційно-стабілізаційний, репаративно-алармовий, бінарно-прогностичний, кібернетично-просторовий, які забезпечують синхронний перебіг подій із інтенсифікації процесів обміну-перерозподілу ресурсів, резервів і можливостей (потенціалу гомеостазу) у внутрішньому середовищі господарської системи, реалізація дії яких відбувається за рахунок стабілізації (генерування ламінарності) протікання потоків чотирьох базових для сталого розвитку процесів (економічної, виробничої, природно-ресурсної та соціетальної природи). Відтак з метою формалізації структури та етапів формування і реалізації дії узагальненого замкненоланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання у складі чотирьох системоутворюючих підмеханізмів доцільно визначати базові функції регуляторів.

Тут необхідно відзначити, що замкненоланцюговий механізм управління слід умовно поділити на дві групи системоутворюючих підмеханізмів (системоорганізаційні (адаптаційно-стабілізаційний, бінарно-прогностичний); системно-функціональні, включаючи репаративно-алармовий та кібернетично-просторовий), а також функції реалізації дії у контексті забезпечення результативності механізму управління визначаються переліком гомеостатичних властивостей, які необхідно сформулювати у внутрішньому середовищі.

З огляду на зазначене вище, можна виділити два рівні складності досягнення результативності управління з метою забезпечення сталого господарювання. Вони залежать саме від напрямів та об'єктів локалізації зусиль і, відповідно, масштабів та глибини охоплення. Це, зокрема: 1) структурно-організаційний комплекс регуляторів і важелів впливу, відповідно до якого відбувається реалізація дії спочатку адаптаційно-стабілізаційного підмеханізму для генерування еволюційного гомеостазу господарських систем, а далі репаративно-алармового – з метою досягнення структурного гомеостазу; 2) структурно-функціональний рівень складності управління, в межах якого розбудовуються і запускаються майже одночасно бінарно-прогностичний (для забезпечення резистентного гомеостазу) і кібернетично-просторовий (генерування системного гомеостазу) підмеханізми.

Тож загальну схему замкненоланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання можна репрезентувати у вигляді багаторівневої схеми його формування, переформатування та реалізації дії (рис. 2.7). Фактично ж, на першому етапі структурно-організаційного управління розробляється та запроваджується адаптаційно-стабілізаційний підмеханізм генерування еволюційного гомеостазу (системо-організаційний вид регулятора), який на наступному етапі інкорпорується до репаративно-алармового підмеханізму генерування структурного гомеостазу господарських систем (системно-функціональний вид). Отже, досягнення структурного гомеостазу передбачає еволюційність трансформації і перебудову внутрішнього середовища господарських систем.

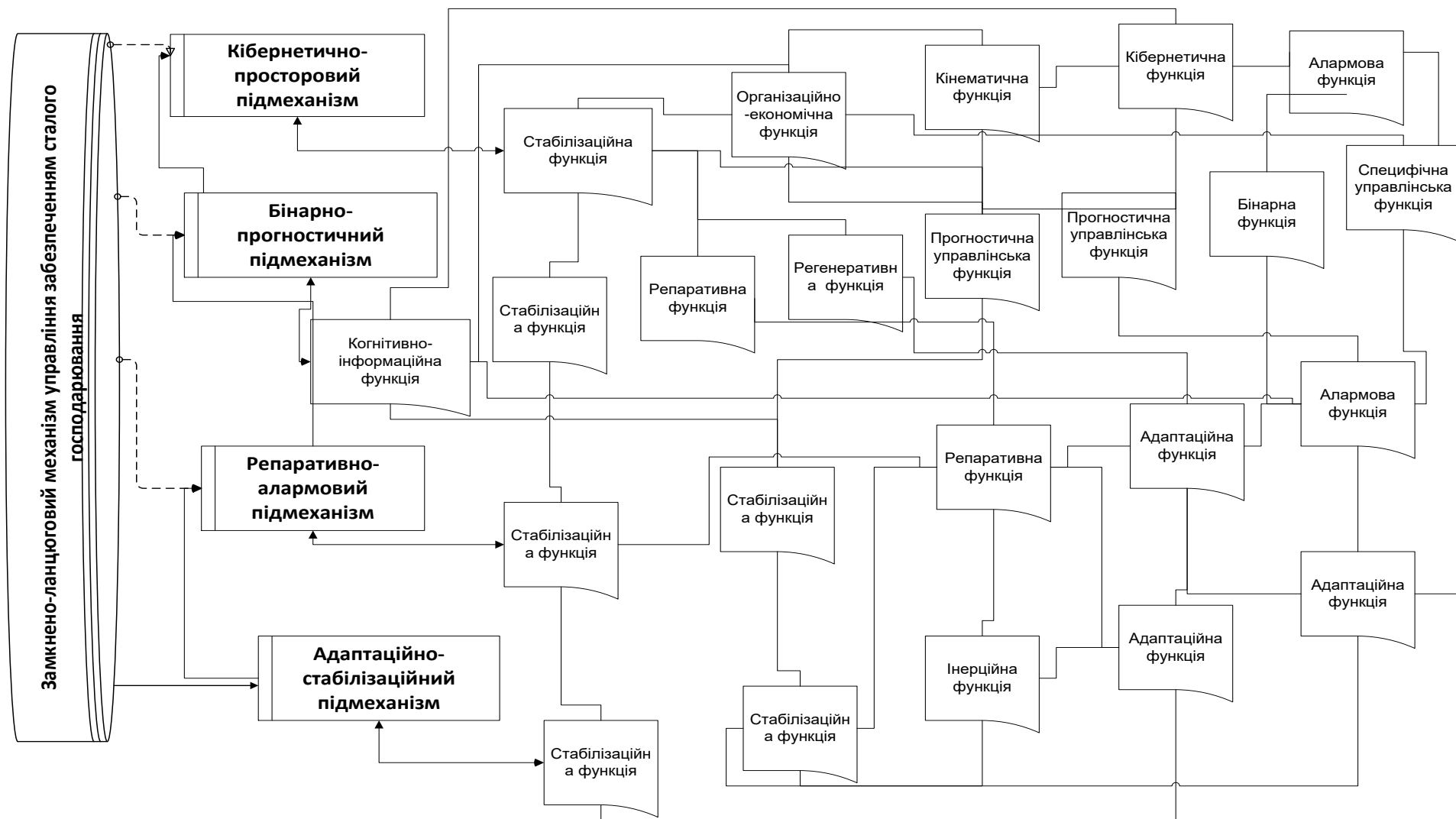

Рисунок 2.6 – Структура та функції замкненоланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання

Рисунок 2.7 – Багаторівнева схема формування, переформатування та реалізації дії замкненоланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання

Далі відбувається т.зв. запуск бінарно-прогностичного підмеханізму генерування резистентного гомеостазу (системоорганізаційний вид регулятора) і, майже одночасно з ним, кібернетично-просторовий підмеханізм генерування системного гомеостазу господарських систем (системно-функціональний вид). Слід визнати, що бінарно-прогностичний, інкорпорує до кібернетично-

просторового на етапі структурно-функціонального управління забезпеченням сталого господарювання, забезпечує не лише підтримання резистентності господарських систем, а й генерування в їхніх межах ознак системного гомеостазу.

За використання вихідних положень методології архітектури за Ю. Євреїновим [14] доведено, що бінарно-прогностичний підмеханізм, інкорпоруючись до кібернетично-просторового на етапі структурно-функціонального управління (другому рівні складності) сталим господарюванням, забезпечує не лише підтримання резистентності господарських систем до різних загроз і ризиків, а й нарощення в їхніх межах властивостей до системного гомеостазу. Багаторівневий характер замкненоланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання, множинність складу структурно-організаційного та структурно-функціонального комплексів гомеостатичних підмеханізмів управління, наявність у межах останніх специфічних системо-організаційних та системно-функціональних регуляторів цілеорієнтованого впливу, а між ними транспортуючих й інкорпораційних ланок для досягнення визначених й обґрунтованих суб'єктами управління результатів – новий напрям наукових розробок, стосовно якого простежується тенденція до якісного вдосконалення тематичного, методологічного, історико-фактологічного забезпечення об'єктивної рефлексії проблематики сталого розвитку у національній науковій думці. Проте стале господарювання за домінантами чотирьох видів гомеостазу – новий зріз дослідження можливостей його забезпечення в умовах ресурсних обмежень, переформатування суспільно-політичного, техніко-технологічного, еколого- й соціально-економічного метапростору державного утворення.

Вказане здатне поглибити системне бачення процесів сталого розвитку в Україні у динаміці формування, трансляції й освоєння її стратегічного потенціалу (а у його межах – природно-ресурсних активів) і практичних акцій суб'єктів державного (у т.ч. регіонального й місцевого) управління як у контексті реалізації НЕІ, так і на міжнародній арені.

Інтерпретація структури замкненоланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання вимагає формалізації його складових за обома рівнями складності з деталізацією функцій реалізації дії та принципів формування. Так, зокрема, згідно з авторськими напрацюваннями, визнано нагальність і доцільність використання методу синтезу з прийомами компонування цілісної системи архітектурного об'єкта (господарської системи) і засобами гармонізації об'єкта проектування з навколишнім середовищем. Вказане дозволило формалізувати перелік принципів формування та реалізації дії, специфічні функції, фактори і найвагоміші важелі впливу на результативність управління, а також методи щодо забезпечення досягнення цілі як структурно-організаційним комплексом гомеостатичних підмеханізмів (рис. 2.8), так і структурно-функціональним (рис. 2.9).

У контексті формування та реалізації дії структурно-організаційного комплексу гомеостатичних підмеханізмів управління забезпеченням сталого господарювання у складі адаптаційно-стабілізаційного (генерування еволюційного гомеостазу) і репаративно-алармового підмеханізму (досягнення структурного гомеостазу) господарських систем важливими є такі вихідні положення:

Структурно-організаційний комплекс гомеостатичних підмеханізмів управління забезпеченням сталого господарювання

Рисунок 2.8 – Схема формування та реалізації дії структурно-організаційного комплексу гомеостатичних підмеханізмів управління сталим господарюванням

Структурно-функціональний комплекс гомеостатичних підмеханізмів управління забезпеченням сталого господарювання

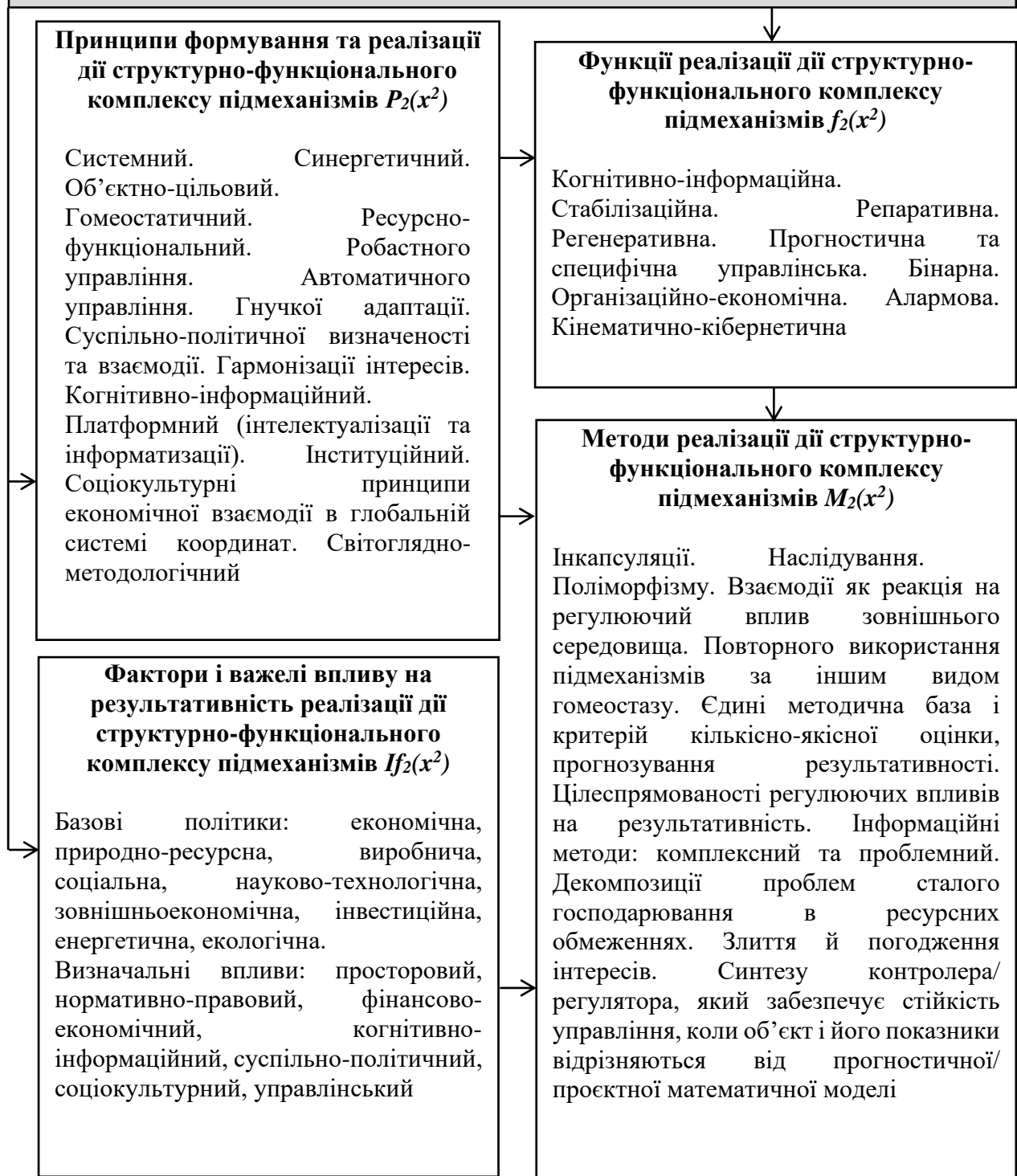

Рисунок 2.9 – Схема формування та реалізації дії структурно-функціонального комплексу гомеостатичних підмеханізмів управління сталим господарюванням

1) *домінанти комунітарного права*. Комунітаризм (від англ. community – спільнота, громада; община; його ознаки – спільне існування, кооперація і взаємодія, спільні інтереси) – це обстоювання й реформування соціального устрою, за якого індивіди пов’язані спільними цінностями, що сприяють тісним зв’язкам у спільноті. Основна мета реалізації принципів комунітарного права – забезпечити загальне благо як визначальне право об’єднаних утворень, створених на основі того, що учасники такого комунітарного об’єднання (правової спільноти) передають певні суверенні права та повноваження спільному виборному управлінському органу й наділяють його певною компетенцією щодо реалізації своїх прав. Нагальними для врахування та використання в системі управління забезпеченням сталого господарювання є такі комунітарні методи, як: поступовість та поетапність інтеграції й інкорпорації; злиття й узгодження невід’ємних економічних, суспільних, технологічних, виробничих, природно-ресурсних і соціальних інтересів; інтеграція як засіб вирішення суспільно-політичних проблем тощо.

2) *соціокультурні принципи економічної взаємодії* в глобальній системі координат. Враховуючи новітні світоглядно-методологічні трансформації суспільно-політичної, макроекономічної, технологічної й медико-соціальної перебудови метапростору, слід визначити ціннісну шкалу смислів у ступені мультидисциплінарних оцінок т.зв. нової реальності [316], сформулювати адекватний реальним процесам критерій, за яким можна характеризувати сталий розвиток завдяки об’єктивізації дослідницьких суджень. Проблему співвідношення та гармонізації інтересів суб’єктів сталого господарювання можливо вирішити лише у просторі інформаційно-комунікативної та когнітивно-інформаційної діяльності. Основою діалогу, обміну й узгодження є багато-суб’єктність цих процесів, а результатом має бути збіг смислових центрів під час обміну діями породження, викладення змісту інтересів й інтерпретації сутності вимог. При цьому «автори і його партнери постійно міняються своїми ролями, що робить їх рівноправними учасниками діалогу» [72, 210, с. 118].

Наріжним у вирішенні зазначеної проблеми є принцип пріоритетності загальнолюдських цінностей у сучасному економічному мисленні, які уособлюють все те, що є необхідним для існування людського роду, передусім людини, та засади її життя. Фактично, у межах соціально-економічної системи держави відбувається матеріальне відтворення й поширення тих зразків – цінностей, які були зафіксовані у світоглядно-методологічній сфері знання і культури кожного народу, тому саме вони є визначальними у соціально-економічному поступі.

Крім вказаного вище, у процесі формування концепту сучасних відносин у сфері сталого господарювання доцільно спиратися на такі соціокультурні принципи: а) єдності наступності та спадковості, що уособлює творчий дослідницький процес безпосередньої теоретико-методологічної діяльності науковців та переводить її у форми соціальних інституцій, де відбувається акумуляція соціально визнаних економічних знань і досвіду та процес їх використання в суспільстві; б) економічної інтеграції, в межах яких слід виділити принцип актуальності та соціальної потреби. Економічно-дослідницька діяльність тісно пов’язана з іншими соціально-інституційними й суспільно-політичними видами діяльності, а саме: політика, екологія, соціологія, і, по суті, виражає прагматизм у процесі орієнтації на вирішення суспільно значущих проблем, у тому

числі і тих, що стосуються максимальної виробничої та соціальної ефективності в системі світового господарства [150].

Розглядаючи поетапність формування наступного, більш складного структурно-функціонального комплексу гомеостатичних підмеханізмів управління забезпеченням сталого господарювання (у складі бінарно-прогностичним і кібернетично-просторовим) має базуватися на вирішальних елементах, які забезпечують його створення та реалізацію дії.

До окремого переліку доміант [45, 135], за якими формуються та реалізують майже одночасно дію бінарно-прогностичний і кібернетично-просторовий підмеханізми управління забезпеченням сталого господарювання авторами включено також і принципи робастного та автоматичного управління, гнучкої адаптації. Саме у разі їх врахування у проєктних процедурах сукупність процесів об'єктивного та суб'єктивного характеру. Загалом структурно-функціональний комплекс гомеостатичних підмеханізмів управління забезпеченням сталого господарювання є діалектичною єдністю об'єктивних та суб'єктивних основ, а результат досягається шляхом добору найбільш ефективних регулюючих дій і методів, які адекватно і гнучко враховують існуючі суспільно-політичні, природно-ресурсні, економічні, виробничі та соціальні відносини.

Чітке розуміння об'єктивного та суб'єктивного, загального й особливого у структурно-функціональному комплексі гомеостатичних підмеханізмів управління забезпеченням сталого господарювання є найважливішою методологічною основою для його розробки та запровадження у практику управління в конкретно-історичних умовах, що відтворюють багатогранність природно-ресурсних, економічних, виробничих і соціальних інтересів різних груп, стейкхолдерів, корелянтів, суб'єктів управління тощо.

Головними критеріями функціональної ефективності бінарно-прогностичного й кібернетично-просторового підмеханізмів є: ступінь задоволення суспільних потреб відповідно до їх зростання; виконання т.зв. закону економічного порядку, або закону перетворення економічного хаосу в економічний порядок; забезпечення збалансованості (ефективної пропорційності) відтворення природно-ресурсного потенціалу. Реалізація їхньої дії має поєднуватися з паритетною функцією збереження стабільності (або ж малих відхилень від сталості), що є проявом діалектичної дії закону економії часу і ресурсів, адже соціально-політичні критерії припускають застосування більш комплексних і масштабних оцінок.

Особливої уваги потребує також вирішення проблеми оцінки результативності вказаних двох підмеханізмів у динаміці протікання, чотирьох базових для забезпечення сталого розвитку, процесів (економічних, природно-ресурсних, виробничих, соціетальних). І для об'єктивізації та досягнення результативності управління рекомендовано використовувати принципи та технології робастного управління [28, 180]. У зв'язку з цим доцільно вказати на те, що використання сукупності його принципів методів дозволяє здійснити синтез такого контролера/регулятора, який би забезпечував результативність управління стійкістю у разі, коли параметри об'єкта на певному етапі його функціонування відрізнялися від розрахункових або його математичної моделі. Підтримання робастних принципів управління означає незначну зміну виходу замкнутої системи управління забезпеченням сталого господарювання при малій зміні параметрів

власне об'єкта. У межах вказаної технології управління саме робастні контролери/регулятори і застосовуються для управління об'єктами з невідомою або неповною математичною моделлю.

У цілому інтерпретація вихідних положень методології сталого господарювання дає змогу побудувати багаторівневу схему бінарного формування, переформатування та реалізації дії замкненоланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання; розробити рекомендації щодо запровадження у практику замкнутих циклів управління. Останнє передбачає синхронну розбудову системоутворюючих регуляторів у двох паралельних площинах. Йдеться, зокрема, про структурно-організаційний та структурно-функціональний комплекси гомеостатичних підмеханізмів управління забезпеченням сталого господарювання з майже одночасним «запуском» адаптаційно-стабілізаційного й бінарно-прогностичного підмеханізмів та паралельним введенням репаративно-алармового й кібернетично-просторового підмеханізмів.

Фінансова складова механізмів забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання. Основою фінансової політики сталого господарювання є чітке визначення єдиної концепції розвитку як у довго-, так і короткотерміновій перспективі. У такому разі вибір фінансових механізмів впливає на досягнення поставлених цілей, які забезпечують спрямування суспільного розвитку, мають відповідати загальним принципам сталого розвитку. Специфіка фінансових механізмів сталого розвитку та їх відмінності від інших характеризуються щонайменше трьома базовими ознаками.

Так, першою є внутрішня сталість власне такого механізму, яка засновується насамперед на відповідальності фінансових агентів та їх відповідності умовам функціонування сталої фінансової системи й загальним засадам сталого господарювання. Другою ознакою є те, що вони повинні бути спрямовані на забезпечення гомеостатичного балансу між усіма складовими господарської системи, а саме охоплювати як виробничу, так і соціальну та природно-ресурсну сферу, тобто фактично забезпечувати функціонування сфер не тільки державних та корпоративних, але й зелених та соціальних фінансів на всіх рівнях господарювання. Третьою ознакою є наявність у складі таких механізмів специфічних, притаманних сталому господарюванню джерел фінансового забезпечення та моделей фінансового регулювання, які спрямовані на ефективний розподіл фінансових ресурсів між складовими господарської системи за допомогою відповідних засобів фінансування.

Аналізуючи поняття фінансового механізму в контексті забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання, варто наголосити, що воно не є тотожним *фінансовому механізму сталого розвитку*. Останнє є більш широким і охоплює весь спектр джерел фінансування та важелів фінансового регулювання, якими забезпечуватиметься сталий розвиток соціо-еколого-економічних систем. Водночас поняття фінансового механізму, в контексті забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання, є більш вузьким, стосується тих фінансових методів, джерел, важелів, регуляторів та інструментів, які є частиною загального господарського механізму, вмонтовані в нього та спрямовані на забезпечення

гомеостазу системи. Тому необхідно в рамках терміна фінансовий механізм, що забезпечує сталий розвиток, виокремити та деталізувати поняття фінансового механізму сталого господарювання, а також розкрити специфіку його складових у контексті забезпечення системного гомеостазу.

Формулюючи поняття фінансового механізму забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання, насамперед необхідно звернутися до змістовної структури власне фінансового механізму. Узагальнюючи думку багатьох дослідників, можна дійти висновку, що фінансовий механізм складається з джерел фінансового забезпечення, в тому числі каналів розподілу, та моделі фінансового регулювання. Включає сукупність конкретних форм та методів створення і використання фінансових ресурсів з метою виконання розподільчих функцій та забезпечення різноманітних потреб суб'єктів господарювання публічного сектору і домогосподарств у рамках реалізації фінансової політики держави.

На сьогодні фахівцями запропоновано також визначення поняття фінансового механізму сталого розвитку як сукупності фінансових форм, методів, важелів, інструментів, стимулів і санкцій, за допомогою яких здійснюється широка система розподільчих і перерозподільчих процесів, формування і використання фондів грошових коштів держави й суб'єктів господарювання різних організаційних форм і форм власності. При цьому фінансова система в цілому орієнтована на реалізацію засад фінансової політики держави, котра пов'язана із зростанням темпів економічного розвитку країни, а також підвищенням добробуту громадян та рівня екологічної безпеки [287, с. 18–19].

Враховуючи зазначене, варто категорію *фінансовий механізм сталого господарювання* визначити як яку, що деталізує конкретні форми і методи фінансової діяльності, котра забезпечує стале господарювання і його системний гомеостаз. Тобто розглядати його як системну складову господарського механізму, що складається із джерел фінансового забезпечення, а також моделей фінансового регулювання системи сталих фінансів за допомогою норм, правил, форм, методів, інструментів і регуляторів, застосовуваних у рамках сталого інвестування, бюджетування, банкіngu, страхової, біржової, фіскальної, пенсійної й інших видів фінансової діяльності.

Для фінансового механізму сталого господарювання характерним є забезпечення системного гомеостазу в усіх складових господарської системи шляхом оптимального поділу і розподілу фінансових ресурсів між суб'єктами господарювання. Він також відрізняється специфікою фінансової логістики, тобто фінансовими джерелами і каналами розподілу, вибудованих відповідно до логістичного ланцюга сталого господарювання. Такий ланцюг включатиме вертикальну (на різних просторових рівнях) та горизонтальну (у галузевому й територіальному розрізі кожного з просторових рівнів) складові та інтегруватиме в єдину систему фінансових взаємодій усіх ключових стейкхолдерів у господарських системах територіальних утворень.

Насамперед варто зупинитися на тому, що ключовими стейкхолдерами у формуванні фінансового механізму сталого господарювання виступають різноманітні групи підприємницьких структур різних форм власності. Вони організують у просторовому вимірі територіальні бізнес-екосистеми з певною господарською орієнтацією на ключові компетенції, галузі спеціалізації та зони

економічного зростання. Одночасно передбачається формування послідовно-паралельного управлінського циклу сталого господарювання відповідно до функцій таких складових просторової бізнес-екосистеми, як природно-ресурсний потенціал, виробництво та інфраструктура, локомотивні галузі (сфери) виробництва, драйвери розвитку, зони зростання та фінансове супроводження в рамках системи сталих фінансів із відповідними фінансовими механізмами сталого інвестування, бюджетування, фіскальних відносин тощо. При цьому первинну фізичну базу для формування бізнес-екосистеми просторового природно-господарського утворення становить природно-ресурсний потенціал (ПРП), який вимагає відповідних фінансових механізмів інклюзії його складових у господарський обіг за рахунок інвестування, включаючи кредитування, бюджетування заходів зі сталого розвитку.

На основі інклюзії у виробництво природного капіталу територіальне господарство має умови вибудувати блок ключових компетенцій місцевої економіки та забезпечувати територіальну конкурентоспроможність. У свою чергу, на їх основі формуються локомотивні галузі виробництва та відповідні драйвери розвитку, у тому числі фінансового характеру, що забезпечують сталість зростання, ефективний перерозподіл інвестиційних ресурсів на основі рентних механізмів. Отже, у результаті досягаємо комплексності, пропорційно збалансованого розвитку територіальних утворень як сталих еколого-економіко-соціальних просторових систем. На формування системного гомеостазу, за таким управлінським циклом, здійснюють відповідний вплив просторові умови, фактори, інституціональна база, інвестиційна основа та інструментальна складові, включаючи створення системи сталих фінансів та форсайт-підхід до проєктування.

У цьому механізмі роль фінансових драйверів-каталізаторів економічного розвитку в системі сталого господарювання виконують три групи інститутів: по-перше, кредитно-банківська сфера, яка спрямовує акумульовані кошти на кредитування розвитку виробничого сектору; по-друге, інституціональні інвестори, роль котрих полягає в організації високоефективного залучення капіталу у виробничу сферу з використанням спільноконсолідованого фінансування, включаючи формування акціонерного капіталу механізмами фондового ринку та, зокрема, бюджетування заходів зі сталого розвитку, у разі організації таких структур на рівні публічного сектору; по-третє, платформні механізми фінансової діяльності, в тому числі відомі біржові платформи фінансових взаємодій, інноваційні платформи краудфандингу, полісуб'єктного управління використанням коштів публічного сектору через систему громадських бюджетів та інші управлінські й фінансові інновації, пов'язані з розвитком платформної економіки. У сучасних умовах також важливим драйвером економічного зростання є наявність партисипативної, прозорої та відповідальної системи публічного управління й місцевого самоврядування, побудованої на принципах належного врядування.

На різних просторових рівнях у забезпеченні сталого господарювання ключові ролі відіграють різні типи фінансових механізмів та різноманітні стейкхолдери (рис. 2.10).

Рисунок 2.10 – Формування фінансової складової механізму забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання

Так, на національному рівні роль фінансового механізму сталого господарювання полягатиме у формуванні насамперед сталої бюджетної і фіскальної систем. На перспективу це формування сталої пенсійної системи з виключно важливою роллю фінансових інститутів стабілізаційного накопичення фінансових ресурсів за типом суверенних фондів для посилення спроможності державного фінансового впливу на сталий розвиток країни у цілому, підтримки стратегічних галузей її економіки, забезпечення соціальних видатків та національної безпеки й оборони. Ключовими стейкхолдерами на цьому рівні є

центральні та галузеві органи публічної влади, міністерства, відомства, інститути, що належать до бюджетної сфери (правоохоронні та військові органи, наукова сфера, інфраструктура тощо). Відповідно, головну роль у забезпеченні гомеостатичного функціонування національного господарства на цьому рівні відіграватимуть бюджетні механізми, у яких особливий акцент слід зробити на рентній політиці й формуванні ефективної системи вилучення, акумуляції та розподілу природної ренти як загальнонаціонального фінансового ресурсу сталого розвитку.

На регіональному рівні зростає роль фінансового механізму у забезпеченні збалансованого й комплексного розвитку територіальних утворень з відповідним зростання впливу органів місцевого самоврядування та місцевих органів державної виконавчої влади на формування й розподіл фінансових ресурсів для потреб сталого регіонального розвитку. Зокрема, це стосується міжбюджетних відносин. Саме ці стейкхолдери повинні визначати ключові напрями фінансових надходжень і видатків у рамках стратегічного регіонального планування й програмування. Також важливою є й міжрегіональна взаємодія у вирішенні питань, пов'язаних із досягненням стратегічних цілей сталого розвитку. На цьому рівні фінансові механізми мають забезпечувати системний гомеостаз у територіальному розрізі, посилювати регіональну інтеграцію та сприяти міжрегіональному вирівнюванню соціально-економічного розвитку, подоланню територіальних диспропорцій як шляхом бюджетного вирівнювання, так і застосуванням селективних режимів фінансової підтримки, включаючи особливі режими інвестиційної діяльності, пільгове оподаткування, кредитування, формування регіональних фондів сталого розвитку з бюджетних та позабюджетних джерел. Має також зрости роль у формуванні й розподілі фінансових ресурсів специфічних інституціональних утворень, таких як агенції, фінансові установи, регіональні фонди, корпорації сталого розвитку.

На рівні місцевих громад одними із ключових стейкхолдерів стають конкретні суб'єкти господарювання і населення як носії інтересів, безпосередньо пов'язаних із життєдіяльністю територіальних утворень. Відповідно, фінансові механізми сталості мають бути спрямовані на забезпечення гомеостатичного, збалансованого в економічному, соціальному та екологічному розрізах розвитку місцевого господарства, у чому виключно важливу роль займають безпосередньо учасники системи сталих фінансів корпоративного рівня, у тому числі фінансові установи та підприємницькі структури, що здійснюватимуть свою діяльність відповідно до ESG-критеріїв сталої фінансової діяльності. Також мають широко застосовуватися базові механізми системи сталих фінансів: відповідальні інвестиції та банкінг, стає страхування й організація сталого фондового ринку. Вони стосуватимуться значним чином і формування сталих фінансів у домогосподарствах спільно із механізмами цивільних виплат від природної ренти, що потребує однак, відповідного інституціонального та нормативно-правового забезпечення у вигляді запровадження цивільної (громадянської) власності на природні ресурси. Отже, саме наноекономічний просторовий господарський рівень має стати найближчим часом основною для формування і розвитку сталої фінансової системи за ініціативи безпосередньо власне фінансових агентів, які діють насамперед в інвестиційній, кредитно-банківській сфері та у страхуванні.

Отже, у логістичному ланцюгу сталого господарювання необхідно сформувавши, за загальним підходом робастного управління, систему гарантованої підтримки системного гомеостазу за рахунок механізмів накопичення та розподілу фінансових ресурсів відповідно до стратегічних та поточних завдань сталого розвитку з одночасним відпрацюванням механізмами оперативного фінансового реагування, за рахунок створених резервів фінансових коштів, викликів і загроз порушенню гомеостатичного стану господарської системи, які виникають через дію чинників соціального, екологічного, економічного, політичного, воєнного та іншого характеру. При цьому ланцюг фінансової логістики охоплюватиме: виробничу складову, де формуватиметься додана вартість; фіскальну систему, яка вилучатиме кошти на суспільні потреби; бюджетну складову, яка реалізуватиме розподіл коштів відповідно до господарських потреб; систему фінансових накопичень публічного сектору для сталого розвитку, що може бути сформована як діючими механізмами резервування коштів, так і суверенного фінансування, тобто через національний суверенний фонд; сферу публічних фінансів регіонального рівня, в якій важливу роль відіграватимуть як накопичення для сталого розвитку, так і фінансові механізми оперативного реагування на порушення господарського гомеостазу в територіальних утвореннях низового рівня, а також муніципальну фінансову сферу, у якій виключно важливу роль, на рівні з фінансами публічного сектору, відіграватимуть механізми та технології в рамках фінансових ініціатив сталості суб'єктів господарювання, тобто сталої інвестиційної діяльності. Насамперед це стосується інституціональних інвесторів, банкінгу, процесів страхування та функціонування сталого фондового ринку. У подібному ланцюгу фінансовий механізм робастного управління гомеостазом господарської системи функціонуватиме шляхом створення достатнього запасу її міцності для функціонування в турбулентних і кризових умовах господарювання. У такому разі за рахунок необхідних фінансових накопичень та ефективних каналів їх спрямування на забезпечення сталості роль регулятора сталості відіграватиме децентралізована система полісуб'єктного управління територіальними активами, яка є вибудованою відповідно до потреб урахування та збалансування інтересів ключових стейкхолдерів господарської діяльності, включаючи центральну та місцеву влади, бізнес-структури різного рівня та масштабу (корпоративні утворення, великі, середні та малі підприємства), громадські об'єднання, населення тощо.

Важливим є те, що на рівні територіального населення та муніципальних органів самоврядування формуватимуться запити на вирішення місцевих соціальних проблем територіального розвитку, ідентифікуватимуться базові орієнтири для бізнес-структур щодо формування ключових компетенцій, регіональних брендів та локомотивних галузей регіональної і місцевої економіки, відповідних драйверів та зон сталого розвитку, а також забезпечуватиметься відповідна фінансова підтримка їх розвитку через систему сталих фінансів низового господарського рівня. Відповідним управлінським ланцюгом забезпечення гомеостазу господарської системи охоплюватимуться: по-перше, оцінка ресурсного потенціалу територій; по-друге, ідентифікація ключових компетенцій, регіональних брендів та конкурентоспроможності виробництв, ринкове позиціонування територій, визначення локомотивних виробництв, галузей і сфер господарювання;

по-третє, створення драйверів сталого просторового розвитку (територіальних агенцій, корпорацій сталого розвитку, інноваційних хабів, технопарків та ін.); по-четверте, формування точок і зон економічного зростання в рамках розробки та реалізації форсайт-проектів сталого розвитку; по-п'яте, забезпечення необхідних фінансових накопичень рентними фіскальними механізмами і формуванням фондів сталого розвитку; по-шосте, міжгалузевий і міжрегіональний перерозподіл фінансових ресурсів, ліквідація зон занепаду та збалансований територіальний розвиток. Цим самим забезпечується повноцінне фінансове супроводження формування логістичного ланцюга сталого господарювання: проблема – суспільне замовлення – ресурс – ключові компетенції – локомотивна галузь – бізнес-ідея – форсайт-проект – драйвери розвитку – зона зростання. У формуванні такої управлінської системи, очевидно, має широко використовуватися платформний підхід.

Розглядаючи змістовні системні ознаки такого фінансового механізму, насамперед варто зосередитися на його внутрішній структурі. Так, у рамках фінансового механізму, відповідно до його загального визначення (у вузькому розумінні часто фінансовий механізм ототожнюють з сукупністю методів фінансового впливу, тобто фактично з моделями фінансового регулювання [129]), як правило, виділяють такі основні групи складових, як джерела фінансового забезпечення, що включають також канали розподілу, й моделі фінансового регулювання, в тому числі фінансові методи та інструменти їх реалізації. Також фінансовий механізм розглядається в розрізі трьох основних груп фінансових агентів: механізм державних або, за іншим визначенням, враховуючи наявність фінансів місцевого самоврядування, публічних фінансів, корпоративних та фінансів домогосподарств. З інших позицій, такий фінансовий механізм сталого господарювання вимагає відповідного забезпечення для ефективного функціонування й адекватну організацію, планування і стимулювання використання фінансових ресурсів з метою досягнення гомеостазу між складовими господарської системи. Тому з цих позицій у структурі подібного фінансового механізму виділяють, окрім джерел фінансового забезпечення, такі взаємозалежні елементи, як фінансові методи, фінансові важелі та регулятори; фінансові інструменти, а також відповідна нормативно-правова й інформаційна підтримка. У свою чергу, джерела фінансового забезпечення поділяють на чотири великі групи: *бюджетне фінансування*, що здійснюється на безповоротній основі за рахунок коштів державного та місцевого бюджетів; *кредитування*, яке передбачає мобілізацію тимчасово вільних коштів відповідно до принципів забезпеченості, платності, поверненості, цільового призначення; *самофінансування*, засноване на використанні власних ресурсів з метою розвитку суб'єктів підприємницької діяльності та *співфінансування* із залученням фінансових ресурсів механізмами спільного фінансування в рамках акціонування або інших механізмів, які передбачають участь пайового капіталу у фінансуванні господарської діяльності. Часто співфінансування розглядають як специфічний різновид механізму самофінансування, яке передбачає консолідоване або послідовне фінансування господарської діяльності різними учасниками, але за рахунок їх власних джерел фінансових ресурсів.

Щодо фінансових методів, то, як правило, фахівці в їх структурі виділяють фінансове планування, оперативне фінансове управління, фінансовий контроль, фінансове забезпечення, фінансове регулювання тощо [144, с. 59–60]. Варто наголосити, що специфіка фінансового забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання вимагає специфічних підходів до використання цих фінансових методів у господарській практиці. Так, фінансове планування при цьому має обов'язково враховувати стратегічні пріоритети і цілі сталого розвитку. Наразі це стратегічні ЦСР 2015-2030, затверджені Указом Президента України № 722/2019 [237]. Також у фінансових планах варто передбачати резервні кошти, призначені для фінансування оперативних заходів із забезпечення гомеостатичного стану складових господарської системи, при цьому враховувати і специфіку періоду такого планування, зокрема, він може носити ламінарний, біфуркаційний, адаптаційний характер тощо.

Найважливішим з позицій швидкого повернення господарської системи до гомеостазу є метод оперативного фінансового управління, ефективно застосування якого передбачає не тільки певні резервні фінансові засоби, але й їх ліквідну форму, швидкий доступ та відповідним чином вибудовану ефективну фінансову логістичну систему руху фінансових засобів від одних суб'єктів господарювання до інших. При цьому до осіб, які ухвалюють фінансові рішення, має надходити вся необхідна інформація, що передбачає налагодження й відповідне інформаційно-технічне забезпечення, яке може бути реалізовано, зокрема, за платформно-цифровим підходом.

Щодо фінансового забезпечення та регулювання організації системного гомеостазу сталого господарювання, з позицій формування фінансового механізму важливими є три аспекти. Перший полягає у формуванні адекватних вимогам сталого господарювання до гомеостатичності господарської системи *джерел фінансового забезпечення та каналів розподілу*.

Серед них важливі позиції займають насамперед спеціально створені з метою підтримки сталого розвитку фінансові фонди – стабілізаційні та накопичувальні суверенні фонди (фонди майбутніх поколінь), фонди сталого розвитку територій, резервні, пенсійні, страхові, технологічного переходу та інші, призначенням котрих у системному гомеостазі сталого господарювання є формування фінансових накопичень, здатних забезпечити фінансовими ресурсами поточні та перспективні потреби соціо-еколого-економічної системи в процесі її адаптаційно-біфуркаційного розвитку в умовах різноманітних викликів, загроз і ризиків. Джерелами фінансових надходжень для таких фондів має бути рентна плата, яка стягується з підприємців за використання природних ресурсів як незароблений прибуток, або інші фінансові надходження фіскального характеру – як податки, включаючи самооподаткування, так і квазіподаткові надходження (фіскальні збори), бюджетне фінансування, яке, зокрема, передбачає створення на базі коштів держави або органів місцевого самоврядування фінансових фондів для забезпечення сталого бюджетування, тобто безперервного здійснення необхідних витрат публічного сектору для сталого розвитку відповідних територіальних утворень. Суттєвим питанням є також формування джерел фінансування сталого господарювання на корпоративному рівні, тобто у підприємницькому секторі, а також домогосподарств. Останнє стосується насамперед оптимізації структури

заощаджень населення з поступовим формуванням у країні основ сталої пенсійної системи через функціонування недержавних пенсійних фондів та здійснення фінансових особистих накопичень у домогосподарствах з урахуванням можливостей залучення до цього, окрім банківської системи, інституціональних інвесторів та можливого запровадження інституту цивільної власності на природні ресурси з виплатою рівною мірою цивільних (громадянських) дивідендів на особисті рахунки усім громадянам України за фактом народження або набуття громадянства країни іншим чином.

Другим аспектом, пов'язаним із формуванням системи фінансових механізмів сталого господарювання, є розробка відповідних *фінансових важелів та регуляторів*. Найбільш важливими в аспекті сталого господарювання є ті, які застосовуються в рамках державної стратегічної політики сталого розвитку для забезпечення балансу між трьома складовими господарської системи, а саме фінансові важелі та регулятори у виробничій, екологічній та соціальній сфері, зокрема бюджетно-правові норми, податкові ставки, у т.ч. екологічного податку, норми відрахувань на соціальні видатки, облікові та кредитні ставки для підприємницького сектору тощо. Тут варто звернути увагу на організаційно-правову частину фінансового механізму, яка включає нормативно-правову та організаційну складові. Їх формування має враховувати як базові, так і перспективні тренди соціо-еколого-економічного розвитку і той стан триєдиної господарської системи в різні періоди в цілому та кожної з її складових під дією факторів впливу зовнішнього й внутрішнього середовища.

Також чільне місце у фінансовому механізмі сталого господарювання займає бюджетно-фінансова складова, яка регламентується у свою чергу бюджетною та кредитною системами, що мають бути збалансованими як усередині, так і між собою. Очевидно, що бюджетна та кредитна політика держави щодо сталого господарювання передбачає, з одного боку, вирівнювання нерівномірності просторового розвитку регіонів та високоефективне фінансування необхідних бюджетних витрат, програм і проєктів, пов'язаних із досягненням конкретних цілей сталості (ЦСР-2030), а з іншого – забезпечення господарських ініціатив суб'єктів підприємницької діяльності за цими напрямками кредитними ресурсами за оптимальною ціною капіталу, яка враховує їх економічну, соціальну та екологічну цінність. Це вимагає, серед іншого, й формування відповідної фіскальної політики, у якій податки на споживання мають паритетно використовуватися наряду з рентними платежами, що дозволить, зокрема, забезпечити у необхідній кількості суверенні накопичення, відповідну сталість господарської системи та значно підвищити фінансову безпеку держави.

У системі фінансових важелів сталого господарювання виключно важливою складовою є інноваційно-інвестиційний механізм, який містить систему формування інвестиційного клімату та управління інноваційними ризиками. Він насамперед має бути спрямованим на технологічні трансформації національної економіки в зеленому векторі та розвиток виробництва нової індустрії в рамках 4-ї промислової революції. У структурі такого механізму чільне місце повинні займати як пряма державна фінансова підтримка інноваційного розвитку, так і опосередкована, тобто селективні господарські режими, протекції носіям інновацій та інші.

Наступною складовою регулюючого фінансового механізму є стимулюючі та обмежувальні механізми державного втручання в окремі економічні, екологічні та соціальні процеси з використанням відповідних методів, нормативів, заходів та важелів, що гарантують, зокрема, загальну господарську безпеку та, як результат, системний гомеостаз сталого господарювання. Також найважливішим регулятивним елементом фінансового механізму є контрольна складова. Її основне призначення – упередження, виявлення та припинення порушень у фінансово-господарської діяльності; правильне й ефективне формування і витрачання коштів, у тому числі бюджетних, та інших активів у процесі господарювання. Серед іншого, фінансовий контроль покликаний спостерігати за відхиленнями від гомеостатичних станів у складових господарської системи та подавати необхідну інформацією фінансовим агентам для ухвалення ефективних планових та корегуючих фінансових рішень у рамках стратегічного, а особливо оперативного фінансового планування для того, щоб забезпечити фінансову стійкість господарської системи.

Важливим аспектом є формування необхідного *фінансового інструментарію* сталого господарювання, що забезпечує стосовно гомеостазу господарської системи швидкі, якісні та ефективні відносини розподілу як усередині власне фінансової складової, так і між нею та іншими сферами господарства. Принципова позиція полягає в тому, що фінансовий інструментарій у системі сталих фінансів за формами і форматами кардинально не відрізняється від звичайних фінансових інструментів – таких як податки і збори, відрахування та внески, позики, депозити, інвестиційні сертифікати, державні субсидії та субвенції, бюджетні трансферти, цінні папери (акції, облігації, векселі, деривативи, казначейські зобов'язання тощо), договори оренди, лізингу, факторингу, форфейтингу, механізм іпотеки та інших видів застави тощо. Проте суттєва відмінність спостерігається в тому, що у фінансовому механізмі сталого господарювання з'являються нові вимоги: по-перше, до якості фінансових інструментів, що повинні відповідати більш жорстким правилам директивного характеру як щодо власне інструментів, так і їх емітентів та власників у частині забезпечення цінності фінансових активів та їх прив'язки до реального, фізичного капіталу, уникнення спекулятивних операцій та відповідальної поведінки інвесторів; по-друге, до середовища фінансового ринку в частині в запровадження якості норм і правил поведінки на ньому фінансових агентів за допомогою імплементації ESG-критеріїв фінансової діяльності, які охоплюватимуть сфери біржового ринку, кредитно-банківської, страхової та інвестиційної діяльності у цілому.

Також у фінансовому механізмі сталого господарювання значним чином підвищується роль страхування та хеджування фінансових операцій на фондовому ринку. Ринок похідних цінних паперів поліпшує ефективність функціонування фінансової системи через те, що деривативи є ефективним інструментом при керуванні ринковим ризиком, дозволяють поліпшити планування фінансових потоків і є постачальниками інформації про стан ринків й очікування учасників. По-новому розглядається роль деривативів, зокрема кредитних (свопів) та інших похідних цінних паперів як засобів захисту фінансових активів від коливань фондового ринку. Проте це вимагає суттєвого зниження спекулятивної функції деривативів, насамперед за рахунок підвищення вимог до емітентів їх самих та базових активів, а також до відповідальної поведінки інвесторів.

Крім того, фінансовий інструментарій сталого господарювання безпосередньо пов'язаний із появою інноваційних фінансових інструментів та ринків – зелених кредитів, цінних паперів (зелених облігацій тощо), формуванням глобальних ринків фінансових інструментів, що стосуються природних ресурсів, та нових фінансових гравців за типом Exchange Traded Fund (ETF) – біржових фондів, діяльність котрих передбачає інвестування не тільки в окремих сектор – водний, лісовий, мінерально-сировинний чи агро-, але й сферу використання природних ресурсів у цілому. При цьому фінансування природного капіталу, прив'язка до нього фінансових активів виступає як механізм забезпечення сталості інвестування, всієї системи фінансового ринку та, як результат – гомеостатичного розвитку господарської системи загалом. Помітну роль у фінансовому інструментарії сталого господарювання відіграє й ціновий (тарифний) аспект. Роль тарифного регулювання полягає насамперед у тому, що держава контролює корпоративну тарифну політику з метою уникнення монопольного чи картельного підвищення цін та дотримання соціальної доступності до товарів і послуг на внутрішньому ринку. Також, наприклад, аукціонні методи встановлення цін забезпечують формування адекватних цін на природні активи (зокрема, земель, родовищ, надр).

В якості основи для поширення механізму фінансової сталості на сферу публічних фінансів необхідно звернути увагу на державну рентну політику, чітко визначити роль природної ренти як бази формування фінансових накопичень для сталого розвитку, розробити і впровадити відповідні механізми її правильного визначення, ефективного вилучення на суспільні потреби і розподілу як стратегічного фінансового ресурсу. Очевидно, що при цьому одна частина ренти має бути спрямована на створення фінансового механізму стратегічного забезпечення сталості суверенними накопиченнями, а інша – на досягнення поточних цілей сталого розвитку.

Як видно, така структура складається з вищевказаних рівнів формування механізму; джерел фінансового забезпечення (власних, запозичених, залучених, включаючи бюджетування з джерел публічного сектору); фінансових методів (фінансового планування, оперативного управління, фінансового контролю, фінансового забезпечення тощо); моделей фінансового регулювання та самих фінансових регуляторів (організаційно-правових, бюджетно-фінансових, фіскальних, інвестиційно-інноваційних, стимулюючих, обмежувальних та контрольних); фінансових інструментів (грошових інструментів, основних і похідних цінних паперів, боргових фінансових інструментів, фінансових стратегій, референтних інструментів, у т.ч. процентні ставки, інструментів колективних інвестицій, страхових, орендних, договорів поруки, застави та інших прав тощо), різноманітного забезпечення фінансового механізму (організаційного, нормативно-правового, інформаційного, технічного тощо).

Незважаючи на достатньо чітко виділені у поданій структурі фінансового механізму за певними ознаками його окремі системні складові, очевидно, що залежно від різновиду класифікаційної структурної ознаки структурні елементи, котрі входять до цих складових, значною мірою перетинаються між собою і наявні в різних класифікаційних групах, проте при цьому розглядаються під різним кутом. Наприклад, механізм кредитування спостерігається на різних структурних рівнях формування фінансового механізму, в джерелах фінансування, як елемент

регулятивної бюджетно-фінансової складової загального фінансового механізму держави, як сукупність інструментів, що забезпечують запозичення.

Насамперед головну роль у становленні повноцінного фінансового механізму забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання мають відігравати структурні складові системи сталих фінансів. У супутньому документі Ріо+20 «Декларації природного капіталу» зазначається, що напрями фінансово-економічного забезпечення сталого розвитку стосуються таких системних аспектів, як: відповідальне фінансування, стале інвестування, фондові біржі, страхування; також згадується стале корпоративне управління тощо. Натепер на основі відомих розробок Фінансової ініціативи ООН з довідки UNEP FI цей перелік розширено і доповнено за рахунок виділення в окремі напрями сталих фінансів таких сфер, зокрема, як сталий банкінг і стале кредитування, що розглядають одночасно як складову сталого банкінгу й сферу кредитування клієнтів іншими установами. Роль сталої інвестиційної системи полягає у формуванні системи стійких джерел і каналів фінансового забезпечення господарської діяльності, призначенням котрих є інклюзія незадіяних у господарську діяльність джерел і резервів капіталу, включаючи природні ресурси, за допомогою сучасних інструментів і механізмів інвестування (сек'юритизації природних активів та ін.). Суттєвим є значення сталого банкінгу в наданні кредитних ресурсів для покриття як оперативних, так й інвестиційних витрат, пов'язаних, зокрема, із реалізацією зеленого технологічного переходу, у підтримці інших екологічних та соціальних ініціатив, забезпеченні ресурсами малого й середнього бізнесу, а також домогосподарств. У сучасних умовах перманентної кризи актуалізується й роль сталого страхування як інструмента забезпечення гомеостатичного розвитку господарської системи шляхом перебирання на себе ризиків господарської діяльності. Важливою є й розбудова сталої системи фондового ринку, більш тісно пов'язаного із реальним сектором виробництва й орієнтованого на залучення природних ресурсів як економічних активів до господарського процесу. При цьому перспективним напрямом розвитку сталих фінансів залишається поки що організація сталого бюджетування, сталої фіскальної та пенсійної системи тощо. Незважаючи на те, що натепер немає організованих ініціатив щодо їх запровадження на міждержавному рівні, окремі позиції містяться в рекомендаціях практиків-фахівців у сталих фінансах.

2.3. Гармонізація інтересів суб'єктів сталого господарювання

Класифікаційні ознаки структури інтересів стейкхолдерів. Стратегема забезпечення балансу інтересів стейкхолдерів. Системні підходи до управління процесом гармонізації. Гармонізація інтересів стейкхолдерів у системі сталих фінансів

Класифікаційні ознаки структури інтересів стейкхолдерів. Основні методологічні підходи. Необхідність визначення класифікаційних ознак структури інтересів стейкхолдерів обумовлюється логікою формування концепту сталого господарювання. Оскільки такий концепт реалізується у площині просторової

диференціації господарської діяльності, то для більш ефективного управління господарським процесом, тобто набуття ним максимально цілеспрямованої орієнтації на забезпечення сталого розвитку просторових утворень, доцільним стає визначення структури інтересів зацікавлених сторін. Звісно, що ця структура є дуже різномірною і не піддається жорсткій уніфікації, проте, абстрагуючись від конкретної ситуації, можна виявити неабияку смислову єдність між усіма учасниками господарського процесу щодо орієнтації їх діяльності на сталий розвиток одночасно із структуризацією за парадигмальними складниками сталості. У такому разі більш прийнятним стає варіант, коли йдеться не про жорстку форму класифікації, а про класифікаційні ознаки явища, а саме характеристики інтересів стейкхолдерів, котрі набувають конкретного вигляду у відповідному просторі.

За окресленим методологічним підходом, класифікаційні ознаки визначаються за декількома кластерами. По-перше, традиційно вони поділяються на економічні, соціальні та екологічні інтереси.

Економічні інтереси розглядаються як форма матеріальних потреб суб'єктів господарської діяльності, що виникають у сфері суспільного виробництва. Дійсно, чільне місце займають інтереси окремих суб'єктів діяльності. Однак оскільки люди не поодиноці здійснюють господарську діяльність, а об'єднуються в колективи, то й індивідуальні економічні інтереси трансформуються в громадські, набуваючи нового характеру. На сьогодні домінуючим є суб'єктивний погляд на економічний інтерес. У свідомості людини, перш ніж вона починає діяти, виникає уявлення про корисність об'єкта або явища, що викликає інтерес до певної діяльності, необхідної для задоволення її потреб. За такою схемою формується також основа й соціальних та екологічних інтересів.

Соціальні інтереси визначаються цілями суспільного життя людини, гуманізмом відносин і колективністю дій для досягнення загального благополуччя. Тут слід виділити дві особливості: соціальна і економічна поведінка людини в суспільстві мають різні трактування відповідно до наукових позицій у соціології та економіці, що базуються на різних моделях поведінки людини. Перша пов'язана із суспільними нормами, санкціями та іншим, відповідно до чого людина діє, прагнучи певного статусу у виконанні рольових функцій. Друга пов'язана із раціональною, винахідливою поведінкою, орієнтованою на пошук вигоди через доходи, ринки, капітал та інше.

Екологічні інтереси обумовлюються посиленням техногенного та антропогенного впливу на природу в результаті господарської діяльності, що характеризується змінами природних потоків речовини та енергії. Зазначені процеси викликають екологічну стурбованість за умови існування і розвитку людського суспільства. Важливим стає те, що за рахунок оцінки раціонального використання джерел природних ресурсів, з позицій впливу фактора комплексного вилучення їх цінностей і корисностей, з метою підтримки благополуччя і здоров'я людини відбувається впорядкування середовища її існування. Зокрема, це стосується впливу на зростання забруднень і деградацію навколишнього природного середовища з метою їх мінімізації. Маючи територіальні особливості, ці процеси впливають на господарську діяльність, визначаючи умови й наслідки для стану довкілля та економіки простору життєдіяльності у цілому.

На сьогодні важливим стає фактор рефлексії суб'єктів господарювання на основі комплексу мотивацій щодо обставин, цілей, перспектив розвитку. Тобто поняттям *інтерес* охоплює сукупність уявлень про задоволення потреб і прагнень у досягненні благ цивілізації та благополуччя. Важливі життєві інтереси – це сукупність потреб, задоволення яких забезпечує існування і можливості біологічного, матеріального, духовного і соціально-економічного змісту у досягненні добробуту, процвітання і сталого розвитку у цілому. У цьому контексті варто згадати насамперед комплекс Цілей сталого розвитку (ЦСР-2030), котрі формують широке коло парадигмальних мотивів діяльності, серед яких неабияке місце займають саме загальноцивілізаційні соціальні цінності та збереження довкілля для майбутніх поколінь.

Враховуючи розмаїття потреб, виникає необхідність у визначенні пріоритетів їх задоволення. Вони виробляються на основі певних пристрастей, схильностей, поглядів, переконань, вірувань, що, у свою чергу, закладається в людську свідомість генетичним кодом предків, а також формується подальшим вихованням та напрацьовується в процесі набуття життєвого досвіду. За допомогою таких орієнтирів інтереси мають диференціюватися відповідно до шкали цінностей нації або соціальної страти.

Натепер склалися уявлення про два типи ціннісної орієнтації суспільства. Це так звані загальнолюдські цінності з проголошенням їх універсальності як основи розвитку світової господарської системи і національні – опора на власні сили з дотриманням традицій власної історії та культури. Сукупність сформованих цінностей впливає на мотивацію поведінки в будь-якій людській діяльності, в тому числі і господарській, зумовлюючи зміст і спрямованість потреб та інтересів як в окремих осіб, соціальних груп, так і суспільства загалом.

З позицій впливу комплексної категорії інтересів, як фактора суспільного виробництва на визначення цілей і завдань господарської діяльності слід враховувати бажання фактично кожної конкретної людини, котра прагне реалізувати свій потенціал щодо забезпечення комфортних психологічних умов. Тобто інтерес як рушійна сила має суб'єктивне начало і є унікальним, як і кожна людина, соціальна група, нація тощо. Отже, зміст інтересів відповідає цілям і завданням господарюючих суб'єктів різного рівня – від домогосподарства до національної й міжнародної економіки. Тож до суб'єктів господарювання слід відносити не тільки окрему особистість, але й родинне коло (наноекономіка), колектив (мікроекономіка), населення регіону, муніципалітету (регіональна), країни (національна економіка) та світову спільноту, тобто рівень світового господарства.

З позицій домінуючої на сьогодні індивідуалістичної парадигми саме економічних інтересів, управління мотиваціями у сфері господарських відношень стає найважливішим методологічним принципом. Також слід акцентувати увагу на оцінці характеру способів організації суспільного життя конкретного просторового утворення, де формується особлива картина переплетення і суперечностей інтересів власників, менеджерів та інших зацікавлених сторін в отриманні прибутку та економії витрат. Прагнучи до задоволення власних інтересів, кожна з груп змушена шукати шляхи забезпечення умов для дотримання консенсусу інтересів. Такий підхід визначає модель балансу інтересів, за якої досягнення цілей господарюючого суб'єкта, з системних позицій, коригується вимогами досягнення інших цільових

орієнтирів, але на рівні, прийнятному для нього й усіх зацікавлених сторін господарського процесу.

Розглянемо ключові позиції, котрі необхідно врахувати при формуванні індивідуальних класифікаційних ознак структури інтересів стейкхолдерів під час розробки відповідних форсайт-проектів.

Стейкхолдери – господарі. У новій соціально-економічній реальності пошук адекватних уявлень про подальший напрям розвитку не випадково пов'язаний із концептом сталого господарювання. Втім, у цьому аспекті постало ключове питання формування управлінських рішень, побудованих на принципах нелінійного підходу, оскільки те, що було виправданим під час стабільного економічного зростання, на сьогодні потребує свого переосмислення. Важливим стає пошук таких механізмів впливу на господарські системи, котрі б дали можливість врахувати нерівномірність розвитку локалізованих підсистем, що мають суттєво диференційовані відтворювальні контури. Як відомо, на питання виявлення характеру взаємодії між суб'єктами і закономірностями розвитку господарських систем значною мірою відповідь міститься в рамках такого напрямку економічної теорії, як наративна економіка. У ній зроблено акцент на формуванні певного типу господарювання, що склався історично, відповідно до менталітету та способу економічної поведінки населення. У цьому аспекті ідея сталого господарювання розглядається у контексті ментальної прив'язки діяльності стейкхолдерів у господарських відносинах до національно зрозумілого образу господаря, тобто активного і дієвого користувача господарським ресурсом. У такому разі кожний господар має свій господарський простір прояву своєї творчої енергії зацікавлений у його впорядкуванні. Таким чином створюються умови для формування полісуб'єктного середовища гармонізації інтересів стейкхолдерів-господарів, тобто носіїв господарських інтересів, які одночасно мають можливість брати участь в управлінні, що кореспондується у цілому з європейською парадигмою партисипативного і відповідального належного врядування та відповідною децентралізацією управління.

Звісно, характер взаємодій у такому полісуб'єктному середовищі носить нелінійний характер. До інноваційних методів упорядкування простору життєдіяльності в такому разі належить робастне управління гомеостатичним станом системи. Для реального господаря природно важливим стає підтримка балансу між фінансовою складовою господарських відносин і реальною природно-ресурсною складовою господарського простору. Можна припустити, господар націлений на підтримку двокомпонентного відтворювального контуру, що орієнтований на об'єднання питань збереження природного середовища, соціального, екологічного та економічного стану, подолання бідності тощо для відпрацювання відповідних проблем за допомогою фінансових механізмів.

З методологічних позицій, варто зауважити, що поняття *стале господарювання* значною мірою стосується об'єктного просторового рівня. Тому насамперед ключовими стейкхолдерами у господарських відносинах є найрізноманітніші групи організаційних структур різних форм власності. Вони як господарі простору життєдіяльності формують у просторовому вимірі територіальні бізнес-екосистеми з певною господарською орієнтацією на ключові компетенції, галузі спеціалізації та зони економічного зростання. При цьому

первинну фізичну базу для формування бізнес-екосистеми становить природний капітал, який вимагає відповідних фінансових механізмів інклюзії його складових у господарський обіг. У такому разі територіальне господарство на базі унікального природно-ресурсного потенціалу формує блок ключових компетенцій місцевої економіки та забезпечує територіальну конкурентоспроможність. На цій основі розвиваються локомотивні галузі виробництва та створюються відповідні драйвери розвитку, у тому числі фінансового характеру, забезпечуються рентними механізмами ефективне накопичення і перерозподіл інвестиційних ресурсів. Як результат – формується стале господарювання на основі бізнес-екосистемних механізмів гомеостатичного самотрансформаційного системного розвитку, включаючи створення системи сталих фінансів та застосування форсайт-підходу до проектування простору життєдіяльності.

На вибір класифікаційних ознак структури інтересів стейкхолдерів суттєвим чином впливає власне процес гармонізації, оскільки у різних ситуативних умовах він набуває специфічних ознак. Тобто у процесі забезпечення сталого господарювання чи не найголовнішу роль відіграє пошук засобів щодо гармонізації інтересів суб'єктів господарської діяльності, або стейкхолдерів. При цьому питання полягає у тому, яким чином можна досягти результатів цільових орієнтирів гармонізації. Втім, перед розробкою відповідного механізму дій необхідно сформулювати чітке уявлення про власне процес узгодження інтересів, усвідомлюючи їх природу, а також причини виникнення і прояву мотивацій. Відтак на сьогодні функціонування суб'єктів господарювання, включаючи індивідів, домогосподарства, організації, органи місцевого самоврядування тощо, значною мірою обумовлюється економічними інтересами. Навіть коли йдеться про екологічні, соціальні, культурологічні та інші інтереси, зрештою, домінуючим стає економічний фактор, котрий і активізує діяльність.

Відзначимо, що у процесі забезпечення сталого господарювання принциповим стає питання подолання конфліктів між учасникам господарської діяльності, котрі виникають на тлі зіткнення мотиваційних рушійних сил. Конфліктність інтересів притаманна різним сферам діяльності. Але до найбільш типових слід віднести такі: вирішення соціально орієнтованих проблем розвитку, пов'язаних із підвищенням якості життя населення; нереалізовані потреби населення; визначення пріоритетів та перспектив розвитку просторових утворень; неприйняття інноваційних пропозицій розвитку; сприйняття ціннісних орієнтирів; конфлікти між інвесторами, бізнес-структурами, органами управління та громадськими організаціями тощо. Як відомо, у формуванні моделі просторового розвитку головну роль починають відігравати суб'єкти територіальної економіки, котрі мають свої мотиваційні передумови для забезпечення відповідного громадського добробуту.

У цьому аспекті одним з перспективних засобів узгодження інтересів ключових стейкхолдерів є використання методології форсайту, про котру згадувалось раніше.

Стратегема забезпечення балансу інтересів стейкхолдерів. Важливим аспектом щодо уточнення класифікаційних ознак структури інтересів стейкхолдерів є її адаптація до стратегеми забезпечення балансу, котра формується

у колі предметних питань сталого господарювання певного просторового утворення.

Вибір моделі забезпечення балансу інтересів стейкхолдерів передбачає декілька важливих питань. По-перше, це ідентифікація зацікавлених осіб, котрі функціонують у відповідному просторі. По-друге, їх класифікація за рівнем впливовості на процеси господарювання. По-третє, диференціація засобів комунікації із стейкхолдерами та засобами впливу на них тощо. Саме відповідь на окреслені питання і дає можливість сформулювати загальний вигляд моделі забезпечення балансу інтересів стейкхолдерів як відповідного алгоритму упорядкування управлінських дій системи полісуб'єктного управління, котрі спрямовані на досягнення цільових орієнтирів, а саме умов сталого господарювання.

В умовах децентралізації системи управління пріоритетним стає пошук балансу між приватними та публічними інтересами. Оскільки *інтереси* і *потреби* не ототожнюються, то необхідно визначити їх особливе співвідношення, тобто знайти точки дотику, коли приватні та публічні інтереси і потреби гармонізуються на рівні їх перетину. В такому разі їх баланс має бути закріпленим на нормативному рівні, тобто бути орієнтованим на формування особливого стану організації режиму життєдіяльності стейкхолдерів господарської системи відповідного простору з позицій відображення та обліку співвідношень найбільш значущих інтересів суб'єктів суспільства. Також баланс інтересів у системі полісуб'єктного управління повинен створювати належні умови для реалізації цільових орієнтирів сталого господарювання на основі їх захисту із дотриманням нормативних гарантій. Можна стверджувати, що досягнення балансу інтересів передбачає забезпечення потреб усіх суб'єктів правовідносин з урахуванням їх об'єктивних суперечностей.

На сьогодні існує багато методологічних пропозиції, відповідно до яких можливо впорядкувати управлінські дії щодо гармонізації інтересів стейкхолдерів. Але в аспекті зазначеного привабливою є модель Е. Фрідмана, котра включає шість етапів аналізу, а саме: визначення всіх стейкхолдерів; установлення їх ключових потреб; аналіз інтересів і впливу кожного окремо; формування списку дій для управління очікуваннями стейкхолдерів; виконання запланованих заходів; аналіз результатів управління, зворотного зв'язку і повторення процесу.

У контексті загальної стратегії (комплексу стратегій) роботи зі стейкхолдерами слід виділити чотири їх основні види, що описуються відповідною матрицею (рис. 2.11). Перша стратегія полягає у максимальному залученні стейкхолдерів з високим рівнем важливості та впливу. Для цієї групи рекомендується використовувати принцип партнерства під час ведення переговорів по проєкту. Друга стратегія носить консультативний характер і стосується стейкхолдерів з високим рівнем впливу, але низьким рівнем важливості. Їх рекомендується залучати в якості консультантів і погоджувати з ними тільки важливі стратегічні рішення по проєкту. Третя стратегія полягає в підтримці проєкту і застосовується щодо стейкхолдерів з низьким рівнем впливу, але високим – важливості. Ця група повинна бути ознайомлена з усіма ключовими рішеннями за проєктом попри те, що не бере безпосередньої участі. При цьому рекомендується залучати групу до обговорення можливих проблем і заручатися додатковою підтримкою з важливих рішень. Четверта стратегія полягає в ігноруванні і

використовується для стейкхолдерів з низьким рівнем впливу і важливості. Рекомендується виключно залучати цю групу до виконання необхідних завдань з найнижчим рівнем інформування.

Рисунок 2.11 – Матриця-карта стейкхолдерів форсайт-проекту сталого розвитку

У цілому при розробці форсайт-проекту сталого розвитку території як базового документа реалізації стратегії сталого господарювання необхідно враховувати усю сукупність стейкхолдерів, зважаючи на відповідні умови сукупності вищеперерахованих стратегічних поведінкових форматів.

Управління процесом гармонізації. Очевидно, що процес гармонізації інтересів суб'єктів господарювання необхідно відповідно впорядкувати. Передусім необхідно визначити зміст співвідношення приватних і публічних інтересів, що формуються, реалізуються та захищаються у відповідному правовому полі. У найбільш загальному розумінні приватними є інтереси, властиві конкретним особам. Вони розкривають зміст особливого, індивідуального, тобто того унікального, що притаманне будь-якому індивіду і відрізняє його від інших.

Водночас, на противагу приватному, загальним, публічним є те, що пов'язує окремого індивіда з певною соціальною групою або суспільством загалом. У цьому сенсі колективне означає поєднання, об'єднання, а приватне – відокремлення. Слід підкреслити, що гармонізація співвідношень приватного та публічного у сфері правових відносин передбачає формування простору комунікацій між індивідуальним та публічним, при цьому можна досягнути такого стану господарської системи, який влаштовує одночасно обидві сторони. З цих позицій баланс інтересів – це забезпечений певним чином на рівні загальноприйнятих норм і правил особливий режим життєдіяльності спільноти та особистості у господарській системі. Він урахує співвідношення між собою найбільш значущих інтересів суб'єктів господарювання через взаємний діалог, спрямований на створення належних умов їх реалізації та захист шляхом формування дієвих нормативних гарантій. У цьому процесі важливу роль відіграють як правові норми,

так і відповідні формати відносин між суб'єктами господарювання, владою та населенням щодо забезпечення балансу інтересів.

У контексті зазначеного найбільш дієвим інструментом збалансування інтересів у господарській системі є публічно-приватне партнерство як чинник гармонізації відносин влади, бізнесу, громадських організацій та інших учасників господарського процесу. Зазначимо, спираючись на європейський досвід, що пошук балансу інтересів переважно відбувається достатньо швидко і результативно. Також, за бажанням, цей процес може бути налагоджено і в рамках чинного українського правового поля, проте виклики, пов'язані з децентралізацією та відповідним розширенням прав громад щодо використання територіальних ресурсів, вимагають його суттєвого вдосконалення, щонайменше в частині оновлення й розширення законодавства про державно-приватні відносини та більш чіткого закріплення прав муніципальних утворень щодо ресурсокористування на їх території.

З системних позицій, використовуючи дослідження у сфері теорії менеджменту, можна визначити два ключових питання щодо управління процесом гармонізації інтересів суб'єктів господарювання. Перше – побудова інтегративного управлінського фракталу, котрий виконував би функцію міжрівневого та міжоб'єктного об'єднання в системі центральна влада – регіон – муніципалітет та забезпечував цілісність функціонування простору сталого господарювання. І друге – визначення характеру співвідношення між собою структурних елементів системи управління інтересами суб'єктів господарювання різного рівня та з різних позицій з метою отримання синергетичного ефекту від взаємодії центральної, регіональної та місцевої влади.

Щодо першого питання, то доцільно використати найбільш популярні інструменти ідентифікації зацікавлених стейкхолдерів, включаючи розробку карти зацікавлених сторін, таблиці інтересів, матриці пріоритетів, а також застосування збалансованої системи характеристик (ЗСХ). При цьому важливим є уявлення про модель внутрішньої взаємодії інтересів зацікавлених сторін (рис. 2.12).

Наголосимо, що запропонована модель дає змогу провести інтерпретацію будь-яких співвідношень інтересів стейкхолдерів у будь-якому просторі господарської діяльності. При цьому у кожному випадку необхідно сформулювати стратегию сталого господарювання. Вона являє собою ключовий, концептуальний прийом або набір таких прийомів, застосовуваний для гармонізації інтересів та реалізації стратегії сталого господарювання просторового утворення й реалізується у полі факторів зростання цінностей простору господарської діяльності, ефективного використання наявного потенціалу, фінансової підтримки та, головне, за умови максимально можливого задоволення індивідуальних і публічних потреб. Очевидно, що для кожного просторового утворення, включаючи територіальні громади, регіон, країну, така стратегія буде мати, з огляду на територіальну специфіку, свій оригінальний вигляд. В одних випадках вона базуватиметься на державному втручанні з прямою підтримкою низових ініціатив, в інших – на переважному застосуванні закордонного капіталу або ж орієнтуватись на залучення до господарського обігу здебільшого місцевих ресурсів.

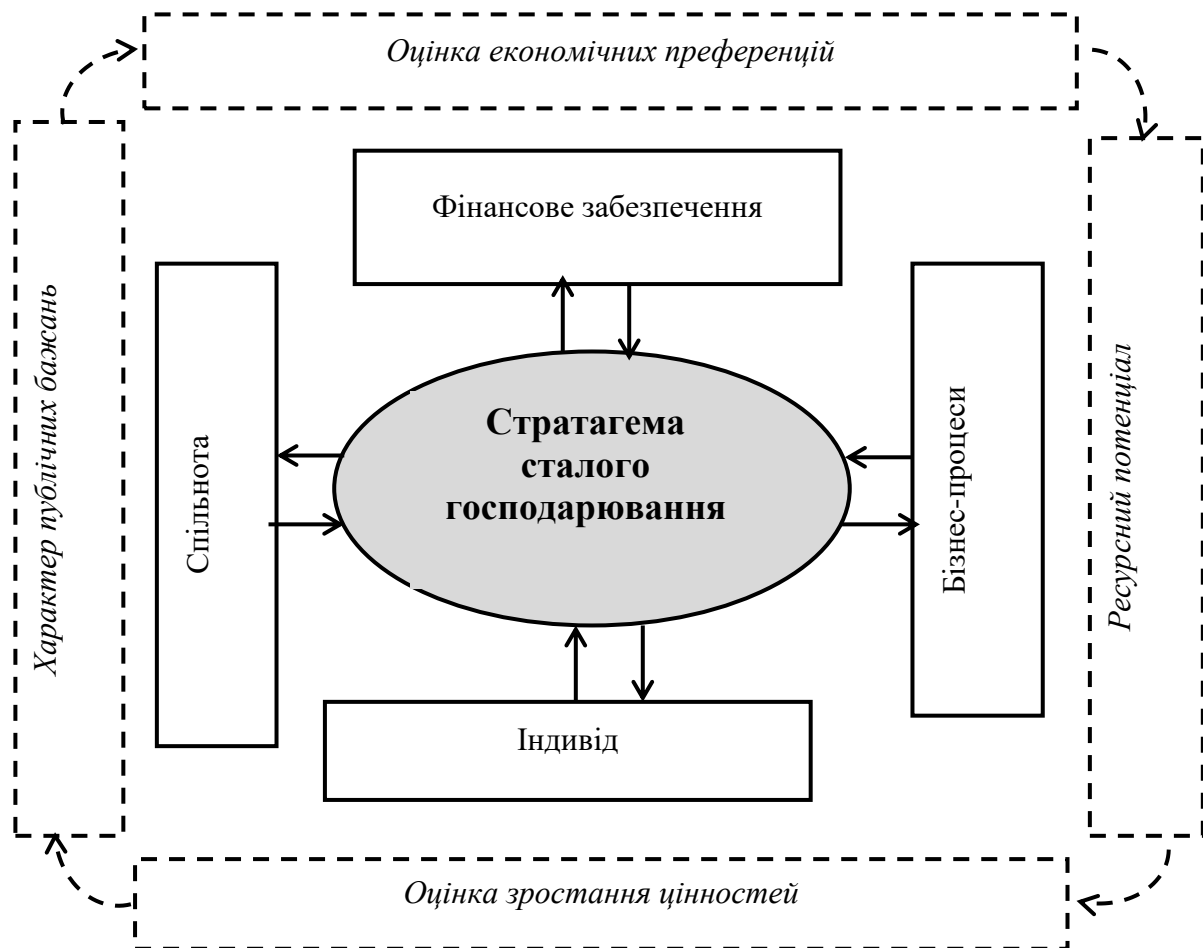

Рис. 2.12 – Загальна схема моделі взаємодії інтересів стейкхолдерів

Щодо другого питання, то варто акцентувати на впорядкуванні стикових зон взаємодії різнопланових просторових утворень господарської діяльності (рис. 2.13). Відповідно до представленої схеми, головні інтереси сталого господарювання, тобто екологічні, економічні, соціальні та інші, мають свою інтерпретацію як за масштабом господарської діяльності, так і функціональною ознакою. Слід мати на увазі, що чим більший масштаб простору господарської діяльності, тим меншою мірою прослідковується значущість індивідуальних інтересів й зростає вага публічних та навпаки. Тобто спостерігається конфлікт масштабної взаємодії суб'єктів господарської діяльності. Його вирішення лежить у площині формування так званих компенсаційних, або буферних зон, котрі мають як реальну предметну, так і віртуальну форми реалізації. Розглянемо диференціацію інтересів суб'єктів господарської діяльності у масштабному контексті.

Різномірні інтереси стикаються на великих та малих за розміром просторових предметно-об'єктних утвореннях, що демонструють кола різного діаметра на градієнтному полі. Характер диференціації їх прояву позначено зв'язками штрихуванням різного виду. І якщо для окремих об'єктів питання упорядкування інтересів стейкхолдерів з методологічних позицій є відносно зрозумілими, то для середовища, котре позначено градієнтним забарвленням, вони залишаються

здебільш відкритими. Але на сьогодні можна стверджувати, що вирішення цієї проблеми лежить у площині застосування таких інструментів, як публічний партисипативний діалог населення, бізнесу і влади, форсайт-проекування територіального розвитку, публічно-приватне партнерство, належне врядування тощо. Загалом це середовище пов'язане із інституціональною матрицею і більш широко – з соціетальною, яка враховує, окрім соціально-економічних й еколого-економічних, також економіко-політичні пріоритети та охоплює суспільство в цілому.

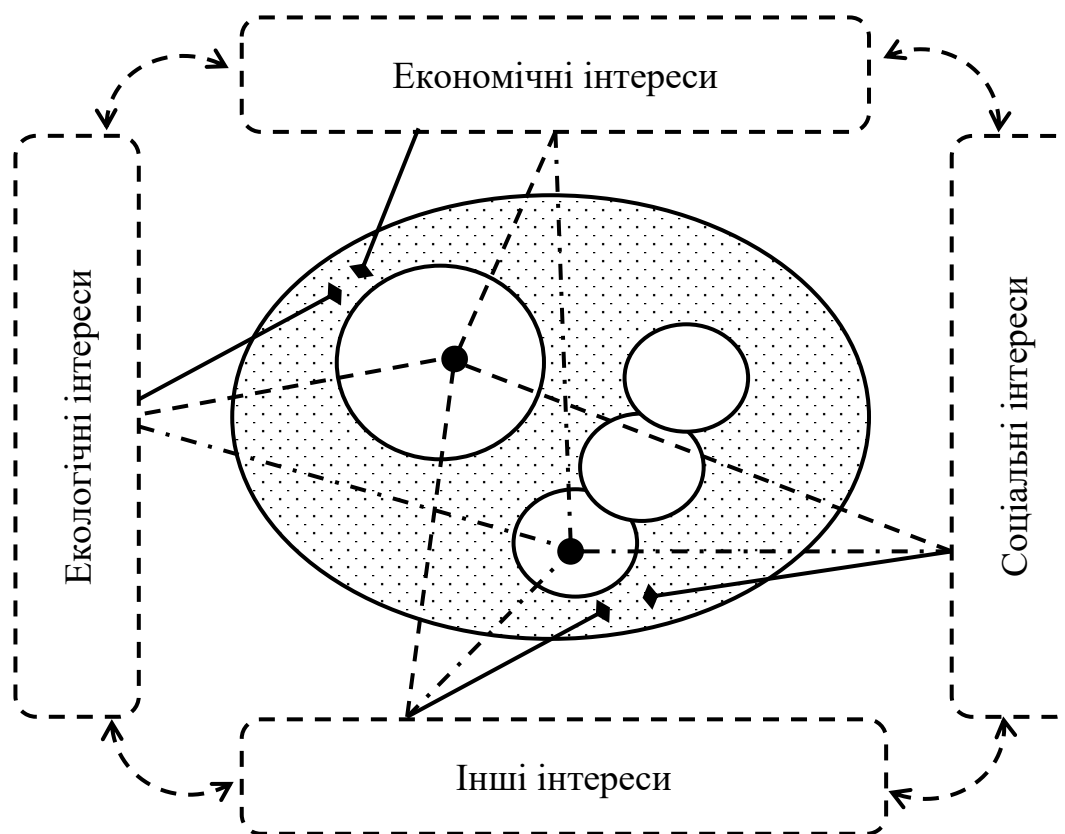

Рисунок 2.13 – Загальна схема диференціації інтересів суб'єктів господарської діяльності за просторовим визначенням

Саме ця матриця задає у кожному конкретному випадку режим функціонування буферних, або компенсаційних, зон, котрі за допомогою правильно організованого правового поля умов господарської діяльності регулюють через потоки інтересів характер гармонійної взаємодії різних суб'єктів і типів господарської діяльності, у тому числі за просторовим масштабом. Прикладами таких компенсаційних зон є т.зв. місця стику публічних і приватних інтересів, у яких проблемні питання, зокрема, вирішуються шляхом: налагодження та реалізації публічно-приватного партнерства; застосування державної підтримки бажаних ініціатив населення і бізнесу для сталого розвитку, наприклад, економного енергоспоживання та розвитку зеленої енергетики; формування громадських бюджетів і реалізації за їх допомогою найбільш суспільно значущих й одночасно індивідуально привабливих інвестиційних проектів або ж виділенням за

географічною ознакою зон із селективними, тобто більш сприятливими для реалізації індивідуальних інтересів бізнес-сектору умовами господарювання тощо.

Отже, класифікаційні ознаки структури інтересів стейкхолдерів обумовлюються логікою формування концепту сталого господарювання. Маючи складний нелінійний характер, структура інтересів у кожному випадку виражається через індивідуальний рисунок, котрий формується, як правило, в рамках розробки форсайт-проектів.

Системні підходи до управління процесом гармонізації. За результатами аналізу наукових досліджень про зміст економічної категорії інтересу визнано, що більшість інтерпретацій, трактувань й оцінок з позицій можливостей і засобів гармонізованого їх управління залишаються нечіткими. Тож, зважаючи на інтерпретацію поняття інтерес суб'єкта господарської діяльності, з метою деталізації зазначимо, що гармонізація інтересів у площині сталого господарювання і, відповідно, забезпечення стійкості господарських систем сприяє більш досконалому вирішенню проблем за кожним етапом їх розв'язання. Слід, однак, вказати і на те, що досі домінуючими є дослідження процесів гармонізації економічних інтересів [21, 54, 203, 256]. При цьому вплив концептуально інших за природою інтересів, потреб, мотивів і стимулів залишається поза достатньою увагою. Втім, узгодження інтересів різних груп територіальних господарських утворень потребує одночасного синхронного врахування багатьох факторів, котрі до того ж суттєво відрізняються.

Пропонуємо варіант групування змістовних ознак основних груп інтересів стейкхолдерів господарської системи (табл. 2.1) [40].

Водночас доцільно використати інтерпретацію поняття економічний, соціетальний, природно-ресурсний та виробничий інтерес у контексті забезпечення сталого господарювання у вигляді геометричної моделі, тобто, комбінації чотирьох лінійних континуумів (формалізованих у номограмі) можливих варіантів їх задоволення [62]. На нашу думку, останні мають бути позиційовані між двома точками: економічно-соціетально-виробничо-природно-ресурсним егоїзмом основних груп інтересів суб'єктів управління та стейкхолдерів господарської системи та економічно-соціетально-виробничо-природно-ресурсним альтруїзмом, між якими (на перетині) має фіксуватися збалансоване значення комбінації багатовимірного інтересу.

Слід визнати, що багатовимірна проблема комплексного врахування в процесах управління сталим господарюванням економічних, природно-ресурсних, виробничих і соціетальних інтересів із позицій їх гармонізації через процедури управління є недостатньо вивченою.

Тож використання лінійного континууму передбачає побудову моделі економічно-природно-виробничо-ресурсно-соціетального простору господарських систем із демонстрацією прикладів гармонізованих чотирьох просторів цілей сталого розвитку, яких слід досягнути в результаті управління гармонізацією інтересів основних груп стейкхолдерів господарської системи, котрі перебувають у цьому квартетному просторі

Таблиця 2.1 – Ознаки основних груп інтересів стейкхолдерів господарської системи

Ознаки	Економічні	Соціальні	Екологічні
Загальні	Форма в основному матеріальних потреб суб'єктів господарської діяльності, що виникають у сфері суспільного виробництва, визначаються вигодами від користування об'єктом інтересів	Форма суспільних, часто нематеріальних потреб, що визначаються цілями суспільного життя людини, гуманізмом відносин і колективністю дій для досягнення норм загального благополуччя	Форма потреб екосистеми у цілому, що обумовлюються зростаючим техногенним та антропогенним впливом на природу в результаті господарської діяльності, що характеризується змінами природних потоків речовини й енергії. Зокрема, це стосується процесів впливу на збільшення забруднень і деградацію навколишнього природного середовища з метою їх мінімізації
Суспільні пріоритети	Центральне місце займають інтереси окремих суб'єктів економічної діяльності, які об'єднуються в колективи, індивідуальні економічні інтереси трансформуються в громадські, набуваючи колективного характеру	Модель соціальних інтересів, з позицій суспільних пріоритетів, пов'язана із суспільними нормами, санкціями та іншим, коли людина діє, прагнути певного статусу у виконанні рольових функцій	Викликають екологічну стурбованість суспільства в цілому. Маючи територіальні особливості, впливають на господарську діяльність, визначають умови і наслідки для стану природного середовища та економіки простору життєдіяльності
Індивідуальні пріоритети	Суб'єктивний погляд на економічний інтерес: перш ніж людина починає діяти, формується уявлення про корисність об'єкта або явища, яка викликає інтерес до певної діяльності, необхідної для задоволення її індивідуальних потреб	Модель соціальних інтересів з позицій індивідуальних пріоритетів, пов'язана із раціональною, винахідливою поведінкою, орієнтованою на пошук індивідуальної вигоди, діючи через доходи, ринки, капітал та інше	Обумовлюються екологічною свідомістю окремої людини. За рахунок раціонального використання конкретних джерел енергії та природних ресурсів, з позицій комплексного вилучення їх цінностей і корисностей для підтримки благополуччя і здоров'я людини, відбувається впорядкування безпосередньо середовища її існування

Зазначена проектна модель у вигляді економічно-природно-ресурсно-соціально-виробничого простору господарських систем із прикладами гармонізованих і дисгармонізованих цілей сталого господарювання може бути рекомендована для застосування як у процесі, так і в процедурах виконання функцій замкненоланцюговим механізмом управління сталим господарюванням (а в його межах і бінарної природи системоутворюючих підмеханізмів: системно-організаційної та системно-функціональної природи). Наслідком використання

такої проєктної моделі стане сповільнення наростання диференціації і дезінтеграції інтелектуальних, фінансових, стратегічних і природних ресурсів між основними групами стейкхолдерів господарської системи при реалізації економічних, природно-ресурсних, соціетальних і виробничих відносин у межах господарських систем.

Відтак синхронне управління інтересом (чи інтересами) окремого суб'єкта з позиції економічних, соціетальних, виробничих та природно-ресурсних оцінок можна інтерпретувати як лінійний континуум у координатах економічно-соціетально-виробничо-природно-ресурсний егоїзм – економічно-соціетально-виробничо-природно-ресурсний альтруїзм. При цьому зазначимо, що економічно-соціетально-виробничо-природно-ресурсний егоїзм (**ЕСВПР_Е**), визначений дослідниками за аналогією до економічного егоїзму як гіпертрофовані економічні інтереси різних суб'єктів господарської діяльності, а також районів і регіонів країни, котрі ставлять їх вище за інтереси відповідних суб'єктів, є одним із крайніх проявів економічно-соціетально-виробничо-природно-ресурсного інтересу суб'єкта господарювання (управління чи стейкхолдера) і відповідної поведінки на ринку [100, с. 461]. А економічно-соціетально-виробничо-природно-ресурсний альтруїзм (**ЕСВПР_А**) – це здатність безкорисливо жертвувати своїми інтересами різної природи того ж таки суб'єкта з відповідною поведінкою [100, с. 462]. Очевидно, що точка збалансованості економічно-соціетально-виробничо-природно-ресурсного інтересу (**З_ЕСВПР_І**) суб'єкта з урахуванням інтересів його ринкових контрагентів можна демонструвати як **ЗЕСВПР_І** (рис. 2.14).

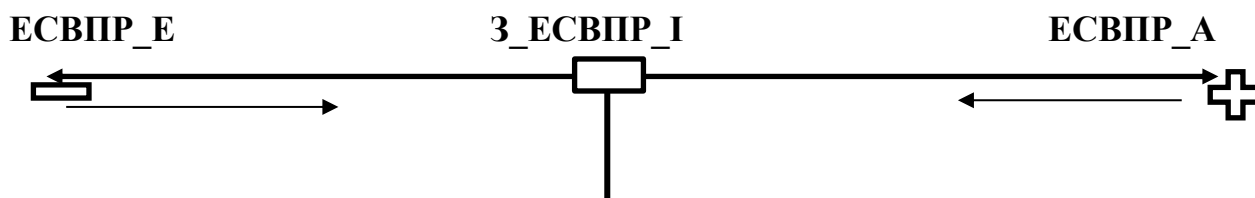

Рисунок 2.14 – Континуум диференціації варіантів поняття економічно-соціетально-виробничо-природно-ресурсний інтерес суб'єктів господарювання за критерієм орієнтованості на задоволення індивідуальних, суспільних або загальних потреб

Отже, можна поглибити понятійно-категоріальне поле методології сталого господарювання за рахунок уточнення поняття гармонізації економічних, соціетальних, природно-ресурсних та виробничих інтересів», що полягає в їх узгодженості у часі та просторі з метою забезпечення стійкості певної природи системи, за форматом інтерпретації гармонізації у вигляді геометричної моделі лінійного континууму диференціації варіантів за критерієм орієнтованості на збалансованість/задоволення індивідуальних, суспільних або ж загальних потреб.

Враховуючи те, що суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин, які здійснюють господарську діяльність, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене

майно і несуть відповідальність за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством (ст. 55 ГК України) [298], то гармонізація інтересів суб'єктів сталого господарювання має передбачати збалансованість інтересів усіх суб'єктів, інкорпорованих до сталого господарювання при реалізації своєї господарської компетенції. Тобто метою розв'язання поставленого завдання є досягнення точки збалансованості економіко-соціально-виробничо-природно-ресурсного інтересу, що зосереджений на перетині чотирьох, базових для сталого розвитку певної природи системи площин. Однак зазначимо, що певна група площин (йдеться про специфічну групу – соціальної та природно-ресурсної природи) при збалансуванні інтересів може не мати спільної прямої чи іншого формату точок перетину. Проте вона перетинатиметься із виробничою та економічною площинами (рис. 2.15).

Якщо площини не перетинаються, то за результатами інкорпорації до забезпечення сталого господарювання (на засадах гармонізації інтересів партнерів та його учасників) додаткових специфічних заходів і технологій. Таким чином можна сформувати єдину лінію перетину завдяки формалізації допоміжних перерізів (їх досягають за допомогою площин іншого рівня або т.зв. проєкціювальних площин) за тим напрямом (йдеться про теоретичні соціальні та природно-ресурсні процеси), який є більш пріоритетним на окремому життєвому етапі системи, де сформовано певний склад суб'єктів господарювання/управління (див. площини 1,2 на рис. 2.15).

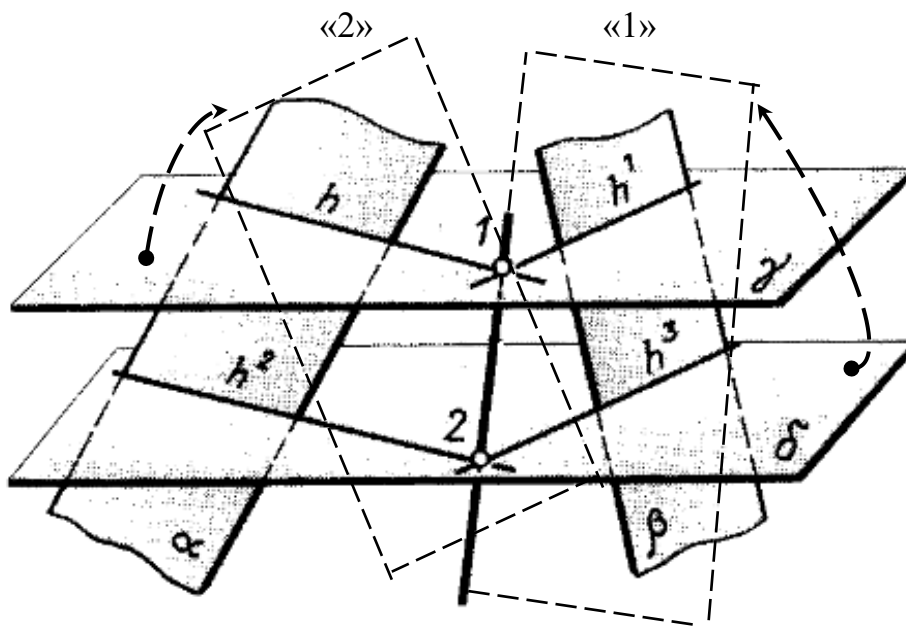

Рисунок 2.15 – Схема перетину інтересів соціальної, природно-ресурсної та виробничої й економічної площини за загальним положенням

Фактично отримаємо лінійний формат процесу збалансування багатопросторового континууму диференціації варіантів узгодження від координат егоїзму до альтруїзму економічно-соціально-виробничо-природно-ресурсного інтересів у просторі, фінансовому забезпеченні (гроші) та часі.

З огляду на можливе використання у практиці управління пропонованого підходу зазначимо:

- враховуючи передбачені терміни досягнення гармонізації чотирьох інтересів, кожен варіант матиме т.зв. трикутник часу, обсяг необхідних фінансових витрат і визначену сферу охоплення процесами гармонізації й узгодження. Змінити один із них так, щоб це не зачепило хоча б одного з інших, неможливо. При цьому ключове завдання суб'єктів управління – стежити за тим, щоб трикутник не розпадався;

- у разі виникнення проблеми при узгодженні учасниками усіх інтересів, слід знайти її у трикутнику. При цьому визначити, чи мають суб'єкти достатньо часу (розкладу), грошей (бюджет) або ж слід змінити (збільшити/зменшити) сферу охоплення; чи можливо змінити координати за сторонами трикутника або ж які з них мають бути фіксованими; чи можливо усунути проблему й оптимізувати діяльність з узгодження інтересів;

- на першому етапі гармонізації інтересів (економічних, виробничих, соціетальних, природно-ресурсних) за першим циклом найбільші фінансові й часові витрати та зусилля слід зосередити на узгодженні передусім соціетальних інтересів партнерів, передбачаючи також перманентний розрахунок (уточнення) необхідних витрат на підготовку до гармонізації економічних, виробничих та природно-ресурсних інтересів;

- на другому етапі, зменшуючи соціетально спрямовані зусилля, необхідна масштабна фінансово-просторова діяльність з гармонізації економічних, виробничих та природно-ресурсних інтересів до повномасштабного завершення цього процесу;

- на третьому етапі (стабілізації) зусилля й витрати відповідають масштабам, які були залучені на другому етапі за певного паритету на економічні й соціетальні інтереси партнерів;

- четвертий етап (за першим циклом гармонізації) є підготовчим; пріоритетні завдання – визначення імовірних проблем гармонізації інтересів, які можуть виникнути про провадженні процесів та застосуванні технологій під час другого циклу.

Отже, з системного погляду, поняття гармонізації економічних, соціетальних, природно-ресурсних та виробничих інтересів в якості їх узгодження у часі, витратах та просторі охоплення з метою забезпечення сталого господарювання системи означає процес, котрий може бути формалізованим у вигляді геометричної тривимірної моделі лінійного континууму із синхронною диференціацією варіантів економічний, соціетальний, природно-ресурсний та виробничий інтерес різних суб'єктів за критерієм егоїзм – альтруїзм з орієнтуванням на збалансоване задоволення їх індивідуальних, суспільних або загальних потреб.

Запропонований підхід дає можливість упорядкувати й бінарний комплекс принципів системного підходу до гармонізації економічних, соціетальних, виробничих та природно-ресурсних інтересів суб'єктів сталого господарювання, який базується на низці як стандартних принципів системи гармонізації (взаємодії, балансу, сполучення, погодження, узгодження), так і загального управління (управління гармонізацією: планування, організування, контролювання,

мотивування, координація), а також специфічних системних принципів фізичної економії [184].

Гармонізація інтересів стейкхолдерів у системі сталих фінансів.

Організація сталого господарювання на практиці в аспекті функціонування фінансової системи стосується насамперед формування таких фінансових відносин, які відповідали б інтересам усіх зацікавлених сторін господарського процесу. При цьому специфіка полягає у тому що в разі задоволення інтересів максимальної кількості стейкхолдерів можливо забезпечити гомеостатичність розвитку у цілому.

При цьому місце і роль фінансової складової в збалансуванні інтересів стейкхолдерів полягають у застосуванні стимулюючих, регулюючих, обмежувальних та інших механізмів впливу на керівництво та менеджмент суб'єктів господарювання щодо імплементації екологічних і соціальних вимог у публічну політику, господарські стратегії, управління виробництвом й ухвалення фінансових рішень, а також у формуванні форматів і механізмів взаємодії публічного сектору, бізнесу і громадськості з питань використання фінансових ресурсів для сталого господарювання.

На сьогодні стейкхолдери у рамках забезпечення сталого господарювання, виступають в якості представників інтересів суспільних груп, котрі формують внутрішнє та зовнішнє середовище функціонування суб'єктів господарювання. Стейкхолдером може бути фактично будь-який суб'єкт господарювання чи організація або об'єкт власності. З позиції теорії зацікавлених осіб, організація являє собою сукупність інтересів і відносин інших сторін з цим суб'єктом господарювання таким чином, що її господарські результати, насамперед фінансовий результат, тобто прибуток від економічної діяльності, розглядаються значною мірою як результативна складова таких зв'язків. У цьому контексті прийнято розрізняти цільових або центральних стейкхолдерів, тобто осіб, які насамперед здатні ухвалювати ключові рішення щодо управління організацією та мають тісні зв'язки зі всіма іншими групами й індивідами, причетними до її діяльності. Отже, як правило, ключовим стейкхолдером виступає менеджмент організації, проте до цієї категорії можуть належати й інші групи осіб, що мають змогу приймати ключові для життєдіяльності організації рішення, зокрема мажоритарні акціонери або зовнішні власники.

У рамках сталої фінансової діяльності в полі інтересів стейкхолдерів перебувають насамперед об'єкти інвестування, тобто вкладення капіталу зацікавленими сторонами, фінансові заклади, що надають кредитні та страхові послуги, суб'єкти господарювання, які певним чином представляють активи на фондовому ринку – виступають їх емітентами або фаховими фінансовими посередниками. З розвитком теорії зацікавлених осіб дослідники прийшли до висновку, що відносини зі стейкхолдерами являють собою особливий вид соціального капіталу, який складається зі стосунків, за допомогою котрих можна отримувати вигоди, і є на думку Дж. Поста, Л. Престона і С. Сакса, найважливішим активом, яким повинні управляти менеджери, і кінцевим джерелом організаційного багатства [354, с 320]. Звідси важливою позицією теорії зацікавлених сторін є висунуте, зокрема, Т. Дональдсоном і Л. Престоном положення про необхідність взяття організацією відповідних зобов'язань перед стейкхолдерами, які стосуються,

зокрема, нефінансових – екологічних та соціальних аспектів її діяльності в рамках певних положень корпоративної соціальної та іншої відповідальності – екологічної або зобов'язань вести належне добросесне і прозоре управління [313].

У контексті формування сталих фінансів як складової організованої системи сталого господарювання варто в якості зацікавлених сторін розглядати такі, що традиційно виділяються, – групи стейкхолдерів, так і ті, поява котрих пов'язана саме із розробкою фінансових ініціатив сталості на різних господарських рівнях і в різних сферах фінансової діяльності.

З позиції забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання, доцільно визначити шість основних груп стейкхолдерів, які насамперед пов'язані з інституціональними відносинами, можливостями брати участь в ухваленні рішень, висувати правила і впливати на рішення у підсумку.

По-перше, це категорія власників як носіїв ключових інтересів, котрі певним чином мають стосунок до права власності на об'єкт інтересу. По-друге, це керівництво як особи, що мають право ухвалювати ключові управлінські рішення в рамках стратегічного та оперативного управління організацією. По-третє, персонал, що формує внутрішнє середовище організації. По-четверте, партнери суб'єкта господарювання, які мають з ним господарські стосунки. По-п'яте, регулятори, що мають регулюючий вплив на господарські відносини. По-шосте, оточення, тобто особи з власними інтересами відносно суб'єкта господарювання, насамперед споживачі та інші зацікавлені кола населення.

Кожна з груп стейкхолдерів займає своє місце і відіграє свою роль у функціонуванні фінансової складової системи сталого господарювання. Насамперед це стосується застосування інклюзивних, стимулюючих, регулюючих, обмежувальних, забезпечуючих та інших механізмів впливу на керівництво та менеджмент суб'єктів господарювання щодо імплементації екологічних вимог у публічну політику, господарські стратегії, управління виробництвом й ухвалення фінансових рішень, а також формування механізмів взаємодії публічного сектору, бізнесу і громадськості з питань використання фінансових ресурсів для сталого розвитку. Очевидно, що для кожної з указаних груп характерний свій ступінь впливу на господарський процес: найбільший – для власників і керівництва, середній – для публічної влади і найменший – для громадського сектору.

З позицій бізнес-екосистемного підходу [286, с. 86–142], вищеперераховані групи стейкхолдерів можна розглядати в якості агентів, дієвих учасників полісуб'єктного управління шляхом постійного взаємного діалогу через налагоджену за допомогою сучасних інформаційних технологій високоефективну систему міжособистісних комунікацій, що сприяють пошуку оптимальних управлінських рішень. При цьому бізнес-екосистеми формуються як ієрархічні, адаптивні та відкриті комунікативно-контентні системи, котрі функціонують на засадах самоорганізації, масштабованості і стійкості та формують при цьому певною мірою просторовий фрактал полісуб'єктного управління господарюванням у системі держава – регіон – муніципалітет.

Інтереси стейкхолдерів у фінансових відносинах сталого господарювання. Упорядкування системної взаємодії між собою учасників господарського процесу вимагає відповідної структуризації інтересів стейкхолдерів у фінансовій системі сталого господарювання. При цьому передусім варто звернутися до диверсифікації

особливостей функціонування сталої фінансової системи відповідно до базових функцій фінансів та формування її основних функціоналів. Отже, слід розглядати інтереси стейкхолдерів у системі сталих фінансів як такі, що очевидно пов'язані з базовими сьома функціями сталих фінансів – накопичувальною, розподільчою, перерозподільчою, контролюючою, ресурсотворюючою, стабілізаційною та регулятивною в рамках інклюзивного, регулятивного й забезпечуючого функціоналів. При цьому необхідно зупинитися на різниці між функціями і функціоналами сталої фінансової системи: з одного боку, до перших належать традиційні функції фінансів, притаманні фактично усім фінансовим системам, а з іншого – проявляються та набувають нових акцентів ті, які пов'язані з більш специфічними фінансовими механізмами забезпечення сталості, такими як суверенне та квазісуверенне фінансування сталого розвитку, фінансова інклюзія ресурсів для сталого розвитку до господарського обігу, фінансове регулювання та ресурсне забезпечення гомеостазу усіх складових господарської системи – природно-ресурсної, соціальної та виробничої. Тобто при збереженні загальних функцій фінансів вони набувають у системі сталого господарювання нових векторів, які асоціюються із розбудовою відповідних функціоналів системи сталих фінансів, загальний напрям розвитку котрої визначається ідеологією сталого господарювання. Останнє при цьому розуміють як організацію способу економічних та фінансових взаємодій усіх акторів господарської діяльності в межах територіальних природно-господарських систем, яким забезпечується досягнення екологічних, соціальних та економічних цілей сталого розвитку через високоефективну інклюзію господарських ресурсів до виробничого процесу, правильно сформовані механізми фінансового розподілу та підтримки соціально й екологічно важливих ініціатив, а також консолідацію зусиль влади, бізнесу й населення у врегулюванні проблемних питань та вирішенні завдань сталого територіального розвитку.

Виконання фінансами сімох вказаних функцій забезпечує циклічний процес формування та використання фінансових ресурсів сталого господарювання в інтересах усіх зацікавлених осіб, у результаті чого створюється фінансове підґрунтя для стійкого функціонування процесу розвитку. У свою чергу, за рахунок регулятивного характеру сталих фінансів забезпечується внутрішньо збалансована господарських систем, а також економічна, соціальна та екологічна спрямованість векторів їх розвитку.

Гармонізація інтересів стейкхолдерів. Оцінюючи необхідність збалансування інтересів стейкхолдерів у полісуб'єктній системі управління сталим господарюванням, насамперед варто звернути увагу на дві позиції, які визначають основні напрями та включають відповідні засоби гармонізації відносин між зацікавленими особами: правовий механізм взаємодії влади, бізнесу і громад, тобто публічно-приватне партнерство, й засоби реалізації таких взаємодій, тобто комунікативно-контентні платформи, що організовують взаємини зацікавлених осіб у господарському процесі. Для кожного з цих напрямів характерне використання специфічних фінансових механізмів та інструментів забезпечення сталості. Проте варто зазначити, що їх фінансова складова є лише системною частиною більш загальних підходів, у цілому пов'язаних з децентралізацією управлінського простору в результаті відповідних зрушень у національному господарстві країни

внаслідок процесів регіоналізації суспільно-економічних відносин. При цьому стейкхолдер значною мірою розглядається як господар певного просторово-локалізованого «кишенькового світу», з яким він асоціює свою особистість та економічну поведінку. В якості такого простору може виступати окреме домогосподарство, кондомініум, населений пункт, територіальна громада і навіть вищі рівні господарювання, проте сутнісною ознакою є те, що саме на цьому складовому елементі господарського простору переважним чином зацікавлена особа акцентує свою увагу та інтереси, з ним пов'язані. Отже, розглядаючи стейкхолдера як носія інтересів і певною мірою суб'єкта господарської та, зокрема, фінансової діяльності, варто вважати його стейкхолдером-господарем, з правом у рамках об'єктивно притаманних йому як учаснику господарського процесу повноважень брати участь в ухваленні управлінських рішень, бути повноправним партнером органів влади та місцевого самоврядування як виразника конституційних інтересів народу України щодо управління природними ресурсами. Для формування такого суб'єкта управлінського процесу, як стейкхолдер-господар, необхідно ідентифікувати їх ролі за значимістю участі в управлінні та за ступенем зацікавленості в ухваленні рішень. Пропонуємо розглядати чотири основні групи (кластери-квадранти) стейкхолдерів, які розрізняються за двома основними ознаками: до першої належать зацікавленість та активність щодо участі в господарському процесі та ухваленні управлінських рішень, відповідно виділяються пасивні та активні стейкхолдери; а до другої – об'єктивна можливість впливати на господарський процес і залучатися до прийняття таких рішень, і з цих позицій виділено стейкхолдерів-господарів та користувачів (рис. 2.16).

Перший квадрант – *активні господарі*, тобто групи зацікавлених осіб, які належать до керівництва суб'єктів господарювання, мають високий ступінь зацікавленості та значні можливості впливу на ухвалення управлінських рішень. До цієї групи насамперед належать власники бізнесу, інвестори, з яких усі прямі інвестори й активна частина портфельних – мажоритарні власники активів підприємства. Певною мірою умовно до цієї групи можуть бути віднесені органи державної влади та місцевого самоврядування – власники й регулятори у господарському процесі, які очевидно є впливовими й можуть на практиці реалізовувати свої інтереси в міру їх наявності. Проте часто ступінь зацікавленості публічної влади в ухваленні господарських рішень є нижчим, аніж у бізнес-структур, оскільки їх представники не отримують прямої вигоди від використання ресурсів розвитку як активів господарської системи. Натомість, фінансові рішення в системі управління господарським процесом на рівні публічної влади, як правило, ухвалюються з урахуванням необхідності забезпечення функціонування неприбуткових, проте життєво важливих сфер господарської діяльності. Основним фінансовим механізмом, спрямованим на виконання господарських завдань, є бюджетування, однак активне господарювання передбачає наявність стратегування, ініціативної розробки форсайт-проектів сталого розвитку, якнайширшого залучення бізнесу, громадських організацій та населення до вирішення завдань сталого розвитку через партисипативну участь у діяльності комунікативно-контентних платформ взаємодії стейкхолдерів господарського процесу. Перспективним варіантом організації господарювання за таким підходом є корпоративно-кластерний формат публічно-приватних відносин із широким

залученням за територіально-галузевим принципом бізнес-структур до господарювання у муніципальній сфері та створенням з цією метою державно-приватних підприємств змішаної форми власності.

Рисунок 2.16 – Еволюція ролей стейкхолдерів у системі фінансових відносин сталого господарювання

Другий квадрант – *пасивні господарі*. До цієї групи належать такі, що мають, проте недостатньо або зовсім не використовують свої значні можливості впливу на ухвалення управлінських рішень. Зокрема, до них слід віднести органи публічної влади, а також власників ресурсів, представників суб'єктів господарювання у приватному або колективному секторі, які не повною мірою застосовують повноваження щодо ресурсокористування для їх повноцінної інтеграції до господарського процесу. Серед причин виникнення такого типу суб'єктів варто виділити: недосконалість правової системи ухвалення управлінських рішень; відсутність відповідних правових механізмів управління ресурсами; нестача матеріальних, технологічних, фінансових та інших ресурсів для ефективного розпорядження ними; корупційна складова; використання фінансових ресурсів у неприбуткових або малоприбуткових сферах господарства; відсутність особистої зацікавленості в господарських результатах; відсутність практики ефективного господарювання тощо. Очевидно, щоб перевести цих зацікавлених осіб до категорії

повноцінних стейкхолдерів-господарів, необхідно значним чином підвищити їх інтерес до господарської діяльності. Основними інструментами при цьому мають стати перспективи роздержавлення або ж активної співпраці з бізнес-структурами зі сфер господарської діяльності, в яких вони функціонують, та надання можливостей реалізувати власні, у тому числі фінансові, інтереси у господарському процесі. Позитивним прикладом є досвід США і Великої Британії у створенні муніципальних корпорацій, у яких на місцеве самоврядування перенесено модель корпоративного управління із бізнес-сфери, включаючи комісійні та колегіальні форми управління, а також права муніципалітетів займатись підприємницькою діяльністю і заробляти кошти для потреб місцевого розвитку на виробництві товарної продукції (наданні послуг).

Третій квадрант – *пасивні користувачі*. Такими, як правило є переважно прошарки населення, які не мають бажання, достатніх фінансових ресурсів, кваліфікаційної підготовки для ефективного управління власними активами та участі у господарському процесі як інвестори і власники бізнесу. Крім того, до них можна віднести користувачів ресурсів, споживачів товарів і послуг, які не мають достатньої кваліфікації, бажання або з різних причин (відсутність належних засобів зв'язку) позбавлені можливості впливати на результати господарського процесу. До цієї ж категорії можна включити працівників підприємств, які не зацікавлені в їх ефективному функціонуванні та участі в управлінні суб'єктом господарювання. Окрім того, пасивні власники бізнесу, наприклад міноритарні акціонери, або утримувачі інших цінних паперів, які, по суті, являють собою рантьє й не беруть активної участі в ухваленні управлінських рішень. Часто пасивний користувач, навіть за умови наявності можливостей впливу, не використовує їх через низьку ймовірність відчутти реальний позитивний результат для себе, оскільки має узгоджувати свої інтереси з громадськими.

Четвертий квадрант – *активні користувачі*. До цієї групи входять зацікавлені особи, які потребують захисту та реалізації власних інтересів і конституційних прав, прагнуть активної участі в управлінні сталим розвитком, проте не мають для цього достатніх важелів та повноважень. Група представлена переважно маловпливовими бізнес-структурами зі сфер середнього, малого й мікробізнесу, які, володіючи високим креативним потенціалом, прагнуть доступу до ресурсів в основному місцевої економіки. Також до них можна віднести персонал організацій, зацікавлений у господарських та фінансових результатах їх роботи; громадські об'єднання та органи самоорганізації населення, включаючи політичні партії, громадські організації, окремих активістів, активних споживачів, які беруть участь у заходах, організованих з метою вироблення консенсусних рішень щодо використання коштів та інших ресурсів публічного сектору, в тому числі природний капітал, на суспільні потреби. Як правило, ці стейкхолдери намагаються відстоювати свої інтереси через представницькі органи влади або взаємодію з іншими стейкхолдерами за допомогою засобів масової інформації, акцій активістів, платформних форматів колаборації, таких як портали органів влади й місцевого самоврядування тощо. Саме ці зацікавлені особи формують потенційно впливову категорію стейкхолдерів-господарів в умовах масового застосування електронних інформаційно-комунікативних платформ колаборації влади, бізнесу й населення та залучення їх до ухвалення господарських рішень. Найпривабливішою формою

участі таких зацікавлених осіб в управлінні сталим просторовим розвитком може стати рамковий за сутністю формат форсайт-проекту муніципального або регіонального сталого розвитку як довгострокова програма з визначеними орієнтирами та вільною конкурентною участю носіїв проектних ідей для їх досягнення із широкими можливостями застосування інструментарію сталих фінансів, насамперед відповідальних інвестування та банкінгу, сталого страхування тощо, для підтримки таких ініціатив у царині забезпечення сталого просторового розвитку.

Отже, у господарській системі основними у групі стейкхолдерів є представники публічного сектору, бізнесу та населення, зокрема структури його самоорганізації, серед яких необхідно налагодити діалог та колаборацію таким чином, щоб перевести до категорій активних господарів та користувачів якомога більше учасників господарської діяльності і застосувати для цього інноваційні формати та технології взаємодії їх між собою, які насамперед стосуються технологічних інновацій у комунікації та активізації відносин між публічною владою, бізнесом, громадою, окремими юридичними й фізичними особами.

У сучасних умовах основним стає платформний напрям організації взаємодій стейкхолдерів у господарському процесі, за яким широко використовуються електронні комунікативно-контентні управлінські платформи.

Серед функцій такої управлінської платформи у фінансовому аспекті варто насамперед згадати забезпечення інтерактивного обговорення фінансових рішень у частині бюджетування проектів у рамках громадських бюджетів. На перспективу оптимальним варіантом може бути формування форсайт-проектів за спільною участю влади, бізнесу і населення в рамках більш цільової моделі стратегування територіального розвитку, аніж щорічне бюджетне планування видатків відповідно до визначених консенсусом для бюджетування суспільних потреб як предмета проектної діяльності. При цьому призначенням цифрової платформи є вибудовування специфічної системи комунікацій між публічним сектором, бізнесом, громадою і кожним кінцевим споживачем товарів та послуг з приводу вироблення способів, форматів та механізмів вирішення проблемних завдань сталого розвитку через взаємовигідну мережеву колаборацію учасників просторової бізнес-екосистеми у виробничому процесі й, відповідно, генерацію цінностей для кожної сторони в загальному для організатора, виробника й споживача господарському просторі території, цифровою надбудовою над котрим виступає електронна платформа.

Комунікативний діалог між учасниками господарського процесу сприяє постачанню необхідної інформації для ухвалення управлінських і фінансових рішень та їх реалізацію у системній взаємодії між собою. У сталій господарській системі платформа взаємодії стейкхолдерів виступає не просто як програмний продукт, котрий гарантує доступ до інформації, але й забезпечує також оперативний обмін, її обробку для ухвалення управлінських рішень, при цьому стейкхолдері-користувачі в таких умовах мають можливість стати учасниками процесу обговорення рішень з приводу розподілу фінансових ресурсів, формулювати проблематику сталого розвитку, генерувати ідеї нових продуктів і послуг та інвестувати ресурси у їх створення.

Серед рішень, обговорюваних на платформі взаємодії стейкхолдерів, найбільш ефективною може бути співпраця між владою, бізнесом і громадами з

приводу таких аспектів, як: залучення невикористаних або недостатньо використаних територіальних ресурсів у господарських обіг та виділення на це фінансових ресурсів; розподіл коштів суспільного сектору на вирішення нагальних соціально-економічних проблем території; ранжування бізнес-проектів розвитку територіальної економіки за важливістю для користувачів з метою надання їм державної прямої або опосередкованої фінансової підтримки; фінансування активними користувачами бажаних проектних пропозицій на засадах краудфандингу або іншими механізмами паювання капіталу проектів (придбання цінних паперів, фінансових зобов'язань, участь у статутному капіталі проектних компаній тощо).

Отже, платформа у полісуб'єктній системі управління робить фактично рівноправними учасниками управління територіальними активами владу, бізнес і громаду, населення території тощо, сприяє переходу неактивних користувачів та господарів до категорії активних учасників господарського процесу. За умов застосування платформного підходу співпраця влади, бізнесу і громад сприяє розвитку територіальної економіки як бізнес-екосистеми (квазіекосистеми), де враховані, реалізовані та збалансовані інтереси всіх учасників-агентів господарських відносин, у тому числі органи публічного управління, бізнес й населення, а інформаційно-технологічна платформа стає високоефективним полісуб'єктним посередником та учасником реалізації інтересів бізнесу і громад у публічній політиці органів державної влади і місцевого самоврядування [287, с. 302]. За умови становлення такої системи взаємодій формуватиметься специфічний ланцюг фінансової логістики з елементами сталості, який забезпечуватиме фінансування господарської системи за гомеостатичним підходом.

Очевидно, що для досягнення системного гомеостазу господарської системи в цілому, фінансових ініціатив сталості, висунутих виключно на рівні суб'єктів господарювання, буде недостатньо, оскільки державні і місцеві фінанси створюють зовнішнє щодо суб'єктів господарювання середовище і виступає теж певною мірою джерелом ризиків і невизначеності. З огляду на це, для формування повноцінної системи сталих фінансів у державі необхідно розбудовувати, окрім складових як фінансових ініціатив суб'єктів господарювання у царині відповідальних інвестицій і банкінгу, а також сталих страхування і фондів ринків, також і систему сталих фінансів публічного сектору.

Основою для формування системи сталих фінансів на загальнодержавному рівні має стати стала фіскальна система, побудована на вилученні й ефективному розподілі природної та інших видів ренти, при цьому частка рентних платежів у бюджет має поступово збільшуватися і на перспективу рентні доходи держави повинні скласти основу для формування бюджету, а податки на споживання, насамперед на додану вартість як універсальний акциз на усі товари і послуги, при цьому зможуть відійти на другий план. Обов'язковою складовою системи сталих фінансів на загальнодержавному рівні мають стати суверенні фонди, створювані як із стабілізаційною метою, так і для потреб майбутніх поколінь, а також як заклади, імпліцитно відповідальні за фіскальну та макроекономічну політику уряду.

Важливим елементом сталої фінансової системи має бути стале бюджетування, яке враховує екологічні та соціальні пріоритети при розподілі коштів публічного сектору. На місцях основу для сталих фінансів, нарівні з трансфертами з бюджетів вищих рівнів – дотаціями та субвенціями, повинні скласти

надходження від використання місцевих ресурсів як активів територіальної економіки з підвищенням ролі як місцевих податків і зборів (у тому числі самооподаткування та, як варіант, запровадження муніципального податку), так і квазіподаткових надходжень. Перелік таких інструментів потенційно включає встановлювані рішенням органів місцевих платежі (збори) за використання природних ресурсів у господарській діяльності, обов'язкові регулярні (парафіскальні) платежі за ресурсокористування керуючим компаніям з надання комунальних послуг тощо [287 с. 342–346, 355–356].

Гармонізація інтересів суб'єктів господарювання пов'язана із вирішенням проблеми взаємовідносин людина-природа, котра є дуже важливою для України. Одним з головних при цьому є принцип правового забезпечення досягнення гармонійної взаємодії суспільства та природи, тобто об'єктивно існуючого зв'язку між ними, який передбачає узгоджену діяльність людей відносно природи з додержанням законів останньої, екологічно сприятливої експлуатації природних ресурсів, їх відтворення й охорони.

Правове забезпечення раціонального та ефективного використання природних об'єктів власниками й користувачами є принципом одержання найбільшого ефекту від господарської експлуатації природних об'єктів з мінімальними затратами та урахуванням законів природи, дотримання екологічних вимог, нормативів, стандартів. Загалом раціональне використання та ресурсозбереження передбачають застосування комплексного підходу. Їх раціональне застосування передбачає поєднання основних принципів права та раціонального природокористування, які становлять основоположні вимоги до чинного екологічного законодавства України, зокрема у частині врегулювання фінансової складової.

2.4. Організаційне забезпечення системного гомеостазу господарських систем

Методологічні засади формування комплексу організаційних засобів забезпечення системного гомеостазу. Структура організаційних засобів управління процесом гармонізації сталого господарювання. Організаційні формати фінансового забезпечення гомеостазу територіальних господарських систем

Методологічні засади формування комплексу організаційних засобів забезпечення системного гомеостазу. На сьогодні організаційне забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання значною мірою має базуватися на аналізі сучасних тенденцій, що складаються у культурі організації діяльності як такої. До сучасного типу організаційної культури можна віднести проектно-технологічний, який характеризується тим, що продуктивна діяльність розбивається на окремі завершені цикли, котрі називаються проектами. У цьому новому типі організаційної культури ключовими стають поняття: проєкт, технології і рефлексія. При цьому два з них є протилежними: проєкт (дослівно – кинутий уперед) і рефлексія (дослівно – звернення назад). Традиційне розуміння проєкту, що існувало в техніці, будівництві, – це сукупність документів (розрахунків, креслень

та ін.). У сучасному розумінні проєкт – завершений цикл продуктивної діяльності окремої людини, колективу, організації, підприємства або спільної діяльності багатьох організацій і підприємств. Тобто *проєкт* – це обмежена в часі цілеспрямована зміна окремої системи з установленими вимогами до якості результатів, можливими рамками витрати засобів і ресурсів та специфічною організацією [11].

Проєкти в реальному житті надзвичайно різноманітні, суттєво відрізняються за масштабами, тривалістю, складом учасників, ступенем складності та предметною сферою застосування. Утім, їх об'єднує загальна схема процесу управління, котра, як відомо, включає чотири складових, а саме, календарно-мережеве планування та управління, методологія керування, механізми та інформаційні системи управління проєктами [269].

Значне місце в управлінні проєктами відводиться моделюванню як складовій розробки проєкту. Зокрема, це стосується організації засобів забезпечення гомеостазу господарської системи. В аспекті зазначеного моделі мають відповідати декільком вимогам: бути інгерентною, тобто достатньою мірою узгодженою з середовищем, у якому їй доведеться функціонувати; простою, тобто зрозумілою для кожного учасника процесу проєктування та її реалізації; адекватною. Останнє означає можливість за допомогою моделі досягти поставленої мети проєкту. Серед багатьох видів для цілей такого завдання найбільш придатними є моделі дискретно-неперервного типу, орієнтовані на процес мислення із використанням образних та символічних, у тому числі графічно-знакових та мовних, засобів.

Особливе місце у сучасних проєктних формах належить форсайт-проєктам. Як уже зазначалося, форсайт – це система методів експертної оцінки. У рамках форсайт-досліджень стейкхолдери, а також найбільш компетентні експерти у цій сфері, збираються для ухвалення збалансованого за інтересами рішення щодо майбутнього. Зважаючи на що ймовірність низки варіантів майбутнього, вони спільно обговорюють і виробляють узгоджене бачення того, який з них найкращий. Але, на відміну від традиційних методів прогнозу (*forecast*), учасники форсайту не намагаються передбачити майбутнє, а вибудовують систему заходів, які дозволяють його досягти. По суті, форсайт-проєкти об'єктивізують та відпредмечують комплекс організаційних засобів забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання.

Інноваційний підхід до визначення комплексу організаційних засобів у забезпеченні системного гомеостазу сталого господарювання полягає в описі об'єкта управління, до якого належить організація діяльності. На сьогодні існує багато визначень категорії *організації*, однак для цілей забезпечення сталого господарювання необхідно окреслити окрему категоріальну суперпозицію.

Остання формується на основі комбінацій з усталених визначень поняття організація. Це, по-перше, внутрішня впорядкованість, узгодженість взаємодії відносно диференційованих й автономних частин цілого, обумовлених його структурою [214]. По-друге, сукупність процесів або дій, що ведуть до утворення й вдосконалення взаємозв'язків між частинами цілого. По-третє, об'єднання стейкхолдерів, що спільно реалізують окрему програму, орієнтовану на досягнення відповідної мети, і діють на основі визначених процедур і правил. Тобто наведені визначення, по суті, відображають організацію в сукупності таких відповідних

характеристик як властивість, процес та засіб об'єднання зацікавлених сторін (рис. 2.17).

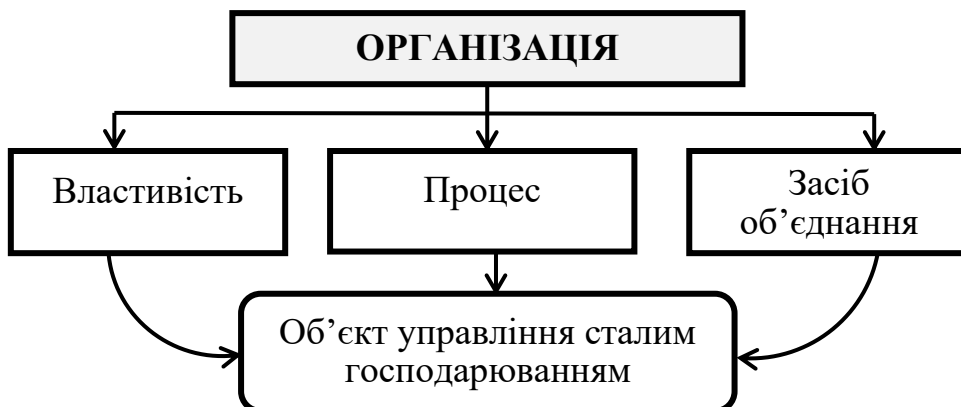

Рисунок 2.17 – Схема формування суперпозиції категорії організація у концепті гармонізації сталого господарювання

Тож визначення категорії *організація* обумовлене об'єктом управління сталим господарюванням, а відтак пошук засобів забезпечення процесу гармонізації системи охоплює всі три характеристики, але з урахуванням пріоритетної з них у комбінаториці конкретного випадку.

Слід також відзначити, що організаційні засоби забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання охоплюють множину організаційних механізмів, включаючи організаційні механізми управлінні проектами як організації, так і ті, метою яких є організація (як результат) або використовують процес організації [71].

Ключовим фактором, котрий забезпечує формування адаптованого комплексу організаційних засобів забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання, є процес вибору. Серед багатьох стейкхолдерів зробити вибір, який би задовольняв усіх учасників проекту, зі зрозумілих причин складно. Але досягнути консенсусу у виборі означає забезпечити основу для забезпечення системного гомеостазу.

З проєктивного погляду, вибір оптимального рішення є найбільш відповідальним етапом моделювання й управління. На вибір оптимального рішення проєкту має бути націлений комплекс організаційних засобів – матеріальне, й фінансове та інформаційне забезпечення [23]. Вибір є таким кроком, що надає діяльності загалом відповідну цілеспрямованість.

З позицій системного аналізу вибір – це визначення із множини альтернатив одного варіанта, котрий відповідає вимогам отримання від діяльності оптимізаційного ефекту.

Кожна ситуація вибору може розгортатися за такими напрямками:

- оцінка альтернатив для вибору може здійснюватися за одним або кількома критеріями кількісного чи якісного характеру;
- режим вибору може бути одно- або багаторазовим, ітеративним;

- наслідки вибору можуть бути передбачуваними (в умовах визначеності), мати імовірнісний характер (в умовах ризику) або невизначений результат (у разі невизначеності);

- відповідальність за вибір може бути одно-, або багатосторонньою;

- ступінь узгодженості цілей при багатосторонньому виборі може варіюватися від повного збігу інтересів сторін до їх повної протилежності (вибір у конфліктній ситуації). Можливі також проміжні випадки, наприклад, компромісний, коаліційний вибір, вибір в умовах конфлікту тощо.

Відштовхуючись від визначення управління, як відповідного виду діяльності, котра пов'язана із функцією впливу на керовану систему з метою забезпечення її необхідної поведінки, зокрема гомеостазу, слід розглядати декілька його видів. Серед них управління: диференційованим простором життєдіяльності, в рамках якого відбувається господарювання; інтересами стейкхолдерів простору, котрий розглядається; проектами, зокрема формуванням портфеля форсайт-проектів; процесом реалізації проектів тощо. Структуру управлінських дій можливо упорядкувати відповідно до методологічної графічної моделі, котра інтерпретує схему взаємодії складових елементів, що забезпечують гомеостатичне функціонування господарської системи на рівні сталого розвитку (рис. 2.18).

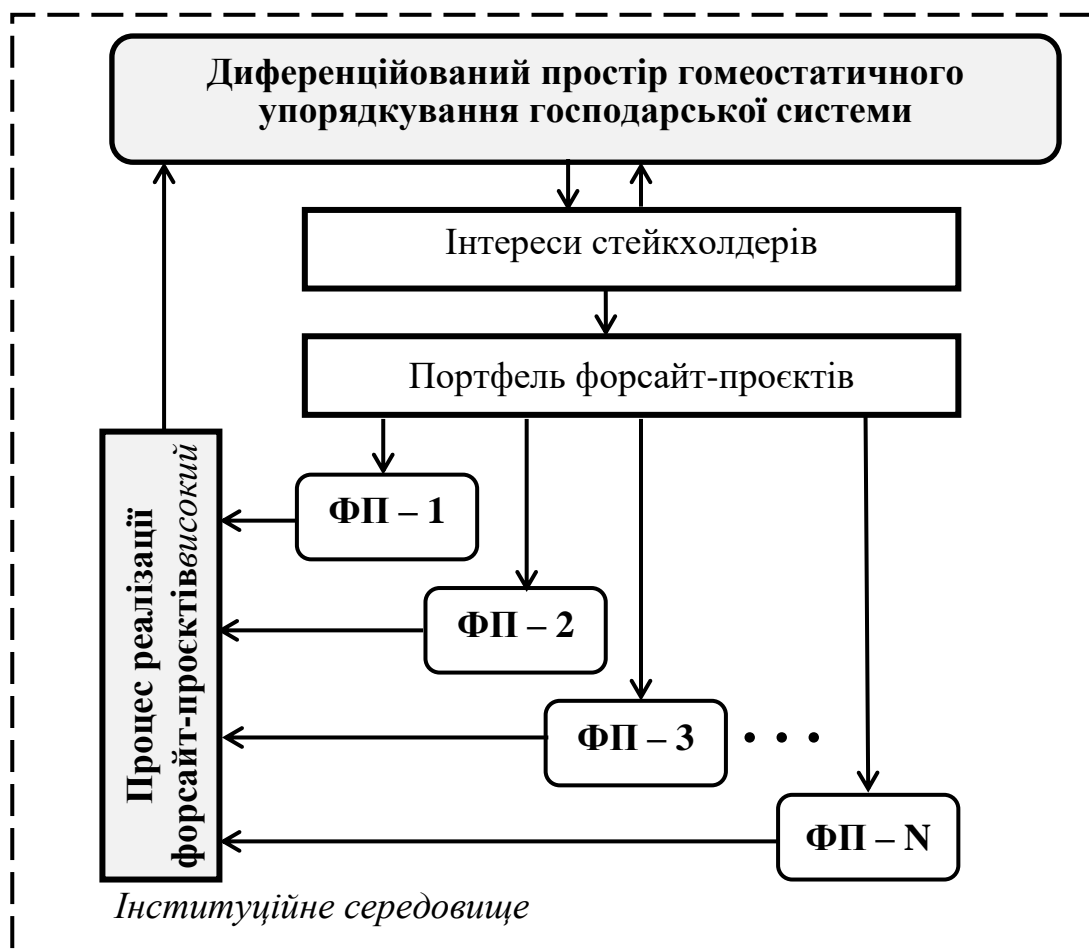

Рисунок 2.18 – Схема взаємодії складових елементів забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання

Забезпечення системного гомеостазу, пов'язане із загальним процесом облаштування організаційно-технічної системи, у межах якої упорядкуванню підлягають три види взаємодії: суб'єкт – суб'єкт; суб'єкт – об'єкт; об'єкт – об'єкт.

Важливим є питання співвідношення керуючого органу та керованої системи. Можна вважати, що переваги першого за критерієм ефективності функціонування керованої системи залежать від стану керованої системи і, можливо, власне управляючих впливів. Якщо відома залежність стану управляючої неушкодженої системи від характеру управління (для пошуку й дослідження цієї залежності суб'єкт управління може використовувати певну модель об'єкта управління), то отримуємо залежність ефективності функціонування керованої системи від дій, що управляють. Це критерій ефективності управління. Отже, завдання управління можна сформулювати так: установити допустимі керуючі дії, що мають максимальну ефективність (оптимальне керування). Для цього потрібно вирішити питання оптимізації, тобто здійснити вибір оптимальних керуючих впливів. У кожному конкретному випадку доцільно розглянути загальну технологію визначення і вирішення завдань управління, що охоплює всі етапи – побудову моделі, аналіз ефективності впровадження результатів моделювання на практиці (рис. 2.19).

Рисунок 2.19 – Загальна схема формування методологічних засад формування системного гомеостазу

З організаційного погляду, представлений на схемі процес має супроводжуватися відповідними проєктами. Для заданих параметрів управління проєктами – особлива діяльність з планування, координації та контролю робіт для реалізації проєктних цілей з урахуванням обмежень на ресурси, бюджет і вимог якості. У більш широкому сенсі під управлінням проєктами розглядають застосування знань, практичного досвіду, інструментальних засобів і методів для задоволення потреб зацікавлених осіб проєкту [209].

З інституціональних позицій, до учасників проєктів належать фізичні особи та організації, котрі безпосередньо залучені до проєкту або чий інтереси можуть бути порушені при його здійсненні. Склад учасників, їх ролі, розподіл функцій і відповідальності залежать від типу, виду, масштабу й складності проєкту, а також стадії життєвого циклу останнього в певний момент часу. Як правило, основними учасниками проєкту є замовник, клієнт, спонсор та менеджер [212].

Окремо слід згадати питання формування команди проєкту. Суттєвими при цьому є два аспекти. Перший – досягнення мети, тобто кінцевий результат спільної діяльності, який для команди є об'єднуючим фактором. Другий – автономність й узгодженість діяльності. Він означає, що кожен член команди не тільки демонструє необхідну в поведінку, що дозволяє досягти поставленої мети, але й таку, якої від нього очікують інші члени.

Ефективність функціонування команди проєкту значною мірою залежить від чіткого визначення його структури, що має декілька складових. По-перше, це структура робіт (Works Breakdown Structure – WBS). Під структурою декомпозиції робіт розуміють ієрархічну структуру, що дозволяє розподілити проєкт на окремо або спільно керовані частини – пакети робіт. Кожен нижчий рівень структури є деталізацію елемента більш високого рівня. Кожен пакет робіт характеризується об'єктивним і вимірювальним результатом, а також відповідальною за досягнення цього результату особою. Пакети робіт можуть відповідати підцілям проєкту (структура декомпозиції цілей називається деревом цілей). За допомогою структури декомпозиції робіт описується зміст проєкту.

По-друге, це організаційна структура (Organization Breakdown Structure – OBS), яка відображає ієрархічну взаємну підпорядкованість учасників (керівника проєкту в цілому, керівників підпроєктів, або робіт, виконавців). Для проєктної діяльності характерними є матричні організаційні структури, в рамках яких кожен виконавець одночасно підпорядкований кільком керівникам, наприклад, функціональному і керівнику проєкту.

По-третє, це структура ресурсів (Resources Breakdown Structure – RBS). Декомпозиція здійснюється як за видами (умов здійснення діяльності: мотиваційних, кадрових, матеріально-технічних, науково-методичних, фінансових, організаційних, нормативно-правових, інформаційних), так і за кількістю ресурсів певного виду.

По-четверте, це мережевий графік, який відображає логіку і технологію виконання робіт. Зазвичай використовуються такі графіки різних рівнів – від детального до агрегованого, що стосується основних підпроєктів. При цьому певному рівню деталізації мережевого графіка відповідають окремі рівні структури робіт, організації та ресурсів.

Перераховані вище структури взаємопов'язані. Установлення відповідності між WBS і OBS забезпечує розподіл відповідальності певних елементів

оргструктури за визначені роботи (відповідальний і тип робіт), WBS і RBS – розподіл ресурсів (їх вид при виконанні робіт), OBS і RBS – розподіл повноважень (хто якими ресурсами розпоряджається). Відповіді на перелічені питання є необхідними для управління будь-яким проектом [26].

Окремим методологічним питанням при формуванні організаційних засад системного гомеостазу сталого господарювання є співвідношення проектного й процесного підходів. Слід відзначити, що вони знімаються й уточнюються при об'єктивізації конкретної діяльності, однак доцільно з'ясувати ознаки їх розбіжностей. Так, ключовою відмінністю проектної діяльності від процесної (процес – сукупність технологічних операцій, наприклад, організація, яка здійснює регулярні операції, повторювану, циклічну діяльність, випускаючи однаковий продукт) є однократність, тобто її нециклічність [213].

Оскільки проект – цілеспрямована зміна певної системи, що протікає в часі, то для його опису характеристики можна використовувати проектну нотацію, що акцентує на динаміці, і процесну нотацію, що охоплює виконання стабільних робіт, причому стикування процесів у моменти їх початку і завершення (відповідні точки називаються подіями, віхами) визначається логікою й технологією проекту.

Якщо використовувати ці підходи правильно, то вони лише підсилюють, а не виключають один одного. Проте їх спільне використання передбачає спрямованість дій на різні за своєю природою об'єкти, наприклад, на систему проектного управління для процесного підходу і на власне проекти – для проектного. Можливих варіантів їх спільного використання багато, і кожен залежить від специфіки проектів і організацій, котрі їх реалізують, що, у свою чергу, вимагає креативного підходу [149].

Важливо також відзначити, що будь-яка організація для забезпечення успіху на ринку формує стратегічні цілі забезпечення конкурентоспроможності своїх послуг, технологій і бізнес-процесів. Перехід від стратегії до конкретних тактик і дій виконавців у проектах може стримуватися через відсутність регулярного механізму, який би встановлював потрібні пріоритети [213]. Ця проблема може бути успішно вирішена в рамках управління портфелем проектів, тобто їх набором (не обов'язково технологічно залежних), реалізованим організацією в умовах ресурсних обмежень, що забезпечує досягнення стратегічних цілей (рис. 2.20).

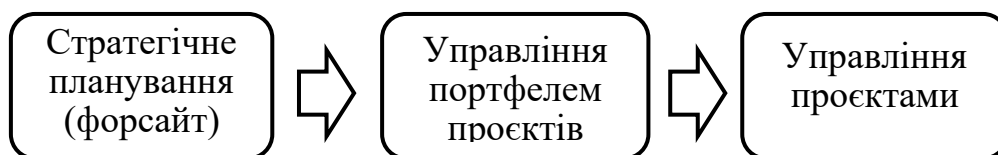

Рисунок 2.20 – Схема взаємодії стратегічного планування та управління проектами

При формуванні портфеля вдається врахувати стратегічні цілі і розставити потрібні пріоритети для проектів, пакетів робіт і власне робіт, використовуючи процесний підхід [127]. А потім успішно реалізувати включену до портфеля сукупність проектів, використовуючи обидва підходи.

Отже, сучасна концепція управління проектами полягає в створенні організацій забезпечення розвитку, зміни діяльності, коли остання представлена як сукупність різних проектів, що передбачають досягнення (саме в сукупності) стратегічних цілей сталого господарювання на засадах формування комплексу організаційних засобів системного гомеостазу. Зазначені засоби організації є більш конкурентоспроможними щодо вертикально інтегрованих систем управління. З їх функціональною організацією діяльності горизонтального типу забезпечується фактор стабілізації процесів у диференційованих просторових утвореннях.

У процесі забезпечення системного гомеостазу сталого господарювання цінність застосування форсайту полягає в методологічно адекватному з'єднанні зазначених поглядів для координації та підвищення якості ухвалених рішень, прискорення спільних дій, тобто вплив на майбутнє здійснюватиметься з позиції досягнення довгострокових цілей.

Технології і підходи, які використовуються для розробки форсайт-проектів, обумовлюються характером завдань. Вони варіюються залежно від цілей дослідження, організаторів проекту, місцевих традицій, досвіду проведення форсайту тощо. Наразі не існує уніфікованої технології розробки та реалізації форсайт-проектів, втім, можна запропонувати узагальнюючу схему механізму розробки їх реалізації щодо просторового розвитку господарських систем (рис. 2.21).

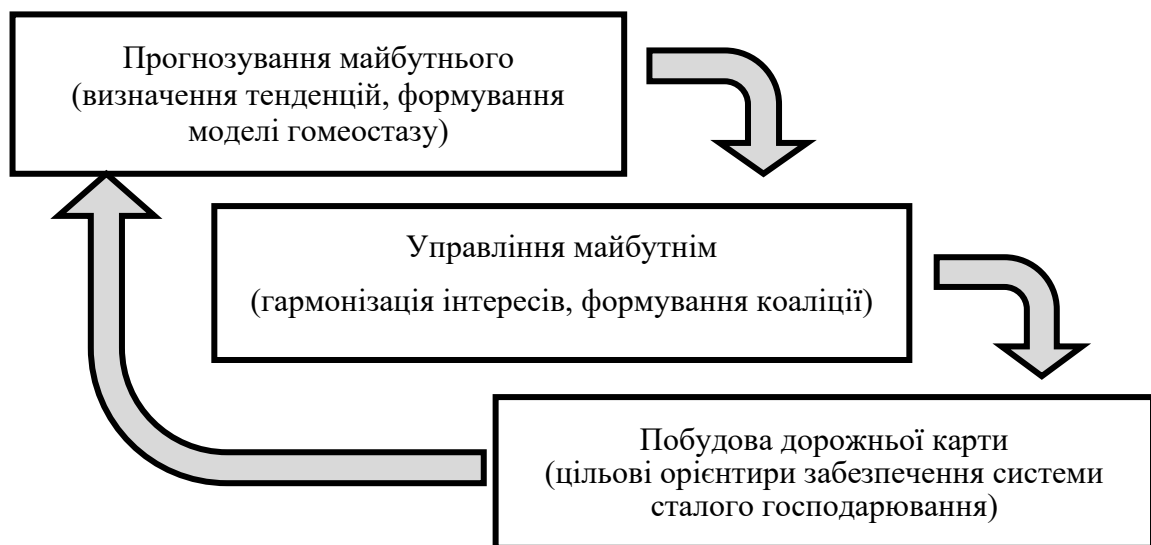

Рисунок 2.21 – Загальна схема організаційного механізму реалізації форсайт-проекту просторової системи сталого господарювання

Оскільки гомеостатичний стан просторового утворення сталого господарювання забезпечується шляхом узгодження економічних, соціальних та екологічних складових розвитку, то форсайт-проект має зосереджуватися на дуалістичних уявленнях про необхідність урахування інтересів ключових суб'єктів. З одного боку, інтересів бізнесу, а з іншого – місцевої громадськості. При цьому в процесі узгодження необхідно опиратися на: прогнозу оцінку економічних, соціальних та екологічних факторів розвитку; діагностику рівня сталості розвитку,

який передбачається; оцінку генезису проблемних ситуацій; розробку комплексу засобів щодо забезпечення сталого господарювання тощо.

Структура організаційних засобів управління процесом гармонізації сталого господарювання. Враховуючи, що управління процесом гармонізації сталого господарювання передбачає узгодження інтересів усіх суб'єктів господарювання у контексті досягнення певних стандартів провадження економічних, виробничих, соцієтальних та природно-ресурсних процесів, то зазвичай використання організаційних засобів управління на керований об'єкт спрямоване на досягнення визначених цілей. Усталеним в управлінській практиці є застосування економічних, організаційно-розпорядчих та соціальних засобів управління. Однак специфіка реалізації процесу гармонізації сталого господарювання полягає в узгодженості економічних, виробничих, соцієтальних та природно-ресурсних інтересів усіх учасників сталого господарювання у тривимірному просторі (час – фінансові витрати – простір охоплення). Це доцільно здійснювати за геометричною тривимірною моделлю лінійного континууму з синхронної диференціації варіантів економічний, соцієтальний, природно-ресурсний та виробничий інтерес суб'єктів різної природи за критерієм егоїзм – альтруїзм з орієнтуванням на збалансовані задоволення індивідуальних, суспільних або ж загальних потреб усіх суб'єктів сталого господарювання.

Проте сучасні умови господарювання, які характеризуються перманентною трансформацією економічного, суспільно-політичного й технологічного просторів нашої держави, вимагають застосування вдосконалених методологічних засад управління з метою оновлення структури, зокрема, організаційних засобів управління процесом гармонізації сталого господарювання. Обґрунтовані дослідниками методологічно важливі положення впровадження у практику управління сталим господарювання інструментарію тривимірної номограми (вона протестована за двома циклами гармонізації економічних, виробничих, соцієтальних та природно-ресурсних інтересів суб'єктів господарювання, управління й стейкхолдерів) дозволило визнати: тривимірна концепція час – простір охоплення – гроші у процесах гармонізації вказує на тимчасову цінність обсягів фінансових витрат у просторі охоплення й часі та на те, що сьогоднішній грошовий дохід має більшу цінність, ніж майбутній, при їх однаковій сумі. Тож, на нашу думку, для досягнення цілей сталого господарювання слід використовувати у досліджуваній площині форсайт-технологію стратегічного планування та інструментарій, напрацьований у межах теорії струн [138].

Зазначене дозволить уникнути низки проблем у процесі діяльності усіх суб'єктів, які залучені до забезпечення сталого господарювання, і, відповідно, мінімізує терміни досягнення визначеної цілі.

Відтак, використовуючи вихідні положення теорії струн при доборі найбільш результативних організаційних засобів управління процесом гармонізації за використання форсайт-технології [135], можливо:

елімінувати аберації формування та об'єктивного сприйняття змістовності парадигми сталого господарювання (політизація, гіпертрофування, гіперболізація, імітація, редукованість, реверсивна ефективність [107]). Причому кожна з аберацій процесу забезпечення сталого господарювання (не чіткість та хибність

відображення й сприйняття процесу сталого господарювання) заважає не лише ефективній імплементації засад сталого господарювання, викривлюючи розуміння її істинної сутності, а й провокує появу нових та загострення існуючих системних загроз: економічної, соціальної, екологічної, природно-ресурсної, виробничої тощо;

раціоналізувати процес гармонізації інтересів (економічних, виробничих, соціетальних, природно-ресурсних) усіх суб'єктів господарювання (управління й стейкхолдерів) за допомогою форсайт-методів [230] (табл. 2.2);

сформувані уніфіковану теоретико-методологічну модель сталого господарювання, актуалізувати цілі та вдосконалити загальний механізм сталого господарювання. Тож вирішення проблем за чотирма вказаними площинами гармонізації сталого господарювання вимагає систематизації й структурування ефективних організаційних засобів управління.

Таблиця 2.2 – Використання та групування організаційно-економічних засобів за чотирма проблемними площинами

Проблемні площини за пріоритетністю	Розмежування типів організаційно-економічних засобів за методологією			
	напрямок застосування	спосіб оцінювання інформації	джерело інформації	характер інформаційно-методичної бази
I. Проблема масштабу «зернистості» простору	Програмно-цільові / пошукові	Кількісні / змішані	Аналітичні	Екстраполятивні
II. Спростованість та проблема ландшафту теорії струн при вирішенні завдань сталого господарювання	Пошукові	Якісні / змішані	Експертні	Креативні / Екстраполятивні
III. Обчислювальні проблеми	Програмно-цільові	Кількісні	Аналітичні	Екстраполятивні / пріоритетні
IV. Можливість проведення критичного експерименту й перевірки на адекватність	Програмно-цільові / пошукові	Кількісні / змішані	Аналітичні / експертні	Екстраполятивні / пріоритетні

Наразі для вибору найбільш ефективного комплексу організаційних заходів і методів управління процесом гармонізації сталого господарювання необхідно враховувати такі виявлені фактори, як: цільові групи (суб'єкти господарювання, управління й стейкхолдери); рівень охоплення (горизонт забезпечення сталого господарювання). Враховуючи чотири проблемні площини, які наразі перешкоджають ефективній гармонізації у досліджуваній площині, структурування організаційних засобів може бути виконане і з урахуванням пріоритетності вирішення проблем з метою забезпечення результатів при реалізації функцій із управління у просторі класифікованих аберацій у контексті генерування в об'єктів достатньої кількості системних гомеостатичних ознак.

Отже, можна певним чином сформувати й структурувати організаційно-економічні засоби, визначаючи пріоритетність розв'язання завдань із управління гармонізацією сталого господарювання за вказаними чотирма проблемними (у сфері управління) площинами. Опрацювання основних положень теорії струн, вивчення попередніх розробок за цією проблематикою дозволило: визначити проблемні площини, які слід врахувати при розв'язанні завдання у площині формування структури організаційних засобів управління процесом гармонізації сталого господарювання; здійснити їх рейтингування з погляду на сучасні умови функціонування національної економічної системи.

Однак слід зауважити, що вирішення цільових завдань саме у сфері управління процесом гармонізації сталого господарювання передбачає передусім виконання специфічних функцій для їх реалізації та врахування (у вирішенні сучасних проблем) простору охоплення учасників, кількість імовірних сценаріїв розвитку подій, можливість подальшого уточнення й коригування управлінських рішень тощо. Зазначене вимагає обов'язкового застосування таких специфічних функціоналів і, відповідно, методів та засобів досліджень й обґрунтувань, які пропонуємо згрупувати за типом функціональності (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Групування основних організаційно-економічних засобів та методів за функціональністю в контексті розв'язання завдань у сфері управління гармонізацією сталого господарювання*

Тип (клас) функціональності методів і засобів	Підгрупа	Форсайт-методи і засоби
Когнітивно-апелятивні	Великі вибірки	Опитування. Раціональні очікування. Опитування за зворотнім зв'язком (Дельфі)
	Малі вибірки	Мозкова атака. Експертні панелі. Семінари. Робочі групи. Образи майбутнього. Інтуїтивне мислення.
Статистично-економетричні	Клас екстраполяцій	Екстраполяція тенденцій. Історичні аналогії. Криві зростання та освоєння. Декомпозиція. Сканування
	Економетричний клас	Моделі з лагом. Випереджувальні показники. Математичне програмування. Нечіткі множини. Методи хаотичного стану. Моделі об'єкт – аналог
	Клас ухвалення рішень	Морфологічний аналіз. Методи дерев. Багатомірне шкалування. Еталонне тестування критичної важливості технологій управління
Структурно-казуальні	Клас сценаріїв	Перевірка достовірності інформації. Методи і засоби без перевірки достовірності
	Клас моделювання	Моделі зверху – донизу. Імітаційні моделі. Моделі витрати – випуск
	Клас оцінювання	Аналіз витрат та результатів. Аналіз корисності. Аналіз рентабельності

*Джерело: згідно з даними [245].

Наведений перелік методів і засобів – основний організаційно-економічний інструментарій як у сфері управління процесом гармонізації, так і побудови (вдосконалення) сучасної системи управління сталим господарюванням у державі в умовах постійного нарощення загроз і ризиків сталому розвитку. Звідси маємо реальну можливість сформувати бінарну структуру організаційно-економічних методів та засобів управління процесом гармонізації сталого господарювання (рис. 2.22).

До її складу введено такі групи організаційно-економічних засобів і методів: основні, що ідентифіковано дослідниками як функціональні. Останні включають три класи: когнітивно-інформаційний (для дослідження великих і малих вибірок у просторі сталого господарювання); статистично-економетричний (до складу яких інкорпоровано засоби екстраполяції, економетричні та ухвалення рішень); структурно-казуальний (зі сценарними засобами управління процесом гармонізації, а також засобами моделювання й оцінювання);

організаційно-економічні засоби та методи забезпечення й підтримки. До складу останніх включено класи: когнітивно-інформаційний (розмежовано за такими групами засобів: джерелами інформації – експертні та аналітичні; характером інформаційно-методичної бази – екстраполярні, креативні, пріоритетні) та інформаційно-методичний зі специфічним складом засобів (засоби і методи, згруповані за способом оцінювання: кількісні, якісні, змішані та за спрямованістю застосування – пошукові й програмно-цільові).

Проте слід виділити окремий клас організаційно-економічних засобів та методів – адміністративний організаційно-розпорядчий клас управління гармонізацією сталого господарювання. Його ідентифіковано як поняття універсальний адміністративний організаційно-розпорядчий клас та визнано бінарним комплексом засобів і методів, пов'язаних із функціональним типом управлінських засобів підтримки, які забезпечують цілеспрямоване, планомірне, злагоджене та ефективне функціонування керуючої й керованої систем сталого господарювання, інституціоналізацію сучасної системи управління та результативність управління процесом гармонізації сталого господарювання.

Зазначимо, що до адміністративно(організаційно)-розпорядчого класу організаційно-економічних засобів і методів управління процесом гармонізації включено такі три групи: організаційного проектування, нормування та регламентування. Оскільки останні є структурно-функціональними, щільно пов'язані (у контексті вирішення завдань із управління процесом гармонізації сталого господарювання) з іншими класами функціональних засобів, а саме: структурно-казуальним (зокрема, з групами організаційно-економічних методів – моделювання, оцінювання й сценарною) (див. рис. 2.21) та статистично-економетричним (з групою організаційно-економічних методів і засобів – ухвалення рішень).

Отже, елімінування аберацій за чотирма пріоритетними проблемними площинами щодо забезпечення сталого господарювання передбачатиме одночасне застосування різних організаційно-економічних засобів і методів у контексті управління гармонізацією, проте за паритетом використання на практиці саме статистично-економетричного та інформаційно-методичного класів організаційно-економічних засобів (табл. 2.4).

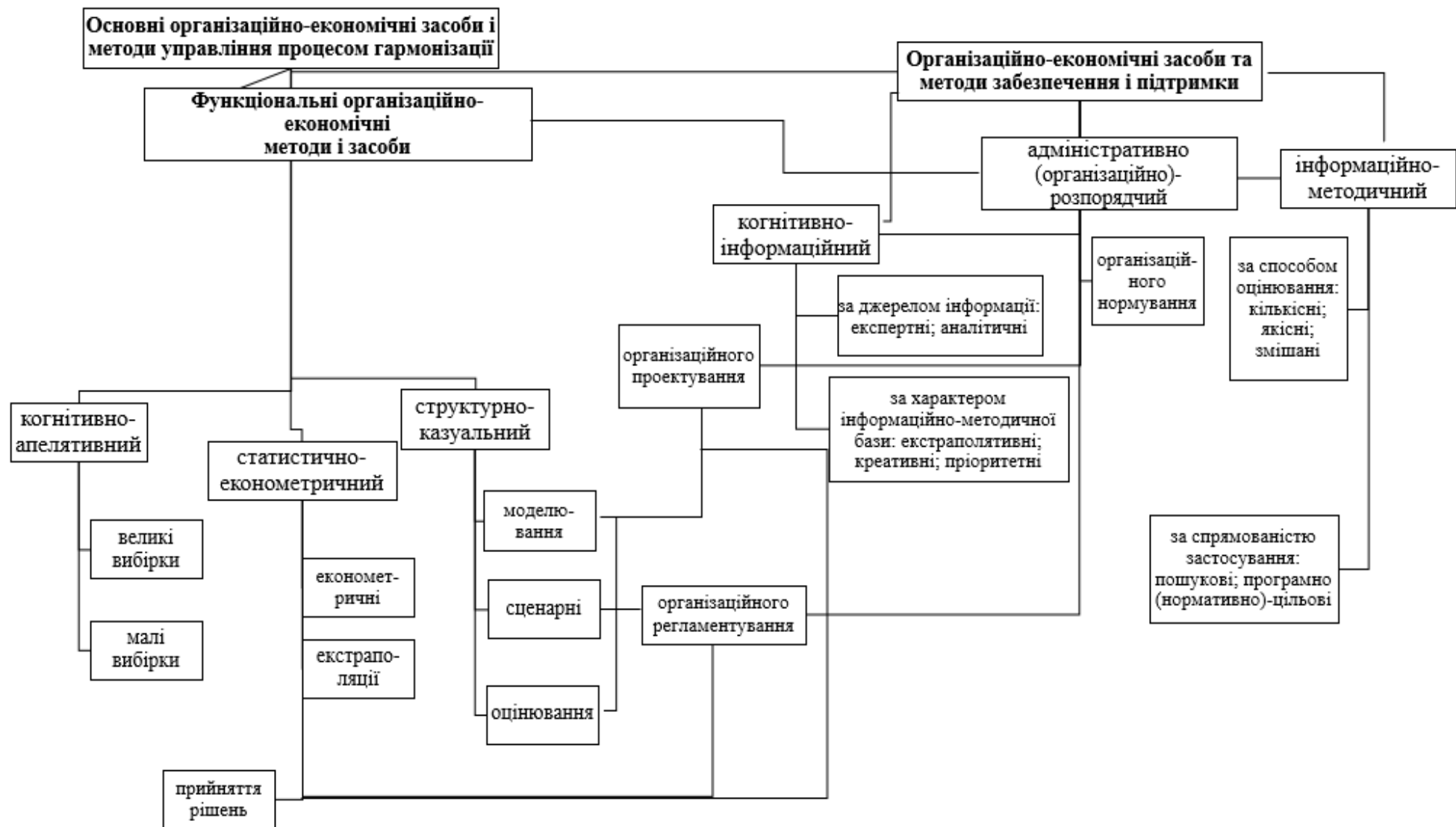

Рисунок 2.22 – Бінарна структура організаційно-економічних засобів управління процесом гармонізації сталого господарювання

Таблиця 2.4 – Групування основних організаційно-економічних засобів управління процесом сталого господарювання і засобів підтримки за чотирма проблемно-пріоритетними площинами для використання їх у практиці управління

Проблема управління гармонізацією за пріоритетними площинами	Розмежування організаційно-економічних засобів за класами					
	Основні засоби			Засоби забезпечення й підтримки		
	когнітивно-апелятивний	статистично-економетричний	структурно-казуальний	адміністративно-розпорядчий	когнітивно-інформаційний	інформаційно-методичний
I. Масштабу «зернистості» простору		X	X	X	X	X
II. Спростованості та усунення проблеми ландшафту	X	X		X		X
III. Обчислювальні		X	X		X	X
IV. Проведення критичного експерименту й перевірки на адекватність	X	X	X	X	X	X

Слід зазначити, що найскладнішою для вирішення є проблема проведення критичного експерименту та перевірки на адекватність схем, моделей і напрацювань щодо управління процесом гармонізації сталого господарювання (важливо для забезпечення системного гомеостазу). Зосередити увагу потрібно і на проблемі масштабу «зернистості» сучасного простору сталого господарювання. Її розв'язання потребує використання суб'єктами управління майже всіх класів організаційно-економічних засобів і методів, крім когнітивно-апелятивних (ідентифікованих за функціональною природою).

Організаційні формати фінансового забезпечення гомеостазу територіальних господарських систем. Організація сталої фінансової діяльності в управлінні системним гомеостазом територіального утворення за форсайт-підходом зводиться до наступного.

По-перше, це забезпечення відповідальності керівництва країни в здійсненні національних стратегій та форсайтів сталого розвитку на державному й регіональному рівнях поряд зі створенням сприятливих міжнародних умов.

По-друге, прийняття ефективної урядової політики як стрижня стратегії фінансування сталого розвитку. Усе фінансування має здійснюватися в контексті

національного й міжнародного політичного клімату, в якому встановлюються правила, положення й стимули для всіх суб'єктів.

По-третє, побудова системи інтегрованого управління, включаючи цілісне використання всіх фінансових потоків. Для задоволення потреб у фінансуванні сталого розвитку потрібна оптимізація внеску всіх потоків, включаючи державні, приватні, внутрішні й міжнародні. При цьому надто важливо забезпечити максимальний синергізм зусиль, використовувати фактори взаємодоповнюваності й прагнути оптимальної взаємодії всіх джерел фінансування, що можна реалізувати, зокрема, через форсайт-підхід.

По-четверте, стикування фінансових потоків з відповідними потребами й видами використання у зв'язку з тим, що різні потреби сталого розвитку й проектні характеристики вимагають різних видів державного, приватного або змішаного фінансування. Наголошується, що, хоча приватне фінансування досить важливе з погляду сталості, виняткове приватне фінансування є зовсім іншою справою і потребує державного контролю.

По-п'яте, використання фінансових інструментів та їх пільговий характер, що повинні відповідати рівню розвитку кожної країни, їх конкретним умовам, потенціалам і можливостям, а також характеру проектів. Залучення міжнародних фінансів до реалізації форсайтів сталого розвитку є пріоритетним напрямом фінансування і вимагає розбудови відповідних сучасних фінансових механізмів, насамперед застосування сек'юритизації територіальних активів для створення умов залучення зовнішніх запозичень у форсайт-проекти інструментами фондового ринку.

По-шосте, з позицій імплементації факторів сталого господарювання, розвинута фінансова складова з чітко визначеними джерелами фінансування форсайт-проектів.

По-сьоме, фінансування на основі синергізму і підтримки погодженості політики у сфері сталого розвитку одночасно з урахуванням потенційних компромісів. Оскільки форсайт-підхід є одним із дієвих засобів досягнення такого синергізму, інструменти фінансування можуть використовуватися для одночасного досягнення цілей цілої сукупності форсайт-проектів у рамках стратегій сталого розвитку.

По-восьме, орієнтація на стейкхолдерський та платформний підходи і налагодження прямого діалогу з усіма зацікавленими особами, багатобічного, орієнтованого на людину й всеохватного підходу для досягнення відчутних результатів на місцях.

По-дев'яте, забезпечення транспарентності й підзвітності фінансування на національному, регіональному й міжнародному рівнях. Ці вимоги повинні становити основу фінансування загалом для забезпечення легітимності й ефективності. З цих позицій форсайт-проектів надає широкі можливості для моніторингу та безпосередньої участі стейкхолдерів в оцінюванні результатів господарювання з використанням великих масивів інформації для ухвалення погоджених рішень [96, с. 17–18].

Формат форсайт-проектів як стратегічно-рамковий для більш деталізованих проектів у частині організації фінансової діяльності передбачає формування фінансової основи для реалізації пропозицій стейкхолдерів щодо проектно-організаційного господарювання територіального утворення на стратегічну перспективу.

З позицій організації фінансової діяльності у процесі сталого господарювання форсайт-проектування є привабливим інструментом, оскільки орієнтоване на визначення можливих альтернатив використання, з одного боку, природних, а з іншого – фінансових ресурсів, що перебувають у розпорядженні території у господарській діяльності.

У процесі відбору інвестиційних пропозицій у форсайт-проектуванні застосовуються різні критерії для визначення найкращих варіантів використання фінансових ресурсів. Так, наприклад, наголошується, що при відборі за технологічними критеріями конкретного проекту може використовуватися такий, як досягнення максимального економічного зростання за мінімальних інвестиційних витрат, а при побудові дорожньої карти для галузі у цілому – виявлення потенційних ринкових ніш і вибір технологій, що дозволяють максимально використати потенціал унікальної місцевої ресурсної бази та швидко розробити конкурентоспроможні продукти для захоплення ринкової ніші місцевими, у т.ч. крафтовими, виробництвами [291]. Також варто звернути увагу на те, що форсайт-проект як один з форматів полісуб'єктного управління, помітним чином зорієнтовано на розвиток публічно-приватних відносин, що робить його одним із високоєфективних організаційних форматів управління сталим просторовим розвитком [59].

З метою забезпечення фінансовими ресурсами реалізації форсайт-проекту може формуватися фонд фінансування сталого розвитку території. Очевидно, що кошти для цього необхідно накопичувати насамперед із джерел доходів, пов'язаних із використанням природних ресурсів певного територіального утворення шляхом застосування цільових фінансових механізмів фіскального характеру (податків, фіскальних зборів, рентних, парафіскальних платежів) наряду з різноманітними іншими відомими механізмами формування фінансових ресурсів колективних інвестицій на кшталт спільнокошту, ендавменту, залучення пайового інвестиційного капіталу шляхом сек'юритизації через інвестиційні сертифікати, емітовані спецюрособами на основі пулів активів, складених із цінних паперів інвестиційних проектів, тощо.

Як варіант, активи подібного фонду можуть формуватися за рахунок механізмів, схожих зі квазісуверенним фінансуванням, тобто дохідних цінних паперів, емітованих проектними компаніями в рамках пошуку інвестиційних ресурсів для реалізації складових форсайт-проекту сталого розвитку.

Переваги створення такого організаційного формату управління фінансами форсайту, як фонд сталого розвитку, пов'язані з професійним управлінням інвестиціями, зважаючи на те, що значну кількість цінних паперів муніципального рівня зможуть викупувати та утримувати не тільки професійні інвестори, але й пересічні громадяни, зовсім не маючи досвіду управління фінансовими інвестиціями в цінні папери, використовуючи відповідну платформну складову й делегуючи управління власними активами професійним інвестиційним агентам (фінансовим брокерам інститутів спільного інвестування). В організаційному аспекті суттєвою перевагою інституту спільного інвестування передусім є те, що професійний інституціональний інвестор може забезпечувати не тільки повне довірче (делеговане) професійне управління інвестиційними портфелями, але й брокерські послуги за дорученням у разі, коли кінцевий бенефіціар взмозі сам

професійно управляти власним інвестиційним капіталом, здійснюючи купівлю-продаж цінних паперів і діючи як професійний фінансовий посередник. З погляду організації, форматом такого інституту спільного інвестування може бути корпоративний інвестиційний фонд, взаємний фонд інвестиційних компаній, ендаумент-фонд або пайовий інвестиційний фонд, який провадить діяльність, пов'язану з об'єднанням (залученням) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладення їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість тощо [286, с. 231].

Організаційно окремі проекти в межах форсайту можуть реалізовуватися як самостійними проектними компаніями, так і корпоративною структурою, що реалізовуватиме низку проектів. Подібна структура може бути організована на базі бізнес-екосистемного підходу та платформних механізмів організації інтерактивної взаємодії учасників бізнес-процесів. Корпоративна структурна форма управління реалізацією форсайту відкриває широкі можливості для взаємовигідного узгодження інтересів усіх учасників природно-ресурсних відносин та модернізації системи управління природними ресурсами, капіталізації природних ресурсів тощо.

У цій схемі інститут структурного управління за сутністю є проектна компанія, що може бути створена засновниками (на певний термін або на постійній основі) на замовлення державних і муніципальних структур за участю комерційних бізнес-структур та з використанням різноманітних форматів спільної діяльності бізнесу і влади. Загальна схема діяльності такої корпорації полягає в тому, що засновники компанії надають їй початковий власний капітал та інші активи, права користування природними ресурсами, гарантії тощо для виконання проектного завдання. Проектною компанією під час реалізації форсайту самостійно або через інституціонального інвестора відбуватиметься розміщення фінансових активів на фондовому ринку у вигляді акцій, облігацій, паїв, сертифікатів, пулів активів проектів, що реалізовуватимуться в межах форсайту, а отже, залучається і запозичується необхідний капітал. У рамках платформного підходу проблему фінансування проектів просторового розвитку можливо ефективно вирішувати шляхом пошуку інвестиційних ресурсів на основі спільного або консолідованого фінансування із залученням механізмів фандрайзингу, ендаументу та краудфандингових складових управлінської платформи [286, с. 230].

Оскільки форсайт-проект стратегічно є орієнтованим значною мірою на відділену перспективу, очевидно, що матиме місце відповідний розрив у часі між витратами фінансового (інвестиційного) капіталу та настанням ефекту сталості. На нашу думку, найбільш адекватним реаліям сьогодення та оптимальним з позицій прогнозування інновацій у швидкоплинних умовах нової промислової революції проміжком часу можна вважати десятирічний період горизонту форсайту.

Проілюструємо динаміку співвідношення між фінансовими вкладеннями у природно-господарську систему та ефектом досягнення сталого господарювання у часі за форсайт-підходом (рис. 2.23).

Відповідно до представленої моделі, ефект E_m , обумовлений вкладеними інвестиціями F_n і отриманий у період докорінного поліпшення в рамках довгострокового форсайт-проекту, проявлятиметься з деяким запізненням у часі, відповідним Δt . Однак після критичної точки Π ситуація змінюється, оскільки досягнуті граничні витрати підтримують бажаний або заданий рівень екологічного

системи сталих фінансів, диференційованої у господарському просторі за основними рівнями організації господарювання – від місцевого (локального, муніципального) через регіональний до загальнодержавного.

Окремим питанням є збалансування інтересів стейкхолдерів щодо природних ресурсів як територіального капіталу, що характеризується різноманітними функціональними ознаками з боку інтересів зацікавлених осіб (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – Функціональні ознаки природного капіталу як об’єкта інтересів стейкхолдерів у фінансових відносинах*

Ознака	Сутність факторної ознаки
Господарська	Природні об’єкти належать до фізичних ресурсів господарства, є фактором і засобом виробництва, капіталом і джерелом відтворення вартості, будучи однією зі складових національного багатства, використовуються як актив в економічній діяльності для отримання доходу, потребуючи інвестиційних витрат на залучення природних ресурсів до господарського обігу як активів
Фінансова	Природні ресурси є об’єктом власності та, відповідно, фінансових відносин, можуть (згідно із законодавством) бути об’єктом купівлі-продажу, предметом застави у кредитно-фінансових відносинах, породжувати фінансові зобов’язання у суб’єктів господарювання, бути господарським активом, об’єктом бюджетування, оподаткування, сек’юритизації, тобто випуску в обіг фінансових інструментів
Рентна	Природні ресурси та умови є джерелом природної ренти, включаючи екологічну антиренту, різні види ренти (абсолютну, диференціальну, монопольну тощо) як незароблений дохід, породжуваний силами природи та властивостями її фізичних об’єктів і явищ, що повинен вилучатися й розподілятися фінансовими механізмами відповідно до потреб усього суспільства з обов’язковим урахуванням інтересів території безпосереднього розміщення природного капіталу
Ринкова	Природний капітал може виступати як товар на ринку і, відповідно, характеризуватись ціною, попитом, пропозицією, монопольним характером володіння ним, бути джерелом конкурентної переваги, визначається жорстким нееластичним характером пропозиції, а також порівняно нееластичним характером попиту на нього
Відтворювальна	Практично всі природні ресурси є кінцевим і вичерпним в історичній перспективі господарським ресурсом, який значною мірою або повністю здатен втрачати свої властивості у результаті господарської діяльності та вимагає витрат фінансових ресурсів як на експлуатацію, так і відновлення його властивостей
Дихотомічна	Природні ресурси й умови мають подвійну, взаємовиключну в загальному випадку господарську цінність. З одного боку, це їхня цінність як активів і джерел вартості, з іншого – як джерел важливих з позиції сталості екосистемних ефектів (контамінації, асиміляції та регенерації тощо), що знаходить прояв у вартості використання та невикористання ресурсу в господарському обігу

*Джерело: розроблено авторами на основі [37].

Очевидно, що з організаційних позицій насамперед реалізація цього завдання пов'язана з інклюзивним функціоналом системи сталих фінансів, тобто із господарською функцією природних ресурсів – залученням у межах форсайт-проектів сталого розвитку територій природного капіталу до господарського обігу в інтересах зацікавлених осіб різноманітними інвестиційними механізмами, а також через розвиток ринкових відносин купівлі-продажу природних активів.

Таке збалансування може бути реалізовано, зокрема, через формування комунікативно-контентних платформ управління територіальними активами, за допомогою котрих організовуватимуться колаборативні взаємодії представників державної влади, місцевого самоврядування, бізнес-структур та населення території щодо використання територіальних ресурсів в цілях сталого розвитку у форматах публічного діалогу, контрактних відносин, інтерактивних взаємодій за допомогою електронно-інформаційних технологій тощо.

Наступне завдання, пов'язане із фінансовою функціональною ознакою, полягає у тому, щоб вибудувати за участю високофункціональних стейкхолдерів адекватний фінансово-логістичний ланцюг, який супроводжуватиме та організовуватиме господарювання таким чином, щоб забезпечити ефективність господарського процесу інвестиційними, у т.ч. кредитно-фінансовими, бюджетними, податковими механізмами, а також механізмами та інструментами фондового ринку.

Це завдання реалізується за допомогою забезпечуючого функціоналу системи сталих фінансів з елементами регулятивних та інклюзивних функцій. У рамках форсайт-проектування територіального розвитку можливе формування таких взаємин за корпоративним підходом зі створенням спеціальної фінансової установи з відповідним функціоналом, до якого входить, серед іншого, забезпечення фінансовими ресурсами проектів сталого розвитку.

Дуже важливим завданням є формування адекватної рентної політики на всіх рівнях просторового управління таким чином, щоб збалансувати інтереси ключових стейкхолдерів щодо використання фінансових ресурсів, механізмів та інструментів для потреб сталого господарювання на основі рентних надходжень. Зважаючи на це, рентна політика публічного сектору має бути спрямована на розширення можливостей як держави, так і місцевих громад у вилученні природної ренти за допомогою адекватних і диференційованих за видами ресурсів і просторовими рівнями господарювання фіскальними механізмами, у т.ч. самооподаткування на потреби сталого розвитку. Рентна політика реалізовуватиметься через регулятивний і забезпечуючий функціонали системи сталих фінансів.

Необхідно організувати реально діючі ринки природних активів, у чому також величезну роль потенційно можуть відігравати платформні механізми взаємодій природно-ресурсного та ринкового циклів господарювання, до яких залучено різноманітні групи зацікавлених осіб – власників ресурсів, товаровиробників, споживачів тощо. У методології форсайту виключно важливою позицією є прогнозування ринкової кон'юнктури та визначення перспектив розвитку місцевих виробництв. Тому до базових функціоналів таких платформ входить щонайменше надання в інтересах стейкхолдерів необхідної інформації про ресурс технічного та правового характеру (розташування, кількісні та якісні

споживчі ознаки, екологічний стан, власники тощо), адекватне оцінювання ресурсу з позицій ринкової ціни та потенційного попиту, розгляд його як інвестиційної проєктної пропозиції тощо. Окреслене завдання реалізовується в основному через інклюзивний та забезпечуючий функціонали системи сталих фінансів з елементами регулятивних функцій.

З екологічного погляду, вкрай важливим є урахування відтворювальних ознак природного капіталу, оскільки, як видно, практично всі природні ресурси є кінцевим і вичерпним в історичній перспективі господарським ресурсом, який певною мірою або навіть повністю здатен втрачати свої властивості у результаті господарської діяльності і вимагає витрат фінансових ресурсів як на експлуатацію, так і відновлення своїх властивостей. У цьому сенсі варто враховувати те, що власне природа, по суті, є одним із стейкхолдерів господарського процесу, оскільки природні об'єкти у природно-антропогенних екосистемах вимагають людського втручання для нормального існування. Представниками інтересів природних екосистем можуть бути різноманітні стейкхолдери, такі, зокрема, як державні органи охорони навколишнього природного середовища, підприємницькі і громадські об'єднання, власне громадяни тощо. З цих позицій, одним із потужних механізмів збереження екологічного стану довкілля є екологічне бюджетування та оподаткування, яке реалізовується у тому числі через забезпечуючий і регулятивний функціонали системи сталих фінансів. Відповідно, у форсайт-проєктах мають бути відображені фінансові позиції, пов'язані із забезпеченням природно-господарського балансу та відтворенням природно-ресурсної бази територіального розвитку.

Одним із найактуальніших завдань форсайт-проєктування є ідентифікація можливих альтернатив використання природно-ресурсної бази території для цілей сталого господарювання. З цих позицій на особливу увагу заслуговує дихотомічна ознака природно-ресурсного потенціалу, тобто те, що природні ресурси й умови мають подвійну, взаємовиключну в загальному випадку господарську цінність одночасно як активів і джерел вартості й природних об'єктів, важливих з позиції сталості, та екосистемних ефектів, що проявляються у вартості використання та невикористання ресурсу в господарському обігу. Щодо зазначеного необхідно в рамках форсайт-проєктування за допомогою платформних комунікативних механізмів налагодити таку взаємодію зацікавлених осіб, яка б у кожному конкретному випадку організації процесу природокористування сприяла знаходженню взаємовигідного консенсусного рішення з питань формування і використання фінансових ресурсів для сталого розвитку відповідно до завдань, з одного боку, продуктивної експлуатації, а з іншого – збереження екосистемної цінності природного капіталу. Це завдання має реалізовуватись за допомогою усіх трьох функціоналів системи сталих фінансів, тобто інклюзивного, регулятивного та забезпечуючого, а в структурі власне сталої фінансової системи відповідним чином необхідно актуалізувати роль відповідальних інвестування, кредитування, сталого страхування та сталої біржової діяльності таким чином, щоб паритетно забезпечувались фінансовими ресурсами як належна охорона, так і використання природних ресурсів як активів для сталого господарювання.

Розглянемо базовий формат збалансування інтересів стейкхолдерів у використанні фінансових ресурсів за форсайт-підходом (табл. 2.6)..

Таблиця 2.6– Збалансування інтересів ключових стейкхолдерів щодо використання фінансових ресурсів для організації сталого господарювання

Органи публічної влади	Приватний бізнес	Населення громади	Природна екосистема
<p>Стратегічне планування сталого розвитку за допомогою форсайту; оптимізація фінансового планування; отримання державної частки природної ренти; досягнення консенсусу з суспільством та підтримка населенням і бізнесом управлінських рішень; активізація інвестиційної діяльності; ефективне управління природними ресурсами як публічним майном; економія бюджетних коштів; використання досвіду, персоналу, технологій та обладнання приватного бізнесу; оптимізація розподілу ризиків природокористування; підвищення ефективності роботи інфраструктури; рівний діалог між владою, бізнесом і громадою щодо вирішення проблем просторового розвитку; стимулювання зайнятості; отримання якісного зворотного зв'язку про ефективність публічної політики в рамках завдань форсайту</p>	<p>Консолідоване фінансування бізнес-проектів як складових форсайту; спрощення та пришвидшення бізнес-процесів і спілкування з публічними структурами; участь у розподілі природної ренти; можливість користування публічними активами для отримання доходів; доступ до раніше закритих сфер державного сектору економіки; залучення додаткових бюджетних коштів до проектів; використання можливостей кластеризації для економії транзакційних витрат; отримання пільгових кредитів під державні гарантії; підвищення статусу власних проектів у складі форсайту та покращання іміджу підприємства через участь державного партнера у бізнесі; позитивний імідж у суспільстві й серед бізнес-партнерів; державна підтримка проектів публічними гарантіями</p>	<p>Створення комфортного середовища життєдіяльності; реалізація власних бізнес-пропозицій у форсайт-проекті; можливість участі власними фінансовими ресурсами у прибутковому бізнесі; отримання індивідуальної частки природної ренти; підвищення рівня зайнятості та загального добробуту домогосподарства; безпосередня участь в ухваленні фінансових та господарських рішень у публічній політиці; урахування інтересів населення в публічній політиці; розширення асортименту та підвищення якості отримуваних товарів і послуг; активізація вирішення життєво важливих проблем територій; налагодження активного діалогу з владою і бізнесом для вирішення проблем місцевого розвитку; відкриття можливостей розвитку власного бізнесу на активах публічного сектору</p>	<p>Забезпечення еколого-економічного балансу в частині паритетного використання та охорони (невикористання) природних ресурсів; гарантоване фінансування природоохоронних заходів у рамках реалізації форсайт-проектів; розширення охоронних зон; урахування екологічних та інших господарських рішень при розробці форсайтів; створення екологічних каркасів просторових одиниць як складова форсайт-проектів; організація сталого екологічного бюджетування в рамках загальнодержавного та місцевих бюджетів з урахуванням екологічних орієнтирів, визначених у рамках форсайтів; повернення до природних екосистем частини вилученої природної ренти для відновлення/заміни використаного природного капіталу</p>

З організаційних позицій формування сталої фінансової діяльності у системі сталого господарювання за форсайт-підходом пов'язане, по-перше, зі створенням електронних комунікативно-контентних платформ взаємодії ключових стейкхолдерів територіального утворення із залученням геоінформаційних технологій та інтерактивними системами представлення природних ресурсів території як компонентів природної бізнес-екосистеми в інформаційному просторі

Крім того, важливим стає наповнення інформаційного поля необхідними даними, які надавали б природним ресурсам базових ознак економічних активів, насамперед це стосується інформації про інвестиційні пропозиції щодо природних ресурсів як майбутніх активів, а також про власників, розпорядників, користувачів природними ресурсами тощо. Фактично має бути сформоване платформне середовище полісуб'єктного управління сталим господарюванням, яке матиме об'єкту (з акцентом на ресурсах), інституціональну (на відносинах власності), проєктну (господарській діяльності) та фінансову (на інвестиційно-інноваційному процесі) складові, що формуватимуться в загально інтегративному просторі комунікативних взаємодій стейкхолдерів господарського процесу [286, с. 310]. За таких умов, організаційно центр управлінської уваги зміщується з власне ресурсів на рівень структурного управління, тобто корпоративний, а саме проєктні компанії, які забезпечують цільовий відбір зацікавленими сторонами природно-ресурсних об'єктів інтересу майбутньої проєктної діяльності в загальних рамках форсайту, обговорення пропозицій стейкхолдерами, включаючи фахових експертів, конкурсний відбір, стандартизацію та формування пулів фінансових активів, похідних від природного капіталу, що пропонуватиметься на платформі інвесторам як інвестиційний портфель (скоріше портфоліо) форсайту, тобто сукупність регіональних проєктів з прийнятним для кожної категорії інвесторів співвідношенням ризику і дохідності.

Отже, через створення пулів збалансованих активів здійснюватиметься процес сек'юритизації генерованих інвестиційними проєктами потоків доданої вартості та залучення інвестицій, забезпечених потоками доходів і результатами господарської діяльності території з урахуванням індивідуальної схильності потенційних інвесторів до ризику.

Як показує практика, процесом сек'юритизації, а також налагодженням зв'язків з опосередкованими інвестиційними структурами повинні займатися юридично відокремлені від проєктних управлінських структур компанії спеціального призначення з правами емісії цінних паперів та запозичення як фонди корпоративних фінансових активів. Власне ж проєктні компанії мають вирішувати питання, пов'язані з побудовою корпоративної логістики з управління проєктами використання природних ресурсів у цілях сталого розвитку. Така диференціація повноважень необхідна для ще більшої мінімізації ризиків шляхом розмежування тих, що пов'язані з виробничо-господарською діяльністю повноважень суб'єктів господарювання, чий активи включені до пулу, і ризиків цінних паперів, випущених компанією спеціального призначення при їх котируванні у фінансовому просторі.

Внаслідок сек'юритизації інвестиційної програми форсайту, що включає управління портфоліо підприємницьких проєктів, у результаті ефективних платформних комунікацій концентрація інвестицій відбуватиметься не на окремих проєктах, а на діяльності власне форсайту у цілому. З наших позицій, дуже ефективною може бути така організаційна схема, за якої діяльність із форсайт-стратегування територіального розвитку покладено на спеціально створене

корпоративне утворення у вигляді проєктної компанії, територіальної корпорації, проєктного офісу сталого розвитку, а увага інвесторів концентруватиметься при цьому на професійно сформованому пулі фінансовим посередником інвестиційних проєктів, який створено з урахуванням ранжування їх пріоритетності для громади території шляхом платформного обговорення стейкхолдерами [286, с. 311].

Формування адекватного сучасним умовам територіального фінансового простору як складової платформної економіки можливе за наявності в країні розвиненого національного й регіональних ринків природних активів та відповідної складової фінансових ринків, що являє собою одне з ключових паралельних із запровадженням цифровізації завдань у процесі адаптації економічної системи країни до новітніх умов господарювання і викликів майбутнього. З позицій фінансової логістики, залучення природних ресурсів до економічного простору через фінансові ринки полягає у формуванні в стейкхолдерів інтересу до господарських об'єктів як джерел доходів та інших вигод, зокрема через інструменти регіонального маркетингу, територіальний брендинг, стимулювання розвитку креативних галузей територіальної економіки тощо; у створенні сприятливих умов для інвестиційної підтримки виробництва та використанні потоків доходів, генерованих природними ресурсами для забезпечення віддачі від інвестицій; у формуванні фінансово-логістичного ланцюга часткового повернення вилученої природної ренти або частини прибутків суб'єктів господарювання у природне середовище у вигляді витрат на охорону, відновлення та відтворення природного середовища господарської діяльності. На перспективу на основі таких потоків доходів можливе створення системи сталих фінансів на окремо взятому територіальному рівні та, відповідно, формування фінансового фонду сталого розвитку територіального утворення, з якого і фінансуватимуться подібні видатки.

Проведені аналітичні дослідження свідчать, що організаційно створення системи сталих фінансів з орієнтацією на управлінський форсайт-підхід на рівні муніципальних утворень може спиратися на дві основні схеми. Перша передбачатиме безпосереднє надходження належної публічному сектору частини доходів від залучення природних ресурсів у господарський обіг безпосередньо до бюджетних структур через фіскальну систему, включаючи рентні платежі, прямі платежі, квазіподаткові надходження, компенсаційні платежі, штрафи тощо з наступним цільовим спрямуванням їх у проєкти сталого розвитку територій як бюджетні кошти в складі узгодженого зі стейкхолдерами форсайту. За другою схемою більш привабливою, оскільки спрямована на заощадження, а не бюджетне витрачання коштів, надходження можуть акумулюватися не тільки в грошовій формі, але й у дохідних цінних паперах та інших фінансових інструментах у т.зв. фондах сталого розвитку територій, створених за загальною схемою фондів суверенного фінансування або взаємного фонду (пайового інвестиційного фонду) з професійною керуючою компанією на чолі такого фонду фінансування форсайту [286, с. 312]. Подібний фонд може створюватися на постійній основі або на чітко визначений строк дії форсайту як фінансова установа цільового фінансування саме форсайт-проєкту.

Формування такого фонду фінансування сталого розвитку території, який отримуватиме доходи (природну ренту) від природокористування й інвестуватиме їх у дохідні, стійкі та надійні фінансові інструменти (валюту, державні чи/та

корпоративні цінні папери, дорогоцінні метали тощо, депозитні активи в надійних агентів банківського сектору тощо), є найбільш перспективним і доступним на сьогодні інструментом організації сталої фінансової діяльності на територіальному рівні.

Для створення фонду довгострокового фінансування сталого господарювання за форсайт-підходом на територіальному рівні можна використовувати різноманітні організаційні формати, залежно від ступеня фінансової самостійності громади, формату власне форсайту – більш жорсткого, програмного або, навпаки, – м'якого, імпліцитного типу (у форматі договору про наміри), більш притаманного довгостроковим багатостороннім формам організації господарської діяльності корпоративного типу, а також потреб проєктів у фінансуванні. Очевидно, що фінансова складова управління сталим господарюванням при цьому має формуватися паралельно зі створенням полісуб'єктних, тобто корпоративних публічно-приватних територіальних управлінських структур, що, на нашу думку, є механізмом досягнення необхідного консенсусу між державою, її представниками на місцях, органами місцевого самоврядування, бізнес-структурами та населенням щодо формування форсайт-стратегії розвитку територіальних соціо-еколого-економічних систем. Особливість такої стратегії саме й полягає у полісуб'єктності регіонального менеджменту, у якому за форсайт-методологією формування загальних перспектив майбутнього братимуть участь усі стейкхолдери господарського процесу. Зважаючи на це, можна запропонувати три основні типи форматів функціонування відповідної установи, призначенням котрої є насамперед фінансування сталого розвитку:

- *бюджетний формат (фонд управління бюджетними коштами)*: цільовим завданням фонду є професійне стратегічне фінансове планування бюджетних видатків на перспективу з урахуванням форсайт-стратегування; ефективне ухвалення рішень про використання бюджетних коштів; формування громадських бюджетів, бюджетів розвитку територій, структурування та експертиза проєктних пропозицій; налагодження діалогу між владою, бізнесом і населенням щодо обговорення проблемних питань фінансування проєктів територіального розвитку в рамках форсайту та пошук можливостей участі додаткових стейкхолдерів у фінансуванні проєктів на базі схем консолідованого фінансування тощо, проте при цьому основним джерелом видатків на фінансування сталого розвитку залишаються бюджетні кошти, однак, можуть залучатися до реалізації проєктів і кошти бізнес-структур за ендаумент-механізмами або кошти населення, зібрані за механізмом краудфандингу;

- *сервісний формат (фонд – центр розвитку публічно-приватного партнерства)*: застосовується, якщо цільова функція фінансової установи полягає у налагодженні публічно-приватного партнерства, сформованого в основному на базі договірних, контрактних форм публічно-приватної співпраці (концесії, сервісні договори, договори на управління, угоди про розподіл продукції тощо) та залученні бізнес-структур, їх інноваційних, технічних, людських, фінансових ресурсів до виконання завдань, поставлених у рамках роботи перед муніципальними структурами рішеннями громади (органами місцевого самоврядування). Особливо корисним для форсайту є функціонування такої установи як місця концентрації та взаємоузгодження інтересів ключових стейкхолдерів щодо використання ресурсів

території як активів господарської діяльності. Отже, до фінансування сталого розвитку за подібною схемою залучаються, окрім бюджетних коштів, також фінансові ресурси бізнес-структур;

▪ *проектний формат (фінансовий фонд SPV – проектна компанія з управління сек'юритизованими активами форсайту)*: в цьому разі цільова функція проектної компанії, створеної як окрема юридична особа (спеціалізована) з правами здійснення підприємницької діяльності у фінансовій сфері та емісії цінних паперів, полягає у формуванні забезпечених та безпечних з позицій фінансового ризику, пов'язаного з ліквідністю, дохідністю та структурою капіталу, тобто сек'юритизованих інвестиційних пропозицій для інвесторів-стейкхолдерів у частині емісії пулів активів, що мають, у свою чергу, доходи від інвестиційних підприємницьких проектів, котрі реалізуються в рамках форсайт-стратегії територіального розвитку. За допомогою такої схеми фінансування, до консолідованого фінансування проектів сталого розвитку долучатимуться, окрім публічних органів влади та бізнес-структур, також широкі кола стейкхолдерів-інвесторів на фондовому біржовому та позабіржовому ринку Фактично, таким чином забезпечуватиметься як рефінансування, так й убезпечення фінансових активів за допомогою професійного управління ними, що помітно сприятиме фінансовій сталості одночасно з ефектом підвищення фінансової віддачі від вкладених у проекти сталого розвитку коштів сектору публічних фінансів.

З позицій публічного управління природними ресурсами як загальнонародною власністю особливо важливим є отримання двох ефектів. Це збільшення віддачі на вкладений капітал від державних коштів за рахунок рефінансування проектів на фондовому ринку та вивільнення фінансових ресурсів у результаті повернення вкладених попередньо у проект коштів за рахунок угод сек'юритизації для реінвестування. Для оцінки цих ефектів можна використати показник мультиплікатора сек'юритизації, що розраховується на основі відомого явища фінансового важеля, який характеризується збільшенням віддачі на власний капітал при запозиченнях і визначається пропорцій співвідношенням власного та запозиченого капіталу. При розрахунку мультиплікатора сек'юритизації варто використовувати дисконтування, оскільки ефект від сек'юритизації в інвестиційному проекті очевидно віддалений у часі і пов'язаний зі зміною вартості капіталу в часі відповідно до теорії альтернативної вартості, а також з інфляцією, яку теж варто врахувати в дисконтній ставці.

Значним чином посприяти процесам сек'юритизації природних активів та організації сталого фінансування форсайтів сталого розвитку й гомеостатичного господарювання у цілому може розбудова інтегрованої платформи управління територіальними активами, яка включатиме корпоративну публічно-приватну структуру управління форсайт-проектами, що братиме участь у їх сек'юритизації на фінансовому ринку через формування портфолію інвестиційних проектів, які пропонуються для сек'юритизації.

При цьому інтегративний ефект від організації платформи управління територіальними активами стимулюватиме високий попит на інвестиційні ресурси для реалізації проектів форсайту і, відповідно, формуватиме структуру ринку капіталу, зорієнтовану на місцеві проекти сталого розвитку.

В організації платформ управління територіальними активами повинна широко використовуватися цифровізація та інтерактивні електронно-інформаційні технології спілкування зацікавлених осіб [49], а провідною має бути роль як організатора місцевої влади, а також й інших стейкхолдерів, включаючи бізнес-структури та громадські організації [206].

РОЗДІЛ 3

ДЕТЕРМІНАНТИ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

3.1. Полісуб'єктний підхід до реалізації сталого господарювання

Методологічні засади формування полісуб'єктних утворень. Базові моделі поведінки множини суб'єктів господарської діяльності. Полісуб'єктність фінансового простору сталого господарювання.

Методологічні засади формування полісуб'єктних утворень. Сутнісні ознаки полісуб'єктної взаємодії стейкхолдерів. Визначення характеру полісуб'єктної взаємодії стейкхолдерів обумовлюється переважно пошуком адекватних засобів управління диференційованим простором господарської діяльності. На сьогодні характеристику полісуб'єктності доцільно надавати за трьома важливими ознаками, а саме з позицій пізнання, ставлення та перетворення. З означених позицій полісуб'єктність усвідомлює себе як окрему цілісність, котра за системними ознаками відрізняється від інших типів спільностей. Вона стає формою безпосередньої взаємодії суб'єктів один з одним, яка здатна породжувати їх взаємну обумовленість, формуючи особливий тип спільності – окремий полісуб'єкт суспільних відносин [260].

Слід відзначити, що полісуб'єкт є цілісним динамічним психологічно-соціетальним утворенням, що відображає феномен єдності розвитку реальних суб'єктів, котрі перебувають у суб'єкт-суб'єктних відносинах. Сутність полісуб'єкта проявляється у здатності до творчої активності, а також усвідомлення системи відносин між суб'єктами. Все це приводить до формування загального семантичного простору, котрий спрямовує на перетворення навколишнього середовища. Важливим є те, що виступаючи як цілісний суб'єкт, такий простір задає режим формування оновленого типу суб'єкт-суб'єктних відносини з іншими спільнотами [273, с. 31–35]

З феноменологічних позицій, полісуб'єктність взаємодії полягає в актуалізації присутності та просуванні справжніх повноцінних суб'єкт-суб'єктних відносин партнерів. А з динамічних позицій – проявляється у взаємній спрямованості векторів активності різних стейкхолдерів на цільові орієнтири загального розвитку. Зі структурного погляду полісуб'єктна взаємодія є складною системою відносин між суб'єктами, що входять до спільності, та між полісуб'єктом як цілим з іншими спільнотами. З інструментальних позицій ця категорія полягає у створенні умов для організації спілкування суб'єктів, у процесі якого відбувається розвиток суб'єктів та полісуб'єкта в цілому. З функціональних позицій полісуб'єктна взаємодія характеризується прийняттям партнерами власне факту існування один одного та визнання самоцінності кожного учасника такої взаємодії [64, с. 45].

Сьогодні формування нових важливих властивостей людини, що еволюціонує, приводить до того, що і суспільство не вкладається у рамки основних класичних описових моделей. Тобто необхідність нового осмислення насамперед

гуманітарного знання як найважливішого інструменту управління розвитком має об'єктивне підґрунтя. У цьому аспекті можна стверджувати, що гуманітарна наука стає не тільки сферою уявлення соціальної реальності, але й відповідною діяльністю як засіб комунікації і навіть автокомунікації, котрі визначають тип рефлексії суб'єктів суспільства. За таким підходом функція накопичення знання поступається першістю проектній діяльності з синтезу реальностей людини і суспільства. Тобто модель розвитку проектної гуманітарної науки детермінується прагматикою цілей та цінностей суспільства. Поступово соціогуманітарні проблеми стають домінуючими порівняно з традиційними техногенними трансформаційними факторами. Навіть суспільством висувається теза про формування нового соціогуманітарного технологічного устрою. У цьому типі устрою започатковується такий дослідницький напрям, як гуманітарна математика. За своїм змістом остання орієнтована на розкриття контекстуальної та процесуальної раціональності, для котрої істина характеризується «тут і тепер» і в рамках якої стабілізація взаємодії суб'єктів потребує нетрадиційних засобів впливу. При такому типі відносин превалює орієнтація на внутрішній досвід суб'єкта та використання медіаторів культури, тобто суб'єкт виводиться у простір, де він отримує додаткові детермінації власного каналу реальності [274].

Гуманітарна математика постнекласичного періоду орієнтована на відкриття культурних медіаторів, що генерують потоки креативності з формування нових конструкцій взаємодії. На сьогодні вже існує практика конструювання культурних мікросередовищ, через які створюються відповідні типи збалансованих комунікацій різних дискурсів.

З погляду конструктивістів, людина у своїх процесах мислення здебільшого не відображає навколишній світ, а, навпаки, активно його конструює. Це, обумовлює, по-перше, проблему множини реальностей суб'єктів, які живуть загалом у різних їх перцептивних та концептуальних проявах. По-друге, ситуаційні детермінанти формують реальності різних суб'єктів значною мірою несумірними. По-третє, якщо суб'єкти створюють свої реальності, принциповим стає визначення закономірностей, за якими вони кореспондуються. Останнє є важливою позицією, оскільки у процесі взаємної діяльності, за умов вільного рівноправного партнерства, суб'єкти змінюються. Такий підхід передбачає нередуковане різноманіття, плюралізм різних позицій, поглядів, ціннісних та культурних систем, що комунікують між собою та змінюються внаслідок взаємодії. Це стосується й питання спільної еволюції природи та людини (суспільства), визначаючи необхідність встановлення між ними відносин як рівноправних партнерів та співрозмовників у незапрограмованому діалозі в рамках відповідного середовища. Слід відзначити, що полінаратив організації соціальних відносин, особливу увагу приділяє визначенню детермінантів сталого господарювання як ефективному засобу супротиву процесам ентропії.

Детермінанти сталого господарювання. Детермінанти як категорія має багато визначень. У найбільш широкому розумінні це причини виникнення явища, визначальна ознака певного об'єкта. У зазначеному контексті детермінанти – це фактори, які впливають й обумовлюють привабливість впровадження концепту сталого господарювання в життєву практику, з-поміж яких виділяють зовнішні та внутрішні.

Детермінанти зовнішнього порядку є дуже важливими, оскільки часто суттєво впливають на внутрішні процеси переважно через авторитетність всесвітніх трендів розвитку, що задає ділова міжнародна спільнота. У такому разі доцільне визначення відповідності національних рушійних сил перспективним напрямом на основі розуміння подальшого всесвітнього цивілізаційного розвитку.

Щодо зовнішніх детермінанти доцільно зосередити увагу на окремих смислових позиціях. По-перше, як зазначалося на Всесвітньому економічному форумі (2020 р.), пандемія COVID-19 обумовила формування нових підходів до економічного відновлення суспільної діяльності за рахунок установа базових, значною мірою інноваційних, майбутніх пріоритетів у господарській діяльності. На думку принца Чарльза (нині король Великобританії), зміни можуть бути запропоновані й реалізовані лише у разі бажання людей. І це є важливою передумовою. Слід звернути увагу й на позицію Клауса Шваба, котрий, як і принц Чарльз, стверджував, що головною рушійною силою перезавантаження залишається приватний сектор, але доведений до стану відповідального капіталізму. Тож виникає запитання, якою має бути оновлена система. Так, у нещодавно опублікованій книзі Клауса Шваба та Тьєррі Маллерета «COVID–19. Велике перезавантаження» [356] наведено передумови макроперезавантаження. Наголошено, що процес відбудеться у контексті трьох переважаючих сил, важливих у сучасному світі і, – взаємозалежності, швидкості й складності. Визначено вплив цих трьох складових практично на кожного, ким і де б ми не були. З наукових, методологічних позицій, по суті, окреслюються базальні детермінанти побудови концептів, програм та проєктів соціально-економічного розвитку господарських утворень різного типу.

На думку цих авторів, взаємозалежним є світ глибокого системного взаємозв'язку, у якому ризики впливають один на одного через мережу складних взаємодій. У таких умовах твердження, що економічний ризик буде обмежений економічною сферою або не матиме наслідків ризиків іншого характеру, втратило актуальність. Щодо швидкості наголошено, що сформувалася певна культура безпосередності, відповідно до якої в сучасних умовах все рухається значно швидше, ніж раніше. Вагомим фактором такого різкого збільшення швидкості є, безсумнівно, Інтернет. Окрім того, особи, які ухвалюють рішення, мають більше інформації та аналітичних висновків, ніж до цього, але менше часу. Складність можна визначити як таку категорію, що важко зрозуміти. В аспекті зазначеного автори наводять вислів Герберта Саймона, який визначив її як «систему з великою кількістю елементів, які взаємодіють складним чином» [253, с. 112–118]. Складні системи часто характеризуються відсутністю наявних причинно-наслідкових зв'язків між елементами, тому їх практично неможливо передбачити. Чим складніша система, тим більша ймовірність не прогнозованості процесу. Складність можна приблизно виміряти трьома факторами: обсягом інформаційного змісту чи кількістю компонентів у системі; взаємозв'язком, що визначається як динаміка взаємної чутливості між цими частинами інформації або компонентами; ефектом нелінійності (нелінійні елементи часто називають переломними моментами). Звісно, нелінійність є ключовою особливістю складності. Важливо, що зміна лише одного компонента системи може призвести до несподіваного й непропорційного ефекту в іншому місці. Фундаментальний момент тут полягає у тому, що складність

обмежує наше знання та розуміння речей. Отже, ускладнення суттєво скорочує можливості управлінців щодо ухвалення належно обґрунтованих рішень.

Концепт сталого господарювання, як можна стверджувати, перебуває у рамках орієнтирів, спрямованих на перезавантаження господарських систем з урахуванням або на базі трьох методологічних детермінант.

По-перше, взаємозалежність у концепті сталого господарювання обумовлена поєднанням різних факторів розвитку в єдине ціле в рамках різномасштабних просторових утворень господарської діяльності, що визначаються. По-друге, швидкість як фактор забезпечення сталого господарювання реалізується у широкому впровадженні інформаційних платформ управління процесами пошуку ефективних дій у напрямі досягнення бажаних збалансованих рішень. По-третє, складність пов'язана з упорядкуванням полісуб'єктного простору господарської діяльності на рівні досягнення системного гомеостазу з урахуванням багатовимірних інтересів стейкхолдерів.

Група внутрішніх детермінант упровадження концепту сталого господарювання містить низку економічних та неекономічних активаторів процесу сприйняття концепту сталого господарювання. І хоча їх комбінація може значною мірою варіюватися залежно від предметних особливостей конкретних умов, утім, передусім слід звертати увагу на принципову групу факторів. Серед них: на науково-технічний прогрес та задоволення від покращення екологічного стану навколишнього середовища; отримання очікуваних переваг, пов'язаних зі збільшенням доходів членів спільнот сталого господарювання; перспективи поліпшення демографічної ситуації на таких територіях; посилення цінності простору життєдіяльності за рахунок використання новацій в управлінні сталим господарюванням; зростання конкурентоспроможності.

Окремою проблемою є необхідність пошуку відповідного стандарту оцінки рівня сталого господарювання. У цьому аспекті варто зазначити, що таким може стати інтегральна характеристика конкурентоспроможності простору сталого господарювання на інноваційній основі відповідно до сучасних вимог.

Домінанти просторової парадигми полісуб'єктного управління. Визначити змістовні ознаки просторової парадигми доцільно з урахуванням конструктивного кібернетичного підходу. При цьому необхідно звернути увагу на те, що останніми десятиліттями спостерігається посилення інтересу до проблем кібернетики другого порядку та соціальної кібернетики. Згідно з відомим положенням Гайнца фон Ферстера, кібернетика першого порядку – це кібернетика систем, що спостерігаються; другого – систем спостереження [253]. У зазначеному аспекті важливо, що кібернетика другого порядку знімає розмежування між об'єктом і суб'єктом управління та, як наслідок, між сукупністю суб'єктів і середовищем (простором) як цілим.

Просторова парадигма є однією з детермінант конструктивістських позицій, які націлюють на використання форсайту з «м'якими» формами проектного управління. У такому разі у центрі уваги перебувають комунікаційні процеси суб'єктів, що формують господарську реальність з відповідними обмеженнями свободи діяльності стейкхолдерів. На підставі зазначеного в основу методології форсайту покладено просторову детермінацію майбутнього. Варто зауважити, що для проектних форм управління поняття *середовище* значною мірою

кореспондується і навіть є синонімом категорії *простір*. Наголосимо також, що в рамках форсайту неявно постає проблема формування сукупного суб'єкта майбутнього, що створює широкі можливості для розвитку методології та методів на основі суб'єктно-орієнтованого використання рефлексивних технологій.

Другою домінантою щодо використання методології форсайту є орієнтування прогнозу майбутнього на ініціювання процесу самоорганізації у середовищі держава – бізнес – суспільство. Проблема полягає у тому, що у європейському господарському просторі цей процес успішно активується, в Україні ж – здебільшого гальмується. Основна причина, на думку дослідників, полягає у слабкій довірі між державою, бізнесом та суспільством. Відзначимо, що частіше позитивний ефект на теренах нашої країни спостерігається на локальних рівнях, де сформувані т.зв. простір довіри можна з більшою вірогідністю. Саме у цій площині доцільно передусім прикладати управлінські зусилля та адаптовувати позитивний досвід інноваційного розвитку окремих європейських країн. Зауважимо, що це вкрай складне завдання, оскільки простір довіри є крихким через корупцію та криміналізацію. Отже, необхідно формувати власну національно орієнтовану методологію форсайту інноваційного типу, яка відрізняється домінантою, що орієнтує на одночасне об'єднання стейкхолдерів, зацікавлених у формуванні майбутнього, та зміцнення між ними простору довіри. В умовах України методологія форсайту має бути суб'єктно-орієнтованою.

Перехід від суб'єкт-об'єктних до суб'єкт-суб'єктних принципів організації простору є тією детермінантою, котра формує нові уявлення про управління господарською діяльністю, охоплюючи рефлексивне, інформаційне управління, управління активними системами тощо.

Окремою позицією є визначення характеру взаємодії «суб'єкт – полісуб'єктне середовище». Зазначене пов'язане з управлінням розвитком соціальних систем, де пріоритетною є соціогуманітарна компонента господарського розвитку. По суті, неможливо і безперспективно розглядати будь-які технології окремо від суспільних процесів. Водночас управління за типом «суб'єкт – полісуб'єктне середовище» заохочує до впровадження проектів квазіавтономних господарських утворень. За такого підходу можливо реалізувати принципово нові моделі економічного розвитку просторових спільнот, надавши їм іншу локацію для реалізації бізнес-ідей. Саме у парадигмі квазіавтономних господарських утворень зосередяться майже всі рушійні сили людини, зокрема матеріальна зацікавленість, розсудливість, інстинкти самозбереження та збереження роду тощо. За умов поєднання цих сил у напрямі сталого господарювання можливо сформувані нову концепцію життєдіяльності українського народу у цілому, в тому числі питання упорядкування взаємодії з навколишнім середовищем та біосферою як такою. У перспективі такий підхід неминуче приведе до формування ноосфери, де, згідно з думкою В.І. Вернадського, стан гармонії між людиною і навколишнім середовищем досягне максимально можливого рівня.

Квазіавтономні господарські утворення здатні створити умови для подолання негативних соціальних наслідків, пов'язаних із великою концентрацією людей, характерних для міст й особливо мегаполісів. У такому разі виникають передумови для формування різновекторних тенденцій, орієнтованих на їх гармонізацію задля комфортних форм життєдіяльності. Крім того, квазіавтономні господарські

утворення можуть розглядатися і як перспективний кластер розвитку високих технологій і навіть стати локомотивом інноваційного розвитку країни. Як каталізатор нових соціальних процесів, зазначений підхід дає можливість подолати головну проблему інноваційного розвитку України, котра досі продукує умови безсуб'єктних форм господарювання. Якщо скористатися зазначеним, то протягом десяти років держава, бізнес та суспільство зможуть на базі об'єднання зусиль подолати негативні тенденції та досягти позитивних трендів сталого розвитку держави.

Отже, акцентуючи на необхідності формування простору постнекласичної раціональності, природньо запровадити у контекст будь-яких наукових досліджень категорію сталого просторового господарювання у проєктній інтерпретації. Водночас детермінанта просторової парадигми полісуб'єктного управління, з урахуванням інтересів різних за типами суб'єктів-стейкхолдерів, трансформує та гармонізує сукупність національних і європейських культурних цінностей, сприяючи організації господарської системи, здатної до саморозвитку. І така система стає провідною в контексті постнекласичної наукової раціональності. Все це підкреслює в цілому домінуючу роль на сьогодні у забезпеченні основних напрямів інноваційного розвитку саме просторового управління полісуб'єктного типу.

Психолого-соціетальний фактор сталого господарювання. Цей аспект є важливим тому, що орієнтує не тільки на забезпечення прав окремої особистості, але й територіальної громади на аутентичне навколишнє середовище. У цьому контексті питання пов'язані переважно з формуванням психологічного комфорту довкілля через тип господарської діяльності, котрий здебільшого кореспондується з потребами та вимогами спільноти відповідного територіального утворення.

Таке формулювання питання дає можливість також забезпечити системний супровід щодо підтримки необхідного різноманіття у формах економічної діяльності як реального базису сталого господарювання. Тому врахування психологічного фактора гармонізації відносин між стейкхолдерами – одна з важливих передумов сучасного адаптивного управління розвитком територіальної спільноти. Це обумовлено тим, що гармонізація цільових орієнтирів здебільшого залежить від питання психологічного типу взаємодії суб'єктів, включених до процесу управління розвитком.

На сьогодні психологія економічної поведінки окремого суб'єкта досліджена досить добре, на відміну від сфери управління цілісними господарськими системами. Ця методологічна прогалина досить гостро відчувається у практичній діяльності, наприклад, при формуванні програм соціально-економічного та культурного розвитку окремих територіальних громадських утворень.

Ігнорування психологічного фактора обґрунтування таких програм часто істотно занижує рівень реалізацій закладених у них рішень. З огляду на вищевикладене, психологію управління господарської діяльністю доцільно визначати спираючись на твердження, що тип організації господарської діяльності формує відповідний йому портрет суб'єкта господарювання і, навпаки, останній впливає на формування типу господарства. У загальному аспекті тип господарської системи пов'язаний з відомою тріадою формування багатства: земля – праця – капітал. Тобто господарська система може бути ідентифікована за трьома

основними типами залежно від того, на який переважно фактор господарської діяльності вона орієнтована.

Так, до першого типу належать господарські системи, багатство яких приростає з використанням землі. Тобто його можна охарактеризувати також як природно орієнтований тип господарства. Особливість такого типу у тому, що він формує суб'єкт господарювання, котрий досить глибоко відчуває свою залежність від природного ресурсу та екологічних умов. Своєю чергою, такий суб'єкт впливає на відповідний психологічний портрет всієї спільноти, яка гостро реагує на зміни у стані природних ресурсів та навколишнього середовища, що забезпечують його життєдіяльність.

Другий тип господарства, обумовлений категорією праця, формує вже іншого суб'єкта господарювання, який переважно орієнтується на власні трудові можливості та здібності, а стан природи та екологічного ресурсу сприймається ним переважно як засіб виробництва та умови праці. Як правило, суспільство, орієнтоване на працю, має пасивну позицію стосовно екологічної проблеми та загалом діяльності зі збереження природних ресурсів.

Третій тип господарської діяльності переважно пов'язаний з домінуванням капіталу. Психологічний портрет суспільства, орієнтованого на капітал, характеризується продукуванням способу життєдіяльності, орієнтованого переважно на нарощування капіталу, передусім фінансового. У такому разі формується суспільство, здатне активно маніпулювати відносинами, що забезпечують формування багатства, заснованого на управлінні капіталами різного типу. Отже, кожному типу господарювання притаманний свій особливий психологічний тип поведінки.

У зв'язку з розмаїттям типів господарських систем важливим стає вибір шляхів розвитку. Механізм вибору дуже складний. Генезис цього процесу досить добре проявляється на метасистемному рівні. Проте у парадигмі інтенціональної психології можна побачити суб'єкт управління не лише як індивідуума і члена соціальної групи, але й як образ, відображений у свідомості інших людей. Стає важливим розуміння того, що особистість бере участь у життєдіяльності інших людей і відіграє певну роль навіть за своєї відсутності.

Наведена вище типологія господарств свідчить, що в рамках певної господарської системи психологічні відмінності формують диференційовані за очікуваннями, залежно від національних, групових, а також індивідуальних особливостей, переваги суб'єктів господарювання. І це вкотре наголошує на тому факті, що в основі мотивацій діяльності людини та управлінні суспільним сталим розвитком не лише матеріальні чинники. Необхідно враховувати і те, що господарська поведінка особистості формується також під впливом життєвих переживань і навіть підсвідомих особливостей психіки індивіда та соціуму.

Також слід підкреслити, що в різних типах господарств характер активних вольових процесів, що цілеспрямовано змінюють довкілля, неоднаковий. Як відомо, діяльність людини визначається цілями, які вона перед собою ставить, тобто мотивація діяльності походить від чинника цінності орієнтирів. Однак за Ойгеном фон Бем-Баверком *цінність* як категорію слід розглядати з двох позицій – суб'єктивної та об'єктивної. Цінність у суб'єктивному сенсі – значення, яке має благо чи комплекс благ для добробуту суб'єкта; в об'єктивному – навпаки, сила чи

здатність блага до досягнення будь-якого об'єктивного результату. Для цілей удосконалення системи управління сталим господарюванням цінність краще окреслити як значення, яке набуває благо чи комплекс благ, будучи визнано неодмінною умовою користі для добробуту суб'єкта [25, с. 301–312].

Однією з важливих проблем методології забезпечення сталого господарювання є визначення психолого-соціального фракталу управління процесом діяльності. Для цього необхідно встановити характер впливу психології людини на формування системи пріоритетів господарської діяльності. Ці процеси здійснюються управлінцями інколи неусвідомлено, але при цьому становлять, по суті, базисну основу певної концепції розвитку. Проектуючи досягнення психологічного аналізу на побудову загальної концепції розвитку господарських систем, слід підкреслити, що суб'єктивні засади її формування, умовно кажучи, мають цілком об'єктивну основу. При цьому важливими стають питання, що розкривають генезис ціннісних орієнтирів спільноти у контексті підвищення ефекту керованості господарських систем. Тобто ціннісні орієнтири чи цільові установки розвитку суспільства повинні співвідноситися з основними загальноприйнятими рівнями управління – системним, ситуаційним і процесним.

Щодо системного рівня управління, то важливо розкрити уявлення про розвиток господарської системи. Для системного рівня це насамперед стосується просторово-часового континууму управління процесами розвитку, що зосереджені на стику сьогодення та минулого. Зазначимо, що системний рівень застосовується у досить широкому діапазоні просторово-часового континууму, що характеризується як «колишнє», «минуле – майбутнє», «сьогодення», «майбутнє». Але відповідно до аналізу сучасних технологій управління свідомістю, для системного рівня управління характерні здебільшого процеси формування майбутнього через вплив на минуле, на жаль, минаючи сьогодення. Отже, формуються передумови диференційованого вибору певного типу господарювання та відповідних йому особливих методів і структур управління. Тож важливим стає питання правильної ідентифікації та визначення психологічного коду спільноти.

Ситуаційний рівень, як відомо, націлений на забезпечення відповідності прийомів та концепції управління певним конкретним ситуаціям для досягнення цілей найбільш ефективним способом. При цьому вплив системних цілей на суб'єкти та об'єкти управління відбувається переважно опосередковано. У такому разі акцент зміщується на управління не власне суб'єкта безпосередньо, а на рівні свобод, якими він володіє, обмежуючи їх або розширюючи. Ситуаційний рівень управління господарськими системами повинен охоплювати просторово-часовий континуум, що характеризується як «сьогодення» та «сьогодення – майбутнє».

Процесний рівень є важливим тому, що розглядає функції управління як взаємопов'язані. Без процесного підходу неможливо наситити систему управління «енергетикою». Головною особливістю цього рівня є те, що він наближений до етапу розробки та ухвалення управлінських рішень. Слід наголосити, що особливого значення набуває загальна управлінська культура. Роль останньої у вирішенні сучасних проблем управління суспільством постійно зростає. Культура спрямована на подолання найгостріших суперечностей. Так, з одного боку, відбувається накопичення інтелектуального потенціалу, збільшення можливостей його використання в управлінській діяльності, а з іншого – катастрофічне падіння

рівня управління. З метасистемних позицій процесний підхід пронизує практично всі види просторово-часових континуумів. Проте пріоритетним є просторово-часовий континуум, що охоплює події «сьогодення – сьогодення» та «сьогодення – майбутнє».

Розглянуті рівні управління перебувають у постійній взаємодії. Характер зв'язків, що складаються між ними, визначає механізм формування принципу розвитку в цілому. Отже, існує принципова можливість через окремі рівні управління проводити системні ідеї розвитку. Але для того, щоб зміни на верхньому рівні реалізувалися, необхідно вибудовувати єдиний, за просторово-часовим континуумом, ланцюг впливів. У такому разі відбувається ефект мультиплікування енергії управлінського впливу. Означений методологічний погляд дає змогу припустити, що ефективне управління системами в принципі може бути здійснене через периферійні рівні впливу. В умовах розширення глобальної інформатизації суспільства саме такий периферійний тип управління стає найбільш результативним. Розвиваючи ідею периферійного управління, слід зазначити, що воно має складну структуру, головною ланкою в якій є окрема особистість.

З огляду на основні суб'єктні передумови організації забезпечення гомеостазу сталого господарювання можливо сформулювати принципову схему психолого-соціетального фракталу управління (рис. 3.1).

Відповідно до логіки процесів взаємодії суб'єктів господарювання первинний поштовх в організації психолого-соціетального управління походить від домінуючих референтних груп, котрі формуються із сукупності особистостей із подібними домінантами, що добровільно вступають у процес взаємодії та самоорганізації. Ці референтні групи ідентифікуються як домінантні референтні, або просто домінантні групи.

Подальший сценарій розгортання процесу має такий вигляд. Суб'єкти господарської діяльності в конкурентній боротьбі за право впливу на організацію вищого рівня значущості формують домінантну групу, яка монополює привласнює функцію управління (керуюча домінантна група).

Для домінантної групи головною є боротьба за свідомість особистості. При цьому необхідно зосередити зусилля на залученні особи до сфери уявлень про принципи сталого господарювання домінантної групи. Керуючись термінами трансперсональної психології, боротьба відбувається за переміщення особистості в «тунель реальності» домінантної групи, який наповнений відповідними смисловими конструктами [143, с. 40]. Керуюча домінантна група в процесі діяльності, досліджуючи поведінку особистості, має прагнути сформулювати необхідний інструментарій для пошуку форми активної з нею взаємодії, таким чином переміщуючи її у свій «тунель реальності». Своєю чергою, особистість, котра потрапила під вплив домінантної групи, починає продукувати відповідний світогляд, систему цільових установок як наслідок, пов'язаний з ними тип сталого господарювання. Зрештою, оскільки особистість паралельно реалізує себе у різних соціальних групах належності, відбувається поширення поглядів на розвиток суспільства, котрі поступово імпринтуються (імпринтинг – англ. *imprinting*, від *imprint* – залишати слід, фіксувати, запам'ятовувати. У традиційній психології використовується в якості фіксації певної інформації у пам'яті) представниками великих соціальних груп.

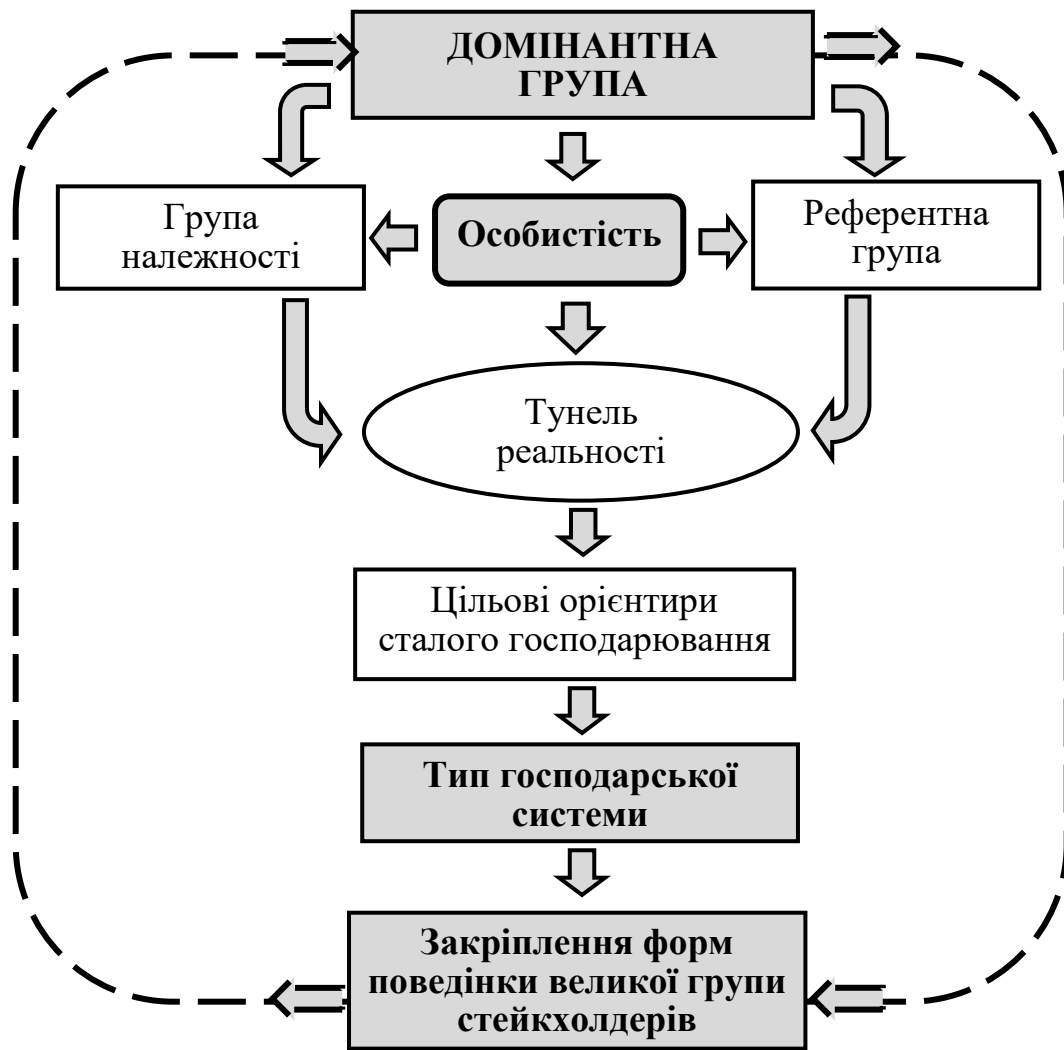

Рисунок 3.1 – Схема формування психолого-соціального фракталу управління сталим господарюванням

Таким чином здійснюється закріплення психолого-соціальних образів домінантної групи у відповідних формах поведінки всієї чи більшої частини спільноти. Проте слід враховувати, що є також й опозиційна домінантна група, котра проводить самостійну роботу із залучення особи до свого «тунелю реальності». Подолання конфронтації зосереджене у площині узгодження характеру взаємодії керівних та керованих домінантних груп. Компроміс досягається між домінантними групами у разі поєднання двох «тунелів реальності». Такий стан, наприклад, характеризується створенням, як правило, нової господарської парадигми розвитку, що відповідає запитам часу, тобто стейкхолдерам, які формують домінантні групи. Очевидно, що поведінка суб'єктів господарювання визначається, зрештою, особистостями, котрі формують домінантні групи, та їх здібностями щодо забезпечення паритетності у взаємодії безлічі суб'єктивних інтересів.

З погляду психології управління по-новому прочитуються згадані вище рівні управління – системний, ситуаційний та процесний. Перший орієнтований на

формування у людини «суб'єктної» комбінаторики секторів «індивід – особистість – індивідуальність» відповідних доміантних сегментів. Другий – ситуаційний, пов'язаний з визначенням місця особистості у системі доміантних груп. І третій рівень визначає характер поведінки особистості всередині не тільки доміантних, а й різних груп, включаючи великі та малі, умовні й реальні, формальні та неформальні тощо. Стає також зрозумілим загальний принцип формування типу господарських систем, орієнтованих на отримання багатства за допомогою різних ресурсів. Справді, у господарських системах з орієнтацією на землю цільові та операційні атитюди, а також диспозиційна концепція особистості істотно відрізнятимуться від тих, що притаманні господарським системам, орієнтованим на капітал. Тому дуже важливо, щоб управління було адаптоване до суб'єкта господарювання або, навпаки, трансформувало психотип суб'єкта під ідеальну модель, яку пропонують доміантні групи, що, однак, дуже складно і потребує значного ресурсу часу. Слід підсумувати, що управління складними господарськими системами багато в чому є не жорстко детермінованою наукою, а швидше, як зазначали древні китайці, мистецтвом. При цьому в ньому значне місце відводиться глибинному знанню людської натури. Це знання, одночасно явне і трансцендентне, розкривається дуже неохоче, але, як правило, саме у відповідному місці і в належний час.

Базові моделі поведінки множини суб'єктів господарської діяльності.

Відповідно до загальних методологічних положень полісуб'єктного управління процесом сталого господарювання можливо сформулювати уявлення про базові моделі поведінки множини суб'єктів господарської діяльності. Отже, для цього, перше, варто визначити сутність окремих первісних понять, таких, зокрема, як поведінка множини суб'єктів господарської діяльності та базові моделі поведінки множини суб'єктів господарської діяльності.

Так, перше з них – це діяльність, пов'язана з перебором економічних, виробничих, природно-ресурсних та соціальних альтернатив із метою раціоналізації поведінки у контексті забезпечення сталого господарювання, у якій мінімізуються витрати різних за природою ресурсів, резервів та можливостей і максимізуються чиста вигода й активи. Передумови раціональної поведінки суб'єктів господарської діяльності полісуб'єктного типу взаємодії обумовлюються такими ключовими позиціями: економічною свідомістю, мисленням та інтересами суб'єкта господарювання; типом господарської системи; потужністю природно-ресурсного потенціалу та обсягами природно-ресурсних активів суб'єктів господарської діяльності; технологічним рівнем і масштабами виробництва; умовами праці; соціальними стереотипами та інформаційною рефлексією, а також економіко-психологічними факторами поведінки суб'єкта господарювання екологоорієнтованої спрямованості.

Сутність базових моделей поведінки множини суб'єктів господарської діяльності полягає у формалізації і відтворенні вихідних концептуально-аналітичних варіантів поведінки множини суб'єктів господарювання. У цьому аспекті в реальній практиці управління доцільно розрізняти декілька ключових типів поведінки суб'єктів господарської діяльності, а саме – монетарну, маркетингову, інвестиційну, підприємницьку та адаптивно-каверну когнітивні

моделі поведінки. Відповідно до зазначеного виділяють ключові особливості та чинники генерування саме такого формату поведінки суб'єктів господарської діяльності, які можуть слугувати основою для побудови відповідного типу вихідних модельних рішень.

Модель монетарної поведінки: основними при реалізації вказаного типу є фінансовий потенціал та фінансові активи і пов'язані з ними економічні дії, розподіл/перерозподіл, обмін тощо.

Модель маркетингової поведінки: визначальними у поведінці суб'єктів господарської діяльності є постійне вивчення й урахуванні напрямів, темпів та характеру розвитку й трансформації певного типу ринку, а також спроба здійснити відповідний вплив на нього або його окремі елементи.

Модель інвестиційної поведінки – постійний пошук суб'єктом господарювання найбільш прибуткових сфер економічної діяльності для того, щоб природно-ресурсні активи розмістити саме у певних галузях і виробництвах і, відповідно, максимізувати рівень своєї прибутковості;

Модель підприємницької (інноваційної) поведінки – орієнтація суб'єкта господарювання лише на те, що в умовах ринкової невизначеності суб'єкт має і повинен досягнути певної норми прибутку, якщо тип його економічної поведінки буде адаптивним до зовнішнього середовища, враховуватиме трансформації та обов'язково ухвалюватимуться нестандартні управлінські, економічні, виробничі та соціальні рішення.

Модель адаптивно-каверної когнітивної (девіантної) моделі поведінки полягає у відхиленні від чотирьох загальноприйнятих моделей поведінки суб'єктів господарювання у зв'язку із суттєвими трансформаціями зовнішнього середовища та порушеннями прийнятних сфері економіки норм і правил.

Наразі ситуація як в Україні, так і світі має ознаки суттєвих турбулентних зрушень, а економічна система країни набула показників карколомного падіння і стагнації, тому використовувати однозначно й беззаперечно усталені моделі поведінки суб'єктами господарської діяльності задля досягнення результатів досить складно. Тож базовими моделями для реалізації на практиці мають стати комбіновані модельні рішення, що дозволяють синхронно використовувати принципові положення інших поведінкових моделей множини суб'єктів господарської діяльності.

Так, зокрема, доцільно застосовувати такі моделі поведінки: монетарно-підприємницьку (інноваційну); маркетингово-інвестиційну; адаптивно-каверну когнітивну.

Щодо першої з них, то інкорпорація до монетарної моделі детермінант підприємницької (інноваційної) поведінки обумовлена реальним існуванням п'яти ключових факторів генерування соціальної адаптивності в сучасній монетарній культурі особистостей [113, 114], що визначено на основі методу логічного проектування. Зокрема, модель розроблена за макроекономічними показниками, репрезентованими Національним банком України. Структуру факторів генерування монетарних ознак поведінки множини суб'єктів господарської діяльності представлено у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1 – Фактори генерування монетарних ознак поведінки множини суб'єктів господарської діяльності*

Ключові фактори генерування соціальної адаптивності в сучасній монетарній культурі	Значення фактора		Чинники навантаження
	%	коефіцієнт	
Монетарна тривожність Обумовлена: трансформацією економічного середовища, економічною нестабільністю, фінансовим розшаруванням суспільства, що призводять до виникнення у свідомості суб'єкта господарювання тривожних станів; недовірою до фінансового ринку. Формування потенціалу довіри до ринку практично неможливе з багатьох причин (емоційне реагування на фінансові скандали; відсутність об'єктивної інформації щодо реалій функціонування й розвитку ринку; імовірність шахрайства у соціальному середовищі тощо)	40,00	0,40	Роздуми й перестороги щодо втрати фінансового потенціалу та фінансового становища об'єкта господарювання. Визнання того факту, що гроші можуть вирішити усі проблеми в межах об'єкта господарювання. Суб'єкт господарювання оцінюють за його фінансовим становищем та масштабами прибутку об'єкта господарювання
Планування Обумовлене схильністю до заощадження грошей та контролю за витратами, повагою до результату праці; плануванням прибутків і витрат, прагненням до зміцнення фінансового становища	17,00	0,17	Доцільність економії. Обізнаність про фінансове становище об'єкта господарювання. Накопичення фінансового потенціалу
Гроші – можливості Обумовлені переконаннями, що соціальні репрезентації суб'єкта містять монетарні стереотипи «гроші можуть все»; обожнювання, сакралізація грошей; гроші – релігія, якій суб'єкти поклоняються і служать	17,00	0,17	Гроші як засіб влади та керування людьми. Фінансовий потенціал – це еквівалент інтелекту та гідності людини. Оцінювання масштабів фінансового потенціалу набуває все більшої вагомості, що й відображається у свідомості суб'єктів господарської діяльності
Гроші – зло Обмовлено негативним ставленням до грошей та заможних людей; доцільністю ухвалення адекватних економічних рішень та накопичення потенціалу за результатами набуття фінансового досвіду	14,00	0,14	Морально-ідеологічна оцінка фінансового потенціалу та фінансових активів об'єкта господарювання. Особистісна позиція стосовно накопичення фінансового потенціалу
Заробіток Щільно поєднаний із фактором <i>планування</i> , відображає суть протестантської трудової етики за принципом «більше заробляти, менше витратити»	12,00	0,12	Отримання понад витрачене грошей та фінансових досягнень за результатами господарювання
Загалом	100,0	1,00	

*Джерело: згідно з даними [113, 114].

Зауважимо, що саме елімінування детермінант *монетарної тривожності* та факторів *заробіток і гроші – зло* на тлі постійного нарощення впливу на вибір моделі поведінки факторів *планування та гроші – можливості* обумовлюють необхідність поєднання монетарної та підприємницької поведінки у контексті формування специфічної поведінки (фінансово й економічно культурно розвинутої) у кожного суб'єкта господарської діяльності.

Отже, монетарна поведінка будь-якого суб'єкта господарювання завдяки домінуючим у групі (множині суб'єктів господарської діяльності) цінностям, відображаючи духовний рівень і психологічні особливості спільноти, а також особистісні якості, потребуватиме постійного коригування й адаптації та, відповідно, нарощення й укріплення фінансового потенціалу об'єкта господарювання. Однак домінуючим вимогам групи (множини суб'єктів господарської діяльності) можна відповідати лише у разі реалізації спільно з монетарною і моделі підприємницької (інноваційної) поведінки.

Завдяки бінарній моделі поведінки певний суб'єкт господарської діяльності зможе ефективно діяти у фінансово-економічній сфері. Таких бінарних властивостей суб'єкт господарської діяльності набуває у процесі засвоєння цінностей, носіями яких є нормативний образ моделі суб'єкта монетарно-підприємницької (інноваційної) культури суспільства.

Другою є комбінована модель маркетингово-інвестиційної поведінки. Зазначимо, що інвестиційна поведінка (*investment behavior or profit-seeking behavior*) полягає зазвичай в отриманні прибутку шляхом вкладання певного обсягу інвестицій у джерело його отримання, від чого суб'єкт господарювання отримує певний прибуток. Однак реалізація в сучасних умовах на практиці лише однієї інвестиційної моделі множини суб'єктів господарської діяльності на ринку не буде ефективною, якщо суб'єкти не матимуть підтримки також і моделі маркетингової поведінки. Слід також визнати, що одномірна інвестиційна поведінка наразі неефективна й через низку факторів (тотальну неліквідність, відсутність інтересу емітентів та інвесторів до залучення та розміщення капіталу, нерегулярність торгів), бо в Україні поки що відсутні умови та можливості для формування справедливих цін на переважну кількість фінансових інструментів та не забезпечена їх дієвість.

З метою формування сприятливого інвестиційного середовища в системі сталого господарювання на теренах нашої держави слід дотримуватися певних маркетингових норм поведінки множини суб'єктів господарювання на будь-якому ринку. Адже вони поряд із загальними етичними цінностями (взаємна довіра, порядність, сумлінність, чесність, повага до людини та віра в її сили), включають також нові правила інвестиційної поведінки в бізнесі – дотримання слова та послужливість у взаємовідносинах.

Слід визнати, що саме бінарність поведінки суб'єктів у двох площинах, синхронно, за маркетингово-інвестиційними принципами дає змогу забезпечити альтернативність стратегічного інвестиційного вибору, досягнення поставлених цілей та встановити ефективність господарської діяльності у нестійких умовах функціонування національної соціально-економічної системи.

Третя, найбільш складна модель – це адаптивно-каверна когнітивна поведінка множини суб'єктів господарської діяльності. Відповідно до цього слід відзначити, що у процесі життєдіяльності соціально-економічна система постійно генерує

деструктивні хвилі різного рівня. Їх безліч, і вони обумовлені різноманітними видами та розмірами джерел, відсутністю чіткої стратегії виходу з економічної, фінансової, технологічної та природно-ресурсної кризи. Накладення цих хвиль на більш дрібні, що мають вкрай нестійкий стан, формує складну картину реальності, котра характеризується двоїстістю фізичних (реальних) і ціннісних (вартісних/фінансових) процесів, які обумовлюють несвободу й обмеженість підприємницької діяльності, занепад інститутів управління тощо [174].

З метою пом'якшення й палаталізації (to cover – прикривання) економічних стресів та відновлення господарських систем організаційно-економічні важелі й регулятори мають бути спрямовані на скорочення тривалості періоду спаду і депресії та, відповідно, продовження періоду орієнтованого зростання. Зазначене можливе лише за рахунок реалізації загальних цілей стратегічного розвитку не лише окремих підприємств, а об'єднань і корпорацій. А це значною мірою залежить від зміни моделі поведінки множини суб'єктів господарської діяльності для адаптації й швидкого використання новітніх технологій та нововведень у господарській практиці [193, 176]. Тож нагальними наразі є формування й відпрацювання в системі сталого господарювання адаптивно-каверної когнітивної моделі в умовах нарощення різних загроз і ризиків. Слід також додати, що центральне місце у формуванні й уточненні базових моделей поведінки множини суб'єктів господарської діяльності займає власне процес вибору альтернатив на користь певного варіанта природно-економічної, соціальної й суспільно-політичної дії з урахуванням реальних економіко-психологічних факторів. Доцільно розглянути поетапність прийняття рішень суб'єктами для обґрунтування варіантів моделі поведінки, на кожному з яких діють виразні й значимі економіко-психологічні фактори.

Відповідно до зазначеного виділяють п'ять етапів вибору базової моделі поведінки для певної множини суб'єктів господарської діяльності:

I – формування уявлення суб'єкта про цілі (критерії, переваги) вибору. Це уявлення відображає всю інформацію, яка доступна суб'єкту про навколишній світ, психологічні особливості його сприйняття та інтерпретації, ступінь мобілізації й використання інтелектуальної енергії, а також адекватного аналізу власних емоцій, можливостей та потенціалу задля відтворення тунелю реальності;

II – формування альтернатив (простору) вибору суб'єкта, що потребує напруженої роботи пам'яті, інтелекту, емоцій для залучення та аналізу значного обсягу інформації, кожна з яких несе різне емоційне забарвлення;

III – вибір альтернативи, що відповідає меті діяльності суб'єкта господарювання. Саме останній може орієнтуватися або на популярні моделі поведінки у сфері сталого розвитку («як усі»), або враховувати особливості функціонування свого підприємства (об'єднання тощо). Крім цього, особливе значення для вибору альтернатив поведінки має схильність суб'єкта до ухвалення рішень (обережність та обачливість, ризикованість, схильність до небезпек тощо);

IV – визначення впливу на суб'єкт окремих умов та ситуацій, за яких ухвалюються рішення, та вибір альтернатив поведінки. В процесі аналізу можливих варіантів чи визначення альтернатив суб'єкт господарювання поступово змінює свої переваги і переосмислює власні критерії вибору характеру поведінки. Крім

того, якщо перспективи розвитку та зміни зовнішнього середовища не визначені заздалегідь, останнє істотно впливає на вибір моделі поведінки;

V – зміна ставлення суб'єкта господарювання до мети. Суб'єкти при ухваленні рішень та виборі варіанта поведінки можуть не сприймати і не приймати дострокові наслідки реалізації певних альтернатив або надмірно зосереджуватися на довгострокових наслідках, нехтуючи короткостроковими/найближчими, що з часом може призвести до відмови від обраної мети.

Полісуб'єктність фінансового простору сталого господарювання.

Незважаючи на широке вживання поняття *фінансовий простір* у сучасній науковій літературі, у контексті побудови системи сталого господарювання та, відповідно, сталого фінансового простору очевидно, що необхідне його уточнення. Насамперед варто зазначити, що цей термін, по-перше, є складовою більш широкого поняття господарського простору, а по-друге, само є комплексним, оскільки включає системні ознаки просторового підходу до ідентифікації господарських явищ. Термін *фінансовий простір*, з одного боку, частково належить до такої категорії, як *простір* у загальному розумінні, а точніше – до фінансової складової більш загального господарського простору, за іншими визначеннями – економічного, у якому функціонують економічні агенти [50, 233].

З іншого боку, поняття фінансового простору щільно пов'язане – із категорією *фінанси*, з якою ототожнюють систему економічних відносин у сфері розподілу власності, в результаті чого відбуваються формування, розподіл та використання централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів з метою виконання функцій і завдань держави та забезпечення умов розширення економічного відтворення, функціонування суспільного виробництва й задоволення соціальних потреб суспільства. Отже, детермінація категорії *фінансовий простір* потребує деталізованого аналізу обох аспектів формування фінансового простору, тобто як просторового, так і фінансового (рис. 3.2).

При цьому власне термін *простір* як наукова категорія та його різноманітні похідні (фізичний, географічний, господарський, економічний, соціальний, інформаційний, віртуальний простори тощо) обґрунтовується на основі загальнонаукового тлумачення простору і часу як двох нерозривних форм буття матерії. У такому контексті в загальному сенсі фінансовий простір слід розуміти як економіко-філософську концептуальну категорію, котра стосується просторово-часових ознак існування фінансової складової господарської системи як специфічного фінансового середовища, наповненого фінансовими відносинами між суб'єктами певної території.

Аналіз змістовних ознак складових категорій *фінансовий простір* виявив, що вона відображає відповідну складову господарського простору як середовище певних взаємодій фінансового характеру, в якому наявна множина суб'єктів та об'єктів фінансових відносин, системно пов'язаних у господарській діяльності з конкретною територією. Такі суб'єкти здійснюють між собою комунікацію у різноманітних сферах фінансової діяльності за допомогою відповідних механізмів, і при цьому певною мірою екстериторіальний характер фінансів надає широкий спектр можливостей реалізації таких відносин через фінансову систему країни та її територіальних утворень.

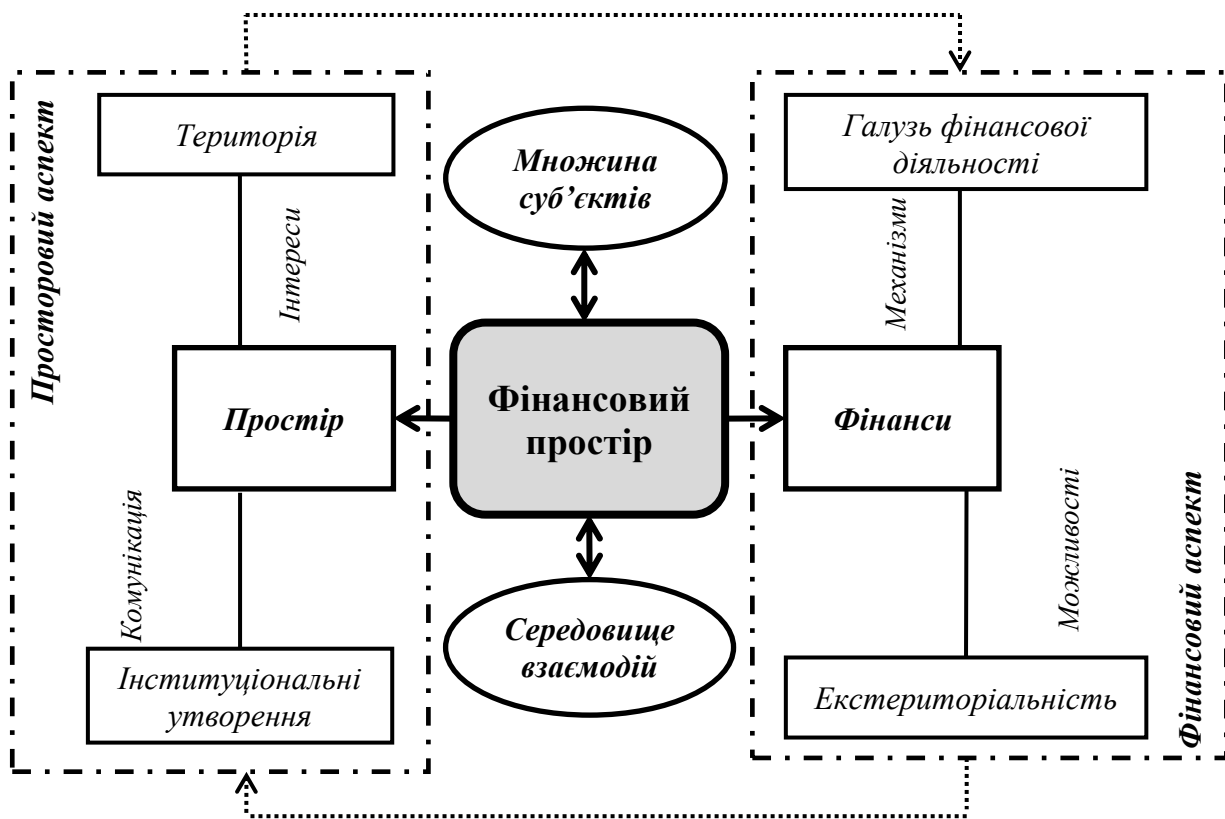

Рисунок 3.2 – Змістовні складові детермінації категорії фінансового простору

Створення високоефективної системи сталого господарювання вимагає насамперед побудови відповідної управлінської системи, завданням якої є напрацювання та впровадження рішень, спрямованих на реалізацію цілей сталого розвитку з одночасним збереженням гомеостатичності функціонування господарської системи.

Оцінюючи необхідність збалансування інтересів стейкхолдерів у полісуб'єктній системі управління сталим господарюванням, насамперед варто звернути увагу на дві позиції, які визначають основні напрями та містять відповідні засоби гармонізації відносин між зацікавленими особами: економіко-правовий механізм взаємодії влади, бізнесу і громад (тобто публічно-приватне партнерство) та засоби реалізації таких взаємодій (комунікативно-контентні платформи, що організують взаємини зацікавлених осіб у господарському процесі). Для кожного з цих напрямів характерне використання специфічних фінансових механізмів та інструментів забезпечення сталості. Розглядаючи стейкхолдера як носія інтересів і певною мірою суб'єкта господарської та, зокрема, фінансової діяльності, варто ідентифікувати його насамперед як стейкхолдера-господаря з правом повною мірою, в рамках об'єктивно притаманних йому як учаснику господарського процесу повноважень, брати участь в ухваленні управлінських рішень, бути повноправним партнером органів влади та місцевого самоврядування як виразника конституційних інтересів народу України [35, с. 33]. Саме такий підхід, тобто надання різноманітним зацікавленим сторонам можливостей проявляти себе як повноправні учасники господарської діяльності, зокрема напрацювання та

ухвалення управлінських рішень, і надає можливість наповнити зміст категорії стейкхолдер як зацікавлена сторона управлінським аспектом, реальним впливом на господарський процес за рахунок закріплення за ними певних управлінських повноважень і правомочностей щодо реалізації прав власності. Для пересічних громадян щодо природних об'єктів це фактично є реалізацією конституційного права власності на природні ресурси. Отже, категоріально стейкхолдер-господар характеризується реальним впливом на прийняття управлінських рішень, проте, очевидно, що в підсумку консенсусне рішення буде як відрізнитися від позиції кожного окремого стейкхолдера, так і містити в собі певні ознаки такої позиції.

Специфіка фінансової діяльності, з позиції поліцентричного наративу, полягає в упорядкуванні фінансових відносин між центральними та місцевими органами влади, пов'язаними із бюджетуванням використання природних активів у господарській діяльності територіальних утворень, а також між суб'єктами господарювання – природокористувачами та органами влади різних рівнів. З цього погляду фінансові відносини є одночасно полісуб'єктними у контексті участі різноманітних груп господарських агентів як зацікавлених осіб, чий інтереси зачіпають фінансові відносини, та поліцентричними в контексті різноманіття горизонтальної й вертикальної просторової організації центрів ухвалення фінансових рішень. Отже, щодо певного територіального утворення через розгалужену і складну систему фінансових відносин відбувається формування просторового фракталу управлінської вертикалі відповідного фінансового простору як складової загального господарського простору. У різ полісуб'єктності управлінського процесу кожен із суб'єктів управління має свій ступінь впливу. Вплив зацікавленої сторони на ухвалення управлінського рішення визначається кількома факторами. Перший – пряма зацікавленість суб'єкта господарської діяльності у використанні об'єкта інтересу. Другий – можливості впливу зацікавленою стороною на ухвалення рішення, які визначаються його повноваженнями в управлінській системі, наприклад, правом участі в громадському обговоренні та правом голосу за прийняття інвестиційного проекту за умов включення його як інвестиційної пропозиції до громадського бюджету. Третім фактором є можливість безпосередньої участі стейкхолдера в реалізації задуму з відповідними ресурсами, наприклад, власною працею, інвестиціями чи управлінським досвідом або як консультанта. Четвертий фактор – технічні, передусім інформаційні можливості доступу зацікавленої особи до виконання управлінських функцій, наприклад, участь в обговоренні або голосуванні за громадські проекти з використанням мобільних електронних цифрових пристроїв, електронного підпису тощо. У системі фінансових відносин важливою складовою впливу є участь в управлінні рухом фінансових ресурсів для забезпечення безпосередньо господарської діяльності, що включає насамперед можливості ефективного розпорядження власними фінансовими ресурсами, отримання інвестицій від інших учасників фінансової діяльності, державного бюджетного фінансування, грантів, кредитної та страхової допомоги, виходу з фінансовими інструментами на фондовий ринок тощо.

У сфері фінансової діяльності полісуб'єктність, по суті, є основною ознакою формування фінансової складової господарських відносин, оскільки власне така діяльність передбачає наявність великої кількості суб'єктів-учасників, а категорія

фінансів відображається відносинами розподілу, пов'язаними із процесом господарювання, які реалізуються за допомогою фінансових механізмів та інструментів (грошово-розрахункових, кредитних, бюджетних, страхових тощо). Тобто фінансові відносини є суб'єкт-суб'єктними, у кожному з випадків сторони-учасники виступають суб'єктами таких відносин, формуючи при цьому відповідний полісуб'єктний фінансовий простір господарської системи.

Отже, з цих позицій фінансовий простір виявляється простором фінансових відносин, пов'язаних із грошовими розрахунками, інвестуванням, кредитуванням, страхуванням, емісією, придбанням та продажем фінансових інструментів на фондовому ринку тощо, тобто з формуванням та рухом фінансових ресурсів. З правового погляду фінансовий простір використовує як уречевлену форму руху фінансових засобів категорію контракту, тобто документа, за яким у сторони (учасника) фінансових відносин щодо іншої сторони (учасника) виникають, відповідно, вимоги чи зобов'язання й навпаки (наприклад, сплата кредитних відсотків, дивідендів, податків, бюджетні виплати тощо). Наголосимо ще раз, що феномен полісуб'єктності фінансового простору глибинно пов'язаний з онтологічною сутністю фінансів як господарської категорії, котра відображає відносини розподілу між суб'єктами господарської діяльності, із категорією власності та функціями держави, що виводить фінансову складову системи сталого господарювання на перший план щодо сталого просторового розвитку територіальних природно-господарських систем, надає їй ознак домінанти, котра, як показано нами раніше, за допомогою механізмів розподілу забезпечує системний гомеостаз сталого господарювання [39].

Феномен полісуб'єктності фінансового простору вимагає чіткої ідентифікації базових груп стейкхолдерів – суб'єктів господарської та, зокрема, фінансової діяльності, їх ролей, рівнів діяльності, інструментів, ступеня та характеру впливу на формування фінансового простору сталого господарювання. З цих позицій варто розглянути спектр основних груп суб'єктів діяльності у фінансовому просторі, який включає: по-перше, органи публічної влади різних рівнів; по друге, підприємства та організації в різноманітних галузях і сферах реального сектору та інфраструктури національного господарства; по-третє, фінансові установи, які здійснюють інвестиційну, кредитно-фінансову, страхову та біржову діяльність, займаються іншою фінансовою діяльністю тощо; по-четверте, населення, яке здійснює фінансову діяльність у домогосподарствах, тощо.

Кожна з груп суб'єктів фінансової діяльності займає своє місце та відіграє роль у формуванні фінансового простору сталого господарювання таким чином, що на публічний сектор припадають в основному організаторські та управлінські функції в частині формування фінансової політики, розпорядження коштами публічного сектору економіки, включаючи фінансове планування, облік, контроль, бюджетування сталого розвитку тощо переважно на вищих господарських рівнях (загальнодержавний, регіональний, місцевий). Сектор підприємств і організацій формує спектр фінансових відносин, пов'язаний із суспільним виробництвом на локальному рівні, менший вплив він має на місцевий і регіональний рівні. Фінансові установи здійснюють безпосередньо професійну діяльність у фінансовій сфері як самостійні економічні агенти – учасники фінансових відносин. До них належать: інвестори, кредитори, фінансові консультанти, фінансові посередники, утримувачі

фінансових активів, емітенти фінансових зобов'язань, страховики та ін. Населення є активним учасником фінансових відносин, споживачем фінансових послуг, однак може здійснювати самостійно інвестиційну діяльність, вкладаючи вільні кошти у фінансові чи реальні активи, брати активну участь в управлінні фінансовими ресурсами місцевих громад тощо.

Для кожної групи зацікавлених осіб притаманні власні механізми та інструменти фінансового впливу на сталий розвиток, причому ступінь такого впливу також різний, а визначається переважно тим, які саме засоби впливу застосовуються в управлінському процесі. Так, зокрема, населення території, яке має загалом незначний вплив на ухвалення фінансових рішень щодо забезпечення сталого просторового розвитку, однак, у системі сталого господарювання може більш потужно впливати через електронне голосування на платформах за громадські бюджети, брати участь в обговореннях щодо базових напрямів використання коштів публічного сектору на перспективу у складі, приміром, територіального форсайту. Для бізнес-структур, наприклад, суттєві можливості щодо розширення участі зі своїми фінансовими ресурсами, інтелектуальним капіталом, виробничими потужностями й технологіями у вирішенні питань сталого просторового розвитку надають механізми публічно-приватного партнерства [240, с. 37–43].

Отже, фінансовий простір сталого господарювання включає фактично усі суб'єкти господарської діяльності, які з певним ступенем впливу на господарський процес реалізують свої інтереси щодо господарських об'єктів, включаючи природні ресурси (табл. 3.2). Очевидно, що у підтримці сталого функціонування фінансового простору господарської системи винятково важливе місце займає залучення усіх груп суб'єктів фінансової діяльності до вирішення завдань побудови сталої фінансової системи в державі, яка, будучи стійкою, забезпечувала б фінансування сталого розвитку країни та її територій таким чином, щоб сформувати сектори сталих державних, місцевих, корпоративних фінансів і повноцінно реалізувати на практиці підходи до сталості у професійній фінансовій діяльності в інвестиційній сфері, банкінгу страхуванні та створенні сталого фондового ринку.

У цілому полісуб'єктність ухвалення рішень у фінансовому просторі орієнтована на консенсусне бачення фінансового забезпечення сталого просторового розвитку, тому виключно важливою позицією при цьому є паритетне представлення в комунікативній взаємодії всередині полісуб'єкта фінансового менеджменту усіх груп зацікавлених сторін господарського процесу.

З цих позицій виникає питання про певне делегування повноважень всередині таких груп для представлення інтересів кожної з них через окремих представників, що братимуть участь в обговоренні управлінських та, зокрема, фінансових рішень, які стосуватимуться сталого розвитку. Зокрема тут можуть бути представлені делеговані представники органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій, окремі активісти-громадські лідери тощо, носії проектних ідей, представники підприємницького сектору, інвестори тощо. Головне завдання таких взаємодій – формування фінансової політики, зорієнтованої на забезпечення сталого просторового розвитку територіальних утворень.

Таблиця 3.2 – Групи суб'єктів фінансової діяльності у полісуб'єктному фінансовому просторі сталого господарювання

Роль і функції у формуванні полісуб'єктного фінансового простору	Рівні діяльності у просторовому фракталі сталого господарювання	Механізми, засоби та інструменти впливу на сталий просторовий розвиток	Ступінь і характер впливу на формування сталих фінансових відносин
Зацікавлені сторони-суб'єкти фінансової діяльності : <i>Органи публічної влади</i>			
<p>В основному організаторські та управлінські функції, включаючи формування фінансового законодавства, урядової фінансової політики та фінансової політики на місцях.</p> <p>Фінансове регулювання, планування, облік, контроль на відповідних рівнях управління.</p> <p>Розпорядники коштів у системі державних та місцевих фінансів.</p> <p>Організатори фондів фінансування сталого розвитку.</p> <p>Організатори публічно-приватного партнерства, первинні інвестори (оригінатори) у проєктах партнерства</p>	<p>Загальнодержавний, регіональний, місцевий, меншою мірою – локальний</p>	<p>Регуляторний вплив на фінансову систему країни.</p> <p>Прогнозування, планування, бюджетування територіального розвитку, організація платформ полісуб'єктної взаємодії стейкхолдерів господарського процесу, публічно-приватні партнерства.</p> <p>Формування стабілізаційних фінансових накопичень, створення фондів для сталого розвитку, ініціація та реалізація, включаючи фінансування, форсайтів сталого розвитку територій.</p> <p>Міське самооподаткування на потреби сталого розвитку</p>	<p>Сильний, повільний, довгостроковий</p>
Зацікавлені сторони-суб'єкти фінансової діяльності : <i>Підприємства й організації реального сектору та інфраструктури</i>			
<p>Беруть участь у фінансових відносинах у системі суспільного виробництва як користувачі та надавачі фінансових послуг.</p> <p>Використовують фінансові засоби на виробничі потреби, вступають у фінансові відносини з державою як платники податків і зборів, отримують бюджетне фінансування на основі договорів із публічним сектором як бюджетні установи чи одержувачі бюджетних коштів на виконання робіт та надання послуг при виконанні бюджетів.</p>	<p>Міське, локальний, меншою мірою – регіональний</p>	<p>Формування сталих корпоративних фінансів, прийняття ESG-критеріїв фінансової діяльності у корпоративній фінансовій політиці. Участь у досягненні SDG-цілей. Корпоративна соціальна та екологічна відповідальність. Участь у публічно-приватних партнерствах. Участь у розробці та консолідованому фінансуванні форсайт-проєктів сталого просторового розвитку. Ініціація та фінансування проєктів використання природних ресурсів як активів територіальної економіки, інвестиції у природно-господарську сферу.</p>	<p>Середній, повільний, середньостроковий</p>

Роль і функції у формуванні полісуб'єктного фінансового простору	Рівні діяльності у просторовому фракталі сталого господарювання	Механізми, засоби та інструменти впливу на сталий просторовий розвиток	Ступінь і характер впливу на формування сталих фінансових відносин
Зацікавлені сторони-суб'єкти фінансової діяльності : Підприємства й організації реального сектору та інфраструктури (продовження)			
Платники податків і зборів. Користувачі природними ресурсами в господарських цілях, інвестори, учасники реалізації проєктів сталого розвитку. Оригінатори в процесах сек'юритизації активів у природно-господарській сфері	Місцевий, локальний, меншою мірою – регіональний	Формування інвестиційних пропозицій та практична реалізація проєктів територіального розвитку в рамках громадських бюджетів	
Зацікавлені сторони-суб'єкти фінансової діяльності : Фінансові установи			
Самостійні економічні агенти – професійні учасники фінансових відносин – інвестори, кредитори, фінансові консультанти, фінансові посередники, утримувачі фінансових активів, емітенти фінансових зобов'язань, страховики та ін., які здійснюють професійну фінансову діяльність. Системні організатори правил здійснення фінансових відносин через професійні асоціації та інші організації у фінансовій сфері. Ініціатори запровадження ESG-критеріїв та інших ініціатив сталості у фінансову діяльність Платники податків і зборів. Участь у створенні платформ управління територіальними активами. Професійна участь у фінансуванні та сек'юритизації активів проєктів сталого розвитку	Загальнодержавний, регіональний, місцевий, локальний	Здійснення професійної діяльності у фінансовій сфері, здатної забезпечити сталий розвиток за рахунок фінансових механізмів сталого інвестування, відповідального банкінгу та кредитування, сталого страхування та формування сталих фондових ринків. Напрацювання, запровадження та дотримання ESG-критеріїв у фінансовій діяльності. Участь у створенні та управлінні фондами сталого розвитку. Фінансова підтримка й сек'юритизація активів у форсайт-проєктах сталого розвитку. Інвестування у природно-господарську сферу. Формування сфери зелених фінансів через запровадження зелених фондових індексів та зелених інструментів фондового ринку. Розвиток екологічного страхування, зеленого кредитування	Сильний, швидкий, довгостроковий

Закінчення таблиці 3.2

Роль і функції у формуванні полісуб'єктного фінансового простору	Рівні діяльності у просторовому фракталі сталого господарювання	Механізми, засоби та інструменти впливу на сталий просторовий розвиток	Ступінь і характер впливу на формування сталих фінансових відносин
Зацікавлені сторони-суб'єкти фінансової діяльності : <i>Населення</i>			
<p>Активний учасник фінансових відносин як споживач фінансових послуг у кредитно-банківській, страховій, платіжно-розрахунковій та інших сферах.</p> <p>Платники податків і зборів. Може здійснювати самостійно інвестиційну діяльність, вкладаючи вільні кошти у фінансові чи реальні активи.</p> <p>Може брати активну участь в управлінні фінансовими ресурсами місцевих громад.</p> <p>Формування сталих фінансів домогосподарств через особисті накопичення, включаючи пенсійні.</p> <p>Отримувач частки природної ренти як конституційний власник природних ресурсів</p>	<p>Місцевий, локальний, меншою мірою – регіональний</p>	<p>Активна участь в обговоренні проєктів сталого розвитку, форсайт-проєктів просторового розвитку.</p> <p>Активна комунікація з органами публічної влади та іншими учасниками фінансових відносин щодо обговорення ініціатив в організації сталого господарювання.</p> <p>Висування інвестиційних пропозицій та голосування за ухвалення громадський бюджетів.</p> <p>Пайова участь у фінансуванні ініціатив сталості через краудфандингові платформи. Громадський контроль за дотриманням ESG-критеріїв у діяльності суб'єктів господарювання.</p>	<p>Слабкий, швидкий, короткостроковий</p>

Полісуб'єктний підхід до побудови фінансового простору сталого господарювання передбачає формування інноваційного управлінського суб'єкта у фінансовому середовищі – полусуб'єкта фінансового менеджменту. Такий управлінський суб'єкт нового типу інкорпорує в себе та враховує при ухваленні управлінських рішень інтереси значущих груп стейкхолдерів. Зазначене потребує ідентифікації місця і ролі фінансового простору в системі сталого господарювання.

Отже, цей простір дозволяє, серед іншого, пов'язати між собою територіальний та галузевий аспекти організації господарської системи через фінансові інституціональні утворення (біржові, депозитні, страхові установи тощо) й екстериторіальні фінансові зв'язки, а також реалізувати інтереси суб'єктів господарювання через наявні механізми й комунікативні канали у фінансовій сфері.

Оскільки категорія *простір* у господарських відносинах завжди пов'язана із взаємодією суб'єкт – середовище, то відмінною ознакою такого простору є його суб'єктність. Щодо тієї складової цього поняття, яка в частині категоріального змістовного навантаження стосується просторових ознак формування фінансового простору, можна зробити висновок, що в науковій літературі не існує єдиного підходу до ідентифікації поняття *простір*, однак його загальною ознакою є наявність системного взаємозв'язку цієї категорії із *середовищем*, яке характеризує змістовне наповнення простору. При цьому у чистому вигляді поняття *простір* ототожнюється з фізичними просторовими вимірами, що у господарському контексті набувають географічних характеристик виміру й розташування певної площі, на якій організуються господарські відносини, котрими й наповнюється середовище господарського простору.

Фактор організації господарського простору при цьому є ключовим, оскільки фахівцями наголошується, що лише організоване середовище стає простором, а його системна організація являє собою фактично основну ознаку простору як організаційної надбудови над середовищем. При цьому до його ознак належать багатомірність, взаємопоеднання й взаємообумовленість просторових структуроутворюючих елементів [276, с. 21–25; 102, с. 8]. Отже, з одних позицій простір відіграє роль вмістища, розташування певних об'єктів і прояву явищ, а з інших – господарський простір країни можна розглядати як системну впорядкованість і взаємозв'язок таких об'єктів і явищ, що проявляється, зокрема, у динаміці змін та русі. У разі формування і функціонування фінансового простору варто говорити про наповнення його специфічними об'єктами – вартостями, уречевленими у фінансових засобах і фінансових інструментах, та явищами – фінансовими відносинами між суб'єктами господарювання, які пов'язані з розподілом таких вартостей і відповідним рухом фінансових засобів.

З позицій системної організації просторової структури, фінансовий простір певного територіального утворення FS може бути охарактеризований, зокрема, сукупністю його компонентних елементів $FComp$ у межах кількості таких компонентів $i=1\dots n$, які розташовані, відповідно, в межах сукупності територіальних складових, що входять до такого утворення у їх кількості $j=1\dots m$:

$$FS = \sum_{i=1; j=1}^{n; m} FComp_{i; j}. \quad (3.1)$$

Йдеться, зокрема, про суб'єктність, а саме полісуб'єктність фінансового простору, яка формує поле інтересів кожного з суб'єктів фінансових відносин, що, у свою чергу, впливає на функціонування фінансового простру і рух фінансових засобів. При цьому, як правило, наголошується, що до складу таких суб'єктів територіального господарського простору входять суб'єкти економічної діяльності та органи державної влади різних рівнів, а також місцевого самоврядування, домогосподарства, що діють у певних просторових межах. До подібних суб'єктів традиційно входять суб'єкти господарювання – юридичні або фізичні особи, що беруть участь у виробництві, реалізації або придбанні товарів, наданні послуг і виконанні робіт – приватні, державні та інші підприємства, організації, а також фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю. Проте останнім часом із розвитком платформної економіки та простору інформаційних і логістичних комунікацій між господарськими агентами економічна активність населення стає настільки високою, що фактично суб'єктами господарювання можна вважати економічно активну частину населення, яка певним чином, формалізовано або неформалізовано долучається до господарського процесу. Маючи господарські інтереси, вона може бути повністю або частково самозайнятою, а отже, вважатися певною мірою суб'єктом господарського процесу, оскільки щонайменше активно на нього впливає, включаючи управлінську активність громадського суспільства.

Змістовні ознаки поняття фінансового простору розкриваються у взаємодії суб'єктів фінансової діяльності із фінансовим середовищем, а власне фінансовий простір наповнюється інституціональним змістом, територіальними, екстериторіальними та галузевими ознаками. Фінансовий простір як економічна категорія також при цьому набуває характеристик суб'єктності, а фінансова система – ознак так званої живої системи, здатної до самоорганізації та саморозвитку.

З позицій полісуб'єктного підходу, фінансовий простір формується одночасно як сукупність фінансових інституціональних утворень у різних сферах фінансової діяльності – бюджетуванні, інвестуванні, страховій, банківській діяльності та функціонуванні фондового ринку $FInst$, які володіють певними фінансовими ресурсами, а також уречевлених у контрактних та інших формах відносин між собою, а також з іншими учасниками фінансових відносин на різних ієрархічних рівнях господарського простору, за рахунок чого формуються відповідні фінансові потоки:

$$FS = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m FInst_{i,j}; FRes_{i,j}; FPart_{i,j}; FRel_{i,j}; FFlow_{i,j}, \quad (3.2)$$

де FS – фінансовий простір;

i – сфера фінансової діяльності;

n – сукупна кількість сфер фінансової діяльності;

j – просторовий рівень;

m – сукупна кількість просторових рівнів;

$FInst$ – фінансові інституціональні утворення;

$FRes$ – фінансові ресурси;

$FPart$ – учасники (суб'єкти) фінансових відносин;

$FRel$ – фінансові відносини;

$FFlow$ – фінансові потоки.

При цьому як фінансові інституціональні утворення можна розглядати заклади й організації у фінансовій сфері, насамперед комерційні банки, ощадні інститути (каси), страхові та інвестиційні компанії, брокерські й біржові заклади, інвестиційні фонди, інші професійні фінансові посередники, а також державні фінансові інститути: Міністерство фінансів України, Національний банк України, Державна казначейська служба України, Державна фіскальна служба України тощо. Як видно, до функціонування фінансового простору дотичні найрізноманітніші економічні агенти, котрі перебувають у полі фінансових відносин як їх учасники та яких цей простір також інтегрує у фінансову систему. До них належать підприємницькі бізнес-структури, бюджетні організації, населення тощо, які користуються фінансовими послугами, беруть участь у розподілі фінансових ресурсів та використовують фінансові засоби через фінансові відносини на різних ієрархічних рівнях формування фінансового простору.

Як видно, для фінансового простору характерні явища полісуб'єктності, що виражається в наявності множини суб'єктів фінансової діяльності та поліцентричності, що стосується, зокрема, як горизонтальної диференціації простору, так і вертикальної ієрархії рівнів взаємодії його учасників. З цих позицій фінансовий простір є системно структурованим, оскільки в ньому існують стійкі зв'язки між компонентними, територіальними елементами, що його утворюють, які надають йому цілісності, єдності та комплексності. Також цей простір є динамічним, оскільки піддається структурним і функціональним змінам, трансформації об'єктів.

Серед інших властивостей фінансового простору виділяють його сформованість як поєднання поля і фізичного простору. Також для фінансового простору характерні усі прояви господарського простору, а саме: розмірність, у т.ч. компонентна і територіальна; дискретність – компонента і територіальна диференціація; континуальність; структура – компонентна і регіональна щільність, концентрація, розпорошеність, поляризація, хроноструктура, тобто характер структурних просторових зрушень у часі, тощо [87, с. 61].

Варто виокремити часовий фактор, який визначає динаміку розвитку фінансового простору. З цих позицій останній формується як сукупність сфер фінансової діяльності у територіальному розрізі в динаміці змін у часі базових ознак їх функціонування – кількості учасників фінансових відносин, наявності у них фінансових ресурсів, створення фінансових потоків тощо. При цьому власне фінансовий простір буде характеризуватися сукупністю його компонентних елементів $FComp$, що розглядаються при цьому як функціонально залежні від фактора часу в межах кількості таких компонентів $i=1\dots n$, розташованих, відповідно, в межах сукупності територіальних складових, що входять до такого утворення у їх кількості $j=1\dots m$:

$$FS = \sum_{i=1; j=1}^{n; m} FComp_{i; j}, f(t). \quad (3.3)$$

Розглядаючи основні показники формування фінансового простору України в розрізі національної економіки у часовому вимірі, варто насамперед звернути увагу на те, що він характеризується нестійкою динамікою змін у діяльності фінансових інститутів, що пов'язано, зокрема, із кризовим станом національної

економіки. Так, з 2014 року критично зросла кількість банків, що перебувають у процедурі ліквідації – з шести одиниць у 2014 р. до максимального значення 83 у 2018 р. У 2020 р. нараховувалося таких 48 депозитних фінансових установ. Як видно, за усіма сферами фінансової діяльності достатньо високою є волатильність показників кількості фінансових установ, вартості їх активів (табл. 3.3). При цьому необхідно враховувати й такі фактори, як інфляція та девальвація національної валюти.

Так, з 2015 р. спостерігається постійне збільшення кількості активів у банківському секторі – з 1,27 трлн до 1,81 трлн грн у 2020 р., проте варто враховувати, що за цей час гривня впала у вартості практично утричі. Нестійкий стан банківського сектору підтверджується й значною кількістю активів банків, що перебувають у стадії ліквідації. Протягом 2015–2019 рр. їх активи становили близько однієї третини усіх банківських активів в Україні. Також значним чином скоротилась кількість страхових корпорацій – з 382 у 2014 р. до 210 у 2020 р., тобто більш ніж на одну третину. Сукупні активи страхових корпорацій зменшилися за цей період з 70,3 млрд до 64,9 млрд грн, що з урахуванням знецінення національної валюти за відповідний період у понад три рази є значним скороченням. У 2014 р. нараховувалося 76 пенсійних фондів, 2020 р. – 64. Їх сукупні активи досягли рівня 2014 р. без урахування інфляції лише у 2018 р. і зросли з 2,5 млрд у 2014 р. до 3,6 млрд грн у 2020 р. У 2020 р. кількість фінансових лізингових компаній була менша, ніж у 2014 році, у 2,5 разу, а вартість їх активів перевищила рівень 2014 року (24,9 млрд грн) лише у 2019 р. і склала у 2020 р. 31,0 млрд грн. Утричі меншою стала за період 2014–2020 р. кількість спеціалізованих фінансових посередників (з 1 066 до 323), а їх сукупні активи зменшилися з 4,5 млрд до 3,9 млрд грн. Проте дещо зросла за аналогічний період кількість інвестиційних фондів – з 1 093 до 1 385 та удвічі номінально збільшилися їх активи – з 207,9 млрд до 422,1 млрд грн.

3.2. Типізація систем сталого господарювання

Методологічні аспекти типізації процесу сталого господарювання. Формалізація базових типів систем сталого господарювання. Типова організація сталих фінансових відносин

Методологічні аспекти типізації процесу сталого господарювання. На сьогодні процес сталого господарювання потребує особливої типізації через низку причин. По-перше, це пов'язано із необхідністю визначення універсальних рішень щодо формування просторових концептів сталого господарювання, які можуть бути застосовані для територіальних утворень різних типів і рангів, адаптованих з урахуванням їх специфіки. По-друге, типізація передбачає стандартизацію процедурних форм та еталонів управління процесом розвитку господарських систем з метою ефективного досягнення цільових орієнтирів сталого розвитку.

По-третє, типізація дозволяє значною мірою прискорювати процес визначення концепту сталого господарювання сталого розвитку у конкретних просторових формах організації – територіальних кластерах, корпоративних утвореннях тощо.

Таблиця 3.3 – Динаміка часових змін основних показників розвитку інститутів фінансового простору України за 2014–2020 рр.*

Показник	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Діючі банки, од.	163	120	100	114	106	102	101
Сукупні активи діючих банків, млн грн	1 315 433,63	1 266 894,77	1 274 352,48	1 342 754,94	1 359 908,35	1 487 068,08	1 808 401,76
Банки у процедурі ліквідації, од.	6	64	69	82	83	65	48
Сукупні активи банків у процедурі ліквідації, млн грн	2 092,11	366 126,14	412 915,00	472 030,64	476 853,78	362 872,23	104 236,01
Страхові корпорації, од.	382	361	310	294	281	233	210
Сукупні активи страхових корпорацій, млн грн	70 261,24	60 729,13	56 075,60	57 381,03	63 493,29	63 866,83	64 902,72
Пенсійні фонди, од.	76	72	64	64	62	65	64
Сукупні активи пенсійних фондів, млн грн	2 469,23	1 979,98	2 138,73	2 465,56	2 745,25	3 143,32	3 563,70
Фінансові компанії, од.	511	671	650	805	906	910	906
Сукупні активи фінансових компаній, млн грн	71 036,89	95 825,03	97 331,93	107 533,89	125 322,28	160 570,34	198 491,16
Фінансові лізингові компанії, од.	267	268	142	142	120	111	106
Сукупні активи фінансових лізингових компаній, млн грн	24 905,94	23 876,06	22 438,15	22 921,65	22 338,70	27 373,22	31 006,70
Інвестиційні фонди, од.	1 093	1051	1060	1061	1133	1 199	1 385
Сукупні активи інвестиційних фондів, млн грн	207 997,87	236 017,06	230 854,29	265 486,40	306 085,82	347 156,15	422 145,49
Спеціалізовані фінансові посередники, од.	1 066	1070	925	800	725	669	323
Сукупні активи спеціалізованих фінансових посередників, млн грн	4 514,35	4 887,34	6 450,68	8 147,19	4 397,10	6 780,29	3 859,32
Інші фінансові посередники, од.	2 937	3060	2777	2808	2884	2 889	2 682
Сукупні активи інших фінансових посередників, млн грн	308 455,05	360 605,49	357 075,06	404 089,12	458 143,91	541 880,00	655 502,67
Діючі фондові біржі, враховані у статистиці НКЦПФР, од.	10	10	9	8	5	6	4
Обсяг біржових контрактів з цінними паперами, врахованих у статистиці НКЦПФР, млн грн	629 429,38	290 771,03	236 953,29	205 802,50	260 870,78	304 965,73	335 410,42

*Джерело: складено за даними Національного банку України й Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Під типізацією процесу сталого господарювання розглядають діяльність пов'язану зі створенням методологічної основи для вирішення визначених завдань, що передбачає встановлення єдиних правил управлінських дій у розробці та реалізації на практиці відповідних проєктів просторового розвитку. По суті, визначення декількох адекватних принципів побудови структури типового ланцюга управлінських дій дає змогу значною мірою підвищити ефективність роботи зацікавлених сторін у досягненні відповідного консенсусу.

Другим аспектом, на який слід звернути увагу, є вибір дослідницького методологічного підходу, що суттєво впливає на процес типізації. Оскільки попередньо нами домінуючим визначено процесний підхід, то доцільно акцентувати увагу саме на проведенні динамічної типізації проєктно-процесної спрямованості. Подібна типізація орієнтована на ідентифікацію типових управлінських процесів із забезпечення сталості господарювання у розрізі різних груп просторово-господарських утворень.

Процедура типізації орієнтована на виявлення найбільш усталених і таких, що повторюються, позицій та засобів забезпечення напрямів досягнення сталого господарювання. Слід також відзначити, що для соціетально-економічних процесів характерне виділення емерджентних якісних характеристик. Так, емерджентні властивості у соціетально-господарських угрупованнях можуть виявлятися на різних рівнях як єдине ціле, а не окремих її частин. Тобто необхідно враховувати масштабні рівні розгляду проблеми. Отже, вихідною ланкою у соціетально-господарській типізації є виявлення атрибутів структур, що служать спеціальними індикаторами стану об'єкта дослідження. Атрибуція соціетально-господарської структури розпочинається з підбору факторів впливу на господарську систему, що є типовим структурним елементом господарського середовища. При цьому структурні компоненти кодуються в сукупність індикаторів, форма яких необхідна для концентрації інформації про стан та динаміку структур, що досліджуються. Надалі в результаті математичної обробки отриманого матеріалу можливо сформулювати спеціальні індекси, які створюють відповідне інформаційне поле [264]. Звідси випливає напрям подолання так званого ефекту гетеротопії, тобто з'єднання в одному просторі різнорідних, укладених одна в одну характеристик господарського простору. За процесним підходом ландшафт господарського простору доцільно типізувати за трьома ключовими ознаками – загальні; процеси, що відрізняються часовими й вартісними характеристиками, та ті, що мають спеціальні, унікальні параметри [228].

Сьогодні з управлінських позицій господарський простір, як вже зазначалося, розглядається здебільшого як суб'єктивно упорядкована частина фізичного простору, що відображає територіально відокремлений та локалізований у часі процес транзакцій між господарськими агентами (стейкхолдерами), що формується на основі реалізації їх господарських інтересів у системі управління господарством. У такому разі зона взаємодії соціетального, технологічного, інформаційного та фінансового просторів становить зміст господарського простору. Тобто господарський простір існує як візерунок з відповідних відносин. Водночас стосунки самі по собі формуються як результат їхньої генерації в ході відтворення господарської системи. З такого погляду, роль структуризації у вирішенні вищезгаданої проблеми можна визначити як забезпечення, у контексті виконання

системотворчої функції, організації господарського середовища у вигляді інтегрованої системи процесів та взаємодій, стимулювання відтворювальних циклів сталого розвитку.

За структурою господарський простір складається з територій з різним рівнем розвитку відносин між суб'єктами господарювання [20]. У зв'язку з цим диференційовані просторові утворення можуть по-різному поєднуватися з прилеглими територіями. Тобто більш розвинені чи багаті на ресурси території можуть співіснувати з менш розвиненими й навпаки. Звісно, що окремі території мають також різні науково-технічні та кадрові потенціали. У межах територіальних утворень може бути представлений також і особистий тип менеджменту, інші інституційні засади розвитку, що обумовлює появу диференційованих за діловою активністю просторових утворень. Відношення до фінансових центрів територій зазвичай також мають відчутну різницю. Важливим у забезпеченні суттєвих досягнень розвитку є також фактор презентабельності територій.

Господарський простір відрізняється за таксономічними параметрами, то свідчить про його структурну неоднорідність, а відтак й ієрархічність. Із цього випливає ще одна властивість загального господарського простору – фрактальність, тобто один простір, будучи самостійним, ніби як «вкладається» в інший за масштабом простір. Господарський простір за своєю сутністю є живою матерією. Тобто окремий простір здатний до самоорганізації, оскільки має внутрішні фактори сталого розвитку, а також інститути, що орієнтовані певним чином на регуляцію процесів відтворення. Методологічний інструментарій оцінки використання ключових потенціалів господарського простору має базуватися на комплексному урахуванні основних показників, що характеризують окремі структурні та системні параметри [265].

Структуру господарського простору доцільно розглядати як сукупність внутрішніх взаємозв'язків та взаємовідносин, кількісних і якісних характеристик діяльності різнорідних об'єктів, а також стейкхолдерів, що беруть участь у процесі узгодження інтересів у межах певних територіальних утворень, які знаходять своє якісне вираження у конкретних перевагах, зумовлених дією відповідних факторів. Узагальнюючи, можна відзначити, що структуризація господарського простору – це комплексний процес приведення його структури до стану, що забезпечує сталий розвиток соціо-еколого-економічної системи в цілому.

З урахуванням фактора часу структуризація господарського простору є поступальним процесом, коли, з одного боку, відбувається ускладнення системи, а з іншого – повністю реалізуються функції кожного елемента. Такий підхід спільний для всіх типів господарського простору, тобто є відповідною методологічною базою щодо проведення робіт у напрямі гармонізації внутрішніх процесів розвитку. У нинішніх умовах науково-технічний прогрес та посилення ролі соціальних факторів економічного зростання вимагають досягнення соціально-еколого-економічної збалансованості у розвитку господарського простору. Для вирішення завдань у цьому напрямі необхідний комплексний підхід, який передбачає низку аспектів методологічної спрямованості, передусім адекватне використання господарського потенціалу. Фундаментом у зміні структури господарського простору є реалізація ключових компетенцій чи потенціалів як результату діяльності суб'єктів господарювання. У свою чергу, реалізацію просторового потенціалу забезпечує

збалансованість взаємозв'язків у системі господарських відносин, що виникають між окремими стейкхолдерами у створенні матеріальних благ та послуг. Під потенціалом території можна розглядати спільні можливості його стейкхолдерів ефективно використовувати наявну природно-ресурсну, виробничу та соціальну ресурсну базу, формувати доходи суб'єктів господарювання й населення, а також якісні характеристики його життя у процесі господарської діяльності. Але потенціал простору може розглядатися і як сукупність диференційованих потенціалів, включаючи виробничий, природний, людській, економічний, організаційно-управлінський та інші. У такому разі структуризація господарського простору за змістом являє собою процес диференціації його елементів, націлених на підвищення рівня реалізації ключових компетенцій.

Окремим питанням є врахування якісних ознак організаційно-управлінського потенціалу господарського простору, який на сьогодні набуває ознак пріоритетності у забезпеченні темпів розвитку. Більше того, організаційно-управлінські здібності управлінських структур стають головним фактором, що забезпечує залучення людського та економічного потенціалу розвитку в господарський обіг. Тобто рівень кваліфікації кадрів, мобільність керуючої системи й наявність достатньої та достовірної інформації у сукупності забезпечують не тільки визначення ефективних напрямів розвитку, але й реальне їх опрацювання. Загалом напрями та способи розвитку життєвого простору все більше залежать не стільки від потужності та продуктивності технологічних засобів, скільки від інтелектуального й управлінського потенціалу. Базовим показником залучення організаційно-управлінського потенціалу у господарський процес є форсайт-проекти просторового розвитку.

У сучасних умовах значне місце відводиться правильному визначенню рушійних факторів сталого господарювання. По суті, вони також потребують своєї типізації. Необхідно передусім враховувати, що, окрім класичних факторів які визначають напрями розвитку просторових утворень господарювання, пріоритетності набувають принципово нові. До перших належать природно-ресурсні, трудові ресурсні, транспортні тощо; других – інфраструктурні, власності, інституціональні, екологічні, поведінкові тощо.

Так, зокрема, засновник нової економічної географії П. Кругман, систематизуючи конкурентні переваги територій, виділяє дві групи факторів [335]. До факторів т.зв. першої природи належать забезпеченість природними ресурсами (мінеральними, земельними та ін.), а також географічне розташування, у тому числі прикордонний стан, що знижує транспортні витрати та полегшує трансляцію інновацій. Ці переваги існують незалежно від діяльності людей. Серед факторів другої природи переваги, створені діяльністю людини та суспільства: агломераційний ефект (висока щільність населення в містах, сприяє економії на масштабі), людський капітал (освіта, здоров'я, трудові мотивації, територіальна мобільність населення), інститути, що поліпшують підприємницький клімат, мобільність населення, поширення інновацій та ін. Значним фактором є розвиток інфраструктури, що скорочує відстань між суб'єктами господарської діяльності, а також забезпечує внутрішню єдність та впорядкованість господарського простору. Важливим стає пошук прогресивних відносин та формування своєрідних, досить стійких функціонально-компонентних блоків у вигляді холдингів, асоціацій,

товариств, союзів, кооперацій, концернів, об'єднань тощо. Саме у результаті таких пошуків визначається сукупність факторів, що забезпечують сталий розвиток господарського простору у цілому.

Останнім часом значну увагу приділено ролі бізнесу у вирішенні соціально-економічних питань просторового розвитку. Поняття бізнес-процесів, процесного управління розроблялися вченими М. Хаммером і Дж. Чампі ще з 90-х років минулого століття. Спираючись на їх дослідження, зазначимо, що основу сталого господарювання становить принцип регулювання послідовності бізнес-операцій [267]. Слід окремо зупинитися на введеній М. Хаммером та Дж. Чампі категорії реінжинірингу бізнес-процесів, яка обумовлює фундаментальне переосмислення та радикальне перепроєктування бізнес-процесів організацій метою покращення актуальних основних показників їх діяльності, включаючи вартість, якість, послуги й темпи розвитку. Така методологія часто застосовується для реінжинірингу управлінських та бізнес-процесів у корпоративному управлінні й легко адаптується до завдань муніципального управління та врядування у цілому. Основними етапами такого реінжинірингу в якості макропроцесу інституціональних трансформацій щодо територіальної господарської системи можуть бути визначені шість субпроцесів (ініціація реінжинірингу; ідентифікація та організація бізнес-взаємодій; відбір бізнес-процесів; їх аналітична оцінка; перепроєктування й реалізація). При цьому в межах платформної моделі рамкової організації бізнес-процесів можуть використовуватися такі методи, як: кросфункціональне вирішення проблем, тобто залучення формальної існуючої організаційної структури (органів місцевого самоврядування громад) до аналізу й визначення проблеми, збору даних, розробки й тестування альтернативних рішень і вибору кращого варіанта з використання, наприклад, природних ресурсів як активів територіального розвитку; аналіз і керування процесами за проектною формою їх організації, характеристика бізнес-процесів, їх ранжирування за важливістю, ефективністю й власниками шляхом бенчмаркінгу інвестиційних пропозицій за ключовими показниками ефективності проектів; упровадження корпоративної організаційної структури управління проектними процесами й кластерної організації бізнес-діяльності та публічно-приватних взаємодій тощо [285, с. 410–412].

У цілому процесний підхід здебільшого трактує господарський простір як систему відносин між суб'єктами, що реалізують приватні економічні інтереси. Тобто важливим стає визначення засобів типізації бізнес-процесів. Очевидно, що до елементів, які впливають на впорядкування господарського простору, слід віднести також характеристики пов'язані встановленням фінансово-економічних чинників тощо. Системна визначеність процесного підходу обумовлена його орієнтацією на формування у ринковому середовищі умов для стабільного функціонування господарської діяльності у якості сукупності різноманітних процесів, пов'язаних із функціонуванням бізнес-структур у просторово-часовому розрізі.

Отже, господарській простір доцільно розглядати як завершену послідовну сукупність обґрунтованих бізнес-операцій чи бізнес-процесів. Бізнес-процес – це безліч внутрішніх кроків, видів діяльності, що мають один або більше точок відліку і закінчуються результатом, необхідним стейкхолдерам. Бізнес-процес також є ефективним інструментом реалізації основних цілей розвитку господарського

простору. Його ключова ознака – наявність точок дотику з бізнес-партнерами, тобто стейкхолдерами.

Бізнес-процеси, у свою чергу, підкреслюють саме соціальну наповненість господарської діяльності, у рамках якої утворюються взаємозв'язки, що спрямовані на взаємодію людей та їх груп у процесі функціонування цієї системи [75]. Господарська активність не виникає сама по собі, а забезпечується рішеннями та поведінкою людей, спрямованими на досягнення певних цілей, пов'язаних із задоволенням людських потреб, що привносяться й задаються індивідуальними та колективними бажаннями. Отже, межі господарської системи здебільшого визначаються соціетальними факторами. Однак, як відомо, з часом соціальні наративи та цінності схильні до змін. Крім того, регламентація й диференційованість цільових орієнтирів, за умови значного їх розмаїття та своєрідності, породжує безліч хоча й подібних за певними ознаками, але водночас відмінних між собою господарських систем. Втім, при цьому використовуються певною мірою типові бізнес-процеси.

З урахуванням висловлених міркувань, пропонуємо загальне визначення господарської системи як сукупності індивідів та їх організованих груп (елементів системи), що мають конкретні соціетальні цілі, що обумовлюють необхідність взаємодії між ними у процесі ресурсокористування. При цьому сукупність внутрішніх взаємозв'язків системи накладає обмеження та формує нові стимули і мотивацію поведінки елементів системи, завдяки чому вона набуває господарської цілісності і нових емерджентних властивостей, не притаманних окремим складовим. Згідно з таким визначенням, елементи господарської системи використовують ресурси як безпосереднього споживання, так і подальшої трансформації в нові (похідні) ресурси, що також, зрештою, призначені для споживання. Тобто функціонування цієї системи відбувається за допомогою ділової активності її елементів (суб'єктів чи стейкхолдерів через соціетальний характер їх взаємодії).

Щодо типізації господарських систем слід підкреслити, що вона, по суті, зосереджена у площині формування класичного таксономічного завдання, відповідно до якого вихідну кількість об'єктів необхідно розподілити на окремі класи за певною ознакою. Хоча для складних немеханістичних систем на практиці визначити межі між підсистемами досить важко, оскільки вони дуже рухливі, тому що між ними спостерігається відповідна дифузія окремих елементів. У цілому слід пам'ятати, що розподіл інтересів на соціальні та економічні на високому рівні абстрагування можливо є зайвим, а їхнє протиставлення досить умовне.

У рамках методології типізації процесу сталого господарювання доцільно зосередити увагу на розрізненні понять *простір* та *територія*, враховувати часові ознаки формування просторових структур. Межі для них є досить розмитими, оскільки включаються у процес типізації на рівних правах. Однак питання знімається, коли ці категорії стосуються проектного визначення концепту сталого господарювання відповідного просторового утворення, орієнтованого на досягнення цільових результатів за певний проміжок часу. Проблема полягає в тому, що процеси сталого господарювання відбуваються на тлі ускладнення соціетальних комунікацій. Чим складніша структура нашого спілкування, тим менше в них специфічно людського. Це змушує наново визначати ставлення до

співвідношення природного та соціального у кожному конкретному випадку. Створюючи власні правила, залучаючи до комунікації нових зацікавлених суб'єктів, поступово змінюється епоха великих наративів у напрямі наративів кишенькових світів [285, с. 88]. Сучасна людина, освоюючи простір за своїм розумінням, відповідним чином починає його кодувати, не завжди однакоим способом. І якщо з погляду субстанціального підходу простір розуміють як самостійну сутність, властивості якої не залежать від специфіки матеріальних процесів, що протікають у ньому, то у рамках реляційної концепції простір, навпаки, трактується не як незалежна складова, незмінний і тотожний собі об'єкт, а як сукупність взаємовідносин між суб'єктами, що діють у ньому, отже, повністю від них залежить і ними визначається [254]. У цьому контексті поняття *простір* стає вкрай близьким терміну *середовище*. Воно «оточує» матеріальні об'єкти, впливаючи на них, відчуваючи вплив з їхнього боку.

Отже, запропонувати єдине, комплексне трактування розглянутого поняття, яке б повною мірою задовольняло інтереси усіх наукових дисциплін, що її використовують, неможливо. Доцільно говорити про перспективи застосування певного варіанта в контексті проєктувальної діяльності. Виявлення сутнісних аспектів господарського простору дозволяє обґрунтовано підходити до розгляду особливостей сталого просторового розвитку, який у загальному сенсі можна трактувати як комплекс організованих дій з управління елементами та зв'язками територій, систему дій та політик, спрямованих на оптимізацію просторових змін, що відбуваються [17]. Просторовий розвиток (через наявність позначеного раніше тісного взаємозв'язку між категоріями *територія* та *простір*) часто складно відокремити від територіального розвитку, різні трактування якого набули значного поширення в низці фундаментальних праць. Доцільно розмежовувати ці поняття, визначаючи територіальний розвиток як сукупність соціально-економічних, екологічних та інших трансформацій, характерних для конкретної території, а просторовий – як зміну її морфології.

Отже, вихідною ланкою у соціально-господарській типізації є виявлення атрибутів відповідних структур, що слугують спеціальними індикаторами стану об'єкта дослідження. При цьому насамперед необхідно звернути увагу на об'єктивно притаманну господарському простору структурованість за рівнями, відповідними формуванню базових структурних рівнів управління національним господарством, яких в основному виділяють три – загальнодержавний, регіональний та локальний, що, у свою чергу, може розглядатися і як муніципальний, тобто рівень об'єднаних територіальних громад, і як місцевий, а саме низової поселенської мережі, і як локальний рівень функціонування господарських об'єктів тощо.

З огляду на зазначене методологія типізації сталого господарювання зосереджує увагу передусім на забезпеченні процесу відтворення динамічних моделей просторового розвитку. Ключовий ланцюг послідовності дій у рамках процесного підходу з орієнтацією на робастне управління має такий вигляд: фактори – структура господарського простору за масштабом та видами діяльності – визначення ефективних напрямів впливу з позицій активізації бізнес-процесу – розробка форсайт-проєкту (рис. 3.3).

У контексті наведеної схеми відбір факторів обумовлений необхідністю визначення точок впливу на досягнення рівноваги функціонування господарського простору. Тобто фактори виступають у ролі відповідного інструментарію робастного управління. Типізація факторів пов'язана з особливостями функціонування господарського простору. Тобто суттєвим методологічним аспектом стає визначення структури господарського простору, про що йшлося раніше. Важливим є розуміння, що простір має диференціацію як за масштабом, так і змістовними складовими, тобто характеризується комбінаторикою видів господарської діяльності.

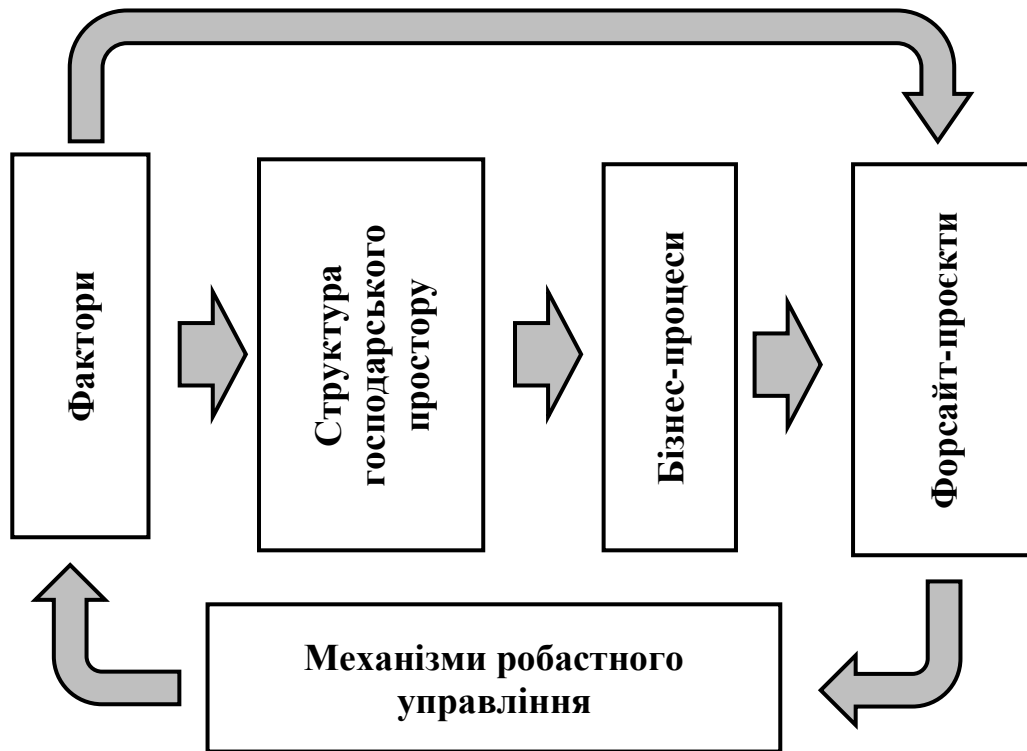

Рисунок 3.3 – Типова схема упорядкування господарського простору

Адекватне визначення таких факторів дає можливість через вплив на них (посилюючи чи зменшуючи їх напруженість) управляти господарським процесом у необхідному, консолідованому сукупністю стейкхолдерів напрямі. Причому сталість господарської системи має характеризуватися нормою відхилення від заданого режиму. Тобто структурні складові сталого господарювання формуються у кожному конкретному випадку і задаються стейкхолдерами, з одного боку, у якості цільових орієнтирів розвитку, а з іншого – реалізуються у якості форсайт-проектів. Саме на тому етапі активну роль виконує активізація бізнес-процесів як головна рушійна сила, що активізує господарську активність населення.

Підтримка сталості функціонування господарського простору при форсайт-проектіванні може забезпечуватися за рахунок використання механізмів робастного управління. Подібні механізми спрямовуються на забезпечення робастної стабільності економічних систем. У контексті зазначеного певні задані обмеження на сталість розглядаються у якості робастної межі, під якою розуміють

відповідну обґрунтовану норму економічних та організаційних змін ключових гомеостатичних показників діяльності господарських систем, припустиму з позицій досягнення поставлених цілей. У розробці варіантів результативних дій головним завданням для робастного управління є створення такого регулятора, який зберігав би вихідні змінні системи в контурах робастної межі і, як наслідок, гарантував бажане значення показників якості управління при всіх типах невизначеності ситуації. Дослівно термін *робастне управління* означає *сильне управління*, тобто з певним запасом стійкості [4]. Для форсайт-проектів механізми робастного управління можуть бути впроваджені, зокрема, через застосування принципів належного врядування з урахуванням думок ключових стейкхолдерів щодо перспектив організації господарської діяльності, державне гарантування інвестицій у форсайт, механізми сек'юритизації, участь структур публічного управління у реалізації та фінансуванні форсайтів, створення корпоративних структур управління форсайт-проектами просторового розвитку, а також їх фінансування на принципах сталих фінансів.

У цілому методологія типізації процесу сталого господарювання відповідно до проектно-процесного підходу, з одного боку, зосереджуватиметься на типових процесних ознаках забезпечення сталості, притаманних усім господарським системам як територіального, так і галузевого характеру, а з іншого – на позиціях форсайт-проектування як методологічного інструменту, покликаного урахувати територіальну та галузеву специфіку забезпечення сталості господарювання у кожній конкретній територіальній соціо-еколого-економічній системі.

Формалізація базових типів систем сталого господарювання. З позицій спостереження й визнання надзвичайної критичності сучасних турбулентних трансформацій у внутрішньому та зовнішньому просторі функціонування національної соціально-економічної системи виявляється нагальна потреба у переформатуванні простору комунікацій між суб'єктами господарської діяльності; орієнтації внутрішньої організації господарювання на основі постнекласичного підходу; врахуванні принципів метамодерну при виборі та реалізації моделей поведінки суб'єктів з характерним системним поєднанням протилежних чи несумісних явищ в одному форматі.

Отже, за сучасним форматом організаційного забезпечення управління гомеостазом господарських систем, який слід спроектувати першочерговими стають просторовий, проектно-процесний та платформний підходи до визначення напрямів і реалізації діяльності в умовах постійного нарощення різних загроз і ризиків сталому розвитку. При цьому стала господарська діяльність має розглядатися як явище просторового характеру для системного упорядкування діяльності котрого потрібна комунікативна взаємодія суб'єктів, які певним чином беруть участь у господарській діяльності, зокрема забезпечення її ресурсами, безпосередня реалізація господарських задумів, досягнення цілей розвитку господарської системи у цілому та її окремих складових тощо [38].

Обґрунтуванні домінанті реалізації дії сучасного природно-господарського простору дають змогу визнати пріоритетними три вихідні принципові положення, які сприяють розбудові та запровадженню на практиці нового формату організаційного управління гомеостазом господарських систем для забезпечення

ламінарності руху чотирьох базових потоків, у тому числі економічні, виробничі, соціетальні та природно-ресурсні складові [180].

По-перше, пріоритетною є необхідність типізації систем сталого господарювання, а в її межах – оновлення критеріїв відбору найвагоміших факторів для визначення ключових точок впливу на досягнення рівноваги у функціонуванні господарського простору. По-друге, це використання в межах механізмів сталого господарювання відповідного інструментарію робастного управління для забезпечення стабільності та стійкості функціонування економічних, виробничо-економічних та господарських систем. Головним завданням робастного управління (сильного управління із запасом стійкості) є створення дієвого регулятора, який зберігає вихідні змінні системи в контурах робастної межі і, як наслідок, гарантує бажане значення показників якості управління при всіх типах невизначеності ситуації [4]. Для форсайт-проектів механізми такого типу управління можуть бути впроваджені вже через застосування принципів належного врядування. По-третє, це ідентифікація й добір типових управлінських та бізнес-процесів, якими може бути забезпечено сталість господарювання у розрізі різних груп просторово-господарських утворень при реалізації конкретних програм, проектів чи форсайтів сталого розвитку. Зважаючи на це, зазначимо, що у контексті постнекласичної раціональності під управлінням розглядають не міцну детермінацію систем, а певною мірою сукупність м'яких форм полі-суб'єктного управління (за Г.А. Саймоном, – кооперативної групової поведінки [328]). Таке управління сприяє створенню умов співпраці стейкхолдерів для сталого розвитку господарських утворень. У системах, що мають ознаки полісуб'єктних систем третього порядку, здатних до самозабезпечення, самоуправління й саморозвитку, жорсткі вертикальні владні форми впливу змінюють підтримка, взаємодія, проектування, ухвалення рішень консенсусом та інші відповідно до концепту належного врядування. Тобто йдеться про активізацію бізнес-процесів «знизу». Основу сталого господарювання становить принцип регулювання послідовності реалізації бізнес-операцій [267].

При цьому слід мати на увазі, що в межах платформної моделі рамкової організації бізнес-процесів можуть використовуватися такі методи сталого господарювання, як: кросфункціональне вирішення проблем (застосування формально існуючої організаційної структури – органів місцевого самоврядування громад) для аналізу й формулювання проблеми, збору даних, розробки й тестування альтернативних рішень і вибору кращого варіанта з використання (наприклад, природних ресурсів як активів територіального, регіонального та національного розвитку); аналіз і керування процесами за проектною формою їх організації, деталізація бізнес-процесів, ранжирування їх за важливістю, ефективністю й власниками шляхом бенчмаркінгу інвестиційних пропозицій за ключовими показниками ефективності проектів; упровадження корпоративної організаційної структури управління проектними процесами і кластерної організації бізнес-діяльності та публічно-приватних взаємодій тощо [285, с. 410–412].

Для стандартизації й формування найдієвішого прикладного інструментарію управління процесом розвитку господарських систем передусім необхідно здійснити формалізацію базових типів систем сталого господарювання. Процедура типізації орієнтована на виявлення найбільш усталених і таких, що повторюються, позицій та засобів забезпечення сталого господарювання. Тож для соціетально-

економічних процесів характерне виділення емерджентних якісних характеристик, які у соціетально-господарських угрупованнях можуть виявлятися на різних рівнях як ціле, а не окремі її частини масштабних рівнів розгляду проблеми [38]. Тому у зазначеній конститутивно-ключовій площині саме процедури формалізації базових типів систем сталого господарювання, стають вихідною ланкою виявлення атрибутів структур, які слугують спеціальними індикаторами стану об'єкта дослідження. При цьому структурні компоненти мають бути закодовані у сукупності індикаторів, форма яких необхідна для достатнього рівня концентрації інформації про стан та динаміку досліджуваних структур для математичної обробки отриманого матеріалу, який створює відповідне інформаційне поле про досліджуваний об'єкт [264].

Тож нагальним у контексті розв'язання поставленого науково-прикладного завдання є забезпечення сталого господарювання в державі як конститутивно-ключової складової сталого розвитку національної економіки. При цьому необхідно врахувати тріаду детермінант: гармонізацію економічних, соціетальних, виробничих та природно-ресурсних інтересів суб'єктів сталого господарювання; різноспрямовані сили взаємодії за чотирма видами підмеханізмів управління процесом гармонізації сталого господарювання (алармових, реактивних, гравітаційних та структурно-функціональних реакцій), реалізації яких сприяють фінансизація та застосування форсайт-технологій; адекватність реальним процесам поведінки множини суб'єктів господарської діяльності, яка передбачає не лише чіткість виконання організаційно-економічних та інституційних процедур, а й урахування сучасних економіко-психологічних факторів.

Оскільки господарська діяльність у межах національної економічної системи є організованою, скоординованою певним чином та має складну структуру, то формалізація базових типів систем сталого господарювання має спрямовуватися на ефективну реалізацію своїх цільових функцій господарем*, тобто враховувати складно організовану впорядковану цілісність, у тому числі діяльність окремих індивідів та соціальних спільнот, об'єднаних різноманітними зв'язками і взаємовідносинами, специфічними за своєю природою.

Тож формалізація як концептуально-аналітична модель базових типів систем сталого господарювання має забезпечувати чіткість та об'єктивність репрезентації усіх трьох типів систем, включаючи національний, регіональний та локальний рівні. Отже, пропонуємо використовувати алгоритмічний спосіб формалізації на основі принципів математичної логіки та символного позначення описів елементів типових структур сталого господарювання (пропозиційних змінних).

Зокрема, на локальному рівні задля формалізації концептуального аналізу система сталого господарювання (*Local System of Sustainable Management*) визначається як *SSM_L*.

Елементом першого рівня опису цієї структури є масштаб місцевих природно-ресурсних активів (*Local Natural Resource Assets – NRA_L*), що належать певній громаді та розміщуються на її території чи певної ОТГ. Їх освоєння, використання, трансформація, нарощення й трансляція відбуваються з

* Той, хто має можливість активно впливати на господарську діяльність та розпоряджатися власністю, керувати нею і т. ін. на власний розсуд; головний – у контексті забезпечення високого рівня ефективності провадження господарської діяльності з урахування власних потреб та наявних умов.

використанням місцевого виробничого потенціалу (*Local Production Potential – PPL*), що сформовано завдяки наявному місцевому економічному (*local economic potential – EPL*) та соціальному потенціалу (*local social potential – SPL*). При цьому враховуються його особливості формування та розвитку, які є також пропозиційними змінними опису локальної структури системи сталого господарювання на другому рівні ієрархії.

Також слід зважати і на те, що усі учасники господарської діяльності на локальному рівні реалізують процеси освоєння, використання та нарощення природно-ресурсного активу, застосування виробничого й соціального потенціалів, а також накопичення місцевого економічного потенціалу завдяки [138]:

- урахуванню сучасних економіко-психологічних (*economic and psychological factors – EPF*) на локальному рівні, а також соціально-економічних (*socio-economic factors – SEF*) та суспільно-політичних (*socio-political factors – SPF*) факторів місцевого рівня;

- вибору учасниками господарської діяльності, підсвідомо або обґрунтовано, бінарної моделі поведінки множини суб'єктів господарювання (імовірний варіант із двох – *монетарно-підприємницької (інноваційної) моделі поведінки (Monetary-Entrepreneurial (Innovative) Model of Behavior – MEI_{MB})* чи *маркетингово-інвестиційної (Marketing and Investment Model of Behavior – MI_{MB})*);

- застосуванню організаційних засобів управління процесом гармонізації інтересів усіх учасників процесів сталого господарювання [186]. Тобто основних організаційно-економічних засобів і методів, де використано переважно форсайт-технології та організаційно-економічні засоби й методи управління процесом гармонізації.

Щодо використання організаційних засобів і методів управління процесом гармонізації інтересів усіх учасників сталого господарювання, то ефективність залежить від одночасного застосування на практиці двох локальних механізмів:

- 1) локального організаційного механізму управління процесом гармонізації сталого господарювання (*local Organizational Mechanism for Managing the Process of Harmonization of Sustainable Management – OMM_{LPHSM}*). До його складу включено чотири підмеханізми: структурно-функціональний (*Structural and Functional Sub-Mechanism – SM_{SF}*); алармовий (*Alarm Sub-Mechanism – SM_A*); резонансний (*Resonant Submechanism – SM_R*); гравітаційний (*Gravitational Sub-Mechanism – SM_G*) [192]. Проте зауважимо, що на локальному рівні (в межах типової системи сталого господарювання) доцільно застосовувати в межах організаційного механізму лише двох підмеханізмів – структурно-функціонального й алармового;

- 2) локального механізму фінансизації освоєння природно-ресурсних активів, які належать певній громаді в ОТГ чи іншого типу громаді (*Local Mechanism for Financing the Development of Natural Resource Assets – MFD_{LNRA}*).

Фактично, використання на практиці цієї концептуально-аналітичної моделі у площині забезпечення сталого господарювання на локальному рівні сприяє нарощенню виробничого, соціального та економічного потенціалів, також посиленню стійкості та ефективності використання інших груп потенціалів зі складу локального стратегічного потенціалу (факторних та когнітивно-інформаційних).

Тож алгоритм формалізації опису локальної системи сталого господарювання (SSM_L) у вигляді формули з використанням операцій диз'юнкції, кон'юнкції та імплікації математичної логіки репрезентуємо у формулі:

$$((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow PP_L) \times ((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow EP_L) \times ((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow SP_L) \times NRA_L) \times ((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow (MEI_{MB} \cup MI_{MB})) \times (MFD_{L_{NRA}} \times (SM_{SF} \times SM_A) \rightarrow OMM_{L_{PHSM}}) \rightarrow SSM_L. \quad (3.4)$$

Необхідно зазначити, що формалізація концептуально-аналітичної моделі регіонального типу системи сталого господарювання передбачає інкорпорацію до модельного вирішення елементів аналогічних локальній системі, які входять до її складу, проте відрізняються за інтерпретацією та наповненням формату власне моделі. Так, зокрема, первинними вихідними параметрами результативного функціонування та розвитку регіональної системи сталого господарювання (*regional system of sustainable management – SSM_R*) є:

- масштаби регіональних природно-ресурсних активів (*regional natural resource assets – NRA_R*), що сумарно складаються з локальних активів ОТГ (територій), які входять до складу певного регіону. Зрозуміло, що їх освоєння, використання, трансформація, нарощення й трансляція відбуваються із залученням саме сукупного регіонального виробничого потенціалу (*regional production potential – PP_R*), сформованого завдяки наявному економічному потенціалу (*regional economic potential – EP_R*), реалізація якого забезпечена когнітивно-інформаційним, інтелектуальним та кадровим рівнями регіонального соціального потенціалу сталого розвитку (*regional social potential – SP_R*);

- ключові положення, відповідно до яких у межах регіональної системи сталого господарювання усі учасники господарської діяльності реалізуються завдяки: а) урахуванню при ухваленні управлінських рішень наявних у регіоні та, відповідно, державі економіко-психологічних (*economic and psychological factors – EP_F*) потенційно факторних детермінант, а також соціально-економічних (*socio-economic factors – SE_F*) та суспільно-політичних факторів (*socio-political factors – SP_F*) сталого розвитку окремого регіону; б) реалізації науково обґрунтованої (зважаючи на специфіку регіональних процесів та агресивність/поміркваність економіко-психологічних, соціально-економічних та суспільно-політичних факторів у межах певного регіону) багатовимірної моделі поведінки множини суб'єктів господарювання (специфічної для регіону та умов господарювання). Застосування на практиці певного типу моделі поведінки (з огляду на стан і масштаби природно-ресурсного, виробничого, економічного та соціального потенціалів регіону) впливає на вибір суб'єктів управління та стейкхолдерів. У цій площині імовірним є формат за трьома видами моделей поведінки (*монетарно-підприємницької (інноваційної) – monetary-entrepreneurial (innovative) model of behavior – MEI_{MB}*, *маркетингово-інвестиційної – marketing and investment model of behavior – MI_{MB}*, *адаптивно-каверної когнітивної моделі поведінки – adaptive cavernous cognitive model of behavior – ACC_{MB}*); в) використанню у практиці управління та господарювання організаційних засобів і методів щодо гармонізації інтересів усіх учасників сталого господарювання [138, 186], до складу яких

включено і найбільш ефективні форсайт-технології і методи, розроблені на основі теорії струн.

Ефективність запропонованого комплексного інструментарію має бути забезпечена синхронною реалізацією трьох регіональних механізмів, а саме:

1) організаційного механізму управління процесом гармонізації сталого господарювання (*regional organizational mechanism for managing the process of harmonization of sustainable management – OMM_RPHSM*). До його складу мають входити три підмеханізми – структурно-функціональний (*structural and functional sub-mechanism – SM_{SF}*), алармовий (*alarm sub-mechanism – SM_A*) та резонансний [138].

2) механізму управління освоєнням природно-ресурсних активів усіх ОТГ, які входять до складу певного регіону (*regional mechanism for managing the development of natural resource assets – MMD_RNRA*);

3) механізму управління відходами (*regional waste management mechanism – MMW_R*), оскільки стале господарювання передбачає економне використання всіх видів ресурсів, у тому числі й відходів виробництва (за принципами циркулярної економіки).

З огляду на визначене вище, вихідні критерії та специфіка реалізації в державі регіональної системи сталого господарювання в сучасних умовах для її сприймання й ідентифікації у контексті забезпечення ефективного й цілеспрямованого сталого розвитку держави алгоритм формалізації опису регіонального типу системи сталого господарювання представлено у вигляді формули (3.5):

$$((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow PP_R) \times ((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow EP_R) \times ((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow SP_R) \times NRA_R)) \times ((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow (MEI_{MB} U MI_{MB} U ACC_{MB})) \times (MMD_R_{NRA} \times MMW_R \times (SM_{SF} \times SM_A \times SM_R) \rightarrow OMM_R_{PHSM}) \rightarrow SSM_R. (3.5)$$

Формалізація концептуально-аналітичної моделі національної системи сталого господарювання (НССГ – *national system of sustainable management – SSM_N*) як утворення більш складного рівня потребує глибокого світоглядно-методологічного й когнітивно-інформаційного знакового моделювання, за допомогою якого досліджуваний предмет можливо зафіксувати такою комбінацією знаків та з метою, щоб остання відтворювала як власне предмет, так і процеси та явища, які її наповнюють.

У цій площині йдеться не про те, що за результатами формалізації типової НССГ слід абстрагуватися від її змісту, а щоб за допомогою комбінації символів її важливі аспекти виразити через форму з подальшим уточненням складу її змінних. При цьому інтерпретація формату типової моделі національної системи сталого господарювання має відображати процеси, та механізми, за допомогою яких можна досягти системного гомеостазу у внутрішньому середовищі [170, 197].

Відтак на основі принципів математичної логіки та символного позначення описів елементів типової структури національної системи сталого господарювання (пропозиційних змінних) визначено, що вихідними вимірами типової моделі національної системи сталого господарювання є такі:

▪ природно-ресурсний простір нашої держави (*natural resource space – NRS*). При цьому вибір об'єкта докладання зусиль для раціоналізації його освоєння, використання й трансформації необхідно здійснювати з урахуванням сукупності різних факторів й умов сталого господарювання (*a set of conditions and factors of sustainable management – SCF_{SM}*) – як геополітичних та гео економічних, так і суспільно-політичних, соціально-економічних, військово-економічних, економіко-психологічних, інформаційних, інтелектуальних тощо.

Доцільно залучати до процесів сталого господарювання чотири елементи метапростору. Тобто крім природно-ресурсного (*natural resource space – NRS*), також і економічний (*economic space – ES*) та виробничий (*production space – PS*) за усіма векторами розвитку й соціетального простору (*societal space – SS*) держави. При цьому необхідно враховувати усі економіко-психологічні, соціально-економічні та суспільно-політичні фактори сталого розвитку, що, відповідно, дасть змогу освоїти та використати найбільш ефективно, національні природно-ресурсні активи (*national natural resource assets – NRA_N*);

▪ добір та реалізація на практиці одночасно усіх трьох багатовимірних моделей поведінки множини суб'єктів господарювання мають визначатися залежно від: масштабів наявного стратегічного потенціалу держави та її регіонів (*strategic potential of the state – SP_S*); економіко-психологічних (*set of economic and psychological factors – SEP_F*), соціально-економічних (*socio-economic factors – SE_F*) та суспільно-політичних (*socio-political factors – SP_F*) факторів впливу [196]: існуючих/досягнутих системних/несистемних умов забезпечення сталого розвитку (*systemic/non-systemic conditions for sustainable development – S/N-SC_{SD}*). При цьому імовірні формати моделей поведінки множини суб'єктів сталого господарювання можуть використовуватися й одночасно в різних регіонах держави. Серед таких моделей: монетарно-підприємницька (інноваційна) (*monetary-entrepreneurial (innovative) model of behavior – MEI_{MB}*); маркетингово-інвестиційна (*marketing and investment model of behavior – MI_{MB}*); адаптивно-каверна (*adaptive-cavernous cognitive model of behavior – ACC_{MB}*);

▪ репрезентація логічної структури її компонент засобами штучної мови, ідентифікація форми взаємозв'язку між ними та можливості у більш складних судженнях вивчити їх сутність за допомогою засобів формалізованої мови. Тож мова математичних символів може допомогти оцінити характер взаємовідносин між елементами та об'єктами, які будуть зафіксовані у певній формулі. Відповідно до цього слід зазначити, що реалізація національної системи сталого господарювання та її ефективність мають бути забезпечені адекватними механізмами управління, регулювання та коригування господарської діяльності з інкорпорованим до їх складу дієвим науково-прикладним інструментарієм.

Зазначений інструментальний комплекс буде входити до складу загального організаційного механізму управління процесом гармонізації сталого господарювання (*general organizational mechanism for managing the process of harmonization of sustainable management – OMM_{GPHSM}*), у межах якого діятимуть усі чотири підмеханізми, а саме: структурно-функціональний (*structural and functional sub-mechanism – SM_{SF}*); алармовий (*alarm sub-mechanism – SM_A*); резонансний (*resonant submechanism – SM_R*); гравітаційний (*gravitational sub-mechanism – SM_G*).

Водночас слід зважати і на те, що ефективність реалізації типової моделі національної системи сталого господарювання визначається застосуванням на практиці ще трьох конститутивно-ключових механізмів, а саме: формування фінансової основи національної системи сталого господарювання (*mechanism for forming the financial basis of the national system of sustainable management – MFFB_{NSSM}*); державного регулювання та управління освоєнням природно-ресурсних активів (*mechanism of state regulation and management of natural resources development – MSRMD_{NRA}*); державного регулювання та управління відходами (*mechanism of state regulation and waste management – MSRMW*).

Отже структуру і взаємозв'язок між елементами концептуально-аналітичного модельного вирішення типового формату національної системи сталого господарювання з використанням операцій диз'юнкції, кон'юнкції й імплікації математичної логіки представлено формулою:

$$\begin{aligned}
 & ((SCF_{SM} \rightarrow NRS) \times ((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow ES) \times ((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow PS) \times \\
 & \times ((EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow SS)) \times (NRA_N)) \times (SP_S \times S/N-SC_{SD} \times (EP_F \times SE_F \times SP_F) \rightarrow \\
 & (MEI_{MB} \cup MI_{MB} \cup ACC_{MB})) \times (MFFB_{NSSM} \times MSRMD_{NRA} \times MSRMW \times \\
 & \times (SM_{SF} \times SM_A \times SM_R \times SM_G) \rightarrow OMM_G_{PHSM})) \rightarrow SSM_N \quad (3.6)
 \end{aligned}$$

Варто відзначити, що, застосовуючи формалізовану мову апарату математичної логіки у сфері управління господарською діяльністю, можливо забезпечити оптимізацію (стислість) інтерпретації світоглядно-методологічної та концептуально-аналітичної інформації як за зовнішніми ознаками, так і формою символів пропозиційних змінних. Такий підхід до формалізації базових типів складних типових систем як описових концептуально-аналітичних моделей (зокрема, й системи сталого господарювання) виявляє доцільність застосовування інструментарію математичних символів як метаапарату управління сталим розвитком. Крім того, впровадження розробленої схеми реалізації алгоритму формалізації типових систем сталого господарювання дає можливість: об'єктивізації переходу від змістовного опису базових типів систем до їх математичної моделі, тобто до процесу формалізації; оцінки характеристик та ідентифікації основних взаємозв'язків між елементами певної системи сталого господарювання; установлення меж між системою та зовнішнім середовищем її функціонування з метою спрощення її опису у вигляді формального алгоритму; фіксації у формалізованій моделі типової системи імовірних у подальшому змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі її функціонування; отримання адекватної моделі типової системи сталого господарювання, яка на достатньому рівні розуміння й сприйняття відобразатиме реальний процес її функціонування у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Типова організація сталих фінансових відносин. Концепт сталих фінансів у найширшому значенні передбачає побудову фінансової системи з двома основними властивостями. Перша – сталість власне такої системи до зовнішніх впливів і внутрішніх турбулентних процесів, друга – покликана забезпечити процес сталого господарювання [132, с. 52]. Тобто вона повинна вирішувати довгострокові

економічні, соціальні й екологічні проблеми, зокрема подолання наслідків воєнних дій, забезпечення безперервної освіти, сталої зайнятості, фінансування пенсій, технологічних інновацій, будівництва сучасної інфраструктури, пом'якшення наслідків кліматичних змін, гомеостатичного розвитку територіально-господарських утворень тощо на усіх рівнях формування господарського простору.

Типову організацію сталих фінансових відносин варто розглядати з двох позицій. З одного боку, стосується організаційного аспекту забезпечення внутрішньої сталості фінансової системи як суто фінансової сталості у вузькому розумінні. З іншого – варто розглядати організацію фінансової діяльності, пов'язаної із функціонуванням усього складного та багатоаспектного фінансового механізму суспільного виробництва й адекватним відпрацьовуванням усіх функцій фінансів у господарській системі країни в цілому.

З огляду на зазначене, типізація сталих фінансових відносин має базуватися саме на необхідності ідентифікації базових засад, на яких вони формуються в розрізі організації як внутрішньої сталості фінансів, так і сталості функціонування усієї соціо-еколого-економічної системи, дотримуючись потрібного критерію Дж. Елкінгтона [317]. Як видно, в рамках концепту сталих фінансів типова взаємодія між фінансовою та господарською системами розгортається через реалізацію цільових функцій фінансового менеджменту в управлінні капіталом, активами, інвестиціями, грошовими потоками й фінансовими ризиками таким чином, щоб забезпечувалися базові умови фінансової сталості.

Як правило, фахівці у галузі фінансового аналізу такими умовами вважають критерії відповідності фінансової діяльності вимогам високих фінансових результатів виробництва і його прибутковості (рентабельності); платоспроможності усіх зацікавлених сторін у господарських відносинах; ліквідності активів балансу, а також фінансової стійкості в умовах фінансового ризику в частині необхідного забезпечення власним капіталом та, відповідно, кредитоспроможності у фінансових відносинах, які і створюють основу для стабільно-сталого функціонування господарської системи [29, 139, 221, 230].

Традиційна ідентифікація сучасних теоретико-методологічних підходів до визначення поняття фінансової сталості спирається, як правило, на певною мірою ототожнюванні поняття стійкості і сталості щодо здійснення фінансової діяльності. Так, з одних позицій фінансова сталість характеризується економічною стабільністю внаслідок постійного перевищення доходів над витратами, а також достатнього вільного обігу грошових коштів та інших ліквідних фінансових активів; ефективним управлінням фінансовими ресурсами; безперервним процесом виробництва й реалізації продукції; розширенням та оновленням виробництва за рахунок інвестицій тощо. У такому разі варто говорити про необхідність дотримання критерію прибутковості, про те, що фінансова сталість безпосередньо пов'язана зі стабільним і рентабельним виробництвом, тобто сталим функціонуванням економічної складової сталого господарювання.

З інших позицій очевидно, що сталість фінансової системи пов'язана із оптимальністю структури активів, тобто таким розподілом та використанням фінансових ресурсів, який забезпечує розвиток виробництва на основі зростання прибутку при досягненні платоспроможності й кредитоспроможності в умовах припустимого ризику. Отже, на сталість фінансів значним чином впливають

ліквідність активів підприємства, ознаки платоспроможності, здатність забезпечувати сплату заборгованості та фінансову стійкість з огляду на структуру капіталу з дотриманням правильного співвідношення власного, залученого й запозиченого капіталу. Отже, спостерігається фокусування уваги не тільки на прибутковості, але й на ліквідності активів, платоспроможності та кредитоспроможності виробництв.

Також варто звернути увагу на те, що у вузькому значенні фінансова стійкість пов'язана саме з чіткою ознакою формування структури капіталу, у якій необхідну частку займає саме власний капітал, і ця окрема ознака є загалом визначальною для фінансової стійкості у вузькому розумінні та фінансової сталості – у більш широкому. Зокрема, найбільш показовими у цьому сенсі є класичні положення провідного дослідника фінансової сталості І.О. Бланка про те, що фінансова стійкість як характеристика стабільного фінансового стану підприємства забезпечується високою часткою власного капіталу в загальній сумі використовуваних фінансових ресурсів [52].

Отже, з указаних позицій правильна не ототожнювати поняття *фінансова стійкість* та *фінансова сталість*, а ідентифікувати їх таким чином, щоб перше системно інтегрувало в себе поняття і критерії другого, пов'язані зі співвідношенням власного, залученого й запозиченого капіталів, спільно з аналогічними категоріями ліквідності активів (балансу), платоспроможності та прибутковості виробничої діяльності, надаючи їм нового соціального й екологічного спрямування, здійснюючи цілеспрямовану державну фінансову політику із застосуванням інноваційних методів фінансового менеджменту, основу яких становить відома концепція належного управління. Проте концепт сталих фінансів акцентує на тому, що до традиційних критеріальних ознак фінансової сталості господарської діяльності, тобто прибутковості, ліквідності активів, платоспроможності та кредитоспроможності учасників фінансової діяльності, крім сказаного, додається комплекс ESG-критеріїв, яких необхідно дотримуватися та яким треба відповідати усім учасникам фінансових відносин з метою забезпечення сталого господарювання.

Відповідно до запропонованого нами просторового підходу до формування позицій фінансової сталості господарської діяльності, варто насамперед звернути увагу на те, що ефект забезпечення сталого функціонування фінансової системи на різних рівнях господарської діяльності можливо досягнути лише за умов дотримання усіх зазначених критеріїв.

Синергетичний ефект від їх функціонування у подальшому може відобразитися на відповідному стані муніципальної, регіональної та національної економіки, а отже, на усіх господарських просторових рівнях мають спостерігатися ефекти прибутковості, ліквідності активів, платоспроможності й кредитоспроможності господарських суб'єктів.

Відома практика фінансової діяльності свідчить, що певною мірою сталість у розумінні загальної стабільності фінансової діяльності забезпечується за умов досягнення фінансової рівноваги господарської системи. У такому разі фінансову рівновагу слід розглядати як особливий фінансовий стан суб'єкта господарської діяльності, який характеризується комплексністю й системністю формування й виявляється у збалансованості його фінансового потенціалу за ступенем

ліквідності, рівнем дохідності та ймовірністю банкрутства, при цьому досягнення фінансової рівноваги є достатньо складним і багатоаспектним завданням. Так, вихідною умовою фінансової рівноваги є встановлення рівноваги ліквідності шляхом урівноваження обсягів вхідних та вихідних грошових потоків. Рівновага ліквідності проявляється у формуванні ліквідної структури балансу, яка передбачає достатньо високу оборотність активів, що, у свою чергу, сприяє зростанню прибутковості господарювання.

При цьому для забезпечення стабільної прибутковості необхідно встановити й утримувати баланс між дохідністю, ризиком та ліквідністю, достатній для самофінансування діяльності суб'єкта господарювання, що виявляється у поповненні власного капіталу за рахунок нерозподіленого прибутку. Водночас потреба в залученні зовнішніх джерел фінансування скорочується, й у такий спосіб досягається оптимізація структури джерел фінансових ресурсів з позиції фінансової стійкості та кредитоспроможності.

Наразі щодо забезпечення певною мірою позицій фінансової сталості можна виокремити п'ять відомих типових варіантів фінансових станів суб'єктів господарської діяльності (табл. 3.4).

Зокрема, як мобільні фінансові активи розглядаються високоліквідні активи, тобто грошові кошти і поточні фінансові вкладення. Немобільні фінансові активи містять довгострокові вкладення та усі види дебіторської заборгованості. Нефінансові активи поділяються на довгострокові й оборотні. Довгострокові нефінансові активи включають основні засоби, нематеріальні активи та незавершене будівництво. До складу оборотних нефінансових активів входять запаси й витрати. При цьому фінансова рівновага і стійкість фінансового стану підприємства досягаються за умови, що нефінансові активи покриваються власним капіталом, а фінансові – позиковим. У такому разі запас сталості збільшується в міру перевищення власного капіталу над нефінансовими активами або фінансових активів – над позиковим капіталом. Протилежне відхилення від параметрів рівноваги в бік перевищення нефінансових активів над власним капіталом свідчить про втрату сталих позицій у фінансовій діяльності господарюючого суб'єкта й наближення до банкрутства [264].

За наведеною методологією можна оцінювати фінансову сталість не лише виробничого підприємства, але фактично будь-якої організації за такими критеріями: рівень покриття необхідних для її функціонування запасів стабільними джерелами фінансування, тобто наявність необхідної дохідної складової; ліквідність та платоспроможність організації, її потенційні можливості покрити термінові зобов'язання мобільними, тобто достатньо ліквідними активами; частка власних або стабільних джерел у сукупних джерелах фінансування, що відповідає загальним вимогам кредитно-фінансової стійкості. Як відзначається дослідниками цього питання, у сучасній міжнародній і вітчизняній аналітичній практиці аналіз позицій фінансової стійкості підприємств здійснюється за допомогою фінансових коефіцієнтів, за якими оцінюються згадувані нами співвідношення власних і залучених коштів; темпи накопичення власних джерел капіталу; співвідношення довгострокових і короткострокових зобов'язань; забезпечення матеріальних оборотних коштів власними джерелами, тобто взаємозв'язок активів та пасивів балансу; прибутковість тощо [137, 153, 264].

Таблиця 3.4 – Типові варіанти комбінаторики базових умов забезпечення фінансової сталості суб'єктів господарської діяльності*

Тип фінансового стану господарюючих суб'єктів	Факторні ознаки фінансового стану господарюючих суб'єктів	Сутнісні ознаки ефектів сталості у фінансовій системі
Абсолютна платоспроможність	Мобільні фінансові активи, включаючи грошові кошти й поточні фінансові вкладення, є більшими за усі фінансові зобов'язання	Максимізація ефектів фінансової сталості за рахунок забезпечення лише високої ліквідності активів і з мінімальною рентабельністю
Гарантована платоспроможність	Мобільні фінансові активи є меншими за усі фінансові зобов'язання, проте сума усіх фінансових активів, як мобільних, так і довгострокових неліквідних, перевищує всі фінансові зобов'язання	Оптимізація ефектів фінансової сталості за рахунок сполучених ефектів від забезпечення ліквідності активів та кредитно-фінансової стійкості суб'єкта господарської діяльності
Фінансова рівновага	Усі нефінансові активи дорівнюють власному капіталу, а усі фінансові активи, в тому числі мобільні, довгострокові неліквідні, дорівнюють усім фінансовим зобов'язанням	Оптимально збалансований ефект фінансової сталості за рахунок сполучених між собою взаємно обернених ефектів від управління ліквідністю активів та рентабельністю виробництва
Припустима фінансова напруга	Власний капітал більший за неліквідні довгострокові фінансові активи, тобто довгострокові вкладення й дебіторську заборгованість, проте менший за загальну суму нефінансових активів – як ліквідних, так і неліквідних	Намагання утримати фінансову сталість за рахунок превалювання ефектів від управління ліквідністю над ефектами від забезпечення кредитно-фінансової стійкості суб'єкта господарської діяльності
Зона фінансового ризику	Власний капітал є меншим за неліквідні довгострокові нефінансові активи, тобто довгострокові вкладення та дебіторську заборгованість	Намагання уникнути фінансової нестабільності за рахунок мінімального превалювання ефектів від управління ліквідністю активів над сполученими з ними ефектами від управління рентабельністю виробництва

*Джерело: складено на основі джерел [2, 52, 83, 137,153, 230, 264, 283].

Комбінаторика позицій фінансового менеджменту щодо ліквідності й платоспроможності, кредитно-фінансової стійкості та рентабельності господарських суб'єктів є ключовою факторною ознакою для побудови сталого фінансового простору господарської діяльності.

для побудови типової організації сталих фінансових відносин варто насамперед зосередитися на двох зазначених нами вище аспектах. Тобто з одного боку – на формуванні притаманних сталій фінансовій системі внутрішніх ознак сталості за рахунок визнання ESG-відповідальності та урахування відповідних критеріїв сталості фінансовими установами, а з іншого – на застосуванні на усіх просторових рівнях господарської системи (від низового корпоративного та загальнодержавного, спрямованого на забезпечення сталого господарювання фінансового менеджменту, який враховує SDG-цілі).

Оскільки типова організація сталих фінансових відносин матиме як внутрішнє спрямування на власне фінансову систему, так і зовнішній вектор на забезпечення сталості господарської діяльності у цілому, то слід брати до уваги, що ці два напрями взаємопов'язані і взаємозалежні. У такому разі фінансове управління на рівні фінансових установ має спиратися на критерії прибутковості, ліквідності та кредитної спроможності, а на корпоративному рівні – актуалізувати механізми відповідальності в частині урахування екологічних, соціальних та управлінських критеріїв сталого розвитку. Отже, синергетичний зустрічний вплив обох цих процесів сприятиме становленню сталого фінансового простору. Тому в організації сталої фінансової системи, особливо щодо фінансів природно-господарської діяльності, необхідно приділити належну увагу створенню умов для ефективного забезпечення ліквідності активів та платоспроможності, функціонування високорентабельних виробництв і підсилення фінансової стійкості суб'єктів господарювання за рахунок збільшення власного капіталу шляхом капіталізації природних ресурсів.

оцінюючи типізацію компонування сталого фінансового простору певного територіального утворення, насамперед необхідно звернути увагу на типове ранжування просторового фракталу на відповідні просторові рівні. У рамках визначення трьох рівнів просторової організації територіально-господарських утворень, зокрема загальнодержавний, регіональний та муніципальний, виникла необхідність визначення архітекtonіки базової конфігурації побудови господарських відносин, яка складається з певною мірою типових елементів та відображає структурні закономірності взаємодії між собою основних складових господарської системи – економічної, соціальної, екологічної та управлінської. Отже, архітекtonіка сталого фінансового простору на кожному із просторових рівнів передбачає певну специфічну конфігурацію фінансових установ, відносин, ресурсів, а також різноманітних учасників взаємодії, включаючи державні органи влади, місцевого самоврядування, бізнес-корпорації, інші юридичні, а також фізичні особи, домогосподарства тощо.

На *загальнодержавному рівні* формування фінансового простору основу такої архітекtonіки становить система державних фінансів, тому базовою установою для організації сталої фінансової системи є насамперед таке інституціональне утворення, як Національний банк України, фінансова політика якого, насамперед монетарна, має винятково важливе значення для забезпечення сталості фінансової системи країни. Очевидно, що при цьому Національний банк України має входити до мережі сталих банківських установ, визнавати та дотримуватися принципів сталих фінансів, зокрема відповідального банкінгу. Також важливим в архітекtonіці сталого фінансового простору є такий інститут, як Міністерство фінансів України,

який, зокрема, виконує найважливішу роль у формуванні Кабінетом Міністрів державного бюджету України. У забезпеченні сталого фондового ринку актуалізується значення такого державного регулятора, як Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. Важливі позиції сталості на загальнодержавному рівні закривають такі специфічні інституціональні утворення, як державні фонди різного спрямування. Серед них можуть бути і ті, які виконують стабілізаційні функції, як, наприклад, золотовалютний резерв, резервний фонд Кабінету Міністрів тощо.

На цьому рівні також величезну роль у становленні сталого фінансового простору відіграє інвестиційна політика, спрямована на формування національної системи відповідального інвестування. Значення державної податкової політики у цьому контексті полягає, зокрема, у формуванні такої системи державних надходжень, яка б забезпечувала найефективніше вилучення і перерозподіл природної ренти в інтересах сталого розвитку держави, а отже, необхідно відповідним чином вибудувувати систему загальнодержавних і місцевих податків. Тож специфікою архітекtonіки загальнодержавного просторового рівня щодо розбудови сталого фінансового простору є орієнтація на централізацію, тобто централізоване формування потужних сталих фінансових інституціональних утворень, покликаних забезпечити фінансовими ресурсами як сталість власне фінансової системи країни, так і стале господарювання. Отже, ключовими ознаками архітекtonіки сталого фінансового простору на державному рівні є централізація, стратегування, регулятивні функції в організації чітких рамкових умов реалізації фінансової політики сталості на нижчих господарських рівнях, стабілізація фінансової системи країни та концентрація фінансових ресурсів держави для досягнення цілей сталого розвитку. Очевидно, що на загальнодержавному рівні, поряд з іншими, основного акценту набуває регулятивний функціонал системи сталих фінансів.

На *регіональному рівні* основу архітекtonіки сталого фінансового простору становлять насамперед місцеві фінанси. Очевидно, що при цьому в регуляторній політиці щодо забезпечення фінансової сталості зростає роль органів місцевого самоврядування регіонального рівня. Зважаючи на їх конституційно окреслені повноваження у цій сфері, внутрішні стабілізаційні функції сталої фінансової системи відходять на другий план. Роль регіональних органів управління полягає, з одного боку, у формуванні обсягів необхідних фінансових ресурсів для фінансування сталого розвитку регіонів, а з іншого – у правильному розпорядженні ними з огляду на необхідність забезпечення сталого господарювання на рівні інтегральних територіально-господарських комплексів географічного мезорівня, яким є таке адміністративне утворення, як область.

Ключовими ознаками архітекtonіки сталого фінансового простору на регіональному рівні є безпосереднє стратегічне зосередження фінансового управління на забезпеченні сталого просторового розвитку регіонів; концентрація та правильний розподіл фінансових ресурсів регіонів з метою формування високоефективної територіальної спеціалізації; організація фінансової бізнес-екосистемної взаємодії стейкхолдерів у процесах фінансування пріоритетних виробничих та інфраструктурних проєктів регіонального розвитку на принципах публічно-приватної співпраці, формування регіональних ринків територіальних

фінансових активів, пов'язаних з інтеграцією регіональних ресурсів у господарський обіг. Можна зробити висновок, що у системі сталих фінансів на регіональному рівні в архітектоніці сталого фінансового простору великої ролі набуває забезпечуючий функціонал.

На *муниципальному рівні* для побудови архітектоніки сталих фінансових відносин, нарівні з фінансовою політикою органів публічної влади, тобто місцевого самоврядування й органів державної влади на місцях, все більшої ваги набуватимуть безпосередні ініціативи у сфері фінансової сталості суб'єктів господарювання. Причому у формуванні сталих фінансових відносин має посилитися більш тісне співробітництво між основними стейкхолдерами фінансової діяльності – владою, бізнес-структурами та населенням. Основними об'єктами такого співробітництва повинні стати місцеві ресурси, які необхідно залучити до господарського обігу. Фактично, на муниципальному рівні територіальних громад найбільш чітко концентруються інтереси усіх учасників системи господарських відносин і гостро стоїть проблематика інклюзії місцевих ресурсів до господарського обігу.

Місцевий (населені пункти) та локальний (господарські об'єкти) рівні, які розглядаються як системні складові муниципального господарського рівня, є тим осередком, де безпосередньо розташовані сталі фінансової установи – банки, страхові компанії, здійснюється інвестиційна активність, включаючи обіг цінних паперів, тощо. З цих позицій потенційно дуже привабливі для інвесторів муниципальні ринки зелених активів. Серед таких інвесторів важливою є роль місцевого бізнесу та безпосередньо населення громади, що через платформні формати фінансування проєктів сталого розвитку можуть швидко й активно долучатися власними фінансовими ресурсами до реалізації місцевих проєктів, які становлять для них інтерес як джерела отримання доходів та господарські проєкти, котрі задовольняють їх потреби безпосередньо як жителів і підприємців громади.

Говорячи про муниципальний рівень організації сталого фінансового простору, не можна не наголосити й на провідній ролі корпоративних публічно-приватних територіальних управлінських структур, які, на нашу думку, можуть закласти основу для формування організаційної складової такого простору. У рамках співробітництва між владою, бізнесом та населенням можна досягти необхідного консенсусу з метою формування й реалізації форсайт-стратегії розвитку територіальних соціо-еколого-економічних систем на принципах полісуб'єктного управління.

З огляду на зазначене, можна зробити висновок, що архітектоніка побудови сталого фінансового простору на муниципальному рівні базуватиметься на децентралізації фінансових процесів, активізації ролі місцевого капіталу, посиленні фінансової самостійності громад та її співпраці з усіма зацікавленими сторонами в організації сталого господарювання, низових ініціативах сталих фінансових установ, дотриманні корпоративним менеджментом принципів сталих фінансів тощо. Відповідно, на передові позиції на цьому господарському рівні виходить інклюзивний функціонал системи сталих фінансів.

Отже, архітектоніка сталого фінансового простору, являючи собою системну композицію інституціональних утворень, фінансових установ, ресурсів, відносин та різноманітних учасників фінансової діяльності, об'єднує в єдине ціле

структурований за рівнями просторовий фрактал, у якому на вищому загальнодержавному рівні здійснюється централізоване системне регулювання сталої фінансової діяльності (I), регіональному – стратегічна територіальна інтеграція фінансових, виробничих та інших ресурсів для забезпечення сталого господарювання (II), на нижчих, муніципальному, місцевому та локальному рівнях – інклюзія територіальних ресурсів до господарського обігу й безпосередня реалізація сталих фінансових відносин суб'єктами господарської діяльності (III), а в межах кожного рівня відбуваються відповідні специфічні процеси, спрямовані на формування сталих фінансових відносин.

Перспективна стала фінансова система характеризується низкою типових ознак, які обов'язково мають стосуватися сталих фінансових відносин. Серед них:

- системна комбінаторика фінансових і нефінансових, насамперед соціальних й екологічних цілей, переслідуваних учасниками фінансових відносин, насамперед інвесторами, з одного боку, і цілей, окреслених у рамках корпоративних стратегій – з іншого, що визначає появу нового поняття спільної вартості й формування відповідних специфічних екстерналій;

- стратегічна довгострокова спрямованість інвестицій, створення довгострокової сталої вартості;

- новий підхід до вартості як цінності, створюваної всіма і для всіх учасників господарського процесу;

- розуміння ефективності ринків як таких, що орієнтуються на соціальні та екологічні критерії у своєму функціонуванні та розвитку;

- формування позитивних екологічних та соціальних екстерналій від фінансової діяльності, що інтерналізуються суспільством у цілому;

- сприйняття ризику і конкуренції як базового джерела можливостей не лише у загальному сенсі, а як власне господарської системи, організованої відповідно до принципів сталих фінансів;

- зміна основної мети компанії – забезпечення триединого ефекту у вигляді фінансового результату та екологічних і соціальних ефектів, тобто потрійного критерію Дж. Елкінгтона;

- перехід від індивідуалізації ухвалення фінансових рішень з огляду на індивідуальну вигоду суб'єкта господарювання до врахування інтересів усіх стейкхолдерів.

При цьому перехід від основної мети одержання фінансового прибутку до забезпечення фінансових, соціальних й екологічних вигод потребує трансформації господарської системи від вузької моделі управління власниками (shareholder model) до більш широкої моделі із залученням усіх зацікавлених сторін (stakeholder model). Як видно, концепція сталих фінансів передбачає також певним чином зміну і традиційної їх ролі, зокрема не лише як засобу досягнення фінансового результату, а й забезпечення комплексу більш широких цілей.

Парадигмальні підходи теорії і практики сталих фінансів відповідним чином змінюють і загальну управлінську парадигму, зокрема глибокого занурення у весь комплекс проблем компанії, оскільки саме екологічні, соціальні та управлінські чинники у її діяльності починають враховуватися у рейтингах фондового ринку (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Парадигмальні підходи до формування типових ознак фінансових відносин у рамках концепту традиційних і сталих фінансів*

Типова ознака	Традиційна фінансова система	Стала фінансова система
Базовий принцип побудови	Фінансова поведінка, орієнтована на досягнення індивідуальної вигоди	Відповідальна фінансова поведінка, орієнтована на досягнення спільної вигоди
Цільова функція	Максимізація фінансового результату, мінімізація екологічних і соціальних ефектів	Максимізація суми фінансового результату, екологічних і соціальних ефектів
Розуміння вартості	Цінність, створена індивідуально	Загальна цінність
Принцип розміщення активів	Фактори, індекси й рейтинги актуального стану компанії-реципієнта	Потенціал створення довгострокової вартості компанією-реципієнтом
Джерело можливостей	Ризик і конкуренція	Сталість господарської системи і взаємна співпраця
Ціноутворення	Гіпотеза ефективних ринків	Гіпотеза адаптивних ринків
Оцінка результатів	Фінансова	Фінансова та нефінансова
Урахування Esg-принципів	Поверхнево (як доповнення до основних фінансових факторів)	Глибоко, оцінюючи готовність переходу до нової парадигми, де екологічні й соціальні чинники превалюють
Стиль управління активами	Пасивне інвестування, обмежене занурення в проблеми й перспективи корпорації	Активне інвестування, глибоке занурення в проблеми й перспективи корпорації, включаючи екологічні й соціальні напрями
Інвестиційний ланцюжок	Довгий, складний і непрозорий	Короткий і прозорий
Термін інвестування	Короткострокова та середньострокова перспектива	Довгострокова перспектива
Параметри для управління активами	Ефективність/агрегація	Фінансові результати й соціальна функція фінансів
Прийняття фінансових рішень	Індивідуальні або вузькою групою осіб	Урахування думки багатьох стейкхолдерів

*Джерело: складено на основі [146].

Тож логічно, що відповідно до зміни фінансової парадигми, мають трансформуватися і фінансові ринки. Так, зокрема, науковець Е. Ло запропонував у новітній концепції фінансової поведінки термін *адаптивні ринки*, який вказує на властивість адаптивності сучасного ринку, що розглядається як складна адаптивна система зі здатністю самонавчання і саморегулювання розвитку ринкових відносин як певною мірою живої системи, що не тільки самоорганізується, але й самонавчається у якості колективного полісуб'єкта, що має ознаки «колективної особистості», тобто системи більш складного порядку, аніж та, що самоорганізовується [340].

У цьому сенсі концепція адаптивних ринків є менш формалізованою, аніж традиційна концепція ефективних ринків, проте вона більше відповідає реальності, хоча очевидно, що малоприспосована для математичного опису й ґрунтується на поведінкових оцінках, у яких «правильна» ринкова поведінка описується, окрім традиційних вартісних вимірів, як така, що забезпечує фінансові вигоди у критеріях моралі як чесна, відповідальна, моральна, містить комплекс оцінок в економічному, соціальному й екологічному вимірах.

У цьому сенсі концепція адаптивних ринків є менш формалізованою, аніж традиційна концепція ефективних ринків, проте вона більше відповідає реальності, хоча очевидно, що малоприспосована для математичного опису й ґрунтується на поведінкових оцінках, у яких «правильна» ринкова поведінка описується, окрім традиційних вартісних вимірів, як така, що забезпечує фінансові вигоди у критеріях моралі як чесна, відповідальна, моральна, містить комплекс оцінок в економічному, соціальному й екологічному вимірах.

Тобто концепт сталих фінансів є логічним продовженням сучасних трендів економіко-філософської думки, які перебувають у центрі суспільних дискусій і пов'язані насамперед із концепцією стейкхолдерського капіталізму (stakeholder capitalism) К. Шваба та концепцією т.зв. перетворюючої (impact), або турботливої (caring), економіки Д. Схунмакера. Так, зокрема, на питаннях співвідношення корпоративної вигоди та суспільної користі зосереджується концепція стейкхолдерського, або турботливого, капіталізму, яка активно просувається керівником Всесвітнього економічного форуму Клаусом Швабом. Цей та інші дослідники визначають запропоновану модель сучасного капіталізму як таку організацію суспільства, в якому приватні корпорації печуться про суспільні інтереси таким чином, щоб фінансова політика максимально відповідала на соціальні й екологічні виклики сучасності [355].

З іншого боку, на питаннях відповідності фінансових результатів суспільній вигоді зосереджується концепція *турботливої* (caring) економіки, яка свого часу розроблялася, зокрема, Діркком Схунмакером й отримала згодом назву *перетворюючої* (impact) економіки. Ця економічна модель визначається як така, в якій уряд й корпорації балансують прибуток, з одного боку, і корисний вплив на усю господарську систему з огляду насамперед на цілі сталого розвитку – з іншого, та найкраще сприяє досягненню подібних цілей [340].

З урахуванням зазначеного, очевидно, що з метою побудови сталої фінансової системи необхідно сформувати таку структуру фінансових відносин між суб'єктами господарської діяльності, у якій обов'язково забезпечувалися такі паралельно-послідовні процеси:

- формування системи сталих фінансових установ шляхом поширення ESG-критеріїв на діяльність інвесторів, кредитно-фінансових, страхових установ та національний фондовий ринок, а також вироблення на державному рівні й імплементації відповідних норм, правил і форм фінансової поведінки;
- організація сучасних ринків територіальних активів на базі електронних інформаційно-комунікаційних платформ управління територіальними активами бізнес-екосистемного формату з урахуванням ESG-критеріїв та SDG-цілей господарської діяльності, комодифікація, тобто платне використання ресурсів;
- інклюзія територіальних ресурсів, як фінансових, так і нефінансових, включаючи природний капітал, до господарського обігу шляхом представлення їх як територіальних активів на відповідних ринкових платформах та налагодження відповідної фінансової підтримки бізнес-ініціатив сталими фінансовими установами у сферах інвестування, кредитування, страхування та на фондовому ринку;
- забезпечення потрібного ступеня ліквідності територіальних активів шляхом надання їм за допомогою механізмів та інструментів фінансовіки, включаючи сек'юритизацію, ліквідних форматів, у тому числі похідних від нефінансових активів, придатних для вільного обігу на ринках територіальних активів, організованих відповідно до принципів сталих фінансів;
- організація платформних полісуб'єктних взаємодій у рамках спрямованої на сталий розвиток співпраці влади, бізнесу та населення з метою вироблення управлінських і фінансових рішень, адаптованих до цілей сталого розвитку та таких, що враховують ESG-критерії фінансової діяльності;
- формування за допомогою платформних механізмів господарського простору взаємної співпраці стейкхолдерів територіальної економіки для забезпечення прибутковості виробництв і максимізації загальної цінності в процесі суспільного виробництва в рамках механізмів корпоратизації, кластеризації виробничої діяльності та конкуперації (конкурентної кооперації у виробництві загальної цінності);
- організація корпоративних структур управління територіальними активами в цілях сталого розвитку з розвинутою фінансовою складовою, яка забезпечуватиме фінансовими ресурсами потреби сталого розвитку;
- організація спільноконсолідованого фінансування й фінансової підтримки бізнес-структурами, органами публічної влади та населенням місцевих виробництв і проєктів сталого розвитку, орієнтованих на територіальні ресурси й конкурентні переваги в СМАРТ-спеціалізації, крафтових виробництвах тощо у рамках форсайт-проєктування територіального розвитку;
- формування середовища прибуткової територіальної економіки, здатної забезпечити виробництва власним капіталом, платоспроможність стейкхолдерів та фінансову стійкість господарських суб'єктів у кредитно-фінансових відносинах;
- досягнення оптимально рівноважного фінансового стану суб'єктів господарської діяльності шляхом забезпечення значною мірою відповідності розмірів нефінансових активів власному капіталу, а фінансових – сукупності зобов'язань через капіталізацію територіальних ресурсів та фінансизацію господарських відносин;

- формування у системі управління фінансовою діяльністю відповідних блоків, покликаних забезпечити високоефективне управління прибутковістю виробництв, ліквідністю активів, платоспроможністю стейкхолдерів-учасників фінансових відносин та стійкістю у кредитно-фінансових відносинах на основі сучасних платформних механізмів бізнес-екосистемної взаємодії стейкхолдерів у досягненні цілей сталого розвитку;

- створення фінансового середовища територіальної економіки, організованого відповідно до принципів сталих фінансів, яке одночасно само відповідає вимогам сталості і здатне забезпечити фінансовими ресурсами, механізмами та інструментами стале господарювання територіального утворення в цілому.

Подібна типова структура, спрямована на реалізацію вказаних процесів, має включати систему підконтрольних урядовим структурам сталих фінансових установ; інформаційно-комунікаційних платформ управління територіальними активами на основі полісуб'єктної взаємодії стейкхолдерів; блоків забезпечення прибутковості, ліквідності активів та платоспроможності стейкхолдерів, а також кредитно-фінансової стійкості з відповідними складовими системи сталих фінансів, які в системній взаємодії між собою повинні реалізовувати ключові завдання сталої фінансової системи, тобто підтримувати власне сталість фінансів країни та забезпечувати стале господарювання і потреби сталого розвитку господарської системи держави. Як видно, організація системно налагодженого співробітництва між собою сталих фінансових установ та стейкхолдерів-суб'єктів господарської діяльності на платформах полісуб'єктної, бізнес-екосистемної взаємодії учасників господарського процесу повинна сприяти виконанню базових умов забезпечення фінансової сталості господарської діяльності, тобто рентабельності виробництв, ліквідності активів, платоспроможності стейкхолдерів та кредитно-фінансової стійкості суб'єктів господарської діяльності. При цьому структурно-процесуальна складова системи сталих фінансів має бути побудована таким чином, щоб у виконанні кожного з цих завдань відгравали свої ролі відповідні компоненти складові системи сталих фінансів, тобто відповідальне інвестування, сталі фондові ринки, стале страхування та відповідальний банкінг. Очевидно, що роль перелічених складових сталої фінансової системи не обмежується вказаними функціями, оскільки кожна з них впливає певною мірою й на решту позицій – забезпечення рентабельності, ліквідності, платоспроможності та стійкості, однак наразі йдеться про превалюючу роль кожної зі складових сталих фінансів у реалізації завдань відповідного блоку в системі сталих фінансових відносин у господарському просторі територіального утворення.

3.3. Ідентифікація національної системи сталого господарювання

Особливості просторової ідентифікації системи сталого господарювання. Структурна диференціація національної системи сталого господарювання. Фінансова основа національної системи сталого господарювання

Особливості просторової ідентифікації системи сталого господарювання. В умовах України питання визначення власного національного простору розвитку є нагальним і не потребує особливих переконань. Утім, сучасна модель суспільних відносин висуває свої вимоги до його ідентифікації. Це обумовлено передусім уявленнями про категорію *простір*, сформовану досить давно, але котра водночас постійно оновлюється зі зміною парадигмальних підходів. Важливим фактом є те, що в разі його ігнорування ми приречені на продукування застарілих форм організації своєї, у широкому сенсі, господарської діяльності. А саме постійно будемо перебувати у ролі «наздоганяючого», на небезпечності чого акцентують багато дослідників. Спираючись на вказані твердження, доцільно звернути увагу на методологічну складову різних підходів до розуміння господарських просторів різнорідних суб'єкт-суб'єктних зв'язків, зокрема, у суто економічній діяльності. Зазначене обумовлює неузгоджені рефлексії на виклики, що завжди виникають як у процесах комунікативних обмінів, так і при виборі конкретних управлінських дій щодо їх упорядкування. При цьому, важливим стає не тільки методологічне визначення «простору» як такого, але й виявлення шляхів імплементації цього знання у практику управління розвитком.

Слід відзначити, що з позицій економіки *простір* у традиційному розумінні завжди окреслює межі відповідної сфери діяльності, або економічних потоків. Більше того, низка теоретиків економічний процес здебільшого розглядає, умовно кажучи, ззовні, а не зсередини. На це звернув увагу ще Вальтер Ойкен у своїй головній праці «Основні принципи економічної політики». Однак, інтерпретуючи це твердження, слід підкреслити необхідність його сучасного осмислення. Необхідно дистанціюватися від традиційних, значною мірою класичних поглядів у бік постнекласичного, постіндустріального визначення економічних процесів. Тобто варто зосередитися на складовій соціально-економічних відносин, а саме на категорії *інтерес*. Як відомо, інтереси виступають як пріоритетний фактор суспільного розвитку у цілому, оскільки є внутрішнім джерелом розвитку економічних процесів соціально-економічних систем будь-якого типу. Більше того, сьогодні ми акцентуємо увагу на зміщенні акцентів з суто матеріального виробництва на сферу нематеріальних факторів, що обумовлюють характер мотивацій людей, і певним чином розширюємо межі до площини інакшого параметричного простору, на що свого часу звертав увагу Й. Шумпетер.

Імплементація нових поглядів у практичну площину потребує також відповідних пояснень. Відомо, що будь-який економічний процес супроводжується специфікацією прав власності суб'єктів господарювання. Водночас виникає питання ідентифікації потоку трансакцій, що ініціюється процесом узгодження економічних інтересів суб'єктів господарювання, та упорядкування отримання зиску від передбачуваних й одержуваних результатів певної діяльності. Тобто рівень узгодженості економічних інтересів передбачає збалансоване співвідношення трансакційних витрат кількох суб'єктів. Начебто все зрозуміло, але насправді мережевий характер відношень ускладнює ситуацію, оскільки вводить в обіг категорію нелінійного часу. І тут доцільно, на наш погляд, звернути увагу на одне з тверджень А. Ейнштейна, що проблеми не можуть бути вирішені в рамках уявлень, які їх породили.

Щодо питання простору сталого господарювання то на основі попередніх досліджень можна стверджувати, що нині в Україні проявилася методологічна проблема суто прагматичного характеру. Йдеться про те, як поєднати управління простором адміністративного призначення та бізнес-відносин, тобто простору вільного типу господарювання. На тлі цієї суперечності виникає безліч конфліктних ситуацій, котрі не можуть бути вирішені у площині лише класичних підходів і потребують залучення постнеокласичних методів урегулювання, пов'язаних із досягненням бажаного системного гомеостазу між суб'єктами господарювання.

Простір. З системних позицій в умовах України характерним є відповідний методологічний вплив з попередніх років. Його відмінна ознака – постійне зміщення у бік жорстких адміністративних методів управління, що, на фоні вибору європейського вектору розвитку, досить помітна. Цей феномен потребує окремого вивчення та осмислення, оскільки без цього намагання забезпечити та реалізувати концепт сталого розвитку країни стає майже марним. Крім того, наявний управлінський дисонанс постійно буде проявлятися та провокувати конфлікти між стейкхолдерами, що наразі спостерігається.

З новітніх методологічних позицій ідентифікація національної системи сталого господарювання має визначати простір як сферу гармонізації співвідношення інтересів ключових стейкхолдерів. Ще раз підкреслюємо, що традиційно базою розвитку господарства просторового розвитку України були природно-ресурсний, виробничий, трудовий та інші потенціали як провідні фактори виробництва. Їхня диференціація задавала напрям формування різноманітних видів діяльності територіальної організації господарства. Але активізація глобалізаційних економічних трансформацій привела до того, що для територіальних утворень головними стали не об'єкти господарської діяльності, а суб'єкти економічної діяльності. На перший план тепер виходить не стільки загальний потенціал території, як це було раніше, скільки мотиви та стимули, що забезпечують досягнення цілей, поставлених глобальними факторами розвитку, тобто інвестори, власники, акціонери тощо.

Оскільки такий характер формування просторових господарських систем останнім часом набуває все більшого поширення, тому й виникає необхідність урахування цього феномену у визначенні напрямів досліджень трансформаційних змін просторової організації господарської діяльності України на засадах сталого розвитку. Тобто домінуючими стають фактори ефективного використання переваг у взаємодії просторових утворень різного типу, що, у свою чергу, веде до становлення нової просторової диференціації, в якій інноваціями виступають саме форми гармонізації співвідношення інтересів ключових стейкхолдерів. Стає очевидним, що простір формується лише завдяки зв'язкам, котрі встановлюються у процесі взаємодії між суб'єктами господарської діяльності, пов'язаних, як правило, із розширенням ринків та зростанням інтенсивності їх участі в господарській діяльності. Межі такого типу простору є динамічними й можуть як розширюватися, так і звужуватися, залежно від зв'язків між суб'єктами господарської діяльності. Головним тут є те, що господарський простір може формуватися безпосередньою за рахунок створення та координації ділових зв'язків, процесів і явищ не тільки з чітким, але й нечітким визначенням територіальних обмежень.

Залежно від масштабів господарських зв'язків, господарський простір може бути глобальним, регіональним, ареальним, локальним. Але у новій парадигмі їх співвідношення кардинально змінюються залежно від нових форм та ознак. Так, на сьогодні вплив адміністрацій на господарський простір здійснюється здебільш через функціонуючі економічні процеси, що використовують немобільний капітал. У такій ситуації виникає проблема управління, яка пов'язана з питанням одночасного врахування функціонуючих двох принципово різних типів просторів. Це статичний простір, підпорядкований адміністративному управлінню, та динамічний простір активної громадської й бізнесової спільноти.

Останній сучасний тип простору, як відомо, базується на мобільному капіталі, включаючи торгівлю фінансами та акціями, інноваційними технологіями, людським капіталом, знаннями, інформацією. Звісно, що ядрами таких систем стають великі міста, які перетворилися на центри управління з ухвалення рішень про товарно-фінансові потоки, розробку нових технологій, випуск акцій та ін. Однак господарські межі динамічних систем здебільшого не збігаються з адміністративними і не перебувають у юрисдикції їх адміністративних органів.

Відзначимо, що формування нових мобільних господарських просторів, не прив'язаних стабільно до певних територіальних кордонів, відбувається не так завдяки внутрішнім національним чинникам, як зовнішнім глобальним, де суб'єктами виступають транснаціональні корпорації та міжнародні організації. Складається ситуація, коли в рамках відповідного просторового утворення, поряд із владними повноваженнями держадміністрацій, функціонують спільноти, які виконують функції управління новими системами розгорнутого господарського простору. Звісно, претендентами на єдине домінуюче управління насамперед намагаються стати держадміністрації, які мають свій набір організаційно-правових та економічних інструментів. Однак водночас суперечність між старим типом адміністративного управління та новими претендентами на домінуючу роль ще не вирішено. Все більшого значення в управлінні господарським простором починають набувати ті стейкхолдери, які реально формують образ майбутнього – банки, агенції, фірми, що інвестують та визначають перспективні сектори господарської діяльності [30].

Вихід з цієї ситуації вбачають у кластерній організації, але цього замало. Оскільки зараз домінує не виробничий, а динамічний капітал, необхідна, по-перше, оновлена методологія ідентифікації простору із розмежування повноважень на матеріальні й нематеріальні ресурси. У цій площині проявляються досі приховані природні екосистемні ресурси, тобто ті, що нас оточують.

Таксонометрія. Один з важливих напрямів ідентифікації господарського простору – використання інноваційної методології таксономічної диференціації. Так, формування господарського простору в Україні має бути орієнтованим на такі інноваційні принципи його організації, котрі можуть впливати на здатність стейкхолдерів забезпечувати ефективну алокацію інформаційно насичених факторів господарської діяльності. Цей процес, у свою чергу, вимагає трансформації таксономічного устрою. При цьому оновлений таксономічний устрій орієнтований на дифузю управлінських нововведень, створюючи передумови для ефективної реалізації прав інтелектуальної власності та формування позитивних зовнішніх ефектів просторової концентрації інформаційно-комунікаційних

технологій. Все це, як відомо, сприяє зростанню конкурентоспроможності як окремих суб'єктів господарювання, так і відповідних територіальних утворень у цілому.

Методологічною платформою оновленої таксономічної концепції господарського простору є визнання його подвійної сутності. Одночасно він розглядається як сукупність зав'язків, що характеризуються протяжністю, і як спосіб існування сукупності елементів, що охоплюються. При цьому враховуються такі характеристики: багатовимірність, дискретність, взаємозамінність, а також так звана енергія протоелементів.

У загальному вигляді таксони визначаються як об'єднання сукупності складових елементів, у рамках яких виявляються загальні ознаки. Вони набувають форми суб'єктів та об'єктів, котрі перебувають у стані перманентної взаємодії. При цьому відмінності таксонів виявляються при зіставленні низки характеристик, до яких належать: щільність елементів; частота й інтенсивність їх взаємодій; обсяг трансакційних витрат; нерівномірність освоєння, що позначається на диференціації витрат на пересування, і навіть розбіжність ціннісних переваг суб'єктів. Окреслені позиції обумовлюють неоднорідність господарського простору і акцентують на необхідності обґрунтування сучасної просторової парадигми системи організації сталого господарювання.

Відповідно до запропонованої методологічної платформи, господарський простір виступає як багаторівнева ієрархія, а складові її таксонів постійно змінюються під впливом сукупності факторів. З цього можна зробити висновок щодо принципової можливості досягнення динамічної просторової рівноваги, а також про множини ймовірних траєкторій розвитку. Дослідження процесів просторового розвитку передбачає необхідність використання суміжних галузей наукового знання. На відміну від ортодоксального підходу до трактування простору, таксономічна концепція розглядає суб'єкти та об'єкти як таксономічні одиниці, що перебувають у єдності, яка проявляється в трансформації зовнішніх обмежень у внутрішню енергію розвитку.

Запропонований підхід до трактування господарського простору дозволяє також пояснити залежність поточної конфігурації просторових утворень від попередньої траєкторії розвитку (ефект «path dependence»). Поряд з факторами, що визначають порядок ухвалення рішення індивідуальними стейкхолдерами, існують також причини просторового характеру, до яких належить економія від концентрації активів у рамках територіально локалізованих утворень. У зв'язку з цим таксономічні одиниці можуть розглядатися як носії унікального кумулятивного технологічного та організаційного знання, що розвивають збалансовані правила поведінки незалежно від рівня їх ефективності. Обумовлюється це складністю середовища їх функціонування та наявністю тимчасового лагу між моментом вибору й отриманням результату.

Виділення таксономічних одиниць, представлених сукупністю дискретних об'єктів та суб'єктів, і трактування господарського простору з використанням моделей багаторівневої таксономії дають змогу виявити таку їхню властивість, як фрактальність просторових утворень. Остання полягає в тому, що окремі таксони за своїми основними ознаками подібні до господарського простору в цілому або його частини, котрі подібні між собою. Водночас простір загалом є подібним до

складових частин. Звісно, що таксони розрізняються за рівнем специфічності активів, до яких належать у тому числі інтелектуально-креативні та екологічні.

Таксономічними одиницями господарського простору України можуть бути регіони та субрегіональні утворення, муніципальні утворення тощо, які виділяються відповідно за певним складом однорідних ознак. Подібно до загального національного господарського простору, таксони мають характеризуватися здатністю до саморозвитку, певним рівнем стійкості, цілісністю й відкритістю. Межі таксонів можуть не збігатися з адміністративними, що стає предметом узгодження між зацікавленими сторонами господарської діяльності.

Слід відзначити, що просторовий фактор ініціює синергетичний ефект взаємодії ресурсів у межах однієї таксономічної одиниці, якщо він характеризується ознакою компліментарності щодо них. Аналіз цієї функції господарського простору дозволяє запропонувати підхід до класифікації територіальних утворень, який засновано на виділенні центру, периферії та просторової ексклюзивності або територій, де просторовий фактор не виконує належних йому функцій або виконує їх неефективно. Такий підхід відрізняється від традиційного, який сформувався в умовах панування індустріального господарського укладу та був заснований на обліку домінуючої галузі у структурі громадського виробництва, що дозволяло розглядати чотири групи регіонів: фінансово-економічні центри, експортно-орієнтовані, промислові, аграрно-промислові регіони, але не пояснювало суперечливість динаміки економічних та соціальних індикаторів.

Виконання господарським простором інновативних функцій взаємодій таксонів і їх складових проявляється в тому, що оновлена просторова організація активізує дифузії інновацій і сприяє реалізації позитивного зовнішнього ефекту нововведень. В умовах постіндустріального господарського устрою ефект інноватизації досягається за рахунок формування інформаційних коридорів, транспортно-логістичних вузлів, міст центрів господарської активності тощо. Тобто на базі сучасної інфраструктури, формуються умови дифузії інновацій у таксонах як уздовж осей розвитку простору, так й у місцях їх перетину, у контексті ефективного використання загального потенціалу каркасних моделей системи сталого господарювання.

Особливості просторової організації господарської діяльності на основі таксономічної концепції є також об'єктивною передумовою формування особливого виду доходів, котрий визначається як рента розміщення чи просторова рента. Вона трактується як форма реалізації прав власності на присвоєння відповідного доходу таксонами, що формується за участю суб'єктів господарювання, які створюють конкурентні переваги і генерують інновації за рахунок використання просторових переваг.

На сьогодні особливої уваги потребують процеси зміни масштабів господарського простору, що набувають форми злиття, поглинання, приєднання, витікання, поділу просторових утворень. У цьому аспекті слід відзначити, що збереження автономності малих просторових утворень, однак, дає можливість використовувати переваги міжнародного поділу праці та мобільності ресурсів за рахунок отримання доступу до іноземних інвестицій, ринків кінцевих товарів та факторів виробництва тощо. У такому разі ефект досягається завдяки зниженню транзакційних витрат пошуку інформації та формуванню порівняльних переваг без

включення до складу великого простору. Зокрема, цікавою є така універсальна складова таксону, як бренд-капітал просторового утворення. Ця категорія у сукупності взаємодій між суб'єктами господарювання відображає генерування внаслідок відносно більш високої інтенсивності та частоти контактів, рівень упорядкованості взаємодій резидентів і нерезидентів, що підвищують значущість їх вибору.

Бренд-капітал просторового утворення розглядається як сукупність взаємодій між таксонами та їх елементами в рамках меж простору, котрі виступають джерелом чистої наведеної вартості майбутніх грошових потоків, що присвоюються суб'єктами взаємодій. Тут важливим аспектом є те, що інтерес суб'єктів господарювання набуває форми просторової ренти і відображається у динаміці доходів окремих та агрегованих господарських агентів. Подібний підхід до трактування бренд-капіталу просторових утворень заснований на визнанні його подвійного характеру. Так, з одного боку, він виступає у формі високоспеціалізованого нематеріального активу, в якому акумульовані результати взаємодії щодо матеріальних та нематеріальних активів за попередній період розвитку певного простору, або його таксономічної одиниці (властивість фрактальності простору). З іншого боку, він реалізується в матеріальній формі (просторова рента, що трансформується в доходи резидентів і нерезидентів певного просторового утворення (чиста наведена вартість) і таксонів, що зосереджені на його території (ВРП, доходи бюджету від додаткових податкових надходжень та ін.). Також це стосується врахування джерел стійких конкурентних переваг, що обумовлено підвищенням рівня конкурентоспроможності. Тобто доцільно вивчати абсолютні та відносні показники ефективності використання бренд-капіталу просторового утворення.

Як уже зазначалося, підставами формування додаткового доходу є більш високі характеристики інтенсивності й частоти взаємодій за рахунок виробничої, транспортної, соціальної, екологічної та інформаційної інфраструктури, а також порівняно нижчими з іншими просторовими утвореннями характеристиками транзакційних витрат, серед яких найвагоміші на пошук інформації, ведення переговорів, моніторингу тощо. Зниження зазначених витрат визначається станом інституційного середовища та ефективністю методів інституційного проектування простору. Таким чином зміст взаємодій за участю таксонів або їх суб'єктів доповнюється довірчими відносинами, що дозволяє розглядати бренд-капітал у взаємозв'язку з соціальним капіталом. Відмінність між зазначеними категоріями полягає в тому, що носіями бренд-капіталу просторового утворення виступають таксони, котрі мають територіальну організацію, тоді як соціального капіталу – окремі економічні агенти як резиденти певного просторового утворення. При цьому їх активи можуть перебувати як у межах просторового утворення (таксона), так і поза ним. Відсутність доходу у формі просторової ренти дозволяє зробити висновок про відсутність бренд-капіталу або про набуття ним квазіформи.

Отже, реалізація таксонометричного підходу у дослідженнях соціо-еколого-економічних процесів саме в рамках простору сталого господарювання дозволяє зробити висновок про доцільність створення багатополюсної структури, що сприяє формуванню множини моделей постіндустріальної господарської діяльності. Звісно, необхідною умовою реалізації таких моделей є наявність факторів виробництва, що

характеризуються високим рівнем насичення знаннями та інформацією. Достатньою умовою є зміна людини, яка стає носієм інтелектуально креативних ресурсів, котрі відіграють ключову роль у забезпеченні економічного зростання. Втім, особливістю переходу до постіндустріального господарського укладу в Україні має стати анклавний та фрагментарний характер, який проявляється у збереженні й паралельному розвитку просторових утворень і таксонів, що характеризуються відмінностями у складі домінуючих факторів економічного зростання. У такому разі реалізується модель розвитку, яка не була властива трансформаційним процесам при переході від індустріального до постіндустріального господарського укладу. Модель постіндустріального типу має базуватися на використанні інформаційно насичених факторів господарювання та дії закону зростаючої віддачі, що обумовлює можливість зростання доступного для споживання продукту при збільшенні обсягу додаткових інвестицій і підвищення якості людського капіталу.

При формуванні політики сталого просторового розвитку, відповідно до принципів таксономічної концепції, в умовах переходу до постіндустріального укладу передусім необхідно враховувати підготовленість територій до використання інформаційного потенціалу. Досвід дослідників з проблемних питань просторового розвитку виявив, що найбільш значущими факторами, які визначають стан інноваційного рейтингу активності територій, є середні доходи на душу населення, його кількість та коефіцієнт прибутків (втрат) населення.

Ідентифікація. Це окремий вид діяльності, що орієнтує на визначення рамок процесу, які відслідковуються. Зокрема це суб'єкт-об'єктна система функціонування просторового утворення на засадах сталого господарювання.

Технологія ідентифікації визначається як комплекс методів, прийомів, дій і процедур, що реалізуються за певними цілями та у певній послідовності. Розглядаючи складний господарський простір країни, можна впевнено стверджувати, що технологія ідентифікації для різних утворень буде розрізнятися за ступенем деталізації. Втім, у будь-якому випадку це буде певний комплекс дій, взаємопов'язаних інформаційно, організаційно та технологічно. У цільовому аспекті ідентифікація має комплексний характер і включає формальну, процесну та інфраструктурну складову.

Процедура ідентифікації просторової господарської системи складається з декількох частин. По-перше, формалізація основних системних понять. Це означає, що відповідно до результатів проблемного аналізу ситуації формується інтуїтивний, евристичний опис предметної галузі дослідження, визначаються його цілі і на основі словесного опису господарської системи пропонується вербальне визначення цього поняття з однозначною інтерпретацією. Спираючись на основні поняття, в результаті первинної формалізації ідентифікується сукупність припущень залежно від умов їх використання.

Відправною точкою ідентифікації господарського простору як відповідної системи є її діагностичний аналіз. Перша фаза діагностичного аналізу – це усвідомлення та встановлення симптомів, або проблем-наслідків, ситуації. Виявленню симптомів сприяють дані моніторингу відповідних характеристик (формальний, неформальний). Динаміка симптоматичних характеристик дає можливість конкретизувати основні індикатори щодо проведення проблемного

аналізу. У той же час визначення базових проблем – причин діагностованих симптомів здійснюється шляхом логіко-сміслового моделювання.

Подальший аналіз передбачає визначення очікуваних наслідків та генерування рішень щодо елімінування небажаних симптомів. На цьому етапі ідентифікації формується вербальне уявлення про господарську систему, яка за визначенням є цілеспрямованою. Вербальне, або графічне, уявлення про господарську систему має відповідати загальним поглядам на просторову модель сталого господарювання.

У такому разі господарський простір є сукупністю відносин, характерних для безлічі суб'єкт-об'єктних складових. Для такого рівня ідентифікації придатна концепція нечіткої множини. У цьому аспекті особливо важливо те, що фактично враховуються лише ті елементи, які стосуються поставленої меті.

На наступному етапі уточнюються характеристики цілісності системи, визначається емерджентність та її відповідність головній меті чи макрофункції. При цьому частина елементів початкової сукупності виключається із системи та інтерпретується як джерела впливу на неї з боку зовнішнього середовища. У цілому господарський простір формалізується у термінах входів і виходів як відкрита система, що взаємодіє із зовнішнім середовищем. Такий рівень ідентифікації відповідає теоретико-множинному визначенню абстрактної системи.

Слід відзначити, що для господарської системи відповідні суб'єкт-об'єктні складові мають конкретний зміст, наприклад, безліч ресурсів та відносин. У такому разі призначення системи пов'язане з її основною функцією – перетворювання множини вхідних впливів у вихідні. Далі починає конкретизуватися структура системи, котра орієнтується на виконання основної функції, пов'язаної з досягненням кінцевого результату або виконанням місії системи та, звісно, керуванням цією діяльністю. Послідовно формується функціональна структура обох підсистем: частина елементів утворюють керуючу підсистему, інші впорядковуються в певну технологічну структуру. Після цього формалізуються відповідні функціонально-структурному рівню ідентифікації характеристики господарської системи. Об'єкт управління та керуюча система характеризуються як складні, з усіма притаманними їм особливостями. Інтуїтивно зрозуміло, що їхня поведінка має конкретизуватися у кожному випадку окремо.

Процес ідентифікації передбачає також урахування часового фактора, зокрема оцінку випадковості реакцій та їх запізнення, тобто лагів. Всі ці характеристики ідентифікуються лише в рамках, як уже неодноразово зазначалося, складної динамічної системи. У свою чергу, остання обов'язково передбачає ідентифікацію поведінкових аспектів суб'єктів господарювання. Фактор поведінкової суб'єктності обумовлює різні підходи до виконання господарською системою своєї функції, тобто з різною продуктивністю, неоднаковими витратами ресурсів та різноманітними технологічними засадами.

Щодо ідентифікації керуючої системи, то вона виступає як система ухвалення рішень. Як правило, це ієрархічна, багаторівнева система вирішення відповідних завдань щодо організації упорядкування складових елементів господарського простору.

У рамках проведення ідентифікації системи сталого господарювання доцільно звернути увагу на методологію визначення фазового портрету

господарського простору. Хоча на сьогодні ця методологія не дуже поширена, втім, з урахуванням процесів комп'ютеризації інформативного забезпечення ідентифікації господарських процесів її роль швидко підвищується. Як зазначалося раніше, господарський простір – це складна соціо-еколого-економічна система, а тому його можна розглядати як сукупність взаємодіючих економічних суб'єктів або характеристик, що визначають її динамічний стан. Звісно, рівновага системи може бути стійкою та динамічною одночасно. Зазначимо, що стан системи є стійким стаціонарним, якщо при зміні параметрів, що виникли під впливом зовнішніх або внутрішніх збурень, вона повертається до попереднього стану. У той же час стан динамічної, нестійкої рівноваги спостерігається тоді, коли зміна параметрів обумовлює подальші зміни в іншому напрямі і посилюється з часом. Тобто динамічна рівновага передбачає зміну траєкторії розвитку, але водночас може розглядатися як сукупність стаціонарних рівноважних станів на відповідному часовому періоді (лазі) зі зміщенням у певний бік. Функціонування соціальних, екологічних та виробничих процесів у межах господарського простору в умовах самозабезпеченості доцільно розглядати у вигляді поведінки та взаємодії елементів суцільного динамічного середовища, що має відповідні обмеження. Будь-яка динамічна система описує рух у т.зв. фазовому просторі. останній дає зручний засіб для наочного демонстрування поведінки динамічної системи. Відома теорема – отриманий фазовий портрет будь-якої системи матиме ті ж динамічні властивості, що й вихідна система, отже, якщо в останній спостерігався детермінований хаос, то аналогічна ситуація буде і в реконструйованому фазовому просторі [359]. Дослідження взаємодії плоских вихрових структур на основі фазових портретів виявило, що найбільш стійкою є структура, котра містить велику кількість симетрично розташованих у досліджуваній сфері вихорів, швидкість руху повинна бути невисокою [10]. Найбільш нестійкими структурами є великомасштабні – дво-, чотири- й одновихрові структури, особливо за наявності асиметрії. При замиканні досліджуваних циклів у межах обмеженого простору, складові якого пов'язані взаємним розподілом виробленої енергії, виникають енергетичні потоки, причому внаслідок їх різної масштабності з'являється турбулентність.

Однак важливо, що спосіб складання фазових портретів відображає окремі закономірності, властиві певним господарським системам, і дозволяє використовувати його для порівняльного аналізу сталості процесів. Найбільш суттєвим з очікуваних результатів використання такого підходу є можливість передбачення та усунення нестійких автоколивальних і кризових ситуацій за заданих початкових даних та вибір дійсно оптимального варіанта з кількох пропонуваних, а також підбір коригувальних параметрів, що виключають виникнення криз.

Дуже важливим етапом ідентифікації господарського простору є визначення його загального типу, бо для різних типів обраних моделей технології будуть також різнитися. В умовах України на сьогодні найбільш адекватними є шведська та німецька моделі. Перша, як відомо, обумовлена активною соціальною політикою, котру проводить держава, метою якої є зниження різниці в рівні життя населення, тому використовується здебільшого податкова система, що дозволяє ефективно перерозподіляти ресурси всередині економіки. Друга модель передбачає досягнення сталого економічного розвитку за рахунок поєднання всіх форм

господарської діяльності. Держава проводить активну соціальну політику, й акцент робиться на розвитку малого підприємництва. Україна перебуває у проміжному стані, що не відповідає жодному типу існуючих господарських систем. Але одночасне суміщення елементів різних типів дає можливість віднести її до перехідної моделі, що перебуває у стадії становлення, і тому пошук триває.

На цьому шляху бажано передусім зосередити увагу на визначенні пропульсивних просторових утворень. Під пропульсивністю маємо на увазі силу розвитку, яка сама рухає вперед суб'єкт, що володіє нею, а також прискорює розвиток інших, пов'язаних з ним суб'єктів. Тобто *пропульсивність* – це ефект створення сили господарського зростання, що призводить до розвитку всієї сукупності взаємодіючих суб'єктів, тобто стейкхолдерів. Зокрема, доцільно запровадили категорію *пропульсивний господарський простір*, під яким пропонуємо розуміти таку соціально-економічну та організаційну систему, взаємодія взаємопов'язаних елементів якої створює додатковий мультиплікативний ефект та додатковий імпульс розвитку. Головним стає досягнення високих темпів зростання виробництва доданої вартості всередині пропульсивного таксону, значно вищого, ніж у зовнішньому навколишньому господарському середовищі.

Абстрактна модель організації системи сталого господарювання. На етапі переходу до постіндустріального типу господарської діяльності в Україні модель організації системи сталого господарювання доцільно будувати відповідно до концептуального підходу П. Кругмана (Krugman), який, попри відсутність формулювання *економічного простору*, розглядає його як абстрактний економічний ландшафт динамічного розподілу ресурсів залежно від кон'юнктури та їх розташування [334].

Однак, як зазначалося раніше, об'єктом взаємодії суб'єктів виступає господарський процес. І тут визначальним фактором служить не спосіб перетворення наявних ресурсів, а використання людського капіталу, що є характерним для постіндустріального суспільства. Цікавим в такому разі стає інформаційний підхід до визначення господарського простору, який набув розвитку лише в останнє десятиліття, що пояснює відсутність досить чітких альтернативних позицій усередині цього напрямку. Суть цього підходу полягає в трактуванні господарського простору через інформаційну складову соціо-еколого-економічних процесів. Тобто господарський простір формується інформаційними потоками, які циркулюють між господарюючими суб'єктами, і саме вони визначають його структуру. У цьому напрямі значну увагу слід приділяти інформаційному обміну між елементами господарської системи.

Інформаційний підхід є найбільш життєздатним, оскільки на рівні суб'єкта господарювання його взаємодія з простором здійснюється через зовнішні трансакції у формі обміну інформацією та входження до загального інформаційного потоку. Проте слід зауважити, що інформаційний підхід до визначення господарського простору є лише однією з окремих частин загального процесного підходу. З викладеного випливає, що господарський процес, його конкурентоспроможність та господарський час виступають утворюючими елементами загального господарського простору. Однією з важливих ознак, властивих господарському простору, є рівень його концентрації, що визначається кількісним показником окремих дій, включених до процесу, до загальної кількості складових процесів, що

реалізуються суб'єктами господарювання. Концентрація господарського простору, безумовно, впливає на конкурентоспроможність господарських суб'єктів. Останнє, у свою чергу, розглядається як субстанція з власним життєвим циклом, тривалість якого визначається розвитком інституційного середовища. Слід зауважити, що в процесному відношенні господарський простір проходить чотири фази існування: формування, розвиток, рецесію, депресію. Безумовно, така послідовність не завжди абсолютно дотримується, проте фази цього циклу цілком повно відображають тенденції.

Розширюючи погляди П. Кругмана, пропонуємо національний господарський простір формувати як сукупність інформативно-комунікативних таксонів. У такому разі фрактал таксону можна зобразити відповідною схемою (рис. 3.4).

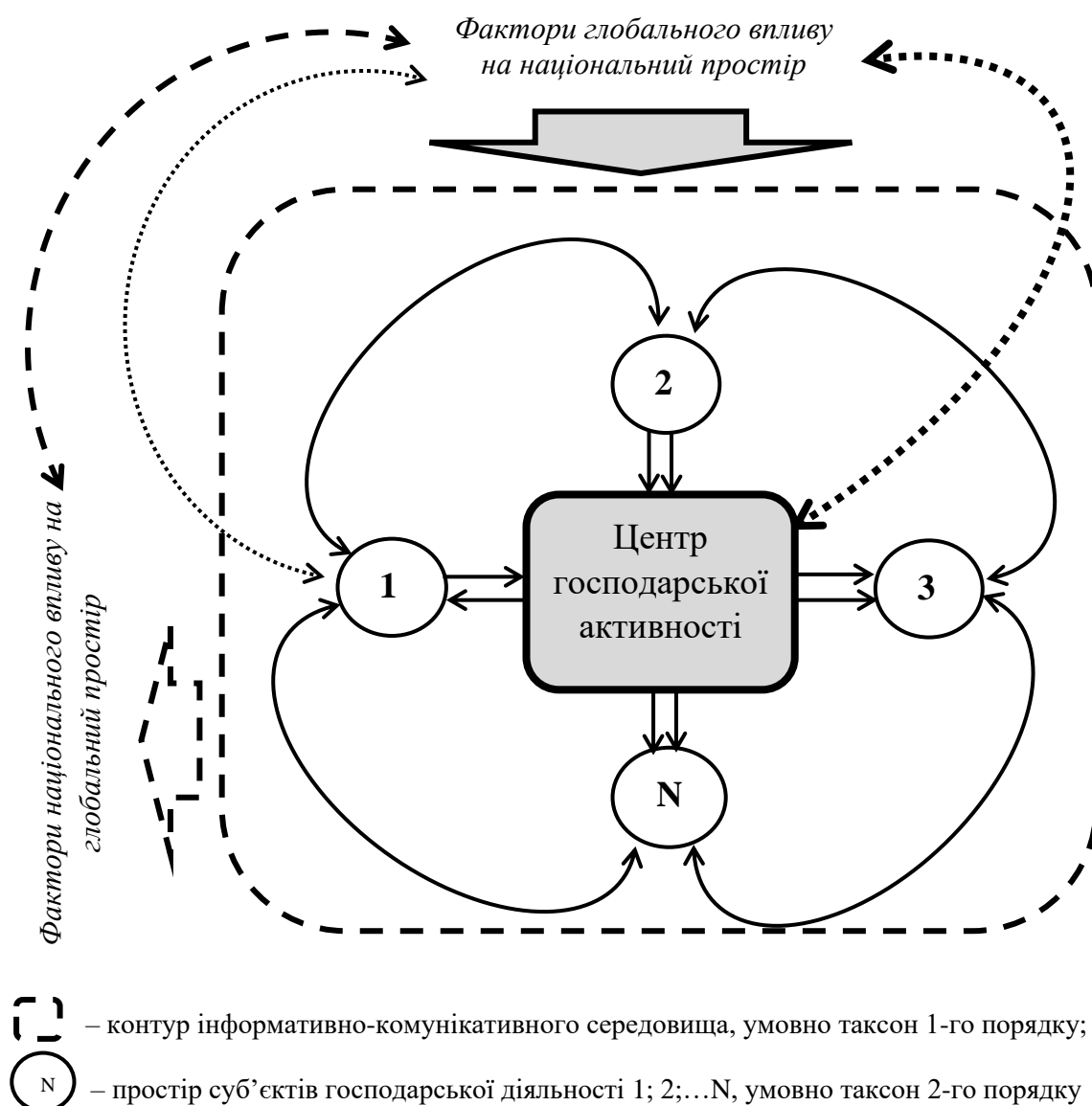

Рисунок 3.4 – Модель фракталу таксону комунікативних зв'язків національної системи сталого господарювання

Тобто модель фракталу таксону комунікативних зв'язків національної системи сталого господарювання включає сукупність складових, між якими формується безліч зв'язків, що мають диференційований за масштабом простір прояву.

Відповідно до поданої схеми таксон 1-го порядку формується біля центру господарської активності. З територіального погляду такий центр пов'язаний із високоурбанізованим центром, який може виконувати інтегральну функцію управління інформаційними потоками, включаючи процеси руху фінансового капіталу. Тобто однією з вагомих стає функція ринку фінансових активів центру. Але це не єдине його призначення. Центр господарської активності має акумулювати діяльність щодо формування цілісного інформативно-комунікативного середовища. Зокрема, це необхідно не тільки для внутрішньої потреби консолідації стейкхолдерів щодо досягнення цілей сталого господарювання. Важливою є функція впорядкування взаємодії із зовнішнім середовищем, що передбачає експертну оцінку факторів глобального впливу на національний простір, а також компетентну відповідь щодо наслідків характеру взаємодії. Тобто будується відповідний інформаційно-комунікативний контур. У рамках контуру, що характеризує таксон 1-го порядку, створюються умови для активізації взаємодії між суб'єктами (стейкхолдерами) господарської діяльності, а відтак забезпечується також 1 процес відтворення таксонів 2-го порядку на рівні самоорганізації.

Звісно, на території України має бути декілька таких центрів, котрі у сукупності здатні сформувати оновлену систему національного господарського простору, що функціонує на принципах самовідтворення та саморозвитку. Наводимо принципову схему такого простору (рис. 3.5). Згідно з нею, привертають увагу різні типи зв'язків, а саме центрами господарської активності, між таксонами 1-го та 2-го порядку, а також із зовнішнім середовищем. Характер інформаційних потоків, притаманних цим зв'язкам, встановлюється у кожному конкретному випадку відповідно до визначених цілей та поставлених завдань зацікавленими сторонами процесу господарської діяльності, що упорядковується та гармонізується.

Втім, варто зауважити, що критерієм для вибору моделі є її здатність відповідати поведінці об'єкта, що вивчається. Але необхідно пам'ятати, що модель ніколи не зможе бути прийнята як дійсне або існуюче явище, власне опис об'єкта завжди буде приблизним.

Враховуючи вищенаведене, національна модель просторового сталого розвитку має формуватися за єдиною смисловою схемою (фракталом). Головною частиною цієї поведінкової схеми є обговорення та узгодження стейкхолдерами власне образу моделі сталого господарювання відповідно до таксону, у якому вони мають власні інтереси. Звісно, що образ моделі для різних таксонів має свою специфіку, втім, охоплює проблемні питання через розгляд традиційних напрямів дослідження, а саме виробничий, екологічний та соціальний. Перелік може бути розширеним відповідно до конкретних умов і збігатися із загальноприйнятими Цілями сталого розвитку. Реалізація моделі відбувається через розробку форсайт-проектів з розгорнутою бізнес-фінансовою складовою. У результаті формується пакет проектів конкретних об'єктів матеріального й нематеріального забезпечення

сталого господарювання. Таким чином реалізується концепт сталого господарювання, котрий можна сформулювати як єдність через множину.

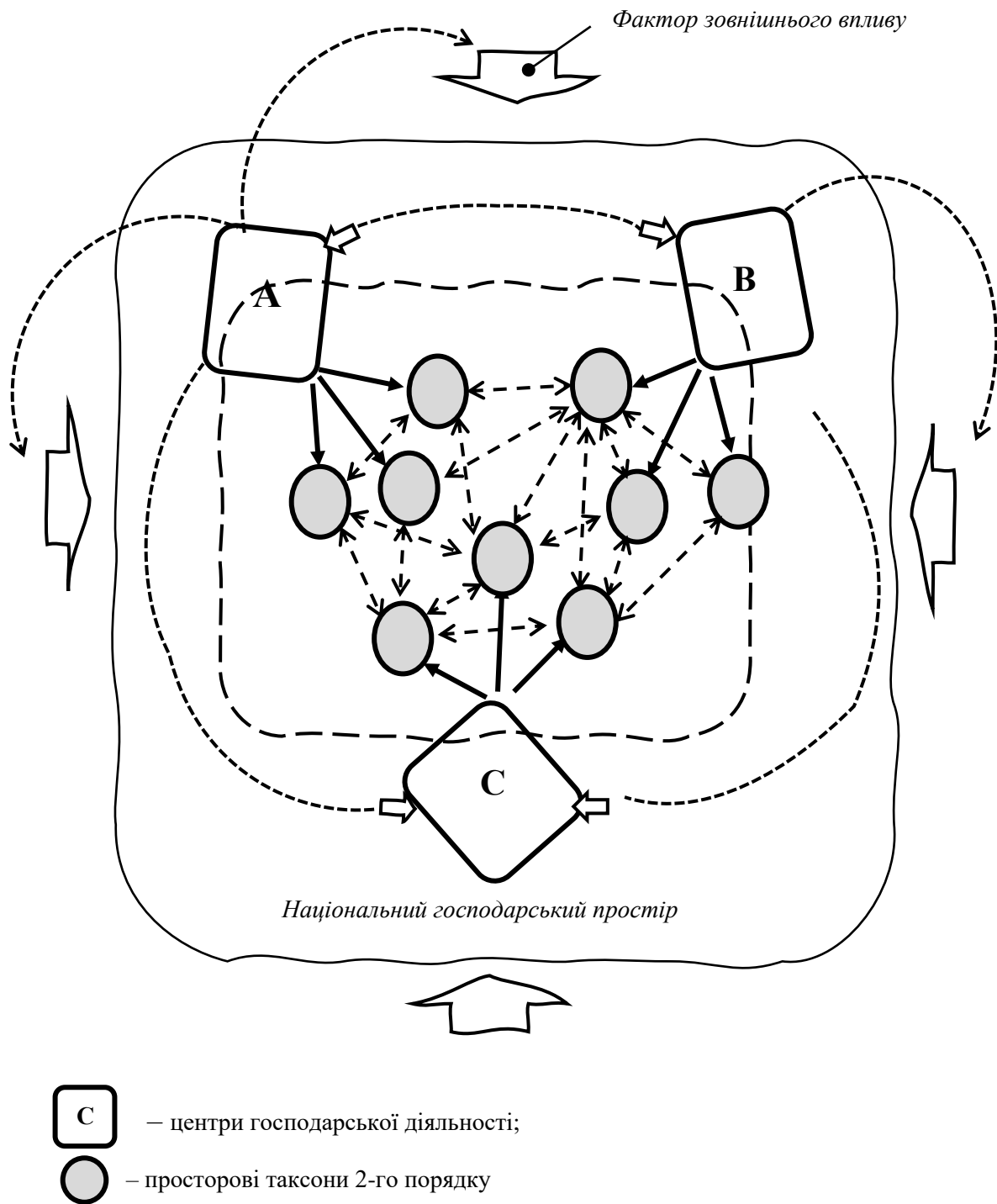

Рисунок 3.5 – Модель функціонування національної господарської системи

Пропонуємо розглянути процедуру реалізації просторової моделі сталого господарювання (рис. 3.6).

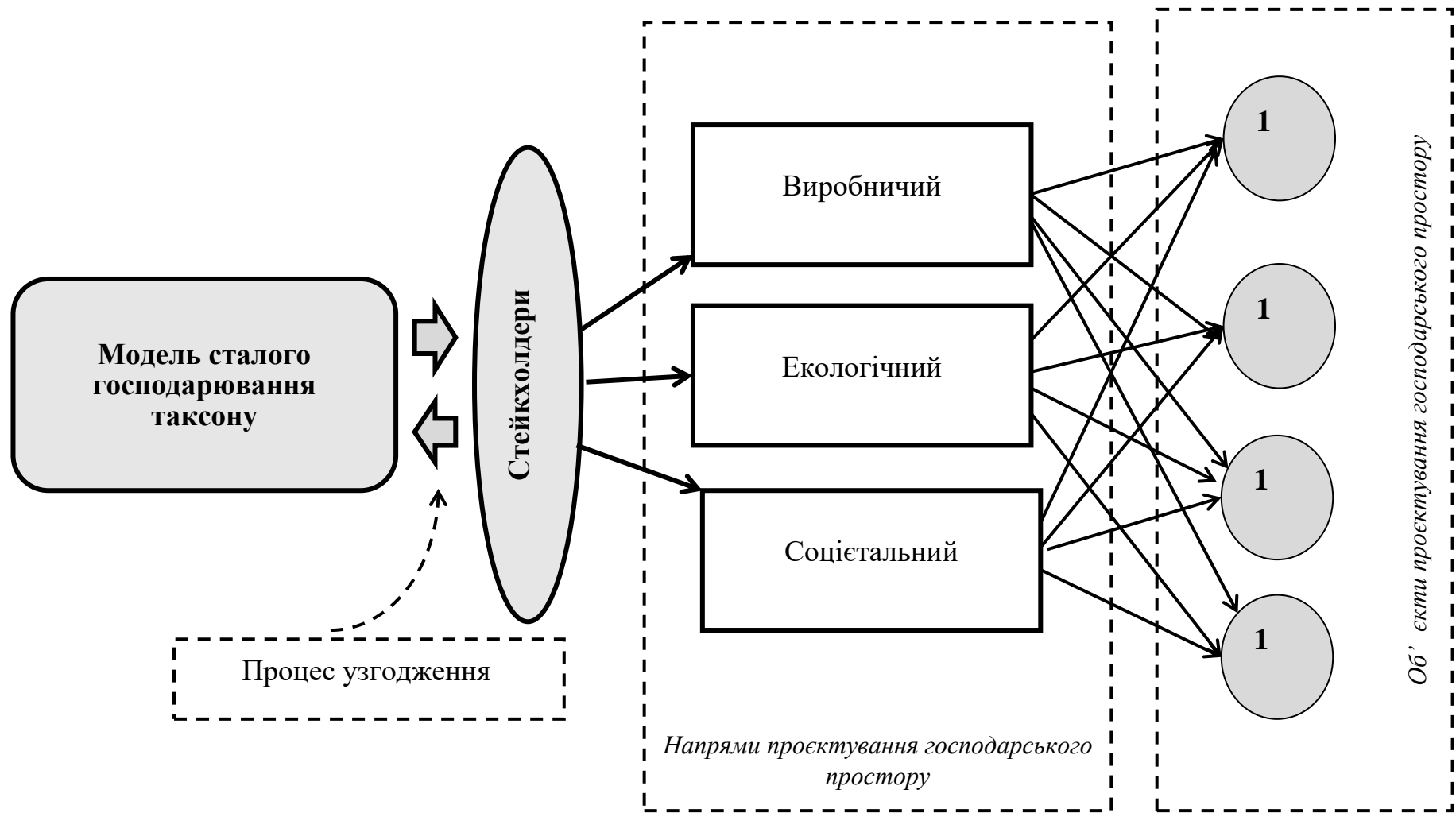

Рисунок 3.6 – Процедура визначення моделі просторового сталого господарювання

Структурна диференціація національної системи сталого господарювання. На сучасному етапі світогосподарських, військово-економічних й геополітичних трансформацій розбудову концентрації національної господарської системи доцільно проводити за форматом фазового простору [293], який має власну траєкторію функціонування та певний життєвий цикл. Тривалість останнього визначається розвитком інституційного середовища в державі, і тому в рамках конструктивної моделі складної багатомірної системи проблему ідентифікації слід опрацювати у вимірних параметрах крос-імпульсів внутрішнього її середовища. Відповідно до цього необхідно спиратися на низку вихідних положень, пов'язаних із: таксономією [73, 161] (наука про принципи й способи класифікації та номенклатури складноорганізованих ієрархічних систем), у контексті забезпечення об'єктивності її формату за наслідками структурної диференціації елементів у внутрішньому середовищі власне *національної системи сталого господарювання* (НССГ); використанням квантової функції розподілу імовірностей [125], у контексті визначення у внутрішньому конфігураційному середовищі НССГ підпростору узагальнених координат функціонування та взаємодії її елементів.

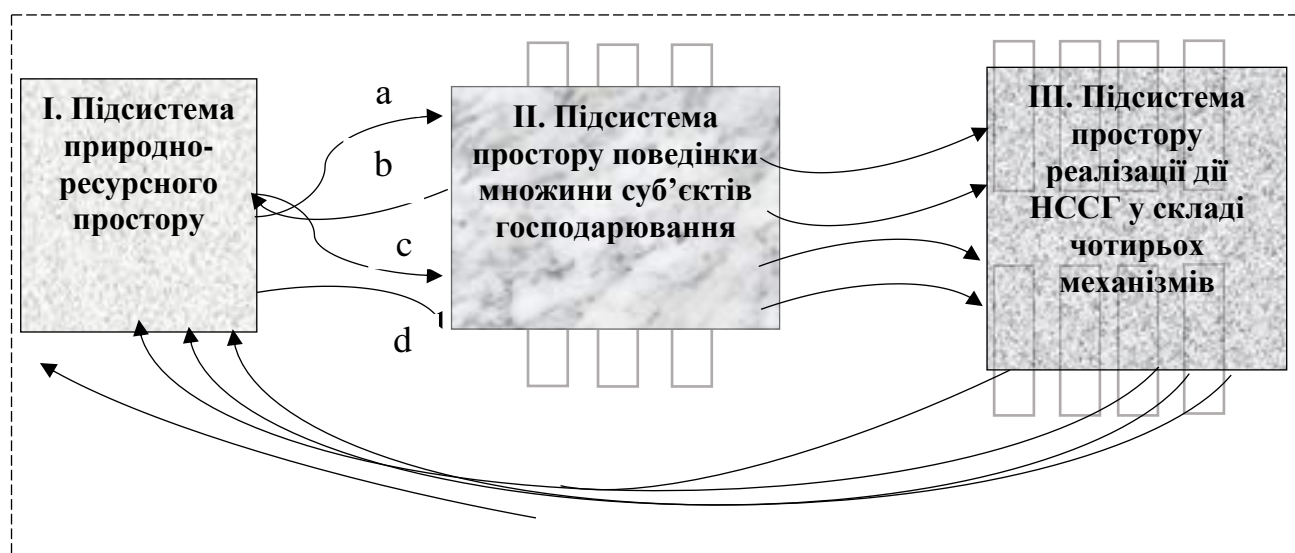
Зазначене обумовлює потребу у структурній диференціації НССГ з урахуванням ймовірних змін усіх її узагальнених координат при трансформаціях та імпульсів системи, які генеруються найвагомішими зовнішніми й внутрішніми факторами впливу на чотири базові для сталого розвитку процеси (економічні, виробничі, соціальні, природно-ресурсні). Для формалізації геометричного образу НССГ, який може бути представлений безліччю різних станів, зокрема, і при функціонуванні в агресивному середовищі, слід детально визначити зміст поняття *структурна диференціація* [13, 19, 115, 118, 218, 280, 305, 311]. У контексті вирішення поставленого науково-прикладного завдання необхідно наголосити, що наразі квінтесенція цієї категорії позбавлена чіткої змістовної окресленості. Переважно в наукових роботах зазначається, що *структурна диференціація* – це специфічний процес, у ході якого суспільно-політична, виробничо-господарська, організаційна діяльність, що здійснювалася одним інститутом, починає провадитися різними інституціями і за різними напрямками. Необхідно зважати і на те, що диференціація визначає зростаючу спеціалізацію елементів національної соціально-економічної системи, що породжує велику різноманітність.

Так, у класичній економічній науці XIX ст. *диференціація* була одним із ключових понять, яке використовувалось при аналізі організаційно-економічної, суспільно-політичної та соціально-економічної зміни і, відповідно, при порівнянні індустріального й доіндустріального суспільств. При цьому зазвичай проводилася відкрита аналогія між соціальним та біологічним просторами. Відповідно до розробок, репрезентованих Г. Спенсером [258], розширення масштабів як біологічних, так і соціальних агрегацій повсякчас й обов'язково супроводжується диференціацією. При збільшенні кількості елементів певної системи необхідною умовою їх виживання і є диференціація структур. При цьому зі зростанням спеціалізації елементів, відповідно, аналогічно змінюється потреба у більшій взаємозалежності та інтеграції між ними.

Наведене засвідчить, що певна типова система сталого господарювання, як і соціально-економічні системи, диференціюється, утворюючи у своїх межах певну, специфічну на той час, кількість підсистем. Їх кількість має бути у складі трьох

підсистем: природно-ресурсного простору; простору поведінки множини суб'єктів господарювання; простору реалізації дії певної кількості специфічних механізмів. І хоча кожна з підсистем має несхожі функції стосовно різних середовищ, що включають й інші елементи підсистем, зазначені процеси трансформації тривають, призводячи з часом до збільшення кількості та складності підсистем, кожна з яких має власні структуру та функцію. Причому всім підсистемам буде властива певна тенденція до загального зростання здатності до адаптації та трансформації.

Яскравим прикладом емпіричного використання у практиці господарювання поняття диференціації стала спроба розглядати, наприклад, індустріалізацію ХІХ ст. із погляду диференціації поліструктурної трансформації у зв'язку зі зміною будь-яких економічних тенденцій [357]. Зокрема, зміни, що відбувалися, були певною послідовністю: існуюча структура спричинила невдоволення, що в підсумку призвело до виникнення більш диференційованої структури. Зважаючи на доцільність формалізації в певному фазовому просторі функціональних складових типової національної системи сталого господарювання за блоковим принципом [138], виникає потреба у формуванні саме трьох автономних блоків для побудови цілісної концептуально-аналітичної моделі НССГ (рис. 3.7).

— базові процеси, що забезпечують стає господарювання;
a, b, c, d – економічні, виробничі, соцієтальні та природно-ресурсні процеси відповідно

Рисунок 3.7 – Структурна диференціація національної системи сталого господарювання у контексті досягнення ознак ламінарності його базових процесів

Зазначене свідчить, що:

- по-перше, типова національна система сталого господарювання має у складі три підсистеми, за якими й формується її ідентифікаційний простір саме за трьома площинами (природно-ресурсним простором; поведінки множини суб'єктів господарювання; реалізації дії певної кількості специфічних механізмів);
- по-друге, перша підсистема (I) є простором-імітатором внутрішніх ресурсів НССГ, її резервів і можливостей з урахуванням найвагоміших факторів зовнішнього й внутрішнього впливу на її функціонування (економіко-

психологічних, соціально-економічних, суспільно-політичних) для забезпечення й раціоналізації освоєння природно-ресурсних активів;

- по-третє, друга підсистема (II) є просторовою моделлю процесу функціонування НССГ за наслідками вибору та реалізації на практиці множиною суб'єктів сталого господарювання своєї поведінки у внутрішньому й зовнішньому її середовищі, характер цієї підсистеми формується з урахуванням наявних у межах НССГ умов та тріади найвагоміших факторів впливу на сталий розвиток;

- по-четверте, третя підсистема (III) є простором сукупності дієвих важелів та регуляторів, формалізованих в якості конкретного рівня складності механізмів, які забезпечують результативну дію НССГ загалом.

При цьому, відтворюючи формат національної системи сталого господарювання, доцільно зазначити, що кожна з трьох підсистем (за форматом типової НССН) є при досягненні своїх цілей пропозиційним просторовим фільтром (відповідно до теорії струн), за результатами реалізації якого коригуються спрямованість, характер та швидкість течії, а саме впливів важливих зовнішніх і внутрішніх (деструктивних) факторів із генеруванням специфічних імпульсів унаслідок їх взаємодії при впливі на чотири базові процеси; потоків базових для сталого розвитку процесів (економічних, виробничих, соціетальних та природно-ресурсних).

Квартет турбулентних потоків процесів (базових для сталого розвитку), сформований у внутрішньому середовищі НССГ, у цілому та в межах природно-ресурсного простору, зокрема, під впливом найважливіших факторів, трансформуючись у межах підсистеми I (за результатами впливу й «просторової фільтрації» (підсистеми II, тобто простору поведінки множини суб'єктів господарювання), набуває певних ознак ламінарності, забезпечуючи таким чином часткову врівноваженість функціонування національної системи сталого господарювання загалом.

Однак реалізуючи одночасно три моделі поведінки (монетарно-підприємницьку (інноваційну), маркетингово-інвестиційну, адаптивно-каверну когнітивну), суб'єкти господарювання не здатні забезпечити повною мірою сталість функціонування НССГ (це лише перший рівень коригування протікання квартету потоків).

Лише синхронне задіяння інструментального комплексу загального організаційного механізму управління процесом гармонізації сталого господарювання (у складі структурно-функціонального, гравітаційного, алармового та резонансного підмеханізмів), формування фінансової основи НССГ, державного регулювання та управління освоєнням природно-ресурсних активів й та аналогічного механізму щодо відходів дозволить досягти квартету базових потоків сталого розвитку ламінарності, а типовий НССГ – забезпечити стійкість її функціонування.

Коригування в межах підсистеми III просторовими фільтрами чотирьох механізмів протікання економічних, виробничих, соціетальних та природно-ресурсних процесів (йдеться про квартет базових для сталого розвитку процесів), що матиме стабілізуючий вплив не лише на власне підсистему природно-ресурсного простору, а й забезпечить рівноважне функціонування національної системи сталого господарювання загалом.

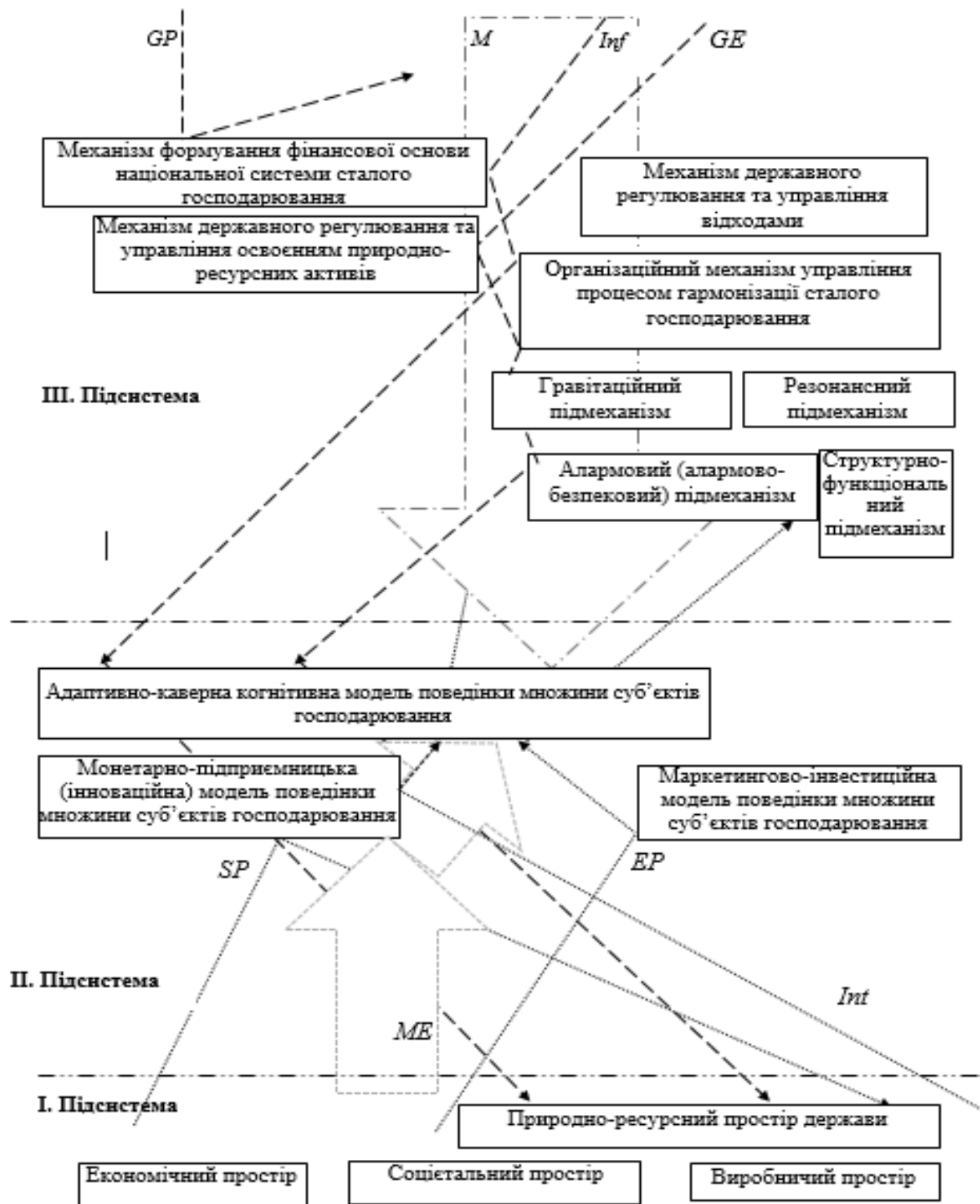
Запропонований формат розбудови типової національної системи сталого господарювання у тривимірній площині – природно-ресурсного простору, простору поведінки множини суб'єктів господарювання та реалізації дії за рахунок застосування чотирьох дієвих механізмів – дозволяє елімінувати вагомість впливу як окремих зовнішніх загроз і деструктивних факторів, так і певних внутрішніх ризиків (див. рис. 3.7) [138].

Відповідно до цього зазначимо, що у зовнішньому середовищі типової національної системи сталого господарювання наявна низка геополітичних (*geopolitical – GP*), гео економічних (*geoeconomic – GE*), військових (*military – M*) та інформаційних (*informative – Inf*) факторів, які нині суттєво (деструктивно) впливають на стале господарювання в межах нашої держави та є реальними загрозами для національної безпеки. У внутрішньому середовищі НССГ наявний вплив низки суспільно-політичних (*social and political – SP*), соціально-економічних (*socio-economic – SE*), військово-економічних (*military and economic – ME*), економіко-психологічних (*economic and psychological – EP*) та інтелектуальних (*intellectual – Int*) факторів, які, з огляду на військову агресію на теренах нашої держави, відповідно, переважно негативно впливають на стале господарювання.

Отже, розбудова національної системи сталого господарювання у певному фазовому просторі за тривимірним блоковим принципом із урахуванням вихідних положень теорії струн [218] і таксономічної ідентифікації функціоналів [73, 161] дозволяє відтворити об'єктивну картину взаємозалежностей та взаємодії потоків, а також як саме кожному автономному блоку (підсистемі) вдається синхронно виконувати, крім цільових, ще й декілька специфічних функцій.

А саме як:

- окремої функціональної підсистеми сталого господарювання в межах фазового простору функціонування НССГ, діяльність якої передбачає виконання саме цільових завдань;
- транслятора, а також вимірювача тимчасових характеристик сили деструктивного впливу зовнішніх або внутрішніх факторів на стале господарювання з урахуванням можливості реалізувати відхилення (певне елімінування впливу) за визначеним кутом;
- просторового коригуючого фільтра, що стабілізує темпи та течії протікання квартету базових процесів у контексті забезпечення системного гомеостазу в межах НССГ;
- резонансного інвертора (перетворювача) турбулентної течії певного процесу на ламінарну (рис. 3.8);
- двобічного провідника, дія якого здійснюється за рахунок двосторонньої провідності, що забезпечує обмін економічними, виробничими, соціетальними та природно-ресурсними процесами між підсистемами (блоками). При цьому виконання функціоналу двобічного провідника дозволяє знижувати активне навантаження впливу деструктивних факторів (на вході до підсистеми) та нарощувати значення позитивних потенційно факторних детермінант для забезпечення сталого господарювання (на виході з певної підсистеми).

- - - - -> – зовнішні фактори впливу на НССГ;
 GP, M, Inf, GE – геополітичні, військові, інформаційні та гео економічні відповідно;
> – внутрішні фактори НССГ;
 SP, ME, EP, Int – суспільно-політичні, військово-економічні, економіко-психологічні та інтелектуальні відповідно

Рисунок 3.8 – Структурна диференціація національної системи сталого господарювання за форматом резонансного інвертора

Кожен замкнений обіг економічних, виробничих, соціетальних та природно-ресурсних процесів у внутрішньому середовищі типової НССГ змінюватиме й основні характеристики підсистем (просторової природно-ресурсної, простору поведінки множини суб'єктів господарювання, простору реалізації дії національної системи сталого господарювання з чотирьох ключових механізмів). А саме:

- їх порогова чутливість до впливу різних факторів;
- динамічний діапазон коригування течії квартету основних процесів (економічних, виробничих, соціетальних та природно-ресурсних);
- наскрізна характеристика спектральної чутливості підсистем;
- спектральний діапазон чутливості власне національної системи сталого господарювання загалом до впливу деструктивних факторів (зовнішніх і внутрішніх);
- геометричні (координатні) спотворення течії основних потоків та імпульсів, створювані внутрішніми факторами впливу на стале господарювання (які зазвичай надзвичайно малі, проте можуть виявитися помітними при деяких порушеннях нормальних умов функціонування певної підсистеми).

Тож фактично диференціація структурно-функціонального формату, за яким реалізується дія типової національної системи сталого господарювання (з урахуванням необхідності реалізації трьома підсистемами НССГ п'яти наведених специфічних функцій), у тривимірному фазовому просторі функціонування представлена на рисунку 3.9.

До цього ж процесно-орієнтований підхід, використаний при розбудові замкненості структури типової національної системи сталого господарювання як функціоналу реалізації технології коригування, фільтрації, резонансності інвертування й струнного управління, забезпечить:

- прозорість (відкритість) усіх операцій із забезпечення ламінарності течії економічних, виробничих, соціетальних та природно-ресурсних процесів в межах системи;
- можливість уникнути ймовірних наслідків через відхилення на певному етапі забезпечення сталого господарювання;
- ефективне управління як витратами (з метою їх мінімізації), так і раціоналізацією розподілу функцій (з перманентним уточненням їх змістовності за кожним обігом за замкненим циклом) між структурними одиницями, що є основою для стабілізації діяльності в мінливих зовнішніх та внутрішніх умовах функціонування національної системи сталого господарювання. При цьому в межах типової національної системи сталого господарювання у просторі замкненого формату поєднано:

три функціональні блоки (підсистеми): I – просторової раціоналізації використання, нарощення, трансформації й трансляції природно-ресурсного потенціалу держави; II – просторової раціоналізації й цілеспрямування поведінки множини суб'єктів господарювання; III – просторової реалізації дії національної системи сталого господарювання за наслідками функціонування чотирьох ключових механізмів;

два комплекси коригуючих функціональних фільтрів у складі: чотирьох механізмів у межах підсистеми III із просторової реалізації дії національної системи

сталого господарювання; тріади трансформаційних моделей простору поведінки множини суб'єктів господарювання в межах підсистеми П.

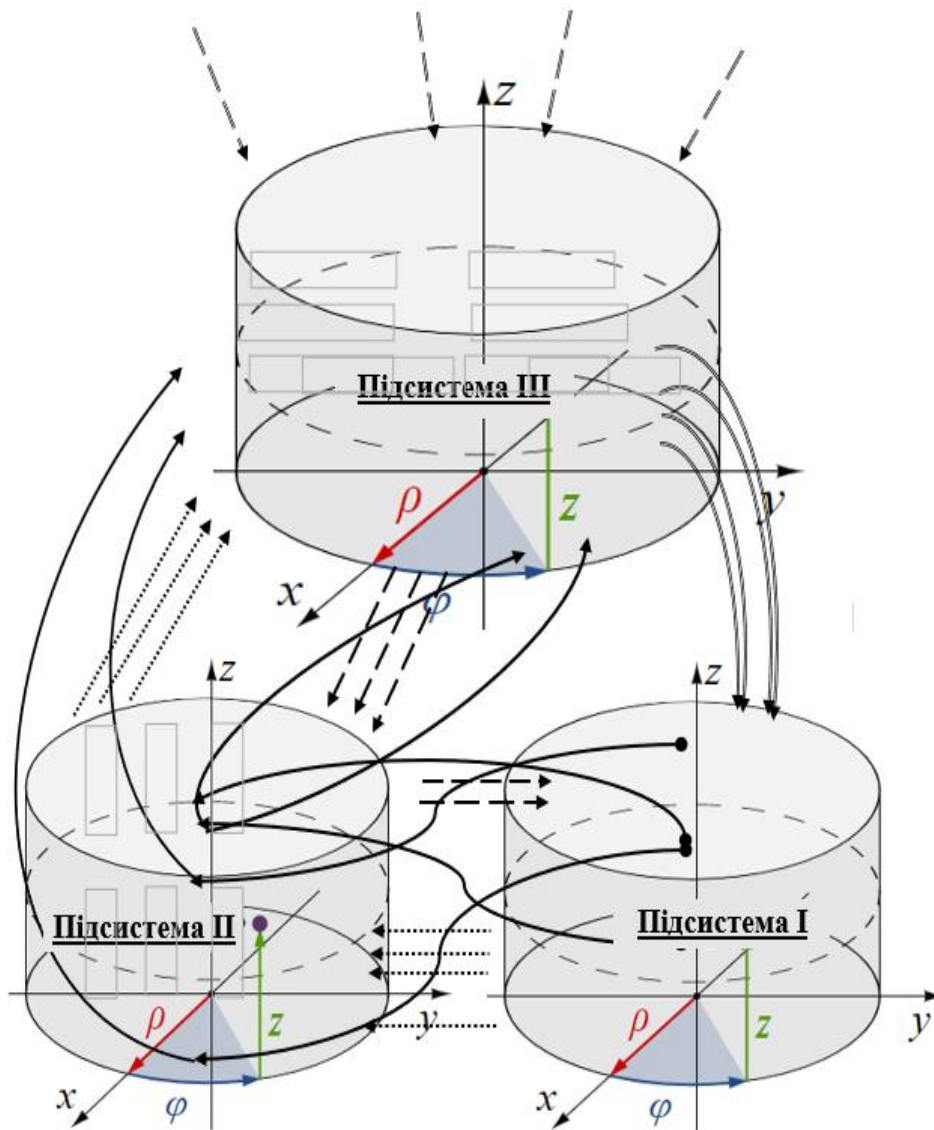

Рисунок 3.9 – Структурно-функціональний формат реалізації дії національної системи сталого господарювання в певному фазовому просторі функціонування

Щодо двох комплексів фільтрації й коригування потоків, то в їх межах за принципами гравітації та групової суперсиметрії струн як відкриті (течії квартету базових потоків економічних, виробничих, соціальних та природно-ресурсних процесів), так і замкнуті потоки зовнішніх і внутрішніх факторів впливу за ефектом балансування між силою пружності (що скорочує струну) та ефектом невизначеності, що розтягує струну (потік) приймають (набувають) ознаки ламінарності. Зазначене відбувається завдяки закономірному самодіючому коректуванню протяжності струни (потіку), що сприяє вирішенню проблеми розходжень, а процедури регуляризації і перенормування потоків набувають

- вплив зовнішніх факторів на щільність і скалярність взаємодії квартету базових для сталого розвитку процесів (економічних, виробничих, соціетальних та природно-ресурсних) із внутрішніми факторами НССГ, що формує т.зв. дилатоне поле. Вивчаючи космологію дилатону [300, 342] з урахуванням індукованої гравітації (за шкалою Германа Вейля), встановлено існування фазового потенціалу поля дилатону (має вигляд експоненційної форми), що й пояснює прискорення та спрямування потоків у межах типової метасистеми, а також важливість впливу дилатонного поля на формування їх структури та збурення щільності потоків у їх межах.

При цьому сформовані у фазовому просторі кванти дилатонного поля (на відміну, наприклад, від електромагнітного) не є безмасовими, тому вплив цього таксонового поля на квартет базових процесів та згенеровані імпульси буде істотним і не лише на відстанях, відповідних порядку розміру елементарних складових у межах підсистем або напряму й силі течії потоків певних процесів у межах окремої підсистеми, а й на ранній стадії, тобто формування та розвитку власне метасистеми [300].

Отже, варто виділити три основні пункти в контексті структурної диференціації національної системи сталого господарювання в певному фазовому просторі, що базуються на принципових положеннях теорій струн, динамічних систем, квантової та класичної механіки.

По-перше, модифікуючи стандартну модель формування макросистем у фазовому просторі, з огляду на сучасні соціетальні та економічні дослідження, визнаємо: типова національна система сталого господарювання повинна мати мінімально допустимий розмір, який визначається відповідно до умов функціонування та кількості деструктивних факторів впливу на процеси забезпечення сталого господарювання.

По-друге, показник просторово-часових вимірів ідентифікації й опису НССГ, згідно з положеннями теорій струн та динамічних систем, не може обмежуватися лише двома (чи трьома) вимірами/параметрами, тому слід окреслювати еволюцію усіх її вимірів функціонування у конфігураційному просторі, зважаючи на реальні умови, загрози та ризики.

По-третє, геометрія дослідження типової НССГ у системі координат простір – час (тобто опис взаєморозташування об'єктів, елементів і подій як у просторовому сенсі, так і хронологічному) не є наразі фундаментальною. Її можна використати лише за умови значної розвиненості НССГ при слабкому зв'язку між елементами макросистеми в уразливому конфігураційному просторі [302, 352]. Тож, наприклад, формалізація процесу сталого господарювання у тривимірній системі координат час – гроші – простір охоплення [173] – більш вдалий приклад дослідження еволюції систем сталого господарювання в агресивному середовищі функціонування. Відтак структурну диференціацію метасистем (типових НССГ) та їх опис надалі слід ускладнювати з урахуванням нових просторових вимірів імовірного розвитку як компонент й елементів типової НССГ, так і зовнішнього середовища її функціонування, імпульсів та реакцій на різні впливи.

Тож слід зважати і на те, що окремі прогнози, які окреслюються базовими принципами теорій струн та динамічних систем, обумовлюють також і твердження,

що певні струни (потоки чи імпульси) або струнні об'єкти (елементи системи) можуть мати сильне гравітаційне поле і виступати в ролі «гравітаційних лінз» [78]. Особливість таких струн у тому, що в межах певної макросистеми вони рухаються під дією цілеорієнтованих впливів, створюючи тим самим гравітаційні хвилі. Отже, генеруючи на практиці в межах типової НССГ рухливі дозовані струнні потоки внутрішніх факторів впливу на стале господарювання з новими характеристиками, можна досягти викривлення/трансформації певного фонового об'єкта (наприклад, економічних, виробничих, соцієтальних чи природно-ресурсних процесів, за потребою). І, навпаки, динамічна зміна параметрів квартету базових для сталого розвитку процесів (або окремого складу процесу чи декількох із них) впливає на умови та базові фактори у контексті забезпечення сталого господарювання в державі загалом.

Запропонована структурна диференціація типової національної системи сталого господарювання акцентує на важливому аспекті, пов'язаному з інформаційним гарантуванням безпеки в межах НССГ.

Тож формулюючи довгострокову мету і проміжні завдання функціонування НССГ (та трьох її підсистем) за форматом фазового простору, слід передбачати формування специфічної програми моніторингу, метою якої є саме поточна інформаційна забезпеченість, а не лише її стратегічний формат. Результатом її запровадження має бути отримання поточної інформації задля усунення невизначеності або, навпаки, виявлення недоліку у певних інформаційних аспектах. Тому мета ситуаційного інформаційного моніторингу реалізації дії типової НССГ, визначена за блоковим принципом конфігураційної трансформації, має бути спрямована на: отримання інформації, пов'язаної з динамікою загроз сталому господарюванню; подання інформації різним типам аудиторії (зацікавленій громадськості, державним органам, стейкхолдерам) та її поширення; вживання заходів, безпосередньо спрямованих на підвищення рівня захисту від виявлених загроз і ризиків, що має бути успішно використано при ухваленні рішень у різних бізнес-процесах.

Вказане стосується інформаційного моніторингу вимірів та змін, які сталися за результатами конфігураційних трансформацій, коригування та синхронізації потоків у внутрішньому середовищі НССГ й окремо підсистеми I, II, III, а саме зовнішніх та внутрішніх потенційно факторних детермінант із потоками базових для сталого розвитку процесів.

Отже, на основі принципів положень теорії динамічних систем здійснено структурну диференціацію типової національної системи сталого господарювання, що формалізовано в якості резонансного інвертора, за трьома базовими площинами (природно-ресурсного простору, простору поведінки множини суб'єктів господарювання, простору реалізації дії чотирьох специфічних механізмів).

Фінансова основа національної системи сталого господарювання. На сьогодні як відносно окремі сфери фінансової діяльності розглядаються чотири основні напрями формування системи сталих фінансів – відповідальне інвестування, сталий банкінг, стале страхування та сталі фондові ринки. Становлення такої фінансової системи вимагає стратегічного підходу. Його важливими складовими є, по-перше, наявність власне стратегії у вигляді певним

чином оформленого стратегічного документа, плану заходів з реалізації цілей і мети стратегії; а по-друге, прийомів і засобів її застосування, тобто суто стратегування. Зважаючи на праксеологічний характер концепції сталих фінансів, що містить набір рекомендованих практик, аніж чіткий теоретичний концепт, саме стратегування становить практичну основу для реалізації такої концепції.

Стратегування при цьому розглядають як власне процес формування стратегічних засад поведінки об'єкта стратегування, практичне застосування елементів стратегії у якості особливого процесу колективної організованої роботи зі стратегічно осмисленою перспективою здійснення послідовних заходів із досягнення певної мети в групі, корпорації, державі, сукупності держав тощо за допомогою спеціально застосовуваних стратегічних прийомів. У цьому сенсі варто говорити про становлення системи сталих фінансів саме в результаті стратегування як процесу реалізації концепції сталих фінансів на практиці за умов фактичної відсутності чіткої стратегії дій для кожного учасника фінансових відносин, який є самостійним суб'єктом ухвалення фінансових рішень. Проте у результаті стратегування для нього задаються рамкові норми господарської поведінки, які кореспондуються із певною концепцією, в межах якої ці норми пропонують до застосування. Отже, на відміну від стратегії, яка за сутністю носить характер покрокового плану, стратегування є процесом реалізації подібного стратегічного плану за допомогою відповідних прийомів і засобів.

Основним інструментом стратегування є не стільки конкретна жорстка покрокова стратегія дій, хоча її наявність і не виключається, а гнучка стратагема, тобто певним чином сформований внутрішньо цілісний поведінковий формат (паттерн), адекватний для досягнення концептуально сформульованої цілі у певній ситуації. Отже, через процес стратегування формується набір специфічних форматів і форм господарської поведінки, напрацьованих у рамках відповідної концепції господарювання, за рахунок яких досягається поставлена стратегічна мета. Стратегування більш тісно, аніж навіть власне стратегія, пов'язаний з політикою як сферою реалізації інтересів учасників господарського процесу і водночас є дієвим інструментарієм реалізації такої політики.

У разі формування системи сталих фінансів саме і варто говорити про політику розвитку сталого фінансування з метою реалізації концепту сталих фінансів для побудови фінансової системи, яка одночасно є сталою й забезпечує сталий розвиток господарства у цілому за рахунок реалізації специфічних притаманних сталим фінансам функціоналів – інклюзивного, регулятивного та забезпечуючого.

Фінансова основа національної системи сталого господарювання може бути організована лише за дієвої участі структур публічного управління та громадянського суспільства, котрі повинні насамперед сформувати певні стратагеми, тобто правила сталої або, за іншим визначенням, відповідальної фінансової поведінки для усіх без винятку учасників фінансових відносин. Така поведінка може бути окреслена трьома базовими стратагемами.

Першою з них є цільове, диференційоване за видами господарської діяльності використання фінансових ресурсів з метою мінімізації шкідливого впливу господарської діяльності на довкілля. Другою є виключення з пріоритетів фінансової діяльності й обмежене фінансування розвитку екологічно шкідливих та

не бажаних з соціальних позицій видів діяльності й навпаки – виділення коштів на згортання пов'язаної з таким впливом діяльності суб'єктів господарювання. Третьою є прив'язка фінансової діяльності до реального сектору економіки, щоб уникати спекулятивних операцій та не накопичувати у фінансовій системі не забезпечені реальним капіталом фінансові інструменти, здійснювати фінансову діяльність прозоро і з урахуванням інтересів усіх учасників господарського процесу.

Такі страгати фактично описуються трьома поведінковими форматами: фінансове стимулювання бажаних змін у досягненні цілей сталого розвитку, фінансові обмеження для небажаних змін і наскрізна колективна фінансова відповідальність усіх учасників господарського процесу за досягнення цілей сталого розвитку. Тобто в останньому випадку має бути створено таку ситуацію (нормативне поле), за якої будь-який, без винятку, учасник фінансової діяльності стає відповідальним за виконання перших двох правил сталої фінансової поведінки через створені і спеціально запроваджені з цією метою правила фінансової діяльності, за якими фактично стають неможливими ухилення від дотримання перших двох правил.

У цілому стратегічні засади формування системи сталих фінансів, засновані на цих принципах, передбачатимуть для будь-якої країни (або об'єднання країн) низку обов'язкових кроків щодо становлення сталої фінансової системи. Подібний *алгоритм* включає такі складові елементи:

- ідентифікацію національної концепції розвитку сталих фінансів та можливостей її реалізації на рівні держави;
- на урядовому рівні визначення або ж створення центрального органу (органів) державного управління економікою, відповідального за організацію системи сталих фінансів та тих структур, що братимуть участь у її реалізації;
- розробку політики сталих фінансів як окремої складової державної фінансової політики та відповідних документів стратегічного характеру, які її відображають (стратегії, програми, проекти тощо);
- розробку та запровадження у відповідних регуляторних актах норм і правил сталої фінансової поведінки для фінансових установ й інших учасників фінансового процесу на основі рекомендованих Фінансовою ініціативою Програми ООН з навколишнього середовища ESG критеріїв сталих фінансів;
- формування переліку видів діяльності, рекомендованих для пріоритетного фінансування в рамках відповідальної фінансової поведінки та критеріїв відповідності цих видів діяльності принципам сталих фінансів;
- ідентифікацію критеріїв для фінансових інструментів сталого розвитку (зелених цінних паперів та ін.) та визначення правил їх застосування з метою формування сталих фінансових ринків для фінансування екологічних проєктів;
- створення інтерактивної платформи взаємодії зацікавлених сторін у сфері сталих фінансів, формування експертних груп для напрацювання ефективних управлінських рішень на принципах полісуб'єктного управління;
- формування дорожньої карти переходу до роботи на принципах сталих фінансів з контрольними датами для учасників фінансових відносин у визначених у ній галузях і сферах фінансової діяльності;

- безпосередню реалізацію заходів зі становлення та розвитку системи сталих фінансів, оцінку їх ефективності на основі зворотного зв'язку із зацікавленими сторонами.

Подібний алгоритм може бути реалізованим у різному вигляді. Насамперед, як державна концепція чи стратегія розвитку сталих фінансів, яка включає певною мірою деталізований план заходів із виконавцями, контрольними датами та кошторисами, якщо передбачене також цільове фінансування певних заходів для їх реалізації. Іншим варіантом є розробка та прийняття за основу дій політики розвитку сталих фінансів конкретним виконавцем, який визначено урядом, або ж таким, що самостійно взяв на себе зобов'язання із реалізації такої політики. Обидва варіанти не виключають один одного, так, наприклад, певним чином сформульована й задокументована політика у сфері сталих фінансів може бути взята за основу розробки більш детальної стратегії або ж кількох стратегій, які стосуються у цілому сталих фінансів чи окремих напрямів їх формування відповідно. Наприклад, може бути розроблена окрема стратегія розвитку сталого банкінгу, сталого страхування або ж сталого фондового ринку за участю зацікавлених сторін – фінансових організацій, споживачів фінансових послуг, урядових структур тощо.

У липні 2020 році Національний банк України доєднався до світової мережі сталого банкінгу та взяв на себе зобов'язання сприяти становленню сталої фінансової системи в Україні. Зважаючи на ці зобов'язання, НБУ розробив та у грудні 2021 р. представив відповідну Політику щодо розвитку сталого фінансування в Україні до 2025 року. З огляду на євроінтеграційний курс нашої країни, для реалізації цієї політики необхідно розробити та застосувати відповідну стратегічну основу становлення системи сталих фінансів в Україні європейського зразка. Подібна стратегія вимагатиме адаптації до національних умов європейських стратегічних підходів до запровадження системи сталих фінансів.

Зелена таксономія ЄС. Підходи ЄС до формування стратегічних засад розвитку європейських сталих фінансів базуються на систематизації видів економічної діяльності та фінансових інструментів таким чином, щоб відокремити й визначити пріоритетними для фінансування ті напрями господарської діяльності, які пов'язані зі сталим розвитком, а також ідентифікувати фінансові інструменти, покликані забезпечити фінансування таких видів діяльності, та приділити їм особливу увагу з метою організації «зелених» фінансових ринків.

Розроблена в ЄС таксономія економічної діяльності являє собою класифікаційну систему, яка встановлює переліки екологічно сталих видів економічної діяльності та порогових показників (технічних критеріїв скринінгу), за допомогою яких можливо чітко визначити, яка економічна діяльність відповідає сталому розвитку, екологічним цілям і принципам сталої економічної діяльності. Така таксономія допомагає інвесторам, емітентам та промоутерам проєктів орієнтуватися на перехід до низьковуглецевої, стійкої до ризиків та ресурсоефективної економіки, забезпечити формування системи розкриття пов'язаної з екологічними аспектами інформації.

Європейська таксономія видів економічної діяльності, що отримала назву зеленої таксономії ЄС, систематизує ті види, які дозволяють нівелювати кліматичні зміни і впроваджувати адаптацію до них. Нормативно-правова база таксономії ЄС

набула чинності в липні 2020 року. У контексті розвитку сталого фінансування Регламентом Європейського Союзу 2020/852 щодо створення засад для сприяння сталому інвестуванню закріплено шість системно пов'язаних між собою екологічних цілей та чотири принципи сталої економічної діяльності. Екологічні цілі включають такі напрями діяльності, як-то: пом'якшення наслідків зміни клімату; адаптація до кліматичних змін; екологічно раціональне використання й захист водних і морських ресурсів; перехід до циркулярної економіки; запобігання й контроль забруднення навколишнього середовища; захист і відновлення біорозмаїття й екосистем.

Відповідно до зазначених завдань, із стратегічних позицій, у цій таксономії ідентифіковано три групи типів екологічно сталої діяльності, які підпадають під критерії сталого фінансування і мають бути пріоритетними для фінансування з метою досягнення цілей сталого розвитку: ті, що роблять істотний внесок у захист навколишнього середовища (наприклад, пом'якшення наслідків зміни клімату); котрі можуть допомогти іншим видам сталої діяльності (допоміжна діяльність); які приносять реальне поліпшення, але самі по собі недостатні для досягнення вуглецевої нейтральності (перехідна діяльність). Усі інші види діяльності, що не пройшли відбір після застосування цих технічних критеріїв, не визнаються такими, що можуть бути об'єктом сталого інвестування, кредитування та страхування і не можуть бути представленими на «зелених» фондових ринках.

Також у вказаній таксономії ідентифіковано чотири принципи сталої економічної діяльності. Вони полягають у тому, що сталою може вважатися лише та діяльність, яка відповідає критеріям значного внеску в досягнення екологічних цілей, не заважає їх досягненню, здійснюється з мінімальними соціальними гарантіями та відповідає технологічним критеріям.

У цілому «зелена» таксономія ЄС має стратегічне значення щодо впливу на бізнес у частині формування організаційної основи для надання «зелених» кредитів, випуску «зелених» облігацій, а також інших «зелених» фінансових інструментів, а Євросоюз і країни-члени матимуть змогу впроваджувати будь-яку нову схему субсидювання або підтримки певного проєкту чи сектору відповідно до критеріїв таксономії. Банки, кредитні спілки й інші фінансові гравці ЄС повинні звітувати про свою діяльність і корегувати кредитну політику на основі цих критеріїв таксономії. Застосування подібних критеріїв дає змогу покращити аналіз та порівняння інвестиційних портфелів корпорацій щодо мінімізації впливу суб'єктивного «зеленого» піару (greenwashing) для залучення інвестицій у бізнес, а також для стимулювання компаній до необхідності розробок нефінансової звітності про екологічну стабільність своєї діяльності на основі запровадженої в ЄС таксономії та відповідного підвищення ефективності інвестиційної діяльності в частині інвестування у досягнення цілей сталого розвитку з більшою прозорістю й підзвітністю. Подібний стратегічний підхід до створення системи сталих фінансів, відповідно до якого формуються переліки актуальних для досягнення цілей сталого розвитку видів діяльності для їх пріоритетного фінансування у подальшому, може бути запровадженим і в Україні (рис. 3.11). Для України ця таксономія має суттєве значення, оскільки українські суб'єкти господарювання також можуть підпадати під її категорії.

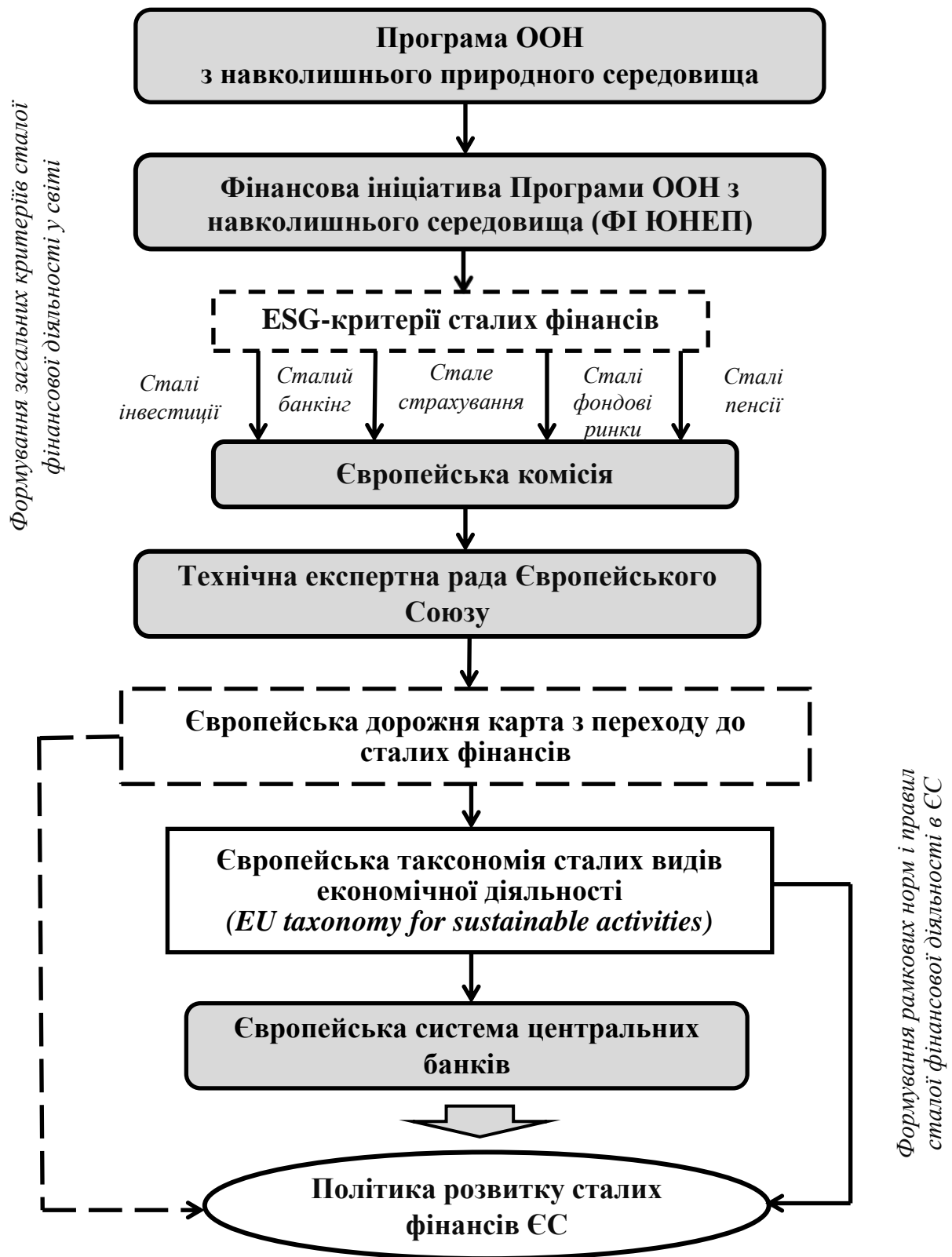

Рисунок 3.11 – Формування стратегічних засад розвитку системи сталих фінансів у Європейському Союзі

Важливим напрямом для нашої країни, згідно зі згаданою таксономією, є модернізація системи централізованого теплопостачання, а отже, її застосування для нашої країни створить передумови для європейського фінансування при дотриманні певних умов, серед яких важливими є впровадження принципів належного врядування та впорядкування й розвиток національних фондових ринків у «зеленому» напрямі. Одним із головних напрямів застосування таксономії є декарбонізація економіки.

Для України це, зокрема, електрифікація транспорту, розвиток промисловості, заснованої на атомній енергетиці, гідроенергетиці, сонячній і вітрової енергетиці, застосування біометану в транспортному й електроенергетичному секторах, водню в декількох промислових секторах поряд із упровадженням масштабних заходів у сфері енергоефективності тощо.

Європейська платформа сталих фінансів. Організація системи сталих фінансів ЄС є довгостроковим завданням, яке потребує участі широких кіл фінансистів-практиків, науковців, політиків та представників сфери публічного управління. ЄС установив кліматичні та енергетичні цілі на 2030 рік і має на меті бути кліматично нейтральним до 2050 року.

У Євросоюзі триває робота над створенням спільних принципів та алгоритмів, які інвестори можуть використовувати повсюдно при інвестуванні в проекти й господарську діяльність, що матиме значний позитивний вплив на клімат та навколишнє середовище. Для цього необхідно налагоджувати діалог і тісну співпрацю між широким колом зацікавлених сторін з державного та приватного секторів. Сказане матиме вирішальне значення для досягнення цілей Регламенту ЄС про таксономію та, в підсумку, Європейського зеленого курсу й кліматичних цілей ЄС на 2030 та 2050 роки.

З метою забезпечення такого діалогу стейкхолдерів, у рамках запровадження принципів сталої фінансової діяльності у господарській процес, у Євросоюзі створено Європейську платформу сталих фінансів (EU Platform on Sustainable Finance, EUPSF). Ця Платформа є консультативно-дорадчим органом, на який поширюються горизонтальні правила Комісії для експертних груп. Основна мета її функціонування – консультувати Єврокомісію з численних завдань і тематик, пов'язаних з подальшим розвитком таксономії ЄС, а також підтримувати Комісію в технічній підготовці делегованих актів з метою реалізації «зеленої» таксономії ЄС, шляхом систематизації та узагальнення думок і вимог зацікавлених сторін до вдосконалення цієї таксономії [353].

Платформа сталих фінансів відіграє ключову роль у забезпеченні співпраці всіх зацікавлених сторін у царині формування європейської системи сталих фінансів, об'єднуючи найкращі знання з питань сталого розвитку з боку корпоративного та державного секторів, від виробничого сектору, а також наукових кіл, громадянського суспільства та усіх галузей фінансової сфери, включаючи інвестування, страхування, кредитування та функціонування фондового ринку.

Для України орієнтація на досвід ЕС дає можливість сформуванню скориговану політику щодо розвитку сталого фінансування. Постає питання формування комплексного документа, завдяки якому учасники фінансового ринку зможуть урахувати цілісне бачення Національного банку у своїх планах на наступні роки та заздалегідь підготуватися до обговорення й впровадження майбутніх регуляторних

змін. Зокрема, дорожня карта реалізації Політики щодо розвитку сталого фінансування передбачає чотири основні напрями робіт у сфері розвитку сталих фінансів:

перший – імплементація екологічних, соціальних та управлінських (environmental, social and governance, ESG) критеріїв у систему корпоративного управління банків;

другий – формування системи управління екологічними та соціальними ризиками (environmental and social risk management, ESRM). Така система управління має бути інтегрована в загальну систему управління ризиками фінансових установ;

третій – оцінювання та відбір проєктів для фінансування з урахуванням їх ролі для сталого розвитку. Фінансові установи будуть зобов'язані оцінювати їх вплив на екологію, сталість економічної діяльності та енергоефективність, а також розкривати інформацію в частині прийнятої в ЄС таксономії та запроваджених в Україні технічних критеріїв і класифікацій економічної діяльності, ESG-показників, на основі яких здійснюватиметься оцінювання та відбір цих проєктів із використанням найкращих світових практик. Національний банк повинен розробити рекомендації з розкриття такої інформації для банків;

четвертий – обов'язкове розкриття фінансовими установами інформації про сталий характер їх діяльності. Зокрема, про те, наскільки їх діяльність є сталою, про її вплив на довкілля, про репутаційні та фінансові ризики, що виникають у зв'язку із впливом їх діяльності на довкілля. Національний банк має розробити рекомендації щодо оприлюднення такої інформації [232]. Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку необхідно зосередити зусилля на запровадженні у діяльності підпорядкованих їй корпорацій Кодексу корпоративного управління, який відповідає Принципам корпоративного управління OECD та міститиме рекомендації щодо корпоративного управління в частині питань сталого розвитку.

Отже, на основі реалізації розглянутої політики Національного банку України щодо розвитку сталого фінансування має бути побудовано національну систему сталих фінансів (рис. 3.12).

Якщо зобразити структурно-схематично, то її основу становитимуть відомі рекомендації фінансової ініціативи Програми ООН з навколишнього середовища, Світового банку, Мережі екологізації фінансової системи й Організації економічного співробітництва та розвитку щодо організації сталих інвестування, банкінгу, страхування й фондового ринку, які через центральну установу, відповідальну за формування національної системи сталих фінансів Національний банк України, мають бути застосовані у відповідних сферах та галузях національної фінансової системи держави через механізми і заходи регуляторного впливу, розроблені НБУ у співпраці з Міжнародною фінансовою корпорацією (IFC) та передбачені до виконання у Дорожній карті з розвитку сталого фінансування в Україні.

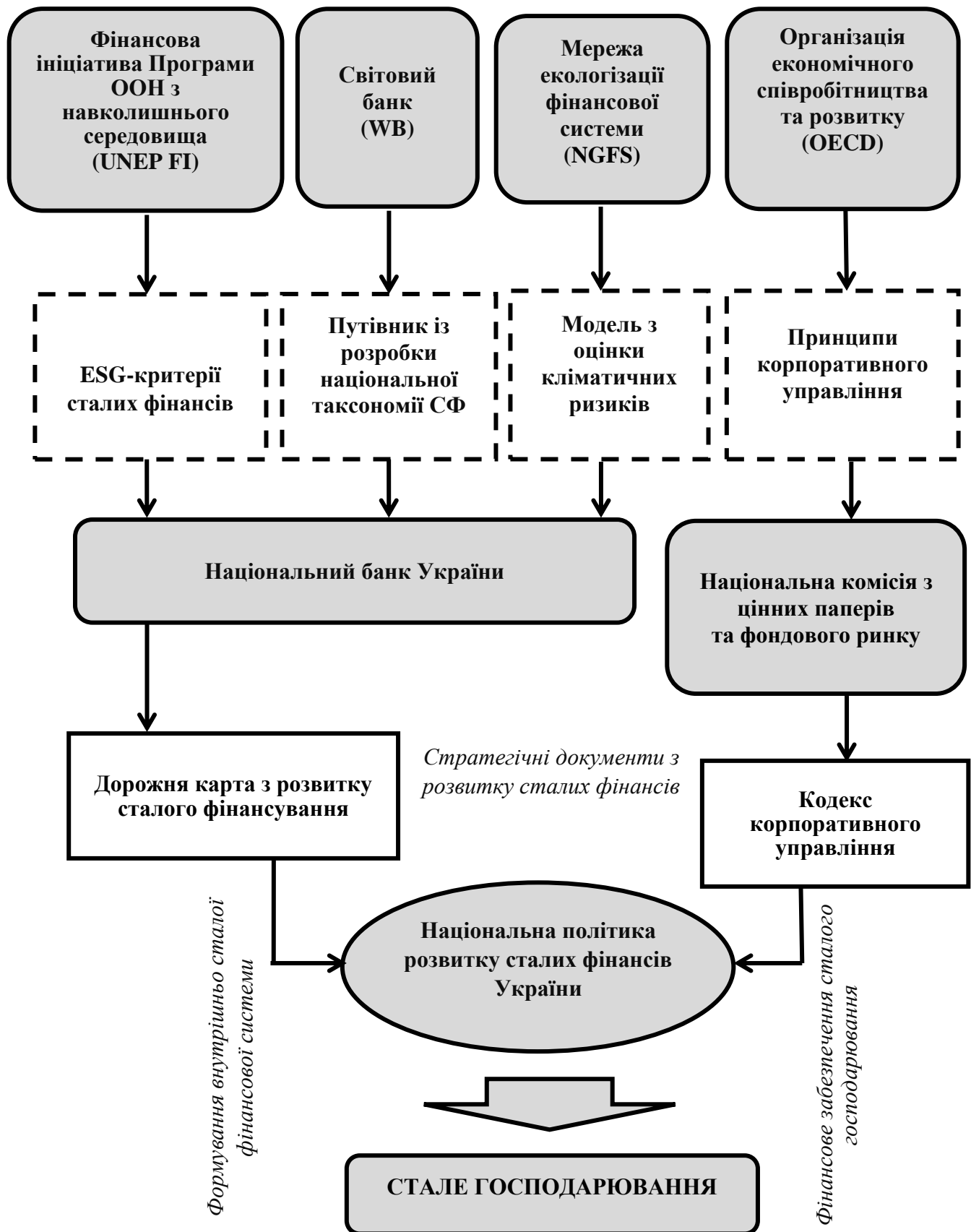

Рисунок 3.12 – Формування стратегічних засад розвитку сталих фінансів, як фінансової основи сталого господарювання в Україні

3.4. Напрями переходу держави до сталого господарювання

Ключові детермінанти визначення шляхів переходу держави до сталого господарювання. Пріоритетні напрями розбудови національної системи сталого господарювання. Шляхи та напрями формування національної системи сталих фінансів

Ключові детермінанти визначення шляхів переходу держави до сталого господарювання. Загальні напрями перебудови. На сьогодні визначення адекватних шляхів переходу до національного концепту сталого господарювання доцільно проводити на основі вивчення загальних тенденції у трансформації економічних систем, характерних для світової ділової спільноти. Щодо еколого-орієнтованих напрямів розвитку слід відзначити, що вони стосуються, як відомо, видів економічної діяльності, пов'язаних з виробництвом, розподілом та споживанням товарів і послуг, які призводять до підвищення добробуту людини в довгостроковій перспективі, при цьому не наражаючи майбутні покоління на вплив значних екологічних ризиків.

Для переорієнтації України на модель сталого господарювання необхідно, щоб принципи її організації були повною мірою інтегровані в загальні структурні реформи, котрі реалізуються в державі. При цьому на сьогодні базовими визначаються щонайменше чотири основні канали, за допомогою яких можливо провести структурні реформи і котрі при цьому дійсно є відповідними двигунами зростання добробуту.

По-перше, перехід орієнтує на систему, здатну збільшувати вхідні ресурси природного, фізичного та людського капіталу (input effects). Йдеться про підвищення продуктивності природних ресурсів (лісових, рибних, сільськогосподарських угідь тощо) за рахунок більш ефективного управління природним капіталом, поліпшення якості людського потенціалу завдяки корегуванню здоров'я та скороченню захворюваності населення на тлі покращення стану навколишнього середовища та, нарешті, про зниження економічної шкоди від втрат фізичного капіталу внаслідок більш вмілого управління екологічними ризиками.

По-друге, цей перехід має супроводжуватися сприятливими структурними змінами та передбачає значні інвестиції в низку системоутворюючих секторів, включаючи енергетику, будівництво, житлово-комунальне господарство та ін., спрямованих на оновлення виробничого апарату, підвищення енергоефективності, перехід до альтернативних джерел енергії та зниження викидів парникових газів. Ці результати виражаються у підвищенні ефективності базових галузей економіки (efficiency effect).

По-третє, самотійно виділяють важливий фактор зростання інвестиційні вкладення в розвиток інфраструктури, в тому числі водопостачання та каналізації, громадський транспорт, орієнтований на альтернативні джерела палива та інше економічне зростання як із боку пропозиції, так і попиту, одночасно розширюючи зайнятість і сприяючи зниженню (особливо значного під час кризи) безробіття. У цьому разі йдеться про стимулюючі ефекти (stimulus effects).

По-четверте, перехід до ефективної економічної діяльності передбачає стимулювання інноваційної активності, у тому числі і на рівні фірм (вимірювану, як правило, через витрати на НДДКР та патентну активність), що має бути підтримана на тлі створення сприятливого конкурентного середовища також і методами регулювання, включаючи набуття чинності стандартами та регламентами. У цьому разі йдеться про інноваційний ефект (innovation effects).

Особливу увагу при переході до систем сталого господарювання має приділяють формуванню сучасної інфраструктури, яка має ключове значення. Її модернізація є найважливішим елементом структурних реформ. До складу інфраструктурних секторів входить водна інфраструктура, землеустрій та планування територій, житлове будівництво та розвиток урбанізованих територій, система захисту прибережних територій від повеней, дорожньо-транспортна інфраструктура та ін. Відомо, що для інфраструктурних галузей характерна економія від масштабу виробництва, мережеві ефекти та синергія між економічними, екологічними й соціальними цілями, що підвищує ефективність відповідних інвестицій.

Як стає зрозуміло, все вищевикладене здебільшого стосується питань традиційного класичного уявлення про господарську діяльність, що, звісно, не применшує їх значущість, але в новітніх умовах сьогодення цього недостатньо. Постнекласичний підхід до визначення шляхів сталого господарювання потребує на чому неодноразово наголошувалося, зміщення акцентів на сферу системних зрушень та, відповідно, виявлення своїх детермінант, що є характерними для оновлених типів господарювання. Нагадаємо, що в зазначеному контексті детермінанти – це фактори, за допомогою яких можливо значно підвищити ефективність упровадження концепту сталого господарювання у життєву практику. На нашу думку, ключові детермінанти, на які необхідно зважати, переходять здебільшого з позицій рекрематики у площину управління змінами, включаючи визначення особливостей реконструктивних підходів у методах управління господарськими системами. Також це стосується модельних уявлень про шляхи переходу до сталого господарювання, які передбачають комплексне охоплення факторів щодо управління домінуючими процесами.

Управління змінами. Сьогодні стало очевидним, що перехід України до сталого господарювання має спиратися на позиції збереження конкурентоспроможності простору життєдіяльності. Відповідно до цього виникає необхідність час від часу вносити зміни до організації господарської діяльності. Також слід відзначити, що сьогодні потреба у змінах виникає настільки часто, що не розглядається як виняткове явище навіть для великої господарської системи. У зв'язку з цим все більше уваги приділяється аналізу методів та організаційних можливостей управління змінами, тобто менеджменту змін. Підкреслимо, що концепція управління змінами охоплює досить широке коло запланованих, організованих та контрольованих змін у галузі стратегій виробничих процесів структур будь-яких соціально-економічних систем за різними формами власності. Менеджмент змін охоплює також специфічні питання управління господарським простором, у тому числі інформаційні, комунікаційні, організаційні, кадрові та інші аспекти.

У рамках концепції організаційного розвитку важливо встановити вихідну точку процесу змін, що надалі стане комплексним для усієї господарської системи. Слід відзначити, що концепція управління змінами та господарського реінжинірингу відрізняються. Якщо для останнього характерний рух згори донизу, то концепція організаційного розвитку варіативно значно ширша. Вона допускає як зворотний хід процесу (знизу вгору), так і його ініціювання у нижній і верхній частинах ієрархії одночасно (так звана біполярна стратегія). Такий погляд на вирішення проблеми реструктуризації господарської системи є дуже важливим.

Процес управління змінами можна розпочинати також у кількох точках різних ієрархічних рівнів (так звана стратегія багатьох точок) чи подібно клину у центрі ієрархічної структури, поступово поширюючись на прилеглі територіальні простори (стратегія клину).

Вибір доцільності використання певного методу залежить від багатьох чинників. Визначальними є якісні характеристики персоналу що управляє змінами, а також ступінь упорядкування владних повноважень у процесі проведення змін як з боку керівників, так і виконавців. Ситуаційна готовність до змін відповідно до однієї з концепцій має оцінюватися залежно від виду кризи, в якій опинилася господарська система. В умовах різних видів криз організаційний розвиток може розглядатися як серйозна альтернатива господарському реінжинірингу, коли принципи і техніка першого надають достатньо можливостей для вирішення проблем при пошуку варіантів подолання стратегічної кризи.

Відзначимо, що основна ідея кожного з методів змін окреслює рольові функції учасників процесу. Представник влади (при господарському реінжинірингу – лідер, при організаційному розвитку – каталізатор змін) через становище в організаційній ієрархії легітиміє процес змін, забезпечує необхідні ресурси, знімає системні бар'єри. У рамках господарського реінжинірингу вищий менеджмент займає роль потужного ініціатора змін. При організаційному розвитку каталізатор змін може прискорювати чи уповільнювати (що трапляється частіше) процес змін. Функція відповідальних за виконання процесу (при господарському реінжинірингу – господар процесу, при організаційному розвитку – агент змін) полягає в тому, щоб сформувавати проектну групу, запобігти бюрократичному втручанням, а також безпосередньо надихати та мотивувати учасників. Управління змінами може застосовуватися в найрізноманітніших ситуаціях і набувати різних форм. Важливою сферою подальших досліджень стають зв'язки, які можуть виникати між внутрішніми та зовнішніми умовами, кадровими параметрами організації, різними видами криз, основними інструментами управління змінами. Тобто важливо передусім виявити зв'язки, а потім робити емпірично обґрунтовані оцінки адекватності стану простору сталого господарювання та змісту інструментарію реалізації змін.

Між господарським реінжинірингом та організаційним розвитком міститься низка проміжних варіантів. Вони можуть відрізнитися ступенем участі членів організації та свободи дій вищого менеджменту у здійсненні змін. Залежно від цього робиться акцент на економічній, соціальній або екологічній ефективності. Саме розуміння сутності кризи, а також ступінь радикальності змін визначають доцільність і терміновість їх проведення.

У рамках пошуку шляхів переходу до сталого господарювання доцільно використовувати окремі положення теорії самоорганізації – синергетики. Як відомо, синергетика об'єднує у своєму понятійному апараті часто протилежні і, здавалося б, взаємовиключні категорії. При цьому дає можливість розкривати особливості швидких, лавиноподібних процесів нелінійного, самостимулюючого характеру. Передбачення, попередження та пом'якшення випадкових, флуктуаційних впливів на розвиток господарської системи, полегшення її виходу із зони біфуркацій та відновлення стійкості на новому витку розвитку є одними з найважливіших завдань менеджменту змін як особливої, специфічної функції. У такому разі об'єктом управлінських впливів можуть стати зміни, пов'язані з природними й техногенними катастрофами, розривом усталених господарських зв'язків, демографічними провалами тощо, а також подіями, що не мають характеру біфуркації.

Тут доцільно зробити ремарку про характеристику змістовної відмінності між управлінням розвитком та змінами. Ця відмінність чітко простежується через аналіз понять *процес* і *подія*. Якщо звернути увагу на їх поділ у фізиці, то тут друге протиставляється першому. Процес різниться до і після події. Враховуюче останнє, зазначимо, що управлінська дія чи відношення можуть неправильно тлумачитися через те, що розглядаються безвідносно до відмінностей між процесом та подією. На наш погляд, концепція управління змінами вимагає, по-перше, чіткого розмежування між поняттями управління розвитком як безперервним процесом та управління змінами у зонах біфуркацій. По-друге, потребує уточнення специфіки управління змінами у зонах невизначеності (флуктуацій, біфуркацій) як особливої функції менеджменту. По-третє, необхідно визнання сталого розвитку господарської системи на всіх етапах його життєвого циклу та життєвого циклу виробу з позиції критерію адаптивності менеджменту, що включає оціночні параметри ефективності господарської діяльності до складу всіх структурних складових означення її стійкості в конкурентному середовищі.

Методи реструктуризації. Істотний внесок у ринкову вартість сучасних господарських систем та їх конкурентоспроможність робить здебільшого орієнтація на задоволення запитів стейкхолдерів, що визначаються наявністю та використанням ресурсів, компетенцій і здібностей, які невіддільні від її людського та організаційного потенціалу [95].

Серед усього різноманіття підходів до управління реструктуризацією, з погляду підвищення ефективності господарських систем у їх різних організаційно-структурних формах, найбільш прийнятним є застосування процесно-орієнтованого підходу [57]. Цей підхід дає можливість системно пов'язати між собою всі функціональні напрями суб'єктів господарювання та спрямувати на постійне вдосконалення якісних характеристик простору господарської діяльності, що в підсумку сприяє підвищенню його конкурентоспроможності.

Послідовність змін, обумовлених сукупністю передбачуваних та керованих подій, пов'язаних з переходом господарського простору від поточного стану до майбутнього, найчастіше реалізуються, як уже зазначалося, в рамках управління змінами. Водночас більшість існуючих моделей управління змінами носить лінійний характер, що ускладнює їх застосування для сучасних просторових господарських структур, оскільки вони переважно багатofункціонального типу.

Крім того, важливі структурні перетворення в рамках адміністративно-організаційних змін (фаза управління переходом), спрямованих на реорганізацію, оптимізацію бізнес-процесів окремих господарюючих суб'єктів та системи в цілому, зокрема опис, регламентацію та стандартизацію процедур і правил. Спеціалізація кожного із суб'єктів на одній операції особливо актуальна в сучасних умовах, оскільки визначає потребу в чіткому, логічному та зрозумілому викладі перетворень і доведенні інформації про них до всіх зацікавлених учасників. Пов'язано це з тим, що окремі учасники завжди мають достатні знання і компетенції, а також тимчасові ресурси для вивчення предметної сфери, визначення прийомів роботи з нововведенням та їх використання у подальшому розвитку. Основне завдання цього етапу – закріплення досягнень і розширення перетворень за допомогою формалізації знань, створення середовища, готового до змін, а також їх адаптація у вигляді норм, правил і процедур з відповідним виділенням пріоритетності дій, що дозволяє реалізувати синергетичні ефекти нововведень.

Ключовий акцент при управлінні реалізацією на цьому етапі повинен робитися на координації всіх процесів та інтеграції їх у єдиний ланцюг створення просторової вартості. Крім того, суттєвою стає процедура погодження внутрішніх та міжорганізаційних взаємин для досягнення необхідної ефективності функціонування системи. Координація міжорганізаційних взаємовідносин забезпечує дієвість процесу досягнення спільних цілей, оскільки передбачає узгодження інтересів та гармонізацію дій через досягнення достатнього рівня довіри між стейкхолдерами-партнерами. Тут також значущим стає упорядкування розподілу зон відповідальності та налагодження необхідного рівня комунікацій [331]. Слід відзначити, що досвід реалізації напрямів реструктуризації у кластерних структурах поширюється швидше за рахунок існуючої мережі неформальних зв'язків.

Важливим стає забезпечення безперервного та ефективного контакту у форматі відкритого діалогу. Ефект досягається за рахунок вільного доступу до інформації, включаючи демонстрацію вигід та переваг від реструктуризації. Тобто треба формувати середовище відносин, що дозволяє не тільки працювати більш ефективно, оскільки співробітникам відомі цілі реструктуризації, але й розуміють, як інновації вплинуть на них особисто та їх діяльність. Необхідно, щоб стейкхолдери мали можливість позитивно сприймати зміни, розуміючи свою роль у процесі, та при цьому самі ініціювали нові ідеї й пропозиції. Активна роль тут відводиться агентам змін, які поширюють інформацію про успішні приклади господарювання. Опір змінам на цьому етапі пов'язаний передусім зі сферою інтересів, відповідальністю та повноваженнями. Відповідно, управлінські впливи мають бути спрямовані на їх оптимізацію за допомогою перетворення системи цінностей, перерозподілу й призначення суб'єктам ключових рольових функцій.

Особливого значення набуває моніторинг реалізації процесу отримання зворотного зв'язку. Це дає можливість своєчасно коригувати дії, оскільки, крім позитивного досвіду, є й негативні наслідки. А останні, як відомо, у господарських структурах поширюються дуже швидко. Інформаційна підтримка діяльності агентів і каталізаторів змін, що забезпечують реструктуризацію, стимулюватиме інноваційну активність стейкхолдерів [331]. Проте конфігурація ланцюгів створення вартості відповідного простору господарювання, разом із системою

неформальних зв'язків, формують стійку основу інноваційного середовища, у рамках якого й відбувається реалізація кумулятивного (синергійного) ефекту від інновацій.

Важливо сприяти процесу збереження та підтримки змін на тривалий період, зробити їх довгостроковими, закріпивши їх у системі цінностей та стратегічних орієнтирів. Реалізація підходу до змін при здійсненні інноваційного процесу на принципах відкритості й безперервності, а також створення умов для його ініціювання та ефективної комерціалізації найбільше відповідає потребам сучасних господарських систем. Послідовна діяльність у зазначених напрямках розвитку системи управління змінами дозволяє сформувавши єдину траєкторію реалізації процесу реконструкції національної господарської системи у цілому.

Шляхи реструктуризації національної господарської системи. У період посилення конкуренції і кризових явищ у світовій економіці, реально затребуваними в Україні стають глибокі перетворення, що забезпечують поєднання територіального потенціалу та потреби суспільства й держави. Реструктуризація є однією з ефективних форм таких перетворень, яка дозволяє привести національну господарську систему у відповідність до імперативів нового технологічного укладу, підвищити конкурентний статус функціонуючих суб'єктів господарювання, зайняти гідне місце в системі міжнародного й національного поділу праці, що склався, а також забезпечити досягнення загальних стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку.

Звісно, ефективно управляти реструктуризацією системи національного господарства можливо, якщо підходи до управління формувати з урахуванням економічної сутності та управлінської ідентичності реструктуризації. Якщо детермінанти реструктуризації за компонентами будуть циклічно співвідносити з цільовими орієнтирами й ресурсними обмежувачами розвитку, маємо реальні можливості з використанням комплексу сучасних механізмів управління спрямувати систему на досягнення збалансованості інтересів держави, бізнесу та громадянського суспільства. У такому разі вибір форм управлінських впливів здійснюватиметься з урахуванням ступеня відповідності структури потенціалу території стратегічним пріоритетам її розвитку.

З позиції національних інтересів, сутність реструктуризації має бути спрямована на задоволення внутрішніх потреб територій у самозбереженні та розвитку за допомогою безперервної зміни структури її потенціалу. При цьому управлінську ідентичність реструктуризації необхідно сприймати як послідовність безперервних управлінських впливів, повторюваність котрих дозволяє виділити цикл реструктуризації як послідовність змін складових потенціалу, що повторюється в часі.

Диференційований за простором підхід до управління процесом сталого господарювання орієнтує на застосування класифікаційних ознак фази циклу реструктуризації, виділяючи конструктивний, коректуючий та деструктивний типи. Класифікація реструктуризації як відповідного об'єкта дає можливість правильно визначитися із структурою механізмів управління простором господарської системи з позиції забезпечення його раціональної організації та ефективності функціонування. Вибір форми й змісту управлінських впливів у рамках механізмів управління реструктуризацією господарської системи необхідно здійснювати за

критерієм структурної відповідності взаємопов'язаних компонентів потенціалу простору господарювання з пріоритетами його розвитку. Залежно від ступеня відхилення від нормованих значень параметрів цих компонентів визначається форма та встановлюється зміст управлінських впливів, що здійснюються в рамках реструктуризації. Як правило, вони орієнтують на формування умов щодо стабільного розвитку господарської діяльності та гармонізації відносин між суб'єктами господарювання.

До основних принципів, на яких базуватиметься система управління реструктуризацією господарської діяльності, відносимо: випереджальну адаптивність, структурну адекватність, пріоритетну відповідність, інтегральну результативність, компонентну повноцінність, ресурсну співвідносність, оперативне реагування, стратегічну спрямованість. Цих принципів при виборі конструктивних управлінських впливів, що забезпечують адаптаційну зміну потенціалу господарського простору, повинні дотримуватися державні, підприємницькі та громадські структури.

Алгоритм реструктуризації господарської системи включає декілька позицій. По-перше, це виявлення та ранжування показників структурної відповідності компонентів потенціалу господарського простору орієнтирам соціально-економічного розвитку, що задаються стейкхолдерами. По-друге, визначення та розрахунок базових показників структурної перебудови (реструктуризації). По-третє, вибір форм управлінських впливів за інтервальними значеннями базових показників. По-четверте, об'єктне та змістовне наповнення управлінських впливів. По-п'яте, моніторинг результативності цих впливів. По-шосте, оперативне коригування впливів у відповідь на зміни, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі.

Отримання бажаного результату щодо забезпечення ресурсної основи та необхідної динаміки модернізаційних процесів передбачає ітеративне включення механізмів управління реструктуризацією господарської системи як такої.

З позиції рекрематики, інтеграційний підхід поєднує представлений погляд на реструктуризацію з логічною організацією, структурою, принципами, методами, засобами та механізмами управління нею. Концептуальна схема моделі управління реструктуризацією господарського простору наведена на рисунку 3.13.

Оцінка результативності управління реструктуризацією. Оцінку якості управління реструктуризацією доцільно проводити за відомим показником інтегральної результативності, що розраховується з дотриманням критеріїв комерційної, бюджетної та соціальної прийнятності:

$$P_{\text{рест}} = P_1 + P_2 + P_3 + P_4, \quad (3.7)$$

де $P_{\text{рест}}$ – показник інтегральної результативності управління реструктуризацією економіки регіону;

P_1 – показник результативності управління реструктуризацією за критерієм комерційної прийнятності з позиції підвищення конкурентоспроможності господарського простору, зростання його потенціалу та підвищення інвестиційної активності;

P_2 – показник результативності управління реструктуризацією за критерієм бюджетної прийнятності з позиції підвищення доходів бюджету господарського простору;

P_3 – показник результативності управління реструктуризацією за критерієм соціальної прийнятності з позиції створення сприятливих умов праці та підвищення заробітної плати;

P_4 – показник результативності управління реструктуризацією за критерієм екологічної прийнятності з позиції забезпечення сприятливих умов життєдіяльності населення.

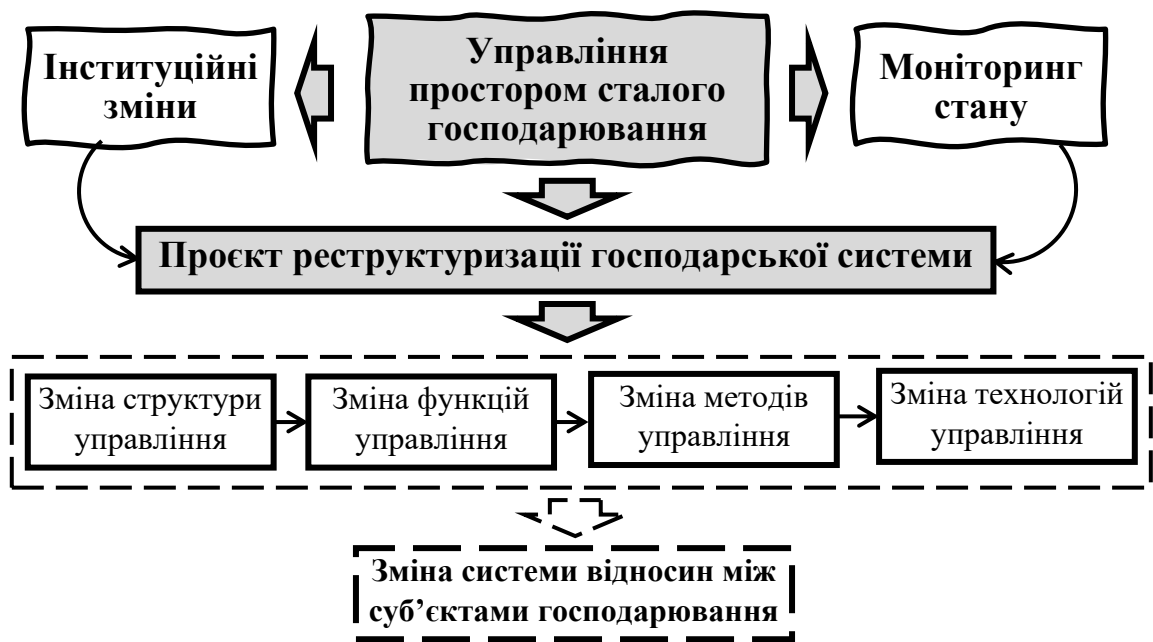
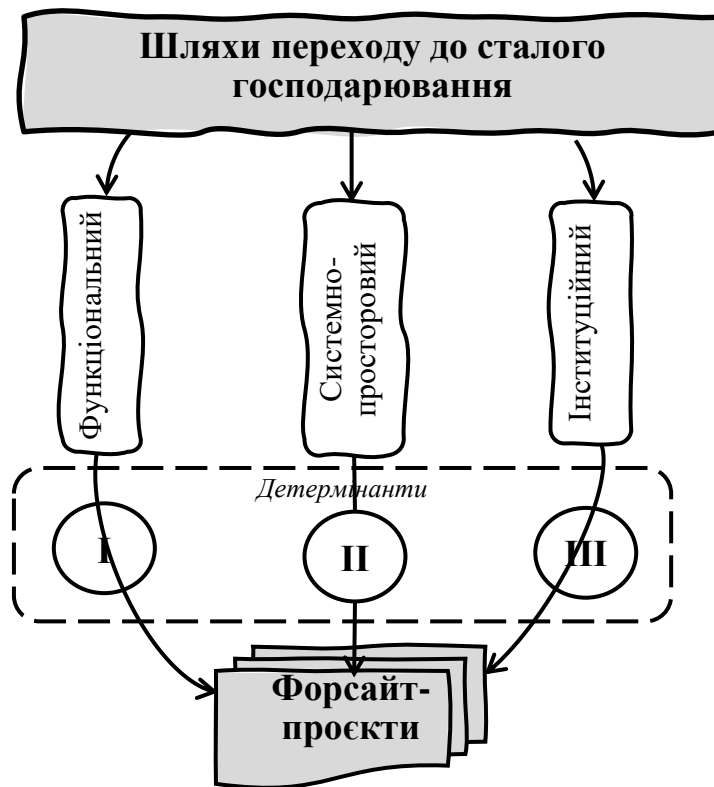

Рисунок 3.13 – Модель управління реструктуризацією простору (системи) сталого господарювання

Схема визначення детермінант. Структурні перетворення та перехід до інноваційної моделі національної господарської системи передбачає не тільки організацію та впорядкування роботи різних її елементів, а й упровадження в цю систему принципово нових організаційних соціально-економічних елементів та усунення застарілих структур. Управління розвитком господарського простору, будучи специфічним видом менеджменту, охоплює економічну, соціальну, організаційно-структурну, фінансову, інноваційну, суспільну сферу територіальної життєдіяльності. У цій багатовимірній системі доцільно визначати й відповідну структуру детермінант. У загальному вигляді схема положення детермінант у процесі визначення шляхів переходу до сталого господарювання та їх співвідношення з етапом формування форсайт-проектів представлена на рисунку 3.14.

Відповідно до схеми (див. рис. 3.14) виділяють три групи детермінант, які мають ключове значення та спрямують управлінський вплив на стале господарювання у найбільш ефективній формі. Але розглядаючи питання визначення детермінант, слід особливу увагу приділяти регулюванню їх співвідношення та гармонізації. За процесним підходом групи детермінант у галузевій сфері, просторової організації та інституційної діяльності повинні бути впорядковані за відповідним часовим лагом. Цей процес носить не лінійний характер, оскільки зачіпає різномірні групи зацікавлених суб'єктів господарської діяльності.

- I** – групи детермінант галузевої сфери діяльності;
- II** – групи детермінант сфери просторової організації;
- III** – групи детермінант сфери інституційної діяльності

Рисунок 3.14 – Схема визначення детермінант у рамках просторового сталого господарювання:

До першої групи детермінантів включено традиційні сфери діяльності, в тому числі виробничу, соціетальну, екологічну, природно-ресурсну, зокрема й екосистемні послуги. Для кожного виду принципів стає визначення ієрархії факторів, на які слід звертати увагу передусім з метою забезпечення конкурентоспроможності діяльності суто з функціонального погляду.

Для другої групи детермінант за формами просторової організації діяльності важливими є фактори, котрі, з одного боку, задають масштаб прояву господарської діяльності, а з іншого – акцентують увагу на виявленні співвідношення наявних факторів розвитку з можливостями створення нових. Це необхідно для того щоб визначити окремі невідповідні для розвитку фактори з метою в подальшому нейтралізувати їх або перетворити у придатну форму. Щодо групи детермінант у сфері інституційної діяльності, то тут принципів стає створення умов для гармонізації формальних та неформальних інституцій, котрі у своїй сукупності

мають сприяти ефективному впровадженню концепції сталого господарювання як на окремих просторових утвореннях, так й у національному розрізі в цілому. За своєю структурою ця група детермінант дуже різноманітна, бо охоплює різні види господарської діяльності. Для більш цілеспрямованих дій інституційного спрямування доцільно їх співвідносити із розробкою форсайт-проектів.

Загальну схему впорядкування процесу сталого господарювання за окресленими детермінантами представлено на рисунку 3.15.

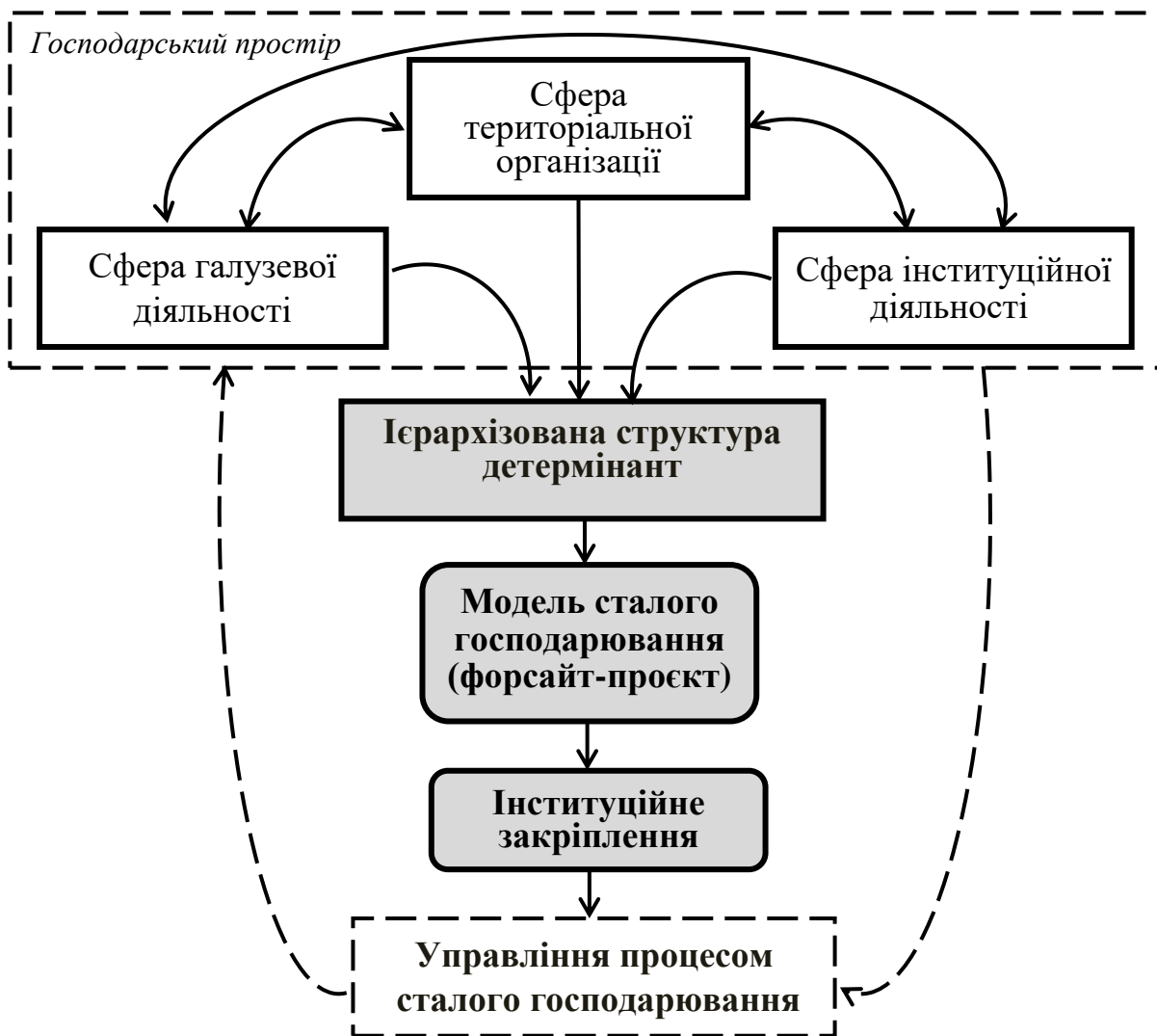

Рисунок 3.15 – Фрактал упорядкування забезпечення сталого господарювання за визначеними детермінантами

Наведена схема розкриває зміст управлінського фракталу, який можна застосовувати для будь-якого типу господарського простору. Зокрема, схемі господарський простір охоплює й акцентує увагу на трьох сферах діяльності, але їх комбінація може бути будь-якою (задається, як правило, ключовими стейкхолдерами). Однак для більш ефективного управління господарським простором необхідно визначати доміанти, впливаючи на які за пріоритетним

принципом можливо суттєво знизити втрати енергії зусиль, що прикладаються для досягнення цілей. Групи доміант повинні обов'язково мати ієрархізований вигляд. Природно, що це дає можливість значною мірою впорядкувати предметну частину у сферах діяльності, що визначаються, зокрема, стосовно формування алгоритмів реалізації засобів досягнення цільових орієнтирів.

Далі модель сталого господарювання може і повинна реалізовуватися опосередковано через формування диференційованої системи конкретних форсайт-проектів, що охоплюють множину видів господарської діяльності за різними просторовими масштабами. Звісно, вихідні рішення форсайт-проектів сталого просторового розвитку господарських систем повинні бути відповідним чином інституціоналізовані, тобто закріплені у нормах, правилах, законах тощо, які регламентують діяльність стейкхолдерів, обумовлюючи створення атмосфери плідної співпраці. Останній блок схеми (див. рис. 3.14) стосується управління сталим розвитком. Йдеться про те, що управління має характер нелінійної функції, тобто підтримує динамічний стан рівноваги господарської системи, у тому числі за рахунок постійного її оновлення.

Пріоритетні напрями розбудови національної системи сталого господарювання. Ефективне управління розбудовою національної системи сталого господарювання у сучасних умовах об'єктивно потребує переформатування пріоритетних напрямів щодо чіткої локалізації зусиль та визначення поетапності їх реалізації. Так, на основі принципів положень теорій струн та динамічних систем можливо здійснити диференціацію типової національної системи сталого господарювання за трьома базовими площинами: природно-ресурсного простору; простору поведінки множини суб'єктів господарювання; простору реалізації дії чотирьох специфічних механізмів.

Відповідно до цього формалізовано три підсистеми в замкненому фазовому просторі функціонування й конфігураційного подальшого перетворення національної системи сталого господарювання. При цьому детально інтерпретовано необхідність досягнення певних вимірів і характеристик вільного та скорегованого протікання у внутрішньому середовищі квартету потоків базових для сталого розвитку процесів (економічних, виробничих, соцієтальних та природно-ресурсних). На основі зазначеного сформульовано ймовірні напрями трансформації й фільтрації у просторі та часі зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на стале господарювання, у результаті яких можливі зміни агрегатного стану власне метасистеми, а також її структури й властивостей порогових рівней коливань імпульсів внаслідок певних змін. Тож пріоритетними напрями розбудови національної системи сталого господарювання є:

- переформатування національного природно-ресурсного простору. Відповідно до цього задіяння у процесах забезпечення сталого господарювання природно-ресурсних активів за результатами освоєння раціональних масштабів природно-ресурсного простору за рахунок реалізації дії простору-імітатору внутрішніх ресурсів НССГ, її резервів і можливостей з використанням ефективних факторів зовнішнього й внутрішнього впливу.

- формування нового формату простору поведінки множини суб'єктів господарювання. Реалізація цього пріоритетного напрямку локалізації зусиль

можлива лише за наслідками зміни структури управління, уточнення функцій управління, зміни методів й оновлення технологій управління з використанням множиною суб'єктів господарювання трьох найбільш ефективних комбінованих моделей поведінки [169, 177].

▪ розбудова простору реалізації дії національної системи сталого господарювання. У межах цього напряму передбачається розробка та впровадження специфічних механізмів й удосконалення нормативно-правового забезпечення у контексті підвищення ефективності функціонування простору реалізації дії чотирьох специфічних механізмів сталого господарювання, в тому числі формування фінансової основи національної системи сталого господарювання; державного регулювання та управління відходами; державного регулювання та управління освоєнням природно-ресурсних активів.

Оновлений специфічний організаційний механізм управління процесом гармонізації сталого господарювання, як уже зазначалося, розроблений на основі положень теорії струн у складі чотирьох специфічних підмеханізмів, забезпечує ефективну реалізацію дії НССГ, загалом на першому етапі її функціонування.

При цьому реалізація на практиці цих пріоритетних напрямів має відбуватися синхронно, тобто власне управління цілеорієнтованими змінами в межах новоствореної НССГ слід розпочинати одразу в декількох точках локалізації зусиль і, відповідно, одночасно на різних ієрархічних рівнях. Таким чином реалізується стратегія «багатьох точок» трансформації сучасного метапростору, поступово поширюючись на суміжні територіальні простори управління (стратегія «клина»).

Отже, для досягнення визначеного ефекту внаслідок трансформацій та активізації змін у метапросторі проектної НССГ слід використати як новий, так і вже апробований на практиці інструментарій реструктуризації, а в його межах – реінжинірингу бізнес-процесів, переформатування, управління та розбудову інтеграційних платформ просторового управління, адекватних реаліям сьогодення. Тут на певних етапах функціонування національної соціально-економічної системи наявне застосування найбільш оптимального комплексу для кожного з трьох пріоритетних напрямів специфічного комплексу методів і засобів цілеорієнтованого управління, за якими й розбудовується проект дієвої НССГ, а в його межах, відповідно, і тріади цільових підсистем. У зведеному вигляді для природно-ресурсного простору вони наведені у таблиці 3.6; для простору поведінки множини суб'єктів господарювання – таблиці 3.7; для простору реалізації дії національної системи сталого господарювання – таблиці 3.8.

Важливо, що реалізація дії та поступове вдосконалення НССГ відбувається за умови забезпечення в агресивному зовнішньому середовищі при постійному нарощенні масштабів деструктивного впливу внутрішніх факторів. Визначення особливостей процесів формування, розбудови та введення на практиці проекту НССГ за універсальним алгоритмом, а також оптимальним комплексом інструментарію переформатування сприяють створенню ефективної системи управління сталим господарюванням.

При формуванні алгоритму розбудови проекту НССГ доцільно спиратися на загальні принципи побудови за пріоритетними напрямами її функціонування, а також комплексний інструментарій розв'язання поставлених завдань і, відповідно, найбільш дієві методи конструювання систем ефективного управління.

Таблиця 3.6 – Інструменти, засоби та пріоритетні завдання впорядкування природно-ресурсного простору НССГ

Формат національної системи сталого господарювання та пріоритетні напрями	Пріоритетні локальні завдання за точками локалізації зусиль	Інструментарій переформатування та розбудови національної системи сталого господарювання	Комплекс методів реструктуризації
<p>I. Підсистема природно-ресурсного простору (ПРП)</p> <p>Переформатування національного природно-ресурсного простору.</p> <p>Освоєння раціональних масштабів ПРП у господарській діяльності з метою реалізації дії щодо резервів за урахуванням найважливіших факторів зовнішнього й внутрішнього впливу на її функціонування</p>	<p>Стратегічна реструктуризація ПРП за рахунок раціоналізації масштабів освоєння, використання й трансформації природно-ресурсних активів.</p> <p>Адаптаційна реструктуризація до нових умов функціонування в зовнішньому середовищі при нарощенні важливості непередбачуваних факторів.</p> <p>Часткова або повна приватизація з імовірним поділом об'єктів господарювання</p>	<p>Формулювання й розробка стратегічної концепції розвитку ПРП.</p> <p>Обґрунтування напрямів та інструментів реалізації мети з визначенням специфіки діяльності множини суб'єктів господарювання.</p> <p>Технічне й технологічне переозброєння, модернізація й оновлення виробництв ПРП при активізації використання засобів управління змінами.</p> <p>Реструктуризація активів при реформуванні балансу суб'єктів господарювання із реорганізацією боргів та капіталу, ліквідацією збиткових виробництв, збільшенням питомої ваги основного капіталу, поповненням оборотних засобів тощо.</p> <p>Корпоративна реструктуризація об'єктів господарювання ПРП зі створенням нових юридичних осіб та організаційно-правових форм сталого господарювання з орієнтиром на якісну зміну взаємовідносин між стейкхолдерами</p>	<p>Децентралізація управління.</p> <p>Скорочення комунікаційної вертикалі.</p> <p>Забезпечення гнучкості організації виробництва та освоєння природно-ресурсних активів.</p> <p>Формування концептуальних центрів прибутку та витрат.</p> <p>Управління проектами.</p> <p>Корпоративні інформаційні методи й технології з високим рівнем інформаційної безпеки та використання когнітивно-апелятивних методів</p>

Таблиця 3.7 – Інструменти, засоби та пріоритетні завдання впорядкування простору поведінки множини стейкхолдерів

Формат національної системи сталого господарювання та пріоритетні напрями	Пріоритетні локальні завдання за точками локалізації зусиль	Інструментарій переформатування та розбудови національної системи сталого господарювання	Комплекс методів реструктуризації
<p>II. Підсистема простору поведінки множини суб'єктів господарювання (ППМСГ)</p> <p>Формування нового формату простору поведінки множини суб'єктів господарювання за наслідками зміни структури управління.</p> <p>Зміна методів управління й оновлення технологій управління з використанням множиною суб'єктів господарювання комбінованих моделей поведінки</p>	<p>Реорганізація усієї сукупності об'єктів сталого господарювання.</p> <p>Реформування об'єктів зі зміною принципів діяльності за паритетом підвищення ефективності, покращення фінансово-економічних результатів діяльності НССГ.</p> <p>Операційна реструктуризація об'єктів сталого господарювання.</p> <p>Синхронний реінжиніринг бізнес-процесів усіма суб'єктами господарювання</p>	<p>Розробка нового організаційно-управлінського інструментарію управління сталим господарюванням.</p> <p>Узгодження цільових та специфічних виробничо-економічних завдань множини суб'єктів господарювання з інкорпорацією їх до загальної системи управління НССГ.</p> <p>Розробка та реалізація нової маркетингової й фінансово-економічної політики в межах єдиної системи маркетингу.</p> <p>Застосування та використання операційного інструментарію реструктуризації з повною трансформацією організаційної й виробничо-господарської сфер ППМСГ.</p> <p>Застосування на практиці комбінованих моделей поведінки множини суб'єктів господарювання на певному етапі розбудови НССГ.</p> <p>Створення множиною суб'єктів господарювання ППМСГ єдиної фінансової структури з виділенням центрів фінансової відповідальності для кожної території</p>	<p>Масштабування гнучких підприємницьких структур.</p> <p>Скорочення комунікаційної вертикалі.</p> <p>Корпоративні інформаційні технології з алармово-безпекової взаємодії.</p> <p>Реінжинірингу бізнес-процесів.</p> <p>Розвиток персоналу та корпоративної культури сталого господарювання.</p> <p>Адаптивність виробничих, фінансово-економічних та соцієтальних процесів.</p> <p>Управління знаннями за паритетом принципових положень адаптивно-каверної когнітивної поведінки.</p> <p>Перманентне підвищення кваліфікації та раціоналізації системи управління сталим господарюванням.</p> <p>Структурно-казуальні методи (модельовання, сценарні, оцінювання)</p>

Таблиця 3.8– Інструменти, засоби та пріоритетні завдання розбудови простору реалізації дії НССГ

Формат національної системи сталого господарювання та пріоритетні напрями	Пріоритетні локальні завдання за точками локалізації зусиль	Інструментарій переформатування та розбудови національної системи сталого господарювання	Комплекс методів реструктуризації
<p>III. Підсистема простору реалізації дії НССГ</p> <p>Розбудова простору реалізації дії національної системи сталого господарювання.</p> <p>Удосконалення та нормативно-правове забезпечення ефективності функціонування простору реалізації дії та системоутворюючих регуляторів, формалізованих у якості конкретного рівня складності</p>	<p>Розробка та затвердження програми реструктуризації.</p> <p>Розробка, узгодження, прийняття та реалізація дії.</p> <p>Розробка та погодження нової концепції покращення бізнес-процесів.</p> <p>Радикалізація реінжинірингу бізнес-процесів.</p> <p>Розробка, узгодження зі стратегічними цілями ПРД НССГ нового проєкту моделі з реінжинірингу бізнес-процесів</p>	<p>Виконання комплексної бізнес-діагностики сукупності об'єктів сталого господарювання з розробкою та узгодженням прогностичної фінансово-економічної моделі.</p> <p>Розробка та узгодження загального механізму формування фінансової основи національної системи сталого господарювання.</p> <p>Нормативно-правове вдосконалення та затвердження нового інструментарію механізму державного регулювання й управління освоєнням природно-ресурсних активів.</p> <p>Розробка та погодження організаційного механізму управління процесом гармонізації сталого господарювання.</p> <p>Реалізація на практиці нової моделі реінжинірингу бізнес-процесів у межах ПРД НССГ</p>	<p>Узгодження державних стандартів і нормування фінансування діяльності у сфері сталого господарювання.</p> <p>Контролювання нормативних вимог до якості технологій, продукції, послуг.</p> <p>Управління гармонізацією сталого господарювання.</p> <p>Оптимізація системи податків діяльності суб'єктів сталого господарювання.</p> <p>Пільгове кредитування діяльності суб'єктів сталого господарювання.</p> <p>Контролювання виконання законодавчих та нормативних актів, а також загальної програми реструктуризації.</p> <p>Сегментування діяльності з управління сталим господарюванням та стратегічними змінами.</p> <p>Когнітивно-апелятивні методи і засоби;</p> <p>Когнітивна регуляція активності й реактивності системи управління сталим господарюванням загалом</p>

Добір й обґрунтування доцільності застосування останніх пропонується проводити на основі, по-перше, процесного підходу з виділенням, у межах потоків організації мережі процесів сталого господарювання та ефектів унаслідок реалізації функцій із управління ними, базових точок локалізації зусиль за паритетом створення простору трьох підсистем, реалізація дії яких забезпечить вільне й скореговане протікання у внутрішньому середовищі НССГ квартету потоків процесів, базових для сталого розвитку. По-друге, з використанням обґрунтованого комплексу методів і заходів з метою підвищення ефективності управління сталим господарюванням у ресурсних обмеженнях, а також формування інтеграційних платформ просторового управління [171, 174, 179, 182, 187, 349].

Слід вказати на те, що методи й засоби реінжинірингу бізнес-процесів, що є наразі найбільш радикальним із пропонованих усталеними підходами інструментів забезпечення результативного господарювання, характеризуються як кардинальні інновації процесу господарювання. Це пов'язано з тим, що вони в основному ґрунтуються на інноваціях та творчих здібностях суб'єктів господарювання.

Саме зазначене й дозволяє очікувати зниження витрат та тривалість циклів на міжфункціональному рівні на 60,0–90,0 %, а ступінь загрозливості помилок при ухваленні управлінських рішень на – 40,0–70,0 % [288].

При цьому для реалізації окресленої програми із розбудови, наприклад, підсистеми II в межах НССГ необхідно між усіма учасниками процесу сталого господарювання (власниками, стейкхолдерами, суб'єктами управління тощо) розподілити (за результатами їх узгодження) ролі, обов'язки та відповідальність кожного; забезпечити учасників відповідною методичною та інструментальною підтримкою; визначити й обґрунтувати масштаби, терміни й режими фінансування.

Водночас слід зважати, що розбудова (за новим форматом) НССГ, імовірно, обмежить інтереси певних суб'єктів господарювання, про що необхідно повідомити усіх учасників; інтенсивна реалізація цієї програми (у зв'язку з можливим виснаженням – фізичним, фінансовим, технологічним, психологічним, мотиваційним тощо) не може тривати більш ніж один-два роки; поверхова концентрація суб'єктів господарювання, відсутність процедур із взаємоузгодження рішень між усіма учасниками та неґрунтовна зосередженість на процедурах ранжування (за вагомістю для реалізації на практиці принципів сталого господарювання) певних бізнес-процесів можуть призвести до суттєвих втрат. Отже, попередньо усі учасники розбудови НССГ мають узгодити проєктну модель із реінжинірингу бізнес-процесів поряд із координацією цілей за кожним пріоритетним напрямом із загальними цілями власне проєкту НССГ, мотивацією останнього, забезпечивши узгодження інтересів та підвищення компетентності суб'єктів управління сталим господарюванням, а також визначення готовності кожного економічного об'єкта до змін (за допомогою сучасних технологій ефективного управління змінами та інженерної дисципліни).

Щодо узгодження проєктної моделі реінжинірингу бізнес-процесів, яка обґрунтовується за пріоритетом *Формування нового формату простору поведінки множини суб'єктів господарювання*, то у контексті досягнення високого рівня управління господарським активом вона має передбачати застосування концептуальної, цільової, системної, мережевої та орієнтованої на знання моделей інженерії. А останнє імовірно для реалізації на практиці у разі виконання функцій суб'єктами управління сталим господарюванням, визначених за принципами

процесно-орієнтованого концепту стратегічного управління розвитком економічного об'єкта [227], до яких інкорпоровано положення системного, синергетичного, процесного й стратегічного підходів, що, відповідно, доповнюють один одного і формують нове розуміння про управління сталим господарюванням у довгостроковій перспективі.

Тож, узагальнюючи вищенаведене, а також репрезентовані завдання, інструментарій та методи за кожним із пріоритетних напрямів, зазначимо, що розбудова проєкту національної системи сталого господарювання повинна мати формат концептуальної схеми на основі концепту реалізації проєкту реструктуризації господарської системи.

Пропонуємо концептуальну схему розбудови національної системи сталого господарювання проводити за трьома пріоритетними напрямами. В межах цієї схеми передбачено необхідність реалізації нових моделей системи й структури управління природно-ресурсним активом, а також моделі реінжинірингу управління господарським активом.

При цьому необхідно забезпечити їх дією чотирьох специфічних механізмів: формування фінансової основи національної системи сталого господарювання, державного регулювання та управління відходами, державного регулювання та управління освоєнням природно-ресурсних активів, організаційного механізму управління процесом гармонізації сталого господарювання.

Отже, обґрунтовано пріоритетні напрями розбудови національної системи сталого господарювання, що передбачають їх реалізацію за концептом нової моделі реструктуризації господарської системи, а саме: переформатування національного природно-ресурсного простору, формування нового формату простору поведінки множини суб'єктів господарювання, розбудова простору реалізації дії національної системи сталого господарювання.

Окрім вищезазначеного, вдосконалено комплекс локальних завдань за кожним із трьох пріоритетних напрямів розбудови національної системи сталого господарювання. Деталізовано та розмежовано специфічний інструментарій переформатування, а також найдієвіші методи й засоби, необхідні для його реалізації на практиці, що й конкретизує зміст завдань за пріоритетами у контексті реструктуризації національного господарського простору.

Шляхи та напрями формування національної системи сталих фінансів.

Розглядаючи шляхи формування національної системи сталих фінансів, насамперед необхідно звернути увагу на сформульовані вище основні позиції національної моделі сталого господарювання, спрямованої на соціо-еколого-економічне зростання за рахунок інклюзії природного, фізичного та людського капіталу до господарського обігу (input effects), забезпечення відповідних структурних змін в економіці, насамперед «зеленому» напрямі з урахуванням кліматичних вимог сталості (efficiency effect); необхідність здійснити потужні інвестиції в реконструкцію та осучаснення інфраструктури, зокрема як виробничу, так і соціальну та екологічну її складові (stimulus effects), та стимулювання відповідної інноваційної активності, а саме у сфері розробки дружніх для довкілля і кліматично нейтральних технологій (innovation effects).

Очевидно, що відповідно до зазначених позицій, формування системи сталих фінансів в Україні має насамперед враховувати паритетність двох векторів її

діяльності, тобто забезпечення як сталості власне фінансового сектору, так і сталого функціонування господарства в цілому. Отже, через вибудовування відповідальної фінансової поведінки й цілеспрямованого фінансування заходів зі сталого розвитку, з урахуванням екологічних, соціальних та економічних пріоритетів, необхідно забезпечити реалізацію таких процесів, як: по-перше, інклюзію природних, виробничих, фінансових, людських та інших ресурсів до господарського обігу за допомогою специфічного фінансового інструментарію – «зелених» інструментів фондового ринку, кредитів, страхових полісів тощо; по-друге, стійке фінансування «зеленого» переходу з метою мінімізації кліматичних змін та зменшення господарського навантаження на довкілля у цілому; по-третє, формування потужних інвестиційних ресурсів для стабілізації економіки та реалізації інвестиційної політики сталого розвитку; по-четверте, створення системи фінансової підтримки інновацій, спрямованих на екологізацію економіки, «зелені» технологічні структурні зрушення, мінімізацію впливу на клімат з урахуванням найсучасніших тенденцій у реалізації фінансової політики сталого розвитку ООН та провідними країнами світу.

Відомо, що становлення фінансової системи в умовах сталого розвитку має пройти низку етапів: поступове впровадження сталого фінансування; активний розвиток фінансових продуктів/послуг та інструментів; формування спеціальних інститутів, які за своїм мандатом є сталими (зокрема, фонди та банки); інституціоналізація процесу, в рамках якого діяльність фінансових інститутів має вибудовуватися відповідно до Цілей сталого розвитку-2030; оновлення фінансового менеджменту та організаційної стратегії; зміна фінансової культури тощо. Також зазначається, що фінансова система має змінюватися поступово: у спосіб прийняття відповідних нормативно-правових актів та документів, а також через визначення приватним сектором своєї відповідальності та зобов'язань.

З огляду на зазначене, очевидно, що фундаментальною основою для побудови фінансових механізмів є принципи сталого розвитку. У контексті вказаної проблематики фінансовий механізм необхідно розглядати як системний елемент господарського механізму, і його вдосконалення повинно відбуватися за декількома напрямками. Зокрема, це розробка: збалансованої системи механізмів, що сприяють ефективному поєднанню державного регулювання з ринковим саморегулюванням; механізмів трансформації соціально-економічної системи, сучасних ринкових механізмів відповідно до можливостей розвитку економіки й інтересів населення; механізмів формування інноваційно-індустріального потенціалу, що забезпечують створення організаційно-правову й фінансову базу трансферту закордонних новітніх технологій, виробництво високотехнологічних наукоємних продуктів з високою доданою вартістю; системи механізмів, що реалізують потенціал взаємовигідної міжнародної інтеграції, відкривають нові перспективи для економіки тощо.

Шлях, пов'язаний з імплементацією в національну фінансову систему комплексу фінансових методів забезпечення сталого господарювання, тобто фінансовим управлінням, плануванням, контролем, забезпеченням і регулюванням, кореспондується насамперед із стратегічними пріоритетами, національними індикаторами і 17 Цілями сталого розвитку – 2030, а також згідно з ESG-критеріями сталих фінансів; фінансовим плануванням у рамках реалізації програм та проєктів

сталого розвитку територіальних утворень, а також у межах корпоративних і територіальних стратегій для сталого розвитку; фінансовим управлінням у рамках реалізації поточних завдань сталого розвитку та оперативним реагуванням на біфуркаційні зміни системного гомеостазу у соціо-еколого-економічній господарській системі, реалізованим відповідно до європейських принципів належного управління; відповідальним формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів для цілей сталого розвитку; оцінкою ризиків та фінансового стану в державному, муніципальному й корпоративному секторах фінансової діяльності за допомогою ESG-критеріїв; організацією фінансових фондів сталого розвитку; рентно-орієнтованою фіскальною політикою; адекватним бюджетуванням Цілей сталого розвитку – 2030; імплементацією механізмів публічно-приватного партнерства для забезпечення сталого господарювання тощо.

Шлях, пов'язаний із фінансовими важелями сталого господарювання, у свою чергу, включає насамперед формування нормативно-правової та організаційної систем, які забезпечуватимуть регулювання сталого господарювання за рахунок норм права уповноваженими регуляторами у фінансовій сфері (НБУ, Мінфін, НКЦПФР та ін.), у тому числі ідентифікацію та імплементацію в національне законодавства власне поняття *сталі фінанси*; здійснення регуляторної політики держави у фінансовій сфері через фінансові регулятори державного рівня (облікова ставка НБУ, норма резервування, норма депонування), регулювання обсягів грошової маси, міжнародних резервів, суверенних накопичень тощо; трансформацію бюджетної системи й бюджетної політики держави відповідно до ESG-критеріїв, у тому числі створення бюджетних фондів для сталого розвитку, передусім для «зеленого» переходу; імплементацію ESG-критеріїв у кредитно-фінансову політику держави; використання фіскальних інструментів для сталого розвитку, а саме розширення прав громад у встановленні місцевих податків і зборів; формування системи нагляду (контролю) у фінансовій сфері уповноваженими органами та особами згідно з принципами сталої фінансової діяльності; імплементацію системи фінансових обмежень та стимулів для сталого розвитку відповідно до європейської практики селективного фінансування з використанням інструментарію таксономії видів економічної діяльності; запровадження принципів прозорості та фінансових нормативів, пов'язаних із ESG-критеріями; запобігання монополізації на ринку фінансових послуг; створення сприятливого інвестиційного середовища для кліматичних й інших природоохоронних інвестицій та системи управління ризиками, пов'язаними з ESG-проблематикою й відповідної фінансової звітності, яка розкриватиме фінансову діяльність компаній у сфері сталого розвитку для стейкхолдерів.

Логічну структуру алгоритму формування системи сталих фінансів в Україні запропоновано у документі «Сталі фінанси. EU Green Deal», підготовленому безпосередньо за участю Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні [259]. З 1993 р. ПРООН надає допомогу Уряду України у розробці рішень для здійснення переходу від планової до ринкової економіки та розвитку демократичної системи. Партнерство ПРООН з центральними, обласними й місцевими органами влади сприяло ухваленню низки законів та стратегій, а також зміцненню потенціалу цих органів у контексті ширшої інтеграції України до світових процесів. ПРООН працює у тісному партнерстві з Урядом України через низку міністерств,

департаментів та відомств. Упровадження програмної діяльності ПРООН здійснюється відповідними виконавчими партнерами, зокрема з-поміж центральних та місцевих органів влади, й організаціями громадянського суспільства [239].

Акцентовано, що для перенаправлення коштів фінансового ринку на «зелене» відновлення потрібний загальний стандарт визначення того, чи є об'єкт інвестування сталою діяльністю, тому потрібна загальна система класифікації у вигляді таксономії ЄС. Остання характеризується як система класифікації, котра встановлює перелік екологічно стійких видів економічної діяльності. Вона допомагає здійснювати сталі інвестиції та стимулює компанії досягати кращих показників сталого розвитку.

Ключові засади формування Дорожньої карти з розвитку сталого фінансування в Україні. Певною мірою деталізовану Дорожню карту розвитку сталого фінансування в Україні, розраховану на період 2022–2025 рр., представлено Національним банком України в рамках документа «Політика щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року [232, с. 26–29]. У ньому вказано, що в основу такої карти покладено розроблені НБУ разом із міжнародними організаціями такими як міжнародна Мережа зі сталого банкінгу (Sustainable banking Network, SBN), міжнародна Мережа екологізації (озеленення) фінансової системи (The Network for Greening the Financial System, NGFS) Програму розвитку ООН ПРООН (UNDP), Програму ООН з навколишнього середовища (UNEP) тощо.

Підходи НБУ до ідентифікації поняття сталих фінансів передбачають його змістовне насичення за рахунок інтеграції позиції щодо «зеленого», кліматичного та низьковуглецевого фінансування. У цьому ланцюгу кожна з наступних позицій входить до попередньої, й таким чином формується фрактальна структура сталого фінансування (рис. 3.16). Водночас передбачається, що управління екологічними та соціальними ризиками в системі сталих фінансів має проводитись за наявності кваліфікованого персоналу фінансової установи за цим напрямом, здатних ефективно забезпечувати комунікації, залучення зацікавлених сторін тощо [232, с. 24–25].

Проблеми впровадження Дорожньої карти сталого фінансування в Україні. У Політиці щодо розвитку сталого фінансування в Україні до 2025 р. зазначається, що метою вказаної Дорожньої карти є визначення дії Національного банку України зі створення надійних, передбачуваних та стабільних регуляторних засад для розвитку в державі сталого фінансування із зазначенням конкретних часових меж й урахуванням необхідності забезпечення послідовності та адаптації банківської системи й небанківських фінансових установ (НФУ) до змін [232, с. 26]. Указано, що стале фінансування є одним із важливих факторів сталого розвитку економіки макро- та мікрорівнів, тому Дорожня карта Національного банку України з розвитку сталого фінансування узгоджена з іншими діями, запланованими Урядом України, а також визначає необхідні дії фінансового регулятора для управління можливими ризиками й охоплює пов'язані з цим соціальні та управлінські питання.

При аналізі Дорожньої карти з розвитку сталого фінансування насамперед варто звернути увагу, що у ній визначено дії НБУ по відношенню до сфери, підпорядкованої тільки цій установі, тобто діяльності банків, страхових, лізингових, факторингових компаній, кредитних спілок, ломбардів та інших фінансових установ.

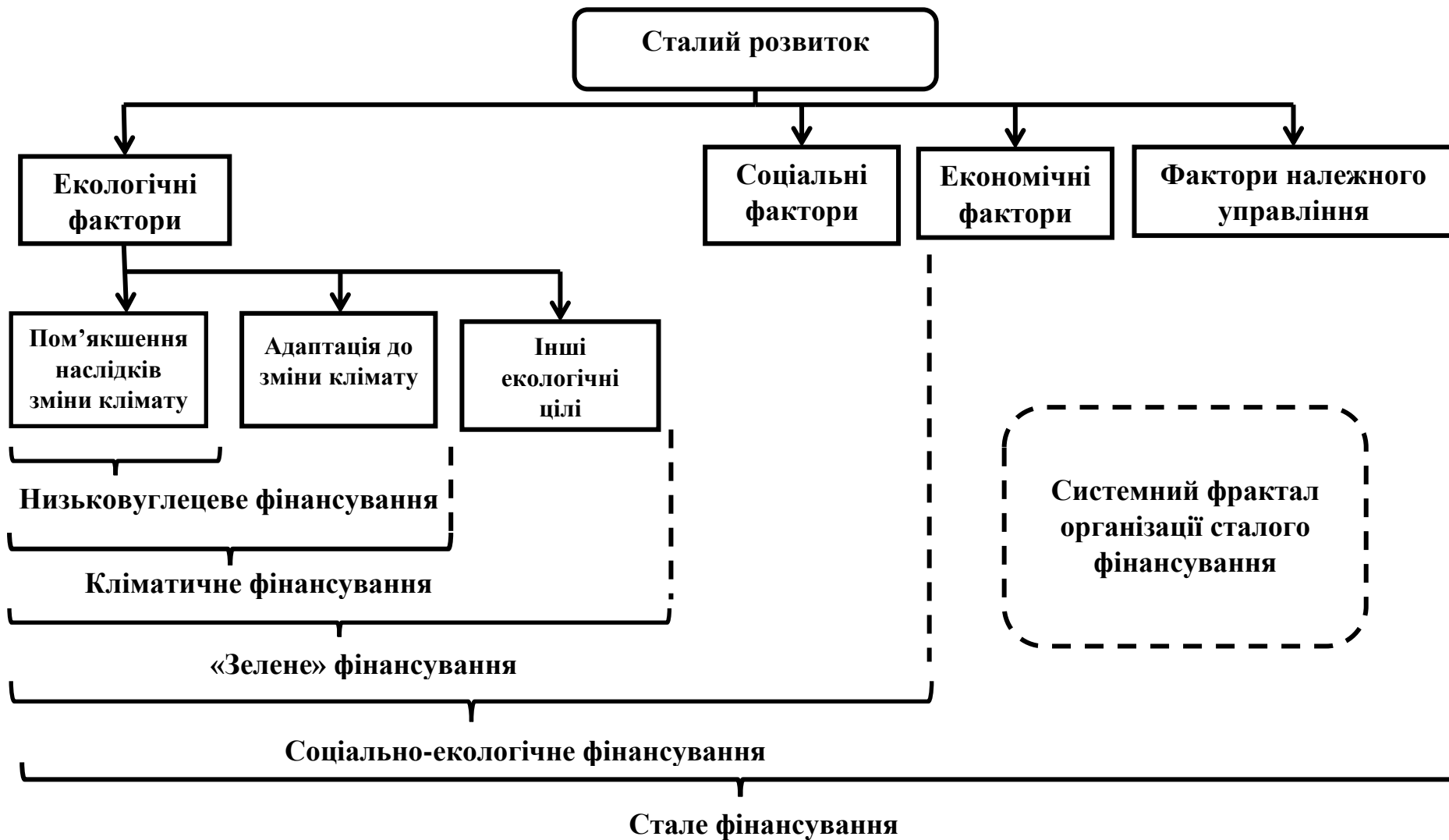

Рисунок 3.16 – Фрактальна структура організації сталого фінансування (за методологічними підходами Національного банку України) [232, с. 12]

Проте, як показано нами раніше, формування системи сталих фінансів не обмежується функціями Національного банку України й включає також діяльність Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку НКЦПФР, що в царині організації системи сталих фінансів в Україні спрямована на запровадження в підпорядкованих їй корпораціях Кодексу корпоративного управління, який відповідає Принципам корпоративного управління OECD та міститиме рекомендації щодо такого управління в частині питань сталого розвитку. Однак вказану Дорожню карту корисно доповнити кроками, які б паралельно з Національним банком України здійснювалися Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку з відповідною періодизацією такої діяльності.

Дорожню карту розвитку сталого фінансування в Україні деталізовано за такими сімома основними напрямками роботи:

- удосконалення корпоративного управління в банках та небанківських фінансових установах щодо факторів ESG;
- розроблення стандартів із розкриття банками та небанківськими фінансовими установами інформації про ESG;
- розроблення вимог з управління банками та небанківських фінансових установах екологічними й соціальними ризиками;
- встановлення фінансовим установам критеріїв оцінки та відбору проєктів для фінансування з урахуванням їх ролі в сталому розвитку;
- забезпечення розкриття фінансовими установами інформації про те, наскільки сталою є їх діяльність;
- інтеграція кліматичних аспектів у систему забезпечення фінансової стабільності;
- організація роботи та здійснення заходів із підвищення рівня фінансової обізнаності суб'єктів економічної діяльності в питаннях розвитку в Україні сталого фінансування.

Основні пропозиції щодо визначених напрямів у згорнутому вигляді наведено у таблицях 3.9–3.15. При огляді передових міжнародних стандартів і практик щодо включення факторів ESG до нормативно-правових актів (див. табл. 3.9) насамперед необхідно чітко визначити поняття і структуру ESG-факторів; деталізувати поняття ESG-факторів відповідно до кожної з галузей фінансової діяльності, а саме: інвестування, банківської, страхування та діяльності на фондовому ринку; чітко визначити й імплементувати в законодавство поняття *сталі фінанси*, *кліматичні фінанси*, *зелені фінанси*, *низьковуглецеві фінанси*, ідентифікувати їх взаємне ієрархічне підпорядкування, використовуючи для цього настанови Фінансової ініціативи Програми ООН з навколишнього середовища UNEP FI та інших міжнародних організацій і платформ.

За другим напрямом розроблення стандартів із розкриття банками та НФУ інформації про ESG передбачено заходи, що стосуються формування якнайбільш повного і вичерпного переліку фінансових послуг та дієвого порядку розкриття пов'язаної з ними інформації (див. табл. 3.10).

Важливим аспектом розкриття ESG-інформації є представлення її в зрозумілому й однозначному вигляді для споживачів, інвесторів та інших стейкхолдерів і включення до Дорожньої карти заходів з проведення відповідних тренінгів для персоналу фінансових установ для того, щоб вони володіли

необхідними навичками пояснення зацікавленим особам специфіки інформації про ESG-діяльність, враховуючи те, що в теперішній редакції такої позиції у структурі Дорожньої карти немає.

Таблиця 3.9 – Організація сталої фінансової діяльності за напрямом удосконалення корпоративного управління в банках та НФУ щодо факторів ESG*

Вид запланованих робіт	Термін (рік)
Огляд передових міжнародних стандартів і практики щодо включення факторів ESG до нормативно-правових/розпорядчих актів із питань корпоративного управління в банківській діяльності	III квартал 2021
Огляд передових міжнародних стандартів і практик щодо включення факторів ESG до нормативно-правових/розпорядчих актів із питань корпоративного управління в НФУ	IV квартал 2022
Підготовка та затвердження (з урахуванням факторів ESG) змін до нормативно-правових/розпорядчих актів з питань корпоративного управління в банківській діяльності відповідно до кращої європейської та світової практики	I квартал 2022
Підготовка та затвердження (з урахуванням факторів ESG) змін до нормативно-правових/розпорядчих актів із питань корпоративного управління в НФУ відповідно до передої європейської та світової практики	III квартал 2024
Тренінги для учасників ринку на тему ESG	2022–2024 (постійно)

*Джерело: складено згідно з даними [232, с. 26].

Таблиця 3.10 – Організація сталої фінансової діяльності за напрямом розроблення стандартів із розкриття банками та НФУ інформації про ESG*

Вид запланованих робіт	Терміни (рік)
Огляд передових міжнародних стандартів і практики щодо розкриття фінансовими установами інформації про ESG	III квартал 2022
Підготовка та затвердження стандартів із розкриття банками інформації про ESG	IV квартал 2022
Підготовка та затвердження стандартів із розкриття НФУ інформації про ESG	IV квартал 2024

*Джерело: складено згідно з даними [232, с. 27].

За третім напрямом розроблення вимог з управління банками та НФУ екологічними й соціальними ризиками передбачено комплекс заходів, які включають, серед іншого, створення системи управління ризиками ESG-

проблематики, зокрема практичне керівництво з управління такими ризиками – як кліматичними, так і фізичними. Також значну увагу приділено й удосконаленню системи пруденційного нагляду, тобто виду банківського нагляду, спрямованого на забезпечення банку від банкрутства в частині вимог до регулятивного капіталу та його абсолютного, відносного й адекватного розміру, нормативів ліквідності, кредитного, інвестиційного та валютного ризиків тощо (див. табл. 3.11).

Таблиця 3.11 – Організація сталої фінансової діяльності за напрямом розроблення вимог з управління банками та НФУ екологічними й соціальними ризиками*

Вид запланованих робіт	Терміни (рік)
Огляд передових міжнародних стандартів і практики щодо управління екологічними та соціальними ризиками	IV квартал 2021
Розроблення вимог з управління екологічними й соціальними ризиками фінансовими установами, які слугуватимуть практичним керівництвом для їх оцінки та пом'якшення	III квартал 2022 (для банків) IV квартал 2024 (для НФУ)
Тренінги для учасників ринку з питань управління банками екологічними та соціальними ризиками	2022–2024 (постійно)
Тренінги для учасників ринку на тему стандартів із розкриття фінансовими установами інформації про ESG	2023–2024 (постійно)
Внесення до системи пруденційного нагляду за банками та страховими компаніями питань ідентифікації ризиків сталого розвитку й управління ризиками сталого розвитку	IV квартал 2024
Розроблення пропозицій щодо посилення захисту від екологічних ризиків шляхом збільшення страхового покриття	III квартал 2024
Розроблення пропозицій та участь в обговореннях щодо відображення ризиків сталого розвитку в стандартах бухгалтерського обліку й звітності	IV квартал 2024

*Джерело: складено згідно з даними [232, с. 27].

Важливим для створення сталої фінансової системи та, зокрема, фінансування сталого просторового розвитку є четвертий напрям Дорожньої карти – встановлення фінансовим установам критеріїв оцінки та відбору проектів для фінансування з урахуванням їх ролі у забезпеченні сталого господарювання (див. табл. 3.12).

Основні пропозиції щодо цього напрямку стосуються залучення широкого кола стейкхолдерів до участі в оцінці та відборі фінансовими установами проектів для фінансування з погляду їх ролі для сталого розвитку. На нашу думку, відбір проектів сталого розвитку тільки переважно фінансовими установами значно звужує можливості адекватності подібних оцінок, особливо щодо довгострокових форсайт-проектів сталого просторового розвитку. У цій частині вказані види робіт

необхідно доповнити пунктом, який міститиме розробку чіткого регламенту розкриття технічних (таких, що характеризують вплив на довкілля) критеріїв оцінки й відбору проєктів для фінансування проєктів за участю стейкхолдерів зі сфер публічного управління, бізнесу та громадянського суспільства (за форматом форсайту).

Таблиця 3.12 – Організація сталої фінансової діяльності за напрямом установлення фінансовим установам критеріїв оцінки та відбору проєктів для фінансування з урахуванням їх ролі в сталому розвитку*

Вид запланованих робіт	Терміни (рік)
Рекомендувати фінансовим установам розкривати інформацію щодо технічних (таких, що характеризують вплив на довкілля) критеріїв оцінки та відбору проєктів для фінансування	IV квартал 2023 (для банків) IV квартал 2024 (для НФУ)
У межах пруденційного нагляду здійснення контролю/моніторингу порядку оцінки та відбору фінансовими установами проєктів для фінансування з погляду їх ролі для сталого розвитку	I квартал 2024
Розроблення й затвердження рекомендацій із розкриття банками інформації про оцінку та відбір проєктів для фінансування з погляду їх ролі для сталого розвитку	IV квартал 2023
Розроблення і затвердження рекомендацій з розкриття НФУ інформації про оцінку та відбір проєктів для фінансування з погляду їх ролі для сталого розвитку	IV квартал 2024

*Джерело: складено згідно з даними [232, с. 27–28].

П'ятим напрямом формування системи сталих фінансів у Дорожній карті визначено забезпечення розкриття фінансовими установами інформації про те, наскільки сталою є їх діяльність (див. табл. 3.13).

Цей напрям є одним із найважливіших, оскільки відповідно до принципів належного врядування (Good Governance) діяльність фінансових установ дійсно повинна бути прозорою для клієнтів. Однак при цьому насамперед треба зважити на те, що відповідно до ідеологем сталих фінансів така прозорість має бути обоюдною. Тобто клієнтура фінансових установ, усі учасники ринку фінансових послуг повинні взаємно розкривати інформацію про те, наскільки сталою є їхня діяльність, у чому значну роль відіграватимуть підходи таксономії видів економічної діяльності.

З подібних позицій, пропозиції відносно цього напрямку формування системи сталих фінансів стосуються організації огляду передових міжнародних стандартів і практики щодо розкриття клієнтами фінансових установ інформації про те, наскільки сталою є їх діяльність, розроблення й затвердження відповідних вимог, а також налагодження контролю за діяльністю клієнтів фінансових установ, пов'язаною з ESG-проблематикою, зокрема, розробка й запровадження НКЦПФР нової редакції Кодексу корпоративного управління, який враховує ESG-діяльність

та стратегічні позиції у сфері сталого розвитку суб'єктів господарювання, які застосовують вказаний Кодекс в організації господарювання.

Таблиця 3.13 – Організація сталої фінансової діяльності за напрямом забезпечення розкриття фінансовими установами інформації про сталість їх діяльності*

Вид запланованих робіт	Терміни (рік)
Огляд передових міжнародних стандартів і практики щодо розкриття фінансовими установами інформації про те, наскільки сталою є їх діяльність	ІІІ квартал 2023
Розроблення й затвердження вимог щодо розкриття банками інформації про те, наскільки сталою є їх діяльність	ІV квартал 2024
Розроблення й затвердження вимог щодо розкриття НФУ інформації про те, наскільки сталою є їх діяльність	ІV квартал 2024
Здійснення контролю за розкриттям фінансовими установами інформації про те, наскільки сталою є їх діяльність	ІV квартал 2024 (для банків) І квартал 2024 (для НФУ)
Розроблення аналітичного інструментарію для забезпечення аналізу інформації з розвитку сталого фінансування на основі ВІ систем	ІV квартал 2024

*Джерело: складено згідно з даними [232, с. 28].

Шостим напрямом Дорожньої карти є інтеграція кліматичних аспектів у систему забезпечення фінансової стабільності, що безпосередньо пов'язано із формуванням у межах системи сталих фінансів фактично окремого сектору кліматичних фінансів, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків кліматичних змін та попередження їх надалі (див. табл. 3.14).

За цим пунктом, необхідно приділити особливу увагу збору та обробці статистичної інформації для цілей оцінювання впливу кліматичних аспектів на фінансову стабільність в Україні. На нашу думку, така інформація має носити як прямий, так і зворотній характер. Тобто йдеться про забезпечення фінансових можливостей для реалізації в Україні «зеленого» переходу, а також фінансового стимулювання підприємств до роботи за правилами «зеленої» економіки [134]. Також важливим є застосування пруденційних інструментів, зокрема до капіталізації фінансових установ України для фінансової підтримки ними бажаних зрушень у кліматичних змінах, «зелених» структурних перетворень у національному господарстві тощо. З цих позицій, необхідно доповнити Дорожню карту пунктом про залучення зовнішньої міжнародної фінансової допомоги для застосування пруденційних інструментів для сталого розвитку.

Таблиця 3.14 – Організація сталої фінансової діяльності за напрямом інтеграції кліматичних аспектів у систему забезпечення фінансової стабільності*

Етап	Термін (рік)
Дослідження світового досвіду та консультації з провідними центральними банками з питань оцінки впливу кліматичних ризиків на фінансову стабільність	IV квартал 2023
Збір статистичної інформації для цілей оцінювання впливу кліматичних аспектів на фінансову стабільність в Україні	IV квартал 2023
Інтеграція кліматичних аспектів у систему моніторингу фінансової стабільності. Аналіз впливу поточної системи мікро- та макропруденційного регулювання на стимулювання переходу до сталої («зеленої») економіки. Дослідження потенційної можливості використання пруденційних інструментів для стимулювання переходу до сталої («зеленої») економіки.	IV квартал 2024
Застосування пруденційних інструментів для стимулювання переходу до сталої («зеленої») економіки (за необхідності).	IV квартал 2024
Інтеграція кліматичних аспектів у дослідницькі пріоритети НБУ, зокрема з метою розроблення відповідного модельного інструментарію	IV квартал 2024

*Джерело: складено згідно з даними [232, с. 28–29].

Сьомий напрям формування системи сталих фінансів в Україні стосується організації роботи та здійснення заходів із підвищення рівня фінансової обізнаності суб'єктів економічної діяльності щодо розвитку сталого фінансування. З позицій стейкхолдерського й форсайт-проектного підходів, а також теорії та практики полісуб'єктного управління цей напрям є найважливішим, оскільки відповідно до нього передбачено спільно з іншими учасниками фінансового ринку проведення НБУ публічних заходів із роз'яснення ключових положень політики Національного банку України з розвитку сталого фінансування, ініціація проведення в Україні міжнародної конференції з цього питання, висвітлення в засобах масової інформації, на сторінці офіційного інтернет-представництва Національного банку України та офіційних публікаціях тематики розвитку сталого фінансування (див. табл. 3.15).

Проте необхідно відзначити, що цей напрям висвітлено у Дорожній карті як такий, що носить переважно реактивний, а не про активний характер. Щоб змінити ситуацію до переліку заходів обов'язково треба додати пункт про створення національної платформи сталих фінансів, як це і вказано в рекомендаціях ПРООН, з метою формування активного простору спілкування й взаємодії стейкхолдерів з підготовки ефективних управлінських рішень у сфері сталих фінансів, надання порад щодо гармонізації технічних критеріїв таксономії ЄС й України та їх оновлення, а також напрацювання конкретних практик щодо впровадження політики сталих фінансів у національну господарську систему. До формування

подібної платформи необхідно залучити органи публічної влади в особі профільних міністерств (Мінфіну, Мінекології, Мінекономіки тощо), провідні бізнес-структури у сфері фінансів, у тому числі системні банки України, крупні страхові та інвестиційні компанії й організації фондового ринку, а також представників громадськості.

Таблиця 3.15 – Організація сталої фінансової діяльності за напрямом підвищення рівня фінансової обізнаності суб'єктів економічної діяльності щодо сталого фінансування в Україні*

Етап	Термін (рік)
Проведення пресконференцій для презентації політики Національного банку України з розвитку сталого фінансування	IV квартал 2021 року
Спільно з іншими учасниками фінансового ринку проведення публічних заходів із роз'яснення ключових положень політики Національного банку України з розвитку сталого фінансування	2022–2025 (постійно)
Ініціювання проведення в Україні міжнародної конференції з розвитку сталого фінансування	IV квартал 2022
Інформування в засобах масової інформації, на сторінці офіційного інтернет-представництва Національного банку України про перебіг робіт і досягнення з розвитку сталого фінансування	2022–2025 (постійно)
Висвітлення теми розвитку сталого фінансування в офіційних публікаціях Національного банку України	2022–2025 (постійно)

*Джерело: складено згідно з даними [232, с. 29].

У цілому аналізуючи заходи Дорожньої карти, можна зробити висновок про те, що на сьогодні ідеологема сталого розвитку отримала новий поштовх, пов'язаний із загостренням соціальних, екологічних та економічних проблем. Стало очевидним, що без достатньої фінансової підтримки досягнення цілей сталого розвитку практично неможливе. Нестача фінансових ресурсів стримує належне відтворення природного капіталу, розвиток людського капіталу, відновлення виробничого капіталу, необхідні економічні трансформації та інноваційний розвиток господарської системи. Для формування національної сталої фінансової системи в Україні необхідно активізувати три потужні процеси, які все більше набирають обертів у світовій економіці. Перший з них – *інклюзивний* – капіталізація природних ресурсів і включення природного капіталу до фінансових оцінок. Другий – формування системи *сталих фінансових відносин* у різних сферах фінансової діяльності – інвестуванні, банкінгу, страхуванні та на фондових ринках. Третій – поширення орієнтованих на децентралізацію, консенсус, партисипативність і відповідальність інноваційних підходів *належного врядування*, нового публічного менеджменту до організації управління господарськими системами за допомогою платформ [133]. За цими напрямками і необхідно зосередити зусилля зацікавлених сторін у процесі реалізації заходів з організації системи сталого фінансування у нашій державі.

РОЗДІЛ 4

ПРОГНОЗНА ТРАЄКТОРІЯ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

4.1. Просторовий концепт національної системи сталого господарювання України

Просторова модель формування траєкторії сталого господарювання. Просторові механізми забезпечення траєкторії сталого господарювання. Просторова глокалізація фінансової системи України в траєкторії євроінтеграційного процесу

Просторова модель формування траєкторії сталого господарювання. Питання визначення для України моделі національного простору сталого господарювання є нагальним і не потребує особливих підходів. Утім, характер трансформації суспільних відносин висуває свої вимоги до її ідентифікації. У сучасному рушійному світі уявлення про цю модель постійно оновлюються із зміною парадигмальних поглядів. Важливим при цьому є те, що в разі ігнорування цього факту ми приречені на продукування застарілих форм організації своєї господарської діяльності. А саме постійно будемо перебувати щонайменше у ролі того, хто наздоганяє.

Також слід звертати увагу на методологічну складову питання у розумінні моделі господарського простору з позицій характерних для неї суб'єкт-суб'єктних зв'язків. Важливо досягнути узгодженої рефлексії на виклики, що завжди виникають як у процесах комунікативних обмінів, так і при виборі управлінських дій щодо їх упорядкування. При цьому необхідним стає не тільки методологічне визначення просторової моделі як такої, але й виявлення шляхів її імплементації у практику управління процесом сталого господарювання.

На сьогодні традиційне розуміння просторової моделі з позиції окреслення меж відповідної сфери діяльності є недостатнім. Слід окреслити основи формування просторової моделі, умовно кажучи, не тільки ззовні, але й зсередини. Йдеться про необхідність дистанціюватися від традиційних, значною мірою класичних поглядів у бік постнекласичного, постіндустріального визначення господарських процесів. Йдеться про зосередження на складовій соціально-економічних відносин, а саме, як уже неодноразово підкреслювалося, у категорії *інтерес*. Як відомо, інтереси виступають в якості пріоритетного фактора суспільного розвитку у цілому, оскільки є внутрішнім джерелом розвитку процесів, притаманних господарським системам будь-якого типу. Більше того, наразі необхідно зміщувати акценти від суто матеріального виробництва у сферу нематеріальних факторів, що обумовлюють характер мотивацій людей, і таким чином начебто розширювати *межі*, входячи у площину інакшого параметричного простору.

Імплементація нових підходів у практичну площину потребує також відповідних обґрунтувань. Відомо, що будь-який економічний процес супроводжується специфікацією прав власності суб'єктів господарювання.

Водночас виникає питання ідентифікації потоку трансакцій, що ініціюється процесом узгодження інтересів суб'єктів господарювання, та впорядкування отримання зиску від передбачуваних й одержуваних результатів певної діяльності. Тобто рівень узгодженості інтересів передбачає збалансоване співвідношення трансакційних витрат одного суб'єкта господарювання з показником витрат, який має інший суб'єкт. Однак мережевий характер відношень ускладнює ситуацію, оскільки вводить в обіг категорію нелінійного часу, тому проблеми не можуть бути вирішені в рамках традиційних уявлень.

Нестандартний підхід до визначення просторового концепту сталого господарювання потребує зміщення акцентів від звичайних уявлень про територіальну організацію господарської діяльності, що само по собі є, безумовно, важливим, у площину процесів, що їй передують, і котрі значною мірою визначають режим використання загальних ресурсів. Тобто на сьогодні інтегруючі властивості організації господарської діяльності переходять від території як матеріального об'єкта управління до простору відносин, котрий здебільшого розглядається як нематеріальна (віртуальна) суб'єктна форма.

Як уже зазначалося, змін потребують принципи організації господарських систем з урахуванням множини інтересів стейкхолдерів. Отже, регулюючи передусім принципи впорядкування інтересів стейкхолдерів, можливо усвідомлено здійснити реструктуризацію цільових орієнтирів розвитку та методів організації господарських систем. Оскільки на національному господарському просторі комбінацій за типами, видами, інтересами множини стейкхолдерів майже безліч, то необхідно розробити узагальнюючий метод їх упорядкування з позиції досягнення сталого розвитку національної господарської системи в цілому. Тут йдеться про особливості концепту організації простору сталого господарювання. Принциповим стає визначення способу поєднання часткового, що притаманне малому простору, з цілим великого простору, зокрема національного простору. Зазначене можливо реалізувати тільки за умов визначення фракталу організації та управління просторовим розвитком, тобто шляхом упорядкування внутрішньої організації господарської системи. У такому разі можна говорити, що саме простір як такий може виконувати інтегруючу функцію.

Реструктуризацію наявної системи господарювання у напрямі сталого розвитку доцільно здійснювати за принциповою схемою-концептом забезпечення національного сталого господарювання (рис. 4.1). Наголосимо, що реструктуризація має складну структуру і охоплює три ключових етапи: реорганізацію, рекомбінацію та ревіталізацію. Головне те, що етапи носять не стільки часовий, скільки смисловий характер, тобто акцентується увага на ключових детермінантах, впливаючи на які, можливо досягнути цілей найбільш ефективним й одночасно безпечним шляхом. Як видно, у запропонованій схемі (див. рис. 4.1) враховано принципові ознаки розвитку господарських систем на сучасному етапі і в перспективі, а саме: швидкість, складність і взаємодію (за К. Швабом і Т. Маллере [356]). По суті, це потребує використання методів рекрематики та робастного управління.

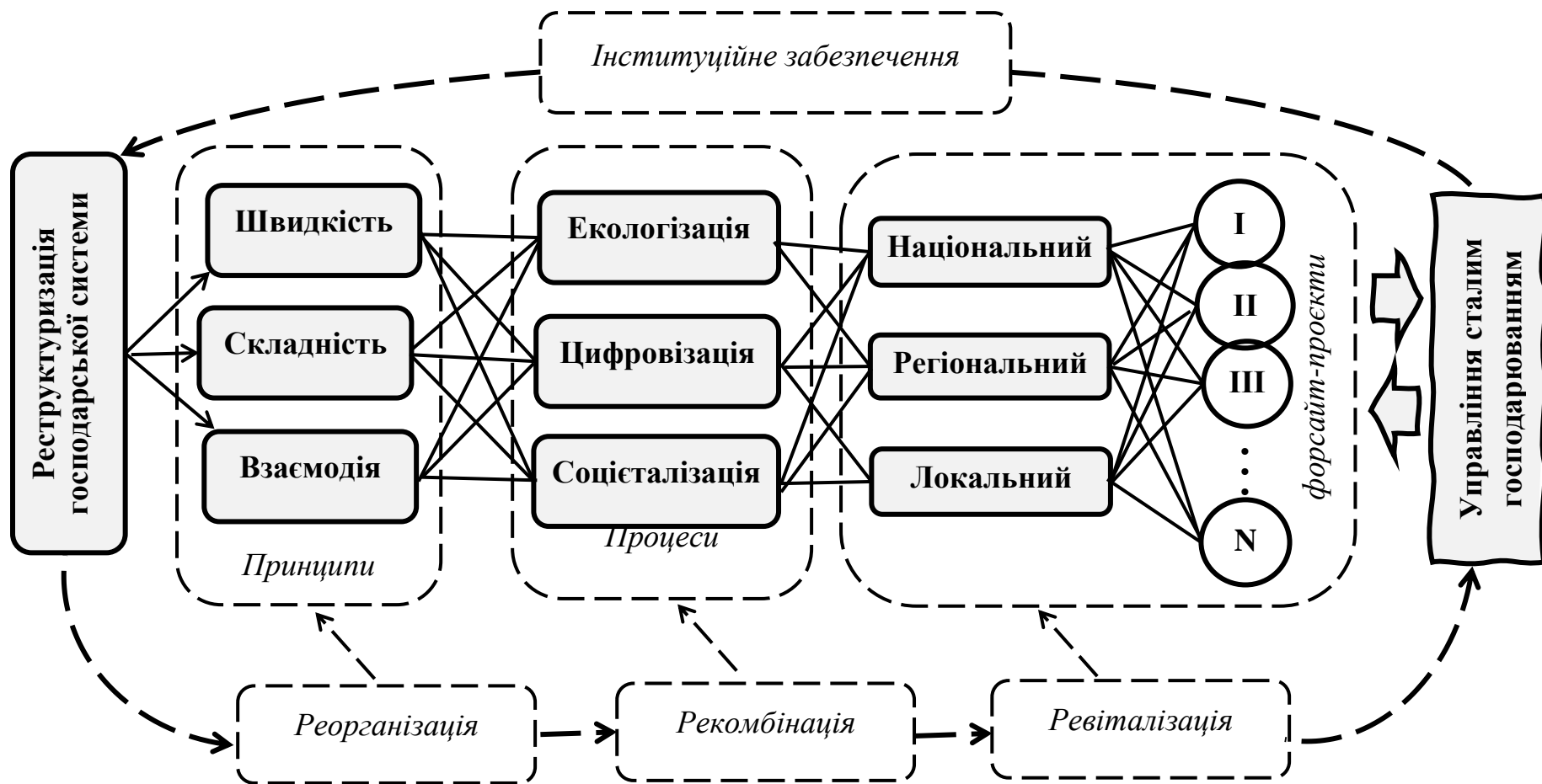

Рисунок 4.1 – Принципова схема-концепт забезпечення національного сталого господарювання

Так, зокрема, перші охоплюють формування самоорганізованих високовідповідальних і децентралізованих управлінських структур, які поєднують в управлінні «зелене» мислення, стейкхолдерський підхід, орієнтацію на створення загальної цінності з мінімізацією транзакційних витрат та економією ресурсів усіх для усіх, з урахуванням потреб майбутніх поколінь, адаптивність, паралельно-послідовне застосування м'яких (саморегулювання) та жорстких (директиви) методів управління, саморозвиток за принциповою схемою фракталу шляхом реалізації в рамках великих проектів сукупності підпроектів (портфоліо) на нижчих управлінських рівнях тощо. Головними ефектами від застосування рекремаційного підходу мають стати стійкість самоорганізованих господарських систем в умовах турбулентності, складності й взаємозалежності, економія ресурсів (див. рис. 4.1). У свою чергу, дотримання принципів робастного управління, насамперед формування регулятора соціально-економічних процесів у вигляді комунікативних платформ взаємодії влади, бізнесу і громад, а також створення фінансового підґрунтя у формі накопичення ресурсів для сталого розвитку в рамках організації сталого фінансування, сприяє забезпеченню стійкості й цілеспрямованості саморозвитку подібних структур на кожному із зазначених етапів.

Отже, етапи реорганізації та рекомбінації передбачають створення відповідних передумов для ревіталізації простору в цілому. Тобто йдеться про зміну ключових принципів, за якими здійснюється реструктуризація пріоритетних процесів, й без осучаснення яких практично неможливо забезпечити стале господарювання. Як видно з наведеної схеми, ревіталізація простору можлива на різних (традиційно прийнятих) рівнях управління – як одночасно, так й окремо. Такий підхід забезпечується за рахунок розробки форсайт-проектів. Досягнення конгруентності множини проектів обумовлюється використанням при їх розробці єдиного управлінського фракталу.

Зрозуміло, що для подальшого управління сталим господарюванням необхідне інституційне забезпечення як розробки форсайт-проектів, так і загального моніторингу впровадження їх рекомендацій. Значною мірою запропонована принципова схема-концепт визначає напрям, шлях, траєкторію й алгоритм організації процесу формування національної просторової моделі сталого господарювання. За такою схемою повинні здійснюватися дослідження для будь-якого просторового утворення. З урахуванням цілей і пріоритетів сталого господарювання базовими процесами, однак, стають цифровізація, екологізація та соцієталізація господарських відносин.

У цілому наведена схема вказує на те, що просторова модель забезпечення траєкторії сталого господарювання має стати інституціоналізованим портфоліо динамічних, постійно діючих диференційованих форсайт-проектів. Її теоретико-методологічне підґрунтя може становити, зокрема, підхід, який орієнтується на загальну економіко-теоретичну модель т.зв. стейкхолдерського капіталізму [355].

Розглянемо інший варіант загального впорядкування процесу реструктуризації національної господарської системи (рис. 4.2).

Інституціоналізація процесу реструктуризації НГС	Реструктуризація національної господарської системи (НГС)			Система форсайт-проектів НГС
	<i>Реорганізація</i>	<i>Рекомбінація</i>	<i>Ревіталізація</i>	
	Принципи полісуб'єктної організації відносин між стейкхолдерами	Гармонізація базових процесів взаємодії стейкхолдерів на платформній основі	Актуалізація процесу відтворення сталого господарювання	
	<i>Етап I</i>	<i>Етап II</i>	<i>Етап III</i>	
	Смислові етапи реструктуризації НГС			

Рисунок 4.2 – Упорядкування процесу реструктуризації національної господарської системи

Серед усього різноманіття концептуальних моделей щодо управління господарської діяльністю просторові займають особливо місце. Це пов'язано передусім з можливістю наочно відобразити множину складних відносин стейкхолдерів, котрі мають здебільшого віртуальний вигляд.

По-друге, просторові моделі дають можливість значно підвищити в умовах різних структурних форм організації ефективність застосування процесно-орієнтовного підходу, який здатний пов'язувати в єдине ціле всі напрями функціонування складних господарських систем. Зазначене орієнтує на підвищення конкурентоспроможності господарської діяльності просторового утворення. При цьому форми відображення складної мозаїки відносин обумовлюються специфікою проблем, що вирішуються, як правило, у процесі розробки форсайт-проектів.

З методологічних міркувань, важливо окреслити концептуальний принцип взаємодії просторів у напрямі набуття відповідної інтегральної форми. Водночас необхідно ретельно підходити до визначення споріднених диференційованих просторів, що мають або однорідні, або різнорідні компетенції.

Втім, і в першому, і другому випадках доцільно їх визначати за масштабами прояву. Тобто є, умовно кажучи, великі та малі за масштабом простори. Як правило, такий масштаб відображає енергію суб'єкта господарювання, що ним управляє, а відтак його значущість у процесі впорядкування складної, багат шарової інтегральної господарської системи. Начебто йдеться про очевидні речі, втім, оскільки оперуємо здебільшого не суб'єктами, а об'єктами простору, це важливе питання залишається поза увагою. Тому важливий перехід до методології суб'єкт-суб'єктного типу управління процесами сталого господарювання. Це, у свою чергу, вкотре актуалізує значущість форсайт-проектного забезпечення організації господарської діяльності. Загальний принцип взаємодії господарських систем за різними масштабами представлено на рисунку 4.3.

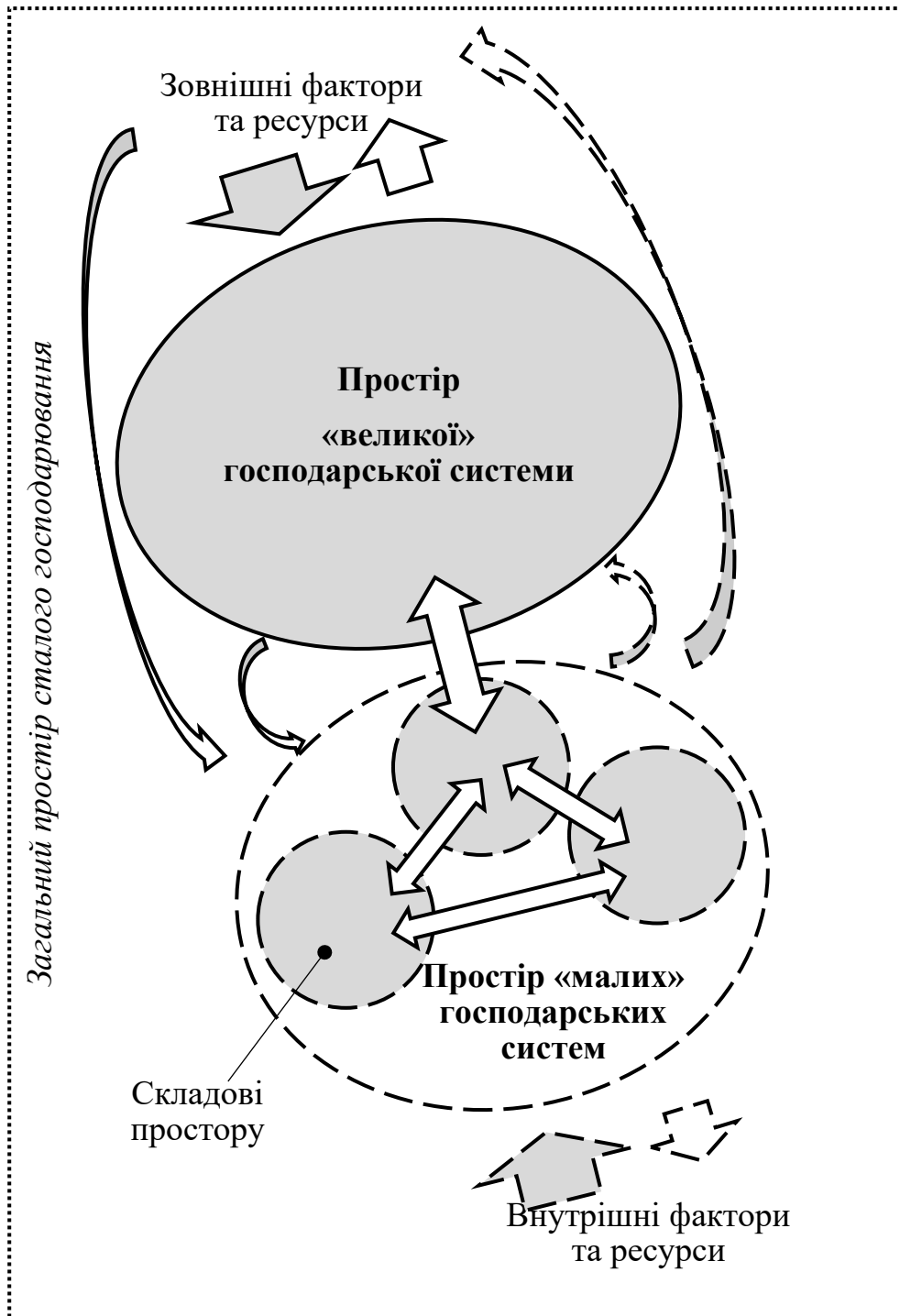

Рисунок 4.3 – Концептуальна просторова модель організації сталого господарювання

Зокрема, продемонстровано характер взаємодії декількох різномірних просторово-господарських акторів. По-перше, це простір великої господарської системи. Такі системи, як правило, краще вивчені за різними аспектами, але головне те, що вони мають більше уваги з боку ключових зацікавлених сторін. Важлива особливість таких господарських систем – їх орієнтація на зовнішні фактори та

ресурси розвитку. Це очевидно, демонструє будь-який реальний об'єкт. Другим просторовим актором є простір малих господарських систем. Уваги до них значно менше, як правило, за залишковим принципом. За формою організації такий простір може мати як моно-, так і поліморфну структуру. Вкотре наголосимо, що у конкретному випадку це встановлюється у процесі розробки форсайт-проекту. Однак, виходячи із загальних суджень, простір малих господарських систем здебільшого орієнтований на внутрішні фактори та ресурси розвитку. У рамках його поліморфної структури можливо вичленити окремі складові субрівневого масштабу.

Окремо слід наголосити на характері зв'язків між виділеними за різними масштабами акторами, що забезпечують єдність чи ефект інтеграції у функціонуванні загальнонаціонального поля сталого господарювання. Наведена схема демонструє три їх основні типи, але їх може бути значно більше залежно від глибини досліджень та поставлених завдань у забезпеченні ефективних форм управління загальним полем сталого господарювання. Це, по-перше, зв'язки між просторами великих та малих господарських систем. По-друге, між складовими простору малих господарських систем. По-третє, між простором малих господарських систем із зовнішніми факторами та ресурсами. Окремо на схемі показано зв'язки між складовими простору малих господарських систем поліморфного типу, а також характерний зв'язок між частиною субрівневого масштабу з простором великої господарської системи [48]. Насамперед зазначене стосується фінансової складової простору сталого господарювання, яка має забезпечити фінансовими ресурсами, зокрема, «зелений» перехід та реконструкцію національного господарства із одночасним дотриманням цілей національно визначеного внеску до Паризької угоди [32].

Отже, в сучасних умовах проблема підвищення якості управління сталим господарюванням пов'язана з удосконаленням системи управління зв'язками. Розглядаючи їх у якості детермінант та впливаючи на них, можливо гармонізувати будь-яку за складністю господарську систему загалом. Наголосимо, що зв'язки встановлюються суб'єктами господарювання (стейкхолдерами), які функціонують у межах вирішення відповідних інтересів, а відтак простір господарської діяльності набуває чітко визначених ознак суб'єкт-суб'єктності. Для забезпечення управління такими зв'язками необхідно організувати платформу сталого господарювання, проте це потребує окремого прикладного дослідження.

Просторові механізми забезпечення траєкторії сталого господарювання.

На основі методологічних засад гомеостазу [350] та обґрунтування пріоритетних напрямів розбудови національної системи сталого господарювання (переформатування національного природно-ресурсного простору; формування нового простору поведінки множини суб'єктів господарювання; розбудова та регенерація простору реалізації дії національної системи сталого господарювання) доцільно сформулювати три ключових механізми забезпечення траєкторії сталого господарювання.

Перший механізм носить метахарактер і пов'язаний із розбудовою національної системи сталого господарювання [188], який охоплює найбільш

пріоритетні напрями. До його складу включено три системоутворюючі взаємопов'язані підмеханізми.

Як інструментарій реалізації дії на практиці цих підмеханізмів запропоновано специфічний комбінований комплекс реструктуризаційних методів розбудови та регенерації національної системи сталого господарювання, а також формування нового формату простору поведінки множини суб'єктів господарювання.

Так, для підмеханізму переформатування природно-ресурсного простору (ПРП) прикладний інструментарій наведено у таблиці 4.1.

Таблиця 4.1 – Функції та прикладний інструментарій підмеханізму переформатування національного природно-ресурсного простору

Функції підмеханізму переформатування національного природно-ресурсного простору	Комбінований комплекс реструктуризаційних методів і засобів
<p>Формулювання й обґрунтування стратегічної мети та розробка стратегічної концепції розвитку <i>природно-ресурсного простору</i>.</p> <p>Обґрунтування напрямів та інструментів реалізації мети з визначенням певної пріоритетної сфери й специфіки діяльності множини суб'єктів господарювання в межах ПРП.</p> <p>Технічне й технологічне переозброєння, модернізація та оновлення виробництв ПРП при активізації й поглибленні використання засобів управління змінами.</p> <p>Реструктуризація активів та фінансова реструктуризація при реформуванні балансу суб'єктів господарювання ПРП із реорганізацією боргів та капіталу, ліквідацією (перепрофілювання) збиткових виробництв, продажем (орендою) основних виробничих засобів, збільшенням питомої ваги основного капіталу, погашенням короткострокової заборгованості, поповненням оборотних засобів тощо.</p> <p>Корпоративна реструктуризація об'єктів господарювання ПРП із їх реорганізацію та створенням нових юридичних осіб/ організаційно-правових форм сталого господарювання або ж цілеорієнтованим перепрофілюванням об'єктів сталого господарювання, які функціонують у межах національного ПРП (зі зміною взаємовідносин між учасниками процесу сталого господарювання)</p>	<p>Децентралізації управління.</p> <p>Скорочення комунікаційної вертикалі та часу ухвалення рішень.</p> <p>Забезпечення гнучкості організації виробництва та освоєння природно-ресурсних активів.</p> <p>Створення гнучких підприємницьких структур.</p> <p>Формування концептуальних центрів прибутку та раціоналізації витрат.</p> <p>Управління проектами.</p> <p>Інтеграція розробки, виробництва й освоєння природно-ресурсних активів.</p> <p>Корпоративні інформаційні методи та технології з високим рівнем інформаційної безпеки на основі когнітивно-апелятивних методів великих і малих вибірок</p>

Для підмеханізму розбудови та регенерації простору реалізації дії національної системи сталого господарювання (ПРД_НССГ) прикладний інструментарій репрезентовано у таблиці 4.2.

Для підмеханізму формування нового формату простору поведінки множини суб'єктів господарювання (ППМСГ) прикладний інструментарій наведено у таблиці 4.3.

Другий замкненоланцюговий механізм управління забезпеченням сталого господарювання сформовано за методологією проектування й структурно-логічної організації управлінських методів і засобів у контексті досягнення стійкості господарських систем. Цей просторовий механізм розроблено за двома групами системоутворюючих (системно-гомеостатичних) підмеханізмів, тобто системоорганізаційної та системно-функціональної природи.

Таблиця 4.2 – Функції та прикладний інструментарій підмеханізму розбудови та регенерації простору реалізації дії національної системи сталого господарювання

Функції підмеханізму розбудови та регенерації простору реалізації дії НССГ	Комбінований комплекс реструктуризаційних методів і засобів
<p>Комплексна бізнес-діагностика сукупності об'єктів сталого господарювання.</p> <p>Розробка та узгодження між множиною суб'єктів СГ інструментарію загального механізму формування фінансової основи національної системи сталого господарювання.</p> <p>Нормативно-правове вдосконалення та затвердження нового інструментарію механізму державного регулювання та управління освоєнням природно-ресурсних активів.</p> <p>Розробка та узгодження суб'єктами управління НССГ організаційного механізму управління процесом гармонізації сталого застосування суб'єктами господарювання інструментарію удосконалення бізнес-процесів: методики швидкого аналізу рішення (FAST); бенчмаркінгу процесів сталого господарювання тощо.</p> <p>Реалізація на практиці нової моделі реінжинірингу бізнес-процесів в межах ПРД_НССГ</p>	<p>Прямого та опосередкованого регулювання діяльності суб'єктів СГ.</p> <p>Узгодження державних стандартів і нормування.</p> <p>Фінансизації діяльності у сфері сталого господарювання.</p> <p>Контролювання нормативних вимог до якості.</p> <p>Сертифікації технологій, продукції та послуг.</p> <p>Управління гармонізацією сталого господарювання.</p> <p>Оптимізації системи податків та рівнів оподаткування за паритетом встановлення пільг в оподаткуванні діяльності суб'єктів сталого господарювання.</p> <p>Пільгового кредитування діяльності суб'єктів сталого господарювання.</p> <p>Контролювання за виконанням законодавчих, нормативних актів та загальної програми реструктуризації.</p> <p>Встановлення соціально-економічних норм і нормативів та ліцензування діяльності.</p> <p>Кардинальної перебудови та переформатування бізнес-процесів.</p> <p>Сегментування діяльності з управління сталим господарюванням та стратегічними змінами.</p> <p>Організаційного проектування й регламентування.</p> <p>Статистично-економетричні методи.</p> <p>Структурно-казуальні методи (моделювання, сценарні).</p> <p>Когнітивно-апелятивні методи і засоби.</p> <p>Когнітивної еквівалентності та регуляції активності й реактивності системи управління сталим господарювання, загалом</p>

Таблиця 4.3 – Функції та прикладний інструментарій підмеханізму формування нового формату простору поведінки множини суб'єктів господарювання

Функції підмеханізму формування нового формату простору поведінки множини суб'єктів господарювання	Комбінований комплекс реструктуризаційних методів і засобів
<p>Розробка та використання на практиці суб'єктами господарювання нового (угодженого й погодженого усією множиною учасників процесу сталого господарювання) нового організаційно-управлінського інструментарію управління СГ.</p> <p>Погодження, коригування, уточнення й узгодження цільових та специфічних виробничо-економічних завдань множиною суб'єктів господарювання, які задіяні у процесах сталого розвитку на певній території з інкорпорацією їх систем управління до загальної системи управління НССГ.</p> <p>Розробка та реалізація нової маркетингової й фінансово-економічної політики в межах єдиної системи маркетингу ППМСГ у контексті досягнення на цій основі суттєвого зростання ефективності та якості господарювання.</p> <p>Опрацювання та використання операційного інструментарію реструктуризації, розробленого спеціально для специфічних умов функціонування певного об'єкта господарювання при повній трансформації організаційної та виробничо-господарської сфери ППМСГ із оновленням виробництв і кардинальним підвищенням їх конкурентоспроможності.</p> <p>Елімінація вагомості впливу низки найбільш деструктивних внутрішніх факторів (з огляду на сучасний стан національної соціально-економічної системи) – суспільно-політичних, соціально-економічних, військово-економічних, економіко-психологічних та інтелектуальних.</p> <p>Визначення та застосування на практиці комбінованих моделей поведінки множини суб'єктів господарювання на певному етапі розбудови НССГ.</p> <p>Створення множиною суб'єктів господарювання ППМСГ єдиної фінансової структури з виділенням центрів фінансової відповідальності для кожної території.</p>	<p>Створення та масштабування гнучких підприємницьких структур.</p> <p>Скорочення комунікаційної вертикалі та часу на ухвалення рішень.</p> <p>Структурні інтеграційні інструменти оптимізації.</p> <p>Корпоративні інформаційні технології з алармово-безпековою взаємодією.</p> <p>Алармової системи стимулювання й контролювання результатів діяльності.</p> <p>Управління координацією та узгодженням рішень.</p> <p>Реінжинірингу бізнес-процесів у цілому та за їх складовими зокрема.</p> <p>Методи та інноваційний інструментарій фінансизації.</p> <p>Розвитку персоналу та корпоративної культури сталого господарювання.</p> <p>Гнучкості й адаптивності виробничих, фінансово-економічних та соціальних процесів.</p> <p>Управління проектами та ABC/ABM – методології за принципами вартісного аналізу бізнес-процесів.</p> <p>Управління якістю на основі принципів TQM-методології.</p> <p>Управління знаннями за паритетом принципових положень адаптивно-каверної когнітивної поведінки.</p> <p>Методів, що передбачені CASE-інструментами, засобами моделювання та «активної» графіки, а також з використанням динамічних експертних систем.</p> <p>Перманентного підвищення кваліфікації та раціоналізації системи управління сталим господарюванням.</p> <p>Глибокого навчання (Machine Learning) de «Código Abierto» й отримання інформаційно-технологічних навичок для обґрунтування варіантів управлінських рішень.</p>

Функції підмеханізму формування нового формату простору поведінки множини суб'єктів господарювання	Комбінований комплекс реструктуризаційних методів і засобів
<p>Використання інструментарію реактивної реструктуризації при зміні структури власності певних об'єктів.</p> <p>Застосування за певними об'єктами радикального інструментарію глибинної реструктуризації.</p> <p>Інвестування в нове та найсучасніше обладнання й технології з активізацією структурних змін, покращенням організаційної структури тощо.</p> <p>Просторова диференціація розвитку зовнішніх та внутрішніх ринків</p>	<p>Когнітивно-орієнтованої ідентичності за змістом управлінського, професіонального та соціального досвіду.</p> <p>Інформаційно-методичні та когнітивно-інформаційні методи й засоби.</p> <p>Статистично-економетричні методи ухвалення рішень щодо раціоналізації комунікацій та логістичних зв'язків в управлінні сталим господарюванням</p>

Просторовий замкненоланцюговий механізм є бінарною системою елементів і процесів, що взаємодіють між собою та функціонують у взаємозв'язку з механізмами управління на різних рівнях. Загальна структура функціоналів замкненоланцюгового механізму управління забезпеченням сталого господарювання включає такі:

аналіз і моніторинг – стану довкілля, розвитку соціально-економічних процесів, аналіз інтересів та ступеня задоволення потреб як споживачів і населення, так і виробників та стейкхолдерів;

планування та прогнозування – розроблення планів розвитку з урахуванням прогнозованих змін у соціально-економічному середовищі, масштабах стратегічного потенціалу та змін у довкіллі;

виробництво – виконання робіт із будівництва та реконструкції об'єктів сталого господарювання з урахуванням вимог сталого розвитку;

матеріально-технічне забезпечення, зокрема матеріально-технічних ресурсів для здійснення діяльності, яка сприяє сталому розвитку;

фінансування – забезпечення фінансових ресурсів для виконання робіт зі збереження та відновлення довкілля, розвитку економіки та соціальної сфери й досягнення збалансованого функціонування й розвитку територій;

комунікації – взаємодія із зацікавленими сторонами, поширення інформації та підвищення освітнього рівня щодо проблем забезпечення сталого господарювання й сталого розвитку;

моніторинг й оцінка результатів – оцінювання результатів діяльності, виявлення проблем, установа загрози і ризиків.

Замкненоланцюговий механізм управління забезпеченням сталого господарювання включає комплекс різноманітних важелів та регуляторів для досягнення визначених цілей. Зокрема, це: нормативно-правові (законодавчі та регуляторні акти, стандарти й рекомендації, які встановлюють вимоги до сталого господарювання та контролюють їх дотримання); економічні інструменти (а саме економічного регулювання, такі як податки, субсидії, банківська та інвестиційна

політика, що спрямовані на підтримку й стимулювання сталого господарювання); технічні засоби (сучасні технології та інновації, що сприяють зниженню впливу на довкілля та підвищенню ефективності виробництва); суспільні важелі (засоби взаємодії між урядом, громадськістю та приватним сектором, а саме створення мереж, форумів та партнерств, що сприяють сталому розвитку); моніторингу та оцінки (системи збору даних, моніторингу й оцінювання, які визначають ефективність реалізації стратегії забезпечення сталого господарювання та вносять необхідні корективи); систему стимулювання (механізми, що стимулюють підприємства та організації до впровадження сталого господарювання, такі як сертифікація й маркування продуктів, конкурси та премії за досягнення у сфері сталого господарювання).

Використання на практиці процедур реалізації дії замкненоланцюгового механізму можна розділити на декілька етапів:

- Аналіз поточного стану економіки та екології, ідентифікація проблемних ділянок та причин їх виникнення.
- Планування (підготовка стратегії та планів дій з метою досягнення поставлених цілей із забезпечення сталого господарювання).
- Розробка власне механізму, який складається з системи моніторингу та контролю за дотриманням екологічних норм, системи сертифікації, системи екологічного аудиту тощо.
- Упровадження розробленого механізму управління забезпеченням сталого господарювання, який передбачає формування пілотного проекту, щоб перевірити ефективність механізму на практиці та внести корективи у роботу системи.
- Оцінка результатів (а саме заходів для покращення ефективності механізму та досягнення поставлених цілей).

Замкнуті цикли управління обумовлені формуванням системоутворюючих регуляторів у двох паралельних площинах (структурно-організаційної та структурно-функціональної) гомеостатичних підмеханізмів управління забезпеченням сталого господарювання і, відповідно, дають змогу підтримувати за цільовим орієнтиром визначену траєкторію завдяки майже одночасним «запускам» адаптаційно-стабілізаційного й бінарно-прогностичного підмеханізмів, що сприяють синхронному впровадженню репаративно-алармового й кібернетично-просторового підмеханізмів.

Третім є організаційний механізм управління процесом гармонізації сталого господарювання. До його складу інкорпоровано чотири конститутивно-ключові дуальні підмеханізми, які реалізують свої функції одночасно як системоутворюючих регулятори та важелі цілеорієнтованого впливу для підтримання визначеної траєкторії сталого господарювання. Це структурно-функціональний, алармово-безпековий, резонансний та гравітаційний підмеханізми управління процесом гармонізації сталого господарювання.

На основі комплексу теоретичних принципів можливо сформувані бінарний інструментарій управління процесом гармонізації. У його межах виокремлено специфічний функціональний інструментарій просторового організаційного механізму управління процесом гармонізації сталого господарювання, що складається з усталених організаційно-економічних засобів та методів. Використання на практиці бінарного інструментарію забезпечує реалізацію моделі

перманентної реструктуризації господарської системи зі зміною її структур та функцій і, відповідно, й технологій управління. У загальному контексті просторовий організаційний механізм управління процесом гармонізації сталого господарювання має включати такі системоутворюючі регулятори:

- структурування управління: їх застосування передбачає розбудову формальної структури з певними організаційними одиницями та повноваженнями, які забезпечують реалізацію завдань гармонізації;

- інформаційні важелі та регулятори: забезпечують збір, обробку та аналіз інформації про стан сталого господарювання, тенденції розвитку, проблеми й можливості;

- важелі та регулятори координації: забезпечують взаємодію різних організацій і стейкхолдерів, які мають вплив на процес гармонізації та спрямовані на досягнення загальних цілей;

- важелі та регулятори моніторингу й оцінювання: забезпечують оцінку результатів реалізації завдань та визначають необхідність коригування стратегії гармонізації в межах певної системи господарювання;

- фінансові важелі та регулятори фінансизації: забезпечують фінансування проектів та програм із гармонізації, включаючи визначення джерел фінансування й механізми розподілу коштів тощо;

- важелі та регулятори комунікації, що є важливою складовою системи організаційного механізму управління гармонізацією сталого господарювання.

Щодо особливостей реалізації на різних рівнях управління принципової схеми-концепту забезпечення національного сталого господарювання, то на кожному з них слід враховувати специфіку місцевих потреб і можливостей (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 – Особливості та умови реалізації на різних рівнях управління принципової схеми-концепту забезпечення національного сталого господарювання

Рівень управління	Особливості реалізації принципової схеми-концепту
Локальний	Створити місцеві органи управління, діяльність яких ґрунтуватиметься на принципах сталого розвитку, а також охоплюватиме представників різних громадських організацій, зацікавлених стейкхолдерів та місцевих бізнесів. На місцевому рівні можна реалізувати проекти з підвищення енергоефективності, розвитку відновлюваної енергетики, зменшення відходів та покращення управління водними ресурсами
Регіональний	Розробити механізми співпраці між місцевими органами управління та координувати роботу міжрегіональних проектів. Варто взяти на озброєння досвід кращих практик розвитку сталого господарювання, які вже успішно реалізуються в інших регіонах країни чи за кордоном
Національний	Визначити загальнодержавні стратегії та цілі сталого розвитку, розробити необхідні закони та створити відповідні органи управління. Національний рівень може розвивати систему підтримки сталого господарювання, включаючи фінансування, нормативну та методичну базу

Отже, доцільно за базовими положеннями принципової схеми-концепту забезпечення національного сталого господарювання застосовувати тріаду просторових механізмів забезпечення траєкторії сталого господарювання (табл. 4.5). Відтак механізм розбудови національної системи сталого господарювання, організаційний механізм управління процесом гармонізації сталого господарювання та замкненоланцюговий механізм управління забезпеченням сталого господарювання взаємодіють між собою та сприяють розвитку сталого господарювання в країні.

Таблиця 4.5 – Ключові завдання тріади просторових механізмів забезпечення траєкторії сталого господарювання з метою організації національної системи сталих фінансів

Механізм	Завдання
Механізм розбудови національної системи сталого господарювання	Ефективна організація фінансової системи та сталої бази для розвитку національної економіки. Створення відповідних правил та нормативів, які забезпечать ефективний розвиток системи сталих фінансів
Організаційний механізм управління процесом гармонізації сталого господарювання	Координація зусиль різних органів влади, громадських організацій, бізнесу та громадян із метою досягнення спільних цілей сталого господарювання. Ефективна комунікація та співпраця між різними зацікавленими сторонами, що сприятиме чіткій організації національної системи сталих фінансів
Замкнено-ланцюговий механізм управління забезпеченням сталого господарювання	Ефективне використання ресурсів та підтримки сталого розвитку економіки. Інтеграція різних галузей економіки та ефективне використання ресурсів передусім у сфері фінансів

Механізм розбудови національної системи сталого господарювання передбачає створення системи, що забезпечує ефективне використання природних ресурсів та збереження довкілля. Для досягнення цієї мети встановлюються стандарти та норми, відповідальність за якість виконання покладається на відповідні контролюючі органи.

Організаційний механізм управління процесом гармонізації сталого господарювання, у свою чергу, дозволяє підтримувати згоду та співпрацю між різними галузями та секторами економіки з метою досягнення спільної мети – сталого господарювання. Його доцільно використати на етапі рекомбінації, коли важлива взаємодія зі стейкхолдерами та їх участь у процесах гармонізації сталого господарювання.

Замкнено-ланцюговий механізм управління забезпеченням сталого господарювання сприятиме на етапі ревіталізації стійкому та ефективному функціонуванню системи сталого господарювання та забезпечить взаємозв'язок між усіма складовими системи. Він базується на принципах зменшення та повторного використання відходів. Він включає всі етапи виробництва, переробки

й використання ресурсів, забезпечуючи не лише зменшення відходів, а й екологічну безпеку.

Отже, ці три механізми щільно взаємопов'язані та доповнюють один одного, сприяючи сталому господарюванню й економічній стійкості держави. Зазначимо, що впроваджувати кожен з просторових механізмів доцільно на різних етапах реалізації реструктуризаційних процесів у межах повного циклу сталого господарювання (реорганізації, рекомбінації та ревіталізації). Так, формування національної системи сталого господарювання можливе на етапі реорганізації, коли потрібно переглянути та змінити структуру й організацію господарювання на макрорівні.

Просторові механізми забезпечення траєкторії сталого господарювання будуть корисними для дієвої організації національної системи сталих фінансів за допомогою певних засобів та важелів.

Просторова глокалізація фінансової системи України в траєкторії євроінтеграційного процесу. На сьогодні однією з найбільш актуальних проблем фінансової науки є формування системи просторової організації сталої фінансової системи. Також варто наголосити на тому, що свого часу на глобальному та європейському рівнях було запропоновано низку міжнародних ініціатив у царині сталих фінансів, які стосуються різноманітних аспектів організації сталого фінансування, серед яких, зокрема, фінансування «зеленого» переходу, видатки на мінімізацію кліматичних ризиків, організацію пріоритетного фінансування «зелених» інвестиційних проектів тощо.

Отже, динаміка розвитку сталого фінансування у глобальному вимірі свідчить про те, що в найближчі роки принципи сталих фінансів стануть обов'язковим елементом у практиці ділового обігу та нормативного регулювання фінансового сектору й нефінансових корпорацій, що залучають інвестиції на фінансових ринках у багатьох країнах регіонах світу таким чином, що з галузевого рівня формування системи сталих фінансів поступово переходитиме на глокальний, національний та регіональний рівні господарювання. При цьому найбільший інтерес з позицій організацій сталої фінансової системи становить глокальний просторовий рівень, тобто інтегративних утворень міждержавного характеру та взаємодії національних і глобальних економічних систем, на якому формуються траєкторії сталого розвитку окремих країн. Здебільшого глокалізацію зараз розглядають як постглобальну фазу розвитку світового господарства, тобто глобальну регіоналізацію, що характеризується нерозривною єдністю глобального й регіонального. Глокалізація – насамперед пристосування глобальних цілей і перспектив ділової активності до місцевих.

Для України на перспективу найважливішим стратегічним орієнтиром розвитку національного господарства є євроінтеграційна траєкторія, тому важливо враховувати той факт, що у європросторі під егідою Єврокомісії формуються єдині правила здійснення сталої фінансової діяльності для всіх країн Євросоюзу. Так, зокрема, з метою нівелювання відмінностей між країнами в оцінці параметрів сталості фінансової, у тому числі інвестиційної діяльності передбачається здійснювати скринінг проектів та застосовувати бенчмарки й кількісні показники сталості (*benchmarks, metrics*).

Також важливим етапом становлення сталої фінансової системи має бути розробка й упровадження єдиної для ЄС та України класифікації сталих фінансових проектів і продуктів, а також уніфікація понятійного апарата. До останнього необхідно ввести такі поняття, зокрема, як *стала фінансова система*, щов сучасному трактуванні охоплює кілька аспектів – економічний, екологічний, соціальний, управлінський; *кліматичні фінанси (climate finance)*, становлення яких обумовлено загостренням проблеми викидів парникових газів і зміни клімату; «зелені» цінні папери, насамперед облігації тощо. Одним із проблематичних термінологічних аспектів є розрізнення понять *сталі фінанси (sustainable finance)*, *стале фінансування (sustainable financing)*, *зелене фінансування (green finance)* тощо. За основу можна взяти трактування поняття зеленого фінансування як більш вузького щодо поняття стале фінансування й окреслити його як інвестиції, що забезпечують екологічні вигоди в широкому контексті екологічно сталого розвитку (зменшення забруднення повітря, води й ґрунту, зниження викидів парникових газів, підвищення ефективності використання існуючих природних ресурсів, пом'якшення наслідків й адаптація до зміни клімату тощо). Основною методологічною проблемою у цій царині є поки що достатньо широке трактування перерахованих понять, що утрудняє вироблення системи стандартів, які дозволяють сертифікувати «зелені» фінансові продукти. Отже, доцільно вже найближчим часом ввести до національного законодавства поняття *сталі фінанси, стале фінансування, зелені цінні папери* й визначити чіткі вимоги до відповідних ознак фінансової системи, процесів фінансування та фінансових інструментів. Багато фахівців у цих аспектах наголошують на нечіткому розумінні того, яка фінансова діяльність і які продукти належать до сталих, що становить перешкоду для інвесторів, компаній і банків при оцінці можливостей і ризиків своєї роботи.

Очевидно, що, зважаючи на зазначене, створення національних стандартів сталого фінансування в Україні має супроводжуватися їх гармонізацією з відповідними стандартами ЄС. Окремо варто згадати роль у фінансовому забезпеченні сталого розвитку *структурних та інвестиційних фондів ЄС*. Хоча більшість коштів цих фондів надається державам-членам ЄС, існують можливості для отримання фінансування й іншими країнами Європи, включаючи Україну, насамперед через програми територіального співробітництва (Interreg) та фінансової допомоги для країн-кандидатів і потенційних кандидатів на вступ до ЄС (Фонд допомоги країнам перед набуттям членства у ЄС). На сьогодні більше половини фінансування ЄС спрямовується за допомогою п'яти європейських структурних та інвестиційних фондів (*Європейський фонд регіонального розвитку, Фонд згуртування, Європейський сільськогосподарський фонд, Європейський соціальний фонд і Європейський фонд морського та рибного господарства*), які, у свою чергу, керуються Європейською комісією та країнами ЄС. Вони інвестують у створення робочих місць, соціальну рівність, стійку й здорову європейську економіку та довкілля [12].

Очевидно, що в умовах реконструктивного розвитку господарства України, який має поєднувати післявоєнне відновлення економіки із структурними трансформаціями за напрямками екологізації виробництв, переходу до нових технологічних укладів на енергоефективні технології та екологічно безпечні

джерела енергії, в умовах браку власних коштів держави й українського бізнесу виключно важливою є роль іноземних, насамперед європейських партнерів.

У цілому глокалізаційні процеси у фінансовій системі України, пов'язані із вбудовуванням її фінансової системи у фінансову систему Євросоюзу на принципах сталості, можуть бути описані у рамках запропонованої моделі, яка передбачає формування метапростору сталого господарювання, що складається з простору «великої» господарської системи Євросоюзу та «малих» господарських систем нашої країни, котрі в результаті сукупно утворюватимуть спільний господарський простір сталого господарювання України та ЄС, у якому відбуватиметься процес глокалізації норм, правил і практики сталого фінансування в Україні із відповідними нормами, правилами й настановами Євросоюзу (рис. 4.4).

На національному рівні орієнтирами для розвитку системи сталих фінансів в Україні є Дорожня карта з формування сталих фінансів, розроблена ПРООН у співпраці з Національним банком України, а також заходи, визначені Дорожньою картою розвитку сталого фінансування, запропонованій у Політиці НБУ щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року, та інші рекомендації фахівців.

Ці документи передбачають чотири основні напрями формування перспективної траєкторії розвитку сталого фінансування: імплементацію екологічних, соціальних та управлінських критеріїв у систему корпоративного управління фінансових установ; формування системи управління екологічними та соціальними ризиками (*environmental and social risk management, ESRM*); критеріальне таксономічне оцінювання та відбір проєктів для фінансування з урахуванням їх ролі для сталого розвитку; обов'язкове розкриття фінансовими установами інформації про сталий характер їх діяльності тощо.

У результаті становлення національної системи сталих фінансів в Україні шляхом глокалізації європейських підходів дозволить сформувати потужну та дієву основу для забезпечення сталого господарювання. Ще одним завданням для України є використання концептуального підходу, який дозволяє оцінити як прямий, так й опосередкований ефекти сталості від інвестування. Зокрема, за таким підходом, який насамперед необхідно втілити у сфері форсайт-проєктування просторового розвитку, в інвестиційних оцінках враховуватимуться не тільки власне сфери вкладення ресурсів (наприклад, «зелений» транспорт, «зелені» технології промисловості й АПК), але й природоохоронний ефект, що досягається опосередковано, наприклад, через покращення управління (*environmental impact*) маршрутизацією транспортних потоків та ін. При цьому саме «зелене» фінансування можна розділити на цільове й нецільове. У першому випадку йдеться про фінансування «зелених» технологій, сфер діяльності або проєктів головним чином за рахунок «зелених» облігацій і кредитів, державних субсидій, безповоротної міжнародної допомоги тощо. При нецільовому ж фінансуванні кошти надаються компаніям, які успішно управляють *Esg-Ризиками* (мають відповідні рейтинги) і можуть розглядатися як дружні навколишньому середовищу. У такому разі фінансування здійснюється за рахунок інвестицій у публічні або приватні акції (*listed and private equity investments – «sustainable and responsible investments», SRI*) або корпоративного фінансування (*corporate finance*).

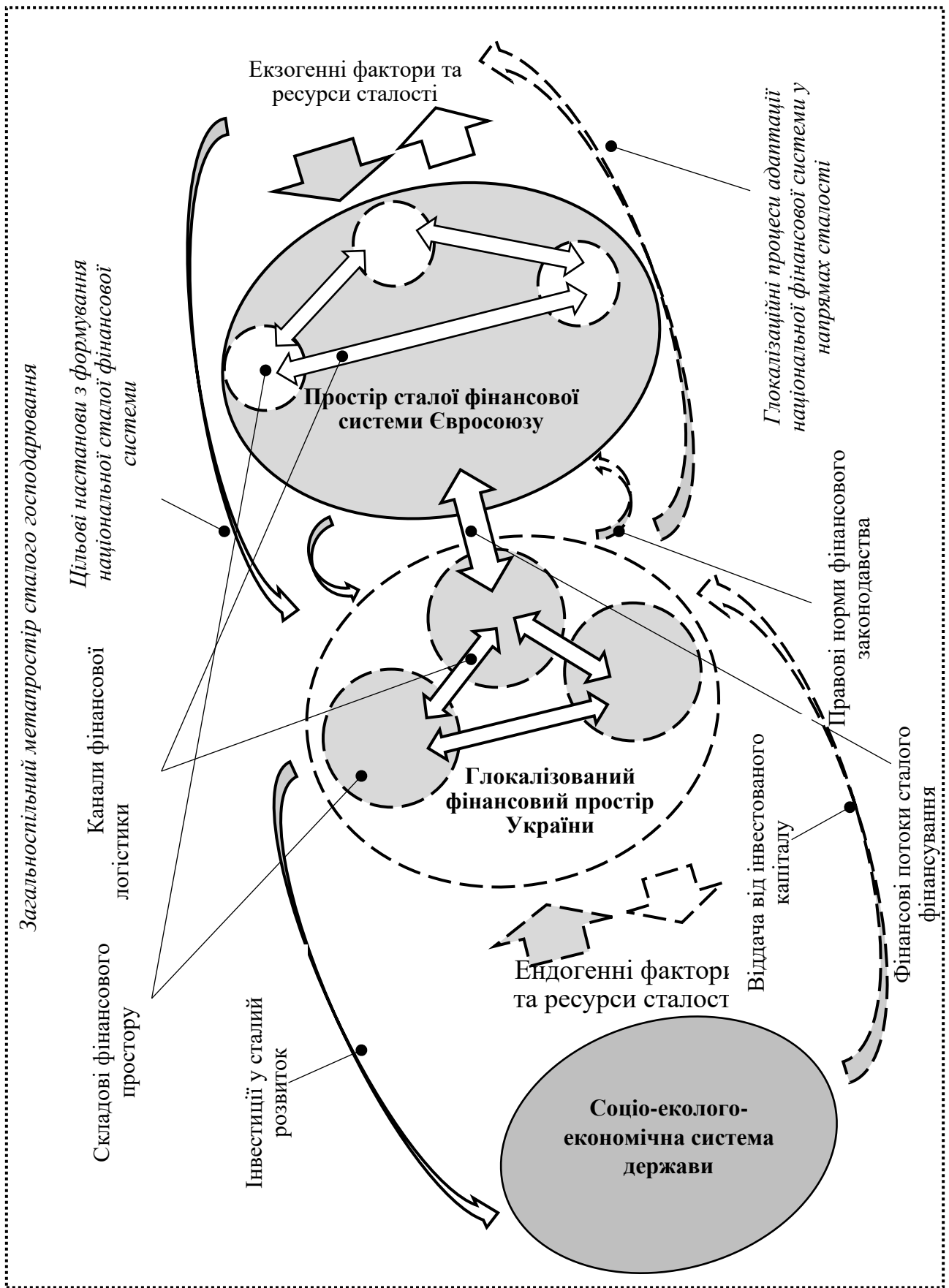

Рисунок 4.4 – Концептуальна метасторова модель організації сталого фінансового простору України

Засоби просторової організації системи сталих фінансів. Стале фінансування вимагатиме формування та послідовної реалізації спеціальної політики, яка стимулюватиме учасників ринку сприяти «екологізації» фінансового сектору та переходу до сталого розвитку згідно із траєкторією, заданою відповідним стратегічним плануванням. При цьому національний план дій із імплементації сталого фінансування має обов'язково враховувати особливості економічного розвитку країни, а також орієнтуватися на досвід організації сталого фінансування господарської діяльності в різних країнах світу. Подібний план дій, метою якого є вихід на траєкторію сталого фінансування господарської системи країни, має включати наступні позиції:

- головні цілі та пріоритети України у залученні сталих інвестицій;
- можливі перешкоди на шляху здійснення сталого інвестування;
- інструменти та механізми активізації сталого інвестування;
- покрокові інструкції із залучення сталих інвестицій;
- напрями державної політики в частині запобігання або мінімізації можливого відтоку сталих інвестицій під впливом несприятливих чинників ринкового та політичного середовища [162].

Очевидно, що реалізація переходу нашої країни до сталого фінансування й, відповідно, формування системи сталих фінансів має охоплювати, як неодноразово згадувалося, всі просторові рівні, а саме загальнодержавний, регіональний та муніципальний. При цьому кожен з них матиме власну специфіку, тобто сформульовані цілі і пріоритети, та відповідні специфічні інструменти і механізми сталого фінансування. У зведеному вигляді засоби просторової організації системи сталих фінансів на національному, регіональному та муніципальному рівнях наведено у таблиці 4.6.

Отже, становленні національної системи сталих фінансів основну роль відіграє процес гармонізації фінансового законодавства України та ЄС в частині імплементації вже згадуваних положень щодо фінансування проєктів сталого розвитку на основі запровадженої у перспективі в Україні Національної таксономії сталих видів діяльності.

Також важливими складовими механізму імплементації принципів сталого фінансування у фінансову діяльність є організація роботи та здійснення заходів із підвищення рівня фінансової обізнаності суб'єктів економічної діяльності в питаннях розвитку в Україні сталого фінансування, централізація управління й регулювання у сфері сталого фінансування в НБУ та НКЦПФР. Має всебічно розвиватися напрям форсайт-стратегування сталого розвитку на національному рівні, здійснення державної фінансової політики на принципах сталого розвитку, насамперед маєтись на увазі формування національного довгострокового форсайту як комплексної системи взаємопов'язаних між собою інноваційних «зелених» проєктів, спрямованих на забезпечення в Україні сталості з економічних, екологічних та соціальних позицій.

Таблиця 4.6 – Засоби просторової організації системи сталих фінансів на національному, регіональному та муніципальному рівнях

Просторовий господарський рівень	Інститути та інституції системи сталих фінансів	Норми, правила і настанови з організації сталих фінансів	Практики, механізми та інструменти сталих фінансів
<p>Загальнодержавний</p>	<p>Центральні державні органи-регулятори загальнонаціонального рівня – Президент України, Верховна Рада, Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку та ін. <i>На перспективу</i>: Національна комісія з питань сталого фінансування, Центральний банк природних ресурсів; Національний суверенний фонд (стабілізаційний фонд, фонд майбутніх поколінь, фонд сталого розвитку), фонд фінансування форсайтів сталого розвитку; фонд зеленої економіки, фонд реконструктивного розвитку національного господарства,</p>	<p>Указ Президента України № 722 від 2019 р. «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року»; Путівник Світового банку із розроблення національної таксономії сталих фінансів (Overview and recommendations for sustainable finance taxonomies, ICMA); Другий (оновлений) національно визначений внесок України до Паризької угоди Рамкової конвенції ООН зі зміни клімату; Європейська зелена угода (The European Green Deal); Європейський зелений курс (ЄЗК); Дорожня карта «Сталі фінанси. EU Green Deal» ПРООН; Політика НБУ щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року; Дорожня карта Політики НБУ щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року</p>	<p>Гармонізація фінансового законодавства України та ЄС; централізація управління та регулювання у сфері сталого фінансування в НБУ та НКЦПФР; стабілізація фінансової системи; формування рамкових засад сталої фінансової діяльності; акумуляція фінансових ресурсів для сталого розвитку; форсайт-стратегування сталого розвитку; здійснення державної фінансової політики на принципах сталого розвитку з урахуванням ESG-критеріїв; фінансування проектів сталого розвитку на основі національних таксономій сталих видів діяльності; вдосконалення корпоративного управління в банках та небанківських фінансових установах щодо факторів ESG</p>

Продовження таблиці 4.6

Просторовий господарський рівень	Інститути та інституції системи сталих фінансів	Норми, правила і настанови з організації сталих фінансів	Практики, механізми та інструменти сталих фінансів
Загальнодержавний	<p>Національна комісія зі сталих фінансів; платформа зі сталих фінансів; Зелена біржа; Національне агентство підтвердження статусу зелених фінансових інструментів; Національний акселератор для зелених фінансів; організації-оцінювачі для сертифікації «зелених» фінансових інструментів та верифікації результатів сталого фінансування</p>	<p>Принципи корпоративного управління ОЕСР; вимоги НКЦПФР до кодексу корпоративного управління; Національна таксономія для ідентифікації зелених проєктів та фінансових інструментів (Директива 2019/2088), Національна таксономія для ідентифікації соціальних проєктів та фінансових інструментів (Звіт TEG 2019); імплементація а національне законодавство Регламенту ЄС 2019/2088; поняття «стала інвестиція» (sustainable investment), «ризик сталості» (sustainability risk), «фактор сталості» (sustainability factor) та інших положень європейського законодавства про стале фінансування (розкриття фінансової та нефінансової інформації, управління кліматичними ризиками, стандарт «зелених» облігацій та ін.). <i>На перспективу:</i> норми права про цивільну власність на природні ресурси і виплату громадянських дивідендів; законодавство про Фонд майбутніх поколінь та економічний паспорт українця; інші інституціональні засади, інститути та інституції у сфері формування національної системи сталих фінансів</p>	<p>Розроблення стандартів із розкриття банками та НФУ інформації про ESG; формування вимог з управління банками та НФУ екологічними й соціальними ризиками; встановлення фінансовим установам критеріїв оцінки та відбору проєктів для фінансування з урахуванням їх ролі в сталому розвитку; забезпечення розкриття фінансовими установами інформації про сталість їх діяльності; інтеграція кліматичних аспектів у систему забезпечення фінансової стабільності; організація роботи та здійснення заходів із підвищення рівня фінансової обізнаності суб'єктів економічної діяльності в питаннях розвитку в Україні сталого фінансування; організація Національної комісії зі сталих фінансів та Національної платформи сталих фінансів</p>

Продовження табл. 4.6

Просторовий господарський рівень	Інститути та інституції системи сталих фінансів	Норми, правила і настанови з організації сталих фінансів	Практики, механізми та інструменти сталих фінансів
Регіональний	<p>Регіональні органи влади та місцевого самоврядування як регулятори фінансової політики на регіональному рівні; регіональні платформи сталого фінансування; регіональні платформи управління проектами (форсайтами) сталого розвитку, Державний фонд регіонального розвитку; регіональні фонди сталого розвитку; регіональні агентства зелених інвестицій, регіональні акселератори сталих («зелених») фінансів; регіональні офіси публічно-приватного партнерства в реалізації проектів сталого розвитку; екологічні бізнес-інкубатори, технопарки, технополіси, інноваційні хаби «зеленого» фінансування; «зелені» (екологічні) спеціальні економічні зони; екологічні кластери; регіональні фондові біржі «зелених» фінансових інструментів, регіональні фінансові компанії з управління активами «зелених» інвестиційних проектів</p>	<p>Гармонізовані із законодавством ЄС положення національного законодавства України про сталі фінанси і стале фінансування; Закон України «Про державно-приватне партнерство»; регіональні регуляторні акти про організацію сталого фінансування проектів і програм сталого розвитку; положення про регіональні фонди фінансування сталого розвитку, регіональні агентства «зелених» інвестицій, офіси публічно-приватного партнерства та інші регіональні інститути системи сталих фінансів; національне законодавство про спеціальні (вільні) економічні зони; Бюджетний кодекс України; Господарський кодекс України; Закон України «Про засади державної регіональної політики»</p>	<p>Інтегроване платформне управління регіональними фінансовими активами; публічно-приватне партнерство у фінансуванні сталого розвитку; формування регіональних ринків «зелених» фінансових активів; створення регіональних платформ та фондів фінансування «зелених» і соціальних проектів; стимулювання розвитку сталих фінансових відносин у регіонах; стале фінансування видатків на соціально-економічний та екологічний розвиток регіонів; стратегії, форсайти, програми і проекти сталого регіонального розвитку; регіональні проектні компанії SPV-типу; забезпечення фінансовими ресурсами регіональних центрів «зеленої» економічної активності, формування креативної та СМАРТ-спеціалізації регіонів на основі регіональних ресурсів; скоординована із стейкхолдерами реалізація регіональної фінансової та інвестиційної політики; форсайт-проекткування сталого просторового розвитку регіонів</p>

Закінчення табл. 4.6

Просторовий господарський рівень	Інститути та інституції системи сталих фінансів	Норми, правила і настанови з організації сталих фінансів	Практики, механізми та інструменти сталих фінансів
<p>Муніципальний (місцевий та локальний)</p>	<p>Органи місцевого самоврядування територіальних громад як регулятори та відповідальні особи публічного управління за здійснення фінансової політики на муніципальному й місцевому рівнях; муніципальні агенції сталого розвитку; муніципальні фонди фінансування сталого розвитку; муніципальні офіси публічно-приватного партнерства; муніципальні офіси й платформи «зелених» і соціальних проєктів (проєктів сталого розвитку); сталі фінансові установи (біржі, банки, фінансові компанії, ломбарди, лізингові компанії, кредитні компанії, страхові компанії, інвестиційні компанії та ін.); окремі корпорації, підприємства та їх альянси, які дотримуються норм, правил і принципів сталої фінансової діяльності</p>	<p>Норми відповідальної фінансової поведінки національного законодавства України про сталі фінанси; регуляторні акти муніципальних органів місцевого самоврядування в частині забезпечення сталого фінансування розвитку громад; Закон України «Про місцеве самоврядування»; положення про місцеві фонди фінансування сталого розвитку, муніципальні агентства «зелених» інвестицій, офіси публічно-приватного партнерства, бізнес-інкубатори проєктів сталого розвитку, акселератори «зелених» проєктів та інші муніципальні інститути системи сталих фінансів; кодекси корпоративного управління суб'єктів господарювання</p>	<p>Створення муніципальних та місцевих агенцій і фондів фінансування сталого розвитку; професійна діяльність сталих фінансових установ; управління фінансами територіальних громад, платформне полісуб'єктне управління територіальними активами; форсайт-проєктування і взаємодія стейкхолдерів у формуванні фінансових ресурсів муніципальних утворень; місцеве самооподаткування на потреби сталого розвитку; сек'юритизація природних активів територіальних утворень; емісія муніципальних «зелених» облігацій; бюджетна трансфертна підтримка муніципальних проєктів сталого розвитку; фінансова підтримка місцевих креативних виробництв; інклюзія місцевих природних ресурсів до господарського обігу; стабілізація фінансових відносин суб'єктів господарювання територіальних громад організацією відповідальної фінансової поведінки в усіх сферах господарювання</p>

Щодо регіонального рівня, то базовими механізмами формування сталих фінансових систем територій мають стати інтегроване платформне управління регіональними фінансовими активами, публічно-приватне партнерство у фінансуванні сталого розвитку, формування регіональних ринків «зелених» фінансових активів; створення регіональних платформ та фондів фінансування «зелених» і соціальних проєктів; стимулювання розвитку сталих фінансових відносин цілеспрямованою політикою органів регіональної влади, серед заходів якої варто звернути увагу на стале фінансування видатків на соціально-економічний та екологічний розвиток регіонів; розробку стратегій, форсайтів, програм і проєктів сталого регіонального розвитку; створення за державною участю регіональних проєктних компаній SPV-типу для забезпечення сек'юритизації природно-ресурсних активів.

На відміну від загальнодержавного, регіональний рівень розвитку фінансових відносин у загальному аспекті не потребує створення, в обов'язковому порядку, спеціалізованих фінансових органів чи установ публічного сектору для забезпечення сталого фінансування. На цьому рівні регуляторами фінансової політики виступають відповідні регіональні органи влади та місцевого самоврядування.

Муніципальний рівень в Україні є основним для формування сталої фінансової поведінки безпосередніх учасників фінансових відносин. На цьому рівні й реалізовуватиметься, по суті, інноваційна фінансова парадигма, заснована на взаємній фінансовій, соціальній та екологічній відповідальності всіх стейкхолдерів у фінансових відносинах – бюджетування, інвестування, кредитування, страхування, емісії та обігу цінних паперів тощо. На цьому рівні здійснюватиметься професійна діяльність сталих фінансових установ, узгоджена із усіма зацікавленими сторонами в управлінні фінансами територіальних громад. З організаційними цілями у цьому процесі має застосовуватися платформне полісуб'єктне управління територіальними активами з метою сталого розвитку; форсайт-проєктування і взаємодія стейкхолдерів у формуванні фінансових ресурсів муніципальних утворень. Серед специфічного інструментарію сталого фінансування на перший план виходять бюджетна підтримка муніципальних проєктів з використанням як власних ресурсів громади, так і трансфертів з бюджетів вищих рівнів; місцеве самооподаткування на потреби сталого розвитку; сек'юритизація природних активів територіальних утворень; емісія муніципальних «зелених» облігацій; фінансова підтримка місцевих креативних виробництв; інклюзія місцевих природних ресурсів до господарського обігу з метою перетворення їх на активи муніципальних утворень. У якості нормативно-правової бази формування системи сталих фінансів на муніципальному рівні застосовуватимуться положення щодо організації сталої фінансової поведінки установ й організацій, імплементовані в національному законодавстві України та підзаконних регуляторних актах, ухвалених відповідними державними органами (НБУ, НКЦПФР, Міністерством фінансів України тощо). За умови посилення фінансової самостійності місцевих громад набуватимуть більшої ваги регуляторні акти муніципальних органів місцевого самоврядування, які стосуватимуться фінансового забезпечення сталого розвитку громад; положення про місцеві фонди фінансування сталого розвитку, муніципальні агентства «зелених» інвестицій, офіси публічно-приватного партнерства, бізнес-інкубатори проєктів сталого розвитку,

акселератори «зелених» проєктів та інші інституціональні утворення системи сталих фінансів муніципального рівня (див. табл. 4.6).

Структурна схема просторової організації національної системи сталих фінансів. В основу такої схеми нами покладено два основні аспекти формування сталих фінансових відносин. Так, з одного боку, це *організаційний аспект*, що передбачає організацію взаємообумовленої та взаємопов'язаної системи сталих фінансових установ, підприємств й організацій, а також органів публічного управління національним господарством. З іншого боку, це *інституціональний аспект*, який передбачає формування відповідного інституціонального середовища – норм, правил і рекомендованих практик відповідальної фінансової поведінки, сталих фінансових відносин та повноцінного фінансування сталого просторового розвитку на всіх рівнях системної організації національної господарської системи (рис. 4.5).

Як видно, обидва аспекти взаємопов'язані між собою системними зв'язками таким чином, що гармонізовані з відповідним європейським законодавством та світовими трендами формування сталої фінансової системи, імплементовані на державному рівні нормативно-правові засади сталого фінансування транслюватимуться в якості рамкових правил сталої фінансової діяльності на нижчі рівні просторового фракталу – регіональний і муніципальний. Відповідно, має бути створено низку фінансових установ, передбачених Дорожньою картою Політики розвитку сталого фінансування до 2025 року, а також інших фінансових інституціональних утворень, необхідних для забезпечення ефективного функціонування національної системи сталих фінансів. Серед цих структур варто насамперед звернути увагу на формування фондів фінансування сталого розвитку, оскільки вони є корисними з позицій забезпечення як сталості власне фінансової системи, так і фінансування сталого господарювання в цілому. Для створення подібних територіальних фондів фінансування сталого розвитку рекомендується використовувати три основні формати: бюджетний, коли цільовим завданням фонду є професійне фінансове планування бюджетних видатків на перспективу; сервісний, коли функція фонду полягає у налагодженні публічно-приватного партнерства у фінансуванні сталого розвитку, та проєктний, що передбачає формування інвестиційних проєктних пропозицій для фінансового ринку [131, с. 227–229].

Як можливий варіант організації фінансової установи, відповідальної за стале фінансування, можна розглядати створення замість або паралельно із фондом фінансування сталого розвитку на загальнонаціональному рівні державного банку сталих інвестицій для підтримки інвестицій у різноманітні проєкти (або комплексні форсайти), пов'язані зі сталим просторовим розвитком: технологічної модернізації промислових, аграрних виробництв та інфраструктури; відновлення екосистем природно-ресурсних комплексів; розвитку смарт-міст та смарт-ОТГ, цифровізації сфери гарантування екобезпеки територіальних утворень; підтримки сталого вододіля, лісо- та землекористування тощо, який виступатиме, серед іншого, катализатором інвестицій приватного сектору в сталий розвиток.

Окремим інституціональним напрямом формування сталої фінансової системи пропонуємо розглядати податкове стимулювання сталого фінансування.

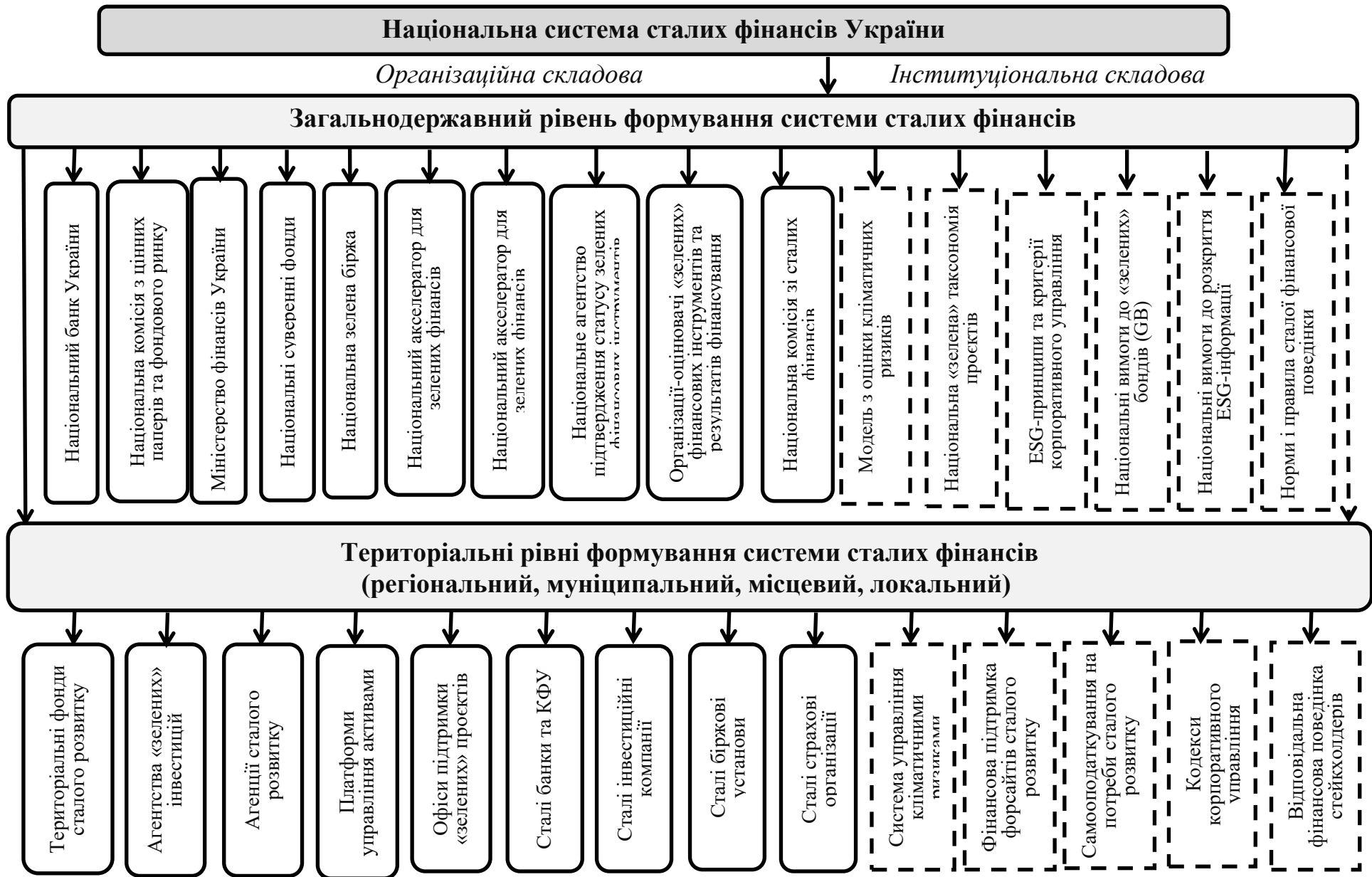

Рисунок 4.5 – Просторова організація національної системи сталих фінансів України

За цим напрямом насамперед слід розвивати на рівні територіальних громад самооподаткування на цілі сталого розвитку, що передбачає розробку новітнього, відповідного вимогам сучасності національного законодавства про місцеве самооподаткування, його узгодження із відповідними позиціями Закону України «Про місцеве самоврядування» та імплементацію в Податковий кодекс України [131, с. 365–368].

У цілому наведена просторова організація сталої фінансової системи забезпечуватиме в перспективі вихід фінансової системи держави, її регіонів та муніципальних утворень на траєкторію сталого господарювання. У такому разі фінансова система України має пройти три пов'язані між собою етапи, за якими відбуватимуться відповідні організаційно-інституціональні перетворення.

Так, на *першому етапі реорганізації* має бути організовано низку сталих фінансових установ, призначенням яких стане забезпечення внутрішньої сталості фінансової системи країни та можливостей для повноцінного фінансування потреб сталого господарювання.

На *другому етапі рекомбінації* передбачається перенесення зусиль з організації фінансування та напрямів фінансових потоків з проблемних із екологічного та соціального поглядів на сталі види діяльності з концентрацією фінансових зусиль на забезпеченні фінансування проєктів технологічного «зеленого» переходу, «зеленої» післявоєнної реконструкції національного господарства, проєктів та програм сталого просторового розвитку тощо.

На *третьому етапі ревіталізації* відбуватиметься насичення фінансовими, насамперед інвестиційними ресурсами пріоритетних зон, локомотивних галузей територіальної економіки та цілеспрямована фінансова підтримка смарт-спеціалізації інноваційного регіонального розвитку з широким використанням парадигмальних підходів довгострокового форсайт-проєктування. За таким підходом, передбачається в якості детермінантів розглядати саморозвиток крафтових виробництв на унікальній місцевій ресурсній базі, просторову самоорганізацію економічно та фінансово самодостатніх сталих територіальних утворень на засадах платформної економіки тощо.

У результаті таких поетапних структурних перетворень очікуємо запуск процесу автотельних структурних перетворень у фінансовій системі країни, які відповідатимуть потребам сталого господарювання.

4.2. Траєкторія переходу України до сталого господарювання

Дорожня карта переходу України до сталого господарювання. Упорядкований алгоритм управлінських дій переходу України до сталого господарювання. Етапи формування сталих фінансів України в системі сталого господарювання

Дорожня карта переходу України до сталого господарювання. Методологія побудови дорожньої карти. Процес імплементації концепту сталого господарювання є доволі складним за своєю структурою, оскільки передусім пов'язаний із упорядкуванням управлінських дій у напрямі охоплення досить

динамічних багат шарових полісуб'єктних систем взаємодії ключових стейкхолдерів. Значною мірою вирішення проблеми зосереджені у площині вибору методології досягнення результатів. Тут йдеться про побудову відповідної дорожньої карти. Також суттєвим методологічним питанням є імплементація нових підходів у контексті визначення співвідношення просторового концепту сталого господарювання з процесом узгодження уявлень про напрям, шлях, траєкторію та алгоритм розвитку як таких, що формують та обумовлюють єдину цілісну систему умов досягнення позитивних цільових орієнтирів. По суті, саме низка визначених позицій впливає на формування адекватної дорожньої карти проведення необхідних трансформаційних процесів з метою досягнення умов сталого господарювання.

Розглянемо трактування складових компонентів. Категорію *напря́м* доцільно розглядати як спрямованість діяльності на забезпечення сталих форм господарювання до європейського типу організації та управління. У такому разі шлях як категорія має сприйматися як сукупність транзитних каналів, за якими відбувається процес імплементації концептуальних положень сталого господарювання у систему суб'єкт-суб'єктних відносин. Щодо *траєкторії* слід відзначити, що вона характеризує форму та амплітуду переміщення концептуальних положень сталого господарювання у просторі та часі організації життєдіяльності відповідних господарських утворень. *Алгоритм* – це передусім порядок скінченної кількості дій, що пропонується для сукупності суб'єктів (стейкхолдерів), котрі орієнтовані на досягнення результату з організації сталого господарювання у відповідному господарському просторі. Алгоритм також передбачає наявність системи правил виконання дискретного процесу досягнення поставленої мети за скінченний час. Для візуалізації дорожньої карти необхідне формування відповідних блок-схем. У змістовному аспекті *напря́м* характеризується необхідністю реструктуризації існуючої господарської системи, що задається загальноєвропейськими принципами її організації, включаючи такі характеристики, як швидкість, складність та взаємодія. *Шляхи* досягнення позитивного результату обумовлюють проходження, опредметнення та закріплення положень сталого господарювання у процесах екологізації, цифровізації й соціалізації на різних просторових рівнях управління (національний, регіональний, локальний) через розробку окремих форсайт-проектів. *Траєкторія* забезпечення імплементації концепту сталого господарювання характеризується відповідними етапами проведення реструктуризації, включаючи реорганізацію, рекомбінацію та ревіталізацію господарської системи.

Алгоритм формування просторової моделі сталого господарювання за схемою розглядається з декількох позицій. У найбільш загальному вигляді схема траєкторії є відповідним метаалгоритмом дій. При цьому метаалгоритм розглядається як своєрідний алгоритм організації просторової метасистеми (фракталу) з позицій сталого господарювання. Метаалгоритм орієнтує на вирішення завдання, пов'язаного із розробкою конкретних алгоритмів, що враховують специфіку певного простору.

На кожному з етапів розвитку господарської системи пріоритетність складових дорожньої карти змінюється. Так, для сучасного стану національної господарської системи домінуючим є визначення траєкторії імплементації з прив'язкою до неї відповідних алгоритмів реалізації концепту сталого господарювання. Загальну схему траєкторії імплементації національного концепту сталого господарювання зображено на рисунку 4.6.

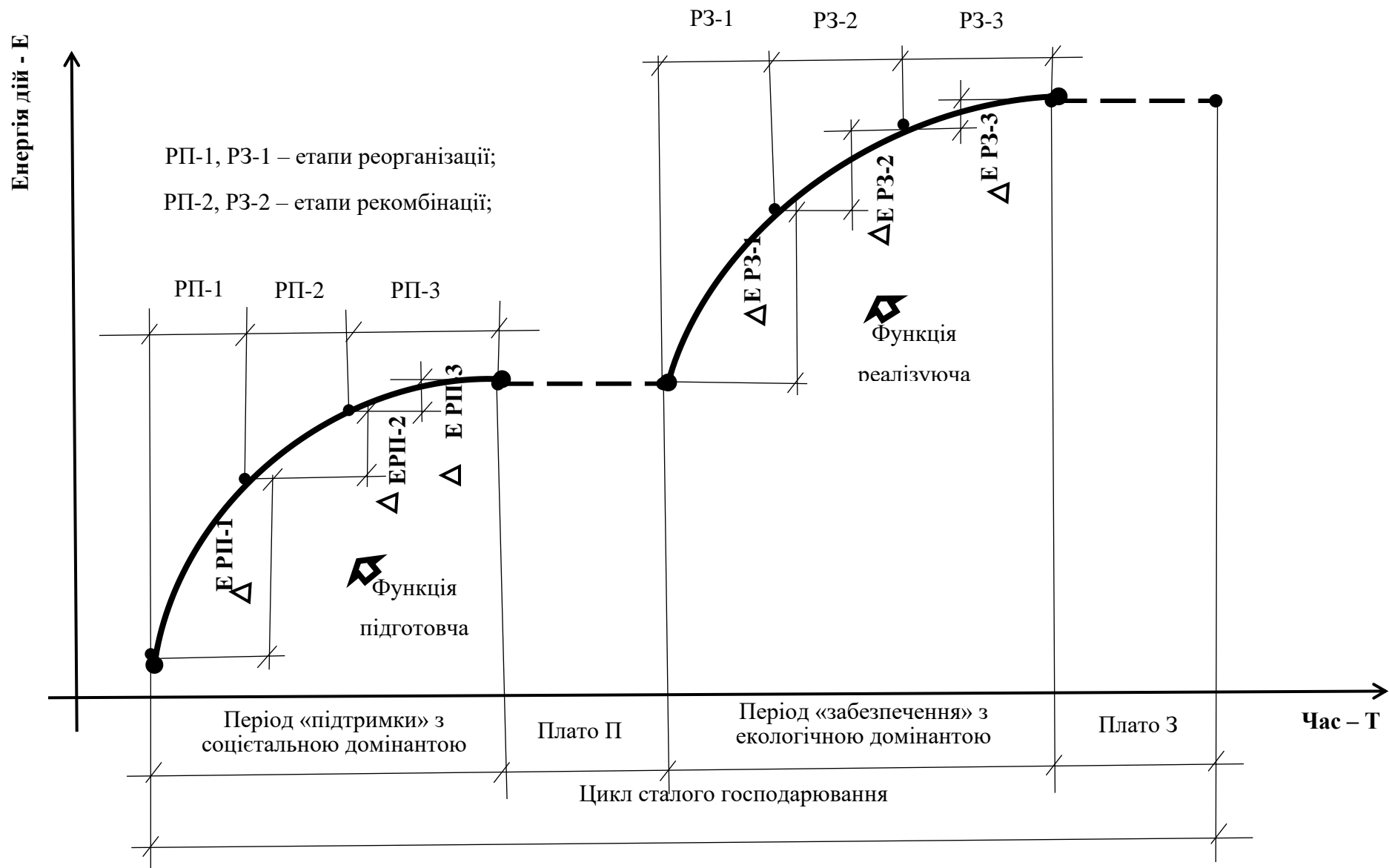

Рисунок 4.6 – Схема траєкторії імплементації національного концепту сталого господарювання

У цілому представлена схема траєкторії імплементації концепту сталого господарювання зорієнтована на інституціоналізацію портфоліо динамічних, постійно діючих диференційованих форсайт-проектів. Тобто зазначена схема траєкторії має ознаки універсальності, а відтак може застосовуватися для господарських систем будь-якого просторового масштабу. Розвиток соціально-економічних систем за принципами фракталу має ознаки як детермінованості (загальна тенденція), так і невизначеності, випадковості (для окремих структурних елементів), подібно до фізичних явищ [67].

Так, функціонування господарських структур більшого економічного масштабу впливає на формування й розвиток менших господарських структур, подібно до росту кристалів. При цьому чим менший економічний і географічний розмір такої структури, тим менш інертний її розвиток та більш гнучка динаміка господарської поведінки. Отже, розвитку й функціонуванню великих господарських систем за наведеною моделлю притаманний вищий ступінь відповідності траєкторії сталого господарювання, а малих – більш вільна господарська поведінка та її волатильність при збереженні, однак, загального вектору господарського руху. З позицій самоорганізації господарських систем важливо відзначити, що варто звернути увагу на такі фактори, як збереження актуальної переваги суб'єктів господарювання в ринкових умовах на будь-якому відрізку траєкторії сталого господарювання та пріоритетність соціального аспекту діяльності господарських систем [120]. Це можливо шляхом правильно організованого управління змінами й трансформації системи управління розвитком на основі форсайт-підходів та застосування інноваційних стейкхолдерських, ціннісних засад управління проектами, запропонованих у РМВОК-7 [208].

Як видно, траєкторія імплементації концепту сталого господарювання складається з двох періодів та двох плато. Зокрема, це період підтримки з соціетальною домінантою з платою П, а також період забезпечення з екологічною домінантою і платою З. Кожний з періодів складається з трьох етапів. Перший – реорганізації (РП-1, РЗ-1); другий – рекомбінації (РП-2, РЗ-2) і третій – ревіталізації (РП-3, РЗ-3). Крім смислової різниці між етапами, існує диференціація за величиною затратної енергії управлінської дії Е. В обох періодах для першого етапу реорганізації затрати управлінських дій є більш значними, оскільки потребують змін власне траєкторії розвитку, що само по собі потребує імплементації значного комплексу інновацій. Водночас на етапах рекомбінації та ревіталізації енергія управлінських дій поступово знижується. Така ситуація зумовлена тим, що господарська система нового типу поступово набуває властивостей самоорганізації.

З функціонального погляду період підтримки з соціетальною домінантою виконує підготовчу функцію для досягнення стану сталого господарювання; період забезпечення з екологічною домінантою – завершеної реалізації просторової моделі сталого господарювання. Щодо виділення у циклі сталого господарювання плат, то слід відзначити, що вони виконують особливу функцію залагодження складових просторої моделі сталого господарювання для формування стійкого базового стану, як умови подальшого розвитку. Тут доцільно виявити різницю між категоріями реструктуризація, реорганізація, рекомбінація та ревіталізація.

Реструктуризація. Як уже відзначалося, реструктуризація господарських систем пов'язана із пошуком відповідної інноваційної моделі розвитку, зокрема придатної моделі сталого господарювання. Реструктуризація господарської системи передбачає не тільки організацію роботи різних її елементів, а й упровадження в цю систему принципово нових організаційних соціально-економічних складових та усунення застарілих. При цьому варто звернути увагу на широке трактування поняття реструктуризації як комплексної оптимізації системи функціонування господарського утворення відповідно до зовнішніх вимог і виробленої стратегією його розвитку, що сприяє принциповому поліпшенню управління, підвищенню ефективності й конкурентоспроможності виробництва, продукції та послуг, що випускається та пропонується споживачам, на базі сучасних підходів до управління, у тому числі методології управління якістю, реінжинірингу бізнес-процесів, інформаційних технологій і систем тощо [295, с. 145]. Також важливим є визначення адекватних напрямів переходу до національного концепту сталого господарювання, що доцільно здійснювати на основі загальних тенденцій, притаманних світовій діловій спільноті, при формуванні кейсів трансформації певної господарської системи. У загальному аспекті йдеться про структурні зміни, що відбуваються під керівництвом державних і регіональних органів влади щодо створення нової, більш досконалої та ефективно функціонуючої господарської системи. Реструктуризація передбачає також зміну форми власності, способів фінансування й керування активами простору сталого господарювання.

Саме як базові визначаємо три основних етапи реструктуризації, відповідно до яких необхідно здійснювати структурні реформи, орієнтовані на забезпечення сталого господарювання.

Етап реорганізації. Його особливістю є радикальне переосмислення та перепроєктування господарських процесів у бік сталого господарювання. Реорганізація виступає у якості, по-перше, засобу виходу з кризового становища; по-друге, способу формування нової структури виробництва, адекватної потребам поточних та перспективних періодів розвитку господарської системи; по-третє, інструменту формування інноваційної структури управління господарюванням. На цьому етапі забезпечуються умови адаптації господарської системи до завдань підвищення конкурентоспроможності в умовах пріоритетності соціальної чи екологічної домінант.

Етап рекомбінації. Формування конструктів просторових моделей сталого господарювання на засадах зміни системи перерозподілу інформаційних та фінансових потоків й управлінських дій щодо досягнення цільових орієнтирів розвитку. Об'єднання суб'єктів господарювання у нові просторові форми організації відбувається з визначення значущості їх складових.

Етап ревіталізації. Забезпечення досягнення умов самооновлення. Це такий стан, при якому покращується простір життєдіяльності людини у більш придатну форму для існування. Характеризується процесом пожвавлення економіки шляхом отримання ефектів віддачі від інвестування на попередніх етапах та розкриття нових можливостей.

Визначивши сутнісні ознаки етапів траєкторії імплементації національного концепту сталого господарювання, можливо опредметнити алгоритми досягнення цільових орієнтирів за окремими етапами.

Доцільно їх представляти у табличній формі, продемонстровано макетах нижче (табл. 4.7, 4.8).

Таблиця 4.7 – Алгоритм управлінських дій переходу України до сталого господарювання з соціетальною домінантою (період *підтримки*)

Реструктуризація	Етап	Соціетальна домінанта	Економічний фактор	Екологічний фактор	Фінансове забезпечення (П)	Інституціональне забезпечення (П)
	Реорганізації					
	Рекомбінації					
	Ревіталізації					
	Плато П					

Таблиця 4.8 – Алгоритм управлінських дій переходу України до сталого господарювання з екологічною домінантою (період *забезпечення*)

Реструктуризація	Етап	Екологічна домінанта	Соціетальний фактор	Економічний фактор	Фінансове забезпечення (3)	Інституціональне забезпечення (3)
	Реорганізації					
	Рекомбінації					
	Ревіталізації					
	Плато 3					

Як видно з макетів таблиць 4.7 та 4.8, диференціація алгоритмів управлінських дій повинна здійснюватися окремо відповідно до періодів підтримки та забезпечення.

Особливим питанням є організація інвестування заходів щодо підтримки траєкторії переходу до сталого господарювання відповідних просторових утворень. За загальним підходом, визначаємо дві схеми організації інвестування – окремо для періодів *підтримки* та *забезпечення* (рис. 4.7, 4.8).

На обох схемах літерами **А**, **В**, **С** позначено зовнішніх інвесторів, оскільки вони відіграють головну роль у переході України до сталого господарювання. Контури простору означають тип інституційного забезпечення розвитку. У першому випадку він позначений суцільною лінією, а в другому – перервною.

Суцільна лінія характеризує дію перехоплення руху інвестицій суб'єктами управління вищого рівня та їх перерозподіл через форсайт-проектування між суб'єктами (об'єктами) просторового утворення, що досліджується.

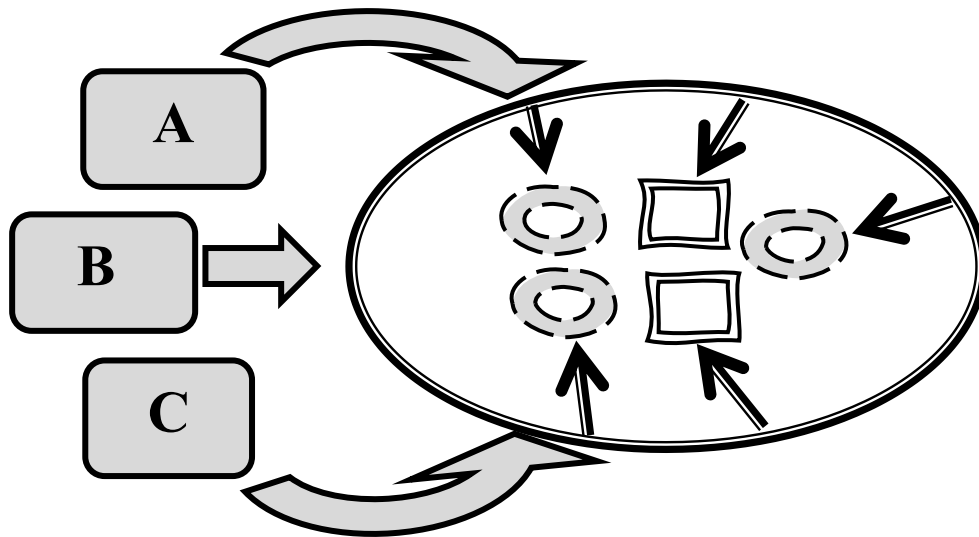

Рисунок 4.7 – Схема інвестування просторових утворень у період *підтримки*

У другому випадку первинний контур характеризує інституційну прозорість, котра дозволяє інвестиційним потокам контактувати безпосередньо з суб'єктами (об'єктами) просторового утворення, минаючи ланку посередника. Цим процесам має сприяти формування відповідних управлінських інформаційно-комунікаційних платформ.

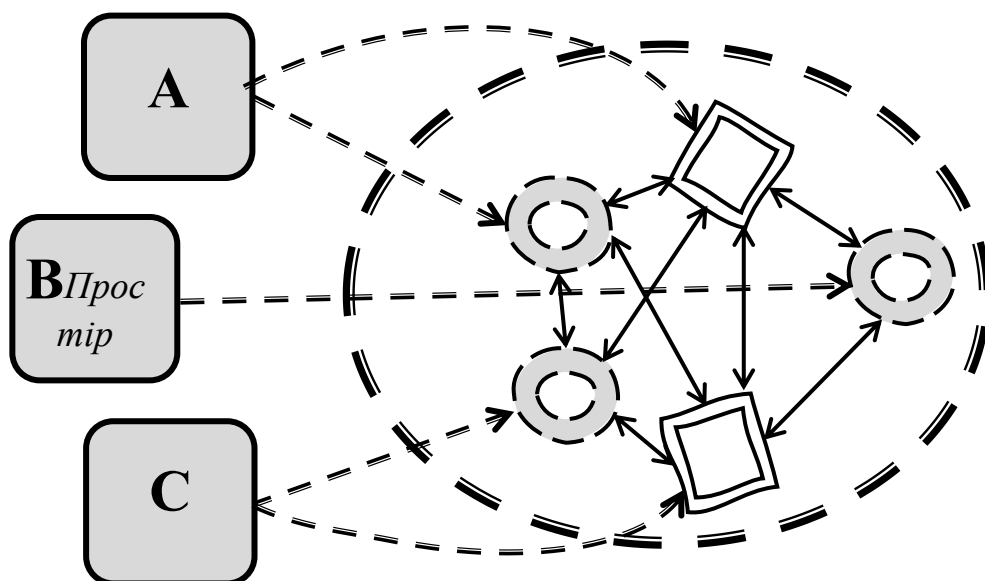

Рисунок 4.8 – Схема інвестування просторових утворень у період *забезпечення*

Причому у другому випадку увага зосереджується на активізації зусиль щодо формування внутрішніх просторових зав'язків між суб'єктами (об'єктами) з акцентуванням на створенні умов пришвидшення процесів самоінвестування господарських систем за рахунок власних ресурсів, а також реінвестування

повернених унаслідок інвестиційної діяльності коштів інвесторів та вивільнених у результаті застосування механізмів сек'юритизації коштів публічного сектору, які можливо реінвестувати в нові проекти просторового розвитку.

Упорядкований алгоритм управлінських дій переходу України до сталого господарювання. Загальний формат упорядкованого алгоритму управлінських дій переходу України до сталого господарювання в сучасних турбулентних умовах функціонування національної соціо-еколого-економічної системи має достатньо складну послідовність виконання із застосуванням певного комплексу специфічного управлінського інструментарію реструктуризаційних засобів та методів, добір яких має відповідати принципам сталого розвитку. За типізованою формою, алгоритм управлінських дій переходу України до сталого господарювання, з розбудовою відповідного формату систем сталого господарювання [183], має бути реалізований за послідовністю етапів, які обґрунтовані на основі ключових положень сталого господарювання (табл. 4.9).

У межах алгоритму управлінські дії переходу України до сталого господарювання за соціетальною домінантою (у періоді *підтримки* за циклом сталого господарювання) повинні спрямовуватися на підвищення якості життя населення, зменшення рівня бідності та соціальної вразливості, покращення доступності до освіти та охорони здоров'я, збільшення рівня зайнятості та доходів населення, а також забезпечення рівних можливостей для розвитку кожного громадянина.

У другому періоді – *забезпечення* за екологічною домінантою в межах алгоритму управлінських дій переходу України до сталого господарювання є важливими й потребують локалізації зусиль такі пріоритети: зменшення викидів шкідливих речовин; захист природних ресурсів; розвиток екологічних технологій тощо.

Поряд із забезпеченням переходу України до сталого господарювання необхідно одночасно впорядковувати процеси реструктуризації власне національної господарської системи [45]. Відповідно до цього алгоритм має включати виконання цільових завдань щодо: аналізу та оцінки стану національної господарської системи: на цьому етапі вивчають стан економіки, аналізують проблемні питання та визначають перспективи розвитку; формування стратегії реструктуризації: визначають мету та завдання реструктуризації, обирають напрями й методи реалізації; розробки рекомендацій щодо політики та регулювання: окреслюють необхідні заходи щодо регулювання ринку та політики у сфері господарювання, зокрема забезпечення правильної конкуренції, розробки законодавства та політики для підтримки ефективного функціонування ринку; реструктуризація та реалізація заходів: власне в стратегії, заходи щодо реструктуризації, відновлення та реорганізації господарської діяльності; моніторингу та оцінки результатів, зокрема реструктуризації, в тому числі визначається ефективність досягнення цілей та завдань, здійснюється корекція за необхідністю; залучення зацікавлених сторін, суб'єктів господарювання, стейкхолдерів та громадськості до активізації процесів реструктуризації, що дозволяє забезпечити належну підтримку й розуміння цілей та орієнтирів визначеного за пріоритетом процесу.

Таблиця 4.9 – Типізований формат алгоритму управлінських дій переходу України до сталого господарювання

Етап	Управлінські дії
<p>I. Аналіз поточного стану: дослідження рівня розвитку соціальної та економічної сфер; аналіз рівня зайнятості та доходів населення; оцінка соціальної та екологічної вразливості населення та ін.</p>	<p>Дослідження рівня розвитку соціальної та економічної сфер, зокрема: освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення, економіки, промисловості, сільського господарства, інфраструктури тощо. Аналіз рівня зайнятості та доходів населення, в тому числі визначення проблемних груп населення, які потребують додаткової підтримки, та розробка заходів для підвищення цих показників. Оцінка соціальної та екологічної вразливості населення: орієнтована на визначення проблемних груп населення, які потребують особливої уваги у забезпеченні соціальної та екологічної безпеки, обґрунтування пріоритетів та завдань задля наступних етапів переходу до сталого господарювання, а також формування базової інформації для розробки національної стратегії переходу до сталого господарювання</p>
<p>II. Розроблення стратегії переходу до сталого господарювання, в тому числі визначення конкретних цілей, завдань та ресурсів, необхідних для їх досягнення</p>	<p>Дослідження стану соціальної, технологічної, екологічної, виробничої, інституціональної, інформації, інтелектуальної, суспільно-політичної сфер та інших сфер діяльності. Ідентифікація проблем та викликів, які постали перед країною та потребують вирішення. Дослідження рівня розвитку соціальної, технологічної, екологічної, виробничої, інституціональної інформації інтелектуальної та суспільно-політичної сфер. Визначення головної мети переходу до сталого господарювання та конкретних цілей для його досягнення за кожним із етапів реалізації алгоритму управлінських дій. Розроблення конкретних завдань та визначення необхідних ресурсів для досягнення окремих цілей. Визначення напрямів дій, необхідних для досягнення окреслених цілей та завдань сталого господарювання. Оцінка ризиків та можливостей, а також масштабів стратегічного потенціалу держави з метою визначення можливих негативних наслідків та потенційних перешкод на шляху досягнення цілей. Розроблення конкретного плану на середньо- та короткостроковий періоди (на 1–3 роки)</p>
<p>III. Розроблення та впровадження заходів щодо досягнення визначених цілей за соціальними, виробничими, інституціональними, екологічними та економічними пріоритетами</p>	<p>Розроблення програм зайнятості, зокрема підтримки підприємництва та створення нових робочих місць, підвищення кваліфікації та навчання для посилення конкурентоспроможності на ринку праці тощо. Розвиток соціальної та економічної інфраструктури, в тому числі телекомунікаційної, та інші заходи. Підтримка малозабезпечених верств населення, включаючи програми підтримки безробітних, малозабезпечених родин та інші, що спрямовані на подолання бідності й нерівності в суспільстві. Збільшення доступності соціальних та екологічних послуг, спрямованих на покращення доступності медичних та освітніх послуг, розвиток екологічного туризму, покращення якості водопостачання й водовідведення тощо. Упровадження механізмів моніторингу та оцінки результатів реалізації заходів, виявлення проблем та внесення уточнень до попередньо розробленого плану дій</p>

Етап	Управлінські дії
IV. Контроль та оцінка результатів упровадження заходів	Контроль та оцінка результатів шляхом перевірки досягнення стратегічних цілей, виявлення проблем та внесення необхідних коректив для їх досягнення, включає такі методи та інструменти: аналіз звітів, експертних оцінок, результатів опитування населення; аналіз фінансових результатів; оцінка ефективності заходів, що були заплановані та реалізовані, з установленням позитивних та негативних наслідків; виявлення проблемних питань та визначення напрямів підвищення ефективності використання ресурсів у досягненні стратегічних цілей
V. Комунікація та залучення громадськості до процесу переходу до сталого господарювання	Визначення цільової аудиторії: груп населення, які можуть бути зацікавлені у переході до сталого розвитку. Розроблення стратегії комунікації, яка включає цілі, завдання, а також визначення каналів комунікації та способів залучення громадськості. Вибір каналів комунікації, а саме тих, які будуть використовуватися для залучення громадськості, – соціальні мережі, ЗМІ, локальні заходи тощо. Розроблення інформаційних матеріалів, які допоможуть залучити громадськість та забезпечити її розуміння проблем, пов'язаних зі сталим господарюванням. Організація різноманітних заходів, таких як конференції, семінари, тренінги та інші, що допоможуть залучити громадськість до процесу переходу до сталого господарювання. Моніторинг та оцінка результатів
VI. Встановлення міжнародної співпраці у сфері сталого господарювання (обмін технологіями і досвідом тощо)	Визначення міжнародних партнерів та використання досвіду в галузі сталого господарювання. Визначення потенційних сфер співпраці та розробка пропозицій щодо спільних проектів і програм. Пошук фінансування та ресурсів для реалізації спільних проектів і програм. Укладання міжнародних угод та договорів про співпрацю. Взаємний обмін досвідом, технологіями та ресурсами з міжнародними партнерами. Моніторинг та оцінка результатів міжнародної співпраці й внесення необхідних коректив для досягнення стратегічних цілей

При цьому синхронізація завдань із забезпечення переходу України до сталого господарювання та реструктуризації національної господарської системи забезпечує трансформацію п'ятих просторів (економічного, техніко-технологічного й виробничого, інституціонального, соціетального, екологічного).

Реалізація концептуальної просторової моделі організації сталого господарювання має потенціал стимулювати інституціональний, соціетальний та виробничий розвиток держави на декількох рівнях. Передусім застосування принципів сталого господарювання сприятиме створенню нових підприємств та інноваційних технологій, які базуються на використанні відновлюваних джерел енергії та екологічно безпечних матеріалів. Це здатне привести до зростання ринку відновлюваної енергії, екологічної техніки та інших сфер, пов'язаних із збереженням довкілля. Крім того, реалізація концептуальної просторової моделі організації сталого господарювання може сприяти зміні культури споживання від

масового виробництва на індивідуальне виробництво, засноване на екологічній свідомості та раціональному використанні ресурсів. Таким чином можливо зменшити відходи та забруднення довкілля. Також упровадження принципів сталого господарювання може мати позитивний вплив на соціальний розвиток держави, зокрема покращення якості життя населення та стану довкілля. Реалізація просторової моделі організації сталого господарювання надає також поштовх до створення нових ринків й індустрій, що сприятиме розвитку господарської системи в цілому.

Тож застосування в межах упорядкованого алгоритму управлінських дій переходу України до сталого господарювання саме реструктуризаційних методів і засобів матиме найбільший ефект щодо виконання комплексу комбінованих завдань за результатами реалізації дії тріади просторових механізмів забезпечення траєкторії сталого господарювання.

Враховуючи складність загальної схеми траєкторії імплементації національного концепту сталого господарювання з двома періодами повного циклу, запропоновано їх змістовне наповнення у табличній формі (табл. 4.10, 4.11), яке дає можливість їх зіставлення. Тобто подано два типи алгоритмів управлінських дій переходу України до сталого господарювання за конститутивно-ключовими факторними потенціалами у період *підтримки* із соціетальною домінантою та період *забезпечення* – екологічною.

Отже, з огляду на те, що перехід України до сталого господарювання є складним процесом та потребує реалізації широкого комплексу заходів і використання різних підходів, доцільно дотримуватися впорядкованого алгоритму управлінських дій, що взаємодіють у рамках замкненого взаємозв'язку реалізації семи етапів (рис. 4.9). Процес застосування цієї схеми носить творчий характер й набуває конкретних ознак наповнення при розробці форсайт-проектів.

Етапи формування сталих фінансів України в системі сталого господарювання. Управлінські підходи. Організація сталої фінансової системи, яка забезпечуватиме в перспективі її вихід на траєкторію сталого господарювання, має відбуватися поетапно. Таких системно пов'язаних між собою послідовно-паралельних етапів, за якими здійснюватимуться відповідні організаційно-інституціональні перетворення в системі фінансових відносин держави, нами виділено три. Алгоритм формування сталої фінансової системи не передбачає жорсткої детермінації організації просторово-часових процесів становлення сталих фінансових відносин, організації сталих фінансових установ та розроблення сталих фінансових механізмів. Навпаки, за найсучаснішими поглядами фахівців теорії і практики з управління змінами, викладеними, зокрема, у такому документі, як Міжнародний стандарт з управління проектами ISO 21500, необхідно ширше застосовувати т.зв. м'які засоби управління.

З позицій управління програмами й проектами, акценти від жорстко формалізованого управління зміщуються в бік гнучкого вибору відповідних інструментів, ґрунтуючись на специфіці конкретного проекту, що повністю відповідає принципам поведінкової економіки.

Таблиця 4.10 – Алгоритм управлінських дій переходу України до сталого господарювання з соціетальною домінантою (період *підтримки*) за конститутивно-ключовими факторними потенціалами

Соціетальна домінанта	Економічний фактор	Екологічний фактор	Фінансове забезпечення (П)	Інституціональне забезпечення (П)
Етап реорганізації				
<p>Пріоритетні методи й засоби:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ створення національної стратегії сталого господарювання: це документ, який визначає основні напрями розвитку країни на довгострокову перспективу із системною спрямованістю дій на реалізацію концепту сталого господарювання; ▪ використання механізмів та інструментів економічного стимулювання відповідно до принципів сталого господарювання, які сприяють збереженню ресурсів та охороні довкілля; використання та впровадження інноваційних технологій у різних сферах господарювання із забезпеченням екологічних та економічних цілей; 	<p>Передбачено:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ впровадження ефективної системи управління зі встановленням чіткої організаційної структури щодо розподілу відповідальності та визначення конкретних завдань для кожного виду господарської діяльності; ▪ застосування ефективних технологій та процесів у виробничих процесах; ▪ впровадження системи моніторингу та аналізу даних про обсяги виробництва, витрат, ефективності господарської системи у цілому; ▪ використання ефективної системи стимулювання працівників 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ проведення екологічного аудиту як інструменту систематичного оцінювання впливу господарської діяльності на навколишнє середовище; ▪ розробку та впровадження екологічних стандартів, зокрема, нормативних вимог щодо встановлення рівнів допустимого впливу господарської діяльності на довкілля та природні ресурси; ▪ поширення зелених технологій; ▪ розвиток екологічної свідомості серед працівників та населення; ▪ вдосконалення екологічної політики на різних територіальних рівнях та підвищення екологічної безпеки 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розробку соціально орієнтованих бюджетів організацій просторової діяльності; ▪ фінансовий аналіз оцінки фінансової стійкості організацій та її можливості для інвестування в стале господарювання; ▪ забезпечення фінансового контролю щодо ефективної витрати коштів та зниження можливих фінансових ризиків; ▪ фінансове планування щодо визначення джерел фінансування та їх використання для досягнення конкретних цілей сталого господарювання; ▪ розвиток фінансового менеджменту 	<p>Передбачено:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ формування оновленої інституційної системи, адекватної викликам сталого господарювання, зміну порядку ухвалення рішень, розподілу компетенцій та повноважень між різними інституціями; ▪ розвиток механізмів партнерства між державою, бізнесом та громадянськістю з урахуванням їх інтересів у процесі ухвалення рішень; ▪ розроблення нормативних актів, спрямованих на забезпечення сталого господарювання, у тому числі різноманітних законів, регламентів, норм та стандартів; ▪ використання ефективних механізмів моніторингу та контролю за господарською діяльністю; ▪ розвиток інформаційних технологій та систем із забезпечення моніторингу

Соціетальна домінанта	Економічний фактор	Екологічний фактор	Фінансове забезпечення (П)	Інституціональне забезпечення (П)
Етап рекомбінації				
<p>Методи:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ міждисциплінарний підхід з поєднанням різних галузей знань; ▪ забезпечення збалансованих партнерських відносин між стейкхолдерами в рамках сталого господарювання; ▪ впровадження новітніх технологій; ▪ розвиток інноваційного підприємництва, включаючи його стимулювання у концепті підвищення ефективності національної системи сталого господарювання; ▪ створення й генерування системних інституційних змін, упровадження просторових механізмів сталого господарювання; ▪ впровадження інституційної реформи щодо забезпечення соціальної справедливості та вільного забезпечення доступу до ресурсів і послуг 	<p>Передбачено:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ використання інструментів економічного аналізу для оцінювання ефективності заходів сталого господарювання та визначення найбільш доцільних напрямів інвестування коштів; ▪ розвиток інфраструктури в напрямі ефективного використання природних ресурсів та зменшення витрат на транспортну логістику; ▪ реалізація заходів, спрямованих на зниження викидів та покращення енергоефективності підприємств; ▪ розвиток зеленої економіки та підтримка екологічно чистих технологій; ▪ запровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах; ▪ розвиток зовнішньоекономічних зв'язків та залучення іноземних інвестицій 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток екологічного аудиту з оцінки впливу діяльності на природне середовище та визначення можливих ризиків; ▪ внутрішній екологічний контроль виробничих процесів, напрямів сталого господарювання з позицій уникнення негативного впливу на довкілля; ▪ впровадження Системи сертифікації ISO 14001 зі встановленням вимог до методів управління сталим господарюванням; ▪ розвиток зелених технологій та інфраструктури з упровадженням новітніх технологій 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ підвищення ефективності управління фінансами; ▪ розвиток альтернативних джерел фінансування; ▪ розробка та впровадження фінансових механізмів стимулювання підприємств та організацій до реалізації проектів зі сталого господарювання; ▪ застосування економічних інструментів регулювання; ▪ розробка та впровадження механізмів моніторингу й оцінки ефективності фінансового забезпечення національної системи сталого господарювання 	<p>Передбачено:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ створення мережі стейкхолдерів які мають важливість для сталого господарювання; ▪ реформування законодавства та регулювання діяльності в галузях, що стосуються сталого господарювання; ▪ застосування інструментів економічної політики, що сприяють сталому господарюванню; ▪ проведення інституційної реформи у напрямі внесення змін до організаційних, правових, економічних та інших інститутів, що регулюють функціонування господарських систем; ▪ забезпечення прозорості та відкритості процесу ухвалення рішень й управління з використанням відкритих тендерів, звітів про діяльність тощо; ▪ створення нових інституцій із зміною функцій врядування

Соціально-економічна домінанта	Економічний фактор	Екологічний фактор	Фінансове забезпечення (П)	Інституціональне забезпечення (П)
Етап ревіталізації				
<p>Методи й засоби:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ створення мережі соціальних з налагодженням співпраці між державними органами управління, громадськими організаціями, приватним сектором та іншими зацікавленими сторонами; ▪ використання інструментів соціальної відповідальності бізнесу, включаючи розробку програм, спрямованих на зменшення викидів в атмосферу, поліпшення енергоефективності тощо; ▪ залучення громадян до участі в процесі ухвалення рішень зокрема створення платформ для обговорення та консультацій з громадськістю, використання соціальних мереж та онлайн-опитувань. 	<p>Передбачено:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ реформування економіки: розробка та впровадження нових економічних моделей і стратегій з урахуванням принципів сталого господарювання; ▪ використання фінансових стимулів: упорядкування податкових пільг та інших стимулів для підтримки компаній, які розвивають сталий бізнес тощо; ▪ підвищення енергоефективності: зменшення споживання енергії та впровадження енергоефективних технологій, включаючи зелені технології й альтернативні джерела енергії; ▪ впровадження зелених технологій із застосуванням новітніх технологій для виробництва продуктів, що не шкодять навколишньому середовищу тощо; ▪ розвиток зелених ринків: сприяння розвитку ринків для продуктів та послуг, які пропонують зелені рішення; 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ впровадження стандартів сталого господарювання для посилення екологічної ефективності зеленого бізнесу; ▪ використання інноваційних технологій: застосування екологічно чистих технологій та матеріалів; ▪ розробку та впровадження програм енергоефективності; ▪ регулювання діяльності підприємств з погляду екологічної безпеки; ▪ впровадження системи екологічної сертифікації з метою встановлення високих стандартів екологічної безпеки 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ використання механізмів фінансового моніторингу та аналізу; ▪ ефективно управління бюджетними ресурсами на національному та територіальних рівнях з дотриманням фінансової дисципліни, контролю за витратами та оцінкою результативності їх використання; ▪ розвиток, пошук та розробку нових джерел фінансування, спрямованих на забезпечення сталості господарювання; ▪ залучення громадськості та бізнесу до підтримки національної системи сталого господарювання шляхом відкритих діалогів, партнерства та співпраці. 	<p>Передбачено:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток нових інституційних органів управління, які будуть відповідати за реалізацію стратегії сталого господарювання; ▪ розвиток організаційної культури: управлінська культура має бути спрямована на досягнення цілей сталого господарювання. Потрібно забезпечити ефективну взаємодію між різними інституціями; ▪ підвищення кваліфікації кадрів: спеціалісти, які займаються сталим розвитком, повинні мати високий рівень кваліфікації та знати основні принципи й інструменти сталого господарювання; ▪ залучення громадськості до ухвалення рішень щодо сталого господарювання.

Соціетальна домінанта	Економічний фактор	Екологічний фактор	Фінансове забезпечення (П)	Інституціональне забезпечення (П)
Плато II				
<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток соціально відповідального бізнесу. <p>Сприяння розвитку підприємств, які враховують соціальні та екологічні аспекти у своїй діяльності щодо підвищення соціальної ефективності національної системи сталого господарювання;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток соціальної інфраструктури, зокрема, розробка та реалізація проектів з будівництва й розвитку соціальної інфраструктури, такої як школи, лікарні, спортивні об'єкти, культурні центри, транспортні мережі тощо; ▪ залучення громадськості до процесу ухвалення рішень. <p>Створення відповідних умов, зокрема, відкритість та прозорість діяльності державних органів та організацій;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток освіти та інформаційної культури; 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ оптимізацію бізнес-процесів та зменшення витрат на енергетику й ресурси, наприклад, шляхом скорочення втрат енергії, вдосконалення технологій виробництва та розробки продукції; ▪ використання новітніх технологій, що дозволяють знизити витрати та збільшити продуктивність праці, наприклад, автоматизація виробництва та впровадження інформаційних технологій; ▪ розробка нових продуктів та послуг, які сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності територій; ▪ розвиток міжнародної співпраці та партнерства з компаніями, що мають високі стандарти сталого господарювання; ▪ запровадження програм та заходів щодо ефективного використання ресурсів, що дозволяють знизити втрати та покращити якість продукції; 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ застосування принципу «зеленого» дизайну та розробку екологічних стандартів для підвищення екологічної безпеки продукції та послуг; ▪ використання екологічно чистих технологій та виробництв для зменшення викидів і забруднення навколишнього середовища; ▪ розробку та впровадження програм зменшення відходів і підвищення ефективності використання ресурсів; ▪ впровадження екологічної системи управління; ▪ відновлення й захист біорізноманіття та забезпечення раціонального природокористування; 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ аналіз та оптимізацію бюджетних процесів із забезпеченням ефективного використання фінансових ресурсів; ▪ розробку та впровадження нових фінансових інструментів щодо залучення додаткових фінансових ресурсів, їх ефективне використання, а також зниження фінансових ризиків; ▪ реорганізацію фінансової структури: зниження витрат та підвищення ефективності використання фінансових ресурсів; ▪ розвиток партнерства з приватним сектором 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ посилення механізмів моніторингу та контролю за дотриманням екологічних і соціальних стандартів; ▪ запровадження інноваційних технологій та практик, які дозволяють ефективно використовувати ресурси й зменшувати викиди шкідливих речовин у довкілля; ▪ розробку та впровадження ефективних механізмів управління, які забезпечують координацію дій між різними секторами й органами управління; ▪ впровадження ефективної системи управління ризиками

Соціетальна домінанта	Економічний фактор	Екологічний фактор	Фінансове забезпечення (П)	Інституціональне забезпечення (П)
Плато II (закінчення)				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ забезпечення належної уваги та участі громадськості в процесах ухвалення рішень й ▪ реалізації проєктів, спрямованих на підвищення рівня соціальної ефективності; розвиток і впровадження програм з підвищення культурної різноманітності, та сприяння процесам соціальної інтеграції 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ впровадження системи сталого управління, що дозволить забезпечити моніторинг ефективності діяльності компаній та вживати заходи для підвищення ефективності; ▪ розвиток галузей економіки, що сприяють збереженню природних ресурсів та охороні довкілля, наприклад, відновлювані джерела енергії, екологічно чисті технології та транспорт; забезпечення широкого доступу населення до освіти та професійної підготовки із залученням кваліфікованих кадрів для вирішення соціетальних проблем 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ сприяння формуванню екологічної культури та освіти громадян щодо проблем екології та сталого господарювання; ▪ запровадження економічних інструментів, які стимулюють зменшення викидів та забруднення навколишнього середовища; розробку та впровадження програм і проєктів, спрямованих на підвищення рівня зайнятості, зменшення бідності та посилення соціальної захищеності 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ забезпечення додаткових фінансових ресурсів, доступу до нових технологій і знань; ▪ використання інноваційних фінансових інструментів із фінансизації, послуг фінтеху тощо; вдосконалення системи соціального захисту, включаючи соціальне страхування, пенсійну систему, медичне страхування та інші програми 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток і підтримку інфраструктури, яка забезпечує доступ до основних соціальних послуг, таких як житло, вода, електрика й інші; розвиток партнерства між різними секторами суспільства. Важливо створювати умови для ефективного партнерства між державними органами, бізнесом та громадськістю з метою спільного вирішення соціальних проблем

Таблиця 4.11 – Алгоритм управлінських дій переходу України до сталого господарювання з екологічною домінантою (період *забезпечення*) за конститутивно-ключовими факторними потенціалами

Екологічна домінанта	Соціетальний фактор	Економічний фактор	Фінансове забезпечення (3)	Інституціональне забезпечення (3)
Етап реорганізації				
<p>Методи та засоби:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ впровадження екологічного менеджменту що дозволяє компаніям враховувати вплив своєї діяльності на довкілля, виявляти проблеми та вжити заходи щодо їх вирішення; ▪ впровадження екологічних стандартів та сертифікація: використання стандартів, таких як ISO 14001, дозволяє організаціям керувати екологічним станом, зменшувати негативний вплив на навколишнє середовище; ▪ розробка й впровадження екологічно чистих технологій; 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розроблення та впровадження екологічних стандартів і нормативів, що забезпечують високий рівень якості середовища та соціальну відповідальність підприємств і організацій; ▪ впровадження екологічних технологій та інновацій, що сприяють зниженню споживання ресурсів і витрат на їх збереження; ▪ комплексний аналіз діяльності підприємств та організацій з метою виявлення й зменшення негативного впливу на довкілля; 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ оптимізацію виробничих процесів і технологій, включаючи використання більш ефективних технологій та обладнання, а також оптимізацію логістики й скорочення часу доставляння; ▪ впровадження екологічних стандартів щодо впровадження нормативно-правових актів, які регулюють вплив підприємств на довкілля; ▪ впровадження зелених технологій з використання відновлюваної енергії, енергоефективні технології, зелені будівництво та зелені інвестиції; 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ впровадження системи екологічного управління бізнесом (Environmental Management System, EMS), яка передбачає систематичне визначення екологічних ризиків та планування заходів щодо їх зменшення; ▪ використання зелених інвестицій, тобто інвестування коштів у екологічно чисті проекти; ▪ впровадження фінансових механізмів, які стимулюють екологічно чисті технології виробництва; 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ створення інституційної структури, яка сприятиме екологічній домінанті сталого господарювання; ▪ підвищення ефективності міжсекторного співробітництва та створення інституційних механізмів взаємодії різних секторів економіки, наприклад, спільних робочих груп для вирішення питань екологоорієнтованого розвитку; ▪ реформування законодавства з метою введення екологічно орієнтованих стандартів та механізмів контролю за їх дотриманням;

Екологічна домінанта	Соціетальний фактор	Економічний фактор	Фінансове забезпечення (3)	Інституціональне забезпечення (3)
Етап реорганізації (закінчення)				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ створення ефективної системи управління відходами ▪ залучення громадськості та стейкхолдерів до процесу ухвалення рішень, пов'язаних із екологічною діяльністю підприємств, що дозволяє враховувати інтереси різних груп та забезпечити екологічну ефективність 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ створення сприятливих умов для розвитку екологічного бізнесу та інноваційних екопроектів, що забезпечують стале господарювання; ▪ впровадження соціально відповідальних підходів у діяльність підприємств та організацій, що передбачає досягнення високого рівня соціальної відповідальності у відносинах між стейкхолдерами; ▪ сприяння розвитку екологічно свідомого споживання та поведінки населення 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ фінансові заходи, включаючи державне фінансування, податкові пільги, тощо; ▪ створення ефективної системи моніторингу, включаючи ведення систематичного моніторингу впливу підприємств на довкілля та ефективності заходів щодо покращення його стану; ▪ залучення громадськості та стейкхолдерів до розробки планів розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ залучення фінансування з міжнародних фондів, які спрямовані на підтримку проектів з екології та сталого господарювання; ▪ впровадження системи управління затратами, яка дозволяє ефективно використовувати фінансові ресурси та зменшувати витрати на екологічно небезпечні технології й матеріали; ▪ впровадження системи моніторингу екологічних показників та звітності, що дозволить забезпечувати контроль і відповідальність за дотримання екологічних стандартів 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ залучення громадськості до ухвалення рішень у сфері екології та забезпечення доступу до інформації про екологічну ситуацію. організація просвітницьких заходів

Екологічна домінанта	Соцієтальний фактор	Економічний фактор	Фінансове забезпечення (3)	Інституціональне забезпечення (3)
Етап рекомбінації				
<p>Методи та засоби:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ створення нових екологічно орієнтованих підприємств з використанням існуючих ресурсів, технологій та інших матеріальних та нематеріальних активів; ▪ створення екологічних альянсів, де різні підприємства та організації можуть співпрацювати з метою покращення екологічної ефективності своєї діяльності; ▪ об'єднання компаній для спільного використання зелених технологій; ▪ реалізація дії екологічної домінанти сталого господарювання за рахунок використання широкого спектру управлінських засобів 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ використання інноваційних технологій та матеріалів, що мають менший вплив на довкілля й підвищують ефективність виробництва; ▪ розробку та впровадження програм екологічної освіти й підвищення екологічної свідомості населення. ▪ розвиток екологічної інфраструктури, включаючи створення екопарків, зелених зон, велосипедних доріжок, розроблення і реалізацію способів підтримки сталого господарювання в містах і на територіях; ▪ стимулювання підприємств до впровадження зелених технологій; 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ використання енергоефективних технологій: підвищення енергоефективності й зменшення витрат на енергетичні ресурси за допомогою енергоефективних технологій та застосування енергозберігаючих матеріалів; ▪ застосування технологій переробки відходів із зменшення впливу на навколишнє середовище та зниження витрат на виробництво; ▪ впровадження зелених технологій із зменшенням впливу на довкілля та збереження ресурсів; 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ аналіз витрат та прибутків із метою виявлення ефективних напрямів використання фінансових ресурсів, контроль за розподілом фінансових ресурсів між різними проектами та програмами; ▪ розробку довгострокових планів і стратегій використання фінансових ресурсів для досягнення екологічних цілей; ▪ розробку бюджету на виконання екологічних проектів, а також управління фінансовими ресурсами для досягнення конкретних екологічних цілей; 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ забезпечення ефективної взаємодії між різними рівнями влади, включаючи місцеві, регіональні та національні органи управління, а також із зацікавленими сторонами, громадськістю та науково-дослідними установами; ▪ розроблення та впровадження системи екологічного менеджменту на різних рівнях управління; ▪ впровадження ефективних механізмів фінансування сталого господарювання та екологічної діяльності, таких як зелені кредити, екологічні фонди, державні програми підтримки тощо; ▪ розроблення та впровадження ефективних механізмів моніторингу та контролю

Екологічна домінанта	Соціетальний фактор	Економічний фактор	Фінансове забезпечення (З)	Інституціональне забезпечення (З)
Етап ревіталізації				
<p>Методи та засоби:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ реалізацію екологічних стандартів та нормативів щодо контролю рівня викидів забруднюючих речовин; впровадження екологічних технологій та інновацій, що дозволяють зменшити викиди та кількість відходів, зберігати енергію й водні ресурси; ▪ розвиток екологічної освіти та підвищення екологічної свідомості з орієнтацією на збереження природних ресурсів; ▪ впровадження системи екологічного управління з контролю екологічного стану; ▪ подальший розвиток зеленої економіки, що базується на використанні екологічно чистих технологій; 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ впровадження інформаційних технологій, що дозволять забезпечити доступ до екологічної інформації для населення, бізнесу та урядових установ; ▪ створення сприятливих умов для розвитку екологічного бізнесу та інвестицій в екологічні проекти; ▪ впровадження національних програм та стратегій щодо сталого господарювання й зменшення негативного впливу на навколишнє середовище; ▪ створення механізмів контролю та моніторингу за дотриманням екологічних норм і стандартів; 	<p>Запропоновано:</p> <p>сприяння розвитку екологічно чистих технологій та промислових процесів: може бути досягнуто шляхом підтримки досліджень та розробок нових технологій, створення сприятливих умов для їх упровадження, зниження податкових ставок для екологічно чистих підприємств тощо;</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ залучення інвестицій у проекти сталого господарювання. <p>Ревіталізація може бути досягнута при залученні інвесторів, які мають принципний підхід та підтримують сталий розвиток на принципах екологічної домінанти;</p>	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розробку та впровадження ефективної системи управління фінансами, що базується на принципах сталого господарювання; ▪ застосування інструментів фінансового стимулювання для екологічної домінанти сталого господарювання; ▪ реорганізацію бізнес-процесів та впровадження екологічних технологій виробництва для зменшення негативного впливу на довкілля й оптимізації використання ресурсів; 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ удосконалення законодавства в галузі сталого господарювання; ▪ розвиток нових форм інструментів економічної політики, таких як зелені ▪ стимули та фінансові механізми; ▪ впровадження механізмів партнерства між державними і громадськими організаціями для спільної розробки й реалізації програм сталого господарювання; ▪ забезпечення ефективної комунікації та залучення громадськості до процесу сталого господарювання; ▪ розвиток систем моніторингу та оцінки результатів реалізації програм сталого господарювання;

Екологічна домінанта	Соціетальний фактор	Економічний фактор	Фінансове забезпечення (3)	Інституціональне забезпечення (3)
Етап ревіталізації (закінчення)				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ сприяння участі громадськості в ухваленні рішень щодо екологічної політики та розвитку екологічної культури 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток екологічної інфраструктури, такої як відновлювана енергетика, водопостачання та водовідведення тощо; впровадження економічних інструментів, таких як екологічний податок, зелені кредити, торгівля викидами, що забезпечать стимулювання екологічної діяльності та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ зменшення відходів та оптимізацію використання ресурсів шляхом упровадження економії ресурсів та енергозбереження, підвищення ефективності виробництва, а також використання вторинних сировинних ресурсів; ▪ розвиток зеленої економіки та екологічного підприємництва шляхом створення сприятливих умов для розвитку екологічних підприємств і підтримки зелених ініціатив; розвиток інноваційної економіки 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ проведення інформаційно-освітньої роботи серед населення та бізнес-спільноти з питань екологічного сталого господарювання; ▪ створення партнерств між державою, громадськими організаціями й бізнес-структурами для спільного розв'язання екологічних проблем та забезпечення сталого господарювання; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ підвищення рівня професійної компетенції державних службовців й інших фахівців в галузі екології та сталого господарювання; ▪ розробку інформаційно-комунікаційних технологій для підтримки процесів сталого господарювання; використання методів та інструментів спрямованих на ефективне інституційне забезпечення реалізації екологічної домінанти та залучення до участі громадськості
Плато 3				
<p>Методи та засоби:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ розробка та впровадження новітніх технологій; ▪ використання екологічно чистих технологій 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ вдосконалення процесів управління системою сталого господарювання, 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ впровадження екологічного аудиту; 	<p>Запропоновано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ аналіз витрат на реалізацію екологічних заходів; 	<p>Рекомендовано:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ посилення механізмів моніторингу та контролю за дотриманням екологічних і соціальних стандартів;

Екологічна домінанта	Соціетальний фактор	Економічний фактор	Фінансове забезпечення (3)	Інституціональне забезпечення (3)
Плато 3 (закінчення)				
<ul style="list-style-type: none"> ▪ екологічний маркетинг: реклама продуктів та послуг, які мають низький екологічний вплив і сприяють збереженню довкілля, що підвищить попит на такі продукти й послуги; ▪ запровадження екологічно орієнтованих стандартів: визначення норм та стандартів; ▪ розвиток екологічного менеджменту: впровадження систем управління екологічною діяльністю, які дозволять ефективно взаємодіяти з довкіллям та забезпечити сталість екосистем 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ впровадження нових екологічно ефективних технологій та матеріалів; ▪ розвиток економіки спільного споживання та обміну ресурсами; ▪ підтримку та стимулювання участі громадян у сталому господарюванні та захисті довкілля, включаючи залучення громадських організацій і добровольців; ▪ вдосконалення механізмів фінансування сталого господарювання, зокрема збільшення інвестицій в екологічно чисті технології та проекти; ▪ розвиток та впровадження систем економічного стимулювання, що сприятимуть ефективному використанню ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ розвиток інвестиційних механізмів для підтримки сталих екологічних ініціатив та проєктів; ▪ використання стандартів екологічної сертифікації для просування концепту сталого господарювання й підвищення конкуренто-спроможності територій; ▪ посилення співпраці з компаніями та урядовими органами для створення ефективної інфраструктури й зменшення екологічного впливу на середовище; ▪ розробку та впровадження екологічних інновацій і технологій; ▪ застосування комплексу методів, що мають допомогти компаніям підтримувати економічну ефективність та досягати сталого рівня екологічної безпеки 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ фінансовий аудит: оцінка та аналіз фінансових ризиків та можливостей для підвищення ефективності використання фінансових ресурсів для екологічних заходів; ▪ використання фінансових інструментів: фінансового стимулювання, субсидії, дотації, податкові пільги, кредитні лінії для реалізації екологічних заходів; ▪ реалізацію зелених інвестицій із залученням інвестицій на розвиток екологічних проєктів; ▪ розвиток нових джерел фінансування: для реалізації екологічних проєктів; 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ запровадження інноваційних технологій та практик, які дозволяють ефективно використовувати ресурси й зменшувати викиди шкідливих речовин у довкілля; ▪ розробку та впровадження ефективних механізмів управління, які забезпечують координацію дій між різними секторами й органами управління; ▪ впровадження ефективної системи управління ризиками, яка дозволяє ідентифікувати та оцінювати ризики, пов'язані з діяльністю системи сталого господарювання, й вживати заходи щодо постійного вдосконалення структури просторових механізмів забезпечення траєкторії сталого господарювання

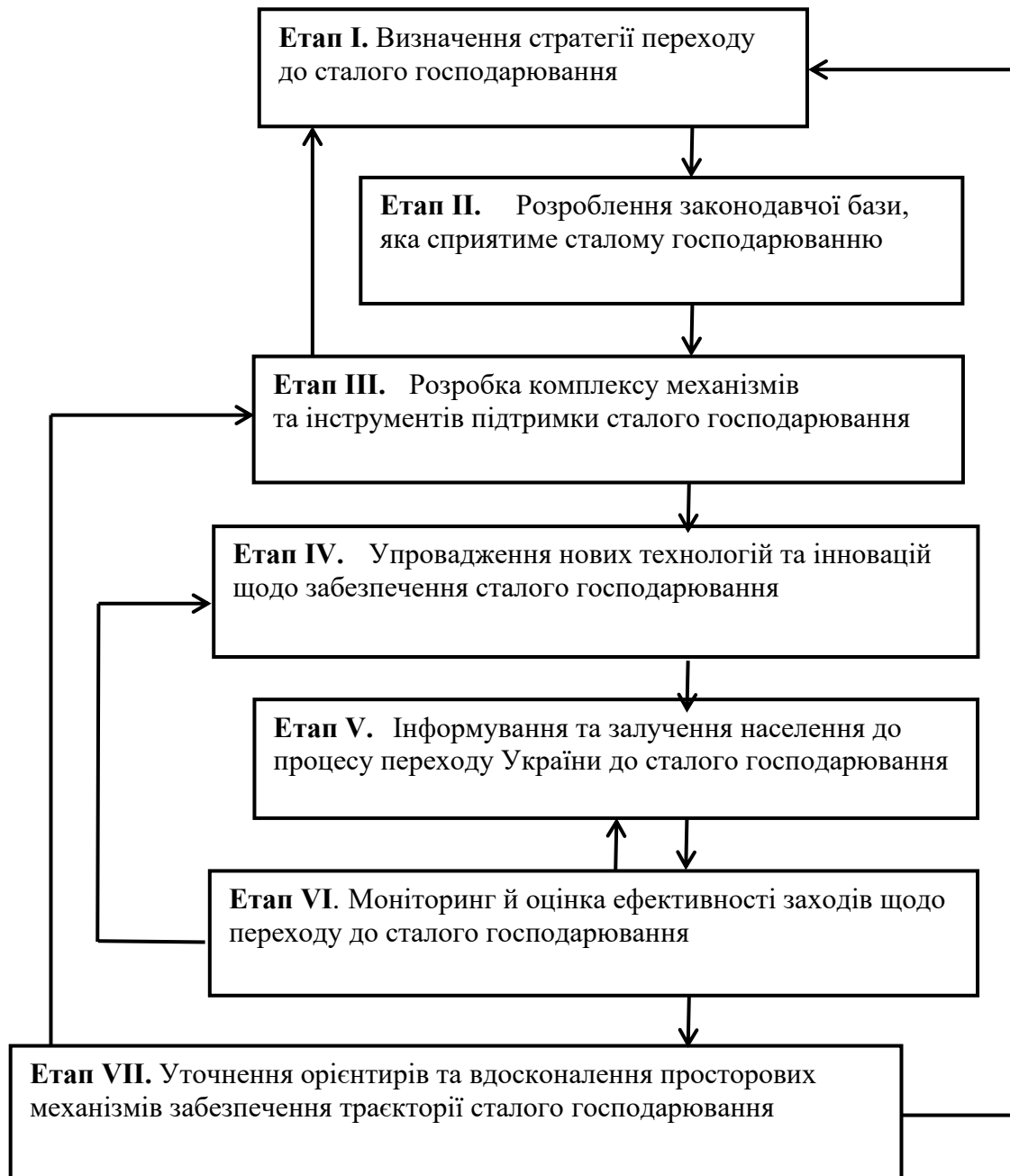

Рисунок 4.9 – Упорядкований алгоритм управлінських дій переходу України до сталого господарювання замкненого типу

Стосовно сталої фінансової системи, яка сформована разом з директивними підходами до управління значною мірою на концепції поведінкових фінансів та низовій ініціативі учасників фінансових відносин, очевидно, що необхідно ефективно поєднувати обидва підходи (табл. 4.12). Як видно, з одного боку, розвиток сталого фінансування спирається на традиційні процесні підходи, характерні для т.зв. жорсткої системи управління. Насамперед йдеться про інституціональні засади сталої фінансової діяльності, закладені у таких документах, як Політика НБУ щодо розвитку сталого фінансування до 2025 року [232] та Сталі фінанси.

Таблиця 4.12 – М'які та жорсткі системні підходи до управління змінами в напрямі сталості у фінансовій системі*

Жорсткий підхід	М'який підхід
Проблема має певне вирішення, яке може бути впроваджено зверху директивно	Багато різних проблем потребує вирішення, а отже, необхідно спиратися на низову ініціативу учасників
Проблема має перелік досяжних цілей з чіткими критеріями, вимірюваними в конкретних показниках, вирішити яку можливо за допомогою чіткого алгоритму	Складно об'єктивно оцінити результат досягнення цілей, а отже, варто використовувати нечіткі критерії, опитування й експертні оцінки
Алгоритм вирішення проблеми відповідає на питання «Як?», є послідовним і поетапним, при цьому усі етапи повністю завершуються конкретно окресленим досягнутим результатом	Алгоритм вирішення проблеми зосереджується на питанні «Як?», а також «Що?», «Навіщо?» і потребує паралельних, ітеративних, інкрементних та адаптивних дій
Проблема має детерміновану складність, яку можна окреслити формальними аналітичними чи імітаційними моделями, які досить достовірно описують її суть та шляхи вирішення	Проблема має неформалізовану складність, яку не можна зобразити чіткими формальними рівняннями та моделями; має варіативний характер залежно від позиції зацікавленої сторони, яку необхідно врахувати
Ймовірно, можливо визначити параметри невдачі і прорахувати усі ризики, які пов'язані із фінансовою діяльністю; в системі управління фінансами варто враховувати лише фінансові ризики	Складно прогнозувати параметри невдачі, для управління ризиками необхідно враховувати, окрім ризиків фінансової діяльності, також соціальні та екологічні, що потребує створення окремої системи управління ними
Розв'язання проблеми не залежить від системи цінностей і може бути реалізовано без огляду на ціннісні орієнтири з урахуванням лише показників фінансової віддачі від вкладення капіталів	Розв'язання проблеми залежить від системи цінностей компанії і клієнтів та професійної ментальності учасників фінансових відносин, потребує обов'язкового врахування, разом з прибутком соціальних та екологічних ефектів фінансування
Логічно-послідовні зв'язки алгоритмів досягнення цілей, мають чіткі критерії і носять функціонально-диференційований характер процесів організації сталого фінансування, якими досягаються цілі сталості	Інтуїтивно-метафоричні зв'язки в алгоритмах досягнення цілей носять інтегративний та кроссфункціональний характер принципів сталих фінансів, дотримання яких гарантує досягнення цілей сталості

* Джерело: складено на основі підходів [202, 208, с. 45].

Отже, розглядаючи періодизацію формування національної системи сталих фінансів, варто звернути увагу, що у короткостроковому періоді на початковому етапі її становлення мають бути за допомогою «жорстких» методів імплементовані в національне законодавство основні поняття, норми та правила організації сталого, передусім зеленого фінансування, зокрема вимоги до зелених фінансових інструментів та продуктів (цінних паперів, страхових полісів, кредитів й ін.),

визначені відповідні критерії сталого фінансування. Також на цьому етапі, який носить умовну назву реорганізації, в складі фінансової системи країни необхідно організувати низку сталих фінансових установ для зміцнення її внутрішньої сталості та створення можливостей для повноцінного фінансування потреб сталого господарювання. Серед таких варто згадати рекомендовані ПРООН до створення в Україні платформу сталих фінансів, зелену біржу, агентство підтвердження статусу зелених фінансових інструментів; акселератор для зелених фінансів, організації-оцінювачі зелених фінансових інструментів та результатів тощо.

На другому етапі рекомбінації застосування жорстких методів передбачатиме в основному такий регулятор, як національна зелена таксономія проєктів сталого розвитку для перенесення зусиль з організації фінансування та напрямів фінансових потоків з проблемних із екологічного та соціального поглядів на сталі види діяльності. З іншого боку, значно зростатиме роль м'яких інструментів управління фінансовою діяльністю, пов'язаних із добровільним прийняттям фінансовими організаціями та установами екологічних і соціальних зобов'язань перед стейкхолдерами, що забезпечуватиме відповідну концентрацію фінансових зусиль на фінансуванні проєктів технологічного зеленого переходу, зеленої післявоєнної реконструкції національного господарства, проєктів та програм сталого просторового розвитку тощо, що пов'язуватиметься із формуванням «ESG»-мислення, імплементацією в корпоративну поведінку й культуру принципів сталого розвитку через відповідні кодекси корпоративної поведінки та інші добровільні зобов'язання, взяті на себе, зокрема, в частині соціальної та екологічної відповідальності компаній у питаннях сталого розвитку.

На третьому етапі ревіталізації м'які системні підходи до формування сталих фінансів стануть першочерговими стосуватимуться передусім розробки креативних соціально та екологічно орієнтованих проєктів (форсайтів) просторового розвитку, а також емісії відповідних фінансових інструментів – акцій, облігацій, деривативів, формування пулів активів тощо, через що відбуватиметься насичення інвестиційними та операційними фінансовими ресурсами пріоритетних точок, зон, локомотивних галузей територіальної економіки, цілеспрямована фінансова підтримка смарт-спеціалізації інноваційного регіонального розвитку з широким використанням парадигмальних підходів довгострокового форсайт-проєктування, саморозвитку крафтових виробництв на унікальній місцевій ресурсній базі з використанням механізмів сек'юритизації та дивестиційних інструментів для рефінансування проєктів на фондових ринках. Це сприятиме забезпеченню просторової самоорганізації економічно та фінансово самодостатніх сталих територіальних утворень на засадах платформної економіки, форсайт-проєктування, селективного конкурсного фінансування інвестиційних пропозицій на основі їх рейтингування відповідно до «зелених» і соціальних критеріїв та з урахуванням колективної думки стейкхолдерів як полісуб'єкта управління сталим просторовим розвитком.

Періодизація процесу становлення. Як уже зазначалося, в результаті поетапних перетворень, з одного боку, повинні відбутися структурні зрушення у фінансовій системі країни, які відповідатимуть потребам сталого господарювання, насамперед сприятимуть організації «зеленого» переходу й виконанню національних зобов'язань з кліматичної нейтральності, а з іншого – сформовано достатньо потужні фінансові ресурси для належного фінансування комплексу

потреб сталого розвитку держави загалом. Проте, окрім вказаних етапів розвитку системи сталих фінансів, варто звернути увагу на системну періодизацію процесу її становлення, яка має більш складну структуру, що пов'язано із формуванням двох об'єктивних історично обумовлених тенденцій розвитку господарської (соціо-еколого-економічної) системи держави в цілому. Досвід повоєнної реконструкції економік країн, зокрема після Другої Світової, В'єтнамської, Югославської війн, демонструє, що у післявоєнному відновленні господарства постраждалих країн виділяються два достатньо різні за змістом і цільовою метою розвитку періоди, реалізація яких у нашій державі носитиме спіральний, ітеративний характер, на кожному з яких будуть спостерігатися окреслені нами етапи реорганізації, рекомбінації та ревіталізації економічної системи. Основна відмінність між цими двома періодами полягатиме в тому, що перший визначатиметься чітким реконструктивним спрямуванням на післявоєнне відновлення економіки і буде фінансуватися в основному за рахунок зовнішніх джерел, а другий матиме характер якісних екологоорієнтованих «зелених» трансформацій у технологічній структурі економіки і реалізовуватиметься значною мірою за рахунок накопичених внутрішніх фінансових ресурсів держави (рис. 4.10).

При цьому першим є умовно названий нами період *підтримки* сталого господарювання, спрямований на досягнення гомеостатичного стану національного господарства у повоєнному розвитку, що має створити умови для стабільного функціонування національної економіки й формування базису сталих фінансів як системи сталого фінансування. При цьому структура й логістика фінансових відносин має відповідати вимогам адекватного фінансування активної реконструкції національного господарства, наприкінці якого передбачається вихід на довоєнні базові показники економічного розвитку держави.

Умовно цей період можна охарактеризувати як такий, у якому домінує соціетальна компонента, а саме відновлення функціонування критичної інфраструктури та базових виробництв сектору товарного виробництва. За цей період необхідно пройти перший повний цикл реорганізації, рекомбінації та ревіталізації господарської системи. Тож організаційні зміни стосуватимуться реорганізації існуючих та створення нових (сталих) фінансових установ у напрямі сталості, тобто організації їх роботи у банківській, кредитній, страховій сфері, на фондовому ринку тощо відповідно до принципів сталого розвитку та сталої фінансової поведінки.

На етапі рекомбінації за допомогою правил такої поведінки, а також таксономії проєктів за показниками технічного скринінгу має бути переорієнтовано відповідним чином фінансові потоки для пріоритетного фінансування проєктів, важливих для забезпечення сталості господарської системи після припинення бойових дій, з урахуванням у тому числі «зелених» пріоритетів реконструкції національного господарства. Очевидно, що зазначене стосуватиметься насамперед сфер і галузей критичної інфраструктури та життєво важливих для функціонування соціального комплексу виробництв у секторах матеріального товарного виробництва. Останній етап, ревіталізації, відповідатиме процесу прискореного післявоєнного розвитку економіки, оскільки його завданням є «оживити» тобто ревіталізувати національне господарство.

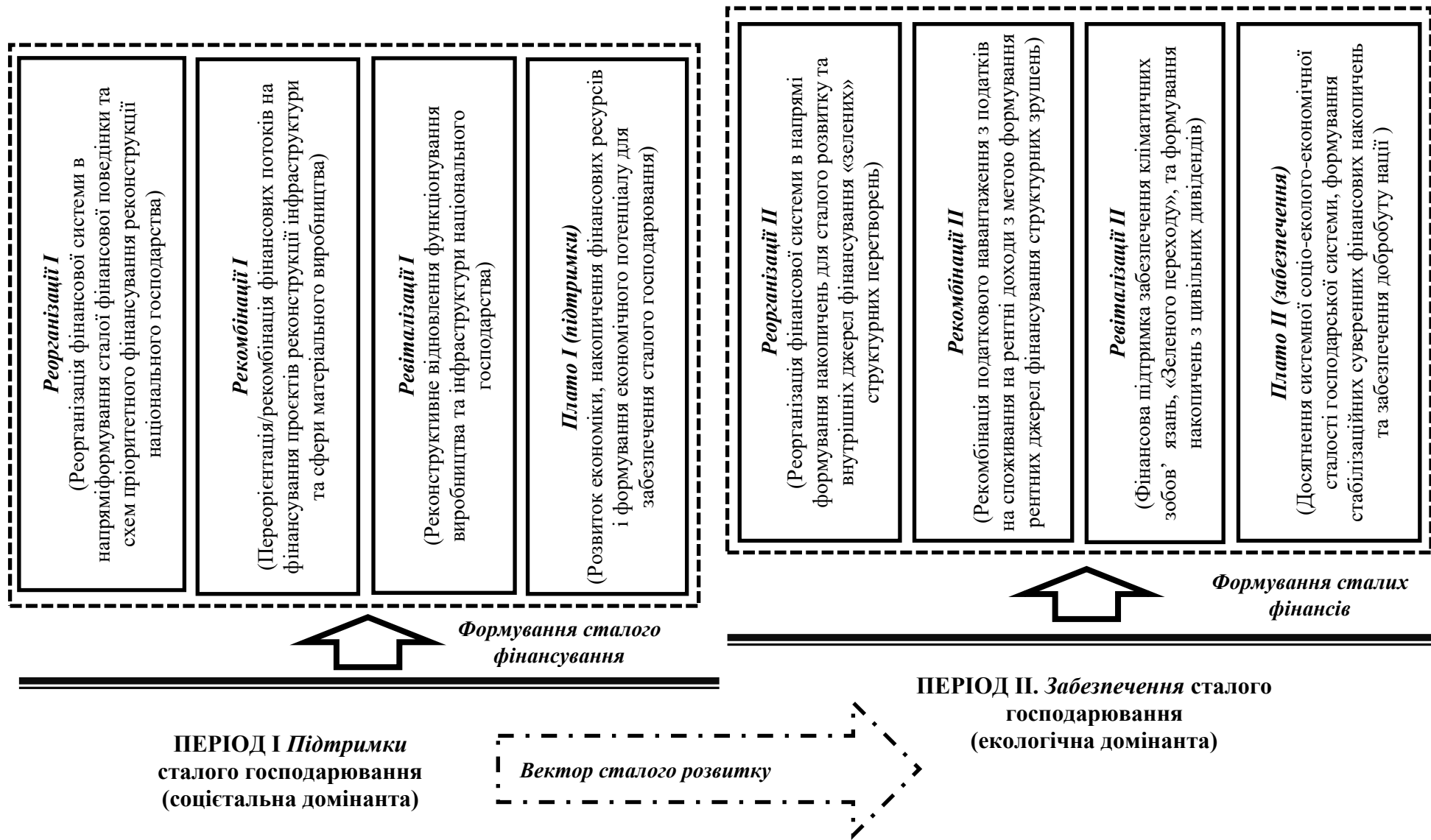

Рисунок 4.10 – Базові періоди та етапи формування фінансової складової системи сталого господарювання

Після завершення періоду підтримки, відповідно до загально визнаного системного підходу до управління змінами, запропонованого, зокрема, у працях К. Левіна [338], слід закріпити позитивні зрушення в структурі господарської системи, що передбачає наявність періоду стабільного розвитку господарської системи, який відповідає в моделі К. Левіна* етапу «повторного заморожування» системи для її стабільного функціонування після певних змін. Наявність такого періоду також матиме позитивний ефект релаксації для економічної системи після напруження у період реконструкції, який здатний зняти негативний вплив т.зв. перегрівання економіки внаслідок інтенсивного використання ресурсів на реконструктивний розвиток господарства.

Цей період закріплення бажаних змін можна охарактеризувати як *плато*, на якому економіка, що вийшла на певні стабільні темпи економічного зростання, функціонує із стратегічною метою зміцнення господарського потенціалу та накопичення достатньої кількості виробничих і фінансових ресурсів для реалізації наступного періоду – *забезпечення* сталого господарювання. Тут на рівні стратегії превалюватиме вже екологічна компонента, зелені технологічні зрушення, здійснюватиметься суттєва трансформація структури господарства відповідно до цільових орієнтирів сталого розвитку для мирного часу.

Очевидно, що на етапі плато мають застосовуватися в основному м'які засоби управлінського впливу. Серед них, зокрема, концепція інкременталізму, яка у ХХІ столітті набула поширення на тлі подолання наслідків потужних економічних криз кінця 2000-х та 2010-х років. У 1960-х роках методологічні принципи цієї концепції сформулював Ч. Ліндбл [339]. Він розглядав, зокрема, шляхи вирішення проблем, що постали перед адміністративними та політичними системами в умовах невизначеності. Метод інкременталізму фахівці трактують як серійний, корекційний і фрагментарний процес ухвалення управлінських рішень за місцем, з урахуванням поточної ситуації, коли кінцевим цілям і взаємозв'язкам між окремими рішеннями приділено значно менше уваги, ніж вирішенню поточних проблем, однак зберігається заданий вектор розвитку. Розвиток такої концепції є відповіддю на невизначеність, що посилюється в умовах перманентної кризи ХХІ ст. як для зовнішнього, так і внутрішнього середовища, що, у свою чергу, передбачає наявність певних ситуативних відхилень від загального вектору. Проте такий підхід ефективно застосовується в умовах невизначеності, тому що спрямований на усунення тільки очевидних недоліків за допомогою невеликих змін; виключає значні ризики при ухваленні рішень.

На етапі плато в стратегічному розрізі державної політики, згідно з інкрементним підходом заплановано відносно незначні й короткочасні зміни, і якщо вони неправильні, то рішення коректуються; часті й дрібні зміни можна застосовувати за потреби у разі більш радикальних дій, що робить господарську систему адаптивнішою. На нашу думку, період *плато* може тривати як досить обмежений час (3–5 років), так і довше (5–7 років). Завдання цього етапу – створення передумов для реалізації передбачених змін, який повинен забезпечити прискорене економічне зростання й більш радикальні структурні соціальні й економічні трансформації за рахунок накопичених інвестиційних ресурсів, ефектів

* Модель змін, за К. Левіним (1944 р.), включає три етапи: розморожування наявної ситуації, власне змін у формі руху до нового стану системи, а також заморожування, тобто закріплення змін. К. Левін наполягав на важливості останнього, третього етапу.

від упровадження на першому етапі *підтримки* проєктів реконструктивного розвитку, включаючи фінансову віддачу для подальшого реінвестування в сталий розвиток тощо. Також необхідно зазначити, що на етапі *плато* варто застосовувати в основному ліберальні методи регулювання економічного розвитку, спрямовані на стимулювання низової підприємницької ініціативи, зокрема, податкові та кредитні стимули для компаній, що реалізують корисні проєкти соціального й екологічного спрямування, оскільки на цьому рівні ще відчуватиметься брак фінансових, насамперед інвестиційних ресурсів, а також операційного фінансового капіталу, оскільки з часом міжнародна фінансова допомога, в міру відродження національної економіки, очевидно, буде скорочуватися.

Наступним є період *забезпечення* сталого господарювання, в результаті чого формується повноцінна система сталих фінансів. Структурні зміни, які відбуватимуться на етапах реорганізації, рекомбінації та ревіталізації в цьому періоді, мають спрямовуватися на формування системи сталих фінансових установ, призначенням котрих є акумуляція та розподіл фінансових ресурсів з метою досягнення цілей сталого розвитку; переорієнтацію фіскальної та бюджетної систем країни на використання ренти (насамперед природної) у якості пріоритетного джерела надходжень фінансових ресурсів для публічного сектору; формування стабілізаційної та накопичувальної складових системи суверенного фінансування сталого розвитку, а також створення підґрунтя для добробуту нації, у тому числі за рахунок виплат цивільних/громадянських дивідендів. При цьому на етапі реорганізації у цьому періоді необхідно здійснити реорганізацію фінансової системи за напрямками, які забезпечуватимуть акумуляцію й високоефективне використання фінансових ресурсів для сталого розвитку, а також формування внутрішніх джерел фінансування «зелених» структурних перетворень. Насамперед йдеться про створення фондів фінансування сталого розвитку за двома основними функціонально різними варіантами – накопичувально-стабілізаційним та накопичувально-видатковим. Перший має характер фондів «чорного дня», виконує в основному стабілізаційну функцію і характеризується певним ступенем недоторканості та спрямованості потенційних видатків на потреби майбутніх поколінь. Другий тип фондів призначено для фінансування проєктів сталого розвитку, хоча й ця схема не виключає наявності певного «недоторканого» залишку, а отже, певною мірою комбінування накопичувальних та стабілізаційних функцій. Етап рекомбінації характеризуватиметься насамперед трансформацією джерел формування державних бюджетних накопичень і видатків таким чином, щоб змістити акцент податкового навантаження із податків на діяльність бізнесу (на прибуток) та споживання (акцизи і податок на додану вартість) у бік рентної складової, тобто на ренті платежі, незароблені доходи, які мають високоефективно вилучатися та розподілятися на суспільну користь, у тому числі направлятися у вищезазначені фонди сталого розвитку. Ознакою етапу ревіталізації у другому періоді *забезпечення* сталого господарювання мають стати організація належної фінансової підтримки, запуск та реалізація проєктів, які стосуються кліматичних зобов'язань України і зеленого переходу, а також формування системи накопичень з цивільних дивідендів на особистих рахунках громадян, які потенційно можуть використовуватися на потреби, пов'язані із цілями сталого розвитку. Відповідно, *плато* по завершенню другого періоду *забезпечення*, по суті, буде закріплювати

досягнення стану сталого господарювання у господарській системі країни, якому відповідатиме й утворення системи сталих фінансів (табл. 4.13).

У цілому процес становлення фінансової складової системи сталого господарювання включає два, з одного боку, відокремлених між собою цілями і засобами реалізації, проте взаємопов'язаних механізмами та інструментами й логікою процесу періоди. Концептуально вони відповідають виконанню двох основних завдань, пов'язаних із розбудовою системи сталих фінансів таким чином, щоб вона, по-перше, забезпечувала фінансування потреб з досягнення цілей сталого розвитку, а по-друге, була внутрішньо сталою й стійкою до зовнішніх впливів [132, с. 52]. Ці обидва завдання, будучи правильно реалізованими, у комплексі забезпечуватимуть за рахунок правильно сформованих, сконцентрованих та спрямованих на досягнення цілей сталого розвитку фінансових ресурсів, а також застосовуваних відповідних принципів, інструментів і механізмів сталого господарювання в усіх сферах національного господарства (8, с. 290–291).

Отже, у першому періоді (*підтримки*) передбачається значною мірою виконання першого завдання, тобто має бути сформована орієнтована переважно на процесний підхід система сталого фінансування. Вона повинна забезпечити фінансовими ресурсами сферу реалізації проєктів реконструктивного розвитку національного господарства з акцентом на вирішенні соціальних та екологічних проблем територій і посиленні резильєнтності територіальних утворень до негативних чинників зовнішнього впливу, пов'язаних передусім з наслідками бойових дій. На цьому етапі насамперед необхідно створити та імплементувати рамкові адміністративні, організаційні, економічні та фінансові механізми, покликані забезпечити формування сталої фінансової поведінки, а також систем управління екологічними й соціальними ризиками, сертифікації «зелених» фінансових інструментів та оцінювання з ESG-позицій інвестиційних проєктів. Цей етап пов'язаний насамперед з імплементацією Політики НБУ щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року.

Наступний період (*забезпечення*) передбачає виконання другого завдання; при цьому з позицій ціннісного підходу та управління на основі принципів необхідно забезпечити внутрішню сталість фінансової системи із застосуванням механізмів робастного управління, а також принципів рекрематики, передусім орієнтації на саморозвиток та створення запасу міцності фінансової системи країни за рахунок формування накопичень у системі фінансової підтримки суверенного добробуту. Одночасно на цьому етапі має бути забезпечено фінансовими ресурсами реалізацію зеленого технологічного переходу та виконання відповідних кліматичних міжнародних зобов'язань України в рамках Паризької конвенції з клімату, тобто ефективного функціонування сформованої попередньо на першому етапі «*підтримки*» системи сталого фінансування.

У зазначеному аспекті очевидно стає термінологічна різниця між двома поняттями *стале фінансування* та *сталі фінанси*. Зміст першого поняття пов'язаний із фінансовими процесами, забезпеченням фінансовими ресурсами потреб сталого розвитку, відповідальною фінансовою поведінкою, формуванням сталих фінансових установ тощо. Другий термін охоплює, поряд із зазначеним, явища внутрішньої сталості та гомеостатичності, що досягається, зокрема, резервуванням коштів фінансової системи в спеціальних (сталих) активах.

Таблиця 4.13 – Формування системи сталих фінансів за періодами та етапами становлення системи сталого господарювання

Період	Етап	Фінансове забезпечення
Підтримки сталого господарювання	Реорганізації	Реалізація політики сталого фінансування НБУ до 2025 р. Запровадження ESG-норм сталої фінансової поведінки Кодексу корпоративної поведінки ОЕСР. Імплементация принципів відповідальної фінансової поведінки у фінансових та нефінансових установах, організаціях і на підприємствах державного й корпоративного секторів. Формування національної платформи сталих фінансів. Створення Національної комісії з питань сталого фінансування; зеленої біржі; національного агентства підтвердження статусу зелених фінансових інструментів; акселератора для зелених фінансів; організацій-оцінювачів для сертифікації «зелених» фінансових інструментів та верифікації результатів сталого фінансування. Розробка національної «Зеленої таксономії». Імплементация в національне законодавство термінології і базових позицій сталого фінансування
	Рекомбінації	Запуск платформ взаємодії стейкхолдерів для формування територіальних форсайтів. Запровадження «зеленої» таксономії проєктів сталого розвитку. Організація територіальних фондів фінансування форсайтів сталого розвитку (на 5–7 років). Формування проєктних компаній та портфоліо креативних проєктів сталого розвитку. Початкове інвестування оригінаторами фінансових ресурсів у реалізацію проєктів форсайту на принципах публічно-приватного партнерства. Організація фінансових SPV-компаній для рефінансування проєктів форсайту на фондовому ринку. Організація конкурсів та рейтингування форсайт-проєктів сталого розвитку для їх пільгового фінансування на принципах зеленого та кліматичного фінансування
	Ревіталізації	Емісія та формування ринків зелених цінних паперів та фінансових активів (цінних паперів) форсайтів сталого розвитку. Формування пулів цінних паперів інвестиційних проєктів територіальних форсайтів. Сек'юритизація фінансовими компаніями SPV портфоліо цінних паперів інвестиційних проєктів територіальних форсайтів через дивестиційні механізми Емісія компаніями SPV фінансових інструментів для рефінансування проєктів. Організація рефінансування проєктів форсайту на фондовому ринку. Часткове повернення первинних інвестованих коштів оригінаторам проєктів форсайту (публічному сектору, бізнес-структурам, приватним інвесторам) через механізм сек'юритизації фінансових інструментів та боргів проєктних компаній
	Плато I	Докапіталізація та завершення інвестиційних проєктів форсайту. Експлуатація креативних проєктів проєктними компаніями або передача проєктів в експлуатацію відокремленим керуючим компаніям. Формування зон економічного зростання, ключових компетенцій, галузей смарт-спеціалізації територіальних утворень. Отримання потоків інвестиційних доходів від реалізації проєктів форсайту, розподіл доходів між інвесторами. Отримання та перерозподіл на суспільну користь природної ренти. Формування резерву вторинного інвестиційного капіталу за рахунок повернення інвестицій для наступного реінвестування у сталий розвиток територіальних утворень

Період	Етап	Фінансове забезпечення
Забезпечення сталого господарювання	Реорганізації	Організація центрального банку природних ресурсів (фонду громадянських/ цивільних) дивідендів; національного суверенного накопичувального фонду (стабілізаційний фонд, фонд майбутніх поколінь, фонд сталого розвитку); формування національної системи накопичувально-видаткових суверенних фондів: рентного пенсійного фонду, фонду фінансування форсайтів сталого розвитку; фонду зеленої економіки, фонду реконструктивного розвитку національного господарства. Розробка національного рентного законодавства (про механізми вилучення й використання природної ренти на суспільну користь). Організація регіональних стабілізаційно-видаткових фондів сталого розвитку за механізмами квазісуверенного фінансування. Організація платформи розробки довгострокового національного форсайту сталого розвитку
	Рекомбінації	Запровадження цивільної (громадянської) власності на природні ресурси та системи виплат цивільних (громадянських) дивідендів; економічного паспорту українця. Реформування податкового законодавства з перенесенням частини податкового навантаження із податків на споживання на рентні платежі. Наповнення дохідної частини накопичувальних стабілізаційних та накопичувально-видаткових суверенних фондів для потреб сталого розвитку. Розробка та узгодження між собою довгострокових проєктів «зеленої» трансформації території другої черги територіальних форсайтів. Розробка та прийняття довгострокового національного форсайту сталого розвитку (на перспективу 10–25 років)
	Ревіталізації	Забезпечення фінансування суверенними та регіональними фондами сталого розвитку пріоритетних підприємств і проєктів національної економіки з акцентом на ESG-пріоритетах. Залучення на принципах ППП інвестицій приватного сектору та організація розробки й цільового централізованого фінансування комплексних форсайт-проєктів мезо- (регіонального) та макро- (національне господарство у цілому) рівнів з урахуванням потреб «зеленого» переходу та чинних (Національний визначений внесок України до Паризької угоди до 2030 р.) і перспективних (до 2050 р.) кліматичних вимог і зобов'язань. Нарахування, накопичення (або періодичні часткові виплати) громадянських (цивільних) дивідендів на особистих рахунках (економічних паспортах) громадян
	Плато II	Реалізація «зеленого» енергетичного й технологічного переходу на дружні для довкілля принципи, технології й механізми використання природних ресурсів. Ефективна та стала інклюзія природного капіталу до господарського обігу, яка забезпечує його відновлення для відновлюваних ресурсів й часткову заміну іншими видами капіталів у господарському обігу для невідновлюваних ресурсів. Цільові виплати громадянських дивідендів. Досягнення стійкої стабілізації національної господарської системи. Формування стабілізаційних накопичень у національному суверенному фонді на рівні 100 % середньорічного ВВП. Забезпечення сталих пенсій та добробуту нації. Стале функціонування національного господарства в цілому

Отже, поняття *сталі фінанси* є ширшим і включає поняття *стале фінансування* як процесну складову, що, будучи доповненою організаційною змістовною складовою, формує в комплексі поняття *сталі фінанси*.

З позицій застосування управлінських підходів видно, що необхідно дотримуватися правила руху від жорстких до м'яких управлінських підходів на кожному із етапів реорганізації, рекомбінації та ревіталізації, які виділено в межах періодів *підтримки* та *забезпечення* сталого господарювання. Так, жорсткі методи управління більшою мірою будуть застосовуватися у період підтримки сталого господарювання, а «м'які», відповідно – забезпечення сталості національного господарства. Такий підхід є очевидним з огляду на системне завдання посилення резильєнтності як фінансової системи країни, так і її економіки у цілому в умовах ведення бойових дій та післявоєнного періоду. Резильєнтність як економічне явище стала об'єктом дослідження таких фахівців, як, зокрема, Г. Брістоу, Л. Богуш, Є. Божок, С. Ванг, Дж. Доран, Р. Мартін, С. Пирожков, Н. Хамітов тощо [55, 56, 307, 314, 344, 362].

У господарському контексті резильєнтність фахівці розглядають здатність соціо-еколого-економічної системи до збереження управлінської усвідомленості, зокрема унормованості процесів, різноманіття й варіативності механізмів функціонування; саморегулювання, у тому числі завдяки задіянню механізмів інтеграції, адаптивності, актуалізації поточних пріоритетів, що забезпечують здатність протистояти спектру викликів і криз за рахунок внесення певних змін у систему без шкоди для основних цінностей соціуму, його інституцій та сфер життєдіяльності [55, с. 20]. З позицій стратегування, резильєнтність трактується дослідниками як явище, притаманне такій стратегії розвитку країни, що здатна забезпечити збалансованість розвитку в умовах невизначеності та успішно протистояти при цьому зовнішнім і внутрішнім викликам та загрозам [225, с. 75]. З огляду на завдання забезпечення стійкості економіки господарства держави в умовах воєнного часу та післявоєнного відновлення, застосування більш жорстких, директивних методів управління в царині підтримки сталості фінансової системи та організації сталого фінансування, включаючи впровадження чітко унормованих та запроваджених у законодавстві й регуляторних актах відповідних органів державної влади норм і правил сталої фінансової поведінки для усіх учасників фінансових відносин, критеріїв технічного скринінгу для інвестиційних проєктів та вимог до фінансових інструментів і створення відповідної організаційної складової є, вочевидь, виправданим.

Надалі, з розвитком практики сталого фінансування, впровадженням ідеології відповідальної фінансової поведінки й принципів сталого розвитку на рівні корпоративного управління та поступовим виходом на траєкторію сталого господарювання, актуалізуватимуться м'які управлінські підходи, орієнтовані не стільки на регламенти, скільки на цінності й принципи організації фінансової діяльності, які притаманні новій фінансовій парадигмі, дотичній до ідеологемі сталого розвитку, і яка все більше поширюватиметься серед учасників господарського процесу як складова інноваційної філософії сталого господарювання. В основу останньої покладено синкретичні погляди метамодернізму з визнанням соціальних й екологічних пріоритетів нарівні з фінансовими результатами, а також меритократичний підхід до управління

суспільством (управління фахівцями) з метою вирішення соціальних проблем і збереження навколишнього природного середовища тощо. Гармонійне та структуроване за періодами й етапами поєднання жорстких та м'яких управлінських підходів дозволить сформуванню такої сталу фінансову систему, діяльність якої, з одного боку, буде достатньо жорстко регламентованою для забезпечення її внутрішньої стійкості та спрямованості на соціальні й екологічні цілі сталого розвитку, а з іншого, дозволить ефективно реагувати на дії ендегенних та екзогенних чинників, що порушують системний гомеостаз. Це забезпечуватиме саморозвиток господарства за рахунок застосування гнучких методів напруження управлінських рішень за участю зацікавлених сторін на принципах полісуб'єктного управління, еквіфінальності, інкременталізму, відокремленого управління ризиками та кроссфункціональної інтеграції управління за платформним підходом. Тут еквіфінальність розуміють як здатність господарської системи до вирішення завдань її розвитку через застосування комбінаторики різноманітних альтернативних між собою сценаріїв змін в управлінні.

Інтеграція до світового фінансового простору. У результаті реалізації заходів зі становлення та розвитку в Україні системи сталих фінансів за розглянутими вище періодами *підтримки та забезпечення* сталого господарювання й відповідними їх змістовними етапами реорганізації, рекомбінації та ревіталізації господарської й фінансової системи передбачається формування сучасної та високорозвинутої фінансової складової національного господарства України. Фінансова система України, реформована згідно з міжнародними рекомендаціями й чинними практиками сталого фінансування, має бути відповідно інтегрована до європейського й світового фінансового простору.

Для оцінки ступеня інтеграції національних фінансових систем до світової спільноти сталого фінансування та прогресу в організації й розбудові системи сталого фінансування в державі на рівні мережі сталої банківської діяльності і фінансування запропоновано відповідні методологічні підходи, якими передбачено оцінювання за такими напрямками (компонентами), як:

- *Інтеграція питань ESG*, яка стосується управління екологічними, соціальними й управлінськими (ESG) ризиками у сфері корпоративного управління, операційної діяльності, кредитної та інвестиційної діяльності фінансових установ.

- *Управління ризиками, пов'язаними зі зміною клімату*, стосується нових методів корпоративного управління, управління ризиками та практик розкриття інформації, які фінансові установи можуть використовувати для пом'якшення й адаптації до зміни клімату.

- *Фінансування сталого розвитку*, яке стосується ініціатив регуляторних органів та фінансових установ, спрямованих на розблокування потоків капіталу для здійснення діяльності, яка підтримує екологічні та соціальні цілі й зелену економіку та включає нові продукти, такі як зелені облігації й позики, пов'язані зі сталим розвитком, у тому числі визначення, рекомендації, керівні принципи, таксономію, моніторинг і стимули.

Відповідно, для вказаних напрямків застосовується в оцінках система індикаторів у формі відповідей на комплекс запитань, які характеризують наявність та ступінь імплементації в національну фінансову систему складових системи сталого фінансування за зазначеними вище напрямками (компонентами), трьома

підкомпонентами, 11-ма індикаторами і 75-ма ключовими одиницями даних, які використовуються для об'єктивної оцінки системи сталого фінансування країни щодо її чіткості, глибини та відповідності передовій міжнародній практиці [272, с. 13–15].

З метою структуризації досягнень прогресу країн у розвитку сталого фінансування SBFN застосовується такий інструмент, як матриця прогресії, в якій виділено три етапи – підготовку, впровадження та досягнення зрілості. Із загальних позицій, подібна періодизація принципово може розглядатися як така, що відповідає розглянутим вище двом періодам розвитку сталої фінансової системи України – підтримки та забезпечення з внутрішніми етапами реорганізації, рекомбінації та ревіталізації. При цьому етап *підготовки* за методологією SBFN системно розглядається в основному як складова етапу реорганізації, рамки етапу *впровадження* (з позицій тлумачення SBFN) та *рекомбінації* значною мірою збігаються, а змістовні ознаки *ревіталізації* практично відповідають змісту етапу *досягнення зрілості* в інтерпретації SBFN. На кожному з етапів розвитку сталого фінансування, відповідно до методології SBFN, виділено по два складові. Так, етап *підготовка* поділяється на підетапи *відданості* та *формулювання, впровадження – розроблення* та *вдосконалення*, а *досягнення зрілості* – на *консолідації* та *швидкого поширення змін поведінки*. У якості члена Мережі сталої банківської діяльності і фінансування SBFN за станом на 2023 рік Україна перебуває на підетапі *розроблення* етапу *впровадження* за Матрицею прогресії SBFN (табл. 4.14).

В Україні 2021 року регуляторами розроблено та схвалено концептуальні засади розвитку сталого фінансування. НКЦПФР опубліковано Рекомендації щодо реалізації або фінансування проєктів екологічного спрямування шляхом емісії зелених облігацій та затверджено Додаток з питань корпоративного управління і сталого розвитку (ESG) до Кодексу корпоративного управління. НБУ ухвалено Політику щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року та затверджено зміни до Методичних рекомендацій щодо організації корпоративного управління в банках України з урахуванням аспектів ESG та сталого фінансування. Здійснювалися заходи щодо підвищення обізнаності та нарощування потенціалу сталого фінансування на рівні фінансових установ, насамперед українських банків. НБУ за участю Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні 2022 року розроблено Дорожню карту запровадження в Україні сталого фінансування «Сталі фінанси. EU Green Deal».

Поділ етапів упровадження міжнародних принципів, практик і стандартів сталого фінансування на національному рівні на підетапи за методологією Мережі сталої банківської діяльності і фінансування SBFN певною мірою кореспондується із запропонованою нами в становленні системи сталих фінансів в Україні концепцією охарактеризованого вище окремого специфічного етапу *плато*, який протягом певного часу буде розділяти між собою періоди *забезпечення* та *підтримки* розвитку системи сталого господарювання в нашій державі.

Так, очевидно, що розглянутий у методології SBFN останній підетап *швидкого поширення змін поведінки* завершального етапу організації сталого фінансування *досягнення зрілості* в нашій державі, зважаючи на завдання післявоєнної реконструкції національного господарства, які триватимуть порівняно довго, не може розглядатися апріорі як швидкий.

Таблиця 4.14 – Етапи оцінювання прогресу у впровадженні міжнародних принципів, практик і стандартів сталого фінансування на національному рівні (за методологією Мережі сталої банківської діяльності і фінансування SBFN)*

Базові етапи та складові етапів (підетапи) становлення та розвитку системи сталого фінансування на національному рівні						
<i>Етап</i>	<i>Підготовка</i>		<i>Впровадження</i>		<i>Досягнення зрілості</i>	
<i>Під-етап</i>	<i>Відданість</i>	<i>Формулювання</i>	<i>Розроблення</i>	<i>Удосконалення</i>	<i>Консолідація</i>	<i>Швидке поширення змін поведінки</i>
Основні ознаки етапів та підетапів	Регулятор фінансового сектору або галузева асоціація офіційно оголошують про відданість досягненню прогресу у сфері сталого фінансування протягом наступних двох років. Здійснюються початкові кроки, як-от організація першої зустрічі або практичного семінару за участі ключових стейкхолдерів та представників галузі за напрямками сталого фінансування (інвестування, банкінг, страхова діяльність та діяльність на фондових ринках)	Впроваджується офіційна ініціатива на чолі з регулятором фінансового сектору чи галузевою асоціацією або обома щодо розроблення національної дорожньої карти, системи / концепції, політики або добровільних галузевих принципів щодо питань сталого фінансування. Підготовка включає дослідження, опитування, залучення різних груп стейкхолдерів та/або підвищення обізнаності у питаннях сталого розвитку у фінансовому секторі	Офіційно затверджується перша національна дорожня карта, система / концепція, політика, нормативний акт або низка добровільних галузевих принципів щодо питань сталого фінансування. Офіційна робоча група або спеціальний відділ очолює зусилля щодо впровадження сталого фінансування – або в межах регулятора чи галузевої асоціації, або як робоча група чи платформа за участі різних груп стейкхолдерів. Ініціатива з питань сталого фінансування визнається або підтримується як регуляторами, так і галуззю.	Регулятори затверджують інструменти та ініціативи впровадження, як-от рекомендації, керівні принципи, шаблони звітності, механізми навчання, онлайн-інструменти та інструкції щодо здійснення нагляду за сталим фінансуванням. Національна система сталого фінансування охоплює різні частини фінансової системи. Фінансові установи звітують про виконання ними дорожньої карти, політики або добровільних принципів відповідно до узгоджених інструкцій або шаблонів звітності, наданих регулятором фінансового сектору або галузевою асоціацією	Впроваджується всеосяжний комплекс національних ініціатив та систем сталого фінансування, що охоплюють усі частини фінансової системи. Національні концепції / системи узгоджені з передовою міжнародною практикою за трьома компонентами сталого фінансування. Послідовні дані, за якими можна здійснювати порівняння щодо впровадження сталого фінансування фінансовими установами, акумулюються регулятором в межах забезпечення нагляду	Сформована належним чином екосистема ініціатив та систем сталого фінансування, які узгоджуються та інтегруються одна з одною. Фінансові установи зобов'язані або заохочуються публічно звітувати про впровадження механізмів сталого фінансування в розрізі ризиків і можливостей. Регулятор або галузева асоціація мають багаторічні дані щодо впровадження сталого фінансування фінансовими установами, включаючи як ризики, так і можливості.

*Джерело: складено згідно з даними [272, с. 16].

У цей час післявоєнному відновленню підлягатимуть разом з екологічною інфраструктурою, «зеленими» виробництвами та інфраструктурними об'єктами також і ті, які не підпадатимуть під технічні критерії, котрі висуваються до зелених проєктів, що викликано насамперед необхідністю вирішення життєво важливих соціально-економічних проблем функціонування української економіки, серед яких домінуватимуть ті, що тісно пов'язані із соціетальною складовою національного господарства. з огляду на зазначене запропонуємо розглядати період, у якому зацікавленими сторонами фінансових відносин будуть закріплюватися інноваційні форми відповідальної (сталого) фінансової поведінки у нашій державі.

На сьогодні Україна перебуває на етапі розроблення норм, правил і національної практики розвитку сталого фінансування. Насамперед на цьому етапі з метою створення ефективної системи, що забезпечує досягнення у нашій державі Цілей сталого розвитку – 2030, у 2019 році була впроваджена Інтегрована національна система фінансування (ІНСФ), яка пов'язує фінансування з національними стратегіями сталого розвитку.

Сприяння та підтримка створення Інтегрованої національної системи фінансування для досягнення ЦСР є ключовою метою Спільної програми, яка покращить взаємозв'язок між реалізацією державної політики та поточною реформою децентралізації [284]. Із стратегічних позицій, ІНСФ сприятиме формуванню спільного бачення пріоритетів і цілей розвитку в країні та забезпечить їх фінансування з урахуванням поточних пріоритетів, а також наявних викликів, перешкод і можливостей для економіки. ІНСФ передбачає координацію зусиль усіх зацікавлених сторін для досягнення Цілей сталого розвитку. Використання ІНСФ в основі фінансової політики дозволить Уряду України досягти консенсусу щодо фінансових потоків і реформ, пов'язаних із реалізацією порядку денного у сфері сталого розвитку.

ПІСЛЯМОВА

У монографії викладено концептуальне бачення перспективного напрямку розвитку методології сталого господарювання на основі постнекласичних концептуальних підходів до організації господарської діяльності, які базуються на електронних інформаційно-комунікаційних платформах, бізнес-екосистемній взаємодії стейкхолдерів, партисипативності та консенсусу в ухваленні управлінських рішень, застосування нелінійного й багатовимірного мислення, принципів коеволюції та полісуб'єктності управлінського процесу, винайдення поведінкових моделей, що забезпечують гарантовані ефекти сталості.

Також наголошено на необхідності дослідження територіальних природно-господарських утворень як складних живих систем третього порядку, в яких важливою складовою в управлінському процесі є й визнання та використання ефектів емерджентності, рекурсивності й аутопоезису, що відображається в застосуванні просторового підходу та формуванні інтегрованої системи управління природними ресурсами на всіх рівнях публічного управління – місцевому, регіональному та загальнодержавному.

Найбільше уваги акцентовано на процесному підході, який відповідає динаміці сучасної господарської діяльності, що характеризується постійними змінами. З указаної методологічної позиції важливо актуалізувати взаємодію речових матеріально-енергетичних та фінансово-економічних потоків. На нашу думку, це питання вирішується у площині переведення природно-ресурсного потенціалу у форму відповідних активів. Тобто природні ресурси та фінанси необхідно звести до єдиного знаменника. Все вищевикладене доводить, що головною стає детермінанта процесного впорядкування господарської діяльності.

Концепт сталого господарювання, який презентовано в дослідженні, є природним продовженням ідеологем сталого розвитку, адаптованого до умов суспільств перехідного типу, до яких належить Україна. Принциповою ознакою концепту є те, що він передбачає врахування парадигмальних трансформацій, які обумовлені сукупністю трендів щодо розуміння суспільством напрямів розвитку та організації власного життєвого простору. Таким загальним трендом є процес зміни наративу. Також акцентовано на тому, що у світі сьогодні спостерігається загальна тенденція переходу від моноцентричного до поліцентричного наративу, що відповідає ментальності та психології українського господаря. При цьому *стале господарювання* як категорія є сприйнятливою навіть на підсвідомому рівні, оскільки значною мірою кореспондується з цільовою орієнтацією на ефективну організацію діяльності господаря.

Зміна магістрального наративу на проблемний підкреслює її парадигмальний характер, оскільки в рамках концепту сталого господарювання враховується такий фактор, як суспільна психологія. Цей тренд спирається на досвід розвинених країн, який свідчить про те, що стрімке зростання прибутку забезпечують лише ті сфери ринку, котрі мають суттєве значення для масової психології. Ідеться про впровадження в практику інноваційних підходів, які пов'язані з рефлексивним та інформаційним управлінням, управлінням активними системами. Із визначених позицій актуалізується й головна причина, котра уповільнює темпи переходу країни на інноваційний шлях розвитку. Вона пов'язана з недооцінкою проблеми

суб'єктності розвитку, у зв'язку з чим виникають бізнес-проекти в інтересах вузької групи осіб, для яких соціальна орієнтація в інтересах громадян не є пріоритетною. Саме тому загострюється проблема формування нелінійних комунікативних зв'язків, які обумовлюють власне природу спільності.

Спираючись на наведені методологічні положення, сформульовано й трактування категорії *господарювання* як способу такої діяльності людини, котра пов'язана зі створенням, підтримкою та поліпшенням умов і засобів існування з метою досягнення власного якісного життєзабезпечення. Водночас сталим є такий спосіб господарювання, який базується на концепції забезпечення системного гомеостазу, тобто рівноважному управлінні сукупністю відносин між господарюючими суб'єктами в напрямі раціонального використання матеріальних і нематеріальних благ. Парадигмально новий науковий супровід концепту сталого господарювання слід спрямовувати на визначення оптимального шляху досягнення цільових орієнтирів.

У монографії показано, що методи досягнення цільових орієнтирів сталого господарювання доцільно формувати з позицій визначеного проблемного наративу. Оскільки в сучасних системах господарювання впроваджується велика кількість елементів, що характеризуються здатністю до самонавчання, то зростаюча нелінійність зв'язків між ними суттєво впливає на вибір інноваційних механізмів та інструментів управління середовищем, що формується. У площині полісуб'єктного впорядкування просторових інтересів зацікавлених стейкхолдерів особливого значення набувають фінансово-економічні механізми, за допомогою яких формуються умови реального збалансування інтересів зацікавлених суб'єктів господарської діяльності. У рамках розбудови сприятливого навколишнього середовища повною мірою відбувається врегулювання прав власності на просторові операційні ресурси на засадах адекватної оцінки їх цінності, вартості та ціни.

Методологічною основою визначення комбінаторики механізмів сталого господарювання відповідних просторових утворень є забезпечення системного гомеостазу як збалансованого стану динамічної самопідтримуваної рівноваги у процесі розвитку саморегульованих соціо-еколого-економічних ієрархічних систем аутопоезисної організації зі зворотніми зв'язками. В умовах дії ендогенних та екзогенних загроз, ризиків та інших чинників впливу на сталість розвитку господарських систем із позицій природничих, суспільних, соціогуманітарних й інших напрямів сучасної науки важливо забезпечити адекватну адаптаційно-біфуркаційну реакцію господарської системи та її еволюційну редуплікацію в процесі закономірних змін відповідно до потреб збалансованого розвитку.

До базових принципів, які дають можливість визначити адекватні шляхи забезпечення стану гомеостатичного господарювання, належать: домінантний підхід; функціональність; вертикальна інтеграція, або ієрархічність; горизонтальна інтеграція, або загальне охоплення; зворотний зв'язок; самозабезпечення сталого господарювання; концептуальна відповідність, згідно з якою кожна концепція має відповідати інклюзивному та інституціональному функціоналам управлінської системи, а також відповідним уявленням про ноосферний розвиток суспільства.

У цілому новітні підходи до забезпечення сталого розвитку просторових утворень пов'язані з формуванням концепту сталого господарювання SUST (sustainable, uniting, seif-transformed). Його загальні рамки стосуються типу реакції

системи на деформуючі екзогенні та ендогенні фактори впливу як певною мірою живого організму, в якому за допомогою платформних підходів реалізовано механізми полісуб'єктної саморегуляції сталого господарювання в межах загальних європейських підходів належного управління.

Прикладний доробок з організації сталого господарювання представлено, зокрема, моделями форсайт-проєктування сталого розвитку територіальних утворень на основі стейкхолдерських полісуб'єктних підходів до управління господарськими системами; типовими форматами та етапами розбудови системи сталого господарювання в Україні на перспективу; рекомендаціями з формування фондів фінансування сталого розвитку бюджетного, сервісного й проектного форматів тощо. Запропоновано принципову схему-концепт забезпечення сталого господарювання шляхом реструктуризації національного господарства на засадах сталості протягом трьох ключових етапів: реорганізації, рекомбінації та ревіталізації господарської системи за періодами підтримки й забезпечення сталого господарювання із відповідною дорожньою картою з імплементації концепту сталого господарювання в практику управління, яка розкриває також відповідні механізми та інструменти.

Отже, за суттю дослідження орієнтує на поступове формування сучасної теоретико-методологічної платформи щодо визначення впорядкованого алгоритму переходу України до сталого господарювання. Власне методологія сталого господарювання пов'язана з формуванням економіко-правових, організаційно-економічних та фінансових засад забезпечення функціонування національної системи сталого господарювання з використанням актуальних для впровадження в управління національним господарством сукупності моделей щодо інтеграції складових господарської системи України до Євросоюзу; фінансизації природно-ресурсної сфери на основі проєктивно-діяльнісного підходу; організації форсайт-проєктування сталого просторового розвитку та фінансового забезпечення територіальних форсайтів на основі механізмів сек'юритизації; застосування цифрових інтерактивних платформ для напрацювання управлінських рішень за полісуб'єктними підходами, які можуть вже сьогодні запроваджуватися на рівні держави, регіонів та територіальних громад як важливі складові загального механізму управління сталим господарюванням.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С.Ю., Стрижов С.А. Социально ответственное инвестирование в повестке дня устойчивого развития. *Инновации и инвестиции*. 2017. № 8. С. 13–17.
2. Абрютин М.С., Грачев А.В. Анализ финансово-экономической деятельности предприятия / 3-е изд., перераб. и доп. Москва: Дело и сервис, 2001. 345 с.
3. Авдокушин Е.Ф., Сизов В.С. Новая экономика: теория и практика. Москва: Магистр, НИЦИНФРА-М, 2014. 368 с.
4. Алексеев М.А., Фрейдина Е.В. Эволюционный подход к концепции робастного управления экономическими системами. *Идеи и Идеалы*. 2018. № 3(37). Т. 2. С. 3–23.
5. Алимов О.М., Драган І.В., Ладонько І.С., Лицур І.М., Микитенко В.В. та ін. Потенціал сталого розвитку України на шляху реалізації інтеграційного вибору держави: монографія. К.: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України». 2014. 520 с.
6. Алле М. Автобиография и нобелевская лекция // Лауреаты Нобелевской премии по экономике: автобиографии, лекции, комментарии. СПб.: Наука, 2009. Т. 2: 1983–1996. С. 125–144.
7. Алле М. Поведение рационального человека в условиях риска: критика постулатов и аксиом американской школы // THESIS.1994.Т. 2. №5. С. 12–18.
8. Алле М. Современная экономическая теория и факты // Thesis.1994. Т. II, Вып. 4. С. 11–19.
9. Алле М. Условия эффективности в экономике / Пер. с франц. М.: Наука для общества, 2000. 319 с.
10. Альмухаметов В., Колесниченко В. Колебания свободной поверхности в системе плоских четырехвихревых течений. *Цветные металлы*. 1995. № 9. С. 39–41.
11. Анализ эффективности инвестиционных проектов / В.К. Акинфиев и др. Москва: ИПУ РАН, 1994. 51 с.
12. Аналіз доступних ресурсів ЄС для підтримки реформ в Україні. Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД). URL: https://www.icps.com.ua/assets/uploads/images/files/icps_eu_funds.pdf (дата звернення: 14.03.2023).
13. Англо-український фразеологічний словник / уклад. Баранцев К.Т. Київ: Рад. Школа, 1969. 1051 с.
14. Антонов В.Л., Криворучко Н.И., Чепелюк Ю.В., Шубович С.А. Эксперимент «Сквозной учебный архитектурный процесс». Киев: НИИТИАГ, 2000. 39 с.
15. Антонов Д. Устойчивое развитие – стандарт поведения для публичных компаний. *Социальная ответственность бизнеса*. URL: <https://soc-otvet.ru/ustojchivoe-razvitiie-standart-povedeniya-dlya-publichnyh-kompanij/>

16. Арутюнян Р.Р., Арутюнян С.С., Итигина О.В. Фінансоміка: підходи до визначення макроекономічної сутності. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2014. № 5. С. 13–21.
17. Бадараева Р.В. Теоретические аспекты концептуальных основ пространственного развития. *Социально-экономическое развитие России и Монголии: проблемы и перспективы*: материалы 4 Междунар. науч.-практ. конф. (г. Улан-Батор, 12–15 мая 2015 г.), Т. 2. Улан-Удэ, 2015. С. 17–19.
18. Бажанов О.Є. Формування засад сек'юритизації іпотечних активів в Україні. *Вісник НБУ*. 2008. № 10. С. 59–63.
19. Базилевич В.Д., Ильин В.В. Экономико-философская мысль современного мира. Киев: Знання, 2015. 824 с.
20. Бакланов П.Я. Территориальные структуры хозяйства в региональном управлении. Москва: Наука, 2007. 239 с.
21. Баланс загальнодержавних і регіональних інтересів — ключовий напрям бюджетної політики. *Інформаційно-аналітичний бюлетень КСВ*. URL: <http://www.info-kmu.com.ua/2014-01-31-000000pm/article/18030170.html>
22. Балашов А.И., Козырев А.А. Форсайт как технология стратегического планирования. *Управленческое консультирование*. 2015. № 7. С. 45–56.
23. Балашов В.Г., Заложнев А.Ю., Новиков Д.А. Механизмы управления организационными проектами. Москва: ИПУ РАН, 2003. 84 с.
24. Барсегов Г.Г. Финансоміка как новейшее направление экономической науки. *Вестник Саратовского государственного социально-экономического университета*. 2010. № 2. С. 35–40.
25. Бём-Баверк Е. Основы теории ценности хозяйственных благ // Австрийская школа в политической экономии: К. Менглер, Е. Бём-Баверк, Ф. Визер: Пер. с нем. / Предисл., коммент., сост. В.С. Автономия. М.: 1992. 490 с. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://libertarium.ru/lib_mbv_bb0.htm
26. Бер Х.П. Секьюритизация активов: секьюритизация финансовых активов – инновационная техника финансирования банков: пер. с нем. Москва: Волтерс Клувер, 2007, 624 с.
27. Берке М. Люди в экономике. Мастер высшего класса. *Финансы и развитие*. 2011. № 9. С. 2–5 URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2011/09/pdf/people.pdf>
28. Бесекерский В.А., Небылов А.В. Робастные системы автоматического управления: монография. Москва: Наука. Главная редакция физико-математической литературы, 1983. 240 с.
29. Белялов Т.Е., Скочко Ж.В. Фінансова стійкість підприємства та шляхи її зміцнення. *Інтернаука*. 2018. №18. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/2018/18/4258>
30. Бжезинський З. Велика шахівниця. Америка: її провідна роль та геостратегічні орієнтири. *Всесвіт*. 1999. № 2. С. 132.
31. Бистряков І. К. Шляхи реструктуризації господарських систем. Київ: ІЕПСР НАН України. URL: <https://ecos.kiev.ua/news/view/1196> (дата звернення 15.11.2022 року).
32. Бистряков І.К. Клиновий Д.В., Петровська І.О. Алгоритм формування сталої фінансової системи в Україні для фінансування «зеленого» переходу. *Зелена*

економіка та низьковуглецевий розвиток: глобальні виклики та реалії за умов повоєнного часу: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 16 груд. 2022 р.). Львів–Торунь: Liha–Pres, 2022. С. 24–29.

33. Бистряков І.К., В.В. Микитенко Переформатування просторової системи управління природно-ресурсними активами. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2018. № 1–2(20–21). С. 37–43.

34. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Бізнес-екосистемний концепт забезпечення сталого господарювання. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 8(27). С. 21–27.

35. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Гармонізація інтересів стейкхолдерів у системі сталих фінансів. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2021. № 10(29). С. 30–38.

36. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Концептуальні ознаки сталого господарювання. *Наука та наукознавство*. 2021. № 3 (113). С. –19.

37. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Платформна економіка просторових бізнес-екосистем як інноваційний тренд сталого розвитку. *Наука та наукознавство*. 2019. № 3(105). С. 3–25.

38. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Постнекласичний підхід до полісуб'єктного управління природними ресурсами. 2022. URL: <http://ecos.kiev.ua/news/view/1148>

39. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Принципові підходи до забезпечення господарського гомеостазу з позицій сталих фінансів. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2021. № 9(28). С. 34–42.

40. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Системні аспекти управління процесом гармонізації інтересів суб'єктів господарювання. 15.07.2021 р. URL: <http://ecos.kiev.ua/news/view/1089>

41. Бистряков І.К., Клиновий Д.В. Сталі фінанси як соціально-екологічна інновація для сталого господарювання. *Інноваційні рішення в економіці, бізнесі, суспільних комунікаціях та міжнародних відносинах: матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2021. С. 45–48.*

42. Бистряков І.К., Клиновий Д.В., Коржунова Н.В. Форсайт-підхід до організації та фінансування сталого господарювання. *Економіка України*. 2022. № 4. С. 3–27.

43. Бистряков І.К., Клиновий Д.В., Коржунова Н.В., Микитенко В.В. Основні положення імплементації концепту сталого господарювання / ДУ ІЕПСР НАН України. URL:<https://ecos.kiev.ua/news/view/1218> (дата звернення: 02.03.2023).

44. Бистряков І.К., Микитенко В.В. Детермінанти сталого господарювання. URL: <http://ecos.kiev.ua/news/view/1140> (дата звернення: 17.01.2022).

45. Бистряков І.К., Микитенко В.В. Забезпечення стійкості господарських систем на основі домінант гомеостазу. *Наука та наукознавство*. 2021. № 2(112). С. 29–41. URL:<https://doi.org/10.15407/sofs2021.02.029>

46. Бистряков І.К., Микитенко В.В., Клиновий Д.В., Коржунова Н.В. Концептуальна модель організації простору сталого господарювання. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України. URL: <https://ecos.kiev.ua/news/view/1205> (дата звернення: 07.02.2023).

47. Бистряков І.К., Микитенко В.В., Клиновий Д.В., Коржунова Н.В. Просторовий концепт національної системи сталого господарювання України. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України. URL: <https://ecos.kiev.ua/news/view/1200> (дата звернення: 07.02.2023).
48. Бистряков І.К., Петровська І.О., Клиновий Д.В. Формування метастору сталого господарювання. *Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 25–26 листоп. 2022 р.). Київ: УкрСІЧ. 2022. С. 102–104.
49. Бистряков І.К., Пилипів В.В. Фінансовий простір держави: відтворення територіальних економічних систем. *Регіональна економіка*. 2012. № 4(66). С. 82–89.
50. Бистряков І.К., Чернюк Л.Г. Економічний простір: аспекти методологічного визначення. Київ: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, 2006. 55 с.
51. Білорус О.Г. Гіперфінансіалізація світової економіки та її глобальні проблеми й наслідки. *Фінанси України*. 2014. № 10. С. 25–26.
52. Бланк І.А. Управление формированием капитала. Киев: Ника-Центр, 2002. 512 с.
53. Богачева О.В., Смородинов О.В. «Зеленые» облигации как инструмент финансирования «зеленых» проектов. *Финансовый журнал*. 2016. № 2. С. 70–81.
54. Богдан Н.М. Теоретичні аспекти взаємодії економічних інтересів окремих суб'єктів із суспільними інтересами. *Комунальне господарство міст*. 2013. № 106. С. 216–221.
55. Богуш Л.Г. Економічні проблеми сталого розвитку національної економіки. *Економічний вісник НТУУ «Київський політехнічний інститут»*. 2022. № 24. С. 18–24.
56. Богуш Л.Г. Резильєнтність як пріоритет соціально-економічного розвитку України. *Механізм регулювання економіки*. 2022. № 3–4(97–98). С. 71–77.
57. Божко Л.М. Возможности использования процессного подхода в управлении организационными изменениями. *Бюллетень результатов научных исследований*. 2017. № 4. С. 215–222.
58. Бригхем Ю., Эрхардт М. Финансовый менеджмент : пер. с англ. / под ред. В.В. Ковалева. (10-е изд.). Санкт-Петербург: Питер, 2009. 960 с.
59. Брыкин А., Шумаев В. Опыт применения форсайта как инструмента государственно-частного партнерства в области стратегического развития экономики. *РИСК*. 2009. № 4. С. 12–18.
60. Булатов А. Эдвард Фриман. Люди. Кто продвинул теорию заинтересованных сторон? URL: http://www.peoples.ru/science/philosophy/r__edward_freeman/ (дата звернення: 02.07.2021).
61. Бухбиндер И.Л. Теория струн и объединение фундаментальных взаимодействий. *Соросовский образовательный журнал* 2001. № 7. С. 99–112.
62. Варцаба В.І. Категорія інтересу як об'єкт гармонізованого управління і менеджменту. *Економічний аналіз*: зб. наук. праць / редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.)

та ін. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2015. Том 21. № 1. С. 15–25.

63. Васильчук І.П. Фінанси сталого розвитку як відповідь на виклики постіндустріальної економіки. *Проблеми економіки*. 2015. № 2. С. 213–218.

64. Вачков І.В. Полисубъектное взаимодействие в образовательной бредде. *Психология. Журнал Высшей школы экономики*. 2014. Т. 11. № 2. С. 36–50.

65. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с., с. 289. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0000728%5F3

66. Вербіцька І.І., Гончар Г.П. Форсайт-проект як ефективний метод економічного розвитку регіону: монографія. *Science, Research, Development #16* (Barcelona, 29.04.2019–30.04.2019). Іспанія. С. 32–35. URL: http://xn--e1aajfpcds8ay4h.com.ua/files/scientific_conference/88/88-02---%20s.pdf

67. Виклюк Я.І. Фрактальні властивості та динаміка росту атракторів методом «випадкового дощу» для моделювання соціально-економічних систем. *Математичні машини і системи*. 2009. № 4. С. 169–178.

68. Волохова Л.Ф., Євсєєнко О.Ф. Стале страхування як ключовий фактор підтримки сталого розвитку суспільства. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 3(168). С. 18–25.

69. Вольчик В.В., Маслюкова Е.В. Нарративы, идеи и институты. *Тerra Economicus*. 2018. Т. 16. № 2 DOI: 10.23683/2073-6606-2018-16-2-150-168

70. Гаценко Л.В. Теорія зацікавлених сторін (стейкхолдерів): історія розвитку та проблемні питання для подальших досліджень. *Водний транспорт*. 2016. Вип. 1. С. 156–160. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vodt_2016_1_27 (дата звернення: 02.07.2021).

71. Гелрїгел Дж. В. Слокум-молодший Р.В., Вудмен Бренінг Н.С. Організаційна поведінка / пер. з англ. І. Тарасюк, М. Зарицька, Н. Гайдукевич. Київ: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2011. 726 с.

72. Герасимова Е.М. Лінгвістичні основи соціокультурних принципів економічної взаємодії в глобальній системі координат. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2016. № 2(8). С. 17–25.

73. Глущенко В.І., Акулов А.Ю., Леонтьєв Д.В., Утевський С.Ю. Основы общей систематики: уч. пособие для ВУЗов. Харьков: ХНУ, 2004. 111 с.

74. Гомеостатика живых, технических, социальных и экологических систем / Горский Ю.М. и др. Новосибирск: Наука, 1990. 350 с.

75. Горбачев Д.В. Вербальный подход к типизации бизнес-процессов предприятия. *Интеллект. Инновации. Инвестиции*. 2012. № 4. С. 173–178.

76. Горіна Г.О. Дослідження етимології поняття «економічний простір» як базису категоріального апарату феномену просторової поляризації. *Агросвіт*. 2016. № 17. С. 60–65.

77. Грин Брайан. Элегантная Вселенная. Суперструны и скрытые размерности: монография: пер. с англ.; 3-е изд. / Под ред. В.О. Малышенко. Москва: Едиториал УРСС, 2007. 288 с.

78. Грин Брайан. Элегантная Вселенная. Суперструны, скрытые размерности и поиски окончательной теории: монография. Москва: Либликом, 2011. 505 с.
79. Грин М., Шварц Дж., Виттен Э. Теория суперструн. Т. 2. Петлевые амплитуды, аномалии и феноменология: монография. Москва: Мир, 1990. 656 с.
80. Гродзинський Д. М. Гомеостаз [Електронний ресурс]/ Д. М. Гродзинський / Енциклопедія сучасної України: веб-сайт. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=30736/
81. Громов А., Фляйшман А., Шмидт В. Управление бизнес-процессами: современные методы : монография / под ред. А.И. Громова. Москва: Издательство Юрайт, 2016. 368 с.
82. Група з розробки сценаріїв 2027: Форсайт Україна. Чотири сценарії для розвитку України, Відень: Фонд ім. Фрідріха Еберта, 2018. 28 с.
83. Гудзь Т.П. Формування фінансової рівноваги підприємства: методологічний аспект. *Актуальні проблеми економіки*. 2016. № 7. С. 8–15.
84. Гузь М.М. Аналіз показників економічного та суспільного добробуту населення. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи країни: зб. наук. пр. Суми: Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України», 2012. Вип. 36. С. 66–75.
85. Гура К.Ю. «Зелені» облигації: як Україна планує залучати кошти на екологічні проекти. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2021/01/25/670304/>
86. Давыдянец Д.Е. Физическая экономика: теория, методология, системообразующие начала: монография. Москва: МИРАКЛЬ, 2016. 72 с.
87. Данилишин Б.М., Клиновий Д.В., Пепа Т.В. Развитие продуктивных сил і регіональна економіка : навч. посіб. / за наук. ред. Б.М. Данилишина. Ніжин: Аспект-поліграф, 2007. 688 с.
88. Данилишин Б.М., Микитенко В.В. Феноменологічні альтернативи економічного зростання України: монографія, у 2 т. Т. 1. К.: Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України, Вид-во ЗАТ «Нічлава», 2008. 336 с. + 114
89. Данилов Ю.А., Пивоваров Д.А., Давыдов И.С. Концепция устойчивых финансов и возможности ее эффективного внедрения в практику функционирования российского финансового сектора. Москва: РАНХ, 2020. 56 с. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3860278
90. Дарушин И.А. Международная практика в области устойчивых финансов: тенденции и перспективы. *Банковская система: устойчивость и перспективы развития*: сб. науч. стат. X междунар. науч.-практ. конф. по вопросам банковской экономики (г. Пинск, 25 октяб. 2019 г.) / Министерство образования Республики Беларусь и др.; редкол.: К.К. Шебеко и др. Пинск: ПолесГУ, 2019. С. 42–45.
91. Декларация тысячелетия Организации Объединенных Наций. Утверждена резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_621#Text
92. Демина И.Н. Массовая экономическая коммуникация в условиях модернизации общества. *Медиаскоп*. 2012. Вып. 1. URL: <http://www.mediascope.ru/node/976> (дата звернення: 17.01.2022).

93. Демина И.Н. Методологические подходы к исследованиям роли экономических массовых коммуникаций в формировании экономического поведения. *Медиаскоп*. 2012. № 4. URL: <http://www.mediascope.ru/taxonomy/term/403> (дата звернення: 17.01.2022).
94. Дмитренко О.С. Новий публічний менеджмент: теорія і практика. *Чотирнадцять юридичні читання. Проблеми імплементації національного законодавства до Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом. До 185-річчя НПУ імені М.П. Драгоманова; до 70-річчя Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України: матеріали міжнар. наук. конф., 17–18 квіт. 2019 р.* Київ: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2019. С. 205–208. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35843/Dmytrenko.pdf?sequence=1>
95. Доева А.К. Организационная адаптация фирм в условиях динамичных изменений внешней среды. *Terra Economicus*. 2008. № 6(3–2). С. 188–191.
96. Доклад Межправительственного комитета экспертов по финансированию устойчивого развития. *Организация Объединенных Наций*. Нью-Йорк: Издание Организации Объединенных Наций, 2015. 58 с.
97. Дорожная карта по устойчивому финансированию G 20. G 20 Italian Presidency. URL: https://g20sfwg.org/wp-content/uploads/2023/01/RoadMap_RU.pdf (дата звернення: 14.03.2023).
98. Дятлов С.А., Марьяненко В.П., Селищева Т.А. Информационно-сетевая экономика: структура, динамика, регулирование: монография. Москва: Инфра-М, 2017. 414 с.
99. Екологія чи економіка? Що треба знати про Європейський «зелений» курс. *NV Бізнес*. 15 червня 2021. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/economics/ekologiya-i-ekonomika-yak-v-ukrajini-dbayut-pro-klimat-i-dotrimuyutsya-european-green-deal-50164839.html> (дата звернення: 14.03.2023).
100. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2000. 864 с.
101. Економічна оцінка природного багатства України: монографія / За заг. ред. акад. НАН України, д.е.н., проф. С.І. Пирожкова; акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А.Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2015. 396 с.
102. Економічний простір і динаміка розвитку продуктивних сил України: теоретико-методологічні основи дослідження / за ред. д-ра екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. Київ: РВПС України НАН України, 2008. 220 с.
103. Економічні системи: монографія. Т. 5 / Львів. комерц. акад.; за ред. Г. І. Башнянина. Львів: Ліга-Прес, 2014, 428 с.
104. Електронний навчально-методичний комплекс дисципліни «Гомеостаз і його механізми». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://elr.tnpu.edu.ua/course/index.php?categoryid=28&browse=courses&perpage=20&page=0>
105. Єгоричева С.Б. Фінансизація економіки та форми її прояву. *Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: зб.ст. учасників П'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 16–17 трав. 2013 р.)*. Полтава: ТОВ АСМІ, 2013. С. 34–37.

106. ЄЗК: агентство для програм фінансування. *Українська енергетика*. 30 квітня 2021. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/yezk-ahentstvo-dlia-prohram-finansuvannia-infohrafika-30-04-2021> (дата звернення: 14.03.2023).
107. Єрешко Ю.О. Аберації парадигми сталого розвитку. *Вчені записки університету «Крок»*. 2021. № 1(61). С. 73–81. DOI: <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-131-136>
108. Жегунова Г. П. Гомеостаз [Електронний ресурс] / Г. П. Жегунова // Фармацевтична енциклопедія: веб-сайт. – Режим доступу: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/3024/gomeostaz/>
109. Зайцева Л.О. Складові концепції сталого розвитку. *Ефективна економіка*. 2019. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7401> (дата звернення: 21.01.2021). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.11.55
110. Зелені облигації в Україні. URL: <https://everlegal.ua/zeleni-obligatsiyi-v-ukrayini>
111. Зеленые облигации как инструмент финансирования «зеленых» проектов// Финансовый журнал. – 2016. – №2 – С. 70-81. – 16 стор 208
112. Зінченко В.В. Фізична економіка як модель управління конкурентним плануванням максимальної ефективності. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 8(134). С. 10–18.
113. Зубіашвілі І.К. Дослідження психологічних особливостей монетарної культури у зв'язку зі специфікою ставлення старшокласників до грошей. *Фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ*. 2015. № 3(9). URL: fund-issled-intern.esrae.ru/9-135 (дата звернення: 15.01.2022).
114. Зубіашвілі І.К. Монетарна культура як складова економічної культури особистості. *Актуальні проблеми психології*: зб. наук. пр. Том. І: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія. Київ: Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України, 2019. Вип. 52. С. 40–45.
115. История экономических учений (Современный этап) / под ред. А.Г. Худокормова. Москва: ИНФРА-М, 2009. 733 с.
116. Ільїн В.В. Фінансова цивілізація. Київ: Книга, 2007. 528 с.
117. Інституціоналізація природно-ресурсних відносин / за заг. ред. д.е.н., проф., академіка НААН України М.А. Хвесика. Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2012. 400 с.
118. Ионова О.Б. "Социетальная" гипотеза Т. Парсонса [Текст] / О.Б. Ионова // Социология. 2004. № 2. С. 18-31.
119. Історія економічних учень: підручник: у 2 ч. / Базилевич В.Д. та ін.; за ред. В. Д. Базилевича. 3 вид., випр. Київ: Знання, 2006. Ч.2. 1300 с.
120. Калінеску Т.В., Ліхоносова Г.С., Найдьон Г.О., Калінкаров С.П. Саморганізація підприємств: тенденції соціалізації економіки: монографія. Луганськ: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2012. 396 с.
121. Канаев А.В., Канаева О.А. Инициативы бизнес-сообщества в области устойчивого развития и устойчивых финансов. *Электронный научно-практический журнал «Синергия»*. 2018. № 5. С. 7–17. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/initsiativy-biznes-soobschestva-v-oblasti-ustoychivogo-razvitiya-i-ustoychivyh-finansov>

122. Канаев А.В., Канаева О.А. Устойчивый банкинг: концептуализация и практика реализации. *Вестник Санкт-Петербургского университета. Экономика*. 2019. Т. 35. Вып. 3. С. 448–479.
123. Капіталізація природних ресурсів: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф., академіка НААН України М.А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2014. 268 с.
124. Каримов А.Г. Концептуальные подходы к исследованию экономического поведения «работающих» как социально-экономического феномена. *Фундаментальные исследования*. № 11-8/2013. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualnye-podhody-k-issledovaniyu-ekonomicheskogo-povedeniya-rabotayuschih-kak-sotsialno-ekonomicheskogo-fenomena> (дата звернення: 19.01.2022).
125. Карташов М. В. Імовірність, процеси, статистика: монографія. Київ: ВПЦ Київський університет, 2007. 504 с.
126. Квітка С.А. Форсайт в публічному управлінні: методи і перспективи реалізації в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2018. Т. 6. № 8. С. 56–70.
127. Кендалл И., Роллинз И. Современные методы управления портфелями проектов и офис управления проектами: Максимизация ROI: пер. с англ. – Москва: ЗАО «ПМСОФТ», 2004. 576 с.
128. Кенэ Ф. Избранные экономические произведения. Москва: Соцэкгиз, 1960. 340 с
129. Кірейцев Г.Г. Фінансовий менеджмент: навч. посіб.; 2-е вид., перероб. та доповн. Київ: ЦУЛ, 2002. 495 с.
130. Климова Н.В. Интеграция технологии форсайта и цикличности развития экономики. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2012. № 1(5). Т. 1. С. 209–214.
131. Клиновий Д.В. Сталі фінанси: теорія, методологія, практика / за ред. д.е.н., проф. І.К. Бистрякова. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2022. 440 с.
132. Клиновий Д.В., Петровська І.О. Концепт сталих фінансів у євроінтеграційній парадигмі сталого господарювання. *Український Щорічник з Європейських Інтеграційних Студій*. 2020. Вип. V. С. 48–66.
133. Клиновий Д.В., Петровська І.О. Перспективи формування системи сталих фінансів в Україні. *Розвиток основних напрямів соціогуманітарних наук: проблеми та перспективи*: збірка статей і тез доповідей за матеріалами ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнарод. участю (м. Кам'янське, смт. Петриківка 9–10 черв. 2022 р.). Кам'янське: ДДТУ, 2022. С. 227–241.
134. Клиновий Д.В., Петровська І.О. Сталі фінанси як інноваційна модель фінансування бізнес-процесів зеленої економіки. *Соціоекономіка та менеджмент: стан, тенденції, управлінські рішення*: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (м. Київ, 11 трав. 2022 р.): у 2-х ч. Київ: КНЕУ, 2022. Ч. 1. С. 105–109.
135. Ключнікова К.Г. Оцінювання результативності форсайту в управлінні інноваційним розвитком регіону. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2015. № 6(223). С. 84–87.

136. Кобзева Н.М., Рыжиков С.Н. Сущность отрицательного синергизма и методика управления им в организациях. *Менеджмент в России и за рубежом*. 2019. № 1. С. 62–68.
137. Ковалёв В.В. Финансовый анализ: Управление денежными потоками, прибылью и рентабельностью. Москва: Проспект, 2007. 336 с.
138. Коваль В.В., Микитенко В.В. Стале господарювання: детермінанти та технології управління: монографія. Одеса: ПНЦ НАН України і МОН України, 2021. 156 с.
139. Ковальчук Н.О., Руснак Т.В. Фінансова стійкість вітчизняних підприємств як передумова їх стабільного функціонування. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 11. С. 368–371.
140. Ковтонюк К.В. Теоретичні аспекти визначення поняття «фінансовий простір». *Вчені записки / Ун-т економіки та права «КРОК»*. 2010. Вип. 22. С. 33–43.
141. Кодекс корпоративного управління: ключові вимоги і рекомендації. URL: <https://www.nssmc.gov.ua/documents/kodeks-korporatyvnoho-upravlinnia-kliuchovi-vymohy-i-rekomendatsii/> (дата звернення: 14.03.2023).
142. Комплексна економічна оцінка природних ресурсів / За заг. ред. д.е.н., проф., акад. НААН України М.А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2013. 264 с.
143. Коноплев Д.Э. «Тоннель реальности» как функция экономического мышления. *Вестник Челябинского государственного университета*. 2018. № 1(411). Филологические науки. Вып. 111. С. 40–43. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tonnel-realnosti-kak-funktsiya-ekonomicheskogo-myshleniya>
144. Кореновський О.В. Теоретичні основи формування фінансових механізмів сталого розвитку соціально-економічної системи. *Світ фінансів*. 2013. Вип. 1. С. 55–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/svitfin_2013_1_8 (дата звернення: 12.10.2022).
145. Корнійчук Л.Я., Шевчук В.О. Футурологія і прогностичні ідеї фізичної економії. Київ: КНЕУ; НПСОА, 2012. 72 с.
146. Костирко Л.А. Діагностика потенціалу фінансово-економічної стійкості підприємства: монографія. 2-ге вид., перероб. і доп. Харків: Фактор, 2008. 336 с.
147. Котляревський Я.В., Троцький Т.В., Дяченко М.О. Розвиток міжнародного фінансування проектів сталого розвитку та вирішення глобальних екологічних проблем. *Проблеми економіки*. 2017. № 4. С. 15–23.
148. Кравченко М.Г. Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року як джерело екоресурсного права України. *Право і суспільство*. 2018. № 4. С. 174–179.
149. Креативные технологии управления проектами и программами: монография / С.Д. Бушуев и др. Киев: Саммит-Книга, 2010. 768 с.
150. Кримський, С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – Київ: Вид. Парапан, 2003. – 240 с
151. Крючкова О.М. Устойчивое инвестирование в контексте мировых финансовых рынков. *Концепт*. 2015. Спецвыпуск № 3. С. 1–5. URL: <http://e-koncept.ru/2015/75066.htm>

152. Кузнецов О.Л., Кузнецов П.Г., Большаков Б.Е. Система «природа – общество – человек»: устойчивое развитие. Москва; Дубна: Ноосфера, Международный ун-т природы, о-ва и человека «Дубна», 2002. 392 с.
153. Кяран У. Ключові фінансові показники. Аналіз та управління розвитком підприємства: пер. з англ. Київ: Наукова думка, 2001. 367 с.
154. Лебедев С.А. Уровневая методология науки: монография. Москва: Проспект, 2020. 208 с.
155. Лепский В.Е. Рефлексивно-активные срединновационного развития. Москва: Когито-Центр, 2010. 256 с.
156. Лук'янов В.С. Фінансова економіка як цивілізаційний феномен. *Фінансовий ринок України*. 2012. №78. С. 47.
157. Луман Н. Поняття цілі і системна раціональність: щодо функції цілей у соціальних системах / пер. з нім. М. Бойченко, В. Кебуладзе. Київ: Дух і літера, 2011. 336 с.
158. Львова Н.А. Концепция устойчивых финансов в контексте развития социально-экономических систем. *Современные тренды развития стран и регионов – 2018*: материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Тюмень, 7 дек. 2018 г.): в 2 томах. Тюмень: ТИУ, 2019. С. 261–264.
159. Львова Н.А. Ответственные инвестиции: теория, практика, перспективы для Российской Федерации. *Научный журнал НИУ ИТМО*. 2019. № 3. С. 56–67. (Серия «Экономика и экологический менеджмент»).
160. Львова Н.А., Воронова Н.С. Могут ли устойчивые финансы претендовать на роль новой парадигмы финансовой науки? *Реализация целей устойчивого развития: европейский и российский опыт*: сб. науч. стат. по материалам конф. / Отв. ред. Е.В. Викторова. Санкт-Петербург: СПбГЭУ, 2019. С. 70–79.
161. Мальчикова Д.С. Таксономія регіональних форм територіальної організації для потреб планування територій сільської місцевості. *Часопис соціально-економічної географії*. 2016. № 19(2). С. 13–18. URL: <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2015-19-02>
162. Маркевич К. Нормативні та прикладні засади формування фінансової системи України в умовах сталого розвитку. Матеріал до запланованих парламентських слухань на тему: «Про засади державної політики сталого розвитку України» (15 грудня 2021 року) / Разумков Центр. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/normatyvni-ta-prykladni-zasady-formuvannia-finansovoi-systemy-ukrainy-v-umovakh-stalogo-rozvytku> (дата звернення: 12.10.2022).
163. Матурана У.Р., Варела Ф.Дж. Древо познания: биологические корни человеческого понимания / пер. с англ. Ю.А. Данилова. Москва: Прогресс-традиция, 2001. 223 с.
164. Мельник Л.Г. Методология развития: монография. Сумы: ИТД «Университетская книга», 2005. 602 с.
165. Мельник Л.Г. Фундаментальные основы развития открытых стационарных систем в контексте устойчивого развития. *Фізична економія: методологія дослідження та глобальна місія України*: зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. (м. Київ, 8–10 квіт. 2009 р.). Київ: КНЕУ, 2009. С. 450–459.

166. Менглер К., Бём-Баверк Е., Визер Ф. Основы теории ценности хозяйственных благ. Австрийская школа политической экономии : пер. с нем. Москва, 1992. 490 с. URL: http://libertarium.ru/lib_mbv_bb0.html

167. Методы классической и современной теории автоматического управления: монография в 3-х т. Т. 3: Методы современной теории автоматического управления / Под ред. Н.Д. Егупова. Москва: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана, 2000. 748 с.

168. Микитенко В. В. Інформаційно-методичні аспекти розбудови платформ просторового управління природно-ресурсними активами в ресурсних обмеженнях / В. В. Микитенко, І. В. Драган / Економіка, управління та адміністрування . – Житомир: вид-во Державного університету «Житомирська політехніка», 2020. – № 2 (92). – 148 с. – С. 15 – 21. [https://doi.org/10.26642/ema-2020-2\(92\)-15-21](https://doi.org/10.26642/ema-2020-2(92)-15-21). 292/в

169. Микитенко В.В. Базові моделі поведінки множини суб'єктів господарської діяльності. Київ: ІЕПСР НАН України. URL: <http://ecos.kiev.ua/news/view/1144> (дата звернення: 04.11.2022).

170. Микитенко В.В. Генерування гомеостазу господарських систем у контексті забезпечення сталого господарювання та економічної безпеки. *Економічна безпека держави в контексті національних інтересів: збірник матеріалів і доповідей Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23.04.2021 р.)*. Харків: ХНУВС, 2021, С. 113–116.

171. Микитенко В.В. Інформаційно-методичне забезпечення інтеграційних платформ просторового управління природно-ресурсними активами. *Модернізація економіки: сучасні реалії, прогнозні сценарії та перспективи розвитку: матеріали II-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Херсон, 28.04.2020 рік)*. Херсон: Вид-во ФОП Вишемирський В.С., 2020. С. 356–359.

172. Микитенко В.В. Інформаційно-методичний інструментарій оцінювання результативності макроекономічного регулювання розвитку каскадного формату організації виробничо-господарської взаємодії / В. В. Микитенко, Р. В. Кузьменко// *Економіка природокористування і охорони довкілля: Збірник наукових праць*. – Київ: ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2016. – 236 с. - [С. 197 – 209]. 292/б

173. Микитенко В.В. Методичні підходи до моніторингу основних компонент економічної та соціальної безпеки держави Монографія / Микитенко В. В., Микитенко Д. О.; під заг. ред. Л. І. Ільчука. – Київ: Центр перспективних досліджень НАН України та Міністерства соціальної політики України, Ви-во „Салютіс”, 2007. – 189 с.

174. Микитенко В.В. Методологические ориентиры устойчивого хозяйствования: элиминирование турбулентности развития событий. *Минерально-сырьевой комплекс: инженерные и экономические решения: сборник материалов XVII Междунар. науч.-практ. конф. посвященная 100-летию БНТУ (г. Минск, 29.10.2020 г.)*. Минск: Белорусский национальный технический университет, 2020. С. 227–229.

175. Микитенко В.В. Оцінювання потенціалу сталого розвитку регіонів: домінанти регіональної економічної політики / В. В. Микитенко // *Вісник Київського інституту бізнесу та технологій*, 2014. № 3 (25). С. 35 – 47.

176. Микитенко В.В. Політика забезпечення екологічної рівноваги та сталого людського розвитку в регіональних економічних системах України / Микитенко В. В., Демешок О. О., Худолей В. Ю.// Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць: щомісячний науковий журнал/ Наук. ред. І. Г. Мансуров. – Київ: НДЕІ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, 2012. № 12 (139). С. 215 – 225.

177. Микитенко В.В. Принципи побудови адаптивно-каверної когнітивної моделі поведінки суб'єктів господарської діяльності. Київ: ІЕПСР НАН України. URL: <http://ecos.kiev.ua/news/view/1145> (дата звернення 04.11.2022 року).

178. Микитенко В.В. Пріоритетні напрями розбудови національної системи сталого господарювання. *Актуальні проблеми управління соціально-економічними системами*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 15 груд. 2022 р.). Луцьк: ЛНТУ, 2022. С. 29–32.

179. Микитенко В.В. Системні підходи до управління процесом гармонізації інтересів суб'єктів господарювання. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України. 12.10.2021. URL: <http://ecos.kiev.ua/news/view/1113>

180. Микитенко В.В. Системно-впорядкована комбінація ціннісно-орієнтованих доміант формування природно-господарського простору. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2019. № 6(25). С. 37–43. URL: [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2019/6\(25\)/6](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2019/6(25)/6)

181. Микитенко В.В. Ситуаційна інформаційна обізнаність конфігураційних трансформацій національної системи сталого господарювання. *Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів*: матеріали доповідей VII Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Кременчук, 15–16.11.2022 р.). Кременчук: Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського, 2022. С. 340–343.

182. Микитенко В.В. Структура організаційних засобів управління процесом гармонізації сталого господарювання. *Драйвери інновацій в економіці та фінансах: глобальні виклики та перспективи*: збірник наукових матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 жовтня 2021 р.). Київ: КНЕУ, 2021. С. 110–112.

183. Микитенко В.В. Типізація систем сталого господарювання та формалізація їхніх базових моделей. *Наука та наукознавство*. 2022. № 9(115). С. 21–35. URL: <https://doi.org/10.15407/sofs2022.03.021>

184. Микитенко В.В. Фізична економія в системі забезпечення сталого господарювання. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2020. № 8 (27). С. 28–34. URL: [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8\(27\)/4](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/8(27)/4)

185. Микитенко В.В. Фінансизація природно-господарської діяльності по освоєнню відвальних шлаків. *Авіація, промисловість, суспільство*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 12 трав. 2022 р.). Харків: ХНУВС, 2022. С. 354–358.

186. Микитенко В.В. Форми та засоби організації просторового управління природно-ресурсними активами в Україні. *Економіка природокористування і сталий розвиток*. 2018. № 3–4(22–23). С. 87–95.

187. Микитенко В.В. Формування нової регіональної карти України: методологія розбудови. *Управління розвитком складних систем*: зб. наук. праць.

Київ: Київський національний університет будівництва і архітектури МОН України, 2015. № 22 (2). С. 141–148.

188. Микитенко В.В. Формування тріади просторових механізмів забезпечення траєкторії сталого господарювання / ДУ ІЕПСР НАН України. URL: <https://ecos.kiev.ua/news/view/1211> (дата звернення: 19.02.2023).

189. Микитенко В.В., Демешок О.О., Драган І.В. Ресурсно-функціональне та інституційне забезпечення розбудови і запровадження еколого-економічного моніторингу в державі в контексті сталого розвитку України та наближення до стандартів ЄС. *АгроСвіт*. 2013. № 20. С. 3–9.

190. Микитенко В.В., Демешок О.О., Худолей В.Ю. Політика забезпечення екологічної рівноваги та сталого людського розвитку в регіональних економічних системах України. *Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. пр.* 2012. № 12(139). С. 215–225.

191. Микитенко В.В., Драган І.В. Інформаційно-методичні аспекти розбудови платформ просторового управління природно-ресурсними активами в ресурсних обмеженнях. *Економіка, управління та адміністрування*. Житомир: Житомирська політехніка, 2020. № 2(92). С. 15–21. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2020-2\(92\)-15-21](https://doi.org/10.26642/ema-2020-2(92)-15-21)

192. Микитенко В.В., Драган І.В., Драган І.О. Формування механізмів управління забезпеченням сталого господарювання. *Економіка, управління та адміністрування*. 2021. № 3(97) С. 47–52. URL: [https://doi.org/10.26642/ema-2021-3\(97\)-47-52](https://doi.org/10.26642/ema-2021-3(97)-47-52)

193. Микитенко В.В., Кузьменко Г.Г. Моделі управління поведінкою виробничо-економічної системи для забезпечення індивідуальної надійності її функціонування. *Економічна кібернетика*. 2009. № 1–2(55–56). С. 43–54.

194. Микитенко В.В., Кузьменко Р.В. Інформаційно-методичний інструментарій оцінювання результативності макроекономічного регулювання розвитку каскадного формату організації виробничо-господарської взаємодії. *Економіка природокористування і охорони довкілля: зб. наук. праць*. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. С. 197–209.

195. Микитенко В.В., Микитенко Д.О. Методичні підходи до моніторингу основних компонент економічної та соціальної безпеки держави: монографія / під заг. ред. Л.І. Ільчука. Київ: Центр перспективних досліджень НАН України та Міністерства соціальної політики України, Вид-во «Салютіс», 2007. 189 с.

196. Микитенко В.В., Рогов П.Д., Хомік М.В., Хорошилова С.Й. Формалізація процесу сталого господарювання у тривимірній системі координат: час – гроші – простір охоплення. *Journal of Scientific Papers “Social Development and Security”*. 2021. Vol. 11. No. 6. С. 231–247. DOI: <https://doi.org/10.33445/sds.2021.11.6.18>

197. Микитенко В.В., Шелудько Н.М. Системний гомеостаз – домінанта управління сталим господарюванням. *Актуальні проблеми менеджменту в умовах сучасних викликів: матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 07–08.04.2021 р.)*. Івано-Франківськ: Інститут нафти і газу, 2021, С. 23–25.

198. Микитенко В.В., Шкарлет С.М. Прикладний інструментарій прогнозно-аналітичної оцінки результативності управління розвитком реального сектору економіки. *Економіка, управління, інновації: Фахове видання*. 2015. № 1(17). URL:

http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=eui_2015_1_23

199. Микитенко В.В., Шкарлет С.М. Трансформація уявлень про стале господарювання: можливості науково-технологічного розвитку. *Наука та наукознавство*. 2020. № 4(110). С. 6–24. URL: <https://doi.org/10.15407/sofs2020.04.000>

200. Микульчик Р. Варіантність фізичних термінів-епонімів. *Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка»*. 2014. № 791. С. 75–77. (Серія «Проблеми української термінології»).

201. Моисеев Р.С. К вопросу о теориях «человеческого» и «природного» капиталов. *Экономика природопользования*. 2006. № 1. С. 5–22.

202. Молодцов О.В. Сутність політичної мережі як моделі представництва та реалізації інтересів суб'єктів територіального розвитку. *Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського*. URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/dutp/2006-1/txts/POLITICHNI/06movstr.pdf>

203. Молоканова В.М., Гордєєва І.О. Системний підхід до управління проектами в умовах поведінкової економіки. *Управління розвитком складних систем*. 2021. № 45. С. 43–49. URL: <https://doi.org/10.32347/2412-9933.2021.45.43-49> (дата звернення: 12.04.2023).

204. Мюнин А.С., Яглом Ф.М. Статистическая гидромеханика. Механика турбулентности. Часть I. М.: Изд-во «Наука», 1965. 640 с.

205. Мордовченков Н.В. Методология комплексного исследования инфраструктурных проблем в условиях глобализации экономики и финансов. Нижний Новгород: ВГИПА, 2003. 359 с.

206. Мороз В.В., Клиновий Д.В. Публічно-приватне партнерство в цифровізації управління природними ресурсами територіальних громад. *Україна 2030: публічне управління для сталого розвитку*: матеріали щоріч. міжнар. наук.-практ. конф.: у 3 т. / За заг. ред. А.П. Савкова, М.М. Білінської, О.М. Петроє. (м. Київ, 2020 р.). Київ: НАДУ, 2020. Т. 1. С. 194–196.

207. Нагорна І.І. Принципи самоорганізації економічних систем підприємств. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/4_2018/61.pdf (дата звернення: 07.03.2023).

208. Найко Д.А., Шевчук О.Ф. Фізична економіка та її проблеми: зб. наук. праць ВНАУ. 2011. № 1(48). С. 265–272. (Серія «Економічні науки»).

209. Настанова до Зводу знань з управління проектами. Настанова РМВОК® Сьоме видання та Стандарт з управління проектами. Newtown Square, Pennsylvania: Project Management Institute, PMI Inc., 2021. 274 с. URL: https://pmiukraine.org/wp-content/uploads/2022/08/PMВОК7_Ukr_ForPersonalUseOnly.pdf (дата звернення: 07.03.2023).

210. Науковий світогляд на зламі століть: монографія / Лук'янець В.С. та ін. Київ: Парапан, 2006. 288 с.

211. Національний банк презентував Політику щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року. URL:

- <https://bank.gov.ua/ua/news/all/natsionalniy-bank-prezentuvav-politiku-schod-rozvitku-stalogo-finansuvannya-na-period-do-2025-roku> (дата звернення: 01.08.2022).
212. Новиков Д.А. Институциональное управление организационными системами. Москва: ИПУ РАН, 2004. 68 с.
213. Новиков Д.А. Теория управления организационными системами. Москва: МПСИ, 2005. 584 с.
214. Новиков Д.А. Управление проектами: организационные механизмы. Москва: ПМСОФТ, 2007. 140 с.
215. Одум Ю. Основы экологии: пер. с англ. Москва: Мир, 1975. 740 с
216. Оліферук С.І. Економічний простір: сутність, ознаки та структура. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2012. № 6(133). С. 74–79.
217. Панорама экономической мысли конца XX столетия: в 2-х т. / под ред. Гринэуэй Д., Блини М., Стюарт И. Москва, 2002. Т. 1. 400 с.
218. Паркер Б. Мечта Эйнштейна. В поисках единой теории строения Вселенной. Москва: Амфора, 2000. 333 с.
219. Парсонс Т.П. О структуре социального действия. — М.: Академический Проект, 2000. 880 с.
220. Партин Г.О. Особливості впливу основних чинників на фінансову стійкість підприємства в умовах фінансово-економічної кризи. *Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України*. 2010. Вип. 10. С. 276–279.
221. Пархоменко А.А. Взаимодействие реального и финансового секторов экономики на этапе финансового кризиса. *Вестник Томского государственного университета*. 2010. № 338. С. 149–151.
222. Перспективи розвитку «зеленої» економіки в Україні в контексті приєднання до європейської Зеленої угоди:аналітична записка / Вик. В.В. Мороз, В.В. Дима. Київ: Цифрова агенція е-Екологія, 2020. 16 с. (Лист вх. № 91/1 ДУ ІЕПСР НАН України від 12.06.2020 р.).
223. Петров М.А. Теория заинтересованных сторон: пути практического применения. *Вестник СПбГУ*. 2004. Сер. 8. Вып. 2. № 16. С. 51–68.
224. Петровська І.О., Клиновий Д.В. Електронні платформи управління природно-ресурсними активами. *Теоретичні аспекти та практичні проблеми управління, економіки та природокористування в Україні*: матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 21–22 листоп. 2019 р.). Київ: УкрСІЧ, 2019. С. 161–163.
225. Пирожков С.І., Божок Є.В., Хамітов Н.В. Національна стійкість (резильєнтність) країни: стратегія і тактика випередження гібридних загроз. *Вісник Національної академії наук України*. 2021. № 8. С. 74–82.
226. Підгрушний Г.П. Сутність територіальної організації суспільства, її закономірності, процеси та форми. *Регіональні проблеми України: географічний аналіз та пошук шляхів вирішення*: зб. наук. праць. Херсон: ХНТУ, ПП Вишемирський В.С., 2011. С. 253–259.
227. Плахотнік О.О. Напрямки розвитку процесів реінжинірингу систем управління в умовах інноваційної економіки.*Економічний вісник Дніпровського державного технічного університету*. 2021. № 1(2). DOI: [https://doi.org/10.31319/2709-2879.2021iss1\(2\).232573](https://doi.org/10.31319/2709-2879.2021iss1(2).232573) pp47-55

228. Плотников В.А. Типизация хозяйственных систем: теоретические аспекты. *Известия СПбГЭУ*. 2021. № 1(127). С. 20–25. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tipizatsiya-hozyaystvennyh-sistem-teoreticheskie-aspekty/viewer>
229. Поддєрьогін А.М., Наумова Л.Ю. Фінансова стійкість підприємств в економіці України: монографія. Київ: КНЕУ, 2011. 184 с.
230. Подолинський С.А. Вибрані твори. Київ: КНЕУ, ТОВ Міжнародний інститут бізнес-освіти, 2000. 328 с.
231. Показатели ESG: создание ценности в сфере управления капиталом и финансами. *Ecovadis*. URL: <https://ecovadis.com/ru/solutions/sustainable-finance/> (дата звернення: 14.03.2023).
232. Політика щодо розвитку сталого фінансування на період до 2025 року. *Національний банк України*. 2021. 29 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Policy_rozvytok-stalogo-finansuvannja_2025.pdf?v=4 (дата звернення: 14.03.2023).
233. Поліщук А.С. Економічний простір у сучасному науковому. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки*. 2021. Вип. 62, С. 33–44. URL: <http://ven.chdtu.edu.ua/article/view/241826>
234. Понкин И. В. Гомеостаз системы государственного управления /И. В. Понкин// Государственная служба, 2018. - № 3. – С. 18–22. - 336
235. Попова Н.М., Шаріпова О.С. Підходи до визначення оптимальних економічних результатів гармонізації управлінської діяльності. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 5. Т. 3. С. 138–141.
236. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 14.03.2023).
237. Програма ООН з навколишнього природного середовища: Словник-довідник з екології: навч.-метод. посіб. / уклад. О.Г. Лановенко, О.О. Остапшина. Херсон: ПП Вишемирський В.С., 2013. 225 с.
238. ПРООН – партнер Національного банку у розвитку сталого фінансування в Україні. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/проон--партнер-національного-банку-у-розвитку-сталого-фінансування-в-україні> (дата звернення: 12.10.2022).
239. ПРООН в Україні. Про нас. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/про-нас> (дата звернення: 12.10.2022).
240. Публічно-приватні форми забезпечення сталого просторового розвитку України: монографія / За заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2019. 724 с.
241. Пшик Б.І. Фінансоміка як новітній напрям економічної науки: сутність, передумови виникнення, особливості прояву. *Вісник Національного банку України*. 2013. № 7. С. 55–61.
242. Радзівєвська С.О. Глобальна криза, фінансіалізація і технологічний розвиток. *Міжнародна економічна політика*. 2016. № 1(24). С. 126–157.

243. Репенко И.С. Стейкхолдерская теория фирмы: содержание, области исследования и пути применения. *Бизнес-образование как инструмент устойчивого развития экономики*. 2012. № 3. С. 179–180.
244. Решетняк О.І. Вибір форсайт-методів для обґрунтування напрямів наукового розвитку. *Електронне наукове фахове видання з економічних наук «Modern Economics»*. 2019. № 18. С. 166–173. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V18\(2019\)-25](https://doi.org/10.31521/modecon.V18(2019)-25)
245. Решетняк О.І. Форсайт-методи в управлінні науково-технологічним розвитком. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. DOI: 10.32702/2307-2105-2019.12.67
246. Рибінцев В.О., Клопов І.О. Форсайт як технологія реалізації стратегії розвитку економіки. *Бізнес та інтелектуальний капітал. Інтелект XXI*. 2017. № 3. С. 87–94.
247. Руденко М.Д. Гносис і сучасність: (архітектура Всесвіту). Тернопіль: Джура, 2001. 547 с.
248. Руденко М.Д. Енергія прогресу (Нариси з фізичної економії). Тернопіль: Джура, 2004. 248 с.
249. Руководство к своду знаний по управлению проектами: 5-е изд. / Project Management Institute (PMI). 2013. 614 с. URL: <http://oridu.odessa.ua/7/7/metoduchni-rek/up/plan-diy.pdf>
250. Рябущенко О.А., Перегуда А.В. Основные этапы становления финансовики. *Теоретический и практический потенциал современной науки*: сб. науч. ст. / Науч. ред. Д.В. Фурсова. Москва: Перо, 2019. С. 131–134.
251. Сазонов В.Б. Формирование партнерств в структуре территориального управления. URL: <http://lab1-3.narod.ru/saz04-c.htm#>
252. Саймон Г., Смитбург Д., Томпсон В. Менеджмент в организациях: сокр. пер. с англ. с 15-го изд.; общ. ред. и вступ. ст. А.М. Емельянова и В.В. Петрова. Москва: Экономика, 1995. 335 с.
253. Саймон Г.А. Науки об искусственном. Москва: Едиториал УРСС, 2004. 144 с.
254. Самченко В.Н. Три концепции пространства и времени. *Credo New*. 2015. № 3. URL: http://www.intelros.ru/readroom/credo_new/kr3-2015/28476-tri-koncepcii-prostranstva-i-vremeni.html
255. Сімченко М.О., Аблялімов Е.Р., Чачуа Ю.О. Сучасні підходи до узгодження інтересів підприємства зі суб'єктами господарювання. *Ефективна економіка*. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1073>
256. Смагулова Ж.Б., Муханова А.Е., Мусаева Г.И. Анализ мирового опыта перехода к зеленой экономике: предпосылки и направления. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2015. № 1–1. С. 92–96.
257. Соколов А.В. Форсайт – взгляд в будущее. *Форсайт*. 2007. № 1(1). С. 8–15.
258. Спенсер Герберт. Личность и государство / пер. М.Н. Тимофеевой; под ред. В.В. Битнера. Санкт-Петербург: Вестник знания, 1908. 84 с.
259. Сталі фінанси. EU Green Deal. UNDP. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/2022-08/5%20FINAL_Tree_Sustainable_finance_strategy_297x210mm_4%2B4_web_18082_2.pdf (дата звернення: 14.03.2023).

260. Старостенко К.В. Полисубъектное управление обществом в контексте демократических транзитов. *Наука, культура, общество*. 2007. № 1. С. 93–96.
261. Степанов В.Н., Пишенина Т.И. Об устойчивости и неустойчивости социо-эколого-экономического развития (контекст теории гомеостазиса). *Економічні інновації*. 2013. Вип. 53. С. 261–268.
262. Стойко О.М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; «Логос», 2016. 416 с.
263. Стригуль Л.С. Економіко-методичне забезпечення оцінки достатності фінансових ресурсів підприємства в сучасних умовах господарювання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 516–520. URL:<http://global-national.in.ua/archive/10-2016/107.pdf>
264. Структуризация экономического пространства региона: сущность, факторы, проектирование: монография / под общей редакцией д-ра экон. наук, проф. Р.Ф. Гатауллиной. Уфа: ИСЭИ УНЦ РАН, 2016. 216 с.
265. Суворова А.В. Пространственное развитие: содержание и особенности. *Journal of New Economy*. 2019. Т. 20. № 3. С. 51–64. DOI: 10.29141/2658-5081-201920-3-4.
266. Тахтаджян А. Л. Principia tektologica. Принципы организации и трансформации сложных систем: эволюционный подход: Монография/ А. Л. Тахтаджян. – СПб. Изд-во СПХФА, 2001. – 121 с – 396
267. Тельнов Ю.Ф., Федоров И.Г. Функциональные и процессные модели бизнес-процессов. *Прикладная информатика: Экономика, Статистика и Информатика*. 2012. № 2. С 193–199.
268. Тернер Дж. Родни. Руководство по проектноориентированному управлению / Пер. с англ. под. общ. ред. Воропаева В.И. Москва: Издательский дом Гребенникова, 2007. 552 с.
269. Тиркало Р.І. Сек'юритизація активів банку: теоретична сутність і особливості здійснення. *Світ фінансів*. 2012. № 1. С. 102–109.
270. Торкатюк В.І., Стадник Г.В. Фінансовий механізм сталого розвитку економіки України. *Формування економічних структур землеустрою, будівництва та управління нерухомістю: стан, проблеми, рішення: матеріали Міжнар. наук.-практ. Інтер.-конф. (м. Харків 01 листоп. – 01 груд. 2013 р.)*. Харків: ХНУМГ, 2013. 105 с. URL: <http://eprints.kname.edu.ua/37893/1/9-10.pdf>
271. Україна 2000 і далі: геополітичні пріоритети та сценарії розвитку: монографія / Гончаренко О.М. (кер. авт. кол.) та ін. Київ: Вид-во НІСД, 1999. 191 с.
272. Україна. Звіт про досягнутий прогрес. Квітень 2022. додаток до глобального звіту про досягнутий прогрес Мережі сталої банківської діяльності і фінансування за 2021 рік. Міжнародна фінансова корпорація як Секретаріат Мережі сталої банківської діяльності і фінансування (SBNF). 2022. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2022/06/ukr_sbnf-progress-report-2021_caps_final.pdf (дата звернення: 12.04.2023).
273. Управление бизнес-процессами: современные методы : монография / А. И. Громов, А. Фляйшман, В. Шмидт ; под редакцией А. И. Громова. — М. : Издательство Юрайт, 2016. — 368 с.
274. Успенский В.А. Математическое и гуманитарное: преодоление барьера /

изд. 2-е. Москва: МЦНМО, 2012 48 с.

275. Файчук О.М., Акулович Ю.А. Нова економіка для досягнення цілей сталого розвитку в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2(37). С. 21–26.

276. Фащевський М.І., Чернюк Л.Г. Сутність і структура економічного простору. *Продуктивні сили України*. 2006. № 1. С. 20–31.

277. Федулова Л.І. Форсайт: сучасна методологія технологічного прогнозування. *Економіка і прогнозування*. 2008. № 3. С. 106–120.

278. Фесюн А.А. Форсайт как технология реализации стратегии развития nanoиндустрии. *Вестник Воронежского государственного университета*. 2016. № 1. С. 144–152. (Серия «Экономика и управление»).

279. Фещенко В.М. Сучасні економічні теорії: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2012. 474 с.

280. Философия физической экономики: Беседа профессора Т.В. Мурановского с Л. Ларушем. Москва: EIR, 2008. 48 с.

281. Фізична економія у вимірах теорії і практики господарювання: колективна монографія / За ред. Ю.О. Лупенка, В.М. Жука, В.О. Шевчука та О.В. Ходаківської. Київ: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2013. 502 с.

282. Фінансовий аналіз промислових підприємств / за заг. ред. проф. В.Я. Нусінова; ДВНЗ «КНУ», МОН України. Кривий Ріг: Вид. Р.А. Козлов, 2016. 511 с.

283. Фінансово-економічний механізм управління територіальними природно-господарськими комплексами/ За заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А.Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2016. 528 с.

284. Фінансування заходів, спрямованих на досягнення Цілей сталого розвитку в Україні: чотири ключові фактори успіху / UNDP Україна. 16 серпня 2022 р. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/news/finansuvannya-zakhodiv-spryamovanykh-na-dosyahnennya-tsiley-staloho-rozvytku-v-ukrayini-chotyry-klyuchovi-factory-uspikhu> (дата звернення: 12.04.2023).

285. Формування просторової системи управління природно-ресурсними активами / За заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2020. 464 с.

286. Формування системи механізмів управління природними ресурсами в умовах євроінтеграційних процесів / За заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. Київ: ДУ ІЕПСР НАН України, 2017. 595 с.

287. Формування фінансового механізму сталого розвитку України: монографія / За ред. д-ра екон. наук, проф. О.П. Кириленко та д-ра екон. наук, доц. О.І. Тулай. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 414 с.

288. Харрингтон Д. Оптимизация бизнес-процессов: документирование, анализ, управление, оптимизация. Санкт-Петербург: АЗБУКА Б_Микро, 2002. 314 с.

289. Хлебович В. В. Уровни гомеостаза / В. В. Хлебович// Природа: научно-практический журнал, 2007. - № 2. – С. 61 – 66.

290. Чегринець К.В. Фінансова стійкість підприємства: економічна сутність та методи оцінки. *Управління розвитком*. 2012. № 10. С. 51–54.

291. Что такое Форсайт? URL: <https://foresight.hse.ru/data/380/621/1234/Whatforesight.pdf>
292. Широков Ю.М. Квантовая и классическая механика в представлении фазового пространства. *Физика ЭЧАЯ*. 1979. Т. 10. № 1. С. 5–50.
293. Широков Ю.М. Объединенная алгебра для квантовой и классической механики. *Теоретическая и математическая физика*. 1976. С. 308–319.
294. Шкарлет С.М., Дубина М.В. Застосування турбулентного підходу до пізнання сучасного стану ринку фінансових послуг України. *Проблеми економіки: міжнародний науковий журнал*. 2017. № 1. С. 366–372. + 459
295. Шраменко О.В., Матущенко А.І. Реструктуризація як інструмент вдосконалення діяльності підприємств. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2009. № 26. С. 144–146.
296. Штибель У.І. Інституційний механізм упровадження та розвитку соціально-орієнтованої банківської системи. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. Тернопіль: Тернопільський національний економічний університет, 2013. Вип. 12. С. 50–63.
297. Щербенко Е. В. Механизмы устойчивого развития экономики отрасли // *Проблемы современной экономики*. 2008. № 3
298. Юридична енциклопедія в 6 т. / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова) та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана. Т. 1: А–Г. 1998. 672 с.; Т. 2.: Д–Й. 1999. 744 с.; Т. 3: К–М. 2001 792 с.; Т. 4: Н–П. 2002. 720 с.; Т. 5: П–С. 2003. 736 с.; Т. 6: Т–Я. 2004. 768 с.
299. Allais M. The Credit Mechanism and Its Implications. *In: Arrow and the Foundations of the Theory of Economic Policy* / G.R. Feiwel (ed.). New York: New York University Press, 1987. P. 491–561.
300. Alvarenga F., Batista A. and Fabris J. Does quantum cosmology predict a constant dilatonic field? *World Scientific*. Vol. 14, No. 02. URL: <https://doi.org/10.1142/S0218271805005955>
301. Amel-Zadeh A., Serafeim G. Why and how investors use ESG information: Evidence from a global survey. *Financial Analysts Journal* 74. 2018. №. 3. P. 87–103. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2925310
302. Becker K., Becker M., Schwarz J. H. String Theory and M-Theory: A Modern Introduction. Cambridge University Press, 2007.
303. Bertalanffy von L. General System Theory – A Critical Review. *General Systems*. New York: Society for General Systems research, 1962. Vol. VII. P. 1–20.
304. Best Practices in Sustainable Finance. *Strandberg Consulting*. June 2005. 52 p.
305. Boumans M., Davis J. Economic Methodology. Understanding Economics as a Science. L.: Palgrave Macmillan, 2010. 248 p.
306. Brandenburger A.M., Nalebuff B.M. Coopetition. New York: Doubleday, 1996. 290 p.
307. Bristow, G., Healy A. Innovation and regional economic resilience: an exploratory analysis. *The Annals of Regional Science*. 2017. № 60(2). P. 1–20. DOI: 10.1007/s00168-017-0841-6.

308. Bruneau M., Reinhorn A. Seismic Resilience of Communities – Conceptualization and Operationalization. Proceedings of an International Workshop on Performance-based Seismic Design Concepts and Implementation. Bled, 2004. P. 161–171.
309. Costanza R., Daly H. Natural Capital and Sustainable Development. *Conservation Biology*. 1992. N 6. P. 37–46.
310. Design of Sustainable Financial System. Definitions and Concepts: Background Note. Geneva: UNEP (September 2016). 18 p. URL: http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2016/09/1_Definitions_and_Concepts.pdf (дата звернення: 12.10.2022).
311. Dewett K.K. Modern Economic Theory. S. Chand Limited, 2006. 500 p.
312. Doha Declaration on Financing for Development: outcome document of the Followup International Conference on Financing for Development to Review the Implementation of the Monterrey Consensus. *UN General Assembly*. 24 December 2008. (A/RES/63/239) URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N08/485/13/PDF/N0848513.pdf?OpenElement>
313. Donaldson, T., Preston, L. The Stakeholder Theory of the Corporation: Concepts, Evidence, and Implications». *Academy of Management Review*. 1995. № 1. P. 65–91.
314. Doran J., Fingleton B. Employment resilience in Europe and the 2008 Economic crisis: Insights from micro-level data. *Regional Studies*. 2016. № 50(4). P. 644–656. DOI:10.1080/00343404.2015.1088642.
315. Edwards C. What Is Greenwashing? *Business News Daily Staff*. Updated Aug 05, 2022. URL: <https://www.businessnewsdaily.com/10946-greenwashing.html> (дата звернення: 14.03.2023).
316. El-Erian M. Navigating the New Normal in Industrial Countries. *Per Jacobsson Foundation Lecture*. 2010. URL: <http://www.imf.org/external/np/speeches/2010/101010.htm>
317. Elkington J. Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century. Business. Oxford: Capstone Publishing Ltd., 1997. 402 p.
318. Erber G., Hagemann H. The new economy in a growth crisis. The New Economy in Transatlantic Perspective. Spaces of innovation. *Edited by Kurt Hilbner*. New York: Routledge, 2005. P. 20–43.
319. Expanding the Measure of Wealth. Indicators of Environmentally Sustainable Development. Chapter 3 Measuring the Wealth of Nations: The World Bank Environment Department Washington D.C. 1997. 112 p.
320. Ferreira M.C.R. de C., Sobreiro V.A., Kimura H., Barboza F.L. de M. A systematic review of literature about finance and sustainability. *Journal of Sustainable Finance & Investment*. 2016. Vol. 6. Iss. 2. P. 112–147.
321. Financing a European Economy. Final Report 2018 by the High-Level Expert Group on Sustainable Finance. URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/180131-sustainable-finance-final-report_en.pdf (дата звернення: 14.03.2023).
322. Financing a sustainable European economy: Final Report. The High-Level Expert Group on Sustainable Finance, 2018. 99 p.
323. Financing a sustainable European economy: Interim Report. The High-Level Expert Group on Sustainable Finance, 2017. 69 p.

324. Folke C. Resilience: The Emergence of a Perspective for Social-ecological Systems Analyses. *Global Environmental Change*. 2006. Vol. 16. P. 253–267.
325. Folke C., Hammer M., Costanza R., Jansson A. Investing in Natural Capital: The Ecological Economics Approach to Sustainability. Washington: Island Press, 1994. 492 p.
326. Foster J.B. The financialization of capitalism. *Monthly Review*. 2007. Vol. 58. No. 11. P. 1–14.
327. Freeman R.E. Strategic Management: A Stakeholder Approach, Pitman, Boston. Boston: Pitman, 1984. 276 p.
328. Herbert A. Simon. Rationality as Process and as Product of Thought. Richard T. Ely Lecture. *American Economic Review*. May 1978. V. 68. № 2. P. 1–16.
329. Hicks J.R. Value and Capital an Inquiry into some Fundamental Principles of Economic Theory. 2nd Revised edition. Oxford University Press. 1946. 352 p.
330. John Howkins. The Creative Economy. How people make money from ideas. *The Penguin Press*. 2001. 288 p.
331. Kalayda S.A. Model of creating an economic ecosystem in the framework of economic convergence under the influence of digitalization. *Прикладная информатика*. 2021. № 6(96). С. 28–42.
332. Klynovyi D.V., Boychenko E.B., Petrovskaya I.O., Korneev V.V. Good governance approaches of the capitalization of natural resources in innovation forms of economy. *Modernization of socio-economic development of Ukraine: challenges and prospects: monograph*. Lviv-Torun: Liha-Pres, 2019. 200 p.
333. Kothari V. Securitisation, asset reconstruction & enforcement of security interests. New York: LexisNexis, 2013. 1516 p.
334. Krugman P. Complex landscapes in economic geography. *American Economic Association, Papers and Proceedings*. 1994. № 84(2). P. 412–416.
335. Krugman P.R. Geography and Trade. Cambridge: MIT Press, 1991. 156 p.
336. LaRouche, L.H. (2009). The Principle of Mind (April 3 Issue) // www.larouchepub.com.
337. LaRouche, L.H. (2010). The Economic Past Is Now Behind Us! Money or Credit? EIR, Sept. 10 // Режим доступа: www.larouchepub.com.
338. Lewin K. Resolving social conflicts. selected papers on group dynamics. By. Edited by Gertrude Weiss Lewin. New York: Harper and Brothers, 1948. 230 p. URL: <https://ia902905.us.archive.org/15/items/in.ernet.dli.2015.197012/2015.197012.Resolving-Social-Conflicts.pdf> (дата звернення: 12.04.2023).
339. Lindblom Ch. E. The science of muddling through. *Public administration review*. 1959. Vol. 19. № 2. P. 79–88. URL: <https://faculty.washington.edu/mccurdy/SciencePolicy/Lindblom%20Muddling%20Through.pdf> (дата звернення: 12.04.2023).
340. Lo A. Reconciling Efficient Markets with Behavioral Finance: The Adaptive Markets Hypothesis. *Journal of Investment Consulting*. 2015. № 7(2). P. 21–44.
341. London Principles of Sustainable Finance. The contribution of UK-based financial institutions to sustainable development. Interim Report. London, 2002. URL: <http://www.griequity.com/resources/integraltech/GRIBusinessModel/sustfinprinciples.pdf>
342. Lu H., Huang Z., Fang W. and Zhang K. Dark Energy and Dilaton Cosmology.

URL: <https://arxiv.org/abs/hep-th/0409309>

343. Markets in financial instruments (MiFID) – Directive 2004/39/EC. URL: https://ec.europa.eu/info/law/markets-financial-instruments-mifid-directive-2004-39-ec_en

344. Martin R. Regional economic resilience, hysteresis and recessionary shocks. *Journal of Economic Geography*. 2012. № 12. P. 1–32. DOI:10.1093/jeg/lbr019.

345. Miller J.G. Living Systems. New York: McGraw-Hill, 1978. 1102 p.

346. Miller J.G., Miller J.L. Applications of living systems theory. *Systemic Practice and Action Research*. 1995. № 8(1). P. 19–45.

347. Mukherjee S. Modern Economic Theory / 4-th ed. New Age International Publishers, 2010. 1008 p.

348. Munier, B. (1995). Markets, Risk and Money: Essays in Honor of Maurice Allais. Theory and Decision Library B. N.-Y.: Springer. 388 p.

349. Mykytenko V., Rogov P., Tkach I., Khomik M. The organizational mechanism for managing the process of harmonization of sustainable management in conditions of increasing threats and risks. *Social Development and Security*. 2022. № 12(4). P. 95–111. URL: <https://doi.org/10.33445/sds.2022.12.4.9>

350. Mykytenko V., Sheludko N. Control of sustainable management according to multilevel combinatorics of homeostatic mechanisms. *E3S EDP Sciences-Web of Conferences «International conference on sustainable, circular management and environmental engineering» (ISCMEE 2021)*. France: 17, Avenue du Hoggar Parc d'Activités de Courtabœuf, BP 112F-91944 Les Ulis Cedex A. 2021. № 255, 01029. URL: <https://doi.org/10.1051/e3sconf/202125501029>

351. Our Common Future. *World Commission on Environment and Development*. Oxford: Oxford University Press, 1987. 300 p. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>

352. Peter Woit. Not Even Wrong – The Failure of String Theory And the Search for Unity in Physical Law. London: Jonathan Cape &; New York: Basic Books, 2006. 290 c.

353. Platform on Sustainable Finance. The Platform is an advisory body subject to the Commission's horizontal rules for expert groups. URL: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/banking-and-finance/sustainable-finance/overview-sustainable-finance/platform-sustainable-finance_en

354. Post J.E. Preston L. Sachs S. Redefining the Corporation: Stakeholder Management and Organizational Wealth. Stanford: Stanford Business Books, 2002. 376 p.

355. Schwab K. What Kind of Capitalism Do We Want? *Project Syndicate*. 2019. December 2. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/stakeholder-capitalism-new-metrics-by-klaus-schwab-2019-11/russian> (дата звернення: 07.02.2022).

356. Schwab K., Malleret T. COVID-19: The Great Reset. Geneva: Forum Publishing. 2020. 280 p.

357. Smelser N.J. Social Change in the Industrial Revolution: An Application of Theory to the British Cotton Industry. L., 1959. 440 p.

358. Soubbotina T. Beyond economic growth meeting the challenges of global development. Washington, D.C. The World Bank. 2000. 161 p.

359. Takens F.Jn.,Rand. D.A. & Young, L.-S.Lecture Notes in Mathematics. New York, 1981. P. 366.

360. The Collevocchio Declaration. January 2003. URL: http://www.banktrack.org/download/collevocchio_declaration_2/0_030401_collevocchio_declaration.pdf

361. The Financial System We Need. Aligning the Financial System with Sustainable Development. *The UNEP Inquiry Report*. October 2015. 112 p. URL: http://unepinquiry.org/wp-content/uploads/2015/11/The_Financial_System_We_Need_EN.pdf (дата звернення: 14.03.2023).

362. Wang, X., Li M. Determinants of Regional Economic Resilience to Economic Crisis: Evidence from Chinese Economies.*Sustainability*. 2022. № 14(809). P. 1–25. DOI: 10.3390/su14020809.

363. Wohlhart K. Kinematotropic Linkages / K. Wohlhart // *Recent Advances in Robot Kinematics*. Kluwer Academic Publishers, 1996. – pp. 145 – 167 – 594

Наукове видання

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ

Редактор *С.А. Вовк*
Комп'ютерна верстка *О.Д. Бирків*

М 54 **Методологічні засади сталого господарювання** / за заг. ред. акад. НААН України, д.е.н., проф. М.А. Хвесика. Київ : Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України, 2023. 345 с.

ISBN 978-617-14-0102-0
(електронне видання)

Запропоновано сучасні базові методологічні засади організації сталого господарювання шляхом досягнення системного гомеостазу із використанням інноваційних організаційних, економіко-правових та фінансово-економічних механізмів управління просторовими соціо-еколого-економічними утвореннями. Обґрунтовано концепт просторової організації сталого господарювання на основі полісуб'єктного управління природно-господарськими відносинами з орієнтацією на форсайт-проєктування. Визначено детермінанти сталого господарювання як ключові фактори упорядкування системи управління процесом досягнення цільових орієнтирів сталого розвитку. Запропоновано дорожню карту та окреслено траєкторію переходу України до сталого господарювання. Обґрунтовано базові підходи до його фінансового забезпечення.

Для науковців, управлінців, представників бізнес-структур та громадських організацій, усіх, хто цікавиться проблемами економіки природокористування й сталого розвитку.

УДК 330.111 : 330.34.014.2